

T.C.
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

CÂBİR B. ABDULLAH VE HADİS TARİHİNDEKİ YERİ

DOKTORA TEZİ

Abdurrahman ECE

2016

BAYBURT

T.C.
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

CÂBİR B. ABDULLAH VE HADİS TARİHİNDEKİ YERİ

DOKTORA TEZİ

Abdurrahman ECE

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Selçuk COŞKUN

2016

BAYBURT

T.C.
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Selçuk COŞKUN danışmanlığında, Abdurrahman ECE tarafından hazırlanan bu çalışma 03.03.2016 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Nasrullah HACİMÜFTÜOĞLU

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Selçuk COŞKUN

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Nihat YATKIN

İmza:

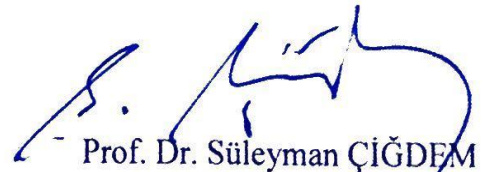
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Resul ÖZTÜRK

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM

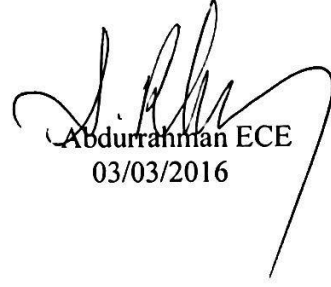
İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 03/03/2016

Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Abdurrahman ECE
03/03/2016

ÖNSÖZ

Hicrî birinci asır, sahâbe ve tabi'ûnun iç içe yaşadığı ancak evvelinde sahâbenin ekseriyette olduğu hadis tarihinin en önemli safhasıdır. Sünnet'e en büyük hizmet, bu asırda ve bu iki mümtaz nesil tarafından yapılmıştır.

Sünnet'i ana kaynağından yani Rasûlullah'tan (s.a.s.) görerek, dinleyerek ve yaşayarak alan sahâbe nesli, vefatından sonra bu kutlu emaneti tabi'ûn nesline nakletmiştir. Sünnet'in değerinin farkında olan bu nesil, daha Rasûlullah'ın sağlığında hadislerin bir kısmını satırlara işlemişler, vefatından sonra ise hadislerin cem' edildiği ilk sahifeleri yazmış ve yazdırmışlardır.

Onlar, gerek fetih hareketleriyle, gerekse sadece hadisler için çıktıkları rihlelerle Kur'an yanında İslam'ın ikinci teşri' kaynağı olan Sünnet'i de yaymışlardır. Hadisleri olduğu gibi nakletmek için olağanüstü gayret sarf ederken, bir yandan da yeni ortaya çıkan batıl fikirlerle mücadele etmişlerdir.

Sahâbe nesli içinde iki elin parmak sayısını geçmeyen bir grup vardır ki, onların hadis tarihindeki yerleri farklıdır. Rasûlullah'tan sonra devlet idaresini devam ettiren halifeleri gibi, sünnetin sonraki nesillere naklini de bu güzide insanlar vazife edinmişlerdir. Elbette bu görevde karınca kadarınca tüm sahâbîlerin katkısı olmuştur. Ancak asıl yükü, binden fazla hadis rivayet ettikleri için kendilerine "muksirûn" denilen sahâbîler üstlenmişlerdir. Bunların ortak vasfı, idari ve siyasi işlerden mümkün mertebe uzak durarak yaşadıkları uzun ömürlerini karın tokluğuyla hadislerin hıfz, tespit ve cem'ine yani sünnetin hizmetine vermeleridir. İşte bu sebeple hadis tarihinde bunların ayrı bir yeri vardır. Hadislerin hangi şartlarda cem' edilip nasıl bir ortamda sonraki nesillere nakledildiğini doğru anlayıp değerlendirmek için, evvela bu sahâbîlerin hayatları, yaşadıkları ortam, rivayet teknikleri ile bu alandaki çalışmalarının bilinmesine ihtiyaç vardır.

Bu sayılı sahâbîlerden birisi olan Câbir b. Abdullâh (r.a.), bir asra yakın ömrünü İslam'ın hizmetinde geçirmiştir. Özellikle dört halife döneminde fetih ve seferler münasebetiyle gittiği yeni yerlere, beraberinde Sünnet'i de götürerek yayılmasına katkı sağlamıştır. Hz. Osman'ın şehadetinden sonra ise kendini ilim ve iftâya vermiş, olumsuz siyasî ortamdan neşet eden batıl fırka ve görüşlere karşı sahil sünnetle mücadele etmiştir. Hadislerin ekseriyetle şifâhî nakledildiği dönemde, hadisleri yazmış ve bir grup

talebelerine de yazdırarak hadislerin cem'ine öncülük etmiştir. Gerektiğinde sadece bir hadis tahammülü için bir aylık mesafedeki rihlelere çıkarak hadislere verilmesi gereken değeri sonraki nesillere öğretmiştir. Kurduğu hadis meclisleriyle hadislerin edâ ve tahammülünün sistemleşmesine katkı sağlamıştır.

Hz. Câbir, Ehl-i Sünnet hadis tarihinde olduğu kadar, Şî'a hadis tarihi açısından da önemli biridir. Şî'a ve Ehl-i Sünnet'in Kur'an'dan sonra İslam'ın ikinci teşri kaynağı olarak kabul ettikleri Sünnet bütünlüğünde birleşmeleri ve birlik olmaları bağlamında iki tarafın da adîl kabul ettikleri sahâbiler üzerinde çalışılması, özellikle günümüzde daha çok üzerine eğilmesi gereken bir konudur. Hz. Câbir'in Rasûlullah'la olan uzun beraberliği yanında aileler arası ziyaretler, Sıffîn savaşında Hz. Ali safında yer alması ve Şî'a'nın 'umde kabul ettikleri rivayetlerin mesnedi sayılması, Şî'a nezdindeki değerini arttırmış ve adeta vazgeçilmezleri kılmıştır.

Hadis, fıkıh ve tefsîr bilgisine ilaveten Medine'de verdiği fetvalarıyla da ün yapan bu önemli şahsiyetin hadis rivayet tarihindeki yeri hakkında bu güne kadar müstakil bir çalışmanın yapılmamış olması böyle bir çalışmayı gerekli kılmıştır. Zira hadis tarihinin ilk ayağını oluşturan sahâbe ve yaptıkları hizmetler bilinmeden, Sünnet'in doğru anlaşılıp doğru değerlendirilmesi, hatta doğru bir hadis tarihinin yazılması mümkün değildir.

Gerek konu seçiminde gerekse tezin başlama aşamasından bitimine kadar bana rehberlik eden danışman hocam Prof. Dr. Selçuk Coşkun beye şükranlarımı arz ederken, çalışma esnasında maddî ve manevî yardımlarını gördüğüm, fikirlerinden istifade ettiğim bütün hoca ve arkadaşlarıma, beni yetiştirip hayatımın her safhasında desteklerini esirgemeyen biricik anne ve babama, bu yorucu süreçte bana tahammül eden aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Bayburt-2016

Abdurrahman ECE

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	II
İÇİNDEKİLER.....	VI
ÖZET.....	IX
ABSTRACT.....	X
KISALTMALAR.....	XI

GİRİŞ.....	1
------------	---

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI.....	1
2. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI VE YÖNTEMİ.....	2
3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	3
4. CÂBİR B. ABDULLAH'IN YAŞADIĞI DÖNEM.....	4
4.1. Hz. Peygamber Dönemi.....	4
4.2. Dört Halife Dönemi (h. 11-41).....	5
4.3. Emeviler Dönemi (h. 41-132).....	7
4.4. Siyasî Fırkalar.....	8
4.5. Dönemin İlmî Anlayışı.....	14

BİRİNCİ BÖLÜM

CÂBİR B. ABDULLAH'IN HAYATI, İLMİ VE SİYASÎ KİŞİLİĞİ.....	24
1. HAYATI.....	24
1.1. Doğumu, İsmi, Künyesi ve Nesebi.....	24
1.2. Fiziki Yapısı.....	28
1.3. Müslüman Olması.....	31
1.4. Ailesi.....	32
1.5. İkamet Ettiği Yerler.....	40
1.6. Katıldığı Önemli Gazve ve Seriyeler.....	46
1.6.1. Rasûlullah Dönemi.....	47
1.6.2. Sahâbe Dönemi.....	60
1.8. Etkilendiği Bazı Önemli Olaylar.....	65
1.8.1. Hz. Osman'ın Şehit Edilmesi (h. 35).....	66
1.8.2. Hz. Hüseyin'in Şehit Edilmesi (h. 61).....	67
1.8.3. Harre Vakası (h. 63).....	68
1.8.4. Abdullah b. Zübeyr'in Hilafeti (h. 64-73).....	68
1.8.5. Haccâc'ın Medine'ye Gelişi (h. 74).....	70
1.9. Gözlerini Kaybetmesi ve Vefatı.....	71
1.10. Adına Yapılan Türbe ve Mescidler.....	73
1.11. Sahâbe Arasındaki Yeri ve Bazı Menkıbeleri.....	77
2. SİYASÎ KİŞİLİĞİ.....	81
2.1. İdarecilerle İlişkisi.....	82
2.2. Dönemin Bazı Tartışmalarındaki Tavrı.....	88
2.2.1. Büyük Günah ve Şefaât.....	91
2.2.2. Kader.....	95
2.2.3. İhticâb ve Ru'yetullâh.....	98

2.2.4. Allah'ın Kelâm Sıfatı	100
3. İLMÎ DURUMU.....	101
3.1. FIKİHÇİLİĞİ	102
3.1.1. Fetvâları	103
3.1.2. Fıkhının Konulara Göre Dağılımı	107
3.1.3. Bazı Fıkhî Görüşleri	108
3.2. TEFSİRCİLİĞİ.....	113

İKİNCİ BÖLÜM

HADİŞÇİLİĞİ	119
1. HADİS TAHAMMÜLÜ	120
1.1. Rasûlullah'tan Hadis Tahammülü	121
1.2. Sahâbeden Hadis Tahammülü	123
1.3. Tabi'ûndan Hadis Tahammülü	132
2. HADİS VE SÜNNET ANLAYIŞI.....	135
3. HADİS RİVAYET METODU	143
3.1. Bütünlüğü Bozmadan Rivayet Etmesi	144
3.2. Cevap Tarzında Rivayet Etmesi	151
3.3. Sıhhatini Gösterir Vurgular Yapması	153
3.4. Nâsîh ve Mensûhu Beyan Etmesi.....	155
3.5. Bağlamları Zikretmesi	158
3.6. Hadis Meclisleri Kurması	162
3.7. Lafzen Rivayete Önem Vermesi	162
3.8. Hadisleri İmlâ Ettirmesi.....	166
3.9. Hadisleri Müzakere Ettirmesi.....	166
4. MUKSİRÛNDAN OLMASI.....	167
4.1. Muksirûn'dan Olmasını Sağlayan Faktörler	171
4.1.1. Rasûlullah İle Uzun Süre Beraberliği.....	171
4.1.2. Hadisleri Öğrenme ve Ezberlemeye Olan Hırsı.....	172
4.1.3. Rasûlullah'ın Ona Olan Özel İlgisi	174
4.1.4. İyi Bir Gözlemci Olması	182
4.1.5. Uzun Ömürlü Olması	182
4.1.6. Güçlü Bir Hafızaya Sahip Olması.....	185
4.1.7. Özel Mesai Harcaması.....	186
4.1.8. Sahâbe ve Tâbiûnden Hadis Tahammülü	192
4.1.9. Mekke ve Medine'de İkamet Etmesi	194
4.1.10. Diğer Faktörler	194
5. CÂBİR'DEN HADİS RİVAYET EDENLER	198
5.1. Sahâbîler.....	198
5.2. Tabîîler.....	199
5.3. Oğulları (Rivayetu'l-Ebnâ' 'Ani'l-Âbâ').....	213
6. TALEBELERİ HAKKINDAKİ İDDİALAR	215
6.1. Ebû Zübeyr el-Mekkî.....	215
6.2. Ebû Süfyân Talha b. Nafi'	227
6.3. Ebû Câfer, Muhammed el-Bâkır	229
6.4. Vehb b. Münebbih	231
7. RİVAYETLERİ	234
7.1. Kutub-i Tis'a'daki Rivayetleri	235

7.2. Diğer Kaynaklardaki Rivayetleri.....	242
7.3. Müsned’inde Yer Almayan Rivayetleri.....	250
7.4. Rivayetlerinde Öne Çıkan Konular	253
8. RİVAYETLERİNİN SINIFLANDIRILMASI.....	260
8.1. Râvî Sayısı Açısından.....	260
8.2. Sıhhat Açısından.....	262
8.2.1. Sahîh ve Hasen Rivayetler.....	262
8.2.2. Zayıf Rivayetler	265
8.2.3. Müştehir Rivayetler.....	282
8.2.4. Mevzu’ Rivayetler.....	287
10. SAHİFELERİ VE İÇERİĞİ.....	297
10.1. Hac Menâsikine Dair Sahîfesi.....	299
10.2. Muhtelif Konulara Dair Sahîfesi	308
11. BAZI GÖRÜŞLERİ.....	324
11.1. Mut’a Nikâhı	324
11.2. Deccâl	327
11.3. Azab’ın Ebediliği.....	328
11.4. Rukye	328
12. Hz. CÂBİR’E YAPILAN TENKİTLER	331
12.1. Hz. Aîşe’nin İstidrâkleri.....	331
12.2. Sa’îd b. Müseyyeb’in Tenkidi	337
12.3. Mu'tezile'nin Tenkitleri	338

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CÂBİR B. ABDULLAH VE İMÂMİYYE ŞÎ’A’SI.....	340
1. ADALETİ VE RİVAYETLERİNİN GÜVENİLİRLİĞİ.....	342
2. ŞÎ’A’NIN CÂBİR B. ABDULLAH HAKKINDAKİ İDDİALARI.....	350
2.1. Bedir Gazvesine Katılması.....	350
2.2. Cemel Savaşına Katılması	350
2.3. İmâmîlik İddiası.....	351
2.4. Rec’at İddiası.....	356
2.5. Hz. Ali’yi En Faziletli Sahâbi Olarak Görmesi.....	358
2.6. Hz. Hüseyin’in Mezarını Ziyaret Eden İlk Kişi Olduğu İddiası	363
2.7. Şîliğ’in Temel Esaslarıyla İlgili Rivayetlerin Râvîsi Sayılması.....	364
2.7.1. Gadîr-i Hum Hadisi.....	365
2.7.2. Sekaleyn hadisi,	369
2.7.3. İmamların Makamı ve “Levha” Hadisi	371
2.7.4. İmam Mehdî’nin Evsafı Hakkındaki Hadis	374
2.7.5. Rasûlullah’ın Selamını Muhammed el-Bâkır’a İletmesi.....	375
3. ŞÎ’A’NIN TEMEL HADİS KAYNAKLARINDAKİ RİVAYETLERİ.....	379
3.1. Kutub-i Erbaa’daki Rivayetleri	381
3.2. Diğer Kaynaklardaki Rivayetleri.....	384
SONUÇ.....	389
KAYNAKLAR.....	392
EKLER.....	416
ÖZGEÇMİŞ.....	444

ÖZET
DOKTORA TEZİ
CÂBİR B. ABDULLAH VE HADİS TARİHİNDEKİ YERİ
Abdurrahman ECE
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Selçuk COŞKUN
2016, XI+444 Sayfa
Juri: Prof. Dr. Selçuk COŞKUN
Prof. Dr. Nasrullah HACİMÜFTÜOĞLU
Prof. Dr. Nihat YATKIN
Prof. Dr. Resul ÖZTÜRK
Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM

Hadis rivayet tarihinde, muksirûn sahâbilerin ayrı bir yeri vardır. Sünnet'in tahammül ve edâsında payları daha çok olduğundan, tenkidlere maruz kalmışlar, adlarına birçok rivayet uydurulmuştur. Batıl fırkalar da, onlara çeşitli iddialar nispet etmek suretiyle emellerini bu tanınmış şahsiyetler üzerinden gerçekleştirmek istemişlerdir.

Bu çalışmada, rivayet sayısı, tekniği ve sünnetin cem' ve tedvîni açısından önemli bir yere sahip olup, Şî'a'nın birçok iddia nispet ettiği mümtaz sahâbî Câbir b. Abdullah ve hadis tarihindeki yeri incelenmiştir.

Çalışma, bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, Câbir b. Abdullah'ın yaşadığı dönem, dönemin siyasî fırkaları ve ilmî anlayışı hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde, hayatı, sahâbe arasındaki yeri ve siyâsî kişiliğinin yanısıra, dönemin tartışmalı konuları hakkındaki görüşleri ele alınmış; fikhçiliği ve tefsirciliğine kısaca değinilmiştir.

İkinci bölümde, Câbir b. Abdullah'ın Sünnet anlayışı ile hadis rivayet tarihindeki yeri araştırılmıştır. Bu bağlamda hadis tahammül ve edâsı, rivayet metodu, muksirûndan olmasını sağlayan faktörler, hadis kaynaklarındaki rivayetleri ve onun adına uydurulan rivayetler tespit edilmeye çalışılmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise, İmâmiyye Şî'ası'nın Câbir b. Abdullah'a bakışı ve hakkındaki iddiaları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Câbir, Sünnet, Hadis, Rivayet, Sahîfe, Hadis Tarihi.

ABSTRACT
DOCTORATE THESIS
CÂBİR B. ABDULLAH AND HIS PLACE IN THE HISTORY OF HADITH
Abdurrahman ECE
Supervisor: Prof. Dr. Selçuk COŞKUN
2016, XI+444 Page book
Jury: Prof. Dr. Selçuk COŞKUN
Prof. Dr. Nasrullah HACİMÜFTÜOĞLU
Prof. Dr. Nihat YATKIN
Prof. Dr. Resul ÖZTÜRK
Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM

al-Muksirûn companions have a special place in the narration history of the hadith. Since they had a strong role in the al-tahmammul and al-ada' of Sunnah, they had been criticized and many narratives were fabricated by referring to them. Superstitious segments of society related their ideas to these well-known persons intentionally to reach their goals.

In this study, the place of preeminent companion Câbir b. Abdullah to whom many ideas were related by Shia and his place in the history of hadith were investigated in terms of his importance in technical, collective and codification talent in the field of hadith.

This study includes an introduction chapter in addition to three chapters. The period Câbir b. Abdullah was living, political segments of societies of his time and the scholarly understanding of his time were given in the introductory chapter. In the first chapter, his life story, his fiqh/Islamic law aspect and hermeneutics aspect were mentioned in addition to his political personality and his place among the companions of his time.

In the second chapter, Câbir b. Abdullah's Sunnah understanding and his position in the narration history of hadith were searched. In this context, his al-tahmammul and al-ada' of hadith, his narration method, the factors making him as maksirûn, his narration in the sources of hadith, the fabrication related to him were determined. In the third and last chapters, the view of Imâmiyye Shia on him and their ideas about him were evaluated.

Key words: Cabir, Sunnah, Hadith, Narration, Sahîfe, History of Hadith.

KISALTMALAR

- a.g.e.** : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen makale
a.g.y. : Adı geçen yer
a.s. : Aleyhi's-Selam
AÜİFD : Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi
b. : bin, ibn
bkz. : Bakınız
c. : Cild
c.c. : Celle Celaluhu
çev. : Çeviren, çevirenler
DEÜ : Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı
h. : Hicrî
Haz. : Hazırlayan
hk. : Hakkında
Hno : Hadis Sıra Numarası
Krş : Karşılaştırınız
m. : Miladî
ö. : Ölüm tarihi
r.a. : Radiyallahu Anhu/anha
s. : Sayfa
s.a.s. : Sallallahü Aleyhi ve Sellem
thk. : Tahkik eden
Trc. : Tercüme
tsz. : Tarihsiz
vd. : ve devamı

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Hadislerin tahammül ve edâsı için Rasûlullah'a (s.a.s.) yakınlık ve onunla geçirilen beraberliğin süresi kadar vefatından sonra da uzun bir ömür yaşamak önemlidir. Câbir b. Abdullah (r.a.), Hz. Peygamber'in Risalet döneminin önemli bir dilimini ve vefatından sonraki yarım asırdan fazla bir dönemi görmüş ve yaşamış biridir. Babası ile birlikte İkinci Akabe Biatı'na katıldıktan sonra on altı yaşından yirmi altı yaşına kadar Rasûlullah'la (s.a.s.) beraber yaşamıştır. Rasûl-i Ekrem'le birlikte on dokuz gazvede ve Bey'atürrıdvân'da bulunmuştur.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra da önemli savaflara iştirak etmiş, dönemin fitne olaylarına da şahid olmuştur. Uzun bir ömür yaşayarak, hadis edâsı için büyük bir fırsat elde etmiştir. Bu sayede hadis rivayet tarihinde muksirûn'dan biri olmayı başarmış, hadisleri yazmak suretiyle cem' ve tedvînde pay sahibi olmuştur. Kur'an ve Sünnet'i amel, ahlak ve sözleriyle yaşayıp naklederek, sahâbenin muhaddis, müfessir, fakîh ve müftülerinden biri olarak kaynaklardaki yerini almıştır.

Bu çalışmada onun hayatı, yaşadığı dönem ve hadis rivayet tarihindeki yeri ele alınacaktır. Bu bağlamda Rasûlullah ile olan beraberliği, katıldığı gazve ve seriyyeler, hadis tahammül ve edâsı ve onu muksirûn'dan kılan faktörler araştırılacaktır. Hz. Câbir, Sünnet'i sonraki nesillere olduğu gibi nakletmek amacıyla Mescîd-i Nebevî'de hadis meclisleri kurmak, hadisleri yazmak ve imla ettirmekle de bilinmiştir. Hadis rivayet tarihinin kilit noktaları olan bu yönleri de çalışmada ele alınacaktır. Böylece Hz. Câbir'in rivayet sayısı, rivayet metodu, hakkındaki iddialar ve hadislerin cem' ve tedvînine sağladığı katkılar açıklığa kavuşmuş olacaktır.

İmâmiyye Şi'ası Hz. Câbir'i İmâmet teorisinin esasını teşkil eden birçok önemli rivayetin mesnedi kabul etmiştir. Bu çalışma neticesinde Şi'a akîdesinin temel esaslarını teşkil eden Hz. Ali'nin vesâyeti, müminler üzerindeki otoritesi, sırât-ı müstakîm olduğu, on iki imamın dindeki yeri gibi Hz. Câbir'e dayandırılan tartışmalı konular da aydınlatılmış olacaktır.

2. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI VE YÖNTEMİ

Hız. Câbir'in yaşadığı siyasî ve sosyal dönemi, dönemdeki siyasî fırkalar ve dönemin ilmi anlayışını ortaya koymak için başta Taberî'nin, *Târîh*'i, İbnü'l-Esîr'in, *el-Kâmil fi't-Târîh*'i (Kısaca *el-Kâmil* olarak verilmiştir.), İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-Nihâye*'si gibi İslam tarihi kaynakları yanında Montgomery Watt'ın *The Formative Period of Islamic Thought*, (Çev: Ethem Ruhi Fığlalı, İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri) isimli eserinden, Şehristânî'nin *el-Milel ve'n-Nihel*'inden İbn Hazm'ın, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihel* adlı esrinden ve Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'ndeki (DİA) ilgili maddeler başta olmak üzere bu konularda yazılan akademik çalışmalardan yararlanılmıştır.

Hız. Câbir'in hayatı tabakât, terâcim, tarih, siyer ve biyografik kaynaklardan araştırılarak ortaya konmuştur. Özellikle İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ı, İbn Abdilber'in *el-İstiâb*'ı, Ebû Nu'aym'in *Ma'rifetu's-Sahâbe*'si, İbn'ül-Esîr'in *Usdu'l-Ğâbe*'si, İbn Hacer'in *el-İsâbe*'si, Buhârî, Zehebî, İbnü'l-Asâkir ve Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîh*'lerinden ve a'lâm kitaplarından istifade edilmiştir. İbn Hişâm'ın *Sîre*'si gibi önemli siyer kaynakları da incelenmiştir. Böylece hayatı yanında onu muksirûn'dan kılan faktörler de tespit edilmiştir. Rivayet Metodunu, Hadis ve Sünnet anlayışını ve Sahîfelerinin içeriğini tespit etmek için Şu'ayb el-Arnâvut tahkikli Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i ile İbn Kesîr'in *Câmiu'l-Mesânîd ve's-Sünen* adlı eserleri birkaç kez taranmış, hadis tarihi ve usulü kitapları yanında temel hadis kaynaklarından sünen, müsned, câmi' ve müsannef gibi ale'l-ebvâb ve ale'r-ricâl eserlere ilaveten diğer hadis literatürü kitaplarından istifade edilmiştir. İlk dönem hadis kaynakları başta olmak üzere Ehl-i Sünnet kaynaklarındaki rivayetlerinin tespiti için de kaynaklar teker teker taranmıştır. Bunun için hadis araştırma alanında iki yararlı bilgisayar programı olan "el-Mektebetu's-Şâmile" ile "Cevâmi'ul-Kelim" programlarından da istifade edilmiştir. Rivayetlerin sıhhat oranı, kaynaklarda bulunma oranı ve nedenleri bulunmaya çalışılmıştır. Hadis tarihi ve usulü alanında yazılan Arapça ve Türkçe eserlerden yararlanılmıştır. Bunlar arasında özellikle er-Remâhurmuzî (ö. 360), Hakim en-Nîsâbûrî (ö. 405), Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463), İbn Salâh (ö. 643) ve İbn Hacer (ö. 852)'in eserlerine müracaat edilmiştir.

Câbir b. Abdullah'ın hadis aldığı sahâbîler ve talebeleri de tabakât, terâcim, hayâtü's-sahâbe ve ricâl kaynaklarından tek tek incelenerek haklarındaki bilgiler, cerh-ta'dîl durumları tespit edilmiştir. Hız. Câbir'in ilmi bağlamında Fıkıhçılığı ve Tefsirciliğine de değinilmiştir. Bunun için tefsirlerden ve özellikle tefsirle ilgili rivayetlerinden ve fıkıhıyla

ilgili Arap dünyasında yapılan “*Câbir b. Abdullah ve Fıkhu*” adlı çalışmadan yararlanılmıştır. Mevzuat kitapları taranarak adına uydurulan rivayetler tespit edilmiş, bu bağlamda İbnu’l-Cevzî’nin *Kitâbu’l-Mevduât*’ı ve Aliyyü’l-Kârî’nin *el-Esrârül-Marfu’a*’sı esas alınmıştır.

İmâmiyye Şî’asının Hz. Câbir’e bakışı ve kaynaklarında ona isnâd ettikleri rivayetlerin kaynak dağılımı için Şîi yazar Hüseyin Vâsikî’nin *Câbir b. Abdullah el-Ensârî, Hayâtuhu ve Musneduhu* isimli çalışmasından yararlanılmıştır. Bu çalışma bağlamında Şî’a’nın Hz. Câbir hakkındaki iddiaları ve doğruluk dereceleri araştırılmış, sahâbiler arasında niçin özellikle bu sahâbîyi tercih ettikleri sorusuna cevap aranmıştır. Bu bağlamda Şîilerin de hadis ve ricâl kaynaklarından istifade edilmiştir.

Son olarak çalışmanın her aşamasında Ülkemiz ve Arap dünyasında, hadis alanında yapılan akademik çalışmalardan, hadis tarihi ve usûlü kitaplarından azami derecede yararlanılmaya çalışılmıştır. Dipnotlarda kaynaklar verilirken uzun eser ve müellif isimlerinde bazen kısaltmalara gidilmiştir. Bilgilerin tamamı ise çalışmanın sonundaki kaynaklar bölümünde verilmiştir.

3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de İslam âlemindeki mezhep çatışmalarının, fırkalar arası ihtilafların, hatta yaşanan savaşların temelinde Kur’an ve Sünnet’i yanlış anlamamanın yattığı bilinen bir gerçektir. Kur’an’ı doğru anlamak için Sünnet’i, Sünnet’i doğru anlamak için Hz. Peygamber’i ve Sünnet’in ilk taşıyıcı nesli olan sahâbeyi doğru anlamak gerekir.

Kur’an ve Sünnet’i yanlış anlayanların erken dönemde ortaya çıktığı ve Hz. Câbir gibi sahâbîlerin bunlarla mücadele ettiği görülmektedir. Üçüncü halife Hz. Osman’a zarar vermek için gelen kabile öncüsünün, Kur’an’ı delil gösterip: “*Biz, bu Kitap’ta olanlar için bu kılıçla savaşımaya geldik.*” demesi üzerine, Hz. Câbir: “*Sen daha doğmadan biz bu Kitap için kılıçla savaştık...*” diyerek Kur’an’ı yanlış anladıklarını ifade etmiştir. Günümüzde de böyle bir yanlış anlamamanın bazı grupları, ellerine Kur’an’ı alıp sayısız Müslümanın kanını akıtmasına götürdüğü açıktır. Dolayısıyla Kur’an ve Sünnet’i, sahâbenin anladığı şekilde doğru anlamak ve hayata doğru yansıtmak önemlidir. Bu da ancak onları ve yaşadıkları ortamı doğru öğrenmekle mümkündür. Risâlet dönemi yanında Sahâbe dönemini de görmüş ve yaşamış olan Hz. Câbir’i, hadis tarihindeki yerini ve

Sünnet anlayışını bilmek bu bağlamda Sünnet'i doğru anlayıp yaşamada katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

4. CÂBİR B. ABDULLAH'IN YAŞADIĞI DÖNEM

Hız. Câbir ve hadis tarihindeki yerine geçmeden önce yaşadığı dönemi, siyasal, sosyal ve ekonomik açıdan bilmek gerekir. Zira her insan gibi o da yaşadığı dönemin sosyal, siyasal ve kültürel ortamından ve hadiselerinden az veya çok etkilenmiştir. Bu etki tabii olarak, onun hadis rivayetinde yansıdığı gibi, hadislerin ilk bağlamı yanında, yeni bir bağlamın da oluşmasına sebep olmuştur. Hadisleri doğru anlamak için iki bağlamın da bilinmesi önem arz etmektedir.

4.1. Hız. Peygamber Dönemi

Hız. Peygamber'in Risâlet hayatı, Mekke ve Medine dönemi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Mekke dönemi, Risâlet'in ilk on üç yılını, Medine dönemi ise hicretinden vefatına kadar olan on yıllık zaman dilimini kapsamaktadır.

Câbir b. Abdullah'ın (r.a.) Hız. Peygamber ile olan sohbeti, Mekke döneminde İkinci Akabe Biati ile başlamış, Medine'deki vefatına kadar devam etmiştir.¹ Medine dönemi, Kur'an ve Sünnet'in yaşandığı, İslam'ın parladığı ve hızla yayıldığı dönemdir. Kur'an'ın amelî hükümlere taalluk eden büyük kısmı, bu dönemde Rasûlullah'a vahiy edilmiştir.² Bu dönem aynı zamanda, Rasûlullah'ın (s.a.s.), Kur'an'ın kendisine yüklediği tebliğ, beyân, dâvet, ta'lîm ve tezkiye görevlerini³ daha rahat ifâ ettiği dönemdir. Bu yıllarda İran, Rum ve diğer imparatorluklara heyet ve elçiler gönderilmiş, değişik beldelelerden de kabile temsilcileri Medine'ye Kur'an ve Sünnet'i öğrenmeye gelmişlerdir. Rasûlullah bu yıllarda Medine'de kalabalık cemaatlere namaz kıldırılmış, vaaz ve hutbeler irad etmiştir. İşte Risâlet'in bu önemli safhasında Hız. Câbir, hep Rasûlullah'ın yanında olmuş, çıktığı gazve ve seriyyelere, umre ve hac seferlerine iştirak etmiştir. Bu itibarla Medine dönemi, Hız. Câbir'in Rasûlullah'tan ilim tahammül ettiği en önemli dönemdir.

¹ Ahmed, **Müsned**, Thk. Şu'ayb el-Arnâvût ve diğerleri, Müessesetu'r-Risâle, (I-L), Beyrut 1999/1420, XXIII, 72, Hno: 14734; XXII, 346, Hno: 14456; XXII, 350, Hno: 14458; XXIII, 22, Hno: 14653; XXIII, 36, Hno: 14677; Nevevî, **Tehzîbu'l-Esmâ'**, (I-II), Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrut tsz, I, 142.

² Talat Koçyiğit, **Hadisçilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar**, TDV Yayınları, Ankara, 1989, s. 11

³ Geniş bilgi için bkz. Mehmet Görmez, **Sünnet ve Hadis'in Anlaşılmasında Metodoloji Sorunu**, Otto Yayınları, Ankara 2014, s. 260-268.

Hz. Câbir'in yaşadığı ikinci önemli dönem, Rasûlullah'ın (s.a.s.) vefatından sonraki hicrî birinci asrın ilk üççeyreğidir. Hadis ilmi açısından baktığımızda bu dönemde de ilmin zirvede olduğu görülmektedir. Her ne kadar bu devrede şifâhî rivayet hâkim olup, sistematik bir rivayet bulunmasa da, âlim sahâbe ve tabiîn nesillerinin belirleyici olduğu bir zaman dilimi olması açısından saadet döneminin ikinci evresidir. Ne yazık ki fitnelerin baş gösterdiği bu dönemde, batıl fırkalar yanında uydurma hadisler de ortaya çıkmaya başlamıştır. Siyasi alanda istikrarsızlıkların da yaşanmasıyla, Sünnet'i muhafaza etmek için, hadislerin kayıt altına alınması, isnâd uygulaması ve cerh-ta'dîl faaliyeti zorunlu hale gelmiştir. Hz. Câbir (r.a.) her ne kadar bu dönemde, bazı sahâbîler ile kısmen tabiûndan ilim ahzetmişse de, asıl bu dönem Hz. Câbir'in tahammül ettiği ilmi edâ ettiği, yani onlarca talebesine naklettiği dönemdir. Konunun daha iyi anlaşılması için bu dönemi, "Dört Halife Dönemi" ve "Emeviler Dönemi" olmak üzere iki başlık altında incelemek isabetli olacaktır.

4.2. Dört Halife Dönemi (h. 11-41)

Hz. Câbir'in yaşadığı sahâbe döneminin ilk otuz yılı, dört halifenin (Hz. Ebû Bekir (ö. 13), Hz. Ömer (ö. 23), Hz. Osman (ö. 35) ve Hz. Ali (ö. 40)) hilafet yıllarını kapsamaktadır. Bu yıllarda siyasî sahada önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Hızlı yaşanan bu gelişmeler, yeni fikir hareketlerine zemin hazırlamış, hatta bazı fırkaların ortaya çıkmasında önemli roller oynamıştır.⁴

Bu dönemde, ekser-i sahâbe henüz hayatta olmasına rağmen, bazı ictihâdî meselelerde ihtilaflar ortaya çıkabilmiştir. Bunlardan ilki, Rasûlullah'ın vefatı akabinde ortaya çıkmış, Hz. Ömer, "*Rasûlullah'ın ölmediğini, Allah tarafından semaya alındığını, bir gün dönüp öldüğünü iddia edenlerin el ve ayaklarını keseceğini düşündüğünü*" söylemiştir.⁵ Neyse ki Hz. Ebû Bekir'in halka hitap edip, Âli İmrân Süresinin 144. ayetini okuyarak, yerindeki müdahalesiyle bu ihtilaf büyümeden giderilmiştir.⁶

İkinci ihtilaf ise Ensâr'ın hilafet konusunu görüşmek üzere Benû Sâ'îde'nin evinde toplanmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu ihtilaf da uzun sürmemiş, Hz. Ebû Bekir'in yerinde ve

⁴ Mehmet Emin Özafşar, **İdeolojik Hadisçiliğin Tarihi Arka Planı**, Ankara Okulu, Ankara 2001, s. 31.

⁵ Buhârî, 66 Fedâilu's-Sahâbe, 5; Ahmed, **Müsned**, XX, 330, Hno: 13028.

⁶ Buhârî, 67 Mağâzî, 78; Taberî, Ebû Ca'fer, Muhammed b. Cerîr, **Târîh**, Thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, Dârü'l-Me'ârif, Mısır 1970, III, 241.

ikna edici hitabetiyle bertaraf edilmiştir.⁷ Aynı şekilde, bazı Müslümanların zekât vermekten imtina etmeleri,⁸ Rasûlullah'ın kızı Hz. Fâtıma'nın babasının mirasını talep etmesi⁹ gibi, başka hadiseler de zuhur etmiş olsa da, bunlar da aynı şekilde halifenin dirayetli ve ileri görüşlü idaresi sayesinde giderilmiştir.¹⁰

İkinci halife Hz. Ömer döneminde, Müslümanlar arasında kayda değer ihtilaflar ortaya çıkmamış, dirayetli ve adîl idaresi ve cihadla meşguliyeti olumlu gelişmeleri beraberinde getirmiştir.¹¹

Üçüncü Halife Hz. Osman'ın da on iki yıllık döneminin ilk yarısında fetihler artmış, İslam topraklarına pek çok yeni ülkeler katılmıştır. Ancak idârî işlerdeki siyasetini beğenmeyen bazı Müslümanların ortaya çıkmasından istifade eden Gayrı Müslimler fitne çıkarmaya çalışmış,¹² nihayetinde hicrî 35 yılının baharında şikâyetlerini iletmek maksadıyla Mısır, Basra ve Kûfe'den çıkan ve ekseri bedevîlerden oluşan isyancı gruplar, Medine'ye doğru yürümüş ve çok geçmeden üçüncü halife şehit edilmiştir. Bilinmesi gereken önemli husus şudur ki, Hz. Câbir'in de mensubu olduğu Medine'nin asıl yerlileri olan Ensâr, halifeye karşı girişilmiş olan bu hareketler içinde yer almamıştır.¹³

Hz. Osman şehit edildikten sonra, Hz. Ali halifelige getirilmişse de hilâfeti kolay olmamış, Mekke'de bulunan Hz. Aişe validemiz, mazlûm olarak şehit edilen Hz. Osman'ın intikamı iddiasıyla, Hz. Talha ve Hz. Zübeyr'in de içinde bulunduğu bir grupla karşısına çıkmış ve neticede hicrî 36'da iki grup arasında Basra'ya yakın bir yerde «Cemel Vak'ası» diye bilinen acı hadise yaşanmıştır.¹⁴ Bu acı hadiseden sonra Hz. Ali ile ona biati reddeden Hz. Muaviye arasında hicrî 37'de Sıffin'de ikinci büyük muharebe cereyan etmiş ve tahkim olayı ile neticelenmiştir.¹⁵

⁷ Koçyiğit, **a.g.e.**, s. 17-18, Ensâr'ın görüşü tarihte herhangi bir ihtilaf konusu olmamıştır.

⁸ Taberî, **Târîh**, III, 241; Musa Bağcı, **Hadis Tarihi**, Ankara Okulu, Ankara 2009, s. 35.

⁹ Buhârî, 61 Humus, 1.

¹⁰ Koçyiğit, **a.g.e.**, s. 19.

¹¹ Koçyiğit, **a.g.e.**, s. 20.

¹² Koçyiğit, **a.g.e.**, s. 20.

¹³ Bkz. Taberî, **Târîh**, I, 2943, 2961, 2980 vd. 3004 vd. 3029 vd, 3048; Olayların nedeni hakkında Bkz. Koçyiğit, **a.g.e.**, s. 22-26; Fuat Karabulut, **Sufyan b. Uyeyne ve Hadis İlimindeki Yeri**, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 7.

¹⁴ Watt, Montgomery, **The Formative Period of İslamic Thought**, (Çev: Ethem Ruhi Fığlalı, İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri), Sarkaç Yay., Ankara, Tsz., s. 15.

¹⁵ Philip K. Hitti, **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, I, 277-278.

Cemel ve Sıffın savaşları, sadece ilk ve en büyük acı olaylar olmakla kalmamış, aynı zamanda, asırlarca etkisi devam edecek siyâsî, itikâdî fırkalaşmaların de fitilini ateşlemiştir. Sıffın'ın hemen akabinde Hz. Ali'yi tekfir eden Hâriciler ve onun İmametini ve 'ismetini ya da nübüvvetini veya uluhiyyetini iddia eden Râfizîler olmak üzere, birbirine zıt iki bid'at zuhur etmiştir.¹⁶ Bu olumsuz ortamda gittikçe güç kazanan ve sonrasında değişik isimlerde fırkalara dönüşen batıl görüşlere karşı en etkin mücadeleyi sahâbe ve tâbiûn nesli vermiştir. Sıffın, Cemel, Nahrevan gibi savaşlarla başlayıp, Kerbela'ya kadar devam eden ve bugün hala acılarını hissettiğimiz dönem, İslam tarihinde yaşanan en zorlu dönemlerden biri olmuştur.¹⁷ Hicretin 40. yılında Hz. Ali'nin de şehit edilmesi¹⁸ ve oğlu Hz. Hasan'ın da hilâfet iddiasından vazgeçmesiyle hicrî 41'de Hz. Muaviye idarenin başına geçmiş ve böylece Emeviler dönemi başlamıştır.¹⁹

Neticede Rasûlullah'in vefatını takip eden çeyrek yüzyılda, ilk dört halifeden, yani ilk dört devlet başkanından üçünün şehit edilmesi, fetihlerle beraber sınırların genişlemesi, toplumun zenginleşmesi ve sosyal yapının da karmaşıklaşması pek çok yeni problemi da beraberinde getirmiştir. Bunlara ilaveten İslam toplumu, değişik kültür ve inançlarla karşılaşmış, onları etkilemiş ve onlardan da etkilenmiştir.²⁰

4.3. Emeviler Dönemi (h. 41-132)

Hz. Muaviye iktidara geçtikten sonra devlet merkezini Şam'a götürerek fetihlere ağırlık vermiştir. Hicrî birinci asrın ortalarında Hz. Hasan'ın zehirlenerek şehit edilmesi,²¹ Şî'a mensuplarını tedirgin etmiştir. Hz. Hüseyin, devlet başına geçmek üzere babası tarafından tayin edilen Yezid'e²² biat etmemiş ve neticede yakınları ile birlikte Hicrî 61'in 10 Muharrem'inde Kerbela'da şehit edilmiştir.²³ İlk etapta Yezid'e biat eden Hicazlılar da gayr-ı İslâmî ve haksız tutumları karşısında isyan etmişlerdir. Medine'de Harre olayı (h.

¹⁶ Zehebî, **el-Müntekâ min Minhâci'l-İ'tidâl**, Riyad 1993, s. 401.

¹⁷ <http://www.haber7.com/guncel/haber/1268782-gormez-artik-bu-bir-iskenceye-donustu>, Erişim: 11/01/2015.

¹⁸ Taberî, **Târîh**, V, 143-147; Bkz. İbnu'l- Esir, **el-Kâmil**, Thk. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, (I-XI), Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987/1407, III. 386-387.

¹⁹ Bkz. İbnu'l- Esir, **a.g.e.**, III, 404-7; Watt, **a.g.e.**, s. 54.

²⁰ Özafşar, **a.g.e.**, s. 31.

²¹ İbn Abdilber, **el-İsti'âb**, Tsh. 'Adil Mürşid, Dârü'l-İ'lâm, 'Ammân 2002/1423, I, 116; İbn Hacer, **el-İsâbe**, Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî-Abdussened Hasan Yemâme, (I-XVI), Kahire 2008/1429, II, 73.

²² Fuat Karabulut, **Sufyan b. Uyeyne** (h.107/198) ve **Hadis İlmindeki Yeri**, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 7.

²³ Taberî, **a.g.e.**, V, 400.

63), Mekke’de de Abdullah b. Zübeyr’in (r.a.) şehit edilmesi (h.72) gibi acı olaylar yaşanmıştır.

Böylece üçüncü çeyrek asır, bütün müminleri etkileyen önemli hadiseler sahne olmuştur. Bu karışık ortamın içinde zor ve sıkıntılı bir hayat yaşayan Hz. Câbir ve onun gibi muammerûn sahâbîler, olanlardan bazen direk bazen de dolaylı olarak etkilendikleri gibi hadis ve sünnet rivayeti de etkilenmiştir. Olumsuz siyasî ve sosyal hadiseler, Kur’an ve Sünnet’e muhalif fikirlerin tohumları olmuş, tohumlar hızla yeşererek batıl fırkalara dönüşmüştür. Erken dönemde yeşeren Kur’an ve Sünnet’e muhalif görüşlerle ilk etapta Hz. Câbir misali, âlim ve muammerûn sahâbîler mücadele etmişlerdir. Suyûtî’nin ifadesiyle, *“Onlar niza’ konusu olan her meselede Kitap ve Sünnet’te başvurmuşlar, ikisinde bulamadıkları konularda ise şuraya gitmişlerdir.”*²⁴

Şimdi Hz. Osman’ın şehit edilmesi ve akabinde yaşanan siyasî hadiselerin ortaya çıkmalarına zemin hazırladığı siyasi fırkalara hep beraber bakalım. Zira bunların fikir ve görüşleri o dönem sahâbe ve ilim ehlini epey meşgul ettiği gibi bugün de uğraştırmaktadır. Bunlardan bazıları erken dönemde firkalaşırken bazıları ise fikir ve düşünce olarak ortaya çıkmış ve zamanla firkalaşmışlardır.

4.4. Siyasî Fırkalar

Hicrî birinci asırda meydana gelen savaşların da etkisiyle oluşan siyasî iç çekişmeler, öncelikle Müslümanlar arasından Şîiler ve Hâriciler olmak üzere iki grubun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu gruplardan her biri siyasi emelleri doğrultusunda, dini nasslardan yararlanmaya çalışmıştır. Grup ihtilaflarını ortadan kaldırıp Müslümanlar arasında birliği tesis etmek için nevzuhûr bazı mezhepler de İslam’a muhalif görüş ve inançlara aşırı bel bağladıklarından, ihtilafların daha da büyümesine sebep olmuşlardır. Hadis uleması başta olmak üzere samimi Müslümanlar ise Kur’an ve Sünnet ekseninde, bu fırkalarla şiddetli bir mücadeleye girmişlerdir.²⁵ Sahâbenin bu fırka ve mezheplere karşı Kur’an ve Sünnet merkezli mücadelelerini anlamak için evvela bu fırkaların tanınmasına ihtiyaç vardır. İbn Hazm (ö. 456), Müslüman olduklarını ikrar eden beş fırkanın isimlerini şöyle vermektedir:

²⁴ Nisa, 4/59; Suyûtî, **Miftah**, s. 40, 42.

²⁵ Koçyiğit, **a.g.e.**, s. 21.

1-Ehl-i Sünnet,

2-Mu'tezile; Başlangıçta ayrı bir fırka olan Kaderiyye de sonradan Mu'tezile'ye dâhil olmuştur.²⁶

3-Mürcie; Cehmiyye ile Kerramiyye de Mürcie'ye dâhildir.²⁷

4-Râfida/Râfizîler; Şi'â da Râfida'dan sayılır.

5-Havâric/Hâriciler; Ezârîka ile İbâdiyye de Hâriciler kapsamına dâhildir.

Geri kalan diğer tüm fırkalar zamanla bu beş fırkadan neşet etmişlerdir.²⁸ Hz. Osman'ın şehit edilmesinin akabinde ortaya çıkan ve her sahâbî gibi Hz. Câbir b. Abdullah'ı ve hadis rivayetini de etkileyen önemli fırkaların daha yakından tanınmasında yarar vardır.

a) Şi'a/Şîler

Siyâsî ortamın oluşmasına zemin hazırladığı ilk fırka Şi'a fırkasıdır. Şi'a kelimesi, ilk dönemlerde hep luğavî mânada "tarafdar" anlamında kullanıldığından, siyâsî bir grup olarak ne zaman ortaya çıktığı konusunda farklı görüşler vardır.²⁹

Aslında Hz. Ali, sağlığında birçok Ensâr veya Medineli sahâbîlerce desteklenmiştir.³⁰ Hz. Osman'ın şehit edilmesi ve akabinde gerçekleşen Sıffin savaşı, Haricîler ve Şîler diye iki grubu ortaya çıkarmış³¹ ve bu bağlamda birçok sahâbî Hz. Ali'nin taraftarı olmuşlardır. Yani başta siyasi bir taraftarlık, yani "Hz. Ali taraftarlığı" olarak sahaya çıkan Şi'a, zamanla özel bir fırka halini almıştır. Emevi yönetiminin Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin başta olmak üzere Ehl-i Beyt'e yaptığı haksızlıklar, Hz. Ali şî'asını arttırdığı gibi, onlara karşı duyulan sevgiyi de güçlendirmiştir. Kerbela Vak'asından sonra ise Şîilikten, zamanla bedâ, rec'at, tenasüh, ibaha, Ali'nin ilahlığı ve peygamberliği iddiaları gibi batıl inançları da bünyesinde toplayan Keysaniyye misali müfrit Şî gruplar

²⁶ Başlangıçta Mu'tezile'den ayrı bir fırka idi. Bkz. İlyas Üzüm, "Kaderiyye", **DİA**, XXIV, 64.

²⁷ Bazı kaynaklarda Cehmiyye ekolü, Cebriyye'nin kapsamında ele alınan bir fırkadır. Bkz. Şehristanî, **el-Milel ve'n-Nihal**, I, vd.

²⁸ İbn Hazm, **el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihal**, (I-V), Dâru'l-Cîl, Beyrut 1996, II, 265.

²⁹ Farklı görüşler için bkz: Mustafa Öz, **DİA**, "Şia", XXXIX, 111.

³⁰ Watt, Montgomery, **The Formative Period of Islamic Thought**, (Çev: Ethem Ruhi Fığlalı, İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri), s. 55.

³¹ Muhammed Ebû Zehv, **Hadis ve Hadisçiler**, Trc. Selman Başaran, M. Ali Sönmez, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, s. 95.

neşet etmiştir.³² Şî'a bir mezheb olarak ise Mısır'da zuhur etmiş, Irak'ta gelişerek kuvvet bulmuştur.³³

Şî'î uleması ise bütün bu süreci görmezden gelerek, Şî'a'yı İslam'ın özüne dâhil etmek ve münafıkların ortaya attığı bir mezhep olduğu iddiasını çürütmek için, başlangıcını Asr-ı Saadete ve Rasûlullah'a kadar götürmekte ısrar etmişlerdir.³⁴ İddialarını doğru göstermek için nassları tevil etmekten, tevil edecek nass bulamayınca da rivayetler uydurmaktan çekinmemişlerdir. Bunun için de Hz. Ali'nin şî'asından olan (tarafında yer alan) sahâbîleri mesned edinmişlerdir. Şî'â'nın Ehl-i Beyt'ten olmadığı halde, önemli bazı rivayetleri isnâd edip, adîl kabul ettikleri sahâbîlerin başında Hz. Câbir gelmektedir. Bu bağlamda Hz. Câbir, Şî'a için de önemli bir şahsiyettir.

b) Hâriciler

Hicrî birinci asırda zuhûr eden ikinci fırka Hâriciler'dir. Hemen hemen bütün tarihçiler, Hâricilerin ortaya çıkışını Sıffîn savaşında hakem olayının ortaya çıkmasına bağlamışlardır. Buna göre Havâric ya da Hâriciler, hakem tayinini kabul ettiği için Hz. Ali'den firkat edenlerin oluşturduğu gruba verilen isimdir.

Durum böyle olmakla beraber Hâricî fikri, Hz. Osman'ın hilafetinin son yıllarına kadar götürenler de vardır. Zira Hz. Osman'ın şehit edenler, onun büyük günah işlediğini ve öldürülmesi gerektiğine kanaat getirmişlerdi. Dolayısıyla ekseri bedevî olan bu kesimde aslında hâricî zihniyet ta o zaman oluşmaya başlamıştır. Hz. Ali'nin taraftarları arasında olan bu grup, Sıffîn savaşı akabinde kendini açığa vurmuş ve mezhepleşmeye başlamıştır. Bunların batıl fikirlerini sonradan fark eden Hz. Ali, onlarla savaşmak zorunda kalmıştır.

Sıffîn savaşının hemen ardından Harura'da toplanan Hâriciler, gizlice Kûfe'den çıkarak Dicle'nin sol kıyısındaki, Bağdat ile Vasit arasında bulunan Nehrevan kasabasında toplanmışlardır. Hz. Ali, Nehrevan ve Nuhayle'de onlarla savaşmıştır.

Hz. Muaviye döneminde de Hâricî isyanları devam etmiştir. Hicrî 60'ta ölümünden sonra yerine geçen oğlu Yezid döneminde ise huzurlu bir dönem yaşamışlardır.

³² Mustafa Öz, **DİA**, "Şî'a", XXXIX, 114.

³³ Koçyiğit, **a.g.e.**, s. 33.

³⁴ Abdullah Ünal, **Şî'a'da Hadis Usûlü**, İşrak Yayınları, İstanbul, 2008, s.15-16.

Hâriciler, Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer'in hilafetlerinin tamamını, Hz. Osman'ın sadece ilk altı yılını, Hz. Ali'nin ise tahkime kadar olan kısmını meşru sayıp Hz. Osman'ın ikinci altı yıllık hilafet dönemindeki icraatlarını adaletsiz addederler. Onlara göre dinin emirleri akide ve amelden ibaret olup, bunları yerine getirmeyen ya da dinin yasaklarından kaçınmayanlar kâfirdir.³⁵ Hâricilerdeki bu görüş, onların ameli imandan bir cüz' olarak kabul etmelerine kadar götürmüştür. İleride görüleceği gibi Hz. Câbir, Hâricîlerin mürtekibu'l-kebîre'yi (Büyük günah işleyeni) kâfir gören batıl görüşleriyle mücadele etmiştir.

c) Mürcie

Emevî Hâşimî çekişmesi, Emevîler'in idari ve ekonomik siyaseti, kentleşmeyle beraber ortaya çıkan siyasal, ekonomik ve sosyal problemler, hâsseten Arap olamayanlar arasında ircâ fikrinin doğmasında etkili olmuştur. Mürcie, aynı zamanda büyük günah işleyenleri ve kendileri gibi düşünmeyen Müslümanları tekfir eden Hâricîler'in karşısında ortaya çıkmış bir fırkadır.³⁶

Mürcie, Hz. Ali ve Hz. Osman'ın mânevî sorumluluğu hakkında adeta tarafsız kalarak bunu ertelemeyi daha uygun gören, onların iman veya küfürlerine şahitlik etmeyen kimselerdir.³⁷ Onlar, mümin olmak için sözle ikrarı yeterli görmüştür. Süfyan b. 'Uyeyne şöyle demektedir: '*Bize göre iman kavl ve ameldir. Mürcie'ye göre iman sadece kavl'dir.*³⁸

Mürcie, iman olduktan sonra kebâir dâhil hiçbir masiyetin imana zarar vermeyeceğini söylerken,³⁹ bir kolu addedilen Cehmiyye, kavle de gerek olmadığını, iman için kalp ile tasdikini yeterli olduğunu söylemiştir.⁴⁰ Mürcie'den olan Kerramiyye ise imanı sadece dil ile ikrardan ibaret saymıştır.⁴¹

³⁵ Ethem Ruhi Fıçlalı, "Hariciler", **DİA**, XVI, 160-175.

³⁶ Şehristânî, **el-Milel ve'n-Nihel**, I, 75 vd.

³⁷ Sönmez Kutlu, "Mürcie", **DİA**, XXXII, 42-45.

³⁸ İbn Abdilber, **et-Temhîd**, (I-XXVI), Messesetü'l-Kurtuba, Fas 1991, IX, 254.

³⁹ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, Dâru'l-Marife, Beyrut 1379, (I-XXVI), XI, 302; Nevevî **el-Minhâc**, (I-XVIII), Dâru Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1392, I, 218; Musa Bağcı, **Hadis Tarihi**, s. 158.

⁴⁰ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, XIII, 346.

⁴¹ İbn Hazm, **el-Fasl fi'l-Mileli ve'l-Ehvâi ve'n-Nihel**, (I-V), Dâru'l-Cil, Beyrut 1996, II, 266; Geniş açıklama için Bkz. Mehmet Şaşa, "Teorik Anlamı ve Pratik Değeri Bakımından İmân-İslâm İlişkisi", **Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2014/2, cilt: 1, Sayı: 1, s. 119-139.

Netice itibariyle siyasi ortamda yaşanan olumsuzluklar, Havâric ile Mürchie fikrinde birbirine zıt iki fırkanın oluşmasına sebep olmuştur. Birisi ifrat derecesinde tekfirci olurken, diğeri tefrît derecesinde imânı sadece söze indirgemıştır. Hz. Câbir'in yaşadığı dönemin bir bölümü, işte bu siyâsî görüşlerin birbiriyle çatıştığı bir zaman dilimidir.

d) Cebriyye

Hicrî birinci yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan siyâsî ve sosyal gelişmeler cebri fikir tartışmalarını da beraberine getirmiştir. Mesuliyeti başkasına yükleme ya da sorumluluktan kaçma fikrinden doğduğu anlaşılan bu düşünce; insanın bütün fiillerinin Allah'ın iradesine taalluk ettiğini ve beşerî bir iradenin olmadığını iddia etmiştir.

Cebriyye, kulun iradesinin olmadığını, insanın Allah tarafından önceden takdir edilmiş fiilleri yapmak zorunda olduğunu, Allah'ın ezeli ilminin, insan fiillerine, o fiiller meydana gelmeden önce taalluk ettiğini ileri sürmüştür. Bu nedenle fiilin kul tarafından aynen yapılması gerekir. Aksi halde, Allah'ın ilminde değişiklik söz konusu olur ki bu da muhaldir. Kısaca Cebriyye'ye göre insan, Allah'ın iradesi karşısında rüzgârın önündeki bir yaprak gibidir. Zira Allah dışında başka bir failin olmasını kabul etmek İslam'ın tevhid inancına da muhaliftir.

Bu fikir ilk önce sahâbenin ileri gelenleri tarafından tenkit edilmiştir. Allah'ın kullarını buyruklarına karşı gelmeye zorlamadığı, yaratıcı hakkında bu tür inançları beslemenin yanlış olduğu ilk defa Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Abbas gibi önde gelen sahâbîler tarafından eleştirilmiş ve daha sonra da bu mücadele Hasan el-Basrî gibileri tarafından sürdürülmüştür.⁴² İleriki sayfalarda görüleceği gibi Hz. Câbir de cebir fikriyle aktif mücadele eden sayılı sahâbîlerden biridir.

e) Kaderiyye

Cemel ile Siffin savaşlarında Müslümanların birbirinin kanını akıtması ve Müslümanlar arasındaki çekişmeler, kader konusunu da gündeme getirmiştir. İktidardakiler olayları ilâhî takdire bağlarken, bunun karşısında özellikle olumsuz fiilleri tamamen kulun iradesine bağlayan görüşler ileri sürülmeye başlanmıştır.

⁴² İrfan Abdulhamit, "Cebriyye", **DİA**, Ankara 1993, VII, 205-208; Fikret Karaman, "Cebriyye", **Dini Kavramlar Sözlüğü**, DİB yayınları, Ankara-2010, s. 85-86.

Kader konusunu ortaya atan ilk kişinin Ma'bed el-Cühenî (ö. 80) olduğu söylenmiştir. Sonraki dönemde Ğaylân ed-Dımaşkî (ö. 120), Ma'bed'in görüşlerini devam ettirmiştir. Emevî iktidarının, olumsuz bazı icraatlarını kadere bağlayarak kendilerini temize çıkarmaya çalışmaları karşısında bir tepki olarak Ma'bed, haksız davranışların ilâhî kaderle değil kulun iradesiyle meydana geldiğini söylemiştir. Bir gün Ma'bed, Hasan el-Basrî'nin meclisine girerek, "*İdareciler Müslümanları katlediyor, mallarını gasp ediyor, sonra da bunlar Allah'ın kaderiyle cereyan ediyor*" diyorlar deyince, el-Hasan el-Basrî, "*Allah'ın düşmanları yalan söylüyorlar*" diyerek bu görüşün yanlış olduğunu belirtmiştir.⁴³

Dolayısıyla Kaderiyye, kula hiçbir güç ve irade hakkı tanımayan Cebriyye fırkasına karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu fırkaya göre insan, her istediğini yapar, hatta Allah'ın irâd etmediği şeyleri bile yapmaya kadirdir. Özellikle Suriye ve Basra'da taraftarları çoğalan bu fırkaya Ehlü'l-Kader de denilmiştir.

Kaderiyye ya da Ehlü'l-Kader ismi, aslında başlangıçta bu zümreyi kötülecek amacıyla verilmiştir. Bazı hadis kaynaklarımızdaki mensuplarını Mecûsiler'e benzeten rivayetler⁴⁴ de muhtemelen bu adlandırmada rol oynamıştır.

Başta sahâbenin ileri gelenleri olmak üzere selef metodunu benimseyenler, bu fırkanın da karşısında durmuşlardır. Hz. Ali, Câbir b. Abdullah, İbn Ömer, Ebû Hureyre, İbn Abbas ve Enes b. Mâlik gibi meşhur sahâbîler kaderi inkâr edenleri tasvip etmemiş ve bu tür fikirlerden uzak durmanın önemini vurgulamışlardır. Hatta Abdullah b. Ömer, ilâhî kaderi kabul etmedikçe bu anlayıştaki kimselerin Uhud dağı kadar sadaka verseler bile kabul edilmeyeceğini belirtmiştir.⁴⁵ Bu fırka mensupları daha sonra Mu'tezile içinde varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Gerek Kaderiyye gerekse yukarıda zikri geçen fırkaların tamamı siyasi ve sosyal ortamın tetiklemeyle insanların Kur'an ve Sünnet'i farklı yorumlamalarından zuhûr etmişlerdir. Şarkiyatçılar ise Kaderiyye'nin Hristiyan kelâmının etkisiyle ortaya çıktığını ileri sürmüşlerdir. Yapılan araştırmalar bunun doğru olmadığını ortaya koymuştur. Zira bu

⁴³ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihel*, (I-II), Thk. Muhammed Seyyid Keylânî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1404, I, 26; İlyas Üzümlü, "Kaderiyye", *DİA*, XXIV, 65.

⁴⁴ Ahmed, *Müsned*, II, 86, V, 407; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 16.

⁴⁵ Beyhakî, *el-İ'tikâd*, Dâru'l-Âfâk, Beyrut, 1401, s. 133; Mustafa Sinanoğlu, "Reddiye", *DİA*, XXXIV, 516; İlyas Üzümlü, "Kaderiyye", *DİA*, XXIV, 65; Bkz. Müslim, "İmân", 1.

fikirler ve fırkalar zuhur ettiğinde henüz Müslümanlar yabancı kültürlerle tanışmamışlardı. Dolayısıyla bu fırkaların ortaya çıkmasındaki temel etken İslam'ın kendi nassları ve İslamî sahada yaşanan siyasi ve sosyal gerçeklerdir.⁴⁶

Sonuç olarak iç çekişmeler, siyasi ve sosyal alandaki olumsuzluklar, beşer iradesini inkâr edenler ile tüm iradeyi beşere verenler olmak üzere, kader konusunda birbirine zıt iki düşünceyi ortaya çıkarmıştır ki, bu farklı görüşler hadis rivayetini de etkilemiştir.

f) Mu'tezile

Hicrî birinci asırda tohumları yeşeren bir diğer fırka da Mu'tezile fırkasıdır. Müslümanlar arasında mürtekibu'l-kebire (Büyük günah işleyen) konusundaki tartışmaların devam etmesi i'tizâl fikrini de doğurmuştur.

Mu'tezile'nin önceki fırkalara nazaran, biraz daha sonra ortaya çıktığı söylenebilir. Ancak i'tizâl fikirlerinin, mürtekibu'l-kebire "Büyük günah işleyen kişi, kâfir midir, değil midir?" tartışmalarıyla beraber olduğu kanaatindeyiz. Vâsıl b. 'Atâ'nın hocası Hasan-ı Basri'ye muhalefeti ve meclisinden i'tizâli ve etrafına topladığı bir kısım talebeyle yeni bir ilim meclisi kurarak ders vermeye başlaması neticesinde⁴⁷ Hicrî birinci yüzyılın sonu ile ikinci yüzyılın başlarında Mu'tezile artık bir mezheb olarak ortaya çıkmıştır.⁴⁸

Mu'tezile, murtekibu'l-kebire'nin tevbe etmedikçe cehennemde ebedi kalacağını ve ona mümin veya kâfir değil de ancak fâsık denebileceğini ileri sürmüştür.⁴⁹ Bu konu ile ilgili tartışmaların Hz. Câbir hayatta iken başladığı kanaatindeyiz. Zira kendisine iletilen sorulardan ve müminlerin cezalarını çektikten sonra cehennemden çıkacaklarına dair rivayet ettiği hadislerden bu durum anlaşılmaktadır.⁵⁰

4.5. Dönemin İlmî Anlayışı

İslam'ı gönüllerine bütünüyle yerleştiren sahâbe nesli, kendilerine Allah'ın ayetlerini okuyan, onları arıtan, onlara kitap ve hikmeti öğreten⁵¹ Allah Resulü (s.a.s.)'e

⁴⁶ Üzüüm, "Kaderiyye", **DİA**, Ankara 2001, XXIV, 64; Fikret Karaman, "Kaderiyye", **Dini Kavramlar Sözlüğü**, DİB yayınları, Ankara-2010, s. 553.

⁴⁷ Koçyiğit, **a.g.e.**, s. 40.

⁴⁸ Ahmet Yücel, **Hadis Tarihi**, İVAF, İstanbul, 2012, s.36; Ahmet Saim Kılavuz, "Akaid", **DİA** II, 214.

⁴⁹ Nevevî **el-Minhâc**, (I-XVIII), Dâru Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1392, I, 218-219.

⁵⁰ Bu rivayetlerden bazıları ileriki sayfalarda yer verilmiştir. Bkz. "Dönemin Bazı Tartışmalarındaki Tavır"

⁵¹ Bakara, 2/129.

sevgiyle bağlandılar, İslam'ın iki temel kaynağı olan Kur'an ve Sünnet'e sınıksız sarıldılar. Rasûlullah'ın kendilerine getirdiği Kur'an-ı Kerim'in ayetlerini ezberlediler, Kur'an'ın beyanı olan hadisleri de iyice bellediler. Kur'an ve Sünnet'i bütün söz ve davranışlarında tatbik etmek suretiyle, sonraki nesillerin örnek alacağı, sahîh Kur'an ve Sünnet anlayışını bıraktılar.

Sahâbe nesli, Sünnet'e uymanın ve ona muhalefet etmekten şiddetle kaçınmanın Allah'ın bir emri olduğunu, Sünnet'i yerine getirmede veya öğrenmede gevşeklik gösterenlerin dinden nasipsiz kaldığını, onu öğrenip gereğiyle amel edenlerin ise mutlu ve bahtiyar olduğunu iyice anladılar.⁵² Kur'an-ı Kerim'in birçok ayeti ile Rasûlullah'ın hadisleri onları ilmi tadrîse teşvik etmiş, ilmi gizlemekten sakınmayı tembihlemişti. Bu sebeple onlar Kur'an ve Sünnet'i öğrenmek için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamış, bu yola mallarını canlarını adamışlardı. Onların ümmî olmaları hafızalarını ve ezberleme yeteneklerini güçlü kılmış, Kur'an ayetlerini ve Rasûlullah'ın hadislerini sinelerine nakşetmişlerdi. Allah Teâlâ onlar sayesinde Kitab ile Hikmet'i muhafaza etmiş ve insanlara bozulmadan ulaştırmıştır.

Ashâbının, vefatından sonra Kur'an ve Sünnet emanetini yükleneceklerinin farkında olan Allah Resulü, onları eğitmek için Mescid-i Nebevî'de ilim meclisleri düzenler, yorgunluk ve bıkkınlık vermemek için belirli vakitleri seçerdi.⁵³ Rasûlullah'ın hadislerini kaçırmamak için aralarında nöbetleşen sahâbîler vardı.⁵⁴ Rasûlullah (s.a.s.) de hadisleri iyice anlaşılın diye bazen üç defa tekrar eder, bazen ashâbına sorular sorar, bazılarıyla özel ilgilenir onlara has hadisler öğretir, bazılarına ise kafaları karışmasın diye bu bilgileri vermezdi.⁵⁵

Allah Resulü (s.a.s.), sahâbe-i kirâmdan kitabeti iyi olanları -kırk iki veya elliden fazla kişiyi- vahiy kâtibi olarak tayin etmiş, Kur'an-ı Kerim'le karışmasın diye ilk etapta hadislerinin herkes tarafından yazılmasını yasaklamıştı. Bu itibarla ekser-i sahâbe, hadisleri yazmadan ezberliyor, zabt edip insanlara aktarıyorlardı. Ancak Abdullah b. 'Amr

⁵² Konu ile ilgili bazı ayetler: Ali İmrân, 32, 132, 172; Nisâ, 59, 64, 80; Mâide, 92; A'râf, 157; Enfâl, 20, 46; Nur, 54; Muhammed, 33; Teğâbun, 12.

⁵³ Buhârî, İlim, 12, Muslim, Munafikun, 82.

⁵⁴ Buhârî, İlim, 25; Ezân, 18.

⁵⁵ Bkz. Buhârî, İlim, 49; Muslim, İmân, 53.

b. ‘Âs (r.a.) gibi yazısı iyi olan bazı sahâbîler, Rasûlullah’ın bilgisi dâhilinde duydukları hadisleri yazıyorlardı.⁵⁶

İşte yazıyı bilip bilmemek, Rasûlullah’ın ilim meclislerinde çok veya az bulunmak, hafızanın farklılığı gibi sebeplerden dolayı Sahâbe-i kirâmın hadis tahammülü ve edâsı farklı olmuştur. Sahâbenin fitrî yetenekleri de aynı olmadığından, hadisleri anlama yani “fikhu’l-hadîs” konusunda da aynı düzeyde değillerdi. Bu itibarla nâsîh mensuh, umum husus, mutlak mukayyed, mücmel müfesser gibi konulardaki hadis birikimleri de farklıydı. Hz. Peygamber hayatta iken bunun çok da ehemmiyeti yoktu. O’nun sağlığında ihtilaflar hâsıl olduğunda Rasûlullah’a gelirler, Rasûlullah de (s.a.s.) hemen duruma el atar, ilgili hükmü beyan eder, ihtilafları hallederdi.⁵⁷

“Rasûlullah’ın vefatından sonra ise durum değişti. Artık Sünnet’in muhafızları sadece Sahâbe-i kirâmın keskin ve güçlü hafızaları idi. Vahiy son bulmuş, nifâk ve riddet olayları da baş göstermişti.”⁵⁸ Oluşan tehlikelere karşı Sünnet’i korumak ve Hz. Peygamber’e (s.a.s.) yalan haberlerin isnâdına engel olmak için bazı önlemlerin alınması elzemdi. Herkes çok dikkatli ve uyanık olmalıydı.

İlk iki halife Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer döneminde Sünneti muhtemel tehlikelere karşı muhafaza etmek için, ilk etapta hadislerin fetva ve hüküm vermeye kâfi olacak kadar rivayet edilmesine izin verildi. Bu şekilde çok hadis nakledenlerin hata ve unutma çukuruna düşmeleri ve Rasûlullah’a farkında olmadan yalan isnâd edilmesi önlendi. Hadislerin az rivayet edilmesi herkesin az olan bu hadislerden haberdar olmasını sağlayacak böylece münafıkların yalan haber uydurmaları mümkün olmayacaktı.⁵⁹

Nitekim Hz. Ebû Bekir misali birçok sahâbî çok hadis bilmesine rağmen az rivayet etmiştir. Misal olarak Aşere-i Mübeşşere’den olan Saîd b. Zeyd’den (r.a.) bize sadece iki veya üç hadis ulaşmıştır. Muksirûn’dan olan Ebû Hureyre (r.a.) dahi Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer’in az hadis rivayet etme tavsiyelerine bağlı kalmıştır.⁶⁰ Ancak zaman değişip hadislerin rivayetine ihtiyaç hâsıl olduğunda ise, kendini ilim edâsına vermiş, Allah

⁵⁶ Ahmed, **Müsned**, II, 162, 192; Ebu Davud, **İlim**, 3.

⁵⁷ Bkz. Nisâ, 59.

⁵⁸ Muhammed Ebû Zehv, **Hadis ve Hadisçiler**, s. 96.

⁵⁹ Ebû Zehv, **a.g.e.**, s. 96-97.

⁶⁰ Zehebî, **Tezkiretu’l-Huffâz**, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1998/1419, I, 7; Muhammed Ebû Zehv, **Hadis ve Hadisçiler**, s. 97.

katındaki ilim gizleme cezasına duçar olmamak için⁶¹ bildiği hadisleri rivayet etmeye yönelmiştir.⁶²

Hiz. Ebû Bekir, haberlerin kabulünde ihtiyatlı davrananların ilki olmuştur.⁶³ Hiz. Ömer, onun sünnetini daha da ileri taşıyarak hadis naklinde tesebbüt ameliyesini adet haline getirmiştir.⁶⁴ Hiz. Ebû Bekir, herkesçe malum olmayan bir hadisi rivayet eden Muğîre'den şahid getirmesini isterken,⁶⁵ Hiz. Ömer de aynı şekilde daha önce duymadığı hadisleri rivayet eden Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Muğîre b. Şu'be ve Ubeyy b. Ka'b'dan emin olmak için şahid getirmelerini istemiştir.⁶⁶ Hiz. Ali dönemine gelindiğinde o da Hiz. Ömer'e uyararak, hadis rivayet edenlerden beyyine istemiş, ancak o şahid istemek yerine yemin etmeleriyle yetinmiştir.⁶⁷ Hiz. Aişe, Sahâbenin rivayetlerinde fark ettiği hata ve eksikleri düzeltip, tashihleriyle meşhur olmuştur.⁶⁸ Kendilerinden emin olmayan sahâbîler hata endişesiyle hadis rivayetine çok yanaşmamışlardır. Misal olarak İbn Ebî Leyla, Zeyd b. Erkam'a "Bize hadis rivayet eder misin?"⁶⁹ dediğinde Hiz. Zeyd; "Allah Resulünden hadis rivayet etmek zor bir iştir. Biz ise yaşlandık ve unuttuk" demiştir.⁷⁰ Enes b. Mâlik (r.a.) gibi bazı sahâbîler ise "ev kemâ kâle" diyerek hata yapma endişelerini ifade etmişlerdir.⁷¹

Sahâbe, az hadis rivayet etmenin yanında, halkın yanlış anlayabileceği hadisleri de rivayet etmekten uzak durmuşlardır. Aslında bu tutum, Resûlullah'ın onlara öğrettiği bir sünnet idi. Hiz. Peygamber (s.a.s.) terkişine bindirdiği Muaz'a, bir hadis öğretmiş, Muaz (r.a.), "Yâ Rasûlullah, bunu halka haber vereyim de sevinsinler olur mu?" diye sorunca "Hayır, söyleme, Çünkü sonra buna güven duyarlar." buyurmuştur. Muaz (r.a.) da bu hadisi, ilmi gizlemenin günahından kurtulmak için, vefatına yakın bir zamanda rivayet etmiştir.⁷² Hiz. Peygamber (s.a.s.) bu şekildeki bir hadisi Ebû Hureyre'ye de öğretmişti.⁷³

⁶¹ Bkz. Bakara, 159-160.

⁶² Buhârî, İlim, 42; Muslim, Fadâilu's-Sahâbe, 159; Muhammed Ebû Zehv, **Hadis ve Hadisçiler**, s. 97.

⁶³ Zehebî, **a.g.e.**, I, 2.

⁶⁴ Zehebî, **a.g.e.**, I, 6.

⁶⁵ Zehebî, **a.g.e.**, I, 2.

⁶⁶ Zehebî, **a.g.e.**, I, 6-8.

⁶⁷ İbn Hibbân, **el-Mecrûhîn**, I, 37; Zehebî, **a.g.e.**, I, 10.

⁶⁸ Bkz. Zerkeşî'nin **el-İcâbe li İrâdi Mestedrekethu Aişe ale's-Sahâbe** kitabı bu mevzuyu muhtevidir.

⁶⁹ Bazı nüshalarda "Bize bir hadis rivayet eder misin?" diye geçmektedir. Bkz. Teyâlisî, **Müsned**, (I-IV), II, 60, (4 nolu Dipnot).

⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XXXII, 58, Hno: 19304; İbn Mâce, Mukaddime, 3; İbn Hibbân, **el-Mecrûhîn**, Thk. Mahmud İbrâhim Zayd, Dâru'l-Ma'rifa, Beyrut, 1992/1412, I, 38; İbn 'Adiy, **el-Kâmil fi'd-Du'afâ**, (I-VII), Thk. Süheyl Zekkâr, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1988/1409, I, 16.

⁷¹ İbn Mâce, Mukaddime, 3.

⁷² Buhârî, İlim, 49; Muslim, İmân, 53.

Ebû Hureyre'nin meşhur, "Hz. Peygamber'den iki kap dolusu ilim belledim. Bunların birini size açıkladım. Diğerine gelince onu meydana çıkaracak olursam benim şu boğazım kesilir."⁷⁴ sözünü de bu doğrultuda anlamak gerekir. Hz. Ali, "İnsanlara anlayabildiklerini haber verin. Onların Allah ve Resulünü yalanlamalarını istemezsiniz değil mi?"⁷⁵ demesi de bu gayeye matuftur. Sahâbe-i Kirâm daha çok Kur'an ve Sünnet'i yaşayarak öğretmeye çalışmışlardır. Hz. Câbir, "Önce dinlemeyi, sonra halîm olmayı, sonra ilimle amel etmeyi öğreniniz, daha sonra da ilmi yayınız."⁷⁶ diyerek metodlarını ortaya koymuştur. O dönemde ilimden daha çok hadislerin kastedildiği malumdur. Tabiûn nesli de, sahâbeden öğrendikleri hadisleri unutmamak, hıfz ve tesbitlerini de pekiştirmek için müzakere halkaları oluştururlardı.⁷⁷

Zamanla fitneler baş gösterip güven ortamı zedelenince artık muhaddisler, herkes tarafından rivayet edilen hadisleri kabul etmediler; kimlerin aktardığını sordular, sonuçta da teker teker bütün râvîleri incelediler.⁷⁸ Seçkin sahâbî ve tabiîler hadis uydurucularını gözleyerek teşhis ediyor, halkı onların tuzağına düşmekten korumaya çalışıyorlardı. Aslında sahâbe ve tabiûnun rivayet edilen hadisleri kabul etmeden önce tenkide tabi tutmalarına birden çok sâik sebep olmuştur. Fitrî etkenler başta olmak üzere, Kur'anî, Nebevî, sosyal ve siyâsî etkenler bunların başında gelmiştir.⁷⁹

Hicrî birinci yüzyılın ikinci yarısında artık râvîlik bir ihtisas alanı hüviyetini kazanmıştır. Hadislerin yaygın olarak rivayet edildiği bu dönemde hayatta olan Abdullah b. Amr b. Âs (r.a.), Abdullah b. Abbas (r.a.), Abdullah b. Ömer (r.a.), Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.), Câbir b. Abdullah (r.a.), Enes b. Mâlik (r.a.) gibi sahâbîler yalancılara karşı hadisleri koruma konusunda en büyük çabayı gösterenlerdir. Bu sahâbîlerin talebeleri olan Saîd b. Müseyyeb, Muhammed b. Sîrîn, Şa'bî, Ebû'l-Âliye er-Riyâhî ve İbrâhim en-Nehâî gibi

⁷³ Muslim, İmân, 52.

⁷⁴ Buhârî, İlim, 42.

⁷⁵ Buhârî, İlim, 49; Muhammed Ebû Zehv, **Hadis ve Hadisçiler**, 103-104.

⁷⁶ Beyhâkî, **Şu'abu'l-İmân**, III, 282.

⁷⁷ Accâc el-Hatîb, **es-Sünne Kable't-Tedvîn**, Mektebetu Vahbe, Kahire 1988/1408, s.160; Seyyid Muhammed Nuh, **Sahâbe Neslinin Hadis İlmine Katkıları**, Trc. Mehmet Eren, Ravza Yayınları, İstanbul 2010, s. 74.

⁷⁸ Bkz. Muslim, Mukaddime, 5.

⁷⁹ Abdulvahap Özsoy, **Hicrî I. Yüzyıl Hadîs Tenkîd Kriterleri ve İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi**, AÜİF, Basılmamış Doktora Tezi, s. 4-29.

muhaddis tabiiler hadiste sened sormaya ve râvîleri cerh ve ta'dîle tabi tutmaya yönelmiştir.⁸⁰

Hicretin 17. yılında bütün Irak ve Suriye, Hicretin 20. Yılında Mısır, 21. yılında İran fethedilmiş, 56. yılında Müslümanlar Semerkant'a ulaşmış, 93. yılında da İspanya alınmıştır.⁸¹ İslam sınırlarının böylece genişlemesi neticesinde Sahâbe birçok beldeye dağılmaya başlamıştır.⁸² Sahâbîlerin farklı yerlere yerleşmeleri birçok hadis yurdunun da oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Medine, Mekke, Kûfe, Basra, Şâm ve Mısır önemli hadis yurtları olmuştur. Bir grup sahâbî ise Resûlullah'ın Medine'de kalma teşviklerine sabırla katlanarak orada kalmışlardır.⁸³ Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Kûfe'ye gitmeden önce de Hz. Ali, Ebu Hureyre (r.a.), Hz. Aişe, İbn Ömer (r.a.), Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.), Zeyd b. Sâbit (r.a.) ve Câbir b. Abdullah (r.a.) Medine'deki hadis ve fıkıh alanında söz sahibi sahâbîlerin başında gelmişlerdir. Bu erdemli sahâbîlerin dizleri dibinde Sâid b. Müseyyeb, Urve b. Zübeyr, İbn Şihâb ez-Zührî, Sâlim b. Abdullah b. Ömer, Kasım b. Muhammed b. Ebu Bekir, İbn Ömer'in mevlâsı Nâfi' gibi hadis hafızları ve muftiler yetişmiştir. Muaz b. Cebel (r.a.) ve Basrâ dönüşü İbn Abbâs (r.a.), Mekke'de hadis öğretiminde vazife almış en önemli iki sahâbîdir. İbn Abbâs'ın (r.a.) tadrîsinde Mucâhid b. Cebr, 'Ata b. Ebî Rebâh, İbn Abbâs'ın (r.a.) mevlâsı İkrime ve başka tabiiler yetişmiştir.⁸⁴

İslam ordularının karargâhı olan Kûfe'ye de fetihler sırasında pek çok sahâbî yerleşmiştir. Hz. Ali, İbn Mesûd, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Sa'id b. Zeyd, Habbâb b. Eret, Selmân-ı Fârisî, Huzeyfe b. el-Yemân, Ammâr b. Yâsir, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Berâ b. Âzib, Muğîre b. Şu'be, Nu'mân b. Beşîr, Ebu't-Tufayl, Cerîr b. Abdullah ve daha başkaları (radiyallahuanhum) Kûfe'ye yerleşenler arasındadır.⁸⁵ Abdullah b. Mesûd'un (r.a.) öncülüğünde, Kûfe'de Mesrûk, Esved, Kadı Şurayh, İbrâhim en-Nehâî, Saîd b. Cübeyr ve imam hafız 'Amir eş-Şa'bî gibi meşhur tabiiler yetişmiştir.

⁸⁰ Mehmet Efendioğlu, "Râvi", **DİA**, XXXIV, 473.

⁸¹ Muhammed Ebû Zehv, **Hadis ve Hadisçiler**, s. 132.

⁸² Hâkim, **Me'rifetu 'Ulûmi'l-Hadîs**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1397/1977, s. 190.

⁸³ Hâkim, **a.g.e.**, s. 191.

⁸⁴ Hâkim, **a.g.e.**, s. 192; Muhammed Ebû Zehv, **a.g.e.**, s. 134.

⁸⁵ Hâkim, **a.g.e.**, s. 191.

Basrâ hadis yurdunun kurucusu Enes b. Mâlik'tır. Onun dışında İbn Abbâs, Utbe b. Gazvân, İmrân b. Husayn, Ebû Berze el-Eslemî, Ma'kil b. Yesâr, Ebû Bekre, Abdurrahman b. Semûre, Abdullah b. Şihhîr, Cârîye b. Kudâme ve başka sahâbîler de Basrâ'ya yerleşmiştir.⁸⁶ Ebu'l-Âliye, Hasan el-Basrî, Muhammed b. Sîrin, Katâde b. Diâme, Mutarrif, Ebû Bürde gibi tanınan âlimler de bu sahâbîlerin dizleri dibinde Basrâ'da yetişmişlerdir.

Hz. Ömer, Kur'an ve Sünnet'i öğretmek için Muâz b. Cebel, Ubâde b. Sâmit, Abdurrahman b. Ğanem ve Ebu'd-Derdâ'yı Şam ehline göndermiştir. Bu sayede Şam hadis yurdunda Ebû İdris el-Halvânî, Mekhûl ve Reca b. Hayve el-Kindî gibi önemli tabiûn âlimleri yetişmiştir.

Abdullah b. 'Amr b. 'Âs, Ukbe b. 'Âmir, Harice b. Huzâfe, Abdullah b. el-Hâris ve daha onlarca sahâbî de Mısır hadis yurduna yerleşmişlerdir. Onlar da birçok tabii âlim yetiştirmişlerdir.⁸⁷

Sahâbîler mezkûr hadis yurtlarında oturmakla yetinmemişler, birinci asırda karşılaşılan olaylar hakkında yeni hükümler vermek için onlar başta olmak üzere, tabiûndan talebeleri ve tebe'i-tâbiîn uleması zorlu ilim yolculuklarına çıkmışlardır. Bu rihleler hadis hafızlarının birbiriyle karşılaşmalarını, bilgi alış verişinde bulunmalarını ve böylece ilmin yayılmasını sağlamıştır. Bu sahada Ebu Eyyub el-Ensârî (r.a.), Câbir b. Abdullah (r.a.) ve İbn Abbâs (r.a.)'ın rihleleri⁸⁸ meşhur olmuş, Hatîb el-Bağdâdî bu mevzuda *er-Rihle fî Talebi'l-Hadîs* isminde müstakil bir eser yazmıştır. İlim rihleleri 'âli isnâdların da elde edilmesini sağlamış, bir yandan da isnâdların çoğalmasında etkili olmuştur.⁸⁹

Hicrî birinci asır, aynı zamanda hadislerin zabt ve tespit dönemi olmuştur. Hadisler bu asırda kısmen yazılısalar da çoğunlukla hafızada zabt ediliyorlardı. Rasûlullah'ın sağlığında da hadislerin yazılması yaygın bir meslek değildi. Allah Resulü (s.a.s.) ne imlâ ettirirse Sahâbe-i kiram sadece onu kopya ederdi. Bunların yanında birçok sahabede, O'nun

⁸⁶ Hâkim, **a.g.e.**, s. 192-193.

⁸⁷ Hâkim, **a.g.e.**, s. 193

⁸⁸ Hâkim, **a.g.e.**, s. 7, 8, 9; Hatîb el-Bağdâdî, **er-Rihle fî Talebi'l-Hadîs**, Thk. Nüreddîn 'Itr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1975/1395, s.110 vd.

⁸⁹ Muhammed Ebû Zehv, **a.g.e.**, s. 144.

muhtelif yerlere gönderdiği mektuplarının suretleri vardı. Rasûlullah (s.a.s.), bir ara İslam'a girenlerin listesinin çıkarılmasını emretmiş, yazılan liste 1500 isme çıkmıştır.

“Rasûlullah (s.a.s.) zamanında olanlar dâhil herhangi bir askerî sefer için yazılanlar da kaydedildiler. Kayıt sistemini tam manası ile ortaya koyan Hz. Ömer oldu. Aslında bu teşebbüs, resmî vesikaların düzenli bir şekilde muhafazasının başlangıcı olmuştur. Hz. Ömer, kabilelerle ülkelerle yaptığı bütün mu'âhedeleri *Tâbut* adında bir kutu içinde muhafaza ediyordu. Hicrî birinci asrın ortalarında Abdülhakem b. 'Amr el-Cumahî adında bir zâtın, umumî bir kütüphanesi vardı. O vakitte yine, İbn Ebî Leylâ'nın ve Halid b. Yezîd b. Muâviye'nin de kütüphaneleri vardı.”⁹⁰

Birinci asırda kısmen yazılı çalışmalar olsa da hadislerin tahammül ve adâsı ekseriyetle şifahî idi. Yani hadisler hoca talebe arasındaki arz ve semâ' tarikiyle naklediliyorlardı. Aslında hadislerin bir müddet sema' yoluyla nesilden nesile aktarılacağına haberini Hz. Peygamber (s.a.v) daha hayatta iken vermişti. İbn Abbâs'tan mervî, sahîh bir hadisinde Allah Resulü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “*Siz benden hadisleri dinleyerek alacaksınız. Sonrakiler de sizden dinleyerek alacak, sonrakiler de dinleyerek alacaklardır.*”⁹¹

Hadislerin yazılması yaygın bir meslek olmadığından sahâbîler arasında buna karşı olanlar da vardı. Bunlar arasında Ebû Sa'îd el-Hudrî, Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Mûsâ el-'Eş'arî, Ebû Hureyre ve Abdullah b. Ömer (radiyallahuanhum) öne çıkmıştır. Tabiûndan da özellikle el-A'meş, 'Abîde, Ebû el-Âliyeh, 'Amr b. Dînâr, ed-Dehhâk, İbrâhim en-Nehâî, Ebû İdrîs, Mansur, Muhammed b. Sîrîn, Muğîre, Kasım b. Muhammed, 'Ubeydillah b. Abdillâh gibi önemli âlimler hadislerin yazılmasına sıcak bakmıyorlardı.⁹² Hz. Ömer bir ara bu konuda Sahâbe ile istişarede bulunmuş ise de hadisleri yazmaya yanaşmamıştır. Aslında onun hadis yazmasına niyetlenmesi, Sahâbe arasındaki farklı görüşlerin ictihâdî olduğunu göstermektedir.

Sahâbe arasındaki bu ictihad farklılığı belirli bir zaman sonra ortadan kalkmış ve hadislerin, hafızanın yanında yazı ile sahifelerde de zabt edilmesi üzerinde icma oluşmuştur. Nihâyetü'l-emirde birçok sahâbî yanında Hammad, İbrahim, A'meş, Zuhri

⁹⁰ el-A'zamî, **İlk Devir Hadis Edebiyatı**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 17.

⁹¹ Ebû Dâvûd, İlim, 10; Hâkim, **Müstedrek**, (I-IV), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut trz., II, 427-428, I, 95.

⁹² el-A'zamî, **a.g.e.**, s. 21-22.

gibi birçok tabî'in uleması ve Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf, Mâlik ve es-Sevrî gibi Ehlü'r-Re'y uleması hadisleri yazmışlar ve onların kayıd edilmesine katkı sağlamışlardır.

Hicrî ikinci asrın ortasından evvel, hadislerin tedvînine ilişkin bir işin olmadığını iddia eden Şarkiyatçılar,⁹³ kayıt ve tedvînin iki merhalede gerçekleştiğini görmezden gelmişlerdir. Hadisler evvela kişilerin kendilerine has sahîfelere yazılmış ki, bu sahîfeler insanlar arasında herkesin istifadesine açık değildi. Aslında bu kayıt şekli, Rasûlullah döneminde başlamış ve hadislerin önemli bir bölümü böylece muhafaza altına alınmıştır. Herkesin istifadesine sunulmak üzere hadislerin cem'i ve kayıt altına alınması işlemi ise Hicrî ikinci asrın evvelinde başlamıştır. Hicrî ikinci asrın ortasında ise hadislerin tasnifi başlamış ve üçüncü asırda zirveye ulaşmıştır. Sonuç olarak hadisler, ana kaynaklara geçmeden evvel birçok sahâbî ve tabîi tarafından yazılmışlardır.

el-A'zamî, yaptığı araştırma neticesinde hadisleri yazan elli sahâbîyi ve hadisleri yazan talebelerini tespit etmiş ve isimlerini zikretmiştir.⁹⁴ Ayrıca birinci asırda hadisleri yazan onlarca tabîiye ait bilgiler vermiştir.⁹⁵

Resmi tedvîne ise Ömer b. Abdulaziz'in, Ebû Bekir b. Muhammed, 'Amr b. Hazm ez-Zuhrî (ö.124) ile diğerlerine hadislerin toplanması için verdiği ilk emir ile başlamıştır. Bu emre uyarak hadisleri ilk tedvîn eden ez-Zuhrî olmuştur. İşte o andan itibaren âlimler hadisleri yazmaya ve toplamaya başlamışlar ve bu çalışma, Zührî'den sonraki âlimler arasında yaygınlaşmıştır. Neticede Mekke'de İbn Cüreyc (ö.150), Medine'de İbn İshâk (ö.151) ve İmam Mâlik (ö.179), Basrâ'da er-Rabî' b. Subayh (ö.160), Sa'îd b. Ebî 'Arûbe (ö.156) ve Hammâd b. Eleme (ö.176), Kûfe'de Süfyân es-Sevrî (ö.161), Şam'da el-Evzâ'î (ö.156), Vâsıt'ta Huşaym (ö.188), Yemen'de Ma'mer (ö.153), Rey'de Cerîr b. Abdulhamîd (ö.188) ve Horasan'da İbn Mubarek (ö.181) hadisleri yazmışlardır.

Ne yazık ki, İbn Şihâb ez-Zührî'nin ve ondan sonra gelen diğer hadisçilerin topladıkları hadisleri içine alan kitaplardan pek azı günümüze ulaşabilmiştir. Bize ulaşan ilk eserler, İmâm Mâlik'in *Muvatta'*, İmam Şafii'nin *Müsned'i* ve *Muvattâ'*nın

⁹³ el-A'zamî, **a.g.e.**, s. 19.

⁹⁴ el-A'zamî, **a.g.e.**, s. 34-58.

⁹⁵ el-A'zamî, **a.g.e.**, s. 58 vd.

râvîlerinden biri olan Muhammed b. el-Hasan b. eş-Şeybânî'nin (ö.189) *el-Âsâr* adlı eserleridir. Bu dönem aynı zamanda telife atılım dönemi olmuştur.⁹⁶

Sonuç olarak Hz. Câbir'in yaşadığı Rasûlullah'tan sonraki ilk üç halife dönemi, sükûnet içinde daha çok cihad yoluyla cihanı İslam'la buluşturmak ve fetihler yoluyla Sünnet'i yaymak ile geçmiş, Irak, Suriye, Mısır ve İran gibi birçok memleket İslam sınırlarına dahil edilmiştir. Fethedilen yeni yerlere yerleşen sahâbe-i kirâm, buralarda yeni hadis yurtları oluşturmuşlardır. Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle bir anda sâkin olan ortam gerilmiş, bu acı hadîse siyâsî, itikâdî ve ilmî birçok gelişmeyi tetiklemiştir. Dördüncü halife Hz. Ali ve beraberindekiler her ne kadar fitnenin önüne geçmek için uğraş verdilerse de, başarılı olunamamış, Müslümanlar arasında, oldukça olumsuz sonuçları olan Cemel ve Sıffin savaşları vuku' bulmuştur. Tahkîm olayı ve akabindeki gelişmeler sadece Hz. Ali'nin hilafetten hal'iyile sonuçlanmamış, aynı zamanda Şî'a, Havâric ve sonrasında da Kaderiyye, Mürcie ve Mu'tezile gibi ümmeti halen uğraştıran i'tikâdî fırkaların oluşmasına sebep olmuştur. Fitne ortamında Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ve daha birçok sahâbî şehit edilmiştir. Hayatta kalanlar da birçok sıkıntıya maruz kalmışlardır. Bu fitne ortamında Sahâbe-i Kirâm, bir yandan nevzuhûr fırkaların batıl fikirlerine karşı Sahih Sünnet ile mücadele verirken, bir yandan da Sünnet'i bu fitnenin getirdiği hadis vaz'ının şerrinden korumak için hadis edâ ve tahammülünü daha sıkı tutmaya başlamışlardır. Hadislerin zabt ve tespiti daha da bir önem kazanmıştır. İlk başlarda hadislerin yazılmasına karşı olan birçok sahâbî, böylesi bir ortamda hadislerin muhafazası için onları yazamaya ve talebelerine de imla ettirmeye koyulmuşlardır. Bu bağlamda bakıldığında elliden fazla sahâbînin hadisleri yazdığı tespit edilmiştir. Tabiûnla devam eden, hafızanın yanında yazma ile de muhafaza işlemi, çok geçmeden hadislerin Ömer b. Abdulaziz'in resmi emri ile tedvîn edilmeleriyle neticelenmiştir.

Siyâsî ortam bozulup, fitne ateşi yayılmaya başladığında da özellikle muammerûn sahâbîler, Sünnet'e zırh ve siper olmuşlar, sonraki nesle hadisleri olduğu gibi nakletmek için gecelerini gündüzlerine katmışlardır. İşte bu güzide sahâbîlerin önde gelenlerinden biri de Câbir b. Abdullah'tır.

⁹⁶ Muhammed Ebû Zehv, **a.g.e.**, s. 268-269.

BİRİNCİ BÖLÜM

CÂBİR B. ABDULLAH'IN HAYATI, İLMİ VE SİYASÎ KİŞİLİĞİ

1. HAYATI

1.1. Doğumu, İsmi, Künyesi ve Nesebi

a) Doğumu

İlk dönem tarih, terâcim ve tabakât kaynaklarımız Câbir b. Abdullah'ın (r.a.) doğum tarihi hakkında bilgi vermemişlerdir.⁹⁷ Ancak tamamında geçen müşterek bilgiye göre Hz. Câbir, küçük yaşta İkinci Akabe'de bulunmuştur. Doksan dört yaşında Hicrî 78'de vefat ettiğini kabul ettiğimizde -ki âlimlerimizin genel kanaati böyledir- Hz. Câbir'in, hicretten on altı yıl önce dünyaya geldiği ortaya çıkmaktadır. Nitekim ez-Ziriklî de (ö.1396) bu görüştedir.⁹⁸

b) İsmi ve Künyesi

Hz. Câbir'in ismi Câbir b. Abdullah b. 'Amr b. Harâm'dır. Hadis râvîleri içerisinde ismi Câbir b. Abdullah olan yedi kişi vardır.⁹⁹ Bazı âlimlerimiz, isim benzerliği nedeniyle bunları birbiriyle karıştırmışlardır.¹⁰⁰ Bazen de Câbir b. Abdullah (r.a.), Cerîr b. Abdullah (r.a.) ile karıştırılmıştır.¹⁰¹ Gerek bu önemli noktaya dikkatleri çekmek, gerekse bu çalışmaya mevzubahis olan Hz. Câbir'i daha doğru tanımak için bu yedi kişinin nesepleri aşağıda verilmiştir. Bunlardan ikisi sahâbî iken diğerleri hadis râvîleridir.

İsmi Câbir b. Abdullah olan yedi kişi şunlardır:

⁹⁷ Câbir'in Terceme-i Hâli için bkz, İbn Sa'd, **Tabakât**, (I-XI), Thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetu'l-Hâneçî, Kahire 2001, IV, 382-392; Buhârî, **et-Târîhu'l-Kebîr**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1407/1986, I/II, 207; İbn Ebî Hâtim, **el-Cerhu ve't-Ta'dîl**, I, 492; İbn Abdi'l-Ber, **el-İsti'âb**, I, 2019, İbnü'l-Esîr, **Usdu'l-Gâbe**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994/1415, (I-VIII), I, 256-258; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhîri ve'l-A'lâm**, Thk. Ömer Abdusselam, (I-LIII), Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1987/1407, III, 143-145; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, Thk. Adil Murşid, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1995/1416, II, 42-43; **el-İsâbe**, II, 212; **Tekrîbu't-Tehzîb**, Thk. Muhammed 'Avâme, Dâru'r-Raşîd, Sûriye, 1991/1411, s. 871.

⁹⁸ ez-Ziriklî, Hayruddîn, **el-A'lâm**, (I-VIII), Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut 2002, II, 104.

⁹⁹ İbnü'l-Cevzî, **Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser**, Şirketu Dâri'l-Arkam b. Ebi'l-Arkam, Beyrut 1997/1418, s. 606.

¹⁰⁰ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, I, 492-493.

¹⁰¹ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, II, 220.

- 1-Câbir b. Abdullah b. ‘Amr: Sahâbîdir, İkinci Akabe Biatı’na katılmıştır.
- 2-Câbir b. Abdullah b. Riâb: Sahâbîdir, Birinci Akabe Biatı’na katılmıştır.
- 3-Câbir b. Abdullah b. ‘Amr es-Selemî: Babasından ve Ka’bu’l-Ahbâr’dan rivayet eden bir râvîdir.
- 4-Câbir b. Abdullah b. ‘Asame el-Muhâribî: el-Evzâ’î’nin kendisinden rivayette bulunduğu bir râvîdir.
- 5-Câbir b. Abdullah el-Ğatafânî: Abdullah b. Hasan el-‘Alevî’den rivayette bulunan bir râvîdir.
- 6-Câbir b. Abdullah b. Câbir: el-Hasan el-Basrî’den rivayete bulunan bir râvîdir.
- 7-Câbir b. Abdullah Ebû’l-Hayr el-Mısırî: Yûnus b. Abdu’l-A’lâ’nın kendisinden rivayette bulunduğu bir râvîdir.

Bu çalışmaya konu olan Câbir, birinci sırada mezkûr, babası ve kendisi sahâbî olan Câbir b. Abdullah b. ‘Amr’dır. Hz. Câbir, Birinci Akabe’ye katılmamıştır. Birinci Akabe’ye katılan altı kişi arasında da Câbir b. Abdullah adında bir sahâbî vardır.¹⁰² Ancak o mevzubahis olan Hz. Câbir değil, Câbir b. Abdullah b. Riâb’ır.¹⁰³ İsim benzerliği nedeniyle zaman zaman ikisi birbiriyle karıştırılmıştır. İbnü’l-Esîr’in aktardığına göre İbn Mende, Hz. Câbir’i Birinci Akabe’ye katılanların ileri gelenlerinden biri olan Câbir b. Abdullah b. Riâb’la karıştırmış, onu Birinci Akabe’ye katılanlar arasında zikretmiştir.¹⁰⁴ Subhi es-Sâlih ve İbrahim Sarıçam da Birinci Akabe’ye katılan altı kişi arasında Câbir b. Abdullah’ı saymış ancak hangisi olduğunu beyan etmemişlerdir.¹⁰⁵ Oysa mutlak anlamda Câbir b. Abdullah denince meşhur sahâbî olan Hz. Câbir’in anlaşıldığı herkesçe malumdur.¹⁰⁶ Aslında tedlîse kaçmaması için bu gibi ince noktalara dikkat edilmesi gerekir. Hz. Câbir, Birinci Akabe Biatı’na katılan¹⁰⁷ Câbir b. Abdullah b. Riâb (r.a.) değil, İkinci Akabe Biatı’na katılan Câbir b. Abdullah b. ‘Amr’dır.

¹⁰² İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 118.

¹⁰³ İbn Hacer, **a.g.e.**, II, 110; İbnü’l-Esîr, **a.g.e.**, I, 492.

¹⁰⁴ İbnü’l-Esîr, **a.g.e.**, I, 493.

¹⁰⁵ Subhi es-Sâlih **Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları**, Trc. Yaşar Kandemir, İvaf Yayınları, İstanbul 2007, s. 289; İbrahim Sarıçam, **Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı**, DİB Yayınları, Ankara 2007, s. 111.

¹⁰⁶ es-San’ânî, **Sübülü’s-Selâm**, Mektebetü’l-Mearif, Riyad, 2006/1427, I, 283.

¹⁰⁷ İbn Abdilber, **el-İsti’âb**, s. 114; Zehebî, **Târîh**, V, 378.

H. Câbir'in Ebû Abdillâh, Ebû Abdirrahman ve Ebû Muhammed olmak üzere üç künyesinin olduğu zikredilmiştir.¹⁰⁸ Bunlardan sahih¹⁰⁹ ve meşhur olanı ise Ebû Abdillâh'tır.¹¹⁰ İbn Mende (ö. 395/1004), Ebû Abdillâh künyesinin, Hz. Câbir'e Mâlik b. Abdullah el-Has'amî ile Vehb b. Keysân tarafından verildiğini söylemiştir.¹¹¹

Künyesi Ebû Abdillâh olan, Hz. Câbir dışında, birçok Ensârî sahâbî vardır. İbn Salâh, Ensâr'dan yedi sahâbînin daha künyesinin Ebû Abdillâh olduğunu söylemiştir. Künyesi Ebû Abdillâh olan sahâbîler, Zübeyr b. Avvâm, Hüseyin b. Ali b. Abî Tâlib, Selmân-ı Fârisî, 'Amir b. Rabi'a el-'Adevî, Hüzeyfe b. el-Yemân, Ka'b b. Mâlik, Râfi' b. Hadîc, 'Ummâre b. Hazm, Nu'mân b. Beşîr, Câbir b. Abdullah, Osmân b. Hanîf ve Hârise b. Nu'mân'dır (radiyallahuanhum). Bunlar dışında Sevbân, Muğîre b. Şu'be, Şurahbil b. Hasene, 'Amr b. 'As, Muhammed b. Abdullah b. Cahş, Ma'kıl b. Yesâr ve 'Amr b. 'Âmir'in de künyesi Ebû Abdullah'tır.¹¹²

"Câbir b. Abdullah" ismine ya da "Ebû Abdillâh" olan künyesine isnâd edilen haberler değerlendirilmeden önce, bu isim ve künyede birçok kişinin olduğu bilinerek hareket edilmeli ve söz konusu kişinin bunlardan hangisi olduğu doğru tespit edilmelidir.

c) Nesebi

Kaynaklarımız, Hz. Câbir'in nesebini az bir farkla şu şekillerde vermişlerdir:

1- Câbir b. Abdullah b. 'Amr b. Harâm b. Ka'b b. Ğanem b. Ka'b b. Selime¹¹³ el-Ensârî¹¹⁴ es-Selemî¹¹⁵

2- İbn 'Amr b. Harâm b. 'Amr b. Sevâd b. Selime el-Ensârî es-Selemî, Benî Selime'den¹¹⁶

¹⁰⁸ İbnu'l-Cevzî, **Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser**, s. 172; İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 120 vd.

¹⁰⁹ İbn Abdilber, **a.g.e.**, s. 114.

¹¹⁰ Ebu Nu'aym, **Ma'rifetu's-Sahâbe**, (I-VII), Thk. 'Adil b. Yusuf el-'Azâzî, Dâru'l-Vatan li'n-Neşr, Riyâd1998/1419, II, 529; İbn Abdilber, **a.g.e.**, s. 114; İbn 'Asâkir, **Târîhu Medîneti Dimâşk**, (I-XXC), Dâru'l-Fikr, Beyrut 2001/1421, XI, 208, 214; Ebî 'Amr Halîfe b. Hayyât, **Tabakât**, (Thk. Ekrem Diyâu'l-'Umerî), Câmî'atu Bağdâd, Bağdâd 1967/1387, s. 172; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, I, 492.

¹¹¹ İbn Mende, **Me'rifetu's-Sahâbe**, s. 312.

¹¹² İbn Salâh, **'Ulûmu'l-Hadîs**, s. 337.

¹¹³ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, I, 492.

¹¹⁴ Zehebî, **Târîh**, V, 377.

¹¹⁵ İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 120; Ebu Nu'aym, **Ma'rifetu's-Sahâbe**, II, 529.

¹¹⁶ İbn Abdilber, **a.g.e.**, s. 114.

3- İbn ‘Amr b. Harâm b. Sa’lebe b. Haram b. Ka’b b. Ğanem b. Ka’b b. Selime b. Sa’d b. Alî b. Esed b. Sârîde b. Tezîd b. Cuşem b. el-Hazrec, el-Hazrecî, es-Selemî, el-Harâmî, el-Medenî ¹¹⁷

4-Ebû Abdillâh, Câbir b. Abdullah b. ‘Amr b. Harâm b. Sa’lebe ¹¹⁸

İbnü’l-Esîr, bunlardan birinci sıradakini verdikten sonra meşhur olanın bu olduğunu ifade etmiştir. ¹¹⁹

Câbir b. Abdullah (r.a.), ‘Hazrec kabilesinin Benû Selime (بنو سلمة) ¹²⁰ batnındandır. ¹²¹ Arapça gramer âlimleri bu ifadeyi “Benû Seleme” diye teleffuz ederken hadis âlimleri “Benu Selime” olarak telaffuz etmişlerdir. el-‘Habatât (الحببات) ve Benû Şa’krâ (بنو شقرة) kabilesine mensup olanların kısaca el-‘Habatî (الحبتي) ve eş-Şa’krî (الشقري) nisbesiyle anılmaları gibi, Benû Selime kabilesine mensup olanlar da kısaca es-Selemî (السلمي) nisbesiyle anılırlar. Hz. Câbir, es-Selemî nisbesiyle anıldığı gibi, nesebindeki “Haram” (حرام) isimli dedesine istinaden el-Harâmî (الحرمي) nisbesiyle de anılmıştır. ¹²² Râvîler, Hz. Câbir'in nisbesini bazen Benû Selime'nin kardeşi, (أخا أخي بني) (سليمة) bazen de es-Selemî (السلمي) olarak vermişlerdir. ¹²³

Rasûlullah (s.a.s.) ara sıra Benû Selime’yi ziyaret edip onlara sevgisini izhar etmiştir. Câbir (r.a.) şöyle demektedir: “Allah Resulü (s.a.s.), Benû Selime’yi ziyarete gelip döndüğünde çocuklar, kadınlar toplanıp ona bakmaya ve onun peşinden gitmeye koyuldular. Allah Resulü: “ *Sizler bana icabet ettiniz. Andolsun ki insanlar içinde bana en sevimli olanlar sizlersiniz.* ” buyurdu. ¹²⁴

“Benû Selime, Hazrec Kabilesinin bir koludur. Hazrec kabilesi, Hicretten Resûlullah'ın vefatına kadar İslâm'a büyük hizmetler yapmıştır. Hazrec'in bazı aileleri İslâm fetihlerinin hemen ardından Mısır'a, Kuzey Afrika ülkelerine ve Endülüs'e

¹¹⁷ İbn ‘Asâkir, **Târîhu Medîneti Dimaşk**, XI, 208.

¹¹⁸ İbnü’l-Cevzî, **Telkîhu Fuhûmi Ehli’l-Eser**, s. 145.

¹¹⁹ İbnü’l-Esîr, **Usdu’l-Ğâbe**, I, 492.

¹²⁰ İbn Hacer, **Fethu’l-Bârî**’de Ensâr’ın nesebi için بنو سلمة “Benû Selime” yani selime oğulları dendiğini, bu kişinin Selime b. Sa’d b. ‘Alî b. Esed b. Sârîde b. Cüşem b. el-Hazrec olduğunu, Câbir b. Abdullah ile Ebû Katâde el-Ensârî’nin de onlardan olduklarını zikretmiştir. Bkz. **Fethu’l-Bârî**, I, 213.

¹²¹ Halife b. Hayyât, **Tabakât**, 101-102; ez-Zehebî, **Tarîh**, V, 378; Ebu Nu’aym, **Ma’rifetu’s-Sahâbe**, II, 529; Batın: “Kabileden küçük aile gruplarının oluşturduğu topluluk (oba)” anlamlarına gelmektedir. Bkz. Ali Şafak, “Batın” **DİA**, İstanbul 1992, V, 186.

¹²² İbn ‘Asâkir, **Târîhu Medîneti Dimaşk**, XI, 215.

¹²³ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 264 vd, Hno: 15020, 15021, 15023.

¹²⁴ Abdurrezzâk, **Musannef**, XI, 63, Hno: 19916.

yerleşmişler, bunlardan özellikle Abdullah b. Revâha'nın torunları uzun süre Endülüs'te itibar görmüş ve eşraftan sayılmışlardır.

Ebû Eyyûb el-Ensâri, Enes b. Mâlik, Hassan b. Sabit, Kâ'b b. Mâlik, Abdullah b. Revâha, Übey b. Kâ'b, Ebû Talha el-Ensârî, Berâ b. Âzib. Sabit b. Kays b. Şemmâs, Ebü'd-Derdâ, Ebû Saîd el-Hudrî, Ebû Katâde, Sa'd b. Ubâde, Ebû Dücâne, Harise b. Sürâka, Hârice b. Zeyd, Zeyd b. Sabit, Sa'd b. Rebî', 'Ubâde b. Sâmit, Câbir ve babası Abdullah b. 'Amr b. Haram, Abbas b. Ubâde, Abdullah b. Zeyd b. Sa'lebe, 'Amr b. Cemûh, Amr b. Hazm, Hazrec kabilesine mensup meşhur sahâbîlerden bazılarıdır. Sonraki asırlarda da Hazrecî nisbesiyle birçok kişi, meşhur olmuştur.”¹²⁵

Câbir'in nesebinin bağlandığı Ka'b b. Selime, cahiliye döneminde yaşamış Hazrec kabilesinin atalarından biridir. Onun neslinden Sâbit b. Ceza',¹²⁶ Mirdâs b. Mervân,¹²⁷ Câbir ve babası Abdullah b. 'Amr,¹²⁸ 'Ukbe b. Âmir,¹²⁹ el-Habbâb b. Münzir (ö. 20) ve Ka'b b. Mâlik (ö. 50) gibi değerli sahâbîler meşhur olmuştur.¹³⁰ Ayrıca Mercî-i taklîd kabul edilen Şîi âlimi Murtazâ b. Muhammed Emîn b. Murtazâ Ensârî'nin (ö. 1281/1864) nesebinin de Câbir b. Abdullah'a ulaştığı söylenmiştir.¹³¹

Afrika'nın Ensariyye denilen bölgesinde torunlarının yaşadığı ifade edilmektedir.¹³²

1.2. Fiziki Yapısı

İbn Ömer ile İbn Abbas gibi Câbir b. Abdullah'ın (r.a.) da omuzlarına sarkan gür saçlarının olduğu, saçını ve sakalını sarıya boyadığı, bıyıklarını ise kısalttığı nakledilmiştir.¹³³

Vakî', Hişâm'ın şöyle dediğini rivayet eder: “Ben Câbir ile İbn Ömer'i gördüm. Her ikisinin de omuzlarına sarkan gür saçları vardı.”¹³⁴

¹²⁵ Ahmet Öncü, “Hazrec”, **DİA**, İstanbul 1998, VII, 114-145, Bazı ekleme ve çıkarmalar yapılmak suretiyle bu maddeden istifade edilmiştir; İbn Salâh, **'Ulûmu'l-Hadîs**, s. 357.

¹²⁶ Tâif günü şehit düşmüştür.

¹²⁷ Hudeybiye'de bulunmuştur. Emîn-i Rasûlullâh'tır.

¹²⁸ Bedir'e katılmış, Uhut'ta şehit düşmüştür.

¹²⁹ Bedir'e katılmış, Yemâme'de şehit düşmüştür.

¹³⁰ ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, V, 207.

¹³¹ Ahmet Özel, “Ensârî, Şeyh Murtaza”, **DİA**, XI, 254.

¹³² ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, V, 207.

¹³³ Taberânî, **Mü'cemü'l-Kebîr**, II, 182; Ebu Nu'aym, **Ma'rifetu's-Sahâbe**, II, 529; İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 122; İbnü'l-Esîr, **Usdu'l-Gâbe**, I, 493.

Câbir b. Abdullah (r.a.), İbn Ömer (r.a.), Seleme b. Ekva' (r.a.), Ebû Üseyd el-Bedri (r.a.), Râfi' b. Hadîc (r.a.) ve Enes b. Mâlik (r.a.) bıyıklarını kökten tıraş eder gibi kısaltırlar, sakallarını ise uzatırlardı. Koltuk altlarını ise kazıtırlardı.¹³⁵

Ammâr b. Ebî Ammâr'm; "*Câbir b. Abdullah'ı, saçı sakalı beyaz bir şekilde gördüm*" ifadesinden,¹³⁶ Hz. Câbir'in bazen saç ve sakalını boyatmadan kendi haline bıraktığı, etekleri topuğuna değmeyen bir izâr giydiği, başına beyaz bir sarık sardığı ve sarığın ucunu arkadan sarkıttığı nakledilmiştir.¹³⁷ Ehl-i Sünnet'in aksine Şî'a, Hz. Câbir'in gerek mescitte ders verirken, gerekse dışarda dolaşırken başına siyah bir sarık taktığı görüşündedir.¹³⁸ Bugün Şî'a âlimlerinin siyah sarık takmalarının arkasında, bu haberlerin de mutlaka etkisi vardır.

Aslında sarık sarmak, Arapların geçmişten gelen bir âdetiydi. Hz. Câbir, Rasûlullah'm başında siyah bir sarıkla Fetih Günü Mekke'ye girdiğini görmüştü.¹³⁹ İbn Ömer misali, Rasûlullah'm her hareketini pratiğe dökme çabasında olan Hz. Câbir'in, Rasûlullah'a ittibâ' niyetiyle seferlerde siyah sarık giymiş olması muhtemeldir. Ancak diğer vakitlerde, Rasûlullah'm beyaz elbiseden hoşlandığını ve genellikle beyaz sarık giydiğini gördüğü için o da, beyaz rengi sevmiş ve genellikle başına beyaz sarık sarmıştır.¹⁴⁰

Câbir b. Abdullah (r.a.), o dönemde birçok sahâbî ve tabîinin giydiği yün ve ipek karışımı, bir elbise giyerdi.¹⁴¹ Ma'mer b. Râşid'in (ö.154) *Câmi'*inde geçen bir rivayete göre Vehb b. Keysân (ö.127) şöyle demektedir: "*Rasûlullah'ın ashâbından beş kişinin yün ve ipek karışımı elbise giydiklerini gördüm; Sa'd b. Ebî Vakkâs, İbn Ömer, Câbir b. Abdullah, Ebû Sa'îd el-Hudrî, Ebû Hureyre ve Enes b. Mâlik.*"¹⁴²

¹³⁴ Zehebî, **Târîh**, IX, 322.

¹³⁵ Taberânî, **Mü'cemü'l-Kebîr**, I, 241, Hno: 668.

¹³⁶ Ebû Zür'a, **Târîh**, s. 95, (Mektebetü's-Şâmîle).

¹³⁷ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 388-389; M.Yaşar Kandemir, "*Câbir b. Abdullah*", **DİA**, VI, 531.

¹³⁸ Ahmed Sadr Hâc Seyyid Cevâdî, Kâmirân Fânî ve Behâuddin Hezâmşâhî, **Dâyretu'l-Me'ârif Teşeyyu'**, Tahrân 1375, V, 247.

¹³⁹ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 350, Hno: 15157.

¹⁴⁰ Nebi Bozkurt, "Sarık", **DİA**, İst. 2009, XXXVI, 152.

¹⁴¹ "Hiz-الخر" denilen, yün ve ipek karışımı elbise giyenler için bkz. İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, XII, 439-443; Tahâvî, **Şerhu Me'âni'l-Âsâr**, IV, 255-257.

¹⁴² Abdurrezzâk, Ebû Bekir b. Hemmâm, **Musannef**, Ma'mer b. Râşid'in **Câm'**i ile birlikte, Thk. Habîburrahmân el-A'zamî, el-Meclisü'l-İlmî-el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1403, XI, 77.

Tahâvî'nin (ö. 321) naklettiği aynı rivayetin farklı bir tarîkinde ise Vehb b. Keysân: “Ben, Sa‘d b. Ebî Vakkâs’ın, Ebû Hureyre’nin, Câbir b. Abdullah’ın ve Enes b. Mâlik’in yün ve ipek karışımı elbise giydiklerini gördüm” demektedir, İbn Ömer ile Ebû Sa‘id el-Hudrî’yi zikretmemektedir.

İlk rivayetin metni birkaç yönden tenkid edilebilir. Birincisi Vehb b. Keysân beş kişi gördüm demektedir ve metinde altı kişi sayılmaktadır. İkincisi İbn Ömer’in az bir ipek içeren elbiseyi dahi giymekten kaçındığı başka rivayetlerden anlaşılmaktadır. Hz. Esmâ’nın azatlısı Ebû Ömer Abdullah b. Keysân şöyle demektedir: “İbn Ömer’in içinde ipekten kırmızı bir çizgi olan bir cübbe satın aldığını ve geri iade ettiğini gördüm. Gelip bu durumu Hz. Esmâ’ya anlattım. Hz. Esmâ: Sıkıntı göresi İbn Ömer! - oradaki hizmetçisi olan kıza seslenerek; Kızım! Rasûlullah’ın cübbesini bana getirir misin? dedi. Kız, cebi, kolları ve diğer açıkları ipekle kapatılmış olan bir cübbe getirdi.”¹⁴³ Bu rivayeti destekleyen başka rivayetler de vardır.¹⁴⁴ İbn Ömer’in bu tavrı, Rasûlullah’ın ipek elbise giymenin erkekler için haram olduğuna dair mütevatir derecesindeki hadislerini¹⁴⁵ bilmesinden kaynaklanmaktadır.

Rasûlullah’ın iyi bir mukallidi olan İbn Ömer’in ipekle karışık, hatta ipekten bir çizgi dahi içeren elbiseler giymekten uzak durması Rasûlullah’ı (s.a.s.) böyle giysiler giyerken görmediğini gösterir. Bu durum aynı zamanda, Rasûlullah’ın (s.a.s.) böyle giysileri çok nadir giydiğini, hatta sadece bazı seferlerde giydiğini göstermektedir.

Câbir b. Abdullah’a gelince, daha önce de geçtiği üzere o, Bedir ve Uhud dışında Hz. Peygamberin tüm seferlerinde yanında olmuştur. Seferlerde sürekli Rasûlullah’la beraber olması ona, başka sahâbîlerin muttali olmadığı, seferle ilgili birçok hususa da şahid olma fırsatı kazandırmıştır. Hz. Câbir’in ipek ve yün karışımı bir elbiseyi giymiş olması, Onun Hz. Peygamber’i böyle giysiler giyerken gördüğünü göstermektedir. Çünkü o, hemen her konuda ona benzemeye gayret etmiştir.

¹⁴³ Tahâvî, **Şerhu Me‘âni'l-Âsâr**, IV, 255.

¹⁴⁴ İshâk b. Rahûye, **Müsned**, V, 120; İbn Mâce, **Libâs**, 18; İbn Ebî Şeybe, **Müsned**, XII, 460; Tahâvî, **Şerhu Me‘âni'l-Âsâr**, IV, 244, 255.

¹⁴⁵ Buhârî, **Libâs**, 24; Müslim, 37 **Libâs**, 3 vd.; İbn Mâce, **Libâs**, 16; Tahâvî, **a.g.e.**, IV, 247.

Hz. Câbir'in izârı, ayak topuğuna varmazdı. O, ridâ ve izârının yerde sürtünmesinden hoşlanmaz, bunu kibir alameti kabul ederdi.¹⁴⁶ Neticede O, fiziki yapısıyla da Rasûlullah'ın (s.a.s.) iyi bir mukallidi olmaya çalışmıştır.

1.3. Müslüman Olması

Câbir b. Abdullah (r.a.), Medineli ilk Müslümanlardandır.¹⁴⁷ İkinci Akabe Biati'na katılan 73 erkekte biri olan Hz. Câbir, bu biate katılan erkek sahabîlerin en küçüğüdür.¹⁴⁸

Hz. Câbir şöyle demektedir: “*Biz Akabe gecesi Rasûlullah'la (s.a.s.) beraberdik. Dayım beni (Medine'den) götürdüğünde taş atabilecek (yaşta) dahi değildim.*”¹⁴⁹ Ebû Nu'aym de: “*Câbir, babası Abdullah b. 'Amr ve iki dayısı el-Berâ b. Ma'rûr ve kardeşi ile beraber Akabe Biati'nda bulunmuştur*” demektedir.¹⁵⁰ Buhârî'nin konuyla ilgili verdiği rivayetler ise şöyledir: ‘Amr, Câbir'in şöyle dediğini işittim demektedir: “*İki dayım beni de Akabe'de hazır bulundurdular.*”¹⁵¹ Başka bir rivayette Câbir: “*Dayım el-Cedd b. 'Kays,*¹⁵² (Akabe'de) Rasûlullah'ın (s.a.s.) huzuruna çıkan yetmiş kişi arasında beni de götürdü. Rasûlullah (s.a.s.), ‘Abbâs'la beraber yanımıza geldi” demektedir.¹⁵³ İbn Hacer (ö.852) bu rivayet için “*isnâdı kavîdir*” demektedir.

Akabe'ye babası ve iki dayısıyla beraber katılan Hz. Câbir, Akabe'de bulunuşlarını ve neler üzere biat ettiklerine dair birçok rivayet nakletmiştir.¹⁵⁴

¹⁴⁶ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 388.

¹⁴⁷ İbn 'Îmâd, Şihâbuddin Ebu'l-Fellâh, **Şezerâru'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb**, (I-X), Thk. Abdulkadir el-Arnâvûd-Mahmud el-Arnâvud, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1986/1406, I, 319.

¹⁴⁸ İbn Hişâm, **Sîre**, I, 440, 454; İbnu'l-Cevzî, **Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser**, s. 416; İbnu'l-Cevzî, Akabe'ye katılan erkeklerin sayısını 70 vermektedir. Kanaatimizce bu bir hatadır.

¹⁴⁹ Taberânî, **Mu'cemü'l-Kebîr**, II, 182; ez-Zehebî, **Tarîh**, V, 377.

¹⁵⁰ Ebu Nu'aym, **Ma'rifetu's-Sahâbe**, II, 529.

¹⁵¹ Buhârî, Menâkibü'l-Ensâr, 43.

¹⁵² İbn Hacer, bu ismi İbn 'Asâkir'den naklen Hür b. 'Kays diye vermektedir. Bkz. İbn Hacer, **Fethü'l-Bârî**, VII, 222.

¹⁵³ ez-Zehebî, **Tarîh**, V, 378-379; İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 17.

¹⁵⁴ Ahmed, **Müsned**, XXII, 346, Hno: 14456; 350, Hno: 1445; XXIII, 22, Hno: 14653; 36, Hno: 14677; İbn Hişâm, **Sîre**, I, 440.

1.4. Ailesi

1. Babası

Hz. Câbir'in babası, künyesi Ebû Câbir olan, Abdullah b. 'Amr b. Harâm'dır, Abdullah b. 'Amr (r.a.), Rasûlullah'ın İkinci Akabe'de seçtiği on iki temsilciden biridir.¹⁵⁵

Akabe'de el-Berâ b. Ma'rûr Rasûlullah'a: "*Yâ Rasûlullah elini ver de size biat edelim.*" deyince, Rasûlullah (s.a.s.): "*Bana on iki temsilci seçin.*" buyurdu. Bunun üzerine on iki temsilci seçildi. "Benî Neccâr'ın temsilcisi Es'ad b. Zürâre, Benû Selime'nin temsilcisi el-Berâ b. Ma'rûr ile Abdullah b. 'Amr b. Harâm idi..." el-Berâ b. Ma'rûr, Rasûlullah'ın elini tutarak biat eden ilk kişi oldu. Diğer kişiler de onu takip ettiler.¹⁵⁶

Rasûlullah (s.a.s.), kabilesinin lideri konumundaki Abdullah b. 'Amr'a, hak ettiği makamı vermiş, onu da 12 temsilciden biri seçmiştir.

Hz. Câbir'in babası, Rasûlullah'ın özel duasına da mazhar olmuştur. Bir defasında Hz. Câbir'in babası, içinden "Belki de canı çekiyor." diyerek sahip olduğu oğlağı kesip pişirdikten sonra Rasûlullah'a gönderince Rasûlullah (s.a.s.); "*Allah Ensâr'ı ve hâsseten Abdullah b. 'Amr'ı ve Sa'd b. 'Ubâde'yi hayırla mükâfatlandırın*" diye dua etmiştir.¹⁵⁷ O, Rasûlullah'ın (s.a.s.) Bedir'de Medinelilere yaptığı duasından da nasibini almıştır.¹⁵⁸

Böylece Hz. Câbir'in babası, Rasûlullah (s.a.s.)'a olan bağlılığı ve Kitap ve Sünnet uğrunda verdiği mücadele, malı ve canıyla yaptığı fedakârlığı sayesinde Rasûlullah'ın hayır duasını almış, Allah Teâla katında yüksek bir merteye elde etmiştir.

O, Hz. Peygamber'in hicretten sonra, ilk sancağın verildiği Hamza b. Abdülmüttalib seriyesine katılmıştır.¹⁵⁹ Bedir Savaşı'na da iştirak eden Abdullah b. 'Amr,

¹⁵⁵ İbn Hişâm, **Sîre**, I, 440-443, 462; İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 572; İbn 'Asâkir, **Târîhu Medîneti Dimâşk**, XI, 213; Halife b. Hayyât, **Tabakât**, 101-102.

¹⁵⁶ Zehebî, **Târîh**, II, 303-304.

¹⁵⁷ Hâkim, **Müstedrek**, IV, 112; el-Heysemî, **Mecme'u'z-Zevâid**, IX, 770; Şuayb el-Arnâvut, bu rivayet için 'isnadı sahihtir' demiştir. Bkz. İbn Hibbân, **Sahîh**, XV, 417.

¹⁵⁸ Yaptığı dua metni için bkz. Vâkidî, Ebû Abdillâh, Muhammed b. Ömer b. Vâkid, **el-Mağâzî**, Thk. Mârsdn Cûn, (I-III), Alemü'l-Kütüb, Beyrut, 1984/1404, I, 22.

¹⁵⁹ Vâkidî, **el-Mağâzî**, I, 9.

savaş başlamadan önce meydana atlayan 7 sahâbîden¹⁶⁰ biri olmuştur. Ancak Rasûlullah (s.a.s.) onların ilk savaşanlar olmalarına izin vermemiştir.¹⁶¹

Bedir'de Rasûlullah'ın konaklayacağı yer için teklifler geldiğinde Hz. Câbir'in babası, konaklanan yerin kendilerine yani Benû Selime'ye ait olduğunu ve uygun bir mekân olduğunu söylemiştir.¹⁶²

Hz. Câbir'in babası, son olarak Uhud Savaşına katılmış ve bu savaşta şehîd düşmüştür. Savaş başlamadan önce oğlu Câbir'i yanına çağırarak ve bu savaşın ilk şehitlerinden biri olacağını ümit ettiğini söyleyerek geride bırakacağı kızlarına bakmasını ve borçlarını ödemesini vasiyet etmiştir.¹⁶³ Uhud'dan birkaç gün önce (Bedir'de şehit düşen) Mübeşşir b. Abdülmünzir'i rüyasında kendisine; *'Birkaç gün içinde sen de bize geleceksin'* dediğini görmüştür. Rüyasını Rasûlullah'a anlattığında Hz. Peygamber; *'Ey Câbir'in babası, bu şehâdetin müjdesidir'* buyurmuştur.¹⁶⁴

Hz. Câbir'in babası Abdullah b. 'Amr, Uhud savaşının zaferle sonuçlanması için ta başından beri elinden gelen bütün gayret ve çabayı göstermiştir. Uhud savaşının başlayacağı günün sabahında münafıkların başı Abdullah b. Übey b. Selûl'ün kalabalık bir grupla¹⁶⁵ geri çekildiğini görünce, onları engellemeye çalışmıştır.¹⁶⁶

Câbir'in babası savaş başladıktan az sonra şehit düştü. Mekkeli kâfirler, onun burnunu, kulaklarını ve diğer uzuvlarını kesmişlerdi.¹⁶⁷ Böylece Hz. Câbir'in babası, hicretten otuz iki ay sonra Şevvâl ayında, Uhud savaşında şehit düşmüştür.¹⁶⁸

Câbir b. Abdullah (r.a.) şöyle demektedir: 'Babam Uhud günü şehit olanların ilki idi.¹⁶⁹ Onu Süfyân b. 'Abdişems öldürdü.¹⁷⁰ Abdullah'ın kız kardeşi (Hz. Câbir'in halası)

¹⁶⁰ İleri Atılan Diğer Altı Kişi: Üsâme b. Zeyd (ö. 54), Râfi' b. Hadîc (ö. 73), Berâ b. 'Azîb (ö. 72), Üsayd b. Hüdayr (ö. 20), Zeyd b. Erkam ve Zeyd b. Sâbit (ö. 45).

¹⁶¹ Yaptığı dua metni için bkz. Vâkidî, **el-Mağâzî**, I, 22.

¹⁶² Vâkidî, **el-Mağâzî**, I, 23.

¹⁶³ Bkz. Muvatta, "Cihâd", 21; M. Yaşar Kandemir, "Abdullah b. Amr b. Âs", **DİA**, I, 86.

¹⁶⁴ Vâkidî, **el-Mağâzî**, I, 266.

¹⁶⁵ İbn Hişâm çekilen grubun toplamın üçte biri olduğunu zikretmiştir. Bkz. İbn Hişâm, **Sîre**, II, 64.

¹⁶⁶ Vâkidî, **el-Mağâzî**, I, 219; İbn Hişâm, **Sîre**, II, 64.

¹⁶⁷ M. Yaşar Kandemir, "Abdullah b. Amr b. Âs", **DİA**, I, 86; Muvatta, "Cihâd", bab 21, hadis nr. 49.

¹⁶⁸ Vâkidî, **el-Mağâzî**, I, 169; İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 572; Halife b. Hayyât, **Tabakât**, 102; İbn Hişâm, **Sîre**, I, 462; İbn 'Asâkir, **Târîhu Medîneti Dimaşk**, XI, 208.

¹⁶⁹ İbn Abdilberr, **et-Temhîd**, XIX, 242; Başka bir rivayette Câbir, *'Uhud'ta babam ve dayım vurulmuştu.'* demektedir. Bkz. İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 562.

¹⁷⁰ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 562.

Hind, Abdullah'la birlikte eşi 'Amr b. Cemûh ile oğlu Hallâd b. 'Amr'ı da kaybetmişti. Onlar da Uhud'da şehit düşmüşlerdi. Hind, şehitlerini Medine'ye taşımakla uğraşırken onu gören Hz. Aişe; 'Daha başka ne haberler var?' diye sordu. O, 'Rasûlullah sağ ve selamette, onun dışındaki musibetler önemli değil' dedi.¹⁷¹ İbn Sa'd'ın verdiği bir rivayete göre Hz. Câbir'in annesi, eşinin ve kardeşinin cenazesini bir deveye yükleyip Medine'ye götürmekle uğraşırken Rasûlullah'ın (s.a.s.) münâdîsi: "Şehit düşenleri, öldürüldükleri yerde defnedin." diye seslendi. Bunun üzerine ikisi de geri getirilip, öldürüldükleri yerde defnedildiler.¹⁷²

Rasûlullah (s.a.s.) Uhud şehitlerinin birden çok cenazesini aynı kabre defnediyordu. Hz. Câbir'in babası Abdullah b. 'Amr (r.a.) ile 'Amr b. Cemûh (r.a.) da aynı kabre defnedildiler.¹⁷³

Babasıyla beraber başka birinin aynı kabirde olmasına Hz. Câbir'in gönlü razı değildi. Kabirlerini altı ay sonra birbirinden ayırmak için açtığıda babasının yere bitişik kulak memesi ve sakalının bir kaç teli dışında vücudunun bozulmadığını görmüştür.¹⁷⁴ Câbir'in babası, yüzünden aldığı bir darbeden dolayı şehit düşmüş ve elbisesine sarılarak kefenlenmişti. Kabri açıldığında eli yüzündeki yarasının üzerinde duruyordu ve yarası daha tazeydi.¹⁷⁵

Hz. Câbir'den gelen bir rivayet göre: Muâviye Uhud'ta çeşme¹⁷⁶ için kanal açmak istediğinde, "Uhud'da kimin şehidi varsa hazır bulunsun." diye Medine'de bir duyuru yaptı. Şehidi olanlar gelip onları çıkardıklarında cesetlerinin halen bozulmamış olduğunu gördüler. Kazarken kürek, onlardan birinin ayağına isabet etti de ayağından kan damladı."¹⁷⁷ Bu kişinin Hamza b. Abdülmüttalib olduğu söylenmiştir.¹⁷⁸ İbn Kuteybe, bu

¹⁷¹ Vâkidî, **el-Mağâzî**, I, 265-266.

¹⁷² İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 562.

¹⁷³ Vâkidî, **el-Mağâzî**, I, 266-267; İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 562; İbn Hişâm, **Sîre**, II, 97, 126; Vâkidî, **el-Mağâzî**, I, 310; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 44, III, 562; İbn Abdilber, **ed-Dürer fi'htisârî'l-Meğâzî ve's-Siyer**, s.16 ; İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 562.

¹⁷⁴ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 563; İbn Battâl, **Şerhu Sahîhi'l-Buhârî**, III, 337; İbn Abdilber, **et-Temhîd**, XIII, 142; XIX, 242

¹⁷⁵ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 562-563.

¹⁷⁶ Medine'de bu çeşmeye Ebî Ziyâd çeşmesi denmektedir. Bkz. İbn Kuteybe, **Te'vilü Mühtefi'l-Hadîs**, Thk. Muhammed Zühri en-Neccâr, Dârü'l-Cil, Beyrût, 1972/1393, s. 227.

¹⁷⁷ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 420, Hno: 15281; Abdürrezzâk, **Müsned**, III, 547; V, 277; İbn Battâl, **a.g.e.**, III, 337; Tahâvî, **Şerhu Müşkili'l-Âsâr**, XII, 441; (Şu'ayb el-Arnâvût rivayetinin senedinin Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu, Ebû Zübeyr dışında ricâlinin de şeyhayn ricâli olduğunu söylemiştir. Bkz. Tahâvî, **a.g.e.**, XII, 441, hadisin dipnotu); İbn Abdilber, **el-İstizkâr**, V, 157; İbn Abdilber, **et-Temhîd**,

konuda başka örnekler de getirerek böylesi hadiselerin meşhûr ve gözle görünür gibi hakikat olduğunu söylemiştir.¹⁷⁹ Buhâri'nin ilk şârihlerinden İbn Battâl ise: *'Bu olaydan "Yeryüzü, şehitlerin vücuduna zarar vermez." hükmü çıkarılabildiği gibi, "Bu husus Uhud şehitlerine has bir şeydir." de denilebilir. Ayrıca, "Allah'ın diğer has kulları için de durum böyledir." de denilebilir'*¹⁸⁰ demiştir. İbn Kuteybe'nin de bu görüşte olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸¹

Hz. Câbir'in babasını kabrinden çıkarması, Muaviye dönemindeki olayda olmamıştır. Çünkü daha önce belirtildiği gibi o, babasının na'sını defninden altı-yedi ay sonra medfûn olduğu mekândan çıkartmıştır.¹⁸² Yukarıda geçen rivayetlerde, Hz. Muaviye döneminde babasının mezarını değiştirdiğini söylememektedir. Muhtemelen şehadetinin üzerinden uzun zaman geçtiğinden ya da o alandaki çalışmalardan dolayı mezarı zarar görmüş, bu nedenle de Câbir (r.a.) babasının mezarına tekrar bir bakım yapmıştır.¹⁸³

Allah Teâlâ Uhud şehitleri arasında Hz. Câbir'in babasına özel ikramlarda bulunmuştur. Cenazesi kaldırılınca dek melekler kanatlarıyla onu gölgelemişlerdir.¹⁸⁴ Câbir (r.a.), Allah'ın babasına olan özel bir ikramını da şöyle anlatmaktadır: Rasûlullah (s.a.s.) bana: *"Ey Câbir sana müjde vereyim mi?"* deyince *"Evet, Ey Allâh'ın Nebisi"* dedim. Buyurdu ki: *"Baban Uhud'ta şehit olur olmaz Allâh azze ve celle onu diriltti ve ona: "Ey Abdullah b. 'Amr, sana ne vermeme arzularsın?" dedi. Abdullah, "Ey Rabbim, beni dünyaya göndermeni ve senin uğruna savaşıp tekrar ölmeyi arzu ediyorum"* deyince¹⁸⁵ Allah Teâlâ: *"İnsanların öldükten sonra dünyaya dönmeyeceklerine diye hüküm vermişim"* buyurarak¹⁸⁶ istediğinin mümkün olamayacağını ifade etti.

Abdullah b. 'Amr (r.a.) İslam'a hizmet için hiçbir fedakârlıktan geri durmamış, canını da bu uğurda vererek hizmette zirveye ulaşmıştır. Onun bu hizmeti Hz. Peygamber tarafından takdirle karşılanmış, Allah Teâlâ'nın ikramlarıyla taçlanmıştı.

XIII, 142, XIX, 242; İbn Küteybe, **a.g.e.**, s. 227.

¹⁷⁸ İbn Battâl, **a.g.e.**, III, 337; İbn Abdilberr, **el-İstizkâr**, V, 157; **et-Temhîd**, XIX, 242.

¹⁷⁹ İbn Kuteybe, **a.g.e.**, s. 227-228.

¹⁸⁰ İbn Battâl, **a.g.e.**, III, 337.

¹⁸¹ İbn Kuteybe, **a.g.e.**, s. 228; M. Yaşar Kandemir, "Abdullah b. Amr b. Âs", **DİA**, I, 86; Muvatta, Cihâd, 21, Hno: 49.

¹⁸² İbn Battâl, **a.g.e.**, III, 338.

¹⁸³ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 420, Hno: 15281.

¹⁸⁴ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 561-562; Ahmed, **Müsned**, XXII, 95, Hno: 14187.

¹⁸⁵ İbn Hişâm. **Sîre**, II, 119; Ahmed, **Müsned**, XXIII, 163, Hno: 14881.

¹⁸⁶ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 163, Hno: 14881.

Hız. Peygamber (s.a.s.) onun ve diğer bazı Şehitlerin kabrini her sene ziyaret eder, yüksek sesle *السالام عليكم بما صبرتم فنعمة عفي الدار* “*es-Selamu ‘Aleyküm bimâ Sabertm fe Ni‘me ‘Ukba‘d-Dâr*” derdi. Daha sonra Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osmân da bu uygulamaya devam etmiŐilerdir.”¹⁸⁷ Sa‘d b. Eb Vakkâs, Eb Sa‘id el-Hudrî ve daha birçok sahabî ve tabi‘nun da bu sünneti düzenli yaptıkları anlaşılmaktadır. Hatta Rasûlullah’ın eşi mm Seleme’nin her ay Uhud Şehitlerini ziyaret ettiği ifade edilmiştir.¹⁸⁸ Muhtemelen hacların ve umrecilerin bugün de Uhud Şehitlerini ziyaretleri bu sünnete dayanmaktadır.

2. Annesi

Câbir b. Abdullah’ın annesi, Ense bint ‘Ukbe b. ‘Adiy b. Sinân b. Übey b. Zeyd b. Harâm b. Ka‘b b. Ğanem’dir.¹⁸⁹ Ense da Müslüman olmuş ve Rasûlullah’a biat etmiştir.¹⁹⁰ Hz. Câbir’in annesi ile babası, nesepte Harâm b. Ka‘b’de birleŐmektedir.¹⁹¹ Kaynaklarımız annesi hakkında fazla bilgi vermemişlerdir.

3. Evliliği ve çocukları

Câbir b. Abdullah’ın babası Şehit düştüğünde geride dokuz kız brkmiŐti.¹⁹² Babası bu kızlara göz kulak olması için, Bedir ve Uhud savaşına katılmasına izin vermemiştir. Babasının Şehadetinden sonra da kız kardeşleri, sahipsiz ve mrebbsiz kalmasınlar diye akrabalarından dul bir kadınla evlenmiştir.¹⁹³ Şöyle demektedir: “Babam öldüğünde geride dokuz kız bıraktı. Ben akabinde bir dul kadınla evlendim. Rasûlullah; “*Ey Câbir evlendin mi?*” diye sorunca ben “*evet*” dedim. “*Kız olan birisiyle mi yoksa dul olan birisiyle mi evlendin?*” deyince, “*dul biriyle evlendim*” dedim. “*Niye beraber güzel vakit geçireceğiniz ve beraber glŐeceđiniz biriyle evlenmedin?*” deyince de: “*(Babam) Abdullah vefat ettiğinde geride dokuz kız bıraktı. Onların yaşında birisini aralarına getirmeyi uygun görmedim. Aksine onlara bakacak/saçlarını tarayacak ve onlara oğt verecek (yaş ve*

¹⁸⁷ Vâkidî, *el-Mađđzi*, I, 312-313.

¹⁸⁸ Vâkidî, *a.g.e.*, I, 313-314.

¹⁸⁹ Halife b. Hayyât, *Tabakât*, 102; İbn ‘Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimâşk*, XI, 212; İbnü’l-Esîr ile İbn Abdilber’e göre annesinin ismi Nseybe’dir. Bkz. İbnü’l-Esîr, *Usdu’l-Ĝâbe*, I, 492; İbn Abdilber, *el-İsti‘âb*, s. 114.

¹⁹⁰ İbn Sa‘d, *Tabakât*, VIII, 408.

¹⁹¹ İbnü’l-Esîr, *Usdu’l-Ĝâbe*, I, 492.

¹⁹² Ahmed, *Müsned*, XXII, 208, Hno: 14306; Bazen Câbir, kaç kız kardeşi olduğunu belirtmeden babam geride kızlar bıraktı demektedir. Bazen de babam arkasında yedi kız brkmiŐti demektedir. Bkz. Ahmed, *Müsned*, XXIII, 147, Hno: 14861; XXII, 141, Hno: 14237.

¹⁹³ Ahmed, *Müsned*, XXII, 82, Hno: 14176; XXII, 208, Hno: 14306.

kabiliyetteki) birisiyle evlendim” dedim. Rasûlullah: “Allah sana mübarek kılsın” veya “Hayırlı olsun”¹⁹⁴ “isabet ettin” buyurdular.”¹⁹⁵

Hz. Câbir’in kendisiyle evlendiği dul kadın, halası eş-Şemmûs bint ‘Amr b. Harâm’ın kızı, Süheyne bint Mes‘ud b. Evs b. Mâlik idi. Süheyne de Müslüman olmuş ve Rasûlullah’a biat etmiştir. Süheyne’nin Câbir b. Abdullah’la (r.a.) olan evliliğinden Abdurrahman ile Ümmü Habîb adında iki çocukları olmuştur.¹⁹⁶ Abdurrahman’ın da‘Ukbe adında bir erkek ve Ümmü Hâlid adında bir kız çocuğu dünyaya gelmiştir.¹⁹⁷

Câbir b. Abdullah’ın hicretin üçüncü yılında gerçekleşen Uhud savaşından sonra ve babasının geride bıraktığı borçların ödenmesinden evvel evlendiği düşünüldüğünde, muhtemelen evlendiğinde on dokuz-yirmi yaşlarındadır.

Rasûlullah (s.a.s.) hayatta iken dul bir kadınla evlenen Hz. Câbir’in daha sonra, yine kendi kabilesinden bir bekâr bir kızla evlendiği anlaşılmaktadır. Bu eşi, oğlu Muhammed’in annesi olan Ümmü’l-Hâris bint Muhammed b. Mesleme b. Seleme b. Halid’tir.¹⁹⁸ Hz. Câbir, Rasûlullah’ın sünnetine uyarak, evleneceği kıza bakıp beğendikten sonra onunla evlenmiştir. Câbir (r.a.), şöyle demektedir: Rasûlullah: “Sizden biri talip olacağı kıza evlilik niyetiyle bakabilecekse baksın” buyurdu. *Ben de Benû Selime kabilesinden bir kıza talip oldum. Onu görmek için saklanıp gizlice baktım. Bu görmem onunla evlenmemi sağladı.”¹⁹⁹ Utangaç biri olan²⁰⁰ Hz. Câbir’in, evlilik niyetiyle baktığı açıkça anlaşılmaktadır.*

Rasûlullah’ın çıktığı seferlere eşlerinden birini yanında götürdüğü malumdur. Hz. Câbir de, bu sünnet gereği Rasûlullah’la birlikte gittiği hac yolculuğunda eşini de yanında götürmüştür.²⁰¹

¹⁹⁴ Ahmed, **Müsned**, XXII, 141 vd., Hno: 14237; XXII, 273, Hno: 14376; XXII, 208, Hno: 14306; XXIII, 172, Hno: 14896; 218, Hno: 14961, XXII, 208, Hno: 14306; XXIII, 172, Hno: 14896; 218, 1496; Buhârî, Nefekât, 12; Müslim, Redâ’, 55, 56.

¹⁹⁵ Ahmed, **Müsned**, XXII, 208, Hno: 14306.

¹⁹⁶ İbn Sa’d, **Tabakât**, IV, 382; VIII, 394.

¹⁹⁷ İbn Sa’d, **a.g.e.**, VII, 271.

¹⁹⁸ İbn Sa’d, **a.g.e.**, VII, 271.

¹⁹⁹ Ahmed, **Müsned**, XXII, 440, Hno: 14586, Gerek bu hadis metninde, gerek Câbir’in rivayet ettiği evliliği ile alakalı diğer hadis metinlerinde “câriye” kelimesi “bekâr kız” anlamında kullanılmıştır.

²⁰⁰ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 251, Hno: 15005.

²⁰¹ Ahmed, **Müsned**, XXII, Hno: 14238.

Câbir b. Abdullah'ın Abdurrahman, Muhammed, 'Akîl, Hamîd/Hemîde, Meymûne ve Ummü Habîb adlarında 6 çocuğu olmuştur.²⁰² Hz. Câbir'in Muhammed ile Hamîd/Hemîde isimlerindeki çocuklarının annesi, Benî Hârise'den, Ümmü'l-Hâris bint Muhammed b. Mesleme b. Seleme b. Halid'tir. Hz. Câbir'in kızı Meymûne'nin annesi ise ümmü veled'tir.²⁰³ Muhammed'in de Küleyb adında bir erkek çocuğu olmuştur.²⁰⁴

4. Diğer Yakınları

Câbir b. Abdullah'ın erkek kardeşleri yoktu. Evin tek erkek çocuğu Hz. Câbir idi. Bazı rivayetler göre yedi²⁰⁵, bazılarında göre ise dokuz²⁰⁶ kız kardeşi vardı. Buradaki farklı sayılar muhtemelen nüshalardaki tashîflerden kaynaklanmıştır.

Câbir b. Abdullah'ın kız kardeşleri hakkında kaynaklarımızda fazla bir bilgiye ulaşamadık. Sadece kız kardeşlerinden Ümmü Muâz'ın (r.anha) Rasûlullah'a biat edenler arasında olduğu zikredilmiştir.²⁰⁷

Rivayetlerde İkinci Akabe Biatı'na katılan iki dayısından söz edilmektedir. Hz. Önemli talebelerinden 'Atâ b. Ebî Rebâh onun: "*Ben, babam ve iki dayım Akabe (biatı) ahabındanız*" dediğini rivayet etmiştir.²⁰⁸

Söz konusu iki dayısının kimler olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir.²⁰⁹ Ebû Nu'aym'a göre el-Berâ b. Ma'rûr ile kardeşi Bişr b. Ma'rûr,²¹⁰ Dimyâtî'ye göre Sa'lebe b. Ganeme ile 'Amr b. Ganeme, İbn Hacer'e göre el-Berâ b. Ma'rûr ve Sa'lebe ya da 'Amr'dır.²¹¹

²⁰² İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 382; İbnü'l-Cevzî, **Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser**, s. 145; ez-Zehebî, **Târîh**, V, 336.

²⁰³ İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 382.

²⁰⁴ M. Özgü Aras, "Hammâd b. Ebû Süleyman", **DİA**, XV, 485.

²⁰⁵ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 245, Hno: 14998; XXIII, 271, Hno: 15026.

²⁰⁶ Buhârî, **Mağâzî**, 15; İbnü'l-Cevzî, **Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser**, s. 145; ez-Zehebî, **Târîh**, V, 336.

²⁰⁷ İbn Sa'd, **a.g.e.**, VIII, 395, (Shamile)

²⁰⁸ Buhârî, **Menâkibü'l-Ensâr**, 43.

²⁰⁹ Ensâr'dan İslam'ı ilk kabul eden kişi, el-Berâ b. Ma'rûr'dur. O aynı zamanda ikinci Akabede ilk biat eden sahabidir. Rasûlullâh'ın hicretinden bir ay önce vefat etmiştir. Kâbe'ye doğru ilk namaz kılan kişinin de o olduğu zikredilmiştir. Bkz. İbn Hacer, **Fethü'l-Bârî**, VII, 221.

²¹⁰ Ebu Nu'aym, **Ma'rîfetu's-Sahâbe**, II, 529; Bişr b. Ma'rûr, Yahudi bir kadının Rasûlullahe ikram ettiği zehirli etten yediği için zehirlenerek vefat etmiştir. Bkz. Zehebî, **Târîh**, II, 437.

²¹¹ İbn Hacer, **a.g.e.**, VII, 221.

Rivayetler bir bütünlük içerisinde değerlendirildiğinde aslında Hz. Câbir'in bu iki dayısının, anne tarafından akrabaları olan el-Berâ b. Ma'rûr ile el-Cedd b. 'Kays isimli şahıslar olduğu anlaşılmaktadır.²¹²

Câbir b. Abdullah'in beş halasının bilgisine ulaştık. Onun meşhur halası Uhud'da eşini, oğlunu ve kardeşini şehit veren Hind bint 'Amr b. Harâm el-Ensâriyye'dır.²¹³ Hind, Hz. Peygamber'le beraber Hayber Gazvesi'ne katılan Medineli yirmi kadından biridir.²¹⁴ Diğer bir halası, Şemmûs bint 'Amr b. Harâm'dır. Câbir b. Abdullah (r.a.), bu halasının dul olan Süheyme adındaki kızıyla evlenmiş ve bu evlilikten Abdurrahman ve Ümmü Habîb adında iki çocukları olmuştur. eş-Şemmûs da Müslüman olmuş ve Efendimiz (s.a.s.)'e biat etmiştir.²¹⁵ Diğer bir halası Ümmü 'Amr bint 'Amr b. Harâm'dır. Müslüman olmuş ve Hz. Peygamber'e biat etmiştir.²¹⁶ Kardeşi Abdullah b. 'Amr (r.a.) şehit düştüğünde üzerine ağlayan ve Rasûlullah'ın teskin etmeye çalıştığı, Hz. Câbir (r.a.)'in diğer bir halası ise Fatıma bint 'Amr'dır.²¹⁷ Sahâbe arasında ne ismi ne künyesi bilinen, fakat babası ya da başka bir akrabasının ismiyle tanınan sahâbîler de vardır ki bir halası da bunlardandır.²¹⁸

Câbir b. Abdullah (r.a.), rivayet ettiği bir hadiste ismini vermediği bir teyzesinden söz ederek şöyle demektedir: *"Kocası teyzemi boşadı. (İddeti bitmeden) hurmalarını toplamak istedi. Biri onu bundan menetti. Teyzem Rasûlullah'a gelerek durumu anlatınca Rasûlullah: Hayır, hurmalarını toplayabilirsin. Çünkü sen belki onlarla sadaka verir veya bir iyilikte bulunursun"* buyurdu.²¹⁹ Bu rivayetten Hz. Câbir'in iman etmiş bir teyzesinin olduğu anlaşılmaktadır.²²⁰

²¹² Bkz. Taberânî, **Mu'cemü'l-Kebîr**, XIX, 81; İbn Abdilber, **el-İsti'âb**, s. 128-129; İbnü'l-Esîr, **Usdu'l-Ğâbe**, I, 521, IV, 194; ez-Zehabî, **Tarîh**, V, 378-379; İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 177-178; el-Cedd b. Kays: İsmi Cedd b. Kays b. Sahr b. Hansâ' b. Sinân b. 'Ubeyd b. 'Adiy b. Ganem b. Ka'b b. Selime el-Ensârî es-Selimi'dir. Künyesi Ebû Abdillâh'tır. Berâ b. Ma'rûr'un amcaoğludur. Câbir yanında Ebû Hüreyre de ondan hadis rivayetinde bulunmuştur. Haklarında nifak zannı beslenenlerden biriydi. Teveb Sûresi 49. ayet onun hakkında nazil olmuştur. Sonrasında tövbe ettiği ve tövbesine sadık kaldığı, Hz. Osmân hilafeti döneminde vefât ettiği söylenmiştir. Bkz. İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, I, 521.

²¹³ İbn Salâh, Vâkıdî'ye katılmayarak bu halasının isminin Hind değil Fatıma bint 'Amr b. Harâm olduğunu söylemektedir. Bkz. İbn Salâh, **'Ulûmu'l-Hadîs**, s. 379.

²¹⁴ Kasım Kırbıyık, "Hind bint Amr", **DİA**, XVIII, 64.

²¹⁵ İbn Sa'd, **a.g.e.**, VIII, 394, (el-Mektebetu's-Şâmile).

²¹⁶ İbn Sa'd, **a.g.e.**, VIII, 395, (el-Mektebetu's-Şâmile).

²¹⁷ Ahmed, **Müsned**, XXII, 95, Hno: 14187; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, III, 343; VII, 224; İbn Hacer, **el-İsâbe**, XIV, 111-112, (11742); İbn Abdi'l-Berr, **el-İsti'âb**, 931, (3424)

²¹⁸ İbnü'l-Cevzî, **Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser**, s. 283.

²¹⁹ Ahmed, **Müsned**, XXII, 337, Hno: 14444; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, VII, 411, (7668).

²²⁰ İbnü'l-Cevzî, **Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser**, 256.

Sonuç olarak Hz. Câbir'in 9 kız kardeşi, 4'ü erkek 6 çocuğu, 2 dayısı, 5 halası ve 1 teyzesinin olduğu ortaya çıkmaktadır. Muhtemelen tamamı da İslam'la şereflenmişlerdir.

1.5. İkamet Ettiği Yerler

a) Medine

Medine'de dünyaya gelen Hz. Câbir, ömrünün azı dışında, hayatını Medine'de geçirmiştir. Hz. Câbir gibi, Hz. Peygamberden en çok hadis rivayet etmekle meşhur olmuş Hz. Aişe, İbn Ömer (r.a.) ve Ebû Hureyre (r.a.) de Medine'de yerleşmiş önemli sahâbîlerden bazılarıdır.²²¹

Câbir b. Abdullah'ın mensubu olduğu Benû Selime'nin Medine'deki ikamet yeri Mescîd-i Nebevî'ye iki mil uzaklıkta bir yer idi. Hz. Câbir'in evinin nisbeten Mescîd-i Nebevî'ye daha yakın ve bir mil uzaklıkta olduğu anlaşılmaktadır. O, şöyle demektedir: *“Biz akşam namazını Rasûlullah (s.a.s.) ile beraber kıldıktan sonra bir mil uzaklıktaki evlerimize döndüğümüzde, okların (fırlatıldığında düştükleri) yerini (yani o kadar uzaklıktaki mesafeyi) hala görebiliyordum.”*²²² O, cuma namazını Mescîd-i Nebevî'de kıldıktan sonra kayluleye yatmak için Benû Selime yurduna dönüyordu.²²³

Benî Harâm'ın evleri, yani Hz. Câbir'in yakın akrabalarının evleri, Medine'nin el-Kâ' (القعاع) denilen mevkiinde, Fetih mescidlerinin (yedi mescidler) batısında, Bathân Vadisinde, Benî 'Ubeyd dağı ile Hz. Muaviye'nin açtığı çeşme kanalı civarında idi.²²⁴

Hz. Câbir'in babasından kalan ve içinde su kuyusu bulunan bahçesi ise, Medine'de el-Kurâysa (القریصة) denilen mevkide, Fetih mescitlerinin batısında el-Haribe mescidi²²⁵ (مسجد الخربة) cihetinde, Ravme (رومة) yolunda idi.²²⁶ Bu arazi halen أرض جابر (Câbir'in Arazisi) diye maruftur. Rasûlullah'ın, babasından kalan borçlarını ödemek için uğradığı ve

²²¹ Mehmet Görmez, **Hadis İlminin Temel Meseleleri**, s. 57-58.

²²² Ahmed, **Müsned**, XXIII, 224, Hno: 14971; XXII, 412, Hno: 14542, Bu, Rasûlullahın akşam namazını ne kadar erken kıldığına işarettir.

²²³ Ahmed, **Müsned**, XXII, 411, Hno: 14541.

²²⁴ es-Semhûdî, **Hulâsetu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafâ**, II, 327; İleriki sayfalarda harita üzerinde gösterilmiştir.

²²⁵ Haribe Mescidi, Benî Selime'den Benî Übeyd'e ait olan mescittir. Câbir b. Abdullah'ın bahçesinin hemen arkasında bir yerde idi. İbn Şebbe, **Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere**, I, 68, (dipnot)

²²⁶ es-Semhûdî, **a.g.e.**, II, 449-450.

kuyusunun suyunu içtiği bahçe buydu.²²⁷ Kuyu, Fetih mescitlerinin batısında Ravme cihetine düşmektedir. Ravme ise Hz. Osman'ın satın alıp vakfettiği kuyudur. Halen yeri bilinmekte olup 'Akîk Vadisindedir. "Hz. Osman Kuyusu" olarak da bilinir.²²⁸

Yurtlarının Mescid-i Nebevî'ye uzak olması nedeniyle Benû Selime, ilk fırsatta evlerini satıp mescide yakın bir yere taşınmaya niyetlenmişler ancak Rasûlullah (s.a.s.) buna izin vermemiştir.²²⁹ Câbir b. Abdullah (r.a.) şöyle demektedir: "*Mescîd-i Nebevî'nin etrafındaki evler boşalınca Benû Selime, Mescid'in civarına taşınmak istedi. Bu haber, Rasûlullah'a ulaştığında onlara dedi ki: Mescidin yakınına taşınmak istediğinizi öğrendim.*" Evet, *Yâ Rasûlallâh dediler.* Rasûlullah (s.a.s.): "*Ey Benû Selime, Yurdunuzda kalınız, çünkü attığınız adımların mükâfatı size yazılır. Yurdunuzda kalınız, çünkü adımlarınız yazılır.*"²³⁰ buyurdu. Câbir b. Abdullah'ın da evini nakletmek isteyenler arasında olduğu, "Evlerimizi Medine'ye Mescid'in yakınına nakletmeye niyetlendiğimizde Rasûlullah (s.a.s.); "*Medine'yi (etrafını) 'ârî bırakmayın...*" buyurarak izin vermedi" rivayetinden anlaşılmaktadır.²³¹

Hz. Câbir ve mensubu olduğu kabilenin Rasûlullah'a daha yakın olmak için evlerinden, Mescid'e yakın bir mekâna taşınma azimleri onların Allah Resulü'ne olan bağlılıklarını ve Sünnet'i öğrenme aşklarını da göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Benî Harâm veya Câbir b. Abdullah Mescidi

Sahâvî, Hz. Peygamber'in içinde namaz kıldığı 51 tane mescid saymaktadır²³² ki, bu mescitlerden birisi de Câbir b. Abdullah'ın da mensubu olduğu Benû Selime'deki "Benî Harâm Mescidi"dir.²³³ Bu mescid, Câbir b. Abdullah'ın mescidi olarak da bilinir.

Câbir b. Abdullah (r.a.) şöyle demektedir: "*Allâh'ın Peygamberi el-Kâ' (القاع) denilen mevkideki Benî Harâm Mescidinde namaz kıldı. Mescidin kible tarafında kurumuş*

²²⁷ Muhammed b. Muhammed Hasan Şurrâb, **el-Me'âlimu'l-Esîratu**, Dâru'l-Kalem, Dımaşk 1411, s. 26, 43, 224.

²²⁸ Hasan Şurrâb, **a.g.e.**, s. 42, 131.

²²⁹ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 241, Hno: 14992.

²³⁰ Ahmed, **Müsned**, XXII, 428, Hno: 14566.

²³¹ Ahmed, **Müsned**, XXII, 457, Hno: 14611.

²³² Sahâvî, **et-Tuhfetü'l-Latîfa fi Târîhi'l-Medînet's-Şerîfe**, I, 66-71, (I-III)

²³³ İbn Şebbe, **Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere**, I, 68; Sahâvî, **a.g.e.**, I, 68; Benî Harâm'a büyük ve küçük iki mescid daha nisbet edilmektedir. Allah Resulü büyüğünde namaz kılmamıştır. Bkz. İbn Şebbe **a.g.e.**, I, 76

bir tükürük izi gördü. Yanından ayırmadığı kürdaniyla kazıdıktan sonra yerine güzel kokudan sürdü. Benî Harâm Mescidi, böylelikle güzel koku sürülmüş ilk mescittir."²³⁴ Bu Mescid, Sel' (سَلْع) dağı²³⁵ eteğinde, el-Kâ' mevkinde idi.²³⁶ Hendek savaşında Rasûlullah'ın çadırı da bu dağın eteğinde kurulmuştu.

Benû Selime'nin Mescid'i Nebevî'ye gelemedikleri vakitlerde bu mescidde namaz kıldıkları anlaşılmaktadır. Çünkü daha önce değinildiği gibi Benû Selime yurdu, Mescid-i Nebevî'ye uzak bir bölgede idi. Hatta Benû Selime, bu sebeple evlerini Mescid'ye yakın bir yere nakletmeyi düşünmüşlerdi. Hz. Câbir'in, Rasûlullah'ın vefatından sonra, özellikle gözlerinin görmez olduğu ömrünün son demlerinde, bu mescitte daha fazla vakit geçirdiği anlaşılmaktadır.

Muâviye b. Ma'bed şöyle demektedir: "*Hz. Câbir'e yetiştim. Benî Harâm'da, güneşe sırtını dönüp oturmaktan sırtı siyah kesilmişti. Vefat ettiği zaman Hasan b. Hasan b. Ali, iki direğinin arasından tabutunu tutarak taşıdı.*"²³⁷

Hz. Câbir, gerek Rasûlullah'ın sağlığında, gerekse sonraki dönemde sadece Mescid-i Nebevî'yi mesken edinmemiş, ara sıra aile mescidi de denilebilecek Benî Harâm Mescidinde de vaktini geçirmiştir. Hz. Câbir sahâbe döneminde de, ara sıra bir kısım talebeleriyle burada buluşmuştur.

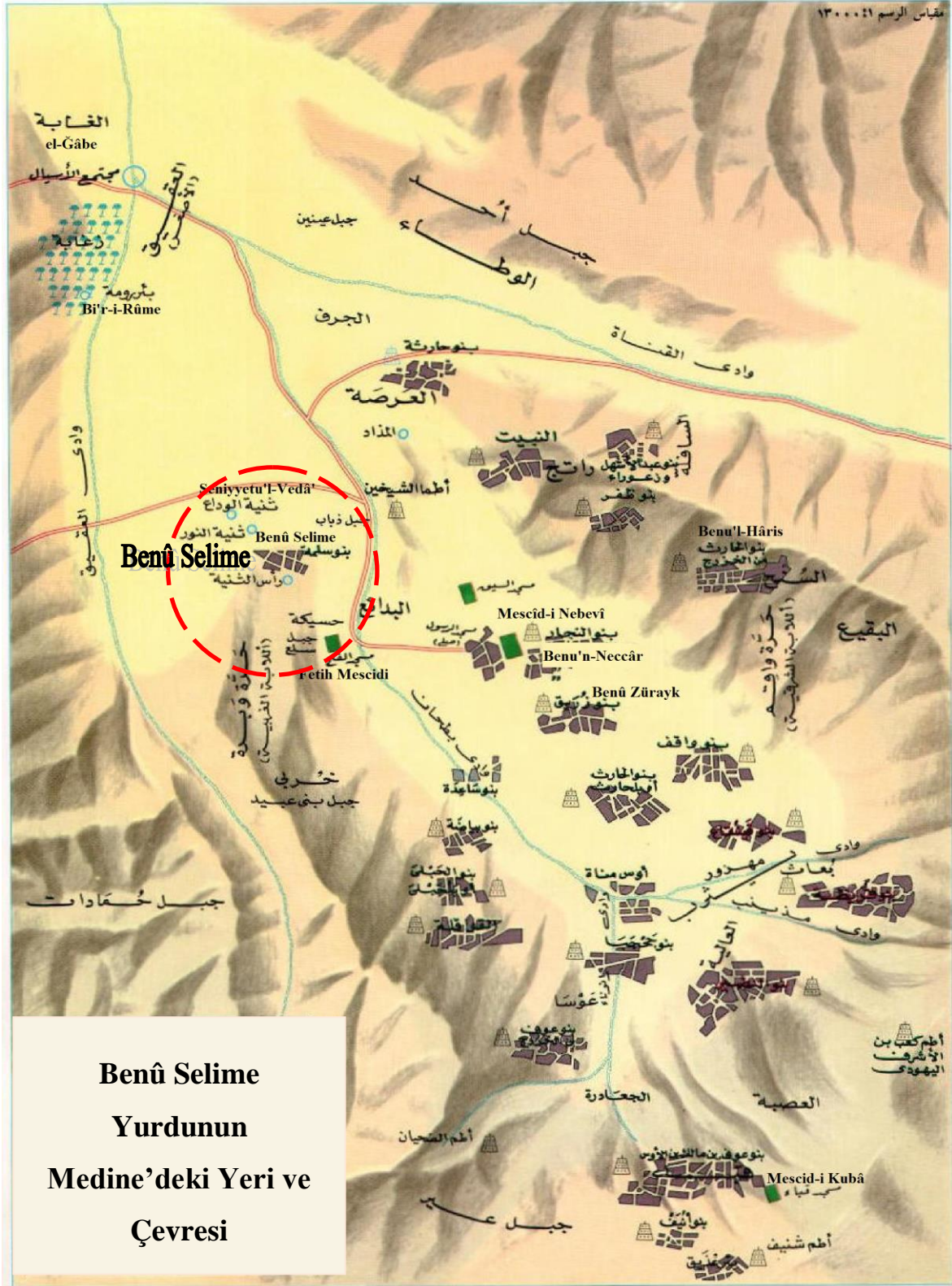
²³⁴ es-Semhûdî, *Hulâsetu'l-Vefâ bi ahbâri dâri'l-Mustafâ*, II, 327.

²³⁵ Sel' Dağının yeri için Bkz. Tezimiz, "İkâmet Ettiği Yerler", Medine Bölümü.

²³⁶ es-Semhûdî, *a.g.e.*, II, 327.

²³⁷ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, VII, 332-333.

Câbir b. Abdullah'ın (r.a.) Mensubu Olduğu Benû Selime Yurduunun Medine-i Münevvere'deki Yeri ve Çevresi²³⁸

²³⁸ Hasan Mu'nis, Atlas'ü Târîhi'l-İslâmî, ez-Zehrâ li'l-Îlâmî'l-Arabî, Kahira 1987, s. 66.

b) Mekke

Câbir b. Abdullah (r.a.), birkaç ay Mekke civarında ikamet eden dayıları Benî Sehm yurdunda kalmıştır. Onun sık sık Mekke'ye gidip geldiği de anlaşılmaktadır. Bazen hadis eda ve tahammülü için, bazen hac ve umre ziyaretleri için bazen de Mekke'de ikamet eden diğer sahâbîleri görmek için Mekke'ye seferler düzenlemiştir.

Talebelerinden Ebû Süfyan Talha b. Nâfi', Mekke'de ona altı ay komşuluk ettiğini ve ondan ilim ahzettiğini anlatmıştır.²³⁹ Yine talebelerinden 'Atâ b. Ebî Rebâh da, "*Câbir b. Abdullah'ı, İbn Ömer'i, Ebû Hureyre'yi ve Ebû Sa'îd el-Hudrî'yi haccettikten sonra kendilerine komşuluk ettiklerini, umre edip tekrar haccettiklerini gördüğünü*" söylemiştir.²⁴⁰

Diğer önemli bir talebesi Ebû Zübeyr de şöyle demiştir: "*Câbir, Mekke'de yanımda iken hastalandı. Nihayet biraz iyileşince gitmek için yola koyuldu. Biz de ona eşlik ettik. Biraz yol gitmiştik ki namaz vakti geldi. Hz. Câbir, oturarak bize namaz kıldırdı. Biz de oturarak ona uyduk.*"²⁴¹

Übey b. Abbâs b. Sehl (ö. 160) de babasının şöyle dediğini rivayet etmektedir: *Biz Câbir'le beraber Minâ'da idik. Ona, "Yün ve ipekten elbiselerin, nakışların zuhurundan, yani sultanlardan ve yaptıklarından bahsettik."* Hz. Câbir, "*Keşke gözlerim gibi kulaklarım da gitseydi de bunların haberlerinden hiçbir şey işitmeseydim ve görmeseydim*" dedi."²⁴²

Aslında talebelerinin yukarıdaki ifadelerinden Hz. Câbir'in, Mekke'de aylarca ikamet ettiği anlaşılmaktadır. Ömrünün sonlarında dahi kör haliyle ara sıra Mekke'ye gelip-gitmiş, ilim meclislerinde talebeleri ile buluşmuştur.

c) Mısır

Câbir b. Abdullah (r.a.), kendisi gibi Hazrecli ve Ensârî olan Mesleme b. Mu'halled (ö. 62)²⁴³ ile beraber emirliği döneminde bir müddet Mısır'da bulunmuştur. Mesleme b.

²³⁹ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, IV, 346.

²⁴⁰ Abdurrezzâk, *Musannef*, V, 22, Hno: 8850.

²⁴¹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 326.

²⁴² Zehebi, *Tarih*, III, 143.

²⁴³ Mesleme b. Ma'hled/Mu'halled b. Halid el-Ensârî ez-Züre'ki: Sahâbî'dir, Hazrec Kabilesinden olup; Hz.

Mu'halled, Hicrî 47-62 tarihleri arasında Mısır emirliği yapmıştır. Ancak bu yıllarda Câbir, Mısır'da ikamet etmemiş bilakis Mısır'a rihleler düzenlemiştir. Mısır'a gittiğinde birçok kişi ondan hadis ahzetmiştir. Ebû 'Iyâş el-Me'âfirî, Abdurrahman b. Şüreyh el-'Hûlânî, 'Amr b. Câbir el-Hadrâmî ve Ebû Ma'ser el-Hadramî Mısır'lı talebeleridir.²⁴⁴ Lakin Hz. Câbir'in Mısır ikameti fazla olmadığından Mısırlı talebelerinin de ondan rivayetleri çok değildir. 10 kadar rivayetleri olduğu zikredilmiştir.²⁴⁵

O, Mısır'a gittiğinde oradaki sahâbîlerin ilminden de ahzetmiştir. Onun Mısır'a gelişi bir rivayette şöyle anlatılmıştır: "*Mesleme b. Muhalled (ö.62)'in Mısır'daki emirliği döneminde Câbir, Mısır'a geldi. Câbir (r.a.), Mesleme b. Muhalled'den Resûlullah'tan dinlediği bir hadisi kendisinden öğrenmek için 'Ukbe b. 'Âmir el-Cuhenî'yi çağırmasını istedi. Mesleme de çağırdı...*"²⁴⁶ Aynı şekilde Câbir (r.a.)'in, hadis almak için Mısır'a yerleşen Şihâb adındaki bir sahâbînin de yanına gittiği ve "*Bir müminin kusurunu örten, bir ölüyü diriltmiş gibidir.*" hadisini ondan aldığı anlaşılmaktadır.²⁴⁷

Mısır tarihi hakkında bir eser yazan Suyûtî, Hz. Câbir'in Mısır'a yaptığı rihlelere dair haberlere yer vermiştir. Buna göre Hz. Câbir, Mesleme b. Muhalled'in emirliği döneminde Mısır'a, 'Ukbe b. 'Âmir'in yanına "Kısâs" hakkındaki bir hadisi sormak için gitmiştir.²⁴⁸

d) Şam

Câbir b. Abdullah, Mesleme b. Muhalled'in emirliği döneminde Mısır'da ikamet ettiği gibi, onun emirliği döneminde kısa bir müddet Şâm'da da kalmıştır.²⁴⁹ Mısır'a veya

Peygamber'in Medine'ye hicretinin arefesinde dünyaya gelmiştir. Rasûlullâh vefat ettiğinde on yaşında idi. Mısır'a yerleşmiştir. Hicrî 62'de İskenderiye'de vefat etmiştir. İslam'ın ilk dönem emirlerindedir. Emirliğe getirilmesinin mâkablinde Muaviye'nin huzuruna çıkmış ve **Sıffin'de yanında savaşmıştır**. Muaviye, Hicrî 47'de Mesleme'yi Mısır emirliğine getirmiş sonrasında Mağrib bölgesini de onun emirlik sahasına eklemiştir. Mesleme, Mağrib bölgesine kara ve deniz seferleri düzenlemiştir. Muaviye'nin vefatından sonra Yezid de onun emirliğine onay vermiş, İskenderiye'de vefat edinceye kadar emirliği devam etmiştir. Bkz. Ebu Nu'aym, **Ma'rifetu's-Sahâbe**, V, 2494; ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, VII, 224.

²⁴⁴ İbn 'Asâkir, **Târîhu Medîneti Dimaşk**, XI, 214.

²⁴⁵ Suyûtî, **Husnu'l-Muhâdara**, (I-II), Dâru İhyâi'l-Kutubi'l Arabaiyye, Byy, 1368/1967, I, 181.

²⁴⁶ Abdurrahman b. Abdullah el-Kuraşî el-Mısrî, **Futûhu Mısır ve Ahbâruhâ**, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1416/1996, s. 275.

²⁴⁷ İbn Hacer, **el-İsâbe**, (I-IX), III, 216; Suyûtî, **Hüsnu'l-Muhâdara**, I, 209.

²⁴⁸ Suyûtî, **a.g.e.**, I, 181.

²⁴⁹ İbn 'Asâkir, **Târîhu Medîneti Dimaşk**, XI, 214.

Şam'a geldiğini duyan ilim âşıkları, etrafını sarıp ondan hadis öğrenmişlerdir.²⁵⁰

O, bir hadis için Mısır'a gittiği gibi Şâm'a da gidip gelmiştir. Onun Abdullah b. Üneys'in yanına yaptığı rihlesi birçok kaynakta yer almaktadır.²⁵¹ Hz. Câbir'in ilim tahammülü için Mısır ve Şam'a düzenlediği rihlelerin birbiriyle zaman zaman karıştırıldığı görülmektedir. Misal olarak Mehmet Görmez hocamız, "*Câbir'in bir tek hadis uğruna Abdullah b. Üneys'in yanına bir aylık mesafedeki Mısır'a gittiği malumdur*" dese de²⁵² Hz. Câbir, Abdullah b. Üneys'in yanına Mısır'a değil Şam'a gitmiştir.²⁵³

Netice itibariyle Hz. Câbir, Mısır ve Şam'a çeşitli vesilelerle sık sık gidip gelmiştir.

e) Kûfe

Câbir b. Abdullah'ın Kûfe'ye gidip gitmediği konusunda elimizde net bir bilgi yoktur. Ancak İbnü'l-Cevzî'nin "*Kûfe'de de vefat eden son sahâbînin Câbir b. Abdullah olduğu söylenmiştir*"²⁵⁴ ifadesi, onun Kûfe'ye gitmiş olma ihtimalini güçlü kılmaktadır. Kûfe'nin, cihada çıkan İslam ordularının bir anlamda toplanma merkezi olması, Hz. Câbir'in de bir cihâd adamı olması, Hâlid b. Velid'in ve Hz. Muaviye'nin komutanı Mâlik b. Abdullah el-Has'amî'nin ordusu içinde yer alması, bu tezi doğrular niteliktedir. Ayrıca Hz. Câbir, Kûfe'yi inşa eden Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın ordusu içinde Kadisiye savaşına da iştirak etmiştir.²⁵⁵ Lakin Hz. Câbir, Kûfe'de değil Medine'de vefat etmiştir.

1.6. Katıldığı Önemli Gazve ve Seriyeler

Câbir b. Abdullah, gerek Rasûlullah (s.a.s.) döneminde gerekse sonraki dönemde İslam ordusu içinde -fî sebîlillâh- birçok sefere çıkmıştır. Rasûlullah (s.a.s) ile çıktığı seferlerde birçok sahâbînin muttali olmadığı hadisleri öğrenme fırsatı elde etmiş, Sahâbe dönemindeki seferlerinde ise zabt ettiği hadisleri yayma fırsatı kazanmıştır. Bu itibarla onun çıktığı seferler, sadece birer sefer olarak değerlendirilmemeli, hadis ilmine yaptıkları katkı cihetinden de bakılmalıdır.

²⁵⁰ Süphi es-Sâlih, **Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları**, s. 301.

²⁵¹ Ahmed, **Müsned**, XXV, 431; Bezzâr, **Müsned**, VI, 463; Buhârî, **Edebü'l-Müfred**, s. 539; Hakim, **Müstedrek**, IV, 573; Beyhakî, **Sünenü'l-Kübrâ**, II, 382.

²⁵² Mehmet Görmez, **Hadis İliminin Temel Meseleleri**, s. 57-70.

²⁵³ Hatîb el-Bağdâdî, **er-Rihle fî Talebi'l-Hadis**, s. 109-112.

²⁵⁴ İbnü'l-Cevzî, **Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser**, s. 446; Ebu Nu'aym, **Ma'rifetu's-Sahâbe**, II, 529.

²⁵⁵ İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, IX, 86, Hno: 16423.

Onun seferlere katılmaktan hoşlandığını, daha çocuk yaşta babasıyla Mekke'ye yaptığı seferden anlamak zor değildir. Onun sefere çıkma heyecanı, Müslüman olduktan sonra bin kat daha artmıştır. Bu itibarla babasının katılmasına engel olduğu Bedir ve Uhud gazveleri hariç, Hz. Peygamberin düzenlediği tüm gazvelere ve birçok seriyyeye iştirak etmiştir. Katıldığı hemen her sefer hakkında mutlaka bir sözü ve anlatımı vardır. Seferlerde hep ön saflarda ve Rasûlullah'a (s.a.s.) yakın hareket ettiğini rivayetlerden rahatça anlamak zor değildir.²⁵⁶

Hadislerin doğru anlaşılması ve değerlendirmesi için Rasûlullah'ın Medine döneminde, hayatının önemli bir kısmını oluşturan seferlerindeki söz, fiil ve takrirlerinin bilinmesi önem arz etmektedir. İşte bu bağlamda Câbir b. Abdullah'ın gazve, seriyye ve seferlerle ilgili anlatımları bizim için değer arz etmektedir. Onun rivayetleri, Rasûlullah'ın seferlerdeki ahlakı, ibadeti, sîreti ve özellikle tartışmalı mucizeleri gibi birçok konuyla alakalıdır. Bu rivayetler, sefer ahkâmını belirlemede fukahâyâ da yol gösterici olmuşlardır.

Hz. Câbir'in çıktığı gazve, savaş ve seferlerin "Rasûlullah Dönemi" ve "Sahâbe Dönemi" olmak üzere iki bölümde incelenmesinin isabetli olacağı kanaatindeyiz.

1.6.1. Rasûlullah Dönemi

Câbir b. Abdullah (r.a.), Rasûlullah (s.a.s.) ile beraber on dokuz gazveye iştirak ettiğini, Bedir ve Uhud gazvelerine ise katılmadığını söylemektedir.²⁵⁷ Rasûlullah (s.a.s.) ile katıldığı tüm seferlerde hep ona yakın olmaya gayret etmiş ve gördüğü her hareketini, duyduğu her sözünü yakından takip ederek hafızasına nakşetmiştir.

Önde gelen talebelerinden Ebû Zübeyr, Câbir'in kendilerine şöyle dediğini rivayet etmiştir: "*Rasûlullah (s.a.s.), yirmi bir gazveye çıktı. Ben bunlardan **on dokuz** tanesine katıldım.*"²⁵⁸ Hz. Câbir'in on sekiz gazveye iştirak ettiğini söyleyen bilginler de vardır.²⁵⁹

²⁵⁶ Seferler hakkındaki anlatımları için misal olarak bkz. Ahmed, **Müsned**, XXII, 238, 14335; XXII, 384, Hno: 14503; XXIII, 35, Hno: 14676, XXIII, 90, Hno: 14773; XXIII, 148, Hno: 14863; XXIII, 112, Hno: 14804; XXIII, 122, Hno: 14819.

²⁵⁷ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 399, Hno: 14523, Ebu Nu'aym, **Ma'rifetu's-Sahâbe**, II, 529; ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, II, 104.

²⁵⁸ Buhârî, **Târîhu'l-Kebîr**, II, 207; İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 121; İbn Abdilber, **el-İsti'âb fi Ma'rifeti'l-Ashâb**, s. 115; İbn 'Asâkir, **Târîhu Medîneti Dimâşk**, XI, 216; el-Vâkıdî bu rivayeti kabul etmemektedir.

²⁵⁹ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, I, 493; İbn Abdilber, **el-İsti'âb**, s. 114.

Babası Câbir'i çok seviyor ve yanından bir an olsun ayırmıyordu.²⁶⁰ Hz. Câbir anlatıyor: “Uhud günü akşamdan babam beni çağırarak: “(Oğlum) Bana öyle geliyor ki Rasûlullah'ın ashâbı arasında şehit düşecek ilk sahâbî benim. Arkamda Rasûlullah (s.a.s.) dışında senden daha değerli birini bırakmıyorum. Borçlarım var onları öde, kız kardeşlerine de sahip çık.” dedi. Sabah olduğunda babam ilk şehit düşen kişi oldu...”²⁶¹

Câbir b. Abdullah her ne kadar Bedir ve Uhud gazvelerine katılmadığını ifade etse de bu konu âlimler arasında ihtilâflıdır.²⁶² Muerrih İbnü'l-Kelbî (ö. 204)²⁶³ gibi bazı âlimler, Hz. Câbir'in Bedir dışındaki tüm gazvelere katıldığı söylerken, bazıları onun Bedir gazvesine de katıldığını iddia etmişlerdir. İmâm Buhârî de bunlardan biridir. Rivayetlere göre Hz. Câbir; “Bedir günü arkadaşlarıma kuyudan su çekerdim.”,²⁶⁴ “Bedir günü babama su taşırdım.” demiştir.²⁶⁵

İbn 'Asâkir (ö. 571), onun Bedir'e katıldığına dair rivayetleri eleştirerek “Câbir b. Abdullah bazı âlimlerce Bedir savaşına katılanlar arasında zikredilmişse de bu doğru değildir” demektedir.²⁶⁶ Gerek İbn 'Asâkir gerekse onun gibi düşünenlerin dayandıkları takriben manaları aynı birçok rivayet vardır. Ebû Zübeyr, Câbir'in şöyle dediğini nakletmiştir: “Rasûlullah ile **on yedi** gazveye katıldım. Babam beni engellediği için, ne Bedir'e ne de Uhud'a katıldım. Babam katledildikten sonra ise Rasûlullah'ın iştirak ettiği hiçbir gazveden geri durmadım.”²⁶⁷

İbn 'Asâkir'in şeyhi el-Vakîdî (ö. 207) ile İbn Abdilber (ö. 463) de Bedir'e iştirakini kabul etmemektedir. el-Vâkidî, “Bu konudaki rivayetlerin Ehl-i Iraktan geldiğini, bunun bir vehimden kaynaklandığını, binaenaleyh Iraklıların Câbir ile Ebî Mes'ud el-Ensârî hakkındaki iddialarının yanlış olduğunu” söylemektedir.²⁶⁸ İbn Abdilber de şöyle demektedir: “Bazı âlimler onu Bedir ashabından saymışlarsa da, bu doğru değildir. Çünkü katılmadığına dair kendisinden haberler gelmiştir. Buhârî, Bedir ehli olduğunu ve Bedir

²⁶⁰ Çocuk yaşta Mekke'ye götürmüş. Babası ile birlikte Akabe Biatı'nda bulunmuştu.

²⁶¹ Buhârî, Cenâiz, 76.

²⁶² İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, I, 492-293.

²⁶³ İbn Abdilber, **a.g.e.**, s. 114-115; İbn 'Asâkir, **a.g.e.**, XI, 208.

²⁶⁴ Buhârî, **Târîhu'l-Kebîr**, II, 207; Ebu Nu'aym, **a.g.e.**, II, 529-530; İbn Hacer, **a.g.e.**, II, 121.

²⁶⁵ İbn 'Asâkir, **a.g.e.**, XI, 217.

²⁶⁶ İbn 'Asâkir, **a.g.e.**, XI, 208, 211

²⁶⁷ İbnü'l-Esîr, **Usdu'l-Ğâbe**, I, 493.

²⁶⁸ İbn 'Asâkir, **Târîhu Medîneti Dimaşk**, XI, 217; İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 121.

*ashabına su taşıdığını zikretmiştir.*²⁶⁹ *el-Hâkim Ebû Ahmed ise, Bedir'den sonra on sekiz gazveye katıldığını söylemiştir.*²⁷⁰

Kanaatimizce el-Vâkidî'nin bu konudaki görüşü yerindedir. Zira Hz. Câbir'in Bedir'e katıldığı rivayetleri Iraklı râvîlerden gelmekte ve iddiaları bir vehimden kaynaklanmaktadır. Câbir b. Abdullah, Bedir savaşının gerçekleştiği dönemde, cihada çıkabilecek güç ve yaşta idi. Ancak yukarıda geçtiği üzere babası kız kardeşlerine bakması için onu evde alıkoymuştu. Babasının ondan başka da erkek evladı yoktu. Babası ona, “Kız kardeşlerinin arasında birimizin kalması lazım. Rasûlullah'la beraber cihada çıkma konusunda seni kendime tercih edemem” demişti.²⁷¹

Hz. Câbir, olayı şöyle anlatmaktadır: *Rasûlullah Müşriklerle savaşmak için Medine'den ayrılacağı vakit, babam Abdullah, bana: “Ey Câbir, bizim durumumuz belli oluncaya kadar Medine'den ayrılma. Allah'a yemin ederim ki, arkamda bıraktığım kızlarım olmasaydı gözlerim önünde şehit olmanı isterdim”* dedi. Ben de haber bekleyenlerin arasındayken, halamın, babamın ve dayımın cenazelerini mezarlığımızda defnetmek için bir deve sırtında Medine'ye getirdiğini gördüm. Tam o sırada birisi yetişip, “*Rasûlullah, öldürülenlerin öldükleri yerde defnedilmeleri için geri getirmenizi emrediyor*” diye nidâ etti. Bunun üzerine onları geri götürüp öldürdükleri yerde defnettik.²⁷²

Başka bir rivayette o: “*Babam bana mani olduğu için, Bedir ve Uhud'da bulunamadım.*²⁷³ *Babam şehit edildikten sonra ise hiçbir gazveden geri durmadım. Rasûlullah (s.a.s.), Leyletü'l-Cemel'de*²⁷⁴ *yirmi beş defa bana istiğfarda bulundu*”²⁷⁵ demektedir.

²⁶⁹ Buhârî, **Târîhu'l-Kebîr**, II, 207.

²⁷⁰ İbn Abdilber, **el-İsti'âb**, s. 114.

²⁷¹ İbn Hibbân, **Sahîh**, VII, 457.

²⁷² Ahmed, **Müsned**, XXIII, 420, Hno: 15281.

²⁷³ İbn Abdilber, **el-İsti'âb**, s. 114.

²⁷⁴ Bazı rivayetlerde “Leyletü'l-Cemel” ifadesi yerine aynı anlama gelen “Leyletü'l-Ba'îr” kelimesi geçmektedir. Rasûlullâh'ın Câbir'den devesini satın aldığı gece kastedilmektedir. Bkz. İbnü'l-Esîr, **Usdu'l-Ğâbe**, I, 493.

²⁷⁵ Tirmizî, **Menâkıb**, 53; İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 121; İbn 'Asâkir, **Târîhu Medîneti Dimâşk**, XI, 217-218; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, I, 493.

Öyleyse rahatlıkla şunu söyleyebiliriz. Câbir b. Abdullah (r.a.) Bedir ve Uhud savaşlarına, babasının tavsiyesine binaen katılmamış,²⁷⁶ bunların dışındaki gazvelere ise iştirak etmiştir.²⁷⁷ İbnü'l-Kelbî ve Buhârî bu konuda yanılmışlardır. Hz. Câbir'in iştirak ettiğini tespit ettiğimiz bazı önemli gazveler şunlardır:

1- Hamrâü'l-Esed Gazvesi (h. 3)

Hz. Câbir'in katıldığı ilk gazve Hamrâü'l-Esed²⁷⁸ gazvesidir.²⁷⁹ O, “*Rasûlullah (s.a.s.) ile beraber çıktığım ilk gazve Harâü'l-Esed gazvesidir. Sonraki tüm gazvelerinde de yanındaydım*” demiştir.²⁸⁰ Hicretin üçüncü senesinde, Uhud gazvesinden bir gece sonra gerçekleşen bu gazveyi İbn Hişâm (ö. 218), İbn İshâk'tan (ö. 151) naklen şöyle anlatır:

“Uhud gazvesi, Şevvâl ayının ortasında, Cumartesi günü gerçekleşti. Ayın 16'sı Pazar günü, Rasûlullah'ın tellalı (Bilal-ı Habeşî), düşmanın takip edileceğini ve Rasûlullah'ın, ‘*Dün bizimle savaşa katılanlar dışında, kimse bu sefere bizimle çıkmasın*’ emrini duyurdu. Bunu duyan Câbir b. Abdullah, Resûl-i Ekrem'in huzuruna çıkarak şöyle dedi: ‘*Yâ Rasûlullah, Babam beni yedi kız kardeşime bakmam için savaşa katılmaktan geri bıraktı, bana: ‘Oğlum, aralarında erkek olmadan bu kızları yalnız bırakmamız ne bana ne de sana yakışmaz. (ikimizden birinin aralarında kalması lazım) Ben, cihada çıkma hususunda seni kendime tercih edemem. Onun için kız kardeşlerinle sen kal’ dedi. Bu nedenle onlar arasında kaldım (ve dünkü savaşa katılamadım.)* Böyle değince, Rasûlullah (s.a.s.) ona izin verdi ve bu sefere katıldı. Rasûlullah, hem düşmanı korkutmak, hem de onlara yılmadıklarını ve güçlerinin daha yerinde olduğunu hissettirmek için bu takibe çıktı.”²⁸¹ Âl-i İmrân Süresinin 172-174. ayetlerinin bu gazve ile alakalı olarak nazil olduğu rivayet edilmektedir.²⁸²

Rasûlullah'ın bu gazveye iştirak etmesi için özel izin vermesi ona has faziletlerden biri olmuştur. Ayrıca babası yeni şehit düşmüş olan birisinin, gazveye çıkmak için ısrar

²⁷⁶ İbn Abdilber, **a.g.e.**, s. 114.

²⁷⁷ İbnü'l-Cevzî, **Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser**, s. 145; ez-Zehabî, **Târîh**, V, 336.

²⁷⁸ Hamrâü'l-Esed, Medineye sekiz mil uzaklıkta bir yerin adıdır. Bkz. Yakut b. Abdullah el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldân**, I-V, Dâri Sâdir, Beyrut, 1977/1397, II, 301; Vâkidî, **Meğâzî**, I, 334.

²⁷⁹ Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, **Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ**, Thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf ve diğerleri, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1982/1402, III, 191; Burada geçen rivayette Câbir'in kendisi “İlk katıldığım gazve Hamrâü'l-Esed gazvesidir.” demektedir.

²⁸⁰ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 382-383.

²⁸¹ İbn Hişâm, **Sîre**, II, 100; İbn Sa'd, **a.g.e.**, II, 49.

²⁸² İbrahim Sarıçam, “Hamrâülesed Gazvesi”, **DİA**, XV, 498.

etmesi, ondaki Rasûlullah (s.a.s.) ve cihad aşkının ne kadar güçlü olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

2- Zatü'r-Rikâ' Gazvesi (h. 4)

Câbir b. Abdullah, Hamrâü'l-Esed Gazvesinden bir sene sonra, hicretin dördüncü senesinde gerçekleşen Zatü'r-Rikâ'²⁸³ gazvesine katılmıştır.²⁸⁴ Zatu'r-Rika' gazvesi kitâlin olduğu yedinci gazvedir. Hz. Câbir, Rasûlullah'ın bu gazvede korku namazı kıldığını ve bundan önce altı gazveye daha iştirak ettiğini ifade etmiştir.²⁸⁵

Hz. Câbir, bu gazvede bir ağaç gölgesinde dinlenen Hz. Peygamber'in, bir şahsın suikast teşebbüsüne maruz kaldığını, fakat muvaffak olmadığını anlatmıştır. Ayrıca ilk defa bu gazvede kılınan korku namazının nasıl kılındığını,²⁸⁶ gazvede gece nöbeti görevi verilen iki sahâbînin emre ittibâ kıssasını anlatmıştır.²⁸⁷

Babasından sonra kalabalık bir aileye bakmak zorunda kalan Câbir'in, maddi sıkıntılar içine olduğunu bilen Hz. Peygamber (s.a.s.), bu gazve dönüşünde devesini satın almış, Medine'ye kadar da deveye binmesine müsaade etmiştir. Medine'ye vardıklarında da hem ücretini ödemiş, hem de devesini geri hediye etmiştir.²⁸⁸

Devesinin uzun hikâyesi ile ilgili, muhtevaları benzer birçok rivayetten²⁸⁹ birisinde Hz. Câbir şöyle demektedir: “Zayıf deveme binerek Rasûlullah (s.a.s.) ile beraber Zatü'r-Rikâ' gazvesine çıktım. Sefer dönüşü herkes önden gidiyor ben ise geride kalmıştım.²⁹⁰ Rasûlullah (s.a.s.) bana yetiştirdi ve: “*Ey Câbir! Neyin var?*” buyurdu. ‘Ey Allah’ın Resulü, devem beni geri bıraktı’ dedim. Rasûlullah (s.a.s.): ‘*Onu çöktür*’ dedi. Deveyi çöktürdüm. Rasûlullah (s.a.s.), ‘*O elindeki asanı ver veya ağaçtan bana bir asa kes getir*’ dedi. Ben de onun istediğini yaptım. Rasûlullah (s.a.s.) asayı aldı ve onunla deveyi birkaç kez dürttü. Sonra da: ‘*bin*’ dedi. Ben de bindim. Devem (öyle bir hızlandı ki) Rasûlullah’ın (s.a.s.)

²⁸³ Gazvenin gerçekleştiği Necid’de bir yerin adıdır. Benî Süleym ve Gatafân yurdu. Bkz. el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldân**, III, 56; Ahmed, **Müsned**, XXII, 238, 14335.

²⁸⁴ İbn Hişâm, **a.g.e.**, II, 204.

²⁸⁵ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 80, Hno: 14751; Zatu'r-Rika' gazvesinden önce gerçekleşen bu altı gazve şunlardır: 1- Bedir, 2-Uhud, 3-Hendek, 4-Kurayza, 5-Müraysi', 6-Hayber.

²⁸⁶ Ahmed, **Müsned**, XXII, 85, Hno: 14180; XXII, 238, 14335; XXIII, 191, Hno: 14928; 193, Hno: 14929.

²⁸⁷ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 51- 53, Hno: 14704; 151, Hno: 14865.

²⁸⁸ M. Yaşar Kandemir, "Câbir b. Abdullah ", **DİA**, VI, 531.

²⁸⁹ Ahmed, **Müsned**, XXIII, Hno: 14864, 14903, 15004, 15013, 15026, 15222, 15276.

²⁹⁰ Rasûlullah (s.a.s.) sahâbeye, önden gidip evlerine erken varmaları için izin vermişti.

devesiyle yarışır oldu. Daha sonra Rasûlullah (s.a.s.) ile aramızda şu konuşma geçti: Rasûlullah (s.a.s.): *'Ey Câbir, bu deveni bana satmaya var mısın?'* Ben: *'Ya Rasûlullah, isterseniz ben onu size hibe edeyim.'* dedim. *'Olmaz onu bana sat,'* dedi. Bunun üzerine ben de: *'Ya Rasûlullah (s.a.s.), o zaman bir fiyat verin.'* dedim. Rasûlullah (s.a.s.), *'Onu bir dirheme alırım'* dedi. Ben: *'olmaz Ya Rasûlullah, öyle zarar ederim'* deyince, *'Öyleyse iki dirhem olsun.'* buyurdu. Ben, *'Hayır olmaz'* dedim. O da durmadan fiyatı artırdı ta ki okiyyeye (kırk dirhem) ulaştı. Sonra: *'Ey Allah'ın Resulü, bu alışverişe gönlünüz razı mı? dedim. Efendimiz (s.a.s.) 'Evet' deyince ben, 'Öyleyse artık o sizin.'* dedim. O da (s.a.s.), *'Tamam aldım'* dedi...²⁹¹

Hiz. Câbir, Rasûlullah'a sattığı bu devenin bedelinden bir kısmının (Hicrî 63'e kadar yanında kaldığını) Harre vakasında Şamlıların eline geçtiğini söylemiştir.²⁹² Bedelinin iki okka ile bir veya iki dirhem olduğu da söylenmiştir.²⁹³ Bir diğer rivayette göre Câbir (r.a.), devesini 13 dinara satın almış, Rasûlullah (s.a.s.) de aynı fiyatı ona ödemiştir.²⁹⁴

Medine'ye vardıklarında, Câbir (r.a.) deveyi Rasûlullah'a teslim etmek üzere sabah Mescid'e gelmiş, Mescid'in kapısında Câbir'i gören Rasûlullah (s.a.v): *"Yeni mi geldin?"* diye sorunca, *"Evet"* demiştir. Rasûlullah (s.a.s.): *"Haydi deveni bırak içeri gir iki rekât namaz kıl"* buyurmuştur. İçeri girip iki rekât namaz kıldığı sırada, Rasûlullah Hiz. Bilâl'e, hakkını tartmasını emir buyurmuştur. Bilal (r.a.) da bedelini tartıp fazlasıyla ödemiştir. Hiz. Câbir, ücretini alıp uzaklaştığı sırada, Rasûlullah (s.a.s.) Bilal'e: *"Câbir'i çağır"* deyince Hiz. Câbir: *"İçimden kendi kendime 'Rasûlullah (s.a.s.) her halde devemi geri iade edecek, bundan daha kötü bir şey olamaz"* dedim. Rasûlullah (s.a.s.): *"Haydi deveni de al, ücreti de. İkisi de senindir"* buyurdu.²⁹⁵

Hiz. Câbir'in maddi durumunun ve sırtındaki ağır yükün farkında olan Rasûlullah (s.a.v), bu hareketiyle ona büyük bir ihlanda bulunmuştur. Rasûlullah'ın bu tutumu, sonraki dönemlerde birçok mevzuda fâkihler için hüküm çıkarmada hüccet olmuştur.²⁹⁶

²⁹¹ İbn Hişâm, **Sîre**, II, 206-207; Buhârî, **İstikrâd**, 18.

²⁹² Ahmed, **Müsned**, XXII, 103, Hno: 14192; 273, Hno: 14376.

²⁹³ Ahmed, **Müsned**, XXII, 102; XXII, 109; Bedelinin 20 dinar olduğu hak. XXIII, 259.

²⁹⁴ Ahmed, **Müsned**, XXII, 366, Hno: 14480.

²⁹⁵ Buhârî, **Buyû**, 16; **İstikrâd**, 18; **Şurût**, 4; Muslim, **Redâ**, 57; **Müsakât**, 109.

²⁹⁶ Hamdi Döndüren, **Ticaret ve İktisat İlmihali**, s. 70.

3- Hendek/Ahzâb Gazvesi (h. 5)

Hicretin 5. Senesinde gerçekleşen Hendek, diğer adıyla Ahzâb gazvesine Câbir b. Abdullah'ın katıldığı ve kazı işlerinde aktif çalıştığı yine kendi rivayetlerinden anlaşılmaktadır.²⁹⁷

Düşman kuşatmasının sürdüğü günlerde Müslümanlar büyük sıkıntılar çekmiş, karınlarına açlıktan taşlar bağlamışlardır. Hz. Câbir Rasûlullah'ın o günlerde karnına iki taş bağladığını şöyle anlatmıştır:

“Rasûlullah (s.a.s.) ve ashâbı hendek kazıyorlardı. Üç gün boyunca yiyecek tatmadılar. Derken Sahâbe: “*Ya Rasûlullah hendekte şurada büyük bir kaya çıktı.*” dediler. Rasûlullah (s.a.s.), “*Üzerine su serpin.*” dedi. Üzerine su serptiler. Sonra Rasûlullah (s.a.s.) gelerek kazmayı aldı ve ‘*Bismillah.*’ diyerek kayaya üç darbe vurdu. Kaya un ufak olup parçalandı. Câbir (r.a.), “*Bir ara gözüm Rasûlullah’a iliştiğinde, karnına taş bağlamış olduğunu gördüm.*”²⁹⁸ dedi. “Rasûlullah (s.a.s.) ile beraber hendekleri kazdık. Yanımda besili bir oğlak vardı. İçimden dedim ki şimdi, Rasûlullah (s.a.s.) için, bu oğlağı kesip pişirmenin tam zamanıdır. Derken, hanımına arpadan hamur yoğurup ekmek yapmasını istedim. Oğlağı da kesip Rasûlullah (s.a.s.) için pişirdik. Akşam olup Rasûlullah (s.a.s.) hendek kazmaya ara vereceği sırada - ki biz gündüz çalışıyor, gece olunca evimize dönüyorduk - dedim ki: “*Ya Rasûlullah, bir oğlağımız vardı sizin için pişirdik. Yanında da, biraz arpa ekmeği yaptık. Evime misafir olur musun?*” Rasûlullah'ın yalnız gelmesini istiyordum. Rasûlullah (s.a.s.); “*Tamam olur*” dedi. Sonra da sesi gür bir sahâbîye emretti ve Sahâbî: “*Haydi Rasûlullah’la beraber Câbir’in evine gidiyoruz.*” diye seslendi. Ben: “*İnnâ lillâh ve innâ ileyhi raciûn*” dedim. Rasûlullah (s.a.s.) yanındaki insanlarla beraber eve geldiler. Rasûlullah (s.a.s.) oturdu. Yemeği önüne getirdik. Bereket için dua edip besmele çektikten sonra yemeğe başladı. İnsanlar da yemeğe başladılar. Bir grup insan doyduğunda kalkıyor diğer bir grup geliyordu. Bu durum bütün hendek ehli doyuncaya kadar devam etti.”²⁹⁹

²⁹⁷ İbn Hişâm, **Sîre**, II, 217.

²⁹⁸ Ahmed, **Müsned**, XXII, 121, Hno: 14211.

²⁹⁹ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 276-278, Hno: 15028.

Sayılarının bin kişi olduğu belirtilen bu mucizevî hadise, farklı ifadelerle Buhârî başta olmak üzere birçok hadis kaynağında yer almıştır.³⁰⁰

Hz. Câbir'in maddi durumunun iyi olmadığı rivayetten anlaşılmaktadır. Ancak buna aldırmadan, Rasûlullah'ın kendisine gösterdiği sevgi ve ilgiyi karşılıksız bırakmamış, canıyla ve malıyla fî sebîlillâh serden geçti olmuştur. İşte sahâbeyi farklı kılan da budur.

4- Benî Kurayza Gazvesi (h. 5)

Hz. Câbir, Hendek savaşı akabinde gerçekleşen Benî Kurayza gazvesine de katılmıştır. Rasûlullah (s.a.v.), Hendek Gazvesinden evine döndüğü gün, öğle vakti Bilâl-i Habeşi'yi çağırarak, ikindi namazının Benî Kurayza'da kılınmasını emretmiştir.³⁰¹ Bu gazve sonundan çok sayıda içki küpleri kırılmıştır. Vâkidî, Câbir b. Abdullah'ın; “*O gün, ben de içki küplerini kıranlar arasında idim.*” dediğini nakletmiştir.³⁰²

5- Benî Lehyân Gazvesi (h. 6)

Câbir b. Abdullah (r.a.), Hicretin 6. Senesinde gerçekleşen Benî Lehyân Gazvesinde de Rasûlullah'ın yanındaydı. O bu gazve dönüşünde Rasûlullah'ın Medine'ye girerken yaptığı duayı hıfzetmiş ve sonrakilere nakletmiştir. İbn Hişâm, “Benî Lehyân Gazvesi Dönüşü Resûlullah'ın Buyruğu” başlığı altında onun şu rivayetini vermiştir.³⁰³

Ebû Zübeyr ile Sa'îd b. Müseyyeb, Câbir b. Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet ettiler: Rasûlullah (s.a.s.) sefer dönüşü Medine'ye yaklaştığında:

آيِبُونَ تَائِبُونَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ وَعَثَاءِ السَّفَرِ وَكَأَبَةِ الْمُنْقَلَبِ وَسُوءِ الْمَنْظَرِ فِي الْأَهْلِ وَالْمَالِ

“İnaşaallah, yolculuktan dönüyor, tevbe ediyor, Rabbimize hamd ediyoruz. Yolculuğun zorluklarından, üzücü şeylerle karşılaşmaktan ve dönüşte malımızda, çoluk çocuğumuzda kötü haller görmekten Allah'a sığınırım.”³⁰⁴ buyurdu.

³⁰⁰ Buhârî, Mağâzî, 27; Muslim, Eşribe, 141; İbn 'Avâne, **Müsned**, V, 177; Hâkim, **Müstedrek**, III, 31.

³⁰¹ Casım Avcı, “Benî Kurayza”, **DİA**, XXVI, 432.

³⁰² el-Vâkidî, **el-Mağâzî**, I, 202, (el-Mektebetu'ş-Şâmile).

³⁰³ İbn Hişâm, **a.g.e.**, II, 280.

³⁰⁴ Taberânî, **Mu'cemu'l-Evsat**, VI, 147; Abdurrezzak, **Musannef**, V, 159.

Her sefer dönüşü Müslümanların yapması lazım gelen bu mesûr duayı ve daha birçok kavli, fiili ve takriri sünneti Câbir (r.a.) gazvelerde öğrenmiş, hıfzetmiş ve sonrakilere nakletmiştir. İşte Hz. Câbir'in farklı bir yönü de budur.

6- Beni Mustalık Gazvesi (h. 6)

Hz. Câbir'in Benî Mustalık diğer ismiyle Müreysi' gazvesine de katıldığı anlaşılmaktadır. O, "*Müreysi' gazvesinde Abdullah b. Ravâha ile arkadaş olmuştuk*" demektedir. Aynı şekilde Ebû Zübeyr, Rasûlullah'ın akşam ile yatsıyı cem edip etmediğini sorduğunda Câbir: "*Evet, Beni Mustalık gazvesinde bulunduğumuz sırada cem' yaptı.*" demiştir.³⁰⁵ Seferde namazların cem' edilip edilemeyeceği konusu ihtilafli bir konudur. Hz. Câbir'den gelen bu rivayetin, konuyu Sünnet bağlamında doğru anlamaya katkı sağlayacağı şüphesizdir.

O Rasûlullah'ın, Benî Mustalık gazvesine çıkmak için güneş batarken Mekke'den çıktığını ve Mekke'ye dokuz mil mesafedeki "Serife" denilen mevkiye vardığında ancak namaz kıldığını söylemiştir.³⁰⁶

Rasûlullah (s.a.s.), bu gazveye çıkacağı sırada Hz. Câbir'i bir ihtiyacı için bir yere göndermiştir. Hz. Câbir, niçin ve nereye gönderildiğini açıklamamıştır.³⁰⁷ Bu durum aynı zamanda onun, bazı konularda Rasûlullah'ın sırdaşı olduğunu gösterir.

Benî Müstalık gazvesinde, biri Muhacir biri Ensar'dan, iki kişi arasında gürültü ve kavga çıkmış, Rasûlullah (s.a.s.), "*Bu bir cahiliye davasıdır.*" diyerek araya girmiştir. Bu olayı da yine sonrakilere Hz. Câbir nakletmiştir.³⁰⁸ Bu rivayet, cahiliye adetleri yanında bidat ve hurafelerle Sünnet bağlamında mücadele edilmesi gerektiğini göstermesi açısından önemlidir.

Müslim, bu gazve ile ilgili Hz. Câbir'in şu rivayetine de yer vermiştir: "Allah Resulü bir seferden dönüşü Medine'ye yaklaştığı sırada, öylesine şiddetli bir fırtına esti ki, neredeyse devesine binmiş adamı, devesiyle beraber kumlara gömecekti. Hz. Peygamber:

³⁰⁵ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 79, Hno: 14749.

³⁰⁶ Ahmed, **Müsned**, XXII, 175, Hno: 14274.

³⁰⁷ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 11, Hno: 14642; Ayrıca bkz. Hno: 14907, 15061, 15166, 15175.

³⁰⁸ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 335, Hno: 15129; 388, Hno: 15223; Zehebî, **Târîh**, II, 265.

"Bu fırtına, bir münafığın ölümü sebebiyle gönderilmiştir." buyurdu. Medine'ye vardığımızda, münafıkların büyüklerinden birinin ölmüş olduğunu öğrendik."³⁰⁹

Câbir'in anlattığı bu hadise de Benî Mustalik gazvesi dönüşü vuku' bulmuştur. Bu gibi bazı rivayetlerde Câbir'in gazve ismini vermemiş olması, gazve ve seriyye isimlerinin sonradan konduğu ihtimalini akla getirmektedir.

7- Hudeybiye/Bey'atürriğvân (h. 6)

Hicretin 6. Senesinde Hudeybiyye/Bey'atürriğvân gerçekleşmiştir. Sahâbeden bu biate katılanlar, ayet ve hadislerde hâsseten anılmışlardır. Kur'an-ı Kerim'de:

*"Andolsun ki o ağacın altında sana biat ederlerken Allah, o müminlerden razı olmuştur. Kalplerinde olanı bilmiş, onlara güven duygusu vermiş ve onları pek yakın bir fetihle ödüllendirmiştir"*³¹⁰ buyurulmuştur.

Câbir b. Abdullah, Zeyd b. Hârîse'nin eşi Ümmü Mübeşşir'in şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Rasûlullah (s.a.s.) bir gün Hz. Hafsa'nın evinde iken: **'Bedir savaşına ve Hudeybiye'ye iştirak edenlerden hiç kimse cehenneme girmez.'** buyurdu. Hz. Hafsa: Ey Allah'ın Resulü, Allah Teâlâ 'Sizden, cehenneme varmayacak hiç kimse yoktur.'³¹¹ buyurmuyor mu? deyince Rasûlullah (s.a.s.), *"Ama Allah Teâlâ, 'Sonra Allah'a karşı gelmekten sakınanları kurtarırız da zalimleri orada diz üstü çökmüş hâlde bırakırız.'*³¹² buyurmaktadır."³¹³ dedi.

Hz. Câbir da, Bey'atürriğvân'a katılanlardan biridir. Onun Hudeybiye ile ilgili birçok rivayeti vardır.³¹⁴ O, şöyle demektedir: "Rasûlullah (s.a.s.) o gün, **'Siz bugün yeryüzünde bulunanların en hayırlılarıdır.'**³¹⁵ buyurdu." Hz. Câbir, orada 1400 kişi

³⁰⁹ Zehebî, a.g.e., II, 267.

³¹⁰ 48 Fetih, 18.

³¹¹ 19 Meryem, 71.

³¹² 19 Meryem, 72.

³¹³ İshâk b. Rahûye, **Müsned**, IV, 196; Eseri tahkik eden Abdulgafûr el-Belûşî hadisin sahih olduğunu ifade etmiştir.

³¹⁴ 1500 kişi oldukları hk. Ahmed, **Müsned**, XXII, 88, Hno: 14933; XXII, 215, Hno: 14313; Hno: 14181, (Hz. Peygamberin onları övmesi); Hno: 14330, 14484. Meşhur olan 1400'dür. Ahmed, **Müsned**, XXIII, 125, Hno: 14823, O gün 70 deve kurban ettiler, XXII, 88; 14522; 14808.

³¹⁵ Ebû Nu'aym, **Ma'rifetu's-Sahâbe**, I, 12.

olduklarını³¹⁶ ve Hz. Peygamber'e ölüm için değil, kaçmamak üzere biatte bulduklarını şöyle ifade etmiştir:

*“Rasûlullah bizden ölmek için değil kaçmamak üzere biat aldı. Benû Selime'nin kardeşi olan el-Cedd b. Kays dışında Hudeybiye'de bulunan hiç kimse biat etmekten kaçınmadı. İnsanlardan gizlenmek için onun, devesinin altına saklandığı, halen gözümün önündedir”*³¹⁷ Abdullah b. Ebû Bekir'in anlatımına göre insanların, *“Rasûlullah (s.a.s.) ölüm üzerine biat aldı”* demeleri üzerine Hz. Câbir, yukarıdaki sözlerini ısrarla dile getirmiştir.³¹⁸ O, Hudeybiye'de buldukları sırada çektikleri susuzluk durumunu da anlatmıştır.³¹⁹

Rasûlullah (s.a.s.), *“Bey'atürrıdvân'a katılan hiçbir kimse cehenneme girmez.”* buyurmuştur.³²⁰ Bir rivayette, *“Kırmızı deve sahibi el-Cedd b. Kays hariç”* kaydı vardır ki bu şahıs Hz. Câbir'in “Dayım” dediği kişidir.

Neticede Hz. Câbir Bey'atürrıdvân'a da katılmak suretiyle Allah'ın razı olduğu ve Resulünün övgüsüne mazhar olanlardan biri olmuştur.

8- Hayber Gazvesi (h. 7)

İbn Hişâm, Hicretin 7. Senesinde gerçekleşen Hayber gazvesine, Câbir b. Abdullah'ın katılmadığını aktarmaktadır.³²¹ O, şöyle demektedir: *“Rasûlullah (s.a.s.), Hayber arazilerini Hayber'e iştirak etmiş olsun veya olmasın Hudeybiye'ye katılan tüm sahâbiler arasında taksim etti. Câbir b. Abdullah dışında, Hudeybiye ehlinde olup, Hayber'e iştirak etmeyen sahâbî yoktu. Rasûlullah (s.a.s.) ona da gazveye katılanların hissesi kadar hisse verdi.”*³²²

³¹⁶ Buhârî, *Mağâzî*, 33; Müslim, *İmâre*, 67, 71, 74; Hâkim, *Müstedrek*, III, 571; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, V, 235; Sa'îd b. Müseyyeb, *Bî'atü'r-Rıdvân'a katılanların 1500 kişi olduğunu ve Câbir'in burada yarıldığını söylemiştir*. Bkz. İbn Kuteybe, *Te'vîlü mühtelefi'l-Hadîs*, s. 341; Hâkim en-Neysâbü'rî ise 1400 rakamını kabul etmiştir. Sahîh ve meşhur olan ise 1400 kişi olduğudur. Berâ'nın hadisi de bunu desteklemektedir. Bkz. İbn Ebî Şeybe, *Müsned*, VII, 389, Vâkidî, Zeyd b. Sâbit'in Müslümanları saymakla görevlendirildiğini ve sayım sonucu sayıların 1400 olduğunu nakletmiştir. Bkz. Vâkidî, *Mağâzî*, II, 689; İbn Hişâm, *Sîre*, II, 308; Tahâvî, *Şerhü Müşkili'l-Âsâr*, VII, 8.

³¹⁷ İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 315-316; Ahmed, *Müsned*, XXIII, 308, (Hno: 15078).

³¹⁸ Zehebî, *Târîh*, II, 383.

³¹⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 181.

³²⁰ Ahmed, *Müsned*, XXIII, 93, Hno: 14778.

³²¹ İbn Hişâm, *Sîre*, II, 331.

³²² İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 349.

İbn Hişâm'ın, “*Câbir'in Hayber'e katılmadığı*” hükmünü nereden çıkardığını bilmiyoruz. Ancak Hz. Câbir'in Hayber'e iştirak ettiği kendi rivayetlerinden açıkça anlaşılmaktadır.³²³ Nitekim o, Hayber günü, açlıktan ehl-i eşek, katır ve atları kesip pişirmek için tencerelere doldurduklarını, bu haberi alan Rasûlullah (s.a.s.)'in ehl-i eşek ve katır etini haram kıldığını,³²⁴ at ve yaban merkebi etini yediklerini,³²⁵ Hayber'de soğan ve pırasa gibi kokusu hoş olmayan şeylerin de nehyedildiğini³²⁶ rivayet etmiş ve şahid olduğu bir çobanın iman etmesiyle alakalı mucizevî hadiseyi anlatmıştır.³²⁷ Hayber Gazvesi ile ilgili daha birçok rivayeti vardır.³²⁸ Dolayısıyla Hz. Câbir'in Hayber Gazvesine katılmadığını söylemek –Allah'u A'lem- hatadır.

9- 'Habat Seriyyesi (h. 8)

Câbir b. Abdullah (r.a.), Hicretin 8. yılında Hudeybiye'den sonra vuku' bulan Habat Seriyyesine de iştirak etmiştir.

O şöyle demektedir: “*Habat Ordusuna جيش الخبط katıldım. Ebû 'Ubeyde komutanımız idi. Şiddetli bir açlık yaşadık. Deniz, cansız büyük bir balık kıyıya attı. O balığa “'anber” denirdi. On beş gün bu balıktan yedik. Ebû 'Ubeyde, balığın bir kemiğini tuttu ve bir süvari altından geçti. Ebû 'Ubeyde, bize “Yiyiniz.” dedi. Medine'ye dönüp durumu Hz. Peygamber'e anlattığımızda: “Allah'ın sizin için çıkardığı bir rızıktan yiyiniz. Hatta yanınızda varsa bize de yediriniz.” buyurdu. Nihayetinde biraz getirdiler, Hz. Peygamber de yedi.*”³²⁹

Başka rivayetlerde Câbir, 300 kişi olduklarını, Kureyş'e ait bir kervanı takip etmek için Cuheyne arazilerine doğru gittiklerini ve aşırı açlıktan, ağaçlardan dökülen ve “habat” denilen yapraklarını yediklerini, bu nedenle bu seriyyeye çıkan orduya “Ceyşu'l-Habat” (Habat Ordusu) denildiğini söylemiştir.³³⁰ Rivayette geçtiği üzere bu seriyyede, Hakk Teâlâ sahâbeye, denizden kıyıya vuran dev bir balık ile ikramda bulunmuştur.

³²³ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 338, Hno: 15134; Zehebî, **a.g.e.**, II, 418.

³²⁴ Ahmed, **Müsned**, XXII, 354, Hno: 14463; XXIII, 136, Hno: 14840; Zehebî, **a.g.e.**, II, 113, 140.

³²⁵ Ahmed, **Müsned**, XXII, 343, Hno: 14450.

³²⁶ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 351, Hno: 15159.

³²⁷ Zehebî, **a.g.e.**, II, 418.

³²⁸ Ahmed, **Müsned**, XXII, Hno: 14161; XXIII, Hno: 14953.

³²⁹ Ahmed, **Müsned**, XXII, 240; Hno: 14337; XXIII, 289, Hno: 15047.

³³⁰ Buhârî, Mağâzî, 62; Muslim, es-Sayd ve'z-Zebâih, 18; İbn Hibbân, **Sahîh**, XII, 63

10- Mekke'nin Fethi (h. 8)

Câbir b. Abdullah (r.a.), Mekke fethinde de bulunmuş ve bu seferle ilgili de birçok bilgiyi aktarmıştır. O şöyle demektedir: “Fetih günü (Ebû Bekir’in babası) Ebû Kuhafe’yi Allah Resulünün huzuruna getirdiler. Başındaki saçı bembeyazdı. Allah Resulü: “*Onu evine götürün. Eşi saçını bir şeyle değiştirsin. Ama siyahtan sakınsın.*” buyurdu.³³¹

Yine şöyle demektedir: “Fetih günü birisi: Ey Allah’ın Resulü, Allah’ın sana Fethi nasip etmesi durumunda Beyt-i Makdiste namaz kılmayı kendime nezrettim.” dedi. Rasûlullah (s.a.s): “*Burada kıl.*” buyurdu. Adam tekrar sorunca, Rasûlullah (s.a.s) tekrar: “*Burada kıl.*” buyurdu. Adam yine sorunca, Rasûlullah (s.a.s): “*o zaman nasıl yaparsan yap.*” buyurdu.³³²

Hz. Câbir diyor ki: “Fetih günü, Allah Resulü Hz. Ömer’e, -Bathâ’da idi- gidip Kâbe içindeki tüm suretleri yok etmesini emretti. Kâbe’deki tüm şekiller yok edildikten sonra Rasûlullah (s.a.s.) içeri girdi.”³³³ Yine Hz. Câbir (r.a.), “Rasûlullah’ın Fetih Günü, başındaki siyah sarığı ile Mekke’ye girdiğini söylemiştir.”³³⁴

Seferlerle ilgili en detaylı bilgileri içeren rivayetler Hz. Câbir’den geldiklerinden konu ile ilgili daha birçok rivayet zikredilebilir. Ancak biz bu kadar misalle iktifa edelim.

11- Huneyn Gazvesi (h. 8)

Hicrî 8. yılda Rasûlullah (s.a.s.), Huneyn gazvesine çıktı. Câbir b. Abdullah (r.a.) da gazveye iştirak eden askerler arasında idi. O, iyi bir gözlemci sıfatıyla bu gazveyi ve gazve sonrasındaki ganimetlerin taksimini, uzunca rivayet ettiği hadislerde detaylıca anlatmıştır.³³⁵ Bu durum onun, en ön saflarda ve Hz. Peygambere yakın mekânlarda durduğunu da göstermektedir.

³³¹ Ahmed, **Müsned**, XXII, 294; Hno: 14402; XXII, 346; Hno: 14455.

³³² Ahmed, **Müsned**, XXIII, 185, Hno: 14919.

³³³ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 326, Hno: 15109.

³³⁴ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 350, Hno: 15157.

³³⁵ Ahmed, **Müsned**, XXIII, Hno: 15027, 14561, 14733.

12- Tebûk Gazvesi (h. 9)

Câbir b. Abdullah (r.a.), İslam tarihinde önemli bir yere sahip olan Tebûk Gazvesine de, Rasûlullah (s.a.s.) yanında iştirak etmiştir.³³⁶ Münafıklar dışında mazeretsiz sadece üç Müslüman gazveye iştirak etmemişti. Onlar da sonrasında tövbe etmiş ve Allah tövbelerini kabul etmişti.³³⁷

Hz. Câbir'in anlattığına göre, Şam yolu üzerindeki Hicr-i Semûd'u geçerek³³⁸ Tebûk'e vardıklarında kimseyi bulamadılar. Rum askeri kaçmıştı.

Câbir b. Abdullah (r.a.); *“Rasûlullah'ın (s.a.s.), Tebûk'ta yirmi gece kaldığını ve namazlarını kasrederek kıldığını”* söylemiştir.³³⁹ O, Tebûk dönüşü Rasûlullah'ın; *“Medine'de öyle kimseler vardır ki, siz ne kadar mesafe kat ettiyseniz ve ne kadar vadi inmişseniz onlar da (ecir ve sevapta) sizinleydiler. Onları hastalıkları geri bırakmıştı.”*³⁴⁰ buyurduğunu da nakletmiştir.

Sünnetin tahammülü için gazvelerde Hz. Peygamber'in yanında olmak, sünneti görerek, dinleyerek ve sorarak almak elbette ki önemlidir. Özellikle bu seferlerle ilgili rivayetlerin seferlere iştirak eden ve iyi bir gözlemci olan birisinden gelmesi hata, noksan, ziyade gibi beşerden kaynaklanan kusurları en aza indirgeyeceği muhakkaktır.

İşte iyi bir gözlemci olan Hz. Câbir, bütün sıkıntıları göze alarak Bedir ve Uhud dışında Medine Dönemindeki tüm gazvelere katılmış, bu sayede Rasûlullah'ın seferlerde söylediği ya da yaptığı kavli, fiili ve takrîrî sünnetleri zabt etme fırsatı elde etmiştir.

1.6.2. Sahâbe Dönemi

Hz. Câbir, Rasûlullah'ın vefatından sonra da cihattan geri durmamış, önemli muharebelere iştirak etmiş, İslam'ın zaferiyle sonuçlanan büyük fetihlere katılmıştır.

Rasûlullah'ın vefatından sonra gerçekleşen fetihler, İslam'ın sınırlarını genişlettiği gibi, Sünnet'in de yeni yerlerde yayılmasını sağlamışlardır. Şüphesiz bu yeni mekânlara Sünnet'in ilk taşıyıcıları, fetih hareketlerine iştirak eden sahâbîler olmuşlardır. Daha sonra

³³⁶ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 35, Hno: 14675.

³³⁷ Tevbe, 117-118.

³³⁸ Ahmed, **Müsned**, XXII, 66, Hno: 14160.

³³⁹ Ahmed, **Müsned**, XXII, 44, Hno: 14139.

³⁴⁰ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 35, Hno: 14675.

ise Sünnet, buralara yerleşen sahâbiler vasıtasıyla yayılmıştır. Bu bağlamda birçok sefer ve fetih orduları içinde yer alan, Hz. Câbir gibi Sünnet hafızı sahâbîlerin, Sünnet'in yayılmasındaki katkıları büyüktür.

Hadis tarihinde önemli bir konu olan Sünnet'in fetihler yoluyla yayılması bağlamında, Hz. Câbir'in iştirak ettiği savaş ve seferler üzerinde durulmasının yararlı olacağı kanaatindeyiz.³⁴¹

1. Yemâme Savaşı (h. 11)

Hz. Câbir'in Rasûlullah'ın vefatından sonra iştirak ettiği ilk savaş, Hz. Ebu Bekir döneminde vuku' bulup, yüzlerce şehidin verildiği Yemâme Savaşıdır.

Yemâme, Arap yarımadasının ortasında tarihi bir yerin adı idi. Burada Benû Hanîfe denilen bir kabile yaşırdı. Allah Resulü (s.a.s.) Hicretin 7. Senesinde bunlara da bir davet mektubu göndermiş ancak kabile reisi Havze Müslüman olmamıştı. Havze'nin ölümü ile (h. 8) yerine İslam'ı kabul etmiş olan Sümâme b. Üsâl geçmiş ve Yemâme'nin yöneticisi olmuştu.

Hz. Peygamber'in sağlığında peygamberlik iddiasında bulunan Müseylmetü'l-Kezzâb da Yemâmeli idi. Hevze'nin ölümünden sonra Benû Hanîfe'nin reisliğini üstlenmişti. Rasûlullah (s.a.s.) Onu, peygamberlik iddiasından vazgeçirip İslam'a davet etmek için Habîb b. Zeyd el-Ensârî'yi elçi olarak göndermişti. Müseylime, İslam'ı kabul etmemiş, Rasûlullah'ın elçisini de şehit etmişti.

Rasûlullah'ın vefatından sonra Müseylime, Hacr denilen mevkiyi de işgal edince Sümâme b. Üsâl, halife Hz. Ebû Bekir'den yardım istedi. Hz. Ebû Bekir evvela İkrime b. Ebû Cehil ve Şürahbîl b. Hasene komutasında bir ordu gönderdi. Bu ordunun yenilgiye uğraması üzerine Hâlid b. Velîd (r.a.) komutasında, Câbir b. Abdullah'ın da içinde yer aldığı yeni kuvvetler sevk edildi. Hâlid b. Velîd, Yemâme'de Müseylime'yi mağlûp ederek ortadan kaldırdı (12/633). Bu savaşta 70'i muhacir, 70'i Ensar'dan olmak üzere 600'den fazla şehit verildi.³⁴² Câbir b. Abdullah (r.a.) ise yaralananlar arasında idi.

³⁴¹ Fetih Hareketlerinin Hadislerin Yayılmasına Etkileri için bkz. Musa Bağcı, **Hadis Tarihi**, s. 109-111.

³⁴² Mustafa L. Bilge, "Yemâme", **DİA**, XLIII, 399-400; Krş. Taberî, **Târîh**, II, 275 vd. (el-Mektebetu's-Şâmile); Suyûtî, **Târîhu'l-Hulefâ**, Matbaatu's-Saade, Mısır, 1952, s. 67 vd.

Buhârî'nin, *Târîh*'inde zikrettiği bilgilere göre; “Hz. Câbir bu savaşta yaralanmış ve yarası iyileşinceye kadar Yemâme'deki ‘Ukar denilen mevkide kalmıştır. Hz. Câbir, burada kaldığı süre içinde insanlara Kitâb’ı öğretmiştir. İyileşince de Medine’ye geri dönmüştür.”³⁴³ Ebû Nu’aym’in de zikrettiği bu bilgiler³⁴⁴ doğrultusunda şunlar denebilir: Hz. Câbir, ilim edâsına ilk halife Hz. Ebû Bekir’in hilafetinin evvelinde başlamıştır. Burada Buhârî, her ne kadar onun halka Kitâb’ı öğrettiğini zikretmiş olsa da, Onun Kur’an’ın beyanı olan Sünnet’i de öğrettiği şüphesizdir. Çünkü Sünnet olmadan Kur’an’ın doğru anlaşılıp yaşanmasının mümkün olmadığını en iyi bilen sahâbe idi.

2. Dımaşk Muhasarası (h. 13)

Hz. Câbir, Hicrî 13 yılında Dımaşk muhasarasında yer almıştır. O, şöyle demektedir: “Dımaşk’ı muhasara altına alan Ebû ‘Ubeyde b. Cerrâh’a destek için giden Halid b. Velîd (ö. 21) komutasındaki ordunun içindeydim. Halid b. Velîd, Ebû ‘Ubeyde’nin yanına vardığında Ebû ‘Ubeyde: “Sen bana destek için geldin. Öyleyse buradaki insanlara namaz kıldırmak senin hakkındır. Buyur onlara namaz kıldır.” dedi. Hâlid b. Velîd, “Ben Rasûlullah’ın hakkında ‘her ümmetin bir emîni vardır. Bu ümmetin emîni de Ebû ‘Ubeyde b. Cerrâh’tır.’ dediği kişinin içinde olduğu cemaatin önünde imamlık yapamam.” diyerek bu teklifi kabul etmedi.³⁴⁵

Hz. Ebû Bekir, Halid b. Velîd’i mürtedlerle savaşmak üzere Hicrî 11’de hazırladığı 4000 kişilik ordunun başına başkomandan tayin etmiştir. Hz. Hâlid, ordusuyla 600’den fazla şehidin verildiği Yemâme’de savaştıktan sonra, birçok yerin İslam devleti sınırlarına katılmasını sağladıktan sonra, Dımaşk muhasarasına geçmiştir.³⁴⁶ Hz. Câbir yaralandığı için muhtemelen Dımaşk muhasarasına kadarki yerlerin fethinde yer alamamıştır. Ancak yarası iyileştikten sonra beklemeden ordudaki yerini tekrar almış ve Dımaşk muhasarasından sonra da cihada devam etmiştir.

3. Kadisiye Savaşı (h. 15)

Câbir b. Abdullah, Hicrî 15’te Sa’d b. Ebî Vakkâs (ö. 55) komutanlığında Farisî Sâsâni İmparatorluğuna karşı yapılan, Irak ve İran’ın fethiyle sonuçlanan Kadisiye

³⁴³ Buhârî, *Târîhu’l-Kebîr*, VIII, 183-184.

³⁴⁴ Ebu Nu’aym, *Ma’rifetu’s-Sahâbe*, V, 2731.

³⁴⁵ İbn ‘Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, XI, 210; Zehebî, *Târîh*, V, 378.

³⁴⁶ Mustafa Fayda, “Halid b. Velîd”, *DİA*, XV, 289-292.

savaşına da iştirak etmiştir. Sa'd b. Ebî Vakkâs, Hz. Ömer tarafından Irak cephesi başkomutanlığına getirilmiştir. O Kadisiye savaşında Sâsânîler'i büyük bir yenilgiye uğratmış, Medâin'i fethedip Kûfe şehrini kurmuştur.³⁴⁷

Hz. Câbir bir rivayetinde şöyle demektedir: “Biz Sa'd ile beraber Kadisiye savaşına katıldık. O vakitte Müslüman kadınlarla evlenme imkânımız olmadığından, Yahûdî ve Hıristiyan kadınlarla ancak evlenebildik. Sonrasında kimimiz eşini yanında tuttu kimi de boşadı.”³⁴⁸

Başka bir rivayette Kadisiye savaşına katılanları şöyle övmektedir: “Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a yemin ederim ki; Kadisiye savaşına katılanlar arasında, ahiret yanında dünyayı da arzulayan bir tek kişi görmedik. (Hepsi sadece ahireti arzuluyordu.) Biz üç kişiyi; Tuleyha b. Huveylid, 'Amr b. Ma'di Yekrib ve Kays b. el-Mekşûh'i itham ettik, fakat baktık ki onlar da gayet güvenilir ve zahid kişilerdi.”³⁴⁹

Sahâbenin fetihler esnasında halkla samimi ilişkiler kurdukları, Hz. Câbir'in Ehl-i Kitaptan olan kadınlarla evlendiklerine dair verdiği rivayetten anlaşılmaktadır. Hz. Câbir gayelerinin sadece ahireti kazanmak, gönülleri fethetmek olduğunu ifade etmiştir. Amaçları sadece İslam'ı tanıtip yaymak olan Sahâbenin, bu seferlerde halkla kurdukları samimi ilişkiler sayesinde, Kur'an ve Sünnet'i öğretip yaydıkları unutulmamalıdır.

4. Sıffîn Savaşı (h. 36)

İbn Abdilber ile İbnü'l-Kelbî'nin (ö.204) naklettiğine göre, Câbir (r.a.), Hz. Ali safında Sıffîn'e katılmıştır.³⁵⁰ İbnü'l-Esîr de onun Sıffîn'de Hz. Ali (r.a.) safında yer aldığını söylemektedir.³⁵¹

Aslında onlarca Bedrî ve Bedrî olmayan sahâbî, Hz. Alî safında Sıffîn savaşına katılmışlardır. Bunlar arasında 'Ammâr b. Yâsir, Ebû Eyyüb el-Ensârî, Ebû Katâde, İbn Abbâs, 'Ukbe b. 'Âmir, Sehl b. Sa'd gibi meşhur sahâbîler de vardır.³⁵² Allah Teâla bâğîlerle savaşmayı emrettiği için İbn Teymiye ve onun görüşünde olanlar Hz. Ali'nin

³⁴⁷ İbrahim Hatipoğlu, “Sa'd b. Ebû Vakkâs” **DİA**, XXXV, 372 vd.

³⁴⁸ İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, IX, 86, Hno: 16423.

³⁴⁹ Taberî, **Târîh**, (I-XI), Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl, Dâru'l-Me'ârif, Mısır 1969, IV, 19-20.

³⁵⁰ İbn Abdilber, **el-İstî'âb**, s. 114-115.

³⁵¹ İbnü'l-Esîr, **Usdu'l-Ğâbe**, I, 493.

³⁵² Zehebî, **Târîh**, II, 306.

yanında yer almayı vacip görmüşler, yer almayanları da Rasûlullah'ın fitneden uzak durma tavsiyelerine uydukları için yadırgamamışlardır.³⁵³ Bu itibarla Hz. Câbir'in, Sıffin'de Hz. Alî safında yer alması gayet tabiidir.

5. Rum Seferi (h. 58)

Hz. Câbir, Filistinli Mâlik b. Abdullah el-Has'amî'nin (ö. 60) ordusu içinde Rum seferine de çıkmıştır.³⁵⁴ Mâlik b. Abdullah, Muaviye, Yezîd ve Abdülmelik b. Mervân dönemlerinde 40 yıl Rum seferlerine çıkmıştır. Yaz aylarında çıkılan bu seferlere, "Sevâif" الصوائف denirdi.³⁵⁵ İslam Tarihçisi Tâberî'ye göre hicrî 58'de, Belâzurî'ye (ö. 279) göre ise Hicrî 46'da, İbn 'Asâkir'e göre Hicrî 46 ile 58 tarihlerinde Mâlik b. Abdullah Rum diyarına gazvelere çıkmıştır.³⁵⁶ Yâkut el-Hâmevî ise bu tarihi 146 olarak vermiştir ki bu bir hatadır.³⁵⁷ Zira Mâlik b. Abdullah, tabiûndandır ve Hz. Osman'dan semâ'ı vardır.³⁵⁸ Mâlik, bu seferlerden birinde çokça ganimet elde etmiş, Vân'ın Kuzey Batısındaki Rahvâ denilen yerde üç gün kalarak ganimetleri paylaşmış ve artanları satmıştır.³⁵⁹

Mâlik b. Abdullah, sefer esnasında Hz. Câbir'den dinlediği bir hadisi mürsel rivayet etmiştir. Hz. Câbir, ayakları Allah yolunda tozlansın diye seferde bazen merkebinden inerek yaya yürümüştür. Ordu içinde yer alan Ebû'l-Musabbih (أبو المصباح) el-Hımsî³⁶⁰ hadiseyi şöyle anlatmaktadır:

"Biz Mâlik b. Abdullah el-Has'amî'nin komutan olduğu, yaz mevsimindeki bir gazvede (Tarsus'a yakın) "Kalemye"³⁶¹ yolunda seyrederken, Mâlik, Câbir b. Abdullah'ın atını güderek yaya yürüdüğünü görünce: "Ey Ebâ Abdallâh, Allah'ın sana ikram ettiği şu katırına binsene" dedi. Câbir: "Ben katırımı dinlendiriyor, size de yük olmuyorum. Hem ben Rasûlullah'ın: "Allah, ayakları kendi yolunda tozlanan kişiyi Cehenneme haram kılar." dediğini işittim. Hz. Câbir'in bu sözü Mâlik'in çok hoşuna gitti. Mâlik, herkesin

³⁵³ Yavuz Köktaş, **Günümüz Hadis Tartışmaları**, s. 165.

³⁵⁴ Mâlik b. Abdullah el-Has'amî el-Filistînî: Seriyeler Maliki diye tanınır. Kimi onun için sahâbî demiştir ancak bu bir hatadır. Kibâr-ı tabiûndandır. Muaviye, Yezîd, Abdülmelik b. Mervân dönemleri ile daha öncesinde Rumlarla yapılan gazvede 40 yıl komutanlık yapmıştır. Hicrî 60'larda vefat etmiştir. Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, IV, 109.

³⁵⁵ Buhârî, **Târîhu'l-Evsat**, I, 221; İbnü'l-Esîr, **Usdu'l-Ğâbe**, V, 32.

³⁵⁶ Tâberî, **Târîh**, V, 309.

³⁵⁷ Hamevî, **Mu'cemü'l-Buldân**, III, 108-109.

³⁵⁸ İbn 'Asâkir, **Târîhu Medîneti Dimaşk**, XXVI, 466 vd.

³⁵⁹ Belâzurî, **Futûhu'l-Buldân**, Mektebetu'l-Hilâl, Beyrût 1988, s. 277.

³⁶⁰ İbn 'Asâkir, **a.g.e.**, LXVII, 238-239.

³⁶¹ Kâlemye, Tarsus'a yakın kendine özgü bir Rum Şehrinin adıdır. Bkz. Hamevî, **Mu'cemü'l-Buldân**.

duyacağı bir yere geldiğinde yüksek sesle: “*Ey Ebâ Abdallâh, Allah’ın sana ikram ettiği şu katurına bin sene*” dedi. Hz. Câbir, Mâlik’in niyetini anladı ve yüksek sesle: “*Ben katurımı dinlendiriyor, kavmime de yük olmuyorum. Hem ben Rasûlullah’ın şöyle dediğini işittim: “Allâh, ayakları kendi yolunda tozlanan kişiyi Cehenneme haram kılar.” Ebû’l-Musabbih diyor ki: Bunu işiten insanlar hayvanlarından indiler. O gün Hz. Câbir kadar yürüyen kimse yoktu.*”³⁶²

Hicrî 56’da ise Muaviye’nin Mısır valisi Mesleme b. Muhalled’in emriyle ‘Âbis b. Sa’îd ile Mâlik b. Abdullah el-Has’amî “*إسطاننة*” gazvesine katılmışlar, oradan döndükten sonra da Girit adasına gitmişlerdir.³⁶³ İstâzenne, Fas’ta bir bölgenin adıdır.³⁶⁴ Hz. Câbir’in bu seferlere katılıp katılmadığı ise net değildir.

6. Deniz Seferi

Buhârî’nin rivayet ettiği “*Câbir ile Ebû Sa’îd el-Hudrî gemide ayakta namaz kıldılar*”³⁶⁵ ifadesinden Hz. Câbir’in bir deniz seferine de çıktığı anlaşılmaktadır. Aynı minvalde bir rivayet Abdurrezzâk’ın *Musannef*’inde de yer almış, rivayete göre Ebû’d-Derdâ ile Ebû Hureyre de gemide olanlar arasındadır.³⁶⁶ Bu seferin, yukarıda bahsi geçen Mâlik b. Abdullah el-Has’amî ile birlikte Girit Adasına yapılan sefer olma ihtimali vardır.

Netice olarak Hz. Câbir, Rasûlullah’ın (s.a.s.) vefatından sonra birçok savaşa ve sefere çıkmış, gittiği her yere hıfzında taşıdığı Kitap ve Sünnet’i de götürmüştür. O, İslam’ın sınırlarının genişlemesine katkı sağladığı gibi Sünnet’in de yayılmasına öncülük etmiştir.

1.8. Etkilendiği Bazı Önemli Olaylar

Câbir b. Abdullah, Sahâbe döneminde meydana gelen ve bütün ümmeti etkileyen siyasî birçok hadiseye şahid olmuştur. Herkes gibi o da bu hadiselerden bazen doğrudan,

³⁶² Buhârî, *Tarîhu’s-Sağîr*, I, 222; İbn ‘Asâkir, *a.g.e.*, LXVII, 238; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 358; İbn Hacer, *Te’cîlu’l-Menfaa*, Dârü’l-Beşâri’l-İslamiyye, Beyrut, 1996/1416, II, 227-228.

³⁶³ İbn ‘Asâkir, *a.g.e.*, XXVI, 472 vd; O tarihte ‘Âbis, Mısır’a vali atanmış, Mâlik ise bir birliğe komutan olarak atanmıştır.

³⁶⁴ Hamevî, *Mu’cemü’l-Buldân*, I, 211.

³⁶⁵ Buhârî, *Salât*, 19.

³⁶⁶ Abdurrezzâk, *Musannef*, II, 582, Hno: 4557; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 431, Hno: 6626.

bazen de dolaylı olarak etkilenmiştir. Doğal olarak bu etki onun hadis rivayetine de yansımıştır.

1.8.1. Hz. Osman'ın Şehit Edilmesi (h. 35)

Hz. Osman'ın Hicrî 35 yılında Medine'de, evinde şehit edilmesi, ardı arkası kesilmeyen bir fitnenin kapısını aralamış; İslâm dünyasını temellerini sarsan iç savaşları başlatmıştır.³⁶⁷

Hz. Osman şehit edilmeden önce, Hz. Câbir'in de aralarında bulunduğu bir heyeti sorunun çözümü için, isyancıların yanına aracı olarak göndermişse de sorun çözülememiştir.

Hz. Osman'ın şehit edilmesi, Müslümanların arasında tamiri mümkün olmayan yaralar açmıştır. O gün Mescid-i Nebevî'de cemaatle namaz kılınamamıştır. Ümmet içinde zuhûr eden ihtilaflar gün geçtikçe büyümüş, kısa zamanda kanlı savaşlar, neticede ded muhtelif fırkalar ortaya çıkmıştır. Karışan ortamdan nemalanmak isteyen münafıklar da boş durmayarak, sistemli bir şekilde Sünnet üzerinden İslam'a zarar vermeye yönelmişlerdir. Sünnet'in tarihte karşılaştığı en büyük tehlike olan hadis vaz'ı, sistemli bir hale gelmeye başlamıştır.³⁶⁸

Bu duruma karşısında sahâbe-i kirâmdan her biri, kendi imkanları ölçüsünde ihtilafları önleme, Sünnet'i koruma, batıl fırkalarla mücadele etme gibi hizmetlere yönelmişlerdir. Tâbi'ûn ulemâsı da bu acı olaydan sonra baş gösteren fitne karşısında daha uyanık olmaya, hadislerin isnâdı üzerinde daha dikkatle durmaya, haber kaynaklarını araştırmaya, râvîleri cerh ve ta'dilden geçirmeye, tenkit usulünü geliştirmeye başlamışlardır. Hz. Câbir'in talebelerinden biri olan Şa'bî (ö.104) isnâd hakkında araştırmayı başlatan kişi olmuştur.³⁶⁹

Hz. Osman'ın şehadetinden sonra daha uyanık olunması gerektiğini düşünen Câbir b. Abdullah (r.a.) ile diğer birkaç sahâbî, insanlara sahîh Sünnet bilgisini vermek ve nevzuhûr meselelere çözüm üretmek amacıyla, Medine'de kendilerini hadis rivayetine ve

³⁶⁷ Philip K. Hitti, **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, Çev: Salih Tuğ, Boğaziçi Yay. I, 276.

³⁶⁸ Mehmet Görmez, **Hadis İlminin Temel Meseleleri**, Otto, Ankara 2014, s. 68.

³⁶⁹ Dârimî, Sünen, I, 397, Hno: 433, 438; Raşit Küçük, "İsnad", **DİA**, XXIII, 155.

fetva verme işine vermişlerdir. Onlar ömürlerinin sonuna kadar da bu hizmete sistemli bir şekilde devam etmişlerdir.³⁷⁰

1.8.2. Hz. Hüseyin'in Şehit Edilmesi (h. 61)

Birinci asrın, Müslümanları yaralayan en önemli hadiselerinden birisi de, Hz. Hüseyin ve beraberindekilerin Hicrî 61'de Kerbela'da zalimane şehit edilmeleridir. Hz. Hüseyin, Yezid'e biat etmeyip karşı çıkınca, kimi sahâbilerce desteklenmiş, kimisi de onu teskin etmeye çalışmıştır. Câbir b. Abdullah (r.a.) da bu konuda Hz. Hüseyin'e destek vermeyen ve sessiz kalmayı tercih eden sahâbîlerden biri olmuştur. İki tarafta da yer alan sahâbîler hak üzere ictihad etmiş kimselerdi.

İbn Haldûn, Kerbela vakasında Hz. Hüseyin'e muhalefet edip ona destek olmayan sahâbeyi yadırgamanın doğru olmadığını söylemektedir. Zira Hz. Hüseyin'e yardım etmeyip Yezîd'in yanında yer alan ve ona karşı gelmeyi uygun görmeyenler çoğunluktadır. Nitekim haklı olarak Kerbela'da savaşan Hz. Hüseyin, bu sahâbilerin şehadetini talep ederek: "*Câbir b. Abdullah'a, Ebû Sa'îd el-Hudrî'ye, Enes b. Mâlik'e, Sehl b. Sa'îd'e, Zeyd b. Erkam'a ve emsallerine sorun*" demiştir. Hz. Hüseyin bir ictihad ettiği için, bu sahâbilerin de ictihad ettiklerini biliyordu. Bu nedenle, kendisine yardım etmeyenleri bu fiilleri için yadırgamamış ve onları cephe almamıştır. Sakın bu söylenenler, '*Hüseyin'in öldürülmesi de bir ictihad ile olmuştur, öyleyse onun öldürülmesi de doğru bir şeydir*' gibi yanlış bir düşünceye sevketmesin. Bu ancak İmâm Şafii, İmâm Mâlikî ve İmâm Hanefî'nin deyişleriyle sarhoşça bir söylem olabilir. Çünkü muhalif olanların muhalefeti her ne kadar bir ictihada dayansa da, onun şehit edilmesi bunların ictihadıyla olmamıştır. Onun katledilmesinde Yezîd ve ashâbı yalnız kalmıştır... Hz. Hüseyin bu olayda şehit olmuş ve sevap elde etmiştir. O fiilinde hak üzeredir ve ictihad etmiştir. Yezîd'in yanında olan sahâbîler de aynı şekilde hak üzere idiler ve ictihad etmişlerdi.³⁷¹

Hz. Hüseyin'in şehadeti bütün inananları derinden yaraladığı gibi Hz. Câbir'i de yürekten üzmüştür. Şî'a kaynaklarında geçen bazı asılsız rivayetlere göre Câbir (r.a.), Hz. Hüseyin'in mezarını kırkinci gününde ziyaret eden ilk kişidir. Önemli olduğuna inandığımız bu husus üzerinde ileriki sayfalarda durulacaktır. Ancak şu bir gerçektir ki,

³⁷⁰ İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 321; Zehebî, **Târîh**, V, 414, (el-Mektebetu's-Şâmile).

³⁷¹ İbn Haldûn, **Mukaddime**, s. 113, (el-Mektebetu's-Şâmile).

Ehl-i Beyte yapılan haksızlıklar Ehl-i Beyt sevgisini arttırmış, Şî'a fırkasının da güçlenmesine sebep olmuştur.

1.8.3. Harre Vakası (h. 63)

Hz. Hüseyin ve beraberindekilerin şehit edilmesinin üzerinden uzun bir zaman geçmeden Hicrî 63 yılında Medine'nin doğusunda Şamlılar ile Medineliler arasında tarihte “*Harre vakası*” olarak bilinen bir kitâl vuku bulmuştur.

Kaynaklarımızda, Mescid-i Nebevî’de cemaatle namaz kılınmayan üç gündün birinin de Harre vakasının meydana geldiği gün olduğu kaydedilir. (diğer iki gün ise Hz. Osman’ın şehit edildiği gün ile Ebû Hamza el-Hâricî’nin Medine’yi işgal ettiği gündür). Hişâm b. Urve de, babasının Harre günü kitaplarını yakıtığını ve daha sonra buna çok üzüldüğünü belirtmiştir.³⁷²

İbn Hazm’ın ifadesiyle bu olay, mesâib-i İslam’ın en büyüklerinden biri olup, harpte Müslümaların faziletlipleri, sahâbilerin dünyada kalanları ve tabiûnun mümtazları haksızca katledilmişlerdir.³⁷³ Sahâbe’nin küçükleri arasında en bilgini sayılan Ebû Sa’îd el-Hudrî dahi, bu olayda bir mağaraya sığınmak³⁷⁴ mecburiyetinde kalmıştır. Yezid b. Muaviye döneminde gerçekleşen bu acı vakadan, Câbir b. Abdullah da etkilenmiş, malları yağmalanmıştır. O, Tebük Seferi dönüşünde Hz. Peygamber’in kendisine verdiği bereket parasının bir kısmını, Harre günü Emevî askerlerine kaptırmıştır.³⁷⁵

Hadis tarihinin en sıkıntılı ama önemli devresi işte bu yıllar olmuştur. Sahâbîler, bu zor şartlara aldırış etmeden, fevkalade bir gayert göstermişler ve Sünnet’in tahammül ve edâsını başarıyla yürütmüşlerdir. Rasûlullah’tan aldıkları ilmi eksiksiz aktarmak için gece gündüz demeden çalışmışlardır. Bu sayede Sahâbe Dönemi sonuna gelindiğinde tüm emanet noksansız, yeni emin ellerde, tâbi’în neslinde toplanmıştır.

1.8.4. Abdullah b. Zübeyr’in Hilafeti (h. 64-73)

Harre vakasının akabinde Hicrî 64 yılında Abdullah b. Zübeyr, Yezid’e biati reddedip halifeliğini ilan ederek Mekke’ye hâkim olmuş, Yezid’in ölmesiyle, Irak’a ve

³⁷² Mustafa Sabri Küçükbaşcı, “Harre Savaşı”, *DİA*, XVI, 246.

³⁷³ Ahmed, *Müsned*, XXII, 103, İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sîre*, 357-58,

³⁷⁴ Zehebî, *Tarih*, V, 552-554.

³⁷⁵ Ahmed, *Müsned*, XXII, 103, Hno: 14192; XXII, 273, Hno: 14376.

Hicaz'la beraber Güney Arabistan, Mısır ve Suriye'nin bazı kısımlarında da hilafetini devam ettirmiştir. Abdullah b. Zübeyr'in bu hilafeti yaklaşık dokuz yıl sürmüştür.

Câbir b. Abdullah'ın, bu dönemde sıkıntısız bir hayat yaşadığı söylenebilir. Zira Abdullah b. Zübeyr, onu danışma meclisine almış, zaman zaman onun görüşleri doğrultusunda kararlar almıştır.

Abdullah b. Zübeyr, Hicrî 64'te Husayn b. Nümeyr ve ashâbının attığı mancınık taşlarından zarar gören, yanan ve darmadağın olan Kâbe-i Muazzama'nın duvarlarını (yeniden inşa etmek üzere) yıkmak istediğinde, danıştığı kişilerin başında Câbir b. Abdullah ile 'Ubeyd b. 'Umeyr gelmiştir. İki de yıkma yönünde fikir beyan ederken; İbn Abbâs; *"Korkarım ki senden sonra gelenler yine yıkarlar ve bu yıkımların sonu gelmez, sonunda O'nun saygınlığına gölge düşer. Bunun için zarar gören yerleri onarmanı, İnsanlar Müslüman olurken ki Beyt'i, Rasûlullah'ın elçi olarak gönderildiği zamandaki taşları, öylece bırakmanı daha doğru buluyorum."* diyerek olumsuz yönde görüş bildirmiştir. Abdullah b. Zübeyr: *"Sizden birinizin evi yanmış olsaydı onu yeniden inşa etmeden rahat etmezdi. O halde Rabbinizin beytini nasıl böyle bırakırım"* diyerek üç gün boyunca yaptığı istihareden sonra yıkım işine başlamıştır...³⁷⁶

Abdûlmelik b. Mervan'ın Hicrî 73'te hilafete gelmesiyle birlikte, Vali Haccâc'ın Abdullah b. Zübeyr'e karşı gerçekleştirdiği, altı buçuk ay süren Mekke muhasarası neticesinde, atılan taşlardan Mescid-i Haram tekrar büyük zarar görmüş ve neticede Abdullah b. Zübeyr de şehit edilmiştir.³⁷⁷

Hicrî 73'te Abdûlmelik b. Mervân, Hz. Osman'ın azatlısı Târik b. 'Amr'ı Medine'ye vali atamış, o da bazı hususlarda Hz. Câbir'e danışmayı ihmal etmemiştir. Hz. Câbir'in verdiği fetvaya itimad ederek, 'Umrâ konusunda vâris'e hak tanımıştır.³⁷⁸ Ancak valiliği sadece beş ay devam etmiştir.³⁷⁹

³⁷⁶ es-Sallâbî, Ali Muhammed, **Hilâfetu Emîri'l-Mü'minîn, Abdillâh b. Zübeyr**, Müessesetu İkra', Kahire, 2006/1427, s. 141, krş. Taberî, **Târîh**, VI, 520; İbnü'l-İmâd, **Şezerâtu'z-Zeheb**, Kahire 1350-51, I, 308; İbn Kesîr, **el-Bidaye ve'n-Nihâye**, XI, 69.

³⁷⁷ Philip K. Hitti, **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, I, 304-307; Özafşar, **İdeolojik Hadisçiliğin Tarihi Arka Planı**, s. 32-33.

³⁷⁸ İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, XI, 507, Hno: 23061.

³⁷⁹ Ahmed, **Müsned**, XXII, 111; Hno: 14126, 15077; Târik b. 'Amr'ın Câbir'e danıştığı konulardan birisi 'Umrâ konusudur. O, Câbir'in Rasûlullah'den rivayet ettiği 'Umrâ hakkındaki hadis ile hüküm verilmiştir.

1.8.5. Haccâc'ın Medine'ye Gelişi (h. 74)

Târik b. 'Amr'ın Medine valiliğinin ardından Abdülmelik b. Mervân Hicrî 74 yılında, Haccâc b. Yûsuf es-Sakafî'yi Haremeyn ve çevresine sonrasında da Irak'a vali olarak atamıştır. Haccâc'ın vali olarak atanmasıyla Hz. Câbir ile Medine'deki diğer hayattaki sahâbiler için sıkıntılı günler yeniden başlamıştır.

Haccâc, Mekke'de Beytullâh'ı binâ ettikten sonra Medine'ye yürümüş, Medine'de kaldığı üç ay zarfında halkına büyük sıkıntılar çektirmiştir. O, özellikle Emevîler'in muhaliflerine, çok sert ve acımasız davranmış, aralarında Enes b. Mâlik ile Sehl b. Sa'd'ın de bulunduğu pek çok kişiye eziyet vermiştir. Câbir b. Abdullah da yönetimin haksız uygulamalarına karşı çıktığı için bu zulmünden nasibini almıştır.

Haccâc, bu güzide üç sahâbîyi aşağılayarak halk nazarında değerlerini düşürmek için onları, Hz. Osman'a destek vermemek ve böylece ölümüne sebep olmakla suçlamış, Hz. Enes b. Mâlik ile Sehl b. Sa'd'ın boyunlarına, Câbir b. Abdullah'ın ise hem eline hem de boynuna damga vurmuştur.

Rivayete göre Haccâc, Sahabî Sehl b. Sa'd es-Sâ'idî'yi (ö. 88) yanına çağırıp: “*Müminlerin Halifesi Hz. Osman'a niye yardım etmedin?*” diye sormuş, Sehl b. Sa'd (r.a.); “*(Yardım) Ettim.*” Dediye de Haccâc, “*Yalan söyledin*” diyerek Sehl'in boynunun, bakır ile damgalanmasını emretmiş ve damgalanmıştır.

Haccâc, özellikle Câbir b. Abdullah'ın mensubu olduğu Benû Selime yurdunda halen kendisine nisbet edilen bir mescid inşa etmiş, bununla adeta orada ikamet edenlere gözdağı mahiyetinde ikinci bir uyarı vermek istemiştir.

Emevî iktidarının bu haksız ve tak taraflı siyaseti, toplumda sosyal ve ekonomik dengesizliklere sebep olmuş, neticede muhtelif siyasi, fikri hareketlerin oluşmasına ve hatta isyanına sebep olmuştur. Hz. Câbir ve hayatta kalan birkaç sahâbî de bu dönemde ortaya çıkan batıl fikir ve fırkalarla, Kur'an ve Sünnet ekseninde mücadele etmeye çalışmışlardır.

1.9. Gözlerini Kaybetmesi ve Vefatı

Câbir b. Abdullah (r.a.), ömrünün sonlarına doğru gözlerini kaybetmiştir.³⁸⁰ Bir rivayetinde şöyle demektedir: “Beni gözlerimle imtihan edene yemin olsun ki, O gün Rasûlullah’ın parmaklarından su pınarlarının aktığını gördüm. O, herkes abdest alıncaya kadar parmaklarını kaldırmadı.”³⁸¹ Başka bir rivayette ise, “Benden gözlerimi alana yemin ederim ki,” diyerek hadisi rivayet etmekte râvî de, Hz. Câbir’in gözlerinden amâ olduğunu beyan etmektedir.³⁸²

Beşîr b. Selmân da şöyle demektedir: “Abdullah b. Zübeyr katledildiğinde, Haccâc bize geldi, namazı zayi ediyordu. (Yani tehir ediyordu). Muhammed b. Ali³⁸³ ile birlikte (durumu sual etmek için) Hz. Câbir’in yanına geldik. Hz. Câbir’in gözleri kör olmuştu.”³⁸⁴ Hz. Câbir’in gözlerinin Hicrî 73’den önce kör olduğu bu rivayetten anlaşılmaktadır. Zira Abdullah b. Zübeyr Hicrî 74’te şehit edilmiştir. Hz. Câbir’in talebesi Ebû Cafer de, Câbir’in yanına girdiklerinde, kendisinin genç, Câbir’in ise gözlerinin kör olduğunu söylemiştir.³⁸⁵ Ebû Cafer’in Hicrî 56’da dünyaya geldiği dikkate alındığında Hicrî 70’lerde Hz. Câbir’in gözlerini kaybettiği anlaşılır.

Hz. Câbir gözlerinden amâ olduktan sonra,³⁸⁶ talebelerini evde veya evine yakın olan Benî Harâm mescidinde ağırlamıştır. Muhammed b. Alî (ö. 114); “Biz Câbir’in Benû Selime yurdundaki evine giderdik. Evinde bize ayakta namaz kıldırırdı” demektedir.³⁸⁷

Hz. Câbir’in vefat tarihi hakkında Hicrî 60-98 tarihleri arasında farklı tarihler zikredilmiştir.³⁸⁸ İbnü’l-Esîr ile İbn Abdilber Hicrî 74’ü tercih ederken,³⁸⁹ Halîfe b. Hayyât Hicrî 68’de vefat ettiğini söylemiştir.³⁹⁰

³⁸⁰ İbn Abdilber, **el-İsti’âb**, s. 115; İbnü’l-Esîr, **Usdu’l-Ğâbe**, I, 493.

³⁸¹ Ahmed, **Müsned**, XXII, 14, Hno: 14115.

³⁸² Ahmed, **Müsned**, XXIII, 146, Hno: 14860.

³⁸³ Ebû Cafer Muhammed el-Bakır’dır.

³⁸⁴ Buhârî, **Târîhu’l-Kebîr**, II, 99; **Târîhu’l-Evsat**, I, 216; el-Mizzî, **Tehzîbu’l-Kemâl**, IV, 169.

³⁸⁵ Buhârî, **Târîhu’l-Evsat**, I, 309.

³⁸⁶ Ebu Nu’aym, **Ma’rifetu’s-Sahâbe**, II, 529

³⁸⁷ İbn Ebî Şeybe, **Musanef**, I, 353, Hno: 1377.

³⁸⁸ Tabarânî, **el-Mu’cemu’l-Kebîr**, II, 181; İbn Abdilber, **el-İsti’âb**, Tsh. ‘Adil Mürşid, Dâru’l-İ’lâm, ‘Ammân 2002/1423, s. 115; İbn ‘Asâkir, **Târîhu Medîneti Dimaşk**, XI, 212; İbnü’l-Cevzî, **Telkîhu Fuhûmi Ehli’l-Eser**, s. 145; Zehebî, **Târîh**, V, 336; İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 122; İbn ‘Kunfuz, Ahmed b. Hasan b. Alî, **el-Vefeyât**, Thk. ‘Âdil Nuveyhid, Dâru’l-Âfâki’l-Cedîde, Beyrut, 1983/1403, s. 81.

³⁸⁹ İbn Abdilber, **el-İsti’âb**, s. 115; İbnü’l-Esîr, **Usdu’l-Ğâbe**, I, 493.

Câbir b. Abdullah'ın hicret sırasında on altı yaşında olduğu, vefat ettiğinde ise doksan dört yaşında olduğu³⁹¹ dikkate alındığında Hicrî 78'de vefat ettiği³⁹² kuvvet kazanmaktadır. Âlimlerin kahir ekseri de, Abdülmelik b. Mervân'ın hilâfeti döneminde, Medine'de Hicrî 78'de, doksan dört yaşında vefat ettiğini zikretmişlerdir.³⁹³

Câbir b. Abdullah, İkinci Akabe Biati'na katılan Medinelilerden son vefat eden sahâbîdir.³⁹⁴ Kûfe'de vefat eden son sahabînin de o olduğu söylenmişse de³⁹⁵ bu bir hatadır. Çünkü Hz. Câbir'in, Medine'de Benû Selime yurdunda vefat ettiği, rivayetlerden açıkça anlaşılmaktadır. Zehebî'nin naklettiği bir rivayette aynen şu ifadeler yer almaktadır: *“Câbir b. Abdullah'ın vefeti üzerine Benû Selime yurdunda (cenazesi için) toplandık. Cenazesi, odasından sedir üzerinde çıkarıldı. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib, sedirin iki direği arasında cenazeyi taşıyordu...”*³⁹⁶

Katâde, İbn Salâh ve İbn Hacer gibi büyük âlimlerden bazıları, Medine'de vefât eden son sahâbî'nin Câbir b. Abdullah (r.a.) olduğunu söylemişlerdir.³⁹⁷ Muhammed Mustafa el-A'zamî de bu görüştedir.³⁹⁸ el-Beğavî ise, Medine'de son vefat eden sahâbînin Câbir b. Abdullah olmadığını, böyle bir söylemin de hata olduğunu söylemiştir. Ona göre Medine'de son vefat eden sahâbî Sehl b. Sa'd'tir.³⁹⁹ Sehl b. Sa'd'ın Hicrî 88 veya 91'de vefat ettiği⁴⁰⁰ dikkate alındığında, el-Beğâvî'nin haklı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Câbir b. Abdullah hayatta iken, cenaze namazını kendisine ve onun gibi birçok sahâbîye eziyet veren Haccâc'ın (ö. 95) kıldırılmamasını vasiyet etmiştir. Bu nedenle Haccâc, cenazede bulunmuşsa da⁴⁰¹ namazını Medine valisi Ebân b. Osman, Kubâ'da

³⁹⁰ Halife b. Hayyât, **Târîh**, s. 265.

³⁹¹ Ebu Nu'aym, **Ma'rifetu's-Sahâbe**, II, 529.

³⁹² İbn 'Îmâd, **Şezerâru'z-Zeheb**, I, 319.

³⁹³ Taberânî, **Mü'cemü'l-Kebîr**, II, 181; Bağavî, **Şerhü's-Sünne**, I, 30; Zehebî, **Târîh**, V, 336; Abdülmelik b. Mervân, h.65-86 yılları arasında hilafet tahtında kalmıştır.

³⁹⁴ Ebu Nu'aym, **Ma'rifetu's-Sahâbe**, II, 529; İbnu'l-Cevzî, **Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser**, s. 446; İbnu'l-Esîr, **Usdu'l-Gâbe**, I, 492; Mehmet Efendioğlu, “Sahâbe”, **DİA**, XXXV, 494.

³⁹⁵ Ebu Nu'aym, **a.g.e.**, II, 529 |İbnu'l-Cevzî, **Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser**, s. 446.

³⁹⁶ Zehebî, **Târîh**, V, 381.

³⁹⁷ İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, XVIII, 348, (Hno: 34598); İbn Salâh, **'Ulûmu'l-Hadîs**, s.300; İbn Hacer, **Tehzîb**, II, 281; Suyûtî, **Hüsni'l-Muhâdara**, (I-II), Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1368/1967, I, 181-183; Zehebî, **Târîh**, II, 417, (el-Mektebetu's-Şâmîle).

³⁹⁸ A'zamî, **İlk Devir Hadis Edebiyatı**, s. 51.

³⁹⁹ İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 122.

⁴⁰⁰ İbn Abdilber, **el-İsti'âb**, s. 308.

⁴⁰¹ Buhârî, **Târîhu'l-Evsat**, I, 221; İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 122-123; Buhârî, **Târîhu's-Sağîr**'inde Câbir'in cenaze namazını Haccâc'ın kıldırıldığına dair bir rivayete yer vermiştir.

kıldırılmıştır. Ebân, Câbir'e verdiği değeri göstermek için cenazesinin bulunduğu serîre bürdesini sermiştir.⁴⁰²

Hz. Câbir'in son vefat eden sahâbîlerden biri olması, tabi'undan birçok kimsenin onunla mülâkî olmasına imkân sağlamıştır. Suphî es-Sâlih, "*Makbul görüşe göre Ebû Hanîfe tabi'ındendir.*" dedikten sonra, onun Câbir b. Abdullah dâhil beş sahâbîyi gördüğünü ve onlardan rivayette bulunduğunu söylemiştir. Hz. Câbir'in Hicrî 98'de vefat ettiğini söyleyen âlimlere göre bu iddia, kısmen doğru kabul edilse de, Hicrî 78'de vefat ettiği nazar-ı dikkate alındığında -ki meşhur olan da budur- Ebû Hanîfe'nin hiri 80 olan doğum tarihi, onun vefâtından sonraya tekabül edeceğinden bu iddia mümkün görünmemekte ve bu bağlamda Ebû Hanîfe'nin Hz. Câbir'den müsned hadisler rivayet etmesi de imkânsız olmaktadır.

Sonuç olarak Hz. Câbir, Hicrî 70'lerde gözlerini kaybetmiş, Hicrî 78'de 94 yaşında Medine'de vefat etmiştir. Cenaze namazı Kubâ'da Medine Valisi Ebân b. Osman tarafından kıldırılmıştır. O, İkinci Akabe'ye katılanlardan Medine'de vefat edenlerin sonuncusudur.

1.10. Adına Yapılan Türbe ve Mescidler

İbn Teymiyye (ö. 728), birçok yalancı türbe gibi Harran'da da Hz. Câbir'e nisbet edilen yalancı bir türbenin bulunduğunu ifade etmiştir.⁴⁰³ Yaptığımız araştırmada Harran'ın 20 km. kuzeyindeki Câbir el-Ensâr (Yardımcı) köyünde, ona atfedilen bir türbe (meşhed) ile yanında yine onun adını taşıyan bir caminin bulunduğunu tespit ettik.⁴⁰⁴

Daha önce zikredildiği gibi, aslında Hz. Câbir, Medine'de vefat etmiş, cenâze namazı da Medine Valisi Ebân b. Osman tarafından kıldırılmıştır. Bu nedenle kabri Harran'da değil Medine'dedir. Harran'da adına bir türbenin bulunuyor olması, onun Harran'a gelmiş olma ihtimalini akla getirmektedir. Bunu tespit edebilmek için, Harran tarihinin araştırılarak, ne zaman ve kim tarafından fethedildiğinin ortaya konması gerekmektedir.

⁴⁰² Ebu Nu'aym, *Ma'rifetu's-Sahâbe*, II, 529-530; İbn Abdilber, *el-İsti'âb*, s. 115; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, I, 493.

⁴⁰³ İbn Teymiyye, *Ra'su'l-Hüseyn*, Thk. Seyyîd Cemîlî, s. 200.

⁴⁰⁴ Türbe resimleri için tezin sonundaki Ek:6'ya bakınız.

Harran, İslâm tarihçilerinin el-Cezîre adını verdikleri Yukarı Mezopotamya'nın Diyârımudar denilen kısmında,⁴⁰⁵ Şanlıurfa'nın 45 km. kadar güneydoğusunda bulunmaktadır. Müslüman fâtilhler bölgeye geldiklerinde şehir Bizans hâkimiyetinde bulunuyordu. Harran, Urfa'dan sonra Hz. Ömer devrinde Hicrî 19 yılında İyâz b. Ganem tarafından fethedilmiştir.⁴⁰⁶

Hz. Ömer, Hicrî 17 yılında Suriye ve Mısır bölgelerinin emniyetini sağlamak için el-Cezîre bölgesinin fethine karar vermiş, Hicrî 18 yılında Hz. Ömer, Suriye Valisi Ebû Ubeyde b. Cerrâh'a bir mektup yazarak el-Cezîre bölgesinin fethine girişilmesini emretmiştir. O da İyâz b. Ganem'i 5000 veya 6000 kişilik bir kuvvetin başında el-Cezîre bölgesine göndermiştir. İyâz b. Ganem, Rakka'dan bölgenin fethine başlamış, Hicrî 18-19 yıllarında batı kısımlarını zaptetmiştir.⁴⁰⁷ Ya'kûbî'ye göre de el-Cezîre bölgesi Şam ordusu tarafından fethedilmiştir. Hz. Ömer bölgenin fethiyle, önce Hâlid b. Velîd'i görevlendirmiş, ölümü üzerine de bölgenin fethiyle İyâz b. Ganem görevlendirilmiştir.⁴⁰⁸

Câbir b. Abdullah'ın, Hâlid b. Velîd'in askeri içinde, Yemâme'de bulunduğu ve Şam fethine katıldığı daha önce zikredilmişti. Harran'ı da içine alan el-Cezîre bölgesi, Şam ordusu tarafından fethedildiğine göre Hz. Câbir'in Harran'a gelmiş olma ihtimali kuvvet kazanmaktadır. Dolayısıyla Harran'daki mekân, Hz. Câbir'in mezarının bulunduğu bir türbe değil, onun adına yapılan bir meşheddir. Nitekim Siirt Merkezde de onun talebelerinden Muhammed b. el-Munkedir'e ait bir meşhed bulunmaktadır.

Harran'daki bu meşhed dışında, İstanbul Suriçi Ayvansaray Çember sokakta da, "Câbir Camii" isminde bir yapı vardır.⁴⁰⁹ Atik Mustafa Paşa Camii de denilen, bu caminin eski adı bilinmemekle beraber IX. yüzyılda yapılan Hagia Thekla Kilisesi olduğu tahmin edilmektedir.⁴¹⁰ Doğu Roma döneminden kalma yapı, yunan haçı tipindedir. Bu yapı XVI.

⁴⁰⁵ el-Cezîre, İslâm'dan önce ve İslâm tarihinin başlarında bu bölgeye yerleşen Arap kabilelerine göre "Diyârımudar", "Diyârırebîa" ve "Diyârıbekr" olmak üzere üç tarihî bölgeye ayrılmıştır. el-Cezîre'nin Diyârımudar kısmında Urfa, Harran, Rakka (Suriye), Samsat, Re'sül'ayn; Diyârırebîa kısmında Musul, Nusaybin, Sincar (Irak), Dârâ, Cizre; Diyârıbekr kısmında Âmid (Diyarbakır), Mardin, Meyyâfârikın (Silvan), Hasankeyf gibi önemli merkezler yer alır. Bkz. Ramazan Şeşen, "Cezîre", **DİA**, 1993, VII, 509-511; Aynı Müellif, **Harran Tarihi**, TDV. Ankara 1993, s. 8-9.

⁴⁰⁶ Ramazan Şeşen, "Harran", **DİA**, XVI, 237-240.

⁴⁰⁷ Ramazan Şeşen, "Cezîre", **DİA**, VII, 509-511.

⁴⁰⁸ Ramazan Şeşen, **Harran Tarihi**, s. 9; Krş. Ya'kûbî, **el-Târîh**, II, 157.

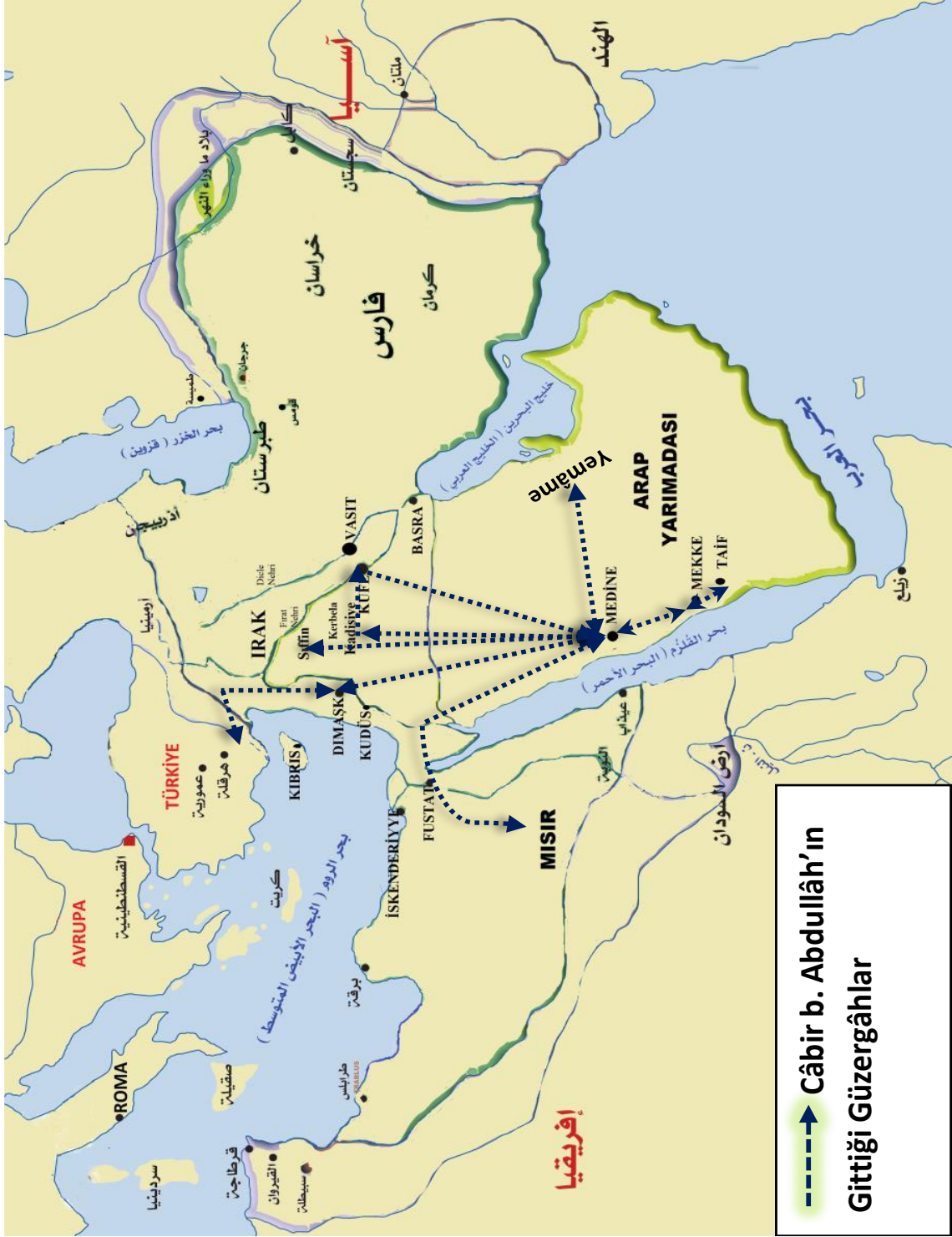
⁴⁰⁹ Türbe ve cami resimleri için tezin sonundaki Ek:6'ya bakınız.

⁴¹⁰ **DİA**, "İstanbul", **DİA**, XXIII, 245; <http://www.tas-istanbul.com/index.php/semter/ayvansaray/item/1931-hzcabir-camii>, Erişim:12.09.2014.

yüzyılın ilk yıllarında 1490 tarihinde II. Beyazıt döneminde camiye dönüştürülmüş, mihrabı yanındaki hücre sahâbeden Câbir b. Abdullah'ın (veya Câbir b. Semüre'nin) kabri olarak kabul edilmiş ve bir türbe haline getirilmiştir.⁴¹¹ Mâbalada geçtiği üzere Hz. Câbir'in Medine'de medfûn olduğu kaynaklarımızda açıkça zikredildiğinden, kabrinin İstanbul'da da olmadığı açıktır. Ayrıca Câbir'in İstanbul seferine iştirak ettiğine dair elimizde herhangi bir bilgi de mevcut değildir.

⁴¹¹ Semavi Eyice, "Haliç", **DİA**, XV, 273.

⁴¹² Aslen Medine'li olan Câbir b. Abdullah(r.a.), Mekke-Medine arasında sık sık gidip gelmiştir. Yemâme savaşına ve Dimâşk fethine katılmıştır. Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın ordusu içinde Kadisiye savaşına, Hz. Ali safında Siffin savaşına katılmıştır. Şam'a ve Misir'a rihleleri olmuştur. Muaviye'nin komutanı Mâlik b. Abdullah el-Has'amî'nin ordusu içinde Rum seferine katılarak, Tarsus yakınlarına kadar gelmiştir. Hz. Câbir, hicrî 78'de 94 yaşında iken Medine'de vefat etmiştir.

1.11. Sahâbe Arasındaki Yeri ve Bazı Menkıbeleri

Birçok kaynakta Câbir b. Abdullah meşhur sahâbîlerden biri olarak tanıtılmıştır. İbnu'l-Cevzî, meşhur sahâbîleri “*Anılmakla meşhur olanlar*”⁴¹³ ile “*Halk arasında meşhur olanlar*” diye iki kısma ayırmış, gerçek anlamda meşhur olanların, aşere-i mübeşşere ismiyle maruf olan on sahâbî olduğunu söylemiştir. Diğer bir kısmı ise halk arasında meşhur olmuştur. İbnu'l-Cevzî'ye göre Câbir b. Abdullah da halk arasında meşhur olmuş 85 sahâbîden biri olup 60'ncı sıradadır. En çok hadis rivayet eden Ebû Hureyre 73'üncü, Enes b. Mâlik 77'inci İbn Abbâs ise son sıradadır.⁴¹⁴

İslam âlimleri, Sahâbeyi daha rahat tanıyıp, isim veya künyeleri aynı olanları birbirinden rahatlıkla ayırt edebilmek maksadıyla, farklı kriterleri baz alarak onları tabakalara ayırmışlardır.

İbn Sa'd'ın “*et-Tabakatu'l-Kübrâ*” adlı eserinde yaptığı gibi, bir kısım âlim sahabeyi beş tabakaya ayırmışken, Hâkim en-Neysabûrî bunu daha da genişletmiş, İslam'a girişlerine, hicretlerine ve gazvelerde bulunuşlarına göre on iki tabakaya ayırmıştır.⁴¹⁵ Daha fazla tabakaya ayıran âlimler de olmuş, ancak Hâkim en-Neysabûrî'nin yaptığı tabakalandırma meşhur olmuştur.⁴¹⁶

Buna göre Câbir b. Abdullah, babası ve iki dayısı ile beraber İkinci Akabe'ye katılanlar arasında olduğundan, İbn Sa'd'ın taksimatına göre ikinci tabakaya,⁴¹⁷ Hâkim en-Neysabûrî'nin sınıflandırmasına göre ise, beşinci tabakaya dâhil olmaktadır.

Akabe'ye katılanlar, cennetle müjdelenmişlerdir. Câbir: “*Akabe Biati'na yetmiş kişi katıldı.*”⁴¹⁸ *Abbâs b. Abdulmuttalip, Rasûlullah'ın elini tutmuştu. Rasûlullah onlardan biat*

⁴¹³ Yukarıda geçtiği üzere bunlar, Aşere-i Mübeşşere gibi tevatür yoluyla halk tarafından sahâbîliği bilinen kişilerdir.

⁴¹⁴ İbnu'l-Cevzî, *Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser*, s. 103, 122.

⁴¹⁵ en-Neysabûrî, el-Hâkim Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâfız, *Ma'rifetu 'Ulûmi'l-Hadîs*, s. 22-24, Mektebetu'l-İlmiyye, Medine 1977/1397; Subhi es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, Trc. Yaşar Kandemir, İvaf Yayınları, İstanbul 1997, s. 289.

⁴¹⁶ İbn Hazm, Ebî Muhammed Alî b. Ahmed b. Sa'îd, *Esmâu's-Sahâbeti vemâ likulli vâhidin minhummine'l-Aded (Esmâu's-Sahâbeti'r-Ruvât)*, Thk. Mas'ad Abdu'l-Hamîd es-Sa'dî, s. 12, Mektebetu'l-Kur'an, Kahire tsz.

⁴¹⁷ İbn 'Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimâşk*, XI, 212.

⁴¹⁸ Câbir, birçok rivayette Akabeye yetmiş kişi katıldığını söylemişse de İbn Hişâm, *Sîre*'inde 73 erkek 2 de kadın olduğunu belirtmiş ve tek tek isimlerini vermiştir. Kanaatimizce Câbir 70 sayısının kesretten kinaye olarak kullanmıştır.

aldı ve: “Sizden biat aldım ve buna karşılık size cenneti vadettim.” buyurdu” demektedir.⁴¹⁹

Sahâbe, kendi arasında Sâbikûn, Muhacirûn, Ensâr, Bedir Ehli, Uhud Ehli, Bey’atürrıdvân Ehli, Ümmehâtü’l-mü’minîn, Ehl-i Beyt, Aşere-i Mübeşşere diye gruplara ayrılmıştır.⁴²⁰ Bir sahâbî, bu gruplardan sadece birine dâhil olabileceği gibi, birden çok gruba da dâhil olabilmektedir. Ensâr’ın sabikûnundan olan Câbir b. Abdullah, aynı zamanda Bey’atürrıdvân ehliendir. Rasûlullah; “Şecere ashabi (Bey’atürrıdvân Ehli) cehenneme gitmez...” buyurmuştur.⁴²¹

Tevbe Süresinin 100. Ayetinde “es’Sâbikûne’l-Evvelûn” yani “(İslâm dinine girme hususunda) Öne Geçenler” anlamında bir grup sahâbî şöyle methedilmiştir: “İslâm’ı ilk önce kabul eden Muhacirler ve Ensar ile iyilikle onlara uyanlar var ya, Allah onlardan razı olmuş; onlar da O’ndan razı olmuşlardır. Allah, onlara içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük başarıdır.” Ayette zikredilenlerin kimler olduğu konusunda müfessirler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.⁴²² İmam eş-Şa’bî ve özellikle Şafii ulemasına göre bunlar, hicretin 6. yılında gerçekleşen Hudeybiye anlaşması esnasında biat edip, Bey’atürrıdvân Ehli olarak şöhret bulan sahâbîlerdir.⁴²³

Aslında ayetin zahirine bakılırsa “Sabikûn” ifadesi ile ilk Müslümanların kastedildiği hemen anlaşılmaktadır. Buna göre “Sabikûn”, Mekke’de ilk önce Müslüman olanlar, Muhacirlerin öncüleri ve Ensâr’ın öncülleri olan sahâbîlerdir. Ensâr’ın öncüleri Akabe Biatlerini gerçekleştiren Medinelilerdir. Birinci Akabe Biati, nübüvvetin 11. yılında içlerinde Câbir b. Abdullah’ın da bulunduğu (bu sahâbî tezimize konu olan Câbir b. Abdullah değildir.)⁴²⁴ altı sahâbî ile gerçekleşmiş, İkinci Akabe Biati ise tezimize konu Câbir b. Abdullah (r.a.) ile babası Abdullah b. ‘Amr b. Haram’ın da katıldığı yetmişten fazla sahâbî ile gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Câbir b. Abdullah ile babası, yukarıda geçen ayet-i kerimeye göre Allah’ın kendilerinden hoşnut olduğunu kelamıyla beyan ettiği sahâbî gurubuna dâhildir.

⁴¹⁹ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 36, Hno: 14677; 72, Hno: 14734.

⁴²⁰ Bu sahâbî grupları hakkındaki ayet ve hadisler için bkz. Mehmet Efendioğlu, **Sahâbeye Yöneltilen Tenkitler**, s. 55-81, s. 101-135.

⁴²¹ İbn Sa’d, **Tabakât**, II, 102.

⁴²² Farklı görüşler için bkz. Mehmet Efendioğlu, **Sahabeye Yöneltilen Tenkitler**, s. 55-58.

⁴²³ Mehmet Efendioğlu, **Sahabeye Yöneltilen Tenkitler**, s. 56

⁴²⁴ Birçok müellif bu sahâbîyi meşhur olan Câbir b. Abdullah (r.a.) sanmış ve hataya düşmüşlerdir.

Allah Teâlâ Fetih Suresinin 18. Ayetinde de, “*Andolsun ki o ağacın altında sana biat ederlerken Allah, o müminlerden razı olmuştur...*” buyurarak Bey’atürrıdvân ehlerinden razı olduğunu açıkça beyan etmiştir.

Akabe’deki Ensâr,⁴²⁵ Hz. Peygamber’i canları, malları ve aileleri gibi koruyacaklarına, kendisine itirazsız itaat edeceklerine ve her türlü yardımı yapacaklarına, ayrıca hiçbir şeyden ve hiçbir kimseden çekinmeden hak yolda yürüyeceklerine dair yemin ederek biat etmişlerdir.⁴²⁶

Câbir b. Abdullah’ın da içinde olduğu Ensâr, Hz. Peygamberi ve muhacirleri barındırmaları ve zulüm, küfür ve şirke karşı mücadelesinde Rasûlullah’a yardımcı olmaları hasebiyle özel övgüye mazhar olmuşlardır. Allah’ın şهادetiyle onlar gerçek müminlerdir ve kurtuluşa ermişlerdir.⁴²⁷

Muhacirleri öz kardeşleri gibi kabullenen Ensar, onlarla evlerini bahçelerini, işlerini ve ellerinde bulunan bütün imkânlarını paylaşarak kendilerine yardımcı oldular. Kur’an-ı Kerim, onların bu hallerini anlatırken Muhacirleri sevdiklerini, ihtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ettiklerini haber vermektedir.⁴²⁸

Ensâr’ın fazileti ile ilgili kaynaklarımızda ayetlerin içeriğine mutabık, teyid ve beyan edici mahiyette birçok rivayet de bulunmaktadır. Bu meyanda Rasûlullah’ın Ensar’ın faziletine dair bazı hadisler şöyledir:

*“Şayet Ensar bir vadide yürürse veya bir tarafın yolunu tutarsa ben Ensar’ın yolunda giderdim. Ayrıca eğer hicret gerçekleşmeyecek olsaydı, ben Ensar’dan bir kişi olmak isterdim.”*⁴²⁹

*“Ensar’ı, ancak inananlar sever ve onlara ancak münafik olanlar buğzeder. Binaenaleyh, kim Ensâr’ı severse Allah da onu sever. Kim de Ensâr’a buğzederse Allah da ona buğzeder.”*⁴³⁰

⁴²⁵ Ensâr kelimesi için geniş açıklama, Bkz. Hüseyin Algül, “Ensâr”, **DİA**, XI, 251.

⁴²⁶ İbn Hişam, **Sîre**, s. 442.

⁴²⁷ Ayrıca şua ayetlere bkz. el-Bakara 2/218; Âl-i İmrân 3/169-174; el-A’râf 7/157; el-Enfâl 8/26, 64; et-Tevbe 9/88-89; el-Feth 48/18-19, 29.

⁴²⁸ 59 Haşr, 9.

⁴²⁹ Buhârî, 66 Fedâilu’s-Sahâbe, 32; Tirmizî, Menâkıb, 66, Hno: 3899, 3900.

⁴³⁰ Buhârî, 66 Fedâilu’s-Sahâbe, 34; Muslim, İmân, 129; Tirmizî, Menâkıb, 66, Hno: 3900; İbn Hibbân, **Sahîh**, XVI, 251; Ahmed b. Hanbel, Müsned, XXX, 459, 541, Hno: 18500, 18576; İbn Mace, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, **Sünenu İbn Mâce**, Thk. Muhammed Fuad Abdulbakî, Daru

"Ensar topluluğunu sevmek imanın alâmeti, onlara buğzetmek de münafıklığın alametidir."⁴³¹

"Allah'a ve ahiret gününe iman eden kişi Ensar'a buğzetmez."⁴³²

"Allah'a yemin ederim ki, Siz Ensar topluluğu bana insanların en makbulüsünüz." Rasûlullah bu sözünü üç defa tekrarladı.⁴³³

"Allahım! Ensar'ı, Ensar'ın çocuklarını ve çocuklarının çocuklarını bağışla!"⁴³⁴

"Ensar benim güvenip ve itimat ettiğim özel cemaatim ve sırdaşlarımdır. Şüphesiz insanlar çoğalacak, Ensar ise azalacaktır. Siz onların iyilerini kabul edin, kötülerini ise affedin!"⁴³⁵

Bütün bunlar, Hz. Peygamber'in korunmasında ve İslam'ın gelişmesinde büyük pay sahibi olan Ensar'ın Allah Resulü nezdindeki üstün yerlerini gösteren hususlardır. Nitekim câmi' ve sünen türü hadis kaynaklarında "Menâkibu'l-Ensâr" ve "Fedâilu'l-Ensâr" ismiyle kitap/bab başlıkları konulmuştur.⁴³⁶ Önemli ve faziletli bir grup olmaları sebebiyle, Ensâr hakkında daha ilk dönemlerden itibaren çeşitli eserler de kaleme alınmıştır.⁴³⁷ İşte Câbir b. Abdullah, bu kutlu neslin önde gelenlerinden biridir.

Câbir b. Abdullah'a fazilet kazandıran birçok menkıbesi vardır. O, Rasûlullah'ın Hemrâu'l-Esed gazvesine katılması için özel izin verdiği sahâbîdir.⁴³⁸ Rasûlullah'ın duasıyla evinde verdiği yemeğine⁴³⁹ ve babasından kalan borçlarını ödeyebilmesi için hurmalarına bereket inmiştir.⁴⁴⁰

Onun önemli menkıbelerinden birisi de, cuma günü Mescid-i Nebevî'den herkes çıkarken, Rasûlullah'ın yanında sabit kalan on iki kişiden biri olmasıdır.⁴⁴¹ Rasûlullah

İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, 1975, Fadlu'l-Ensar, 163.

⁴³¹ Buhârî, İmân, 9; Muslim, İmân, 128.

⁴³² Muslim, İman, 130; Tirmizî, Menâkıb, 66, V, 715, Hno: 3906.

⁴³³ Buhârî, 66 Fedâilu's-Sahâbe, 35.

⁴³⁴ Muslim, Fedâilu's-Sahâbe, 172; Tirmizî, Menâkıb, 66; İbn Mace, **Sünen**, Fadlu'l-Ensar, 165.

⁴³⁵ Buhârî, Menâkibu'l-Ensâr, 11; Muslim, Fedâilu's-Sahâbe, 176; Tirmizî, Menâkıb, 66, Hno: 3900;

⁴³⁶ Bkz. Buhârî, Menâkibu'l-Ensâr, 11; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 43, 44, 45. bablar; İbn Mace, Fadlu'l-Ensar, 163.

⁴³⁷ Mehmet Efendioğlu, **Sahabeye Yöneltilen Tenkitler**, s. 115, (4 Nolu dip not).

⁴³⁸ Taberî, **Târîh**, (I-V), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1407, II, 75.

⁴³⁹ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 276-278, Hno: 15028.

⁴⁴⁰ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 564; Ahmed, **Müsned**, XXIII, 197-198, Hno: 14935.

⁴⁴¹ Buhârî, Cumu'a, 36; Buyû', 6; Muslim, Cumu'a, 36, 37.

(s.a.s.), Leyletü'l-Be'îr'de ona istiğfarda bulunmuş,⁴⁴² hasta düştüğünde, onu evinde ziyaret etmiş, abdest suyundan artan kısmı üzerine serpmiştir.⁴⁴³

İstanbul Mutasavvıf, şair, Cemâleddin Hulvî (ö. 1064/1654), Halvetî şeyhlerinin biyografisine dair kaleme aldığı *Lemezât* (لمظات) adlı eserinde, Câbir b. Abdullah'ın menkıbelerine müstakil bir bölüm ayırmıştır.⁴⁴⁴ Eser, mukaddimeden sonra lemza denilen otuz iki bölüme ayrılmış, her bölüm ayrıca üç alt bölüme (zâika) ayrılmıştır. Eser, hâtıme kısmıyla sona ermektedir. Mukaddime kısmında sırasıyla, ilk dört halife, dört büyük mezhep imamı, Hz. Ali'nin mânevî halifeleri olduğu belirtilen Selmân-ı Fârisî, Kümeyl b. Ziyâd, Câbir Ensârî'nin (Câbir b. Abdullah) ve on iki imamın menkıbelerine yer verilmiştir.⁴⁴⁵

2. SİYASÎ KİŞİLİĞİ

Câbir b. Abdullah, siyaset alanında aktif olarak yer almamıştır. O daha ziyade cihad için seferlerde bulunmayı ve ilimle uğraşmayı tercih etmiştir. Hz. Peygamber'in sağlığında hep cihad meydanlarında gördüğümüz Hz. Câbir, vefatından sonra da önemli savaş ve seferlere katılmıştır.

İkinci Akabe'de Hz. Peygamber tarafından babası *nakîb*⁴⁴⁶ tayin edilen Câbir b. Abdullah, babasının vefatından sonra, kabilesinin istişare ve karar meclisinde yer almış ve kabilesinin temsilciliğini (nakîbi) üstlenmiştir. O, şöyle demektedir: “Evlerimizi satıp, namaz için Rasûlullah'a yakın bir yere taşınmak istedik. Ben, bu hususu Hz. Peygamber'e anlattığımda: “*Ey adam, - Ensar'dan birisini kastederek - yurduzda kalınız. Çünkü adımlarınız size yazılmaktadır.*” buyurdu.⁴⁴⁷

Yukarıdaki rivayette olduğu gibi Sahâbenin bir âdeti de, Allah'ın o konudaki hükmünü açıklaması için, içtihatlarını ilk önce Hz. Peygamber'e arz etmeleri idi.⁴⁴⁸ İşte bu rivayette Câbir, kabilesinin kendi aralarında aldıkları, ictihâdî bir durumu onlar adına,

⁴⁴² Tirmizî, Menâkıb, 53; İbn 'Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimâşk*, XI, 217-218; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 121; İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Gâbe*, I, 493.

⁴⁴³ Buhârî, Vudû', 44.

⁴⁴⁴ Mustafa Uzun, “Hulvî, Cemâleddin”, *DİA*, XVIII, 347.

⁴⁴⁵ Reşat Öngören, “Lemezât”, *DİA*, XXVII, 137.

⁴⁴⁶ Nakîb: Kabilesine öncülük eden, onların haberlerini bilen ve araştıran kişi, Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, I, 769.

⁴⁴⁷ Ahmed, *Müsned*, XXIII, 372, Hno: 15194.

⁴⁴⁸ Seyyid Muhammed Nuh, *Sahâbe Neslinin Hadis İlmine Katkıları*, s. 63

Rasûlullah'a iletmiştir. Sahâbenin içtihatlarını Hz. Peygamber'e arz etmesi, nebevî hadislerden büyük bir servet ortaya çıkarmıştır.⁴⁴⁹

Rasûlullah'ın sağlığında hep yanında olmaya çalışan Hz. Câbir'in, bir asra yakın hayatı boyunca her hangi bir siyasi göreve talip olduğu bilinmemektedir. O kendisi için **“Utangaç biriydim”** demektedir.⁴⁵⁰ Hz. Ebû Bekir döneminde Halid b. Velîd'in ordusu içinde cihad meydanlarında bulunmayı tercih etmiştir. Hz. Ömer döneminde ise, kabilesinin ileri gelenlerinden biri olduğu ve kabilesini iyi tanıdığı için Emîru'l-Mu'minîn tarafından *'Arîf'*⁴⁵¹ tayin edilmiştir. Bu görev gereği, Hz. Ömer'in meclisinde sıkı sık bulunmuş, ondan da ilim ahzetmiştir.

O, Hz. Ömer'in meclisindeki bir anısını şöyle anlatmaktadır: Emîru'l-Mu'minîn'in meclisinde olduğumuz bir vakitte Ka'b el-Ahbâr ayağa kalkarak Hz. Ömer'e: *“Rasûlullah'ın vefat etmeden önceki son kelamı ne idi?”* diye sordu. Hz. Ömer, *“Ali'ye sor”* dedi. Ka'b, *“O nerede?”* deyince Hz. Ömer, *“O da burada.”* dedi. Ka'b ona sordu. Hz. Ali şöyle cevap verdi: *“Onu göğsüme yasladım başını omuzuma koydu ve “Namaz, Namaz” dedi...”*⁴⁵²

Hz. Câbir, Osman (r.a.) döneminde çıkan ihtilafları çözmek için görevlendirilen heyet arasında yer almış, Hz. Ali ve Hz. Muaviye arasında cereyan eden hadiselerde Hz. Ali'nin yanında olmuştur. Haccac'ın Mekke ve Medine valiliği döneminde, çokça eziyet görmesine rağmen ihtilaflara sebep olmaktan titizlikle kaçınmıştır.

2.1. İdarecilerle İlişkisi

Tarih kaynaklarımız, Hz. Câbir'in birinci halife dönemindeki konumundan bahsetmese de, onun seferlerde cihad ile meşgul olduğu anlaşılmaktadır. Rasûlullah hayattayken, Bahreyn'den ganimet malı gelirse Hz. Câbir'e üç hisse vereceğini vadetmiş, ancak mal gelmeden vefat etmişti. Hz. Ebû Bekir döneminde Bahreyn'den mal geldiğinde

⁴⁴⁹ Seyyid Muhammed Nuh, **a.g.e.**, s. 64

⁴⁵⁰ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 251, Hno: 15005.

⁴⁵¹ 'Arîf: Nakîb ile aynı manadadır. Bkz. **Lisânü'l-Arâb**, I, 769.

⁴⁵² İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 262-63, (el-Mektebetu's-Şâmile).

Hz. Ebû Bekir; “*Kimin yanında Rasûlullah’ın verdiği bir va’di varsa yanına gelsin*” demiş ve Hz. Câbir’e gelen maldan üç pay vermiştir.⁴⁵³

Hz. Ömer döneminde ‘Âriflik⁴⁵⁴ görevi verilen Hz. Câbir, özellikle kabilesi Benû Selime ile ilgili gelişmeleri, önemli haber ve malumatı halifeye ulaştırma görevini üstlenmiştir. Hz. Osman döneminde, arabuluculuk görevi ile Mısırlılara gönderilen Muhammed b. Mesleme’nin (ö.43) yanındaki elli kişiden müteşekkil birlikte yer almıştır.⁴⁵⁵ İbn Sa’d, şöyle bir rivayeti nakletmiştir: “*Hz. Osman’a doğru gelen Mısırlılar (Medine’nin) Zî Huşub denilen vadiye konakladılar. Hz. Osman Muhammed b. Mesleme’yi çağırarak: “Git onları geri çevir. Onları ikna et. Onlara, taleplerini yerine getireceğimi ve eleştirdiği hususlardan da vaz geçeceğimi bildir” dedi. Muhammed b. Mesleme (r.a.), Zî Huşub vadisine Mısırlıların yanına gitti. Câbir şöyle demektedir: “Hz. Osman, Onun (Muhammed b. Mesleme’nin) yanına elli süvari verdi. Ben de onlardan biriydim.”*

Hz. Câbir başka bir rivayette olayı şöyle anlatmıştır: “*Hz. Osman, “Biz elli süvariye, başımızda Muhammed b. Mesleme olduğu halde gönderdi. Muhammed b. Mesleme, Mısır halkıyla konuşmaya başladı. Derken boynunda Mushaf, kılıcını kuşanmış ve gözleri öfke dolu biri: “Şüphesiz bu (Kur’an), burada olanlara, bununla (bu kılıçla) vurmamızı emrediyor.” dedi. Muhammed, ona: “Ey şahıs! Sus, sen daha doğmadan biz bununla, bunun içinde olanlar için çarpıştık” dedi. Muhammed, onları ikna edip dönünceye kadar konuştu.*⁴⁵⁶

Muhammed b. Mesleme’ye baktığımızda onun fitneden uzak kalmakla maruf olan, hatta Hz. Osman şehit edildiğinde, kılıcını kayaya vurarak kırıp, tahtadan bir kılıç edinen bir sahâbî olduğunu görüyoruz.⁴⁵⁷ Zaten Hz. Osman’ın fitne içinde yer alanları aracılı olarak göndermesi düşünülemez.

Başka bir rivayette ise bu görevin Hz. Câbir’e verildiği şöyle anlatılmıştır. Câbir şöyle demektedir: “*Mısır’dan Kafîle geldiğinde Hz. Osman b. Affan beni çağırarak: “Ey Câbir, Bu kafîlenin yanına git” dedi. Ey Müminlerin Emiri! Ne yapmamı istiyorsun?*

⁴⁵³ İbn Sa’d, **Tabakât**, II, 317-18, (el-Mektebetu’ş-Şâmile).

⁴⁵⁴ ‘**Arîf**: Bir cemaatin işlerini takip edip, yöneticiye sorunlarını ulaştıran kişi. Bkz. İbn Manzûr, **Lisânü’l-‘Arab**, I, 769.

⁴⁵⁵ Zehebî, **Târîh**, IV, 114.

⁴⁵⁶ İbn Şebbe, **Târîhu’l-Medine**, III, 1134.

⁴⁵⁷ Zehebî, **Târîh**, II, 438, IV, 113-115.

dedim. *“Onlara garanti ver ki, ümmetin hoşuna gitmeyen her şeyden vaz geçeceğim.”* Hz. Câbir, *“Ben bu konuda onlara söz vereyim mi?”* dediğinde, Hz. Osman: *“Evet”* dedi. Ben de: *“Ben onlara her menfi olanı reddetmen, her mahruma hakkını vermen ve Allah’ın Kitabı, Resulünün Sünneti’nin ikame edileceği sözünü vereceğim”* dedim ve sabah erkenden Zî Huşub’ta kafilenin yanına vardım. Kafileye selam verdim, selamımı aldılar ve *“Kimsiniz?”* diye sordular. Ben: *“Câbir b. Abdullah”* deyince *“Hoş geldin, hoş geldin Ey Rasûlullah’ın Sahâbîsi”* dediler. Ben: *“Sizleri buralara kadar getiren şey nedir?”* dedim. Onlardan delikanlı köse biri, bana doğru sert çıkarak Mushaf’ı eline aldı kılıcını çekti ve şöyle dedi: *“Biz, bu Kitap’ta olanlar için bu kılıçla savaşmaya geldik.”* Ben: *“Sen daha doğmadan biz Kitap için kılıçla savaşık. Aramızda Allah’ın kitabıyla hüküm verelim.”* dedim. Sabaha kadar aramızda Allah’ın Kitabı’nı delil göstererek tartışık. Sonunda her menfi olanı reddetmek, her mahruma hakkını vermek ve her konuda Allah’ın Kitabı, Peygamberinin Sünneti’ni ikame etmek hususunda anlaşık. Geri dönmeleri söylenince: *“Hayır, biz Emiru’l-Mu’mininin yanına varıp içindeki tedirginliği alacağız ve onu sevindireceğiz.”* dediler. Ben de: *“Allah’ın bereketiyle buyurun gelin.”* dedim. Sonra yanına varıp: *“Kafilenin razı olduğunu ve Emiru’l-Mu’minini sevindirmek için yanına varmak istediklerini söyledim.”* Onlar da Emiru’l-Mu’mininin yanına geldiler onunla görüştüler Medine’de üç gün kaldıktan sonra memleketlerine geri döndüler.”⁴⁵⁸

Câbir b. Abdullah’ın her üç halife döneminde de halifelerin emrinde olduğu, verilen görevleri titizlikle yerine getirdiği yukarıda verilen bilgilerden anlaşılmaktadır. Onun, idari herhangi bir göreve talip olduğuna dair bir bilgiye rastlamadık. O, daha çok kendisini ilme ve cihad meydanında din hizmetine adanmıştır.

Câbir b. Abdullah, tıpkı ilk üç halifenin yanında ve emrinde yer aldığı gibi Hz. Ali’nin de emrinde olmuştur. Sıffin’de onun yanında muharebeye katılmıştır.

Hakem olayından sonra, Hz. Muaviye tahta geçtiğinde ise bunun yanlış olduğuna inanmış ve ilk etapta biat etmekten kaçınmıştır. Muaviye emrindki valiler ise halkı biat etmeye zorlamışlardır. Câbir b. Abdullah da biat etmeye mecbur bırakılan kişiler arasındadır.

⁴⁵⁸ İbn Şebbe, *Târîhu’l-Medine*, III,1134-1136.

Hiz. Osman'ın ateşli bir taraftarı olan Bûsr b. Ertât (86[?]),⁴⁵⁹ halifenin şehit edilmesini bir türlü kabullenememiş ve Hicrî 40 yılında Hiz. Ali taraftarlarını sindirmek ve halkı Muaviye'ye zorla biat ettirmek için Medine'ye, Mekke'ye ve Yemen'e seferler düzenlemiştir.⁴⁶⁰ Bûsr b. Ertât, Hiz. Muaviye'nin emriyle üç bin kişilik ordusuyla Medine'ye geldiğinde, kimse mukavemette bulunmamıştır.⁴⁶¹ Bûsr, Medine-i Münevvere'de birçok kişiyi öldürmüş, şerrinden korunmak için Câbir b. Abdullah da gizlenmiştir.⁴⁶²

Bûsr, minbere çıkarak, "*Ey Dînar, ey Neccâr, ey Zûrayk,-bunlar ensâr'ın birer kollarıdır- Şeyhim, Şeyhim, daha dün burada ona biat verdim. Hani o nerede -yani Osman (r.a.)-*" dedi. Sonra devamla; "*Yemin ederim ki Muaviye'ye verdiğim söz olmasaydı bu şehirde buluşa ermiş sağ bir tek kişi bırakmayacaktım. (hepsini öldürecektim.)*" dedi. Bu ifadeden Hiz. Muaviye'nin Bûsr'e zülüm yapmamasını tembihlediği anlaşılmaktadır. Fakat Bûsr, emre uymamış ve birçok haksızlıklar yapmıştır.

İnsanlar, Hiz. Câbir'in kavmi arasındaki konumunu biliyorlardı. O, Benû Selime'nin lideri konumundaydı ve onları temsil ediyordu. Bu nedenle Bûsr, Benû Selime'ye elçi göndererek; '*Bana Câbir b. Abdullah'ı getirmediğiniz sürece size eman yok.*' dedi. Câbir b. Abdullah, Rasûlullah'ın eşi Ümmü Seleme'nin (ö. 60) yanına varıp; '*Bu konuda görüşün nedir. Bu biat haksız bir biattir. Ben (biat etmezsem) öldürüleceğimden endişe ediyorum.*' Dedi ve istişarede bulundu. Ümmü Seleme; '*Bu biat benim de razı olmadığım bir biattir, lakin ben, biat etmeni uygun görüyorum. Çünkü ben Hiz. Ömer'in iki oğluna ve eniştem İbn Zam'a'ya da biat etmelerini söyledim. (Onun kızı Zeynep İbn Zam'a'nın hanımı idi.) Biat et ve canını kurtar.*' deyince Câbir b. Abdullah, Bûsr'ün yanına gelip, biat etti. Bûsr, Medine'deki bazı binaları yıktıktan sonra Mekke'ye doğru yürüdü."⁴⁶³

Hiz. Câbir, Ümmü Seleme'nin görüşünün isabetli olacağına kanaat getirmiştir. Çünkü Rasûlullah (s.a.s.) Hudeybiye'de, öylesi zor durumda Ümmü Seleme'nin görüşünü isabetli

⁴⁵⁹ DİA'nın ilgili maddesinde sahâbî, Emevî valisi ve kumandanı diye tanıtılmıştır. Bkz. Abdülkerim Özaydın, DİA, "Bûsr b. Ebû Ertât", VI, 494.

⁴⁶⁰ Abdülkerim Özaydın, DİA, "Bûsr b. Ebû Ertât", VI, 494.

⁴⁶¹ İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, III, 250.

⁴⁶² İbn Sa'd, Tabakât, IV, 386; İbnü'l-Esîr, a.g.e., I, 373-374.

⁴⁶³ İbn Sa'd, Tabakât, IV, 386; Tâberî, Târîh, V, 139; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, III, 250; es-Semhûdî, Hulâsetü'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafâ, I, 110-112; İbn Ebî Şeybe, Musannef, XVI, 80, Hno: 31203.

görmüş ve onu uygulamıştı. O gün Ümmü Seleme, Rasûlullah'a "*Ey Allah'ın Resulü, çık ve kurbanını kesinceye ve berberini çağırıp saçını tıraş edinceye kadar onlara bir şey söyleme*" demiş, Rasûlullah (s.a.s.) de çıkarak bunları yapınca kadar kimseye bir şey söylememişti. Kurbanını kesmiş, Berberini çağırıp tıraş olduğunda, böyle yaptığını gören Sahâbe de kurbanlarını kesmişlerdi.⁴⁶⁴

Hz. Câbir'in halkın nezdindeki itibarını bilen Büsr b. Ertat, evvela onun biatini sağlamaya çalışmıştır. O da, herhangi bir fitneye sebebiyet vermemek için, Ümmü Seleme'yi dinleyip Hz. Muaviye'ye istemeyerek de olsa biat etmiştir. Ümmü Seleme'ye danışanın sadece Hz. Câbir olmadığı, yukarıda zikri geçen rivayetten anlaşılmaktadır. Bu durum, Sahâbenin kararsız kaldıkları durumlarda şûra sistemini işlettiklerini gösteren güzel misaldir.

Hz. Câbir, Muaviye'ye biat etmiş olsa da, Emevi yöneticilerinin yanlış uygulamalarına rıza göstermemiş, karşı durmaktan ve hakkı söylemekten çekinmemiştir. Hicretin 40. yılında, Muaviye ile görüşmek için Dimaşk'a geldiğinde, birkaç gün beklettikten sonra görüşmek için izin verilince: *Ey Muaviye, Rasûlullah'ın: "her kim fakir ve muhtaç birisini alıkoyarsa, Allah da onu fakir ve muhtaç olduğu kıyamet gününde alıkoyar"* dediğini işitmedin mi? demiş, bunun üzerine Muaviye sinirlenerek; 'Ben: *Rasûlullah'ın 'Benden sonra îsâr ile karşılaşacaksınız. Havuz başında buluşuncaya kadar sabredin' dediğini de işittim. Sabretmen gerekmez miydi?'* demiştir. Câbir da: '*Sen bana unuttuğumu hatırlattın*' diyerek oradan ayrılmıştır. Bineğine binerek oradan ayrılan Hz. Câbir'in peşinden Muaviye, altı yüz dinar göndermişse de, Hz. Câbir bu parayı kabul etmeyerek geri çevirmiştir.⁴⁶⁵

Hicretin 50. yılında Muaviye, halife sıfatıyla ikinci kez hacca gelmiş ve Medine'ye uğramıştır. Bu seferinde, Hz. Peygamber'den kalma mukaddes emanetlerden şehrin hâkimiyet sembolü olan Hz. Peygamberin minberi ile esasını, yeni başkent olan Şam'a götürmek istemiştir. Ona göre, Medineliler Müminlerin emiri olan Hz. Osman'ın katili ve düşmanı idiler (ve bu emanetleri taşımaya layık değillerdi.) Onun bu talebine ilk tepki, Ebû Hureyre ile Câbir b. Abdullah'tan gelmiştir. Onlar Muaviye'ye; "*Ey Müminlerin Emiri, Allah aşkına bunu yapma, Rasûlullah'ın minberinin onun koyduğu yerden alınması ve*

⁴⁶⁴ Buhârî, Şurût, 15.

⁴⁶⁵ el-Mes'ûdî, **Mürûcü'z-Zeheb**, (I-IV), Dâru'l-Hicre, Kum 1409, I, 399, (el-Mektebetu's-Şâmîle).

asasının Şam'a götürülmesi doğru bir şey değildir, (bunları götüreceğine) mescidi taşı götür" demişlerdir. Bunun üzerine Muaviye niyetinden vazgeçmekle kalmamış, mescide altı basamak ilave ederek olanlardan dolayı da insanlardan özür dilemiştir.⁴⁶⁶

Bu olay, biri Muaviye taraftarı, diğeri Hz. Ali taraftarı olduğu iddia edilen iki sahâbînin, doğru bildikleri konularda nasıl beraber hareket ettiklerini ve kimseden çekinmediklerini ortaya koyması açısından önemlidir.

Üçüncü halifenin şehadetinden sonra, Hz. Câbir'in kendisini daha çok ilme verdiği anlaşılmaktadır. O, Mescid-i Nebevi'de hadis halkası oluşturmuş ve onlarca talebe yetiştirmiştir. Hicretin 50. yılında bir ara Muhammed b. Mesleme'in valisi olduğu Mısır'a gitmiş ve orada hadis rivayetinde bulunmuştur.

Allah Resulünün terbiyesinde büyüyen Câbir b. Abdullah, zalim idarecilerden çekinmemiş, doğru bildiğini yapmaktan veya söylemekten geri durmamıştır. Ne sahâbiye sahâbî olduğu için, ne de ihtiyara ihtiyar olduğu için saygı gösteren nitekim zulmüyle ün salmış olan Haccac'ın yanlış uygulamalarından dolayı Câbir onu, selam vermeye dahi ehil görmemiş, huzuruna çıktığında selam vermemiş,⁴⁶⁷ arkasında namaz kılmamıştır.⁴⁶⁸

Câbir, gerekli gördüğünde idarecilere öğüt vermeyi de ihmal etmemiştir. Vehb b. Keysan şöyle demektedir: Hz. Câbir'i Medine'de Abdülmelik b. Mervan'ın yanına girerken gördüm. Abdülmelik onu karşıladı ve ona değer verdi. Hz. Câbir ona: *"Ey Müminlerin Emiri, Burası Yesrib'tir. Temiz bir yerdir. Allah Resülü Ondan ve halkından iyilikle söz etmiştir. Müminlerin Emirine onlara iyilik etmek ve haklarını gözetmek düşer"* dedi. Abdülmelik, Câbir'in bu sözlerinden hoşlanmayıp yüz çevirdi. Câbir, ısrar edince Abdülmelik'in komutanı Kabisa, oğlunun kulağına (ki komutanı idi) eğilerek gizlice Câbir'i susturmasını istedi. Kabisa'nın oğlu, onu susturmaya çalışınca Câbir: *"Yazıklar olsun, yaptığına bak"* dedi. Ancak Kabisa'nın oğlu: "Sus" deyince Câbir de sustu. Gözleri görmez olan Câbir (r.a), oradan ayrılacağı sırada Kabisa, Câbir'in elinden tutup: "Ey Ebâ Abdillah, artık yönetim sistemi saltanatlık olmuş" deyince Câbir (r.a.): *"Allah güzel belanı versin. Senin mazeretin yok, sahibin senin sözünü dinliyor."* dedi. Kabisa: *"Sadece*

⁴⁶⁶ Taberî, **Târîh**, V, 239; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, 319.

⁴⁶⁷ Zehebi, **Tarih**, III, 143.

⁴⁶⁸ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 387.

*hesabına gelenleri dinliyor. Emîru'l-Müminin sana beş bin dirhem vermemizi emir buyurdu. Onlarla ihtiyaçlarını görürsün” dedi. Câbir kabul etti.*⁴⁶⁹

İnsanların düştüğü tefrika ve dünyaya düşkünlükleri anlatıldığında Câbir dayanmamış üzüntüsünden ağlamıştır. Emeviler dönemindeki sultanlar ile etbalarının ipek ve rengârenk elbiseli görünüşleri kendisine anlatılınca: “*Keşke gözlerim kör olduğu gibi kulaklarım da sağır olsaydı da, onların bu haberlerini işitmeseydim ve görmeseydim*” demiştir.⁴⁷⁰ Aynı şekilde Hz. Câbir, bir seferden dönen komşusunu ziyarete gittiğinde komşusu ona, insanların düştüğü tefrikadan ve olup biten hadiselerden bahsedince ağlamaya başlayarak: “*Allah Resulünün, “İnsanlar grup grup Allah’ın dinine girdiler. Grup grup da çıkacaklar”* buyurduğunu işittiğini söylemiştir.

Kanaatimizce, bahse konu insanların düştüğü tefrika, Hz. Osman’ın şehadetinden sonra Hz. Ali ve Muaviye arasında çıkan ihtilaflar ve bunun sonucu teşekkül eden fırkalardır. Hz. Câbir, olanlara ne kadar çok üzüldüğünü ağlamak suretiyle ortaya koymuştur.

O, mümkün mertebe ihtilaflardan uzak durmaya çalışmıştır. Aslında fitneden uzak durma, bütün Sahâbenin âdetiydi. Muhammed b. Sirîn şöyle demektedir: “*Fitne ateşi alevlendiğinde on bin sahâbî vardı. Onlardan yüz kişi dahi fitneye bulaşmadı. Hatta fitneye karışanlar otuz kişiyi geçmez.*”⁴⁷¹ Sahâbe, hiçbir zaman fitne taraftarı olmamış, her zaman Kur’an ve Sünnet mihverinde, halkın birlik ve beraberliği için uğraş vermişlerdir. Lakin icthadları farklı olduğundan zaman zaman aralarında ihtilaflar vuku ’bulmuştur. Ancak istisnasız hepsi, Kur’an ve Sünnetin muhafızları ve cansiperane hizmetkârları idi.

2.2. Dönemin Bazı Tartışmalarındaki Tavrı

Câbir b. Abdullah’ın yaşadığı dönemde birçok yeni mesele, tartışma konusu olmuştur. Sorunlar çoğalmış, sorular fazlalaşmıştır. Böylesi bir ortamda insanlar, bilmedikleri ya da toplumda tartışma konusu olan hususları bir bilene sorma ihtiyacı hissetmişlerdir. Hz. Câbir’e yöneltilen sorulardan ve özellikle onun verdiği vurgulu

⁴⁶⁹ İbn ‘Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, XI, 235.

⁴⁷⁰ Zehebi, *Tarih*, III, 143.

⁴⁷¹ İbn Şebbe, *a.g.e.*, (I-IV), IV, 1271.

cevaplarından, o dönemde hangi mevzuların tartışma konusu olduğu rahatlıkla anlaşılabilir.⁴⁷²

Hz. Câbir'in yaşadığı Hicrî birinci asırda yaşanan tartışmaların birçok sebebi vardı. İslam'a yeni giren insanlar ile daha önce Müslüman olanlar arasındaki farklı bilgi birikimi, farklı kültürler, siyasi ortamın neden olduğu farklı mezhebi inanışlar bu tartışmaların ana sebepleri arasında zikredilebilir. Hz. Câbir, insanların ihtilafa düştükleri tartışmalı konulara Kur'an ve Sünnet ışığında doğru olanı beyan etme gayreti içinde olmuştur. Bu mevzular, ibadât, akâid ve muamelat gibi hemen hemen her alanla ilgili olabilmektedir.

Misal olarak insanlar, Zilhüleyfe'de Rasûlullah'a biat edilip edilmediği konusunda ihtilaf ettiklerinde Hz. Câbir'e gelerek; *"Zilhüleyfe'de Rasûlullah'a biat edildi mi?"* diye sormuşlar, Hz. Câbir: *"Hayır, biat edilmedi. Rasûlullah orada namaz kıldı. Rasûlullah, sadece Hudeybiye'deki ağacın yanında biat aldı"*⁴⁷³ demiştir.

Hudeybiye'deki biatin ölmek üzere mi yoksa kaçmamak üzere mi yapıldığı konusundaki tartışmalara da Hz. Câbir (r.a.), *"Biz Hz. Peygamber'e ölmek üzere biat etmedik"* diyerek son noktayı koymuştur.⁴⁷⁴

Emeviler döneminde bayram hutbesinin namazdan önceye alınması⁴⁷⁵ da tartışma konusu olunca, Hz. Câbir, konuya açıklık getirmek için Rasûlullah'ın kendilerine nasıl bayram namazı kıldırıldığını şöyle anlatmıştır: *"Rasûlullah iki bayramda da ezansız ve kametsiz bize namazı kıldırıldı. Namazdan sonra hutbe irâd buyurdu. Hutbeden sonra minberden indi ve yanında sadece Hz. Bilal olduğu halde kadınların bulunduğu bölüme geldi. Kadınlara sadaka vermelerini emretti. Kadınlardan kimi yüzüğünü kimi sedefini Hz. Bilal'e vermeye başladı."*⁴⁷⁶

Aynı şekilde Haccâc b. Yûsuf'un vakit namazlarını tehîr etmesi, insanları tedirgin etmiştir. Muhammed b. Alî b. Hüseyin b. Alî b. Ebî Tâlib, Beşîr b. Selâm ile beraber bu

⁴⁷² Kur'an-ı Kerim de inananlardan, bilmedikleri hususları bir bilene sormalarını talep etmiştir. Bkz. Nisâ, 59; Nahl, 43.

⁴⁷³ Ahmed, **Müsned**, XXII, 370, Hno: 14485.

⁴⁷⁴ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 308, Hno: 15087.

⁴⁷⁵ Bkz. Emevi halifelerinden Mervân, bayram hutbesini öne almıştır.

⁴⁷⁶ Ahmed, **Müsned**, XXII, 231, Hno: 14329.

konuda kalplerini mutmain kılmak için Hz. Câbir'in yanına gelip namaz vakitlerini sormuşlar, Hz. Câbir da, konuya Sünnetle açıklık getirmiştir.⁴⁷⁷

Siyasi ortam değişik fikirlerdeki muhtelif fırkaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu fırkalardan her biri kendi fikirlerine mutabık gördükleri hadisleri kabul edip diğerlerini reddetmeye, hadisleri kendi emelleri doğrultusunda kullanmaya başlamışlardır. Karışık ortamdan yararlanmak isteyen bir kısım insan da Sünnet'i lüzumsuz görüp sadece Kur'an'la yetinemeye başlamıştır. Hz. Câbir, bütün bunlara karşı doğru mücadeleyi Sünnet ile yapmıştır. O, Rasûlullah'ın: "*Kendisine ulaşan bir hadisimi yalanlayan, üç kişiyi, yani Allah'ı, O'nun Resulünü ve hadisi rivayet eden yalanlamıştır*"⁴⁷⁸ hadisini rivayet ederek, Sünneti tekzip etmenin, Allah'ı ve Onun Peygamberini yalanlamakla aynı şey olduğunu hatırlatmıştır. Kutub-i Sitte İmamlarının hadis hocası ve Basra'nın ilk müsned musannifi Müsedded b. Muserhed (ö. 228) de, "*Allah'ın yeryüzündeki yöneticisi, Kitap ve Sünnettir*" diyerek⁴⁷⁹ sadece Kur'an'la amel etmenin geçerli bir iman için kâfi olmayacağını çok açık ifade etmiştir.

Câbir b. Abdullah, Haricîlerin Kur'an ve Sünnete aykırı olan görüşleriyle de mücadele etmiştir. Bu bağlamda Onun rivayetlerine bakıldığında, Hâricilere yönelik birden fazla rivayetine rastlamak mümkündür. Evvela Hz. Câbir "*erike hadisi*" diye bilinen meşhur rivayetin önemli sahâbî râvîlerinden biridir.⁴⁸⁰ O'nun Haricîlere yönelik rivayet ettiği bir diğer hadis şöyledir: Rasûlullah (s.a.s.) Cî'râne'de altın, gümüş ve diğer ganimetleri taksim ediyordu. Birisinin: "*Yâ Muhammed! Adaletli dağıtmadın, adil ol*" diyerek itiraz etmesi üzerine Rasûlullah (s.a.s.): "*Ben adil olmazsam, daha kim adil olabilir*" buyurdu. Hz. Ömer: "*Bana izin ver de bu münafığın boynunu vurayım*" deyince; Rasûlullah (s.a.s.): "*Şüphesiz bu kişi, öyle kimselerdendir ki, onlar Kur'an okurlar fakat okudukları boğazlarından aşağı inmez. Onlar okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkarlar.*"⁴⁸¹ buyurdu.

Konunun daha iyi anlaşılması için, Hicrî birinci asırda Câbir b. Abdullah'ın mücadele ettiği önemli konulardan bazıları alt başlıklar altında aşağıda verilmiştir. Bu

⁴⁷⁷ Ahmed, **Müsned**, XXII, 409; Hno: 14539, 14548.

⁴⁷⁸ Suyûtî, **Miftah**, 38, (Taberânî'nin **Mu'cemü'l-Evsat**'ından naklen).

⁴⁷⁹ Suyûtî, **a.g.e.**, 39,

⁴⁸⁰ Suyûtî, **a.g.e.**, 38, (*Ebü Ya'la*'dan naklen).

⁴⁸¹ İbn Mâce, I, 61, Hno: 172; Ahmed, **Müsned**, XXIII, 122, Hno: 14819.

konular insanların kafasını meşgul edip onları batıl itikatlara sürüklediğinden Sahâbe-i Kiram, bu mevzularla ilgili hadislerin rivayetine ayrı bir ehemmiyet vermişlerdir.

2.2.1. Büyük Günah ve Şefaât

Cemel ve Sıffin savaşlarında birbirini öldüren Müslümanların durumu halk arasında tartışma konusu olmuştur. Bu bağlamda büyük günah ve şefaât, iman-küfür sınırı, kader, insanın ihtiyari fiilleri gibi itikâdî meseleler de Hicrî birinci asırdan itibaren tartışılmaya başlanmıştır.⁴⁸²

Şefaât, ahirette peygamberlerin ve kendilerine izin verilen kişilerin müminlerin bağışlanması için Allah'tan niyazda bulunmaları demektir. Ehl-i Sünnet'e göre başta Hz. Peygamber olmak üzere bütün peygamberler, sddıklar, şuhedâ, melekler ve sâlihler, büyük günah işleyen müminlere şefaât edeceklerdir.⁴⁸³

Sahîh-i Muslim'in şârihi İmam Nevevî, "*Şefaatin isbatı ve tevhid ehlinin cehennemden çıkartılacağı babı*" altında Kâdî İyâd'ın şu sözlerini nakletmektedir:

"Ehl-i Sünnet mezhebine göre şefaât aklen caizdir. Naklen de buna inanmanın vâcib olduğu Allah Teâlâ'nın "*O gün, Rahman'ın izin verdiği ve sözünden razı olduğu kimseden başkasının şefaati fayda vermez.*"⁴⁸⁴ "...Onlar onun razı olduğu kimselerden başkasına şefaât etmezler ve hepsi onun korkusuyla titrerler"⁴⁸⁵ ayetleri ve emsallerinden açıkça anlaşılmaktadır. Ayrıca bu, Rasûlullah'tan (s.a.s.) gelen haber-i sadıkla da sabit olup, günahkâr müminler için ahirette şefaatin hak olduğuna dair, tevatür derecesine varan hadisler vârid olmuştur. Ehl-i Sünnet'ten selef ve halef âlimleri ile sonradan gelenlerin bu konuda icmâsı vardır. Hâriciler ile Mu'tezile'ye mensup bazı kimseler bunu kabul etmeyerek, "*Artık şefaâtçilerin şefaati onlara fayda vermez.*"⁴⁸⁶ "... Zalimlerin ne sıcak bir dostu, ne de sözü dinlenir bir şefaâtçisi vardır."⁴⁸⁷ ayetlerini delil göstermişlerdir. Ayrıca günah işleyenlerin tevbe etmedikçe cehennemde ebedi kalacaklarını iddia etmişlerdir. Hâlbuki bu ayetler müminlerle ilgili değil kâfirler hakkındadır. Şefaât hakkındaki hadisleri,

⁴⁸² Ahmet Yücel, **Hadis Tarihi**, s. 36; Mustafa Alıcı, "Şefaât" **DİA**, XXXVIII, Ankara 2010, s. 411.

⁴⁸³ Buhârî, "Tevhîd", 24; Müslim, "İmân", 302.

⁴⁸⁴ 20 Tâhâ, 109.

⁴⁸⁵ 21 Enbiyâ, 28.

⁴⁸⁶ 74 Müdessir, 48.

⁴⁸⁷ 40 Mü'min, 18.

“*Derecelerin arttırılması şeklinde*” anlamaları da yanlıştır. Kur'an'ı Kerim'in ve hadislerin bu konudaki sarîh elfâzı, günahkârların cehennemden çıkartılacağını ve dolayısıyla mezheplerinin de batıl olduğunu gösterir.”⁴⁸⁸

Dolayısıyla tahkîm olayıyla beraber ortaya çıkan Hâriciler, şefaath ile ilgili hadisleri kabul etmemişlerdir. Cehm b. Safvan (ö. 128) ile Mu'tezile kelamcıları da şefaath vasıtasıyla insanların cehennemden çıkacağına ihtimal vermemişlerdir.⁴⁸⁹ Kaderiye de Mu'tezile gibi düşünmüştür.⁴⁹⁰ Nihayetinde şefaath konusu, ilk dönemden beri âlimler arasında ihtilaf konusu olmuştur.⁴⁹¹

Özellikle Hâriciler ile Mu'tezile'ye karşı 'İmrân b. Husayn, hadislerin Kur'an-ı beyân ettiğini ifade etmiş, Câbir b. Abdullah da şefaathin hak olduğunu ısrarla savunmuştur. Ayrıca o, böylesi önemli meseleler hakkındaki hadisleri rivayet ederken kendine has vurgu ifadeleriyle hassasiyetini göstermiştir. Bu da konunun, toplum nazarında ehemmiyet kazandığını gösterir.

Hiz. Câbir birçok şefaath münkirlerinin hidayetine vesile olmuştur. Talk b. Habîb şöyle demektedir: “Ben Hiz. Câbir'le karşılaşınca kadar, “şefaath”i şiddetli bir şekilde inkâr edenlerden biriydim. Hiz. Câbir'e, Allah'ın cehennemde ebedi bırakılacağına dair Kur'an'daki tüm ayetlerini okudum. Hiz. Câbir: “*Ey Talk, Sen Allah'ın Kitabını, Resulünün Sünnetini benden daha iyi mi biliyorsun?*” dedi. Ben, “*Hayır, şüphesiz Sen Allah'ın Kitabını, Resulünün de sünnetini benden daha iyi biliyorsun*” dedim. Hiz. Câbir, “*Senin okuduğun ayetler müşrikler hakkındadır. Fakat günah işleyenler, cezalarını çektikten sonra çıkartılırlar.*” Hiz. Câbir iki elini kulaklarına götürerek, “*Biz de senin okuduğun ayetleri okuyorduk ve Rasûlullah (s.a.s.), ‘Onlar cehennemden çıkartılırlar.’ diyordu. Eğer böyle dediğini işitmediysem bu iki kulağım duymaz olsun.*” dedi. Hiz. Câbir Talk'a, “*Şefaath edenlerin şefaathi onlara fayda vermez.*” gibi ayetlerin, küfür üzere ölenler hakkında olduğunu, ‘onun izni olmadan, katında kimse şefaath edemez.’ misali ayetler ile

⁴⁸⁸ Nevevî, **Sahîhu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî**, (I-XVIII), el-Matbaatu'l-Mısriyye, Ezher 1929/1347, III, 35.

⁴⁸⁹ Ebû'l-Hasan el-Eş'arî, **el-İbâne**, Daru İbn Zeydün, Beyrut tsz.,s. 474; Malatî, s. 134.

⁴⁹⁰ el-Eş'arî, **el-İbâne**, s. 7, 10, 14.

⁴⁹¹ Ali Osman Ateş, **Ehli Sünnet ve Şî'a'nın Delil Olarak Aldığı Bazı Hadisler**, s. 76.

Rasûlullah'ın, Nebî, Şehîd ve Salihlerin şefaât edeceğine dair hadislerin ise kıyamet gününde, Müslümanlar hakkında olduğunu” söylemiştir.⁴⁹²

Talk b. Habîb'in konuyu Hz. Câbir'e tekrar tekrar sorduğu anlaşılmaktadır. Bir defasında Talk, “Sen bazı insanların cehennemden çıkarılacağını iddia ediyorsun. Oysa *“Onlar cehennemden çıkmak isterler fakat oradan çıkamazlar”* ayetini bilmiyor musun?” diye sordu. Hz. Câbir: Şehadet ederim ki; Siz bu ayete iman edip tasdik etmeden önce, bu ayet Allah Resulü'ne indi ve biz iman edip tasdik ettik. Ben yine şehadet ederim ki, Allah Resulünün *“Bazı insanlar cehennemden çıkartılırlar.”* dediğini de işittim diye cevap verince Talk, “Çare yok. Allah'a yemin olsun ki ebediyen seninle artık tartışmayacağım.” demiştir.⁴⁹³ Hz. Câbir'in *“Eğer böyle dediğini işitmediysem bu iki kulağım duymaz olsun.”* Vurgusu, işin ehemmiyetini ve tartışmanın ne derece büyüdüğünü göstermektedir. Ayrıca şefaât ile ilgili hadisler sadece Hz. Câbir'den değil, Ubey b. Ka'b ve daha birçok sahâbiden gelmişlerdir. Belli ki Sahâbe-i Kirâm, bu konuda toplumu doğru aydınlatmak için adeta seferber olmuştur.⁴⁹⁴

Hz. Câbir'in şefaât münkirleriyle, ilim, engin anlayışıyla, fıkıh, fetva ve hatta tefsir ile memzûc hoşgörüsüyle nasıl mücadele ettiğine dair bir diğer kıssa da şudur: Yezîd el-Fakîr diyor ki: “Hz. Câbir'in hadis rivayet ettiği bir vakitte gelip yanına oturdum. Bazı insanların cehennemden çıkarılacağını anlattı. Ben ise o zaman buna inanmadığım için kızarak, “Sıradan insanların böyle demeleri neyse de Ey Rasûlullah Ashâbî! Siz nasıl böyle bir şey söylersiniz?” Allah Teâlâ, *“Ateşten çıkmak isterler, fakat onlar oradan çıkacak değillerdir. Onlar için devamlı bir azap vardır”*⁴⁹⁵ buyurduğu halde Siz, bazı insanların cehennemden çıkartılacağını iddia ediyorsunuz.” dedim. Meclistekiler, beni azarlamaya başladılar. Hz. Câbir, onların en halimi idi. “Bırakın onu” dedi ve “şüphesiz senin bu dediğin kâfirler içindir.” diyerek *“Şüphe yok ki kâfir olanlar, yeryüzündeki her şey ve bunun yanında da bir o kadarı kendilerinin olsa da kıyamet günününün azabından kurtulmak için onu fidye verseler onlardan asla kabul edilmez; onlar için acı bir azap vardır. Ateşten çıkmak isterler, fakat onlar oradan çıkacak değillerdir. Onlar için devamlı bir azap*

⁴⁹² İbn Kesîr, **en-Nihâye fi'l-Fiteni ve'l-Melâhim**, II, 312 vd.

⁴⁹³ Abdurrezzâk, **Musannef**, XI, 412, Hno: 20862.

⁴⁹⁴ Buhârî, Teyemmüm, 3, Salât, 56, Humus, 8; Müslim, Mesâcid, 3, İmân 320; Nesâî, Gusl, 26; Tirmizî, Menâkib, 3.

⁴⁹⁵ Mâide, 37.

vardır.”⁴⁹⁶ mealindeki ayetleri okudu. Sen Kur’an’ı okumaz mısın? dedi. Ben “Evet, tamamını toplu bilirim” dediğimde, “Allah, “*Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl ki, Rabbin seni Makam-ı Mahmud’a ulaştırsın.*”⁴⁹⁷ buyurmuyor mu? İşte sözü edilen makam bu (şefaati) makamdır. Zira Allah, bazı kimseleri hataları yüzünden dilediği kadar cehennemde alıkoyacak, onlarla konuşmayacaktır. Allah, onları çıkarmayı irâd ettiğinde de çıkaracaktır” dedi. Yezîd el-Fakîr, “*Eski fikrime dönüp, şefaati bir daha yalanlamadım.*” demektedir.⁴⁹⁸ Hz. Câbir, bunları ‘Amr b. Dînâr’a da anlatmıştır.⁴⁹⁹

Günümüzde halen şefaati konusunda farklı yaklaşımlar vardır. Örneğin “*Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*” adlı eserin yazarı Süleyman Ateş, şefaati konusundaki ayetlerin açık olduğunu kabul etmekle beraber, kendince abartmalı bulduğu Hz. Peygamber’in âhirette şefaati edeceğine dair hadislere kuşku ile baktığını söyleyerek kendi kendisiyle çelişmiştir.⁵⁰⁰

Müminlerin cehenneme girip girmeyeceği, gireceklerse nasıl çıkacakları konusu aslında şefaatiyle bağlantılı bir husustur. Tartışmalara konu olan bu duruma da Hz. Câbir, açıklık getirmiştir. Tâbiünden Ebû Sümeyye şöyle demektedir: “Biz “vurûd” konusunda ihtilafa düştük. Kimimiz “Mümin cehenneme girmez.” dedi. Kimimiz de “Herkes girecek sonra Allah sakınanları kurtaracak.” dedi. Derken Hz. Câbir’le karşılaştım. Ona: “*Biz şuracıkta “vurûd” konusunda ihtilafa düştük.*” dedim. Kimimiz “Mümin cehenneme girmez” dedi. Kimimiz de, “Herkes girecek” dedi. Hz. Câbir, parmaklarını kulaklarına götürüp: “Allah Resulünün şöyle dediğini işitmediysem şu iki kulağım sağır olsun. Vurûd, “duhûl” anlamındadır. İyi, kötü herkes oraya girecektir. Ancak orası, İbrahim’e (a.s.) olduğu gibi, mümine serin ve güvenli olacak hatta ateşin (veya cehennemin dedi) bu serinliğinden patırtı sesi duyulacaktır.” dedi. “Sonra Allah, sakınanları kurtarıp, zalimleri dizüstü içinde terk edecektir.”⁵⁰¹ dedi. Ayrıca Hz. Câbir, “Vurûd” konusunda

⁴⁹⁶ Mâide, 36-37.

⁴⁹⁷ İsrâ, 79.

⁴⁹⁸ Kandehlevî, *Hayâtu’s-Sahâbe*, (I-V), Muessesetu’r-risâle, Beyrut 1999, IV, 61.

⁴⁹⁹ Hâkim, *Müstedrek*, II, 301; İbn Hibbân, *Sahîh*, XVI, 526.

⁵⁰⁰ Süleyman ATEŞ, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, (I-XII), İst. 1988, I, 159-160.

⁵⁰¹ Ahmed, *Müsned*, XXII, 396, Hno: 14520.

Rasûlullah'tan uzun bir hadis daha rivayet etmiştir. Lakin mevzu uzamasın diye burada zikredilmeyecektir.⁵⁰²

Diğer önemli bir konu, büyük günah işleyenin mümin sayılıp sayılmayacağı tartışmalarıdır. Bu mevzuda da doğru olanı tespit etmek için Hz. Câbir'e müracaat edildiği görülmektedir. Ebû Zübeyr, Hz. Câbir'e: “Sizler Rasûlullah (s.a.s.) döneminde büyük günahları şirk addediyor muydunuz?” diye sorduğunda Hz. Câbir: “Ma'âzallâh, (Allah korusun)” diyerek⁵⁰³ böyle bir şeyi söylemenin ne kadar yanlış olduğunu ifade etmiştir. “Ma'âzallâh” diyerek vurgu yapması yine işin ehemmiyetini göstermektedir.

Netice itibariyle Hz. Câbir, toplum arasında yaşanan ve kısa zamanda Mu'tezile ve Hâricilerin temel fikri haline gelen, büyük günah, şefa'at ve vurûd konularında yanlış bir itikadın önüne geçmek için büyük bir gayret içinde olmuştur.⁵⁰⁴ Böylece o, batıl itikâdların insanlar arasında yerleşip yayılmasına engel olmak için adeta siper olmuş, niza' olan konularda Kur'an ve Sünnet'e müracaat edilmesi gerektiğinin rehberliğini yapmıştır.

2.2.2. Kader

Kader meselesi de Sahâbe döneminde tartışma konusu olmuş ve günümüzde de ciddiyetini muhafaza etmektedir.⁵⁰⁵ Bazıları Hz. Ömer'in vebâ salgını yüzünden Şam'a girmeyip geri dönmesini kaderden kaçış olarak değerlendirmişlerdir. Hz. Ömer ise bütün fiillerin kader kapsamı içinde olduğunu, dolayısıyla salgın bir hastalığın bulunduğu bir beldeye girmemenin de kader kapsamı içinde olduğunu söylemiş ve Hz. Peygamber'in kader konusundaki hadislerini hatırlatmıştır. Ayrıca, işlediği günahların suçunu kadere bağlayan birisini de cezalandırmıştır.

Hz. Ömer gibi Hz. Ali de kader konusunda insanlarla mücadele etmiştir. Kendisine yöneltilen bir soru üzerine hiçbir şeyin kazâ ve kader dışında olmadığını belirtmiş, ancak kaderin kimseyi icbâr altında bırakmadığını ve insanların fiillerini kendi hür iradeleriyle gerçekleştirdiklerini söylemiştir.

⁵⁰² Ahmed, **Müsned**, XXIII, Hno: 15115.

⁵⁰³ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 365, Hno: 15184.

⁵⁰⁴ İbn Kesîr, adı geçen eserinde şefa'ati, kısımlarını ve delillerini bir arada vermiştir.

⁵⁰⁵ Bkz. Musa Bağcı, **İnsan Kaderi**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2009.

Hulefâ-yi Râşidîn döneminde başlayan kader tartışmaları, Müslümanlar arasında meydana gelen siyasî ve sosyal olayların etkisiyle ihtilaf edilen meselelerin başında yer almıştır. Bazı telakkilere göre Hz. Muaviye, icraatlarını meşrulaştırmak için kaderi cebir doğrultusunda yorumlamış, onun bu yorumu daha sonra cebirci görüşün kurucularından Cehm b. Safvân ve diğer Emevî destekçileri tarafından benimsenmiştir.

Ma'bed el-Cühenî (ö. 83) gibi bazı âlimler, Emeviler'in kaderle ilgili cebirci yorumlarını kabul etmemişlerdir. Ma'bed el-Cuhenî, bu konuyu hocası el-Hasan el-Basrî'ye sorduğunda, el-Hasan el-Basrî, kazâ ve kaderin inkâr edilemeyeceğini, fakat kaderi cebirci bir yorumla anlamının Allah'a yapılmış en büyük iftira olacağını söylemiştir. Daha sonra Vâsıl b. Atâ (ö. 131) ve Gaylân ed-Dımaşkî (ö. 120) de kader konusunda Ma'bed el-Cühenî'nin görüşünü benimsemişlerdir.⁵⁰⁶ Neticede cebir fikrini reddetmek amacıyla kazâ ve kaderin inkârı yoluna gidilmiştir. Bu durum Abdullah b. Ömer'e sorulduğunda, kendisinin onlardan, onların da kendisinden irak olduğunu söylemiştir.⁵⁰⁷

Kader tartışmaları arasında âlim sahâbîlerden Hz. Câbir de, sessiz kalmamış ve konuyu Sünnet bağlamında vuzuha kavuşturmuştur. Bellik ki daha Rasûlullah'ın sağlığında bu konu onun kafasını kurcalamış ve doğrusunu Rasûlullah'tan öğrenmek istemiştir. O, şöyle demektedir: “Ben, Rasûlullah'a: “*Ey Allah'ın Resulü, Biz, bitmiş ve sonuçlanmış bir iş için mi? yoksa yeniden başlanan bir iş için mi? amelde bulunuyoruz?*” diye sordum. Hz. Peygamber: “*Bitmiş bir iş için.*” buyurdu. (Orada bulunan) Süraka: *O zaman amelimiz neye yarar?* deyince Resûlullah (s.a.s.): “*Herkes kendi amelini yapmaya müyesser kılınmıştır*” buyurdu.⁵⁰⁸ Allah Resulü (s.a.s.), bu cevabıyla kaderin ilahî bir sır olduğunu, fazla kurcalamanın doğru olmayacağını Hz. Câbir'e ve onun şahsında ümmetine öğretmiştir.

Câbir b. Abdullah yanında, Abdullah b. Abbas (ö. 68), Abdullah b. Ömer (ö. 73) ve Vâsile b. el-Eska' (ö. 83) gibi birçok sahâbî ve tabiûn büyüklerinin yoğun mücadelelerine rağmen kaza ve kader tartışmalarının sonu gelmemiş ve neticede Kaderiye ve Cebriyye

⁵⁰⁶ Yusuf Şevki Yavuz, “Kader”, **DİA**, XXIV, 59.

⁵⁰⁷ Müslim, “İmân”, 1.

⁵⁰⁸ Ahmed, **Müsned**, XXII, 451, Hno: 14600.

adında iki fırka teşekkül etmiştir. Özellikle Cebriyye müntesipleri, mezheplerini kabul ettirip hızlıca yaymak için birçok hadis uydurmuşlardır.⁵⁰⁹

Câbir b. Abdullah (r.a.) kaza ve kader tartışmalarının neticesi olarak ortaya çıkan Mürcie'ye karşı da mücadele vermiştir. Mürcie'ye göre büyük günah işleyenler hakkındaki hüküm, Allah'a havale edilmelidir. Hz. Câbir'in Mürcie'ye reddiye babında rivayet ettiği bir hadis-i şerif şöyledir:

(Mekke döneminde) Tufayl b. 'Amr ed-Devsî, Rasûlullah'a gelerek şöyle dedi: "*Ey Allah'ın Resulü, Korunaklı bir kaleye gelmeyi istemez misin?*" (Bununla Tufeyl, Rasûlullah'ı Yemen'e hicret etmeye davet ediyordu.) Râvî, "*Cahiliye döneminde Devs Kabilesinin (Yemen'de) bir kaleleri vardı*" demektedir. Allah Teâlâ'nın Ensâr'a nasip edeceği bu teklifi, Rasûlullah (s.a.s.) kabul etmedi. Rasûlullah'ın Medine'ye hicretinden sonra Tufayl b. 'Amr, yanındaki kavminden bir kişiyle beraber Medine'ye hicret edip yerleşti. Tufayl b. 'Amr'la beraber gelen şahıs, Medine'de (havasından) hasta düştü. Hastalığının acısına dayanamayıp keskin okuyla elinin atardamarını kesti. Elinden akan kan durmadı ve öldü. Tufayl b. 'Amr, onu güzel bir surette rüyasında gördü, fakat eli sarılıydı. Tufayl ona, "*Rabbın sana nasıl bir muamelede bulundu.*" diye sorunca, Adam: "*Peygamberine hicret ettiğim için beni bağışladı*" diye cevap verdi. Tufayl, "*Peki niye elin sargıyla sarılmış halde?*" deyince Adam, Rabbim bana, "*Senin bozduğun yeri biz ıslah edecek değiliz.*" buyurdu dedi. Tufayl, bu kıssayı Rasûlullah'a anlatınca, Rasûlullah (s.a.s.), "*Allahım, onun ellerini de mağfiretine dâhil et.*" diye dua etti.⁵¹⁰

Câbir b. Abdullah bu rivayetiyle büyük günahların, gerek dünyada yapılacak dua ile gerekse ahirette yapılacak şefaath ile bağışlanabileceğini açıklığa kavuşturmuştur.

Hz. Câbir, Dinin alanına giren kader ve büyük günah işleyenlerin durumu gibi meselelerde çözümü dinin aslî iki kaynak olan Allah'ın Kitabı ve Rasûlullah'ın Sünneti'nde aramıştır. Allah ve Resulünün dine dair bıraktığı mevzuları ise kurcalamayı doğru bulmamıştır. Nitekim Kur'an da yeterli bilgi verilmeyen konular hakkında tartışmayı uygun görmemiş hatta bilgisizce tartışanları kınamıştır.⁵¹¹

⁵⁰⁹ Yaşar Kandemir, **Mevzu Hadisler**, İfav, İstanbul 2009, s. 39.

⁵¹⁰ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 231-232, Hno: 14982.

⁵¹¹ Âl-i İmrân, 3/66.

2.2.3. İhticâb ve Ru'yetullâh

İhticâb/Hicâb, hakka ve hakikate ulaşmaya, âhirette Allah'ı görmeye engel olan perde anlamında kullanılan bir terimdir. Allah'ın âhirette görülebilmesi diğer bir ifade ile ru'yetullah meselesi de özellikle Mu'tezile ile Ehl-i sünnet âlimleri arasında tartışma konusu olmuştur.

Sünnî âlimler, âhret hayatında ru'yetullâhın aklen mümkün olduğunu, nakli delillerle de sabit olduğunu savunurken, Mu'tezile mezhebi ve bu mezhebin görüşlerini benimseyen bir kısım âlimler, ru'yetullahın aklen veya naklen mümkün olmadığını ileri sürmüşlerdir.⁵¹² Bu görüşü savunanlar, ru'yet ile ilgili hadislerin Hz. Peygamber tarafından söylenmediğini, söylenmişse bile, Rasûlullah'ın bunları başkasından hikâye etmek yoluyla anlattığını; râvîlerin ise doğrudan Hz. Peygamber'in sözüymüş gibi bu kısmı hafzederek naklettiklerini iddia ederler.⁵¹³ İlk dönemlerde tartışma konusu olduğu anlaşılan bu konu, aslında Ehl-i Sünnet mensuplarının üzerinde ittifak ettikleri bir mevzudur.⁵¹⁴

Ehl-i Sünnet'e mensup müfessirler, “*Güzel davranışlarda bulunanlara daha güzel karşılık, bir de ziyade vardır*”⁵¹⁵ mealindeki ayette yer alan “ziyade” kelimesini “perdenin kalkması ile müminlerin Allah'ı görmesi” şeklinde yorumlamaktadır. Ru'yetullah'ın mümkün olduğuna dair ayetler⁵¹⁶ yanında konuya dair hadisler Hz. Ebu Bekir, Hz. Ali, İbn Abbas, İbn Ömer, İbn Mes'ud, Câbir b. Abdullah, Enes b. Malik, Ebu Musa el-Eş'ari, Mu'az b. Cebel, Zeyd b. Sabit, Ubade b. Samit, Ebu Uname, Huzeyfe, Ammar, (radiyallahuanhum) gibi yirmiden fazla sahabîden gelmiştir.⁵¹⁷ Bu konuda sahabe-i kiramdan gelen ve tevatür derecesine ulaşan hadislere rağmen Kaderiye ve Cehmiyye, ru'yetullâhı imkânsız saymışlardır.⁵¹⁸

Kaderiye ve Cehmiyye'nin bu yanlış görüşlerine karşı yine etkin mücadeleyi sahâbe-i kirâm vermiştir. Hz. Câbir, bu konuda en çok gayret gösterenlerden biri olmuştur.

⁵¹² İlyas Çelebi, “Hicâb”, **DİA**, XVII, 429.

⁵¹³ Hüseyin Hansu, **Mutezile ve Hadis**, s. 255.

⁵¹⁴ el-Eş'ârî, **el-İbâne**, s. 14; Bkz. Talat Koçyiğit, **Kur'an ve Hadis'te Ru'yet Meselesi**, AÜF Yayınları, Ankara, 1974.

⁵¹⁵ Yûnus, 10/26.

⁵¹⁶ A'râf, 7/143; Yunus, 10/26; Kıyamet, 75/22-23; Mutaffifin, 83/15.

⁵¹⁷ Ru'yetullah'ın isbatı hakkındaki deliller için bkz. el-Eş'ârî, **el-İbâne**, s. 13-20; Talat Koçyiğit, **Kur'an ve Hadis'te Ru'yet Meselesi**, s. 70 vd; Ali Osman Ateş, **Ehli Sünnet ve Şi'a'nın Delil Olarak Aldığı Bazı Hadisler**, s. 81-106.

⁵¹⁸ el-Eş'ârî, **el-İbâne**, s. 7.

Nitekim Ehl-i Sünnet âlimlerinin ru'yetullâh konusu için delil aldıkları en baştaki rivayet,⁵¹⁹ Câbir b. Abdullah'ten gelen rivayettir. Bu rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.s.), *“Cennet ehli nimetler içinde oldukları bir durumda, bir nur onlara parıldar. Başlarını kaldırdıklarında Rablerinin üstlerinde kendilerine teşrif etmiş olduğunu görürler. “Selam size, Ey Cennet Ehli!” der. Allah'ın; “Rahîm olan Rab'dan bir söz olarak (onlara) “selam” vardır”⁵²⁰ ayetinden kastettiği budur. O, onlara, onlara da O'na bakarlar. Rableri onlardan gizleninceye kadar, hiçbir nimete iltifat etmeden O'na bakmaya devam ederler. O gizlendikten bir süre sonra da, O'nun nuru ve bereketi yurtlarında devam eder”* buyurmuştur.⁵²¹ Cehmiyye'ye reddiye babında Hz. Câbir'den mervî, ihticâb ve ru'yetullâh hakkında başka rivayetlerde kaynaklarımızda yer almıştır: Ebû Zübeyr'in, Hz. Câbir'e *“vurûd”* hakkında sual etmesi üzerine Hz. Câbir, Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu söyledi: *“Kıyamet günü bizler, insanlardan yüksekte bir yerde iken, tüm ümmetler putlarıyla ve taptıklarıyla öncelik sırasına göre çağrılırlar. Sonra Rabbimiz gelir ve bize: “Ne bekliyorsunuz?” der. “Rabbimizi bekliyoruz.” demeleri üzerine: “Sizin Rabbiniz Benim.” der. “Seni görmeden inanmayız” derler. Bunun üzerine, müjdeleyici bir suretle onlara tecelli eder ve onlar da ona tabi olurlar.”⁵²²*

Suheyb b. Sinân yoluyla gelen şu rivayet ise, Câbir'den gelen rivayetleri desteklemektedir: Allah Teâlâ cennet ehline, *“Benden daha başka bir şey istiyor musunuz?”* diye soracak, onlar da, *“Yüzümüzü ağartmadın mı, bizi cennete koyup ateşten kurtarmadın mı?”* diyecekler, Allah ise perdeyi kaldıracak ve cennettekiler, o güne kadar mazhar olmadıkları en büyük nimet olarak Rablerine bakacaklardır.⁵²³

Bu meseleler, itakadla ilgili mühim konular olduğundan, Câbir b. Abdullah (r.a.), kendi içtihadından bir şeyler söylememiş, sadece ayetlerin beyanı ya da teyidi mahiyetinde hadisler rivayet etmek suretiyle Cehmiyye ve Kaderiye gibi fırkaların batıl görüşleriyle mücadele etmiştir.

⁵¹⁹ İlyas Çelebi, “Hicab”, **DİA**, XVII, 429.

⁵²⁰ Yasin, 58/36.

⁵²¹ İbn Mace, Mukaddime, 184, (I, 65).

⁵²² Buhârî, Mevâkit, 16, 26; Tefsîr, Kâf, 50/1; Tevhîd, 24; Müslim, Mesâcid, 211; Ebû Davûd, Sünnet, 20, (4729); Tirmizî, Cennet, 16, (2551); İbn Mâce, 13. bab, Hno: 177; Ahmed, **Müsned**, XXIII, 328, Hno: 15115; Dârimî, **er-Reddu 'Ale'l-Cehmiyye**, Thk. Bedr b. Abdullah el-Bedr, Dâru İbn Kesir, Beyrut 1416/1995, s. 71, 113, 158, 161, 169, 178, Hno: 185.

⁵²³ Müslim, İmân, 297.

2.2.4. Allah'ın Kelâm Sıfatı

Dinî bir terim olarak, “Allah'ın konuşma yetkinliğine sahip bir varlık olduğunu bildiren Kelâm sıfatı”⁵²⁴ da daha ilk dönemlerden itibaren büyük tartışmalara konu olmuştur.

Aslında Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın melekler, İblis ve peygamberlerle konuştuğu ifade edilmiş, tükenmeyen kelimelerinin olduğu belirtilerek konuşmanın O'nun bir sıfatı olduğuna dikkat çekilmiştir. Ayetlerde “*söyledi, konuştu, nidâ etti*” anlamlarına gelen ifadeler zikredilmiş, Allah'ın yarattığı varlıklarla konuştuğu açıkça ifade edilmiştir.⁵²⁵ Hz. Musa örneğinde olduğu gibi Allah, perde arkasından doğrudan konuştuğu gibi, vahiy yoluyla, ya da elçi göndermek suretiyle de konuşmuştur.⁵²⁶ Bu nedenle vahiylerle “Kelâmullah” denilmiştir. Allah Teala, diğer insanlar arasından seçtiği Hz. Musa'yla vasıtasız konuşmuş, Tûr Dağı'nın sağ yanından “Ey Mûsâ” diye hitap etmiştir.⁵²⁷ Allah'ın “OI” sözüyle halk edilen Hz. İsa'ya “Kelimetullah” denilmiştir.⁵²⁸

Bütün bu kat'i delillere rağmen Ca'd b. Dirhem (ö.124) Kur'an'ın mahlûk olduğunu söylemiş ve böylece Allah'ın kelâm sıfatını inkâr ederek⁵²⁹ büyük bir tartışmanın fitilini ateşlemiştir.

Kur'an ayetleri yanında hadislerde de Allah'ın konuşan bir zat olduğuna temas edilmiştir. Rivayetlere göre Allah, bazı insanlarla dünyada perde arkasından konuşmuştur. Ahirette ise arada bir vasıta olmadan müminlere hitap edecek, ilâhî emirlere aykırı davranan günahkârlarla konuşmayacaktır.⁵³⁰

Konu ile ilgili olarak Câbir b. Abdullah'tan gelen rivayetler de, Allah'ın kelâm sıfatı için delil olmuşlardır. O, bir rivayette şöyle demektedir: Allah Resulü insanların vakfe ettiği mahalde kendini arz ediyor ve şöyle diyordu: “*Bana sahip çıkıp kavmi arasına*

⁵²⁴ Râgıb el-İsfahânî, **el-Müfredât**, “klm” md.

⁵²⁵ Abdülbâki, Muhammed Fuad Abdülbâki, **el-Mu'cemu'l-Mufehres**, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1364, “kvl”, “klm”, “ndy” maddeleri.

⁵²⁶ el-A'râf, 7/143; eş-Şûrâ, 42/51.

⁵²⁷ el-A'râf, 7/144; Meryem, 19/52.

⁵²⁸ Âl-i İmrân, 3/45; en-Nisâ, 4/171.

⁵²⁹ Ahmet Saim Kılavuz, “Akaid”, **DİA**, II, 214.

⁵³⁰ İbn Mâce, “Mukaddime”, 13; Buhârî, “Rikâk”, 49; Müsned, II, 253; krş. el-Bakara, 2/174; Âl-i İmrân, 3/77; Yusuf Şevki Yavuz, “Kelâm”, **DİA**, XXV, 194.

*alacak kimse yok mu? Şüphesiz Kureyşliler Rabbimin kelimelerini tebliğ etmeme mani oldular.*⁵³¹

Allah'ın kelam sıfatının diğer bir delili yine Hz. Câbir'den gelen şu rivayettir. O şöyle demektedir: Rasûlullah (s.a.s.) bana baktı ve: “Ey Câbir, seni üzgün görüyorum” dedi. Ben: “*Babam şehit edildi. Geride borcunu ve 'iyâlini bıraktı.*” dedim. Rasûlullah (s.a.s.): “*Sana haber vereyim mi? Baban hariç, Allah konuştuğu herkesle perde arkasından konuştu. Babanla yüz yüze konuştu ve dedi ki: “Ey kulum ne istersen iste sana vereyim.” O, “İkinci kez senin yolunda öldürülmem için beni diriltmeni istiyorum.” dedi. Rabb Teâlâ: “Ölenlerin tekrar dünyaya döndürülmeyeceklerine dair geçmişte verilen sözüm var.” buyurdu. Baban: “Öyleyse arkamda kalanlara durumumu bildir.” dedi. Allah azze ve celle de şu ayeti indirdi: “Allah yolunda öldürülenleri ölü sanmayın.”*^{532,533} Böylece Câbir (r.a.) rivayetleriyle, Allah'ın kelam sıfatını inkâr edenlere karşı da Sünnet ile mücadele vermiştir.

3. İLMÎ DURUMU

Sahâbenin Sünnet bilgileri aynı seviyede değildi. Zira onlardan kimileri vakitlerinin çoğunu Rasûlullah'la beraber hizmetinde geçirirken, kimileri bâdiyede hayvanlarını otlatıyor, kimileri de çarşıda pazarda ticaretle uğraşıyordu. Kimisi şehirde ikamet ediyor, kimisi de kırsalda ikamet ediyordu. Bu gibi nedenlerden dolayı her birisinin Rasûlullah'tan ahzettiği ilim miktarı da farklıydı.

Vaktinin çoğunu Rasûlullah'la beraber geçirmiş, ondan sonra da dört halife misali idari işler vs. ile iştiğal etmemiş ve uzun bir ömür yaşamış olan Câbir b. Abdullah (r.a.), Enes b. Mâlik (r.a.), Hz. Aişe, İbn Ömer (r.a.) ve Ebû Hureyre (r.a.) gibi ilmi çok, zabt yeteneği yüksek sahâbîlerin hadis ilmine sağladıkları katkı şüphesiz diğerlerinden daha çok olmuştur. Bu nedenle hadis kaynaklarımızda bu sahabîlerin ismi daha sık geçmekte ve hadis tarihi kitaplarında hep bunların hizmetlerine atıfta bulunmaktadır.

İslam âlimleri, Câbir b. Abdullah'ın ilmi seviyesini ifade etmek için değişik ifadeler kullanmışlardır. İbnü'l-Esîr (ö. 606), onun için “*Hadis rivayetinde muksirûn'dandır.*” ve

⁵³¹ Dârimî, *er-Reddu ale'l-Cehmiyye*, s. 158, Hno: 285.

⁵³² Ali İmran, 169.

⁵³³ Dârimî, *er-Reddu ale'l-Cehmiyye*, s. 71, Hno: 115; s. 169, Hno: 303.

“Sünnet hafızlarındandır.” tabirlerini kullanmış,⁵³⁴ Zehebî (ö. 748) onun için “*el-İmâmü'l-Kebîr*”,⁵³⁵ “*el-Müctehidü'l-Hâfiz*”⁵³⁶ ve “*el-Fakîh*”⁵³⁷ ifadelerine yer vermiştir.⁵³⁸ İbn Hacer (ö. 852) ise, “*Rasûlullah'tan hadis rivayet eden muksirûn'dan biridir*” demiştir.⁵³⁹

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı gibi Hz. Câbir, sadece muhaddis bir sahâbî değil, aynı zamanda fakih ve müfessir bir sahâbîdir. Bu itibarla O'nun hadisçiliğine geçmeden önce, fıkıh ve tefsir bilgisinden bahsetmenin isabetli olacağı kanaatindeyiz.

3.1. FIKIHÇİLİĞİ

Fıkıh, lügatte “*bir şeyi bilmek, iyi ve tam anlamak, derinlemesine kavramak*” manasına gelirken, fakîh de (çoğulu fukahâ) “*Bir konuyu derinden kavrayan, ince anlayış sahibi kimse*” demektir.⁵⁴⁰ Hz. Câbir'in, Rasûlullah (s.a.s.) ve büyük fakîh sahâbîlerle geçen uzun ömrü, ona büyük bir ilmi birikim kazandırmıştır. Onun fıkının menba'ı, sadrında muhafaza ettiği Kur'ân ve tahammül ettiği yüzlerce hadis idi.

Kur'an ve hadisler bilinmeden fıkıh olmaz, fâkîh de olunamazdı. Hz. Câbir'in kendisinden ilim ahzettiği Ebû Sa'îd el-Hudrî, “*Sahâbîlerin oturduklarında hadis rivayet ettiklerini, bu hadislerin aynı zamanda fıkıh olduğunu*” söylemiştir.⁵⁴¹ Kur'an herkesin bildiği, kendisinde şüphe olmayan bir kitaptı. Hadislere gelince herkesin hadis bilgisi farklı olduğundan, hadisleri çok bilen fıkıh daha kuvvetliydi. Bu itibarla Abdullah b. 'Amr (r.a.) (ö. 65), Câbir b. Abdullah (r.a.) (ö. 78), Ebû Hureyre (r.a.) (ö. 57), Abdullah b. Abbâs (r.a.) (ö. 68), İbn Ömer (r.a.) (ö. 74) gibi çok hadis rivayet eden sahâbîler fukahâ olarak

⁵³⁴ İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Gâbe*, I, 492.

⁵³⁵ Hadis âlimleri imâm kelimesini başlıca iki mânada kullanmışlardır: a) Hadis alanında geniş bilgiye ve üstün mevkiye sahip, bilgisine güvenilen hoca. b) Cerh ve ta'dîl terimi olarak adâlet ve zabt sıfatlarını taşıyan kişiler arasında dördüncü mertebede bulunan kimse. Bkz. Salim Öğüt, “İmam”, *DİA*, XXII, 190.

⁵³⁶ İctihad, Nassın lafız ve mânasından hareketle, nassın bulunmadığında da çeşitli istinbat metotları kullanılarak şer'î hüküm hakkında zannî bilgiye ulaşma çabasının genel adıdır. Bu çabayı gösteren kimseye müctehid, hakkında ictehad edilen konuya da müctehedün fih denilir. Bkz. H.Yunus Apaydın, “İctihad”, *DİA*, XXI, 432; Hafız: Hadis nakil ve rivayetini meslek edinip çok miktarda hadisi ezberleyen kimse. Bkz. M.Yaşar Kandemir, “Hafız”, *DİA*, XV, 78.

⁵³⁷ Fıkıh sözlükte “bilmek, bir şeyi iyi anlamak, bir konuda derin bilgi sahibi olmak” anlamında olup bu kökten türeyen fakih de “bir şeyi iyi bilen, iyi anlayan kimse” demektir. Geniş Bilgi İçin Bkz. Hayreddin Karaman, “Fakih”, *DİA*, XII, 126.

⁵³⁸ Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ*, III, 189.

⁵³⁹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 121.

⁵⁴⁰ Hayreddin Karaman, “Fıkıh”, *DİA*, XIII, 1.

⁵⁴¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 322.

nitelendirilirdi.⁵⁴² Genel kural bu olmakla beraber her muhaddis fakih olmayabilirdi. Çünkü fıkıh aynı zamanda bir muhakeme gücüydü. Mesela İbn Ömer (r.a.), muhaddis olduğu kadar fakîh değildi.⁵⁴³ Kur'an ve Sünnet bilgisi yanında Hz. Câbir'in, İslam'ın canlı örneği olan Hz. Peygamber'in dizi dibinde yetişmiş olması, tafakkuhunu artırmıştı. Fakat İbn Ömer (r.a.) misali, o da muhaddis olduğu kadar fakîh değildi.

Sahâbîler, yanılma ve hata etme endişesiyle, fetva vermekten çekiniyorlardı. Her biri, meseleyi bir diğerine havale ediyordu. Bir hüküm vermek gerektiğinde ise önce aralarında istişare ediyorlardı. Sadece gerçekleşen meseleler hakkında konuşuyorlar, farazî meseleler hakkında içtihadı gitmiyorlardı.⁵⁴⁴

Sahâbe her ne kadar böyle hareket etse de, siyasi ve sosyal hayata dair birçok mesele, onların Kur'an ve Sünnet ışığında fetvalar vermelerini gerekli kılıyordu. Birçok soru ve sorunla karşılaşan Hz. Câbir sorunları çözümsüz bırakmamış, birçok fetvalar vermiştir. O, bu hareketiyle aynı zamanda, fıkıh ve sünnetin birbirinden ayrılmaz iki unsur olduğunu, sünnetsiz fıkıhın mümkün olmayacağını, fıkıhsız sünnetin de kâfi gelmeyeceğini ortaya koymuştur.

3.1.1. Fetvâları

Fetvâ, "*Fakih bir kişinin sorulan fıkhi bir meseleye yazılı veya sözlü olarak verdiği cevap, ortaya koyduğu hüküm*" demektir.⁵⁴⁵ Rasûlullah (s.a.s.) hayatta iken, sahâbeyi kendisinden sonra bu mesuliyeti almaya alıştırmıştı. O daha hayatta iken dört halife gibi bir kısmına icthâd etme konusunda izin vermişti.

İbn Ömer'e; "*Rasûlullah hayatta iken kimler fetva verirdi?*" diye sorulduğunda, "*Ebu Bekir ve Ömer dışında kimseyi bilmiyorum.*" derken, Kasım b. Muhammed, Hz. Osman ve Hz. Ali'yi de ilave ederek; "*Rasûlullah (s.a.s.) döneminde Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali'nin fetva verdiğini söylemiştir.*"⁵⁴⁶ Rasûlullah'ın ikrarı olmadan bunların indi icthâd yapmaları düşünülemez. Aslında Rasûlullah bu methodologyla, onların sonraki döneme

⁵⁴² Yavuz Köktaş, **Hadis ve Sünnete Oryantalist Yaklaşımlar**, İz Yayıncılık, İstanbul 2011, s.16; el-A'zamî, **İlk Devir Hadis Edebiyatı**, s. 27.

⁵⁴³ İbn Sa'd, **Tâbakât**, II, 373.

⁵⁴⁴ Konu örnekleri ve detay bilgi için bkz, Mûsâ b. Alî b. Muhammed el-Emîr, **Câbir b. Abdullah ve Fıkıhu**, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2000/1421, I, 46-48.

⁵⁴⁵ Fahrettin Atar, "Fetva", **DİA**, XII, 486. 1995.

⁵⁴⁶ İbn Sa'd, **Tâbakât**, II, 334-335.

mücehhez girmelerini sağlamıştır. Nitekim onlar bu sayede, sonradan karşılaştıkları birçok sorunu zorlanmadan çözüme kavuşturmuşlardır.

Dolayısıyla Rasûlullah'ın vefatından sonra mesuliyeti sırtlanan sahâbe nesli, tamamen hazırlıklı bir nesil idi. Onlar, tamamlanmış olan İslam Dininin nasslarını oluşturan Kitap ve Sünnet'i tahammül etmişlerdi. Her ne kadar nasslarda temel konular 'âm ve küllî hükümler ile beyan edilmiş olsa da, erken dönemde ortaya çıkan cüziyyata müteallik bazı meseleleri halletme ihtiyacı, onları ictihâd, fetva ve takrirlerde bulunmaya ve gerekli kanuni düzenlemeleri yapmaya sevk etmiştir.

Sahâbe, fetva vermede acele davranmayı hoş karşılamazdı. Onlardan her biri, meselenin kendileri dışında bir sahâbî marifetiyle çözüme kavuşmasını arzuları. Meselenin kendi üzerinde kaldığını gördüğünde de, hükmünü Kitap, Sünnet ve akvâl-i hulefâ-i râşidinden çıkarmak için bütün gayretini sarfettikten sonra fetvasını verirdi.⁵⁴⁷

İşte bu sebeple sahâbenin küçükleri Hz. Osman'ın şehadetinde sonra hadis rivayetini ve fetva vermeyi vazife edinmişlerdir.⁵⁴⁸ İbn Abbâs, İbn Ömer, Ebû Sa'îd el-Hudrî, Ebû Hureyre, Abdullah b. 'Amr b. 'Âs, Câbir b. Abdullah, Râfi' b. 'Hâdic, Seleme b. el-Akva', Ebû Vâkid el-Leysî, Abdullah b. Buhayne (radiyallahu anhum) ve bunun gibileri fetva vermeye ve hadis rivayet etmeye Hz. Osmân'ın vefatından sonra başlamışlar ve ömürlerinin sonuna kadar bu işe devam etmişlerdir. Onlar bu tavırlarıyla ilme ve âlime gösterilmesi gereken saygıda da örnek olmuşlardır. Zira artık kibâr-ı sahâbe dâr-ı bekâya irtihal etmiş, siyasi olaylar yüzünden ortam karışmış ve hadis rivayeti yanında, insanların sorularına cevap vermek (fetva) artık bir zorunluluk haline gelmiştir. Özellikle İbn Abbâs, İbn Ömer, Ebû Sa'îd el-Hudrî, Ebû Hureyre ve Câbir b. Abdullah (radiyallahu anhum) fetva vermede öne çıkmışlardır.⁵⁴⁹

İbn Hazm, sahâbeyi, fetvaları çok olanlar, fetvaları orta sayıda olanlar ve fetvaları az olanlar olmak üzere üç ayrı gruba ayırmıştır. İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751) de, 130 küsur sahâbeden fetvaların geldiğini ifade ettikten sonra onları, verdikleri fetvaların

⁵⁴⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmü'l-Muvakkı'in**, I, 33.

⁵⁴⁸ İbn Sa'd, **a.g.e.**, II, 372.

⁵⁴⁹ İbn Sa'd, **a.g.e.**, II, 321; Zehebî, **Târîh**, V, 414, (el-Mektebetu's-Şâmile).

oranına göre “Muksirûn, Mutevassitûn ve Mukillûn” olmak üzere üçe ayırarak İbn Hazm’a katılmıştır.⁵⁵⁰

Buna göre, fetva vermede muksirûn olan 7 sahâbî sırasıyla, Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Mes’ûd, Hz. ‘Aîşe, Zeyd b. Sâbit, İbn ‘Abbâs ve İbn Ömer’dir.⁵⁵¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, İbn Hazm’ın “*Bunlardan her birinin fetvaları büyük bir kitabı câmidir*” dediğini nakletmiştir.⁵⁵² Nitekim Ebû Bekir Muhammed b. Mûsâ b. Ya‘kûb b. Emîrû’l-Mü’minîn el-Me’mûn, İbn Abbâs (r.a.)’ın fetvalarını yirmi kitapta toplamıştır. İbn Abbâs, genel ilmin yanında hadis ilminde de İslam’ın önde gelen imamlarından.

Câbir b. Abdullah (r.a.), iftâda mutevassitûn yani fetvaları orta seviyede olanlar arasındadır. Fetvaları orta sıyıda olan sahâbîler on üç kişi olup sırasıyla şunlardır: Ümmü Seleme, Enes b. Mâlik, Ebû Sa‘îd el-Hudrî, Ebû Hureyre, Hz. Osman, Abdullah b. ‘Amr b. el-‘Âs, Abdullah b. Zübeyr, Ebû Musa el-Eş‘arî, S‘ad b. Ebî Vakkâs, Selmân el-Fârisî, Câbir b. Abdullah, Muâz b. Cebel ve Hz. Ebû Bekir (r.anhum). Bunlardan her birinin fetvâları toplandığında küçük bir cüz oluşturmaktadır. İbn Kayyim, bunlara Talhâ, Zübeyr, Abdurrahman b. ‘Avf , ‘İmrân b. Husayn, Ebû Bekre, ‘Ubâde b. Sâmit ve Ebû Süfyân’ın da dâhil edilebileceğini söylemiştir.⁵⁵³

Yukarıda sayılanların dışında kalan sahâbîlerin her birinin fetvaları, zor ve detaylı bir araştırma sonunda küçük bir cüz oluşturacaktır.⁵⁵⁴ Yani geri kalan sahâbîler fetvaları az olan sahâbîlerdir.

"Fetva vermenin, içtihada nisbetle daha özel bir anlamı vardır. Zira ictihâd, fikhî hükümleri kaynağından çıkarmak demektir. Bu hükümlerin açıklanması için herhangi bir soru sorulsun veya sorulmasın sonuç değişmez. Fetva ise, ortada bulunan bir vakıanın hükmünü açıklamak üzere müftînin verdiği cevaptan ibarettir."⁵⁵⁵ Dolayısıyla İbn Hazm’ın tasnifinden hareketle, verdiği fetvâ sayısına bakarak bir sahâbînin fakîh olup olmadığı

⁵⁵⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebî Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekir b. Eyyûb, **İ‘lâmu’l-Muvakkı’în ‘an Rabbi’l-‘Âlemîn**, Thrc. Ebû ‘Ubeyde, Meşhûr b. Hasan, (I-VII), Dâru İbnu’l-Cevzî, Riyâd 1423, II, 18.

⁵⁵¹ İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 29.

⁵⁵² İbn Kayyim, **İ‘lâmu’l-Muvakkı’în**, II, 18.

⁵⁵³ İbn Kayyim, **İ‘lâmu’l-Muvakkı’în**, II, 18-19.

⁵⁵⁴ İbn Hazm, Ali b. Ahmed el-Endelüsî, **el-İhkâm**, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru’l-Afâk el-Cedîde, (I-VIII), Beyrut, tzs., V, 92-94; M. Cemâleddin el-Kâsımî, **Kavâidu’t-Tahdîs**, s. 73-4.

⁵⁵⁵ Ebû Zehrâ, Muhammed, **İslam Hukuku Metodolojisi, Fıkıh Usûlü**, Trc. Abdulkadir Şener, Fecr Yayınları, Ankara, 1986, 73-74.

hakkında hüküm vermek yanıltıcı olabilir.⁵⁵⁶ Hem sahâbeden birçoğunun verdiği fetvalar, yalnızca Kur'ân'dan ilgili gördüğü bir ayeti okumak, o konuyla ilgili bir sünneti anlatmak veya bir hadisi aktarmak şeklinde olmuştur.⁵⁵⁷ Öyleyse fetvaları çok olan sahâbîler aynı zamanda fakihlerdir. Ama her fakîh olanın ise fetvaları çok olacak diye bir kaide yoktur.

İbn Kayyım'ın tespitine göre Câbir b. Abdullah (r.a.) gibi hadis rivayetinde muksirûn'dan olan Ebû Hureyre, Enes b. Mâlik ve Ebû Sa'îd el-Hudrî de fetva vermede Mutevassitûn arasındadır. Bundan da anlaşılıyor ki; her ne kadar fetva ehli olmak için hadis bilgisi zorunlu ise de, aslında çok hadis rivayeti ile çok fetva verme birbirinden farklı iki kabiliyettir. Çok hadis rivayeti daha çok ezber ve hafıza gücüyle ilgili iken, fetva vermek daha çok hafızadaki bilgiler ile güncel olaylar arasında doğru alakalar kurup, çözümler üretebilme kabiliyetidir. Ayrıca bazı sahâbîler fetvâ vermeyi de hadis rivayeti gibi vazife edinirken, bazıları ise farklı görevlerle meşgul olmuşlardır. Diğer bir husus da şudur ki, bütün sahâbîler aynı oranda soru ve sorunlarla karşılaşmamışlardır. Neticede fetvalar, gelen sorulara verilen cevaplardır.

Kanaatimize göre Hz. Câbir'in fetva vermede mutevassitûndan olmasının iki nedeni vardır: Birincisi o, ilk üç halife dönemi boyunca cihad ile meşgul olmuştur. Resûlullah'ın vefatının akabinde kendisini cihada verdiği için diğer işlere çok vakit ayıramamıştır. Hem ilk yıllarda onların fetvalarına çok fazla ihtiyaç da duyulmamıştır. İkincisi o, sahâbenin çoğunun hayatta olduğu yıllarda fetva vermeye yanaşmamıştır. O, Hz. Ömer döneminde kendisine tevdi' edilen 'Âriflik vazifesiyle, halife ile halk arasında köprü görevi görmüştür.⁵⁵⁸ Ortam karışık ilmî ihtiyaç hâsıl olunca, tıpkı kendisini cihada adadığı gibi, bildiklerini öğretmek için de kendisini hizmete adanmış, Mescid-i Nebevî'de ilim halkası kurmuştur. Nitekim o, Hz. Osman'ın vefatından itibaren fetva vermeye başlamış, hayatının sonuna kadar bu hizmete devam etmiştir.⁵⁵⁹

Hz. Câbir (r.a.)'in fetvalarından birkaçı şöyledir:

O şöyle demiştir: “Rasûlullah (s.a.s.), ölü hayvanların derilerini kullanma konusunda ruhsat verdi. Öyleyse “Vahşi hayvanların da derileri tabaklanırsa, kullanmakta

⁵⁵⁶ Bünyamin Erul, **Sahâbenin Sünnet Anlayışı**, s. 364.

⁵⁵⁷ Erul, **a.g.e.**, s. 366.

⁵⁵⁸ Zehebi, **Siyer**, V, 189; III, 194.

⁵⁵⁹ M. Yaşar Kandemir, “Ebû Hüreyre”, **DİA**, X, 162.

bir beis yoktur.” Hz. Câbir, bu fetvasını verirken Rasûlullah’ın “*Deri tabaklanırsa tâhir olur.*”⁵⁶⁰ hadisine telmihte bulunmuştur.

Hz. Câbir’e “*Cünüp olan kişinin gusülden sonra abdest alması gerekir mi?*” diye sorulduğunda, “*Hayır, kişi abdest almak isterse alabilir fakat gusül kâfidir.*” diye cevap vermiştir.⁵⁶¹

Yine Hz. Câbir’e “*Sırtlan eti yemek helâl midir?*” diye sorulduğunda, “*Evet, yemek helaldir.*” dedi. Soran kişi, “*Bu dediğin Rasûlullah’tan mı?*” dediğinde de, “*Evet*” diye cevap vermiştir.⁵⁶²

Ebû Zübeyr, Câbir’in şöyle dediğini rivayet etmiştir: “*Kişi zevcesini muhayyer bırakır, zevcesi oradan kalkıncaya kadar bir şey demezse, ondan sonra söz söylemesi bir şey ifade etmez.*”⁵⁶³

Bu örneklerden Hz. Câbir’in Sünnet merkezli fetvalar verdiğini anlamak zor değildir. Fetvaları ve fikhî görüşlerine dair misaller ileriki sayfalarda daha detaylı verilmiştir.

3.1.2. Fıkının Konulara Göre Dağılımı

Câbir b. Abdullah (r.a.), taharet, namaz, zekât, oruç, hac ve umre, cihad, muamelat, nikâh, talak ve müteferrik hükümler konusunda birçok fikhî görüşler serdetmiştir. Onun fikhîliği hadisin birikimiyle yakından ilişkisi olduğunu daha önce zikretmiştik. Zira Sünnet bilinmeden sahih ve yeterli bir fikhî oluşması mümkün değildir. İslam fukahâsının da onun fikhî konularla ilgili rivayetlerinden epeyce istifade etmiş olması bunu gösterir.⁵⁶⁴

Yapılan araştırmada Hz. Câbir’in fikhî görüşlerinin 16 ana konu altına girebilecek 182 fikhî meseleyle ilgili olduğu görülmüştür.⁵⁶⁵

⁵⁶⁰ Tirmizî, *Libâs* 7; İbn Mâce, *Libâs*, 25; Nesâî, *Kitâbu’l-Fera’i ve’l-‘Atıra*, 4.

⁵⁶¹ Abdurrezzâk, *Musannef*, I, 272.

⁵⁶² Tirmizî, *Savm*, 28; İbn Mâce, *Sayd*, 15; Nesâî, *Menâsiku’l-Hac*, 89; Tahâvî, *Şerhu me’Âni’l-Âsâr*, II, 164.

⁵⁶³ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IX, 587; Beyhâkî, *Ma’rifetu’s-Süneni ve’l-Âsâr*, XI, 57.

⁵⁶⁴ Bkz. Ahmed, *Müsend*, XXIII, 185, Hno: 14919.

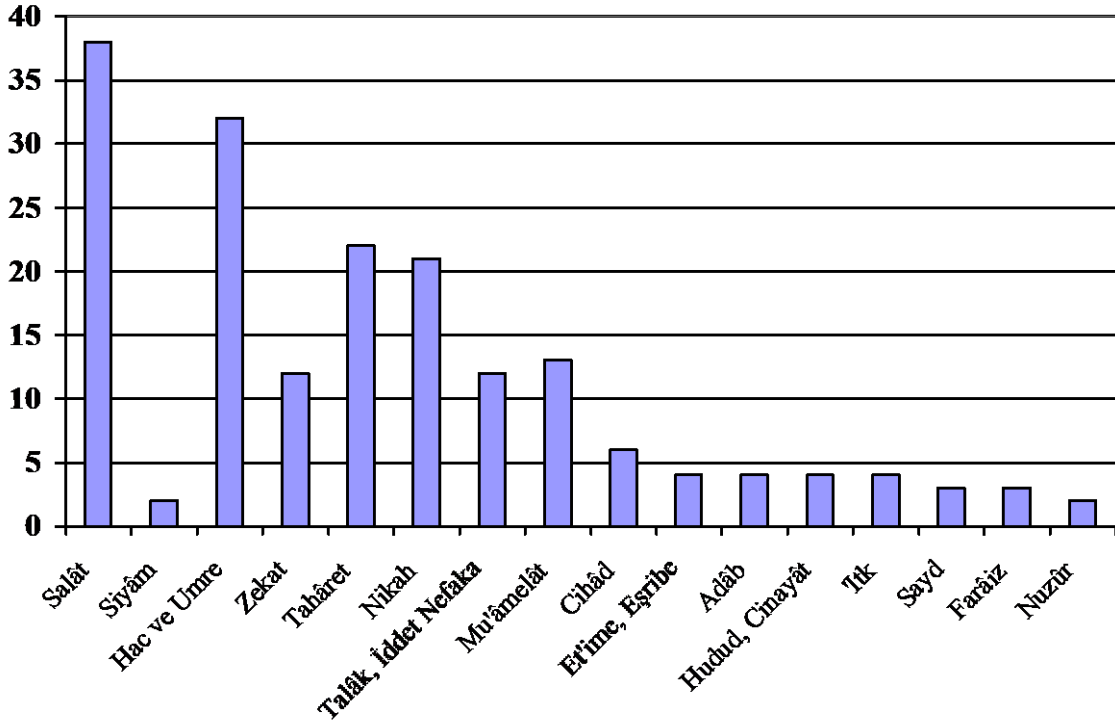
⁵⁶⁵ Mûsa b. Ali b. Muhammed el-Emîr, *Câbir b. Abdullah ve Fıkıhu* isimli kitabında ele aldığı meseleler ve konular esas alınmıştır.

Fıkhî Görüşlerinin Konulara Göre Dağılımı Şöyledir:

Fıkhî Meseleler:	Salât	Siyâm	Hac ve Umre	Zekât	Tahâret	Nikâh	Talâk, İddet, Nefaka	Mu'amelât	Cihâd	Et'ime, Eşribe	Âdâb	Hudûd, Cinâyât	İtk	Sayd	Ferâid	Nuzûr	Toplam
Sayı:	38	2	32	12	22	21	12	13	6	4	4	4	4	3	3	2	182

Hiz. Câbir'in fıkhî görüşlerinde Salât ile Hac ve Umre'nin başta geldiği görülmektedir.

Yukarıdaki Verilerden Şöyle Bir Grafik Ortaya Çıkmaktadır:

Görüldüğü gibi Hiz. Câbir'e daha çok salât, hac ve umre, tahâret ve nikâh konularında sorular iletilmiştir. Verdiği fetvalar da daha çok bu konularla ilgili olmuştur.

3.1.3. Bazı Fıkhî Görüşleri

Yukarıda Hiz. Câbir'in birçok konuda fıkhî görüşlerinin olduğu ifade edildi. Bu bölümde Hiz. Câbir'in Kur'an ve Sünnet merkezli olan bu fıkhî görüşlerinden örnekler verilecektir. Sahâbîlerin ilmi birikimleri farklı olduğundan bazı meselelerle ilgili fıkhî görüşleri de tabii olarak farklı olmuştur.

İbn Ömer'den gelen bir rivayete göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Bize iki ölü eti ile iki kan helal kılındı. Helal kılınan iki ölü eti çekirge ile balık etidir. Helal kılınan iki kan ise dalak ile ciğer kanıdır."* Bu hadisten ilk etapta her ne şekilde öldüğüne bakılmaksızın her türlü ölü balığın etinin helal olduğu anlaşılmakta ise de, Hz. Câbir'in şu rivayeti 'amm olan bu ifadeyi tahsis ederek konuya açıklık getirmiştir: *"Denizin kıyıya attığını ya da karada bıraktığını yiyiniz. Ancak suda kendiliğinden ölüp yüzeye çıkan balıkları yemeyiniz."* Muaraza durumunda fikhî daha güçlü olan sahâbînin rivayetini tercih eden Hanefî fukahâsı, Hz. Câbir'in bu hadisiyle amel ederek, Onun bazı mevzularda İbn Ömer'den daha fakîh olduğunu kabul etmişlerdir.⁵⁶⁶ Sırtlan'ın etinin yenip yenmeyeceği konusundaki hadis de böyledir.⁵⁶⁷

Hanefî uleması, Câbir b. Abdullah'ın birçok rivayetiyle amel etmişlerdir. Hanefîlere göre, hakkında yasaklama bulunan içki, domuz eti, murdar hayvan ve kan gibi şeyler pis (necis) olup, bunların satışı da caiz değildir. Delilleri de Hz. Câbir'den gelen şu hadistir: Câbir b. Abdullah (r.a.), Mekke fethi sırasında Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu nakletmiştir: *"Şüphesiz Allah ve Resulü içinin, murdar ölmüş hayvan etinin, domuzun ve putların satışını haram kılmıştır."*⁵⁶⁸

Hanefîler, Hz. Câbir'den gelen rivayetleri kendilerine has edille-i şeriyeden biri olan "İstihsan"⁵⁶⁹ için de hüccet kabul etmişlerdir. Misal olarak *"Hz. Peygamber yolculukta iken, Câbir b. Abdullah'tan bir deve satın almış, Câbir (r.a.) ise, Medine'ye kadar devesine binmeyi ve eşyasını yüklemeyi şart koşmuştur."*⁵⁷⁰ Hz. Câbir'den gelen bu haber, insanların yapageldiği akitlerinde, şart koşabileceklerine dair bir delil olarak kabul edilmiştir.⁵⁷¹

⁵⁶⁶ es-San'anî, **Sübülû's-Selâm**, I, 58; el-Leknevî, **el-Ecvibetü'l-Fâdile**, s. 210-215.

⁵⁶⁷ Amhed, **Müsned**, XXII, 74, Hno: 14165.

⁵⁶⁸ Buhârî, Buyû', 112; Müslim, Müsâkât, 71, Eşribe 83; Ebû Dâvûd, Buyû' 63, 64; Tirmizî, Buyû' 60; Mâlik, Muvatta, Eşribe 15; Hamdi Döndüren, **Ticaret ve İktisat İlmihali**, Erkam yayınları, İstanbul 2010, s. 67, 177.

⁵⁶⁹ İstihsân: Fıkıhta özel gerekçelerle açık kıyastan, genel ve yerleşik kuraldan ayrılıp olayın özelliğine uygun çözüm bulma metodunu ifade eden şer'î delil. Bkz. Ali Bardakoğlu, "İstihsân", **DİA**, İstanbul 2001, XXIII, 339-347.

⁵⁷⁰ Buhârî, Buyû', 33, Hibe, 23; Müslim, Müsâkât 115.

⁵⁷¹ Hamdi Döndüren, **a.g.e.**, s. 70.

Câbir b. Abdullah'tan gelen “*Baba ile oğul arasında faiz cereyan etmez*” rivayetini delil alan Ebû Hanife ile İmam Şafii, köle ile efendisi arasında da faiz cereyan etmez demişlerdir.⁵⁷²

Akidler konusunda birçok hadis rivayet eden Câbir b. Abdullah, Hz. Ömer ve Hz. Osman gibi uygulamalarıyla da fukahâya delil olmuştur. Misal olarak mudarebe⁵⁷³ akdinde Hz. Ömer'in (ö. 23) yetimlere ait malı, Hz. Osman'ın (ö. 35) ise kendi malını mudarebeye vermek suretiyle delil olmuşlar, Câbir b. Abdullah da mudarebe ortaklığında bir sakınca görmeyerek delil olmuştur.⁵⁷⁴

Câbir'den gelen bir rivayete göre, Allah Resulü (s.a.s.), borcu olan cenazenin namazını kıldırmazdı. Bir keresinde yine borçlu bir cenaze getirilmiş, “*Siz namazını kılınız*” deyip çekilmişti. Ebû Katâde, 2 dinar olan borcunu üstlenince namazını kıldırmıştı.⁵⁷⁵ Ancak daha sonra fetihlerde devlet imkânları genişleyince, Rasûlullah (s.a.s.) “*Ben bir mü'mine kendinden daha yakınım. Kim bir borç bırakırsa onu ödemek bana aittir. Kim bir mal bırakırsa o da mirasçılara aittir.*” buyurmuştur.⁵⁷⁶

Câbir b. Abdullah'ın, daha onlarca fikhî görüşleri kaynaklarda yer almaktadır. el-Leknevî, onun Hanefi fukahâsı nezdinde fikhî az olan sahâbîlerden biri sayıldığını, kıyasın rivayetlerine tercih edildiğini söylemiştir.⁵⁷⁷ Yukarıdaki örneklerde de işaret ettiğimiz gibi Hanefi fukahâsı, onun rivayetlerini hüccet olarak kabul etmiş ve birçok görüşünü, onun fikhî görüşleri doğrultusunda vermişlerdir.⁵⁷⁸

Câbir, “*Vahşi hayvanların tabaklanmış derilerinden faydalanmakta bir beis yoktur*” demiştir.⁵⁷⁹ Bu aynı zamanda Hanefi fukahâsının da görüşüdür.

Câbir, “*Biz onların (Gayr-ı Müslimlerin) kaplarında yer ve içerdik*” demiştir.⁵⁸⁰ Hanefi fukahâsı da bu görüştedir. Şafiiler keraheten cevaz vermişlerdir.

⁵⁷² Hamdi Döndüren, **a.g.e.**, s. 401; krş. İbn Ebî Hatım, **İlelü'l-Hadîs**, I, 387.

⁵⁷³ Mudârebe: Kâr paylaşımı esasına dayanan emek-sermaye ortaklığı anlamında İslâm hukuku terimi. Bkz. Cengiz Kallek, “Mudârebe” **DİA**, İstanbul 2005, XXX, 359-363.

⁵⁷⁴ Hamdi Döndüren, **Ticaret ve İktisat İlmihali**, s. 646.

⁵⁷⁵ Buhârî, Havâlât, 3, 6.

⁵⁷⁶ Buhârî, Nafakât, 15, Kefâle, 5; Müslim, Cum'a, 43, Farâiz, 15, 16; ebû Dâvûd, İmâre, 15; Hamdi Döndüren, **Ticaret ve İktisat İlmihali**, s. 621-622, 663-664.

⁵⁷⁷ el-Leknevî, **el-Ecvibe**, s. 216'ya bakınız.

⁵⁷⁸ Musa b. Ali b. Muhammed el-Emîr, **Câbirb. Abdillâh ve Fıkhuhu** kitabına bakıldığında Hanefilerin fikhî ile Câbir'in fikhînin birçok konuda örtüştüğü görülmektedir.

⁵⁷⁹ Hâkim, I, 72, (232).

Câbir, bıyıkların ‘halka’⁵⁸¹ yakın bir şekilde tıraş edilmesi gerektiği görüşünde idi.⁵⁸² Bu aynı zamanda Hanefi ile Hanbelilerin görüşüdür.

Câbir’e göre cünüplükten gusül alan kişi için ayrıca abdest almak gerekli değildir.⁵⁸³ Hanefilerin ve Şafii’nin bir görüşü de bu doğrultudadır.

Câbir’e göre, az veya çok olan durgun suya dalmak suretiyle cünüplükten gusül almak mekruhtur.⁵⁸⁴ Malikîlerin, muhtelif görüşler olmakla beraber Hanefilerin ve Şafii’nin bir görüşü de bu istikamettir.

Câbir’e göre gusulde, vücudun tamamının su ile ıslanması kâfidir. Ayrıca elleri vücudun üzerinden geçirmek (delk) vacip değildir.⁵⁸⁵ Bu aynı zamanda cumhurun görüşüdür. İmam Malik, elleri vücudun üzerinden geçirmeyi de vacip görmüştür.

Câbir’e göre kadınların gusül abdesti alırken örgülerini çözmeleri gerekmemektedir.⁵⁸⁶ Dört mezhebin görüşü de bu doğrultudadır. İbn Ömer ise aksi görüştedir.⁵⁸⁷

Câbir, “Mesteler üzerine mesh etmeyi caiz görürken sarık üzerine mesh etmeyi caiz görmezdi.”⁵⁸⁸ Fıkhi mezheplerin tamamı da bu görüştedir. Ancak Hanbeli mezhebi bazı şartlarla sarık üzerine meshe cevaz vermiştir.

Ebû Zübeyr’in, “Nifas veya hayızda olan kadın, Kur’an’dan bir şey okuyabilir mi?” diye sorması üzerine Câbir, “Hayır” diyerek⁵⁸⁹ cünüp, hayızlı veya nifasta olan kadının Kur’an okumasını caiz görmemiştir. Hanefi, Şafii ve Hanbeli mezhepleri de bu görüştedirler. İmam Mâlik ise cünüp için bunu mekruh görürken, hayızda veya nifastaki kadın için cevaz vermiştir.⁵⁹⁰

⁵⁸⁰ Beyhaki, **Şu’abu’l-İman**, XII, 252.

⁵⁸¹ ‘Halk: Kökten tıraş etmektir.

⁵⁸² İbn Ebi Şeybe, **Musannef**, XIII, 115, (26009).

⁵⁸³ Abdurrezzak, **Musannef**, I, 272.

⁵⁸⁴ İbn Ebi Şeybe, **Musannef**, II, 130, (1506).

⁵⁸⁵ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 266; Abdurrezzak, **Musannef**, I, 260.

⁵⁸⁶ İbn Ebi Şeybe, **Musannef**, I, 487, (807).

⁵⁸⁷ Muslim, Hayd, 12.

⁵⁸⁸ Tirmizi, Taharet, 65.

⁵⁸⁹ İbnu’l-Munzir, **el-Evsat**, II, 96.

⁵⁹⁰ Musa b. Ali b. Muhammed el-Emîr, **Câbir b. Abdullah ve Fıkhuhu**, I, 208-209.

Câbir, misvak kullanmayı üç durumda müntahap görmüştür. “O, yatacağı zaman, gece kalktığında ve sabaha girdiğinde misvak kullanırdı.”⁵⁹¹ Bu Hanbelilerin tercih ettiği görüştür.

Câbir, “Sadece hac ve umrede sakalın kısaltılmasını uygun görmemiştir.”⁵⁹²

İbn Ömer ile Câbir’in omuzlarına kadar gelen uzun saçları vardı.⁵⁹³

Câbir, saç ve sakalın siyah dışındaki bir renkle boyatılması gerektiği görüşünde idi.⁵⁹⁴ Bu görüş Maliki, Şafii ve Hanbelilerin ortak görüşüdür.

Câbir, az kanın namaza engel olmayacağı görüşündedir.⁵⁹⁵ Hanefiler dışındaki üç mezhebin görüşü bu doğrultudadır.

Câbir’e göre namazda kahkaha ile gülmek abdesti bozmaz.⁵⁹⁶ Cumhuru fukahânın görüşü bu doğrultudadır. Hanefiler bu durumda abdestin de bozulacağı görüşündedirler.

Câbir’e göre abdestten sonra havlu ile kurulanmak mekruhtur.⁵⁹⁷ Dört mezhebe göre de abdestten sonra kurulanmak caizdir.

Câbir, “Bizden biri cünüp iken mescitten geçirdi.”⁵⁹⁸ diyerek cünüp olanın caminin içinden geçmesini caiz görmüştür. Şafii ve Hanbeli fukahâsı bu görüştedir.

Câbir, Cuma gününün guslünü vacip görerek, “Haftada bir gün gusül almak her Müslümana gereklidir. O gün ise Cuma günüdür” demiştir.⁵⁹⁹ Bu görüş Ahmed b. Hanbel ile Şafii’nin kadîm görüşüdür.

Câbir, bütün sahâbenin görüşüne muvafık olarak, yolculukta orucun tutulabileceğini rivayet etmiştir. Ebû Hureyre ise yolculukta oruç tutanın orucunu kaza etmesi gerektiğini söylemiştir ki bu görüş şazdır.⁶⁰⁰ Câbir, İbn Abbas ve İbn Ömer, zina

⁵⁹¹ İbn Ebi Şeybe, **Musannef**, II, 214-215, (1799).

⁵⁹² İbn Ebi Şeybe, **Musannef**, XIII, 113, (25998).

⁵⁹³ İbn Ebi Şeybe, **Musannef**, XII, 564, (25574).

⁵⁹⁴ İbn Ebi Şeybe, **Musannef**, XII, 560, (25558).

⁵⁹⁵ İbn Ebi Şeybe, **Musannef**, II, 152, (1482).

⁵⁹⁶ İbn Ebi Şeybe, **Musannef**, III, 309, (3929).

⁵⁹⁷ Abdurrezzak, **Musannef**, I, 182.

⁵⁹⁸ İbn Huzeyme, **Sahîh**, II, 286; İbn Ebi Şeybe, **Musannef**, II, 144, (1560).

⁵⁹⁹ İbn Ebi Şeybe, **Musannef**, IV, 33, (5045).

⁶⁰⁰ Elmalılı Hamdi Yazır, **Hak Dini Ku’an Dili**, I, 540.

eden kadının iffetli bir erkekle evlenebileceğini söylerken, Hz. Aîşe, İbn Mesud, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Ali aksi görüştedirler.⁶⁰¹

Yukarıda Câbir b. Abdullah'ın fıkından bazı misaller verdik. Fikhî meseleler hakkında bütün sahâbîlerin aynı görüşte olmadıklarını bu örneklerden anlamak zor değildir. Zirâ başta zikredildiği gibi fıkıh, bir şeyi, iyi ve tam anlamak, derinlemesine kavramak anlamına gelir. Sahâbîlerin Kur'an ve Sünnet bilgileri, zekâ, muhakeme gücü ve ince kavrayışları aynı seviyede olmadığından görüşlerinin farklı olması da doğaldır. Ama onların ortak vasfı fikhî görüşlerini, Kur'an ve Sünnet'ten çıkarmaları, delilsiz bir hüküm vermemeleridir.

Hz. Câbir'in Kur'an ve engin Sünnet bilgisi, keskin zekâsı, tecrübesi ve derin kavrayışıyla birleşince mükemmel bir fıkıh bilgisi ortaya çıkmıştır. Onun fakîhliğini daha detaylı araştırmak isteyenlerin, fikhî meseleleri delilleriyle ele alan kaynaklara müracaat etmeleri gerekmektedir.

3.2. TEFSİRCİLİĞİ

İyi bir fakîh olmak için hadisleri, ne anlama geldiklerini ve arka planlarını bilmenin yanında, Kur'an ayetlerini, nüzul sebeplerini ve onların tefsirini bilmek de şarttır. İyi bir muhaddis ve müfessir olmayanın, iyi bir fakîh olması da mümkün değildir.

Günümüzde dahi Kur'an ayetlerinin Sünnet'ten bağımsız anlaşılmaya ve değerlendirilmeye çalışılmasının, kişileri ne kadar batıl tevillere sürüklediği malumdur. Câbir b. Abdullah, aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'i Sünnet bağlamında anlayan ve bunu sonrakilere öğreten bir sahâbîdir. Onun hakkında ayetler inmiştir. O, Kur'an'ı, Kur'an ve Sünnetle tefsir ederek, ayât ve hadislerin olduğu meselelerde teville gidilmemesi gerektiğini göstermiştir. O, Kur'an'ın doğru anlaşılmasına rehberlik edecek birçok hadis rivayet etmiştir. İleride görüleceği gibi o, bazen bir ayeti diğer bir ayetle tefsir etmiştir. Hz. Câbir, ayet ve hadislerin olmadığı meselelerde yaptığı içtihatlarıyla farklı ufuklar açtığı gibi, birçok ayetin esbâb-ı nüzulünü de açıklamak suretiyle, bu ayetlerin daha doğru anlaşılıp değerlendirilmelerine katkı sağlamıştır.

⁶⁰¹ Yazır, a.g.e., V, 548,549.

O, rivayet ettiği hadislerde, Nur Süresi 33. ayetinin,⁶⁰² Cuma Süresi 11-12. ayetinin sebep-i nüzûlünü,⁶⁰³ Tahrîm Süresindeki Tahrîm olayını ve sebebi nüzûlünü,⁶⁰⁴ Müzzemmil ve Müddessir Sürelerinin ilk ayetlerinin esbab-ı nüzulünü,⁶⁰⁵ Tahyîr ayetinin,⁶⁰⁶ Miras ayetinin,⁶⁰⁷ Münafıklar üzerinde namaz kılma ayetinin⁶⁰⁸ esbâb-ı nüzulünü beyan etmiştir. Miras ayeti, onun sorusu üzerine nazil olmuştur.⁶⁰⁹ Aynı şekilde Nisâ Süresi 102. ayetin nüzul sebebinin Câbir ile İbn Abbas bildirmişlerdir.⁶¹⁰ Daha birçok ayetin sebep-i nüzulünü onun rivayet ettiği hadislerden öğrenmek mümkündür.⁶¹¹

Misal olarak o şöyle demektedir: “*Cahiliye halkı, savaşa katılıp düşmanla çarpışmayanlara mirastan pay vermezlerdi. Bu sebeple hem kadınlara hem de küçük yaştakilerin her birine pay verildiğini beyan eden ayetler nazil oldu.*”⁶¹²

Kur’an-ı Kerim’deki birden çok ayet de onun hakkında nazil olmuştur. Onun hakkında nazil olan ayetlere değinmeden önce babası hakkında nazil olan bir ayete değinmekte yarar vardır. Daha önce geçtiği üzere Uhud savaşında Abdullah b. Übey ve arkadaşları geri çekilmiş, Câbir’in babası Abdullah b. ‘Amr, onlara mani olmaya çalışmıştı. İşte Abdullah’ın bu takdire şayan fiili üzerine Ali İmrân Süresinin 166. ayeti nazil olmuştur.⁶¹³

Câbir’e gelince, ferâiz konusunda nazil olan son ayet, yani “Kelâle” ayeti onun hakkında nazil olmuştur. Hz. Peygamber veda haccı için hazırlandığı sırada Hz. Ebû Bekir ile birlikte, hasta olan Câbir’i ziyarete gitmiş, O sırada Câbir’in: “*Yâ Rasûlullah, ben arkasında erkek bırakmayacak biriyim. Malıma ne yapayım?*” demesi üzerine “Kelâle Ayeti” diye bilinen Nisâ Süresinin 176. Ayet nazil olmuştur.⁶¹⁴ Rivayete göre Câbir, ziyaretine gelen Hz. Peygamber’e, kardeşlerine ne kadar mal bırakmasının uygun olacağını sorması üzerinde de, konu ile ilgili ayet nazil olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s.), inen ayeti

⁶⁰² İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, IX, 431, Hno:17771.

⁶⁰³ Ahmed, **Müsned**, Hno:14986; Yazır, **a.g.e.**, VIII, 61.

⁶⁰⁴ Yazır, **a.g.e.**, VIII, 138.

⁶⁰⁵ Ahmed, **Müsned**, Hno: 15033, 15035; Yazır, **a.g.e.**, VIII, 390.

⁶⁰⁶ Ahmed, **Müsned**, Hno: 14692.

⁶⁰⁷ Buhârî, İ’tisâm, 8; Ahmed, **Müsned**, XXII, 108, Hno: 14798.

⁶⁰⁸ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 238, Hno: 14986,

⁶⁰⁹ Buhârî, İ’tisâm, 8; Ahmed, **Müsned**, XXII, 94, Hno: 14186.

⁶¹⁰ Yazır, **a.g.e.**, III, 68.

⁶¹¹ Bkz. Ahmed, **Müsned**, III, 38-250, Hno: 1422, 1644, 1652, 1671, 1673, 1692, 1694, 1725.

⁶¹² İbn ‘Atiyye, **Tefsîr/el-Muharraru’l-Vecîz**, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1422, s. 406.

⁶¹³ Yazır, **a.g.e.**, II, 463.

⁶¹⁴ Ahmed, **Müsned**, Hno: 14998; Yazır, **a.g.e.**, III, 137.

Câbir'e okuyarak, "Senin bu hastalığından dolayı öleceğini sanmıyorum. Çünkü Allah kardeşlerine ne kadar pay düşeceğini ayet indirerek beyan etti ve onlara üçte iki verdi" buyurmuştur. Câbir, Nisâ Suresinin 176. Ayetinin kendisi hakkında nazil olduğunu söyleyerek övünürdü.⁶¹⁵

Dihye b. Halîfe (ö.50[?])'nin ticaretle meşgul olduğu ve Kur'an'daki bir ayetin,⁶¹⁶ ticaret kervanının Medine'ye girmesi üzerine nazil olduğu rivayet edilmiştir.⁶¹⁷ Lakin doğru olan bu ayetin de Câbir b. Abdullah'ın kervanı hakkında nazil olduğudur.⁶¹⁸

Câbir b. Abdullah şöyle demektedir: "Abdullah b. Übeyy'in zina yapmaya zorladığı Müseyke ve Ümeyme isimlerinde iki cariyesi vardı. Bu iki cariye durumlarını Rasûlullah'a şikâyetinde bulundular. Bu durum üzerine;

ولا تکرهوا فتياتکم علی البغاء إن أردن تحصنا لتبتغوا عرض الحیاة الدنیا ومن ینکرهن فإن الله من بعد
إکراههن غفور رحیم⁶¹⁹

"Dünya hayatının geçici menfaatlerini elde etmek için iffetli olmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları buna zorlarsa bilinmelidir ki hiç şüphesiz onların zorlanmasından sonra Allah (onları) çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir." mealindeki ayet nazil oldu."⁶²⁰

Câbir'in, bir kısım ayetlerin tefsirini, başka ayetlerle yaptığı da görülmektedir. Yezîd el-Fakîr, Âl-i İmrân süresinin 192. ayetinde sözü edilen rüsvaylığın mahiyetini Câbir'e sorunca; "Yoldan çıkanların varacakları yer ateştir. Oradan çıkmak istediklerinde her defasında mutlaka geri çevrilirler ve kendilerine, yalanlayıp durduğunuz cehennem azabını tadın denir"⁶²¹ mealindeki ayeti okuyarak cevap vermiştir.⁶²²

⁶¹⁵ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 245, Hno: 14998; İbn 'Atiyye, **Tefsîr**, s. 504.

⁶¹⁶ Cum'a, 62/11.

⁶¹⁷ Fahreddin er-Râzî, **Mefâtihu'l-Ğayb**, (1-XXXII), Dâru'l-fikr, Beyrut 1981/1401, VIII, 208

⁶¹⁸ Ali Yardım, "Dihye b. Halîfe", **DİA**, IX, 294; Yazır, **a.g.e.**, VII, 4992.

⁶¹⁹ Nur, 24/33.

⁶²⁰ Müslim, 54 Tefsir, 3; İbn Hacer, **el-İsâbe**, VII, 517.

⁶²¹ es-Secde, 32/20.

⁶²² İlyas Çelebi, "Hızıy", **DİA**, XVII, 421; Bkz. Müslim, İmân, 320.

Câbir, “Allah'ın dilediği kimseler dışında, göklerdeki herkes ve yerdeki herkes ölür”⁶²³ ayetini okuduktan sonra Hz. Musâ istisna edilenlerden biridir”⁶²⁴ diyerek ayetin tefsirine katkı sağlamıştır.

“Ey iman edenler, Allah’a itaat edin. Resulüne ve sizden olan ülül’l-emre de itaat edin...” mealindeki ayette zikredilen ülül’l-emir’den maksadın kimler olduğu ihtilaf konusu olmuştur. Ebû Hureyre, Zeyd b. Eslem ve diğer bazı sahâbîler buradaki maksadın yöneticiler olduğunu söylerken, Câbir b. Abdullah’ın yanı sıra, İbn Abbâs, Hasan el-Basrî, Ebû’l-Âliye, ‘Atâ b. Ebî Rebâh, Dehhâk, Mucâhid ve Ahmed b. Hanbel’in bir kavline göre kasıt âlimlerdir.⁶²⁵

Hz. Câbir’in iktibas sanatıyla Meryem Suresinin 72. ayetini tefsir ettiği görülmektedir: Ebû Sümeyye şöyle demektedir: “Biz şuracıkta “vurûd” konusunda ihtilafa düştük. Kimimiz, “Mümin Cehenneme girmez” dedi. Kimimiz de, “Herkes girecek sonra Allah sakınanları kurtaracak.” dedi. Derken Câbir’le karşılaştım. Ona dedim ki: Biz şuracıkta “vurûd” konusunda ihtilafa düştük. Kimimiz, “Mümin Cehenneme girmez.” dedi. Kimimiz de, “Herkes girecek.” dedi. Câbir (r.a.), parakalarını kulaklarına götürüp şöyle dedi: “**Allah Resulünün şöyle dediğini işitmediysem şu iki kulağım sağır olsun.** Vurud, “duhûl” anlamındadır. İyi, kötü herkes oraya girecektir. Ancak o, İbrahim’e (a.s.) olduğu gibi, mümine serin ve güvenli olacak, Hatta dedi ki (veya cehennemini dedi) serinliklerinden dolayı ateşin patırtısı olacak. Sonra Allah, sakınanları kurtarıp, zalimleri dizüstü içinde bırakacaktır.”⁶²⁶

Tefsîr ilminde bazı sûrelerin başında yer alan “Hurûf-ı mukattaa”nın hangi anlamlara geldiği, ne gibi şeylere işaret ettikleri konusunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Hurûf-ı mukataanın, ebced hesabıyla (hesâb-ı cümel) bazı olayların tarihine işaret ettiğini iddia edenler vardır. Bu görüşü benimseyenler, genellikle hurûf-ı mukataanın İslam ümmetinin dünyadaki kalış süresini gösterdiğini ileri sürerler ve bunun için de Câbir b. Abdullah’tan zayıf bir senedle rivayet edilen uzunca bir haberi delil getirirler (sened hakkında geniş bilgi için bk. Taberî, I, 218-220, naşirin dipnotu). Rivayete göre bir grup yahudi Hz. Peygamber’in huzuruna gelerek Bakara sûresindeki elif-lâm-mîmin sayı

⁶²³ Zümer, 39/68.

⁶²⁴ İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, XVI, 533, Hno: 3250.

⁶²⁵ İbn Kayyım el-Cevziyye, **İ’lâmü’l-Muvakkûni**, I, 9-10, (el-Mektebetu’ş-Şâmile).

⁶²⁶ Ahmed, **Müsned**, XXII, 396, Hno: 14520.

değerine göre İslâm ümmetinin yetmiş bir yıllık ömrü olduğunu iddia etmişler, Resûl-i Ekrem Kur'ân-ı Kerîm'de elif-lâm-mîm-sâd, elif-lâm-râ, elif-lâm-mîm-râ'nın da bulunduğunu söyleyince bu harflerin toplamının 700 yılı aştığını görerek oradan ayrılırlar, bunun üzerine müteşâbih âyetlerin te'vilini istismar edenleri kınayan âyet⁶²⁷ nazil olur.⁶²⁸

Câbir b. Abdullah'a isnâd edilen bu zayıf rivayet Sahîh hadis kaynaklarımızda yer almamaktadır. Bu rivayet muhtemelen Şî'a'nın uydurmasıdır. Rivayetin Şî'a kaynaklarında yer alıyor olması⁶²⁹ bu tezi kuvvetlendirmektedir. Nitekim rivayetin Hz. Ali tarafından tenkit edilmesine rağmen,⁶³⁰ bazı Şî'a imamlarının, hurûf-ı mukattaayı özellikle kendi mezhepçilik görüşleri doğrultusunda te'vil etmeleri⁶³¹ bunu göstermektedir.

Âlimlerin ihtilaf ettiği konulardan birisi de, Süre ve ayetlerin Mekkî veya Medenî olmalarıyla alakalıdır. Câbir'in bu konuda da rivayetleri olmuştur. Hasan, Ata, İkrime ve Câbir, Nahl Suresinin tamamının Mekke'de indiğini rivayet etmişlerdir.⁶³² Aynı şekilde İbn Mes'ûd, el-Hasan el-Basrî, Câbir b. Abdullah, Mücâhid b. Cebr, Zemahşerî, Fahreddin er-Râzî gibi birçok müfessir ve âlim İhlâs Süresinin Mekke döneminde nazil olduğu görüşündedirler.⁶³³ Yine Hz. Câbir, Mekki olan Müzzemmil Süresinin baş tarafının Müddessir'den önce nazil olduğunu söylemiştir.⁶³⁴

Câbir bazı rivayetlerinde Rasûlullah'ın çeşitli vesilelerle okuduğu süre ve ayetleri nerede, kime ve hangi sebeple okuduğunu aktararak bağlamlarına işaret ettiği gibi daha doğru anlaşılmasına da katkı sağlamıştır.

Delîlu'n-Nubuvve'de Beyhaki ve İbn 'Asâkir'in Câbir b. Abdullah'dan naklettikleri rivayete göre Ebû Cehil ile Kureyş'in ileri gelenleri çeşitli teklifler sunmak için Utbe b. Rabia'yı Hz. Peygamber'e gönderirler. Utbe, Hz. Peygamber'e tekliflerini sunduktan sonra Rasûlullah, Utbe'ye Besmele çekerek Fussilet Suresinin ilk ayetlerini okur. Utbe, dinlemeye tahammül edemez ve Efendimiz'den vazgeçmesini rica eder."⁶³⁵

⁶²⁷ Âl-i İmrân, 3/7.

⁶²⁸ Bkz. Taberî, **Câmi'u'l-Beyân**, I, 216-218; Süyûtî, **el-İtkân**, III, 25-26.

⁶²⁹ Bkz. Meclisî, IX, 209; LXXXIX, 374-375.

⁶³⁰ Bkz. Meclisî, **a.g.e.**, X, 16-17; LXXXIX, 379-380

⁶³¹ M. Zeki Duman - Mustafa Altundağ, "Hurûf-ı Mukattaa", **DİA**, XVIII, 403-405.

⁶³² Elmalılı Hamdi Yazır, **Hak Dini Ku'an Dili**, V, 548,549.

⁶³³ Emin Işık, "İhlâs Süresi", **DİA**, XXI, 537.

⁶³⁴ Yazır, **a.g.e.**, VIII, 389.

⁶³⁵ Yazır, **a.g.e.**, VI, 550.

Câbir ile Ömer'den gelen rivayete göre, Rasulullah (s.a.s.) Mekke döneminde buluştuğu cinlere Rahman Süresini okumuştur.⁶³⁶ Câbir, Müddessir Süresindeki on dokuz rakamının da bağlamını vermiştir.⁶³⁷

Câbir b. Abdullah'ın rivayet ettiği hadislerle Allah'ın Kitabı Kur'an-ı Kerim'in doğru anlaşılmasına büyük bir katkı sağladığı ve onun aynı zamanda müfessir bir sahâbî olduğu yukarıda zikredilen rivayetlerden anlaşılmaktadır. Bu rivayetler misal babında verilmişlerdir. Kanaatimizce onun tefsirciliği ayrıca çalışılması gereken bir konudur.

Bölümü kısaca özetlemeye çalışırsak şunları söyleyebiliriz. Hz. Câbir, Medine dönemi boyunca Rasûlullah'ın eğitim ve terbiyesiyle yetişmiş, elde ettiği engin hadis, fıkıh ve tefsir bilgisini, sahâbe döneminde Kur'an ve Sünnet'e hizmet yolunda kullanmıştır. Yemâme, Dımaşk muhasarası ve Kadisiye savaşı gibi çıktığı önemli gazve ve seferleriyle ve siyasetten uzak kişiliğiyle de kendinden söz ettirmiştir.

Hz. Osman'ın ve Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi gibi bütün Müslümanları üzen zorlu ve sıkıntılı günlere şahid olmuştur. Üçüncü halifenin Şehîd edilmesinden sonra kendini ilim edâsına vermiş, dönemin önemli tartışma konuları olan, büyük günah ve şefaât, kader, ruyetullâh ve Allah'ın kelimeler sıfatı gibi konularla ilgili hadisleri rivayet etmek suretiyle İslam toplumu içinde, batıl itikatların yayılmasına engel olmaya çalışmıştır.

Ömrünün sonlarında gözlerini kaybetmiş, hicretin 78'inci yılında 94 yaşında iken Medine'de vefat etmiştir. O, hadisçiliği yanında fetvaları, fikhî görüşleri ve tefsiri ile de sonrakilere büyük bir ilmî birikim bırakmıştır.

⁶³⁶ Yazır, a.g.e., VII, 119, 369.

⁶³⁷ Yazır, a.g.e., VIII, 424.

İKİNCİ BÖLÜM

HADİSÇİLİĞİ

Birinci bölümde Câbir b. Abdullah'ın biyografisi ile ilmi kişiliğine dair genel anlamda malumat verilmiş; keskin zekâsı, ilme olan merakı ve düşkünlüğü ile farklı ilim dallarına olan vukufiyetinden bahsedilmişti. Özellikle fıkıh ve tefsir bilgisi, onun, “*el-Müctehidü'l-Hâfiz*” ve “*el-Fakih*” gibi vasıflarla nitelendirilmesine neden olmuştu. Oysa Hz. Câbir'in asıl öne çıkan alanı ve üzerinde durulması gereken tarafı hadisçiliğidir. Hadiste *Muksirûn*'dan biri olduğundan, âlimlerce büyük hadis hafızlarından ve imamlarından addedilmiştir. Bu bağlamda düşündüğümüzde, Hz. Câbir'in hadisçi yönü üzerinde daha fazla durulması gerektiği ortadadır.

Öte yandan Şî'a kaynaklarında da birçok hadis, ona nisbet edilmiş ve hakkında rec'at ve imâmîlik gibi önemli iddialar ileri sürülmüştür. Birkaç sahâbî dışında, bütün sahâbîleri tenkid eden Şî'a'nın Hz. Câbir'i tenkid etmek bir yana, onun rivayetlerini alıyor olmaları, onun hadisle olan münasebetinin irdelenmesini ayrıca gerekli kılmaktadır. İşte bu bölümde onun Hz. Peygamberden ve sahâbîlerden hadis tahammülü, Hadis ve Sünnet anlayışı, rivayet metodu, muksirûn'dan olmasını sağlayan faktörler, ilk dönem hadis kaynaklarındaki rivayetleri, kendisinden hadis rivayet edenler, hadislerin yazılması konusundaki görüşü ve kendisine yöneltilen tenkitler gibi konular ele alınacaktır.

Hz. Câbir'in rivayet ettiği hadislerin nasıl ve hangi şartlarda sonraki nesillere ulaştıkları ve bu arada ne gibi merhalelerden geçtikleri de önem arz etmektedir. İleriki sayfalarda Hz. Câbir'in hadisleri tahammülü ve edâsı ile rivayetlerinin ilk kaynaklarda yer almasından günümüze kadar gelişlerinin serüveni de beyan edilmeye çalışılacaktır. Şî'a'nın Hz. Câbir'e bakışı ve onun hakkındaki iddiaları ise son bölümde ele alınacaktır.

Câbir b. Abdullah (r.a.) güçlü hafızasıyla, ince kavrayış kabiliyetiyle Rasûlullah'tan dinlediği hadisleri, İslam'ın ikinci kaynağı olduğu bilinciyle zabt etmiş ve sonraki nesillere sağlam ulaşmaları için elinden gelen gayreti göstermiştir. Onun bu gayretini bilen başta Hz. Ömer olmak üzere birçok sahâbî, tabî ve hadis âlimi, Hz. Câbir'in naklettiği hadisleri başkalarından dinleyip teyit etme ihtiyacını hissetmeden kabul etmiştir.

O, gerek hadarda gerek seferde hep Rasûlullah'a yakın durmaya çalışmış, onun bu ilim aşkını bilen Rasûl-i Ekrem (s.a.s.) de ona yakın ilgi göstermiş, onu eğitmiş ve ona özel görevler vererek büyük bir hadis hafızı olmasını sağlamıştır. Genç yaşının verdiği hareketlilik ve saf hafızasıyla, Medine dönemi boyunca Rasûlullah'ın yanında bulunması, diğer birçok sahâbî arasında onu ayrıcalıklı kılmıştır.

Rasûlullah (s.a.s.) vefat ettiği sırada 26-27 yaşlarında olgun bir delikanlı olan Câbir b. Abdullah (r.a.), Rasûlullah'tan aldığı ilim havuzuna ilim katmak için duymadığı hadisleri, diğer âlim sahâbîlerden öğrenmeye çalışmıştır. Bir taraftan bildiği hadisleri zabt etmeye uğraşırken, diğer taraftan duyduğu ama emin olmadığı hadisleri ilk ağızdan öğrenmek için de, Medine'den Mekke'ye, Mısır'a ve Şam'a gitmekte tereddüt etmemiştir.

1. HADİS TAHAMMÜLÜ

Semâ', hıfz, fehm, amel ve neşr olmak üzere beş aşamadan ibaret olan hadis eğitimi⁶³⁸ hoca ve talebe arasında gerçekleşen bir ameliyedir. Sahâbe bu eğitimin örnekliliğini en güzel şekilde vermiş ve Rasûlullah (s.a.s.), bu eğitimin ilk hocası, sahâbiler de ilk talebeleri olmuşlardır. Onlar ilk ağızdan semâ' yoluyla aldıkları ilmi, hıfz, fehm ve amel aşamalarından geçirdikten sonra, yüzlerce talebeleri sayesinde neşr etmişlerdir. Hadis tahammülü çok olan sahâbîlerin, bu ilmi edâları da fazla olmuştur. Ancak dört halife gibi idari işler, harpler vs. işlerle meşgul olan ya da Rasûlullah'tan sonra az bir ömür yaşayan âlim sahâbîlerin, hadis tahammülü çok olsa da edâları fazla olmamıştır.

Bu açıdan sahâbeyi, hocalarını ve talebelerini en detaylı bir şekilde tanımak, onların Sünnet'i ve hadisleri nasıl ahzedip anladıklarını, nasıl değerlendirdiklerini ve edâ ettiklerini anlamamıza yardımcı olacak ve bizlere rehberlik edecektir. Sahâbîler hakkında yeterli araştırma yapılmadan yapılan değerlendirmeler sağlıklı olmayacağı gibi bilimsel açıdan da doğru olmayacaktır. Bu bağlamda Câbir b. Abdullah (r.a.) gibi hadis rivayet tarihine ismini yazan sahâbîlerin, araştırmalara konu edilmeleri ilim dünyası için son derece önemlidir.

Câbir b. Abdullah (r.a.), hadislerin tahammül ve edâsında takip ettiği yol ve yöntemiyle sonrakilere örnek olmuş bir sahâbîdir. O, hadisleri ekseriyetle Rasûlullah'tan,

⁶³⁸ Mehmet Görmez, **Gazali'de Sünnet, Hadis ve Yorum**, Otto Yayınları, Ankara 2014, s. 66.

sonra da sahâbîlerden ve az da olsa tabi'ünden ahzetmiştir.⁶³⁹ Konunun daha iyi anlaşılması için evvela Onun Rasûlullah'tan, sonrasında da sahâbe ve tabi'ünden hadis tahammülü üzerinde durulacaktır.

1.1. Rasûlullah'tan Hadis Tahammülü

Câbir b. Abdullah (r.a.) rivayet ettiği hadislerin ekserini Medine'de beraber yaşadığı Hz. Peygamber'den semâ'en almıştır. Şüphesiz Rasûlullah'ın çok sayıda hadisine sahip olma (muksirûn'dan olma), sonra da bu mirası başka insanlara aktarma hususunda, ister daimi isterse belirli bir zaman diliminde olsun, Hz. Peygamber'le birlikte yaşamının çok büyük etkisi vardır.⁶⁴⁰ Nitekim iyi bir muhaddis için ilim yanında, uzun bir mücâlese, iyi bir gözlem ve yeterli bir müzakere gerekli görülmüştür.⁶⁴¹

Daha önce de ifade edildiği gibi Hz. Câbir, on altı yaşından yirmi altı yaşına kadar uzun yıllarını Rasûlullah'la beraber geçirerek ondan büyük bir ilim elde etmiştir. Onun hadisleri nakledeken hangi tahammül ve edâ sîğalarını kullandığını bilmek açısından Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki hadisler incelenmiştir. Neticede, Hz. Câbir'in hadislerin kahir ekserini Resûlullah'dan, semâ' yoluyla aldığı, kullandığı sîğalardan da anlaşılacaktır.

Kavlî Hadisleri Rivayette Kullandığı Bazı Edâ Sîğaları

• سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ	• أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ.....
• أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ	• قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ الْجِهَادِ أَفْضَلُ قَالَ.....
• قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ	• كَانَ خَالِي فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ.....
• أَحَدَيْتُكُمْ مَا حَدَّثَنَا رَسُولُ اللَّهِ	• عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُقُولُ.....
• قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ	• بَيْنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَالِسًا مَعَ أَصْحَابِهِ.....
• قَالَ - يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ	• إِنَّمَا الْعُمَرَى الَّتِي أَجَارَ رَسُولُ اللَّهِ.....
• أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ	• إِنَّمَا جَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الشُّفْعَةَ....
• قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ	• أَعْتَقَ رَجُلٌ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ..... فَقَالَ النَّبِيُّ.....
• قَالَ رَسُولُ اللَّهِ	• وَوَلِدَ لِرَجُلٍ مِنَّا غُلَامٌ فَأَتَى النَّبِيَّ فَقَالَ
• اسْتَأْذَنْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ	• رَأَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَقَالَ.....
• أَتَيْتُ النَّبِيَّ فَقَالَ.....	• دَخَلَ النَّبِيُّ فَقَالَ.....
• سَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ....	• نَدَبَ رَسُولُ اللَّهِ..... فَأَنْتَدَبَ الرَّبِيزُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ.....

⁶³⁹ Zehebî, *Tarih*, V, 378.

⁶⁴⁰ Seyyid Muhammed Nuh, *a.g.e.*, s. 59.

⁶⁴¹ Mustafa Ebû Zeyd Mahmud, *el-Vecîz fi 'İlmi 'İleli'l-Hadîs*, Dâru'd-Diyâ, Kuveyt, 2013/1434, s.7.

- قَالَ مَكَتَ النَّبِيُّ..... ، فَقَالَ.....
- سئِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.....
- جَاءَ أَبُو حُمَيْدٍ الْأَنْصَارِيُّ..... فَقَالَ النَّبِيُّ.....
- قَالَ رَجُلٌ يَوْمَ أُحُدٍ..... فَقَالَ النَّبِيُّ.....
- أَنَّ سَلِيكًا جَاءَ وَرَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ..... فَقَالَ النَّبِيُّ.....
- أَنَّ رَجُلًا..... فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَسَأَلَهُ، فَقَالَ.....
- جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ..... فَقَالَ رَسُولُ اللهِ.....
- جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ..... فَقَالَ..... قَالَ...
- أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ..... فَقَالَ.....
- أَنَّ سُرَاقَةَ بِنَ مَالِكٍ قَالَ يَا رَسُولَ..... فَقَالَ.....
- أَقْبَلَ رَجُلٌ..... فَقَالَ النَّبِيُّ.....
- مَرَّ رَجُلٌ فِي الْمَسْجِدِ..... فَقَالَ.....
- أَنَّ مُعَاذًا صَلَّى بِأَصْحَابِهِ،..... - فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ
- لَمَّا بُنِيَتْ الْكُعْبَةُ،.....، فَقَالَ.....
- لَمَّا مَرَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحَجْرِ، قَالَ.....
- لَمَّا نَزَلَتْ..... قَالَ رَسُولُ اللهِ.....
- لَمَّا نَهَى رَسُولُ اللهِ..... قَالَ.....
- أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سئِلَ..... فَقَالَ.....
- أَنَّهُ خَطَبَ يَوْمًا.....
- وَوَلَدَ لِرَجُلٍ مِّنَا غُلَامًا..... فَذَكَرْنَا لَهُ فَقَالَ.....
- بَعُثْتُ مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْضًا..... قَالَ النَّبِيُّ.....
- كُنْتُ أُسِيرُ عَلَى جَمَلٍ لِي.....
- دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ..... قَالَ...
- مَرَضْتُ فَأَتَانِي النَّبِيُّ.....
- قَالَ صُرِعَ النَّبِيُّ..... فَدَخَلْنَا عَلَيْهِ نَعُوذُهُ... قَالَ..
- لَمَّا قُتِلَ أَبِي،..... فَقَالَ رَسُولُ اللهِ.....
- أَسْمِعْتَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: " نَعَمْ وَرَبِّ هَذَا النَّبِيِّ.....
- أَعَنَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ:
- أَشْرَفَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيَّ.....، وَنَحْنُ مَعَهُ، فَقَالَ
- عَزَوْنَا - أَوْ سَافَرْنَا - مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ
- كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ..... فَقَالَ.....
- بَعَثْنَا النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ..... فَلَمَّا قَدِمْنَا ذَكَرْنَا ذَلِكَ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ.....
- خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُهْلِينَ بِالْحَجِّ..... فَقَالَ.....
- قَدِمْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ.....
- تَمَتَّعْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.....
- انْطَلَقْتُ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.....
- قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
- قَالَ لَمَّا تَرَوَجْتُ قَالَ النَّبِيُّ.....

Hz. Câbir, Rasûlullah'ın bir fiilini ya da onun bir durumunu anlatan hadisleri, Rasûlullah (s.a.s.) huzurunda ya da beraberinde yaptıkları fiil ve hareketleri veya Rasûlullah'ın emrettiği ya da nehyettiği fiilleri de şu siğalarla rivayet etmiştir.

Fiili Sünnetlerin Rivayetinde Kullandığı Bazı Edâ Siğaları

- كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.....
- كَانَ يُنْتَبِذُ لِلنَّبِيِّ.....
- كَانَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ.....
- كُنَّا نُصَلِّي مَعَ رَسُولِ اللهِ.....
- أَنَّ مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ كَانَ يُصَلِّي مَعَ رَسُولِ اللهِ.....
- رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي.....
- صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِنَا يَوْمَ النَّحْرِ بِالْمَدِينَةِ.....
- أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ،.....

- أَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِبَنِيكَ
 • قَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 • خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ
 • لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ
 • بَاعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَبْدًا
 • إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ
 • أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " نَهَى
 • نَهَانَا رَسُولُ اللَّهِ أَنْ
 • أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى
 • أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اخْتَجَمَ
 • رُمِيَ أَبِي بِنُ كَعْبٍ فَأَمَرَ النَّبِيُّ
 • دَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا نَحْلًا فَأَمَرَ
 • لَمَّا حَفَرَ النَّبِيُّ حَتَّى رَبَطَ النَّبِيُّ
 • قَالَ حَجَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ
 • أَكَلْتُ مَعَ النَّبِيِّ
 • كَانَ لِي عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَيْنٌ فَفَضَّانِي وَرَادَنِي
 • مَا سئِلُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْئًا قَطُّ فَقَالَ لَا
 • زَجَرَ - نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

Takriri Sünnetlerin Rivayetinde Kullandığı Bazı Edâ Siğaları

- بَابِعْنَا نَبِيَّ اللَّهِ نَحْرَنَا بِالْحُدَيْبِيَّةِ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
 • كُنَّا نَتَمَتَّعُ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ
 • كُنَّا نَنْزِرُ دُلْحُومَ الْهَدْيِ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ
 • كُنَّا نَعْزِلُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ

عن النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَنْ Câbir b. Abdullah (r.a.), rivayet ettiği bir kısım hadisleri mu'an'an Bu siğaların, sahâbiler ile tedlîs yapmaktan uzak ve aralarında likâ mümkün olan ravîler için sema'a delalet ettiği cumhurca kabul edildiğinden⁶⁴³ bunda herhangi bir sakınca yoktur.

1.2. Sahâbeden Hadis Tahammülü

Câbir b. Abdullah (r.a.), meşgale ve benzeri başka sebeplerden dolayı Hz. Peygamber'den işitemediği hadisleri arkadaşlarından veya kendisinden daha iyi belleyen sahâbîlerden dinlemeyi de ihmal etmemiştir. Bu husus aslında sadece ona has bir durum da değildir.

⁶⁴² Ahmed, **Müsned**, XXII, 64, 81, 97, 111, 112.

⁶⁴³ Kâsimî, **Kevâ'idu't-Tahdîs**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, s. 179.

Sünnet kaynaklarını inceleyenler birçok sahâbinin birbirinden hadis rivayet ettiklerini görecektir.⁶⁴⁴ Nitekim Sahâbenin, “Hz. Peygamber şunu dedi”, “Hz. Peygamber şunu haber verdi”, “Hz. Peygamber şunu anlattı” diyerek rivayette bulunmaları, söz konusu haberleri bizzat Hz. Peygamberden işittikleri anlamına gelmez. Zira Sahâbe de, başkasından işittiği bir hadisi, bizzat Hz. Peygamber’in kendisinden işitmiş gibi nakilde bulunabilmiştir.⁶⁴⁵

Nitekim Berâ b. Âzib’in: “Biz bütün hadisleri bizzat Rasûlullah’tan işitmiş değiliz. Zaman zaman arkadaşlarımız da bize hadis naklederlerdi. Zira deve çobanlığı, bizim sürekli onun yanında bulunmamıza engel olurdu” sözü herkesçe malumdur.⁶⁴⁶ Vakia da, Berâ’nın bu tespitini doğrulamaktadır. Nitekim Hz. Âişe, yaşının küçüklüğünden (ve çoğu zaman dışarıda Hz. Peygamber’e eşlik edemeyişinden) dolayı duyamadığı bazı hadisleri, Hz. Peygamber’den ve ashâbından rivayet etmektedir. Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Zübeyr, Nu’mân b. Beşîr ve bunlar gibi daha başka birçok küçük sahâbînin durumu da böyledir. Medine’ye gelişi yedinci senedeki Hayber fethine denk gelen Ebû Hureyre de, duyamadığı bazı haberleri Hz. Peygamber’den ve ashâbından rivayet eder. Bu durum, söz konusu sahâbîlere, ayrı bir çaba sarf etme külfeti yüklemiştir.⁶⁴⁷ Hz. Câbir de, babasından kalan ağır aile yükü, bahçe işleri ve evinin Mescid-i Nebevi’ye uzak olması gibi nedenlerden dolayı bazı hadisleri kaçırmıştır. Ayrıca onun, Mekke dönemindeki hadisleri de Rasûlullah’tan alma imkânı olmamıştır. Binaen aleyh Câbir de (r.a.) bilmediği hadisleri diğer âlim sahâbîlerden alma yoluna gitmiştir.

Hz. Câbir’in kendilerinden hadis aldığı sahâbîler ve aldığı rivayetlerin adedi toplu rivayetlerine oranla fazla değildir. Biz bu çalışmamızda onlarcasını tespit ettik. Câbir (r.a.), bunları hangi sahâbîlerden aldığını bazen zikretmiş, bazen de Hz. Peygamber’den duymuş gibi ref’ etmiştir. Gerek Hz. Peygamber döneminde gerekse vefatından sonra, mevcut güven ortamında, bundan dolayı sahâbe, birbirlerini tenkid etmemişlerdir.

Câbir b. Abdullah (r.a.), bazen “*Rasûlullah’ın şöyle buyurduğu bize anlatılırdı* **كنا نحدث**” diyerek hadisi Hz. Peygamber dışındaki bir sahâbîden işittiğine telmihte bulunmuştur. Misal olarak ona, “*Oruç tutacak biri, su kabını içmek için ağzına götürdüğü vakit ezan*

⁶⁴⁴ Accâc el-Hafîb, **es-Sünne Kable’t-Tedvîn**, s. 146.

⁶⁴⁵ Mehmet Görmez, **Gazali’de Sünnet, Hadis ve Yorum**, s. 15.

⁶⁴⁶ Ahmed, **Müsned**, XXX, 450, Hno: 18493; Hâkim, **Ma’rifetü ‘Ulûmi’l-Hadis**, s. 14.

⁶⁴⁷ Seyyid Muhammed Nuh, **a.g.e.**, s. 59-60.

*sesini duyarsa ne yapmalıdır?” diye sorulduğunda, “Peygamberimizin böyle biri için, “içsin” dediği bize anlatılırdı” diyerek cevap vermiştir.*⁶⁴⁸

Hz. Câbir’e rivayet ettiği hadisi, Hz. Peygamber’den müşâfehe yoluyla alıp almadığı sorulduğunda da durumu izah etmiştir. Onun önde gelen talebelerinden Ebû Zübeyr, şöyle demektedir: Hz. Câbir’e: Sen Rasûlullah’ın (s.a.s.) “*Zânî, zina işlerken mümin olarak zina yapmaz. Çalan da çalarken mümin olarak çalmaz.*” dediğini işittin mi? diye sorduğumda Hz. Câbir (r.a.): “*Hayır işitmedim. Bana Rasûlullah’tan işiten İbn Ömer haber verdi.*”⁶⁴⁹ dedi.

Câbir b. Abdullah’ın hadis aldığı, kaynaklarımızda isimleri zikredilen sahâbîler şunlardır. Bunlar sadece bizim tespit edebildiklerimizdir:

1. Abdullah b. Ömer (ö.73),
2. Abdullah b. Üneys (ö. 54),⁶⁵⁰
3. Abdurrahman b. ‘Avf (ö. 32),⁶⁵¹
4. Hz. Alî b. Ebî Tâlib,
5. ‘Ammâr b. Yâsir,
6. Bilâl b. Rebâh el-Habeşî (ö. 20)⁶⁵²
7. Ebû Abdillâh Kâ’b b. Mâlik el-Hazrecî (ö. 50)⁶⁵³,
8. Hz. Ebû Bekir,
9. Ebû Bürde,
10. Ebû Hureyre (ö. 58),
11. Ebû Hümejd es-Sâ’idî (ö. 60),⁶⁵⁴
12. Ebû Katâde el-Ensârî (ö. 54),⁶⁵⁵

⁶⁴⁸ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 82, Hno: 14755.

⁶⁴⁹ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 71, Hno: 14731.

⁶⁵⁰ Buhârî, “‘İlim”, 19; Zehebî, **Tarîh**, IV, 73-74, 255; İbn Hazm, **Esmâu’s-Sahâbe’r-Ruvât**, s. 41; İ. Lütfü Çakan, “Abdullah b. Üneys el-Cühenî”, **DİA**, I, 141; Akabe ve Uhud ashâbından olan Abdullah b. Üneys (r.a.), Rasûlullah’tan 24 hadis rivayet etmiştir. Câbir’in bir hadis almak Şam’a yanına gittiği sahâbîdir.

⁶⁵¹ İbn Hazm, **Esmâu’s-Sahâbe’r-Ruvât**, s. 37; Rasûlullâh (s.a.s.) daha hayatta iken fetva veren sayılı sahâbîlerden birdir. 65 hadis rivayet etmiştir.

⁶⁵² Tabarânî, **el-Mu’cemu’l-Kebîr**, I, 351, Hno: 1066, 1067; Zirikli, II, 73, (İbn Sa’d’tan naklen).

⁶⁵³ M. Yaşar Kandemir, “Kâ’b b. Mâlik”, **DİA**, XXIV, 5; Hz. Peygamber’in meşhur üç şairinden biridir.

⁶⁵⁴ Zehebî, **Tarîh**, IV, 337; İbn Hazm, **Esmâu’s-Sahâbe’r-Ruvât**, s. 40; Müsnedi 26 hadisten oluşan fakîh sahâbîlerden.

⁶⁵⁵ Ebû Nüaym, **Ma’rifetü’s-Sahâbe**, II, 749; İbn Hazm, **Esmâu’s-Sahâbe’r-Ruvât**, s. 35. İbnü’l-Esîr, **Udu’l-Gâbe**, VI, 244; İbn Hacer, **el-İsâbe**, VII, 327-29; M. Yaşar Kandemir, “Ebû Katâde”, **DİA**, X, 174-175; Hz. Peygamber’in süvarisi olan sahâbîdir, 170 hadis rivayet etmiştir.

13. Kâ'b b. Ucre b. Ümeyye el-Ensârî es-Sâlimî (ö. 52)⁶⁵⁶,
14. Üsâme b. Zeyd b. Hârise el-Kelbî (ö. 54)⁶⁵⁷,
15. Ebû Saîd el-Hudrî (ö.74),
16. Sürâka b. Mâlik b. Cü'şüm el-Kinânî el-Müdlîcî (ö. 24)⁶⁵⁸
17. Ebû Umâre Huzeyme b. Sâbit b. el-Fâkih el-Ensârî el-Hatmî (ö. 37)⁶⁵⁹,
18. Ebû 'Ubeyde,
19. Suheyb b. Sinân b. Mâlik er-Rûmî (ö. 38)⁶⁶⁰,
20. Hâlid b. Velîd,
21. Huzeyfe b. el-Yemân⁶⁶¹
22. Muâz b. Cebel (ö. 17),
23. Nu'mân b. Kavkal (Sa'lebe) b. Esrem el-Hazrecî el-Ensârî (ö. 3)⁶⁶²,
24. Ömer b. Hattâb,
25. Süleyk b. 'Amr,⁶⁶³
26. Talha,
27. Ubâde b. Sâmit b. Kays el-Ensârî el-Hazrecî (ö. 34)⁶⁶⁴,
28. Ukbe b. Âmir b. Abs el-Cühenî (ö. 58)⁶⁶⁵,
29. Übey b. Ka'b,
30. Ümmü Mâlik el-Ensâriyye,⁶⁶⁶
31. Bennete'l-Cühenî,⁶⁶⁷ بَنَّةُ الْجُهَنِيِّ
32. Ümmü Mübeşşir el-Ensâriyye⁶⁶⁸
33. Ümmü Şerîk (51-60?),⁶⁶⁹

⁶⁵⁶ Salahattin Polat, "Kâ'b b. Ucre", **DİA**, XXIV, 6.

⁶⁵⁷ Mehmet Salih Arı, "Üsâme b. Zeyd" **DİA**, XLII, 362.

⁶⁵⁸ Zehebî, **Tarih**, III, 308-309; İbn Hazm, **Esmâu's-Sahâbe'r-Ruvât**, s. 42; Zirikî, **el-A'lâm**, III, 80; Yavuz Ünal, "Sürâka b. Mâlik", **DİA**, XXXVIII, 161, 19 hadis rivayet etmiştir.

⁶⁵⁹ Asri Çubukçu, "Huzeyme b. Sâbit", **DİA**, XVIII, 436; Züşşehâdeteyn diye tanınan sahâbidir.

⁶⁶⁰ Mehmet Efendioğlu, "Suheyb b. Sinân", **DİA**, XXXVII, 447.

⁶⁶¹ Selman Başaran, "Huzeyfe b. Yemân" **DİA**, XVIII, 435.

⁶⁶² Mehmet Efendioğlu, "Nu'mân b. Kavkal", **DİA**, XXXIII, 237.

⁶⁶³ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 363, Hno: 15180; İbnü'l-Esîr, **Usdu'l-Ğâbe**, II, 539.

⁶⁶⁴ M. Yaşar Kandemir, "Ubâde b. Sâmit" **DİA**, XLII, 14.

⁶⁶⁵ Erdiñç Ahatlı, "Ukbe b. Âmir", **DİA**, XLII, 63; Suffe ehlinde Mısır valisi.

⁶⁶⁶ Ebû Nuaym, **Ma'rifetu's-Sahâbe**, (I-VI bir arada), Dârü'l-Vatan, Riyad 1998/1419, I, 3561; el-Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemal**, IV, 443-444; XXXV, 384.

⁶⁶⁷ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 76, Hno: 14742; Tirmizî, **Sünen**, Fiten, 5, (2163); İbn Mende, **Me'rifetu's-Sahâbe**, s. 312; İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 172.

⁶⁶⁸ 10 hadis rivayet edenlerden.

⁶⁶⁹ Ebu Nu'aym, **Ma'rifetu's-Sahâbe**, VI, 3406; Zehebî, **Siyer**, II, 256, IV, 339; İbnü'l-Esîr, **Usdu'l-Ğâbe**, VII, 206; İbn Hacer, **el-İsâbe**, XIV, 410 vd; Nefsini Rasûlullahe hibe eden kadın sahâbedir. Câbir b.

34. Üsâme b. Zeyd el-Kelbî (ö. 54) (radiyallahuanhum).

Câbir'in en çok hadis aldığı sahâbîlerin başında, Hz. Ömer gelmektedir. Hz. Ömer (r.a.), muhaddislere bir hadisi naklederken sâbit olup olmadığını araştırması, üzerinde durmasıyla ve tek başına hadis nakledenlerden şahid istemesiyle bilinir.⁶⁷⁰ Câbir, Hz. Ömer'den en az 15 hadis rivayet etmiştir. Bu sayı Hz. Ömer'in rivayet ettiği 57 hadise⁶⁷¹ oranla önemli bir sayıdır. Câbir'in Hz. Ömer (r.a.) tarafından "Arîf" tayin edilmiş olması,⁶⁷² onun Emîru'l-Mu'minîn'in yanına sık sık gidip gelmesini sağlamış ve bu sayede rivayetlerini ahzetme fırsatı elde etmiştir.

Hz. Câbir'in kendisinden en çok hadis rivayet ettiği ikinci sahâbî Ebû Sa'îd el-Hudrî'dir. (ö.74). "İmam" ve "Medine müftüsü" lakaplarıyla anılan Ebû Sa'îd el-Hudrî,⁶⁷³ rivayet ettiği 1170 hadisle, muksirûn yedi sahâbîden biridir.⁶⁷⁴ Hz. Ali yanında Nehrevân'da Hâricîler'le savaşmıştır.⁶⁷⁵ Câbir ile aynı kabileden olan el-Hudrî, birçok yönleriyle Câbir'le ortak kaderi paylaşmıştır. Birkaç yaş Hz. Câbir'den küçük olan Ebû Sa'îd el-Hudrî, onun gibi Uhud savaşına katılmak istemiş ancak yaşının küçük olması nedeniyle Rasûlullah (s.a.s.) ona izin vermemiştir. Onun babası Mâlik b. Sinân da Câbir'in babası gibi Uhud'ta şehit düşmüştür. Rasûlullah (s.a.s.) Hz. Câbir gibi onunla da özel ilgilenmiştir. Rasûlullah (s.a.s.) ile beraber Hendek gazvesi ve sonrasında on iki gazveye daha iştirak etmiş, Câbir (r.a.) gibi, Bey'atürrıdvân'da bulunmuş ve ilk biat edenlerden biri olmuştur. Yine Hz. Câbir gibi fakîh sahâbîlerden, hatta genç sahâbîlerin en fakihi kabul edilmiş, Câbir gibi Medine müftülüğünü de yapmıştır. Câbir gibi Muaviye'nin Bayram hutbesini namazından önceye almasına karşı çıkmış ve bunun Sünnet'e aykırı olduğunu hatırlatmıştır.⁶⁷⁶ Her ne kadar hadislerin yazılması konusunda aynı görüşte olmasalar da müşterek birçok yönleri, ikisini sık sık bir araya getirmiştir. Hz. Câbir, kendisi gibi uzun

Abdullah (r.a.), Ümmü Şerîk'in Rasûlullah'a içinde tereyağı hediye ettiği bir deri tolumunun olduğunu söylemiştir. İbn Hazm, Ümmü Şerîk'i 1 hadis rivayet eden sahâbe arasında zikretmiş, İbn Hacer ise 3 hadisinin olduğunu ifade etmiştir. Câbir (r.a.)'in Ummü Şerîk'ten aldığı Decâl hakkındaki hadis *Sahîh-i Muslim*'de yer almıştır. Bkz. Ahzab Suresi 50. Ayetin tefsirine bakınız; Muslim, Fedâil, 3; Fiten, 25; Ahmed, **Müsned**, XXIII, 30; İbn Sa'd, **Tabakât**, VIII, 157; İbn Hazm, **Esmâu's-Sahâbe'r-Ruvât**, s. 93; S. Kemal Sandıkçı, "Ümmü Şerîk", **DİA**, XLII, 332.

⁶⁷⁰ Nüreddin 'Itr, **Menhecû'n-Nakd fi 'Ulûmi'l-Hadîs**, Dâru'l-fıkr, Dımaşk, 1997/1418, s. 53.

⁶⁷¹ İbn Hazm, **Esmâu's-Sahâbe'r-Ruvât**, s. 33.

⁶⁷² İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, IX, 124, Hno: 27258.

⁶⁷³ Raşit Küçük, "Ebû Sa'îd el-Hudrî", **DİA**, X, 223.

⁶⁷⁴ İbn Hazm, **Esmâu's-Sahâbe'r-Ruvât**, s. 32.

⁶⁷⁵ İbn 'Asâkir, **Târîhu Medîneti Dımaşk**, XXII, 383; "Ebû Sa'îd el-Hudrî", **DİA**, X, 223.

⁶⁷⁶ Raşit Küçük, "Ebû Sa'îd el-Hudrî", **DİA**, X, 223.

bir ömür yaşayan ve Medine mukîmi Ebû Sa'îd'ten (r.a.) ilim ahzetmekten çekinmemiştir.⁶⁷⁷ Bu arada Ebû Sa'îd el-Hudrî de Hz. Câbir'den hadis tahammülünde bulunmuştur. Böylece ikisi arasında müdebbec hadis örneği gerçekleşmiştir.

Câbir b. Abdullah (r.a.), Rasûlullah'tan (s.a.s.) 142 hadis rivayet eden⁶⁷⁸ İslam'ın ilk halifesi Hz. Ebû Bekir'den iki hadis rivayet etmiştir. Sayının az olmasının nedenleri arasında, Hz. Ebû Bekir'in hadis rivayetinde ihtiyatlı davranması, Hz. Câbir'in bu dönemde seferlerde bulunması ve idari işlerde yar almamasıdır. Ayrıca Hz. Ebû Bekir'in Rasûlullah'tan sonra çok yaşamamış olması da bunda etkili olmuştur. Câbir b. Abdullah (r.a.), günümüzde lafzî mütevatir kabul edilen ... من كذب علي... (Herkim adıma bir hadis uydurursa...) hadisini Hz. Ebu Bekir'den rivayet etmiştir. *Mevzû'ât* kitabının başında bu hadisin tarîklerini toplayan İbnü'l-Cevzî, Hz. Câbir'den gelen tarîki de zikretmiştir.⁶⁷⁹ Câbir'in Hz. Ebû Bekir'den ahzettiği, onun da Bilâl-ı Habeş'ten ahzettiği bir diğer rivayet de *Usdu'l-Ğâbe*'de yer almaktadır.⁶⁸⁰

Câbir b. Abdullah (r.a.), hadis tesebbütü için rivayet edenlerden yemin etmelerini isteyen⁶⁸¹ dördüncü halife Hz. Ali'den de hadis tahammülünde bulunmuştur. Hz. Ali'nin rivayet ettiği 537 hadisten çoğu⁶⁸² fikhî konulara dairdir. Hz. Câbir'in, iyi bir fakîh ve müfessir olan Hz. Ali'den hadis tahammülünde bulunması, onun fıkıh ve tefsir ilmine katkı sağlamıştır.

Câbir (r.a.), en büyük hadis hafızı sayılan Ebû Hureyre'den de hadis rivayetinde bulunmuştur.⁶⁸³ Aslında kendini bu işe adayan sahâbîlerin birbirinin ilminden istifade etmelerinden daha tabii bir şey olamaz. Hz. Câbir, kendisi gibi Ensarlı ve Hazrecli olan **Muâz b. Cebel'den** (ö. 17) de hadis rivayet etmiştir.⁶⁸⁴ Rasûlullah (s.a.s.) hakkında,

⁶⁷⁷ Raşit Küçük, **a.g.e.**, X, 223 vd.

⁶⁷⁸ İbn Hazm, **Esmâu's-Sahâbe'r-Ruvât**, s. 35.

⁶⁷⁹ İbnü'l-Cevzi, **Kitabu'l-Mevduât**, Thk. Abdurrahman Muhammed Osman, (I-III), Mektebetü's-Selefiyye, Medine, 1966/1386, I, 57.

⁶⁸⁰ İbnü'l-Esîr, **Usdu'l-Ğâbe**, I, 245.

⁶⁸¹ Nüreddîn 'İtr, **Menhecu'n-Nakd fî 'Ulûmi'l-Hadîs**, s. 53.

⁶⁸² İbn Hazm, **Kevâ'idu't-Tahdîs**, s. 33; Tarihçi yazar Adem Apak, Ali b. Ebî Tâlib (r.a.)'in Allah Rasûlü'nden (s.a.v) 586 hadis rivayet ettiğini söylemiştir. Bkz. Adem Apak, **Hazreti Peygamber'in Etrafındaki Çocuklar ve Gençler**, Ensâr Yayınları, Ankara 2013, s. 87 vd.

⁶⁸³ M. Yaşar Kandemir, "Ebû Hüreyre", **DİA**, X, 162; Accâc el-Hatîb, **es-Sünne Kable't-Tedvîn**, 429; Muhammed Ebû Zehv, **a.g.e.**, 161-163; Ebû Hureyre'ye (r.a.) yapılan eleştiriler ve cevapları için bkz. Ebû Şehbe, **Difâ'un 'ani's-Sünne**, ilgili bölüm. Accâc el-Hatîb, **es-Sünne Kable't-Tedvîn**, 429.

⁶⁸⁴ M. Yaşar Kandemir, "Muâz b. Cebel", **DİA**, XXX, 339.

“Ümmetimin helal ve haramı en iyi bileni”⁶⁸⁵ demiştir. Hz. Ömer de “... Fıkıhtan sual etmek isteyen Mu‘âz’a gitsin”⁶⁸⁶ diyerek onun fıkıhının derinliğini övmüştür. Mu‘âz b. Cebel (r.a.), sahâbenin en iyi Kur’an-ı Kerim bileni ve daha Rasûlullah (s.a.s.), hayatta iken fetva veren üç sahâbîden biridir.⁶⁸⁷ Câbir b. Abdullah’ın fakîh olmasında büyük fakîh sahâbî Mu‘âz’ın katkısı inkâr edilemez.⁶⁸⁸ 155 hadis rivayet etmiş olan⁶⁸⁹ Mu‘âz b. Cebel’den Câbir dışında, daha birçok sahâbî hadis almıştır.⁶⁹⁰

Câbir b. Abdullah’ın hadis rivayet ettiği bir diğer meşhur sahâbî, ilk Müslümanlardan ve Aşere-i Mübeşşereden olan Ebû ‘Ubeyde b. Cerrâh’tır. Ebû ‘Ubeyde (r.a.) hayatı savaşlarda geçtiği ve az ömür yaşadığı için Hz. Peygamber’den sadece 15 hadis rivayet etmiştir.⁶⁹¹ Hz. Câbir bir ara onun ordusu içinde yer aldığından ondan rivayete etme fırsatı yakalamıştır.

Câbir b. Abdullah (r.a.), ilk Müslümanlardan biri olan Ammâr b. Yâsir’den (ö.37) de hadis almıştır. ‘Ammâr (r.a.), 62 hadis rivayet etmiştir.⁶⁹² İbn Hacer (ö. 852), “*Kalbi imanla dolu olduğu hâlde zorlanan kimse hariç,*”⁶⁹³ *إلا من أكره وقلبه مطمئن بالإيمان* ayetinin ‘Ammâr hakkında nâzil olduğunda ittifak edildiğini, ‘Ammâr b. Yâsir’in bâğî bir topluluk tarafından şehit edileceğine dair hadisin de mütevatir olduğunu ve ‘Ammâr’ın, Sıffîn’de, Hicrî 37 senesinde, 93 yaşında, Rabî‘⁶⁹⁴ ayında Hz. Alî safında savaşırken şehit edildiğini ifade etmiştir.⁶⁹⁵ O, şehit edilinceye kadar, sahâbenin etrafında toplandığı bir ‘alem’⁶⁹⁶ olmuştur.⁶⁹⁷ Hz. Câbir de Sıffîn’e katılmıştır. Bu itibarla ikisi Sıffîn’de omuz omuza vermişlerdir. Hz. Câbir, muhtemelen bu beraberlikte ondan hadis ahzetmiştir.

⁶⁸⁵ Tirmizî, Menâkib, 33; İbn Mâce, Fedâilü’s-Sahâbe, 11.

⁶⁸⁶ Zehebî, *Siyer*, I, 394.

⁶⁸⁷ İbnü’l-Esîr, *Usdu’l-Ğâbe*, V, 187. (Diğer iki sahâbî Übey b. Ka’b ile Zeyd b. Sâbit’tir.); Rasûlullah’ın Mu‘âz b. Cebel’i övdüğü hakkındaki hadisler için hadis kaynaklarının menâkib ve Fedâilü’as-Sahâbe bölümlerine bakınız.

⁶⁸⁸ Adem APAK, *Hazreti Peygamberin Etrafındaki Çocuklar ve Gençler*, s. 176.

⁶⁸⁹ İbn Hazm, *Esmâu’s-Sahâbe’r-Ruvât*, s. 35.

⁶⁹⁰ Tercemesi için bkz. Ebû Nü’aym, *Ma‘rifetü’s-Sahâbe*, V, 2431; İbnü’l-Esîr, *Usdu’l-Ğâbe*, V, 187 vd.; İbn Hacer, *el-İsâbe*, X, 202 vd.

⁶⁹¹ İbn Hazm, *a.g.e.*, s. 44; İbnü’l-Esîr, *Usdu’l-Ğâbe*, III, 125-127; Zehebî, *Târîh*, III, 172-174; Ahmet Önkâl, “Ebû Ubeyde b. Cerrâh”, *DİA*, X, 250.

⁶⁹² İbn Hazm, *a.g.e.*, s. 37; “Ammâr b. Yâsir”, *DİA*, III, 75.

⁶⁹³ 76 Nahl, 106.

⁶⁹⁴ Rabîülevvel veya Rabîülahir aylarından birinde.

⁶⁹⁵ Buhârî, 11, Mesâcid, 30, 60, Cihâd, 17; Müslim, 52, Fiten, 72

⁶⁹⁶ ‘Alem: Sancak, işaret.

⁶⁹⁷ Tercemesi için Bkz. Ebû Nü’aym, *Ma‘rifetü’s-Sahâbe*, IV, 2070; İbnü’l-Esîr, *Usdu’l-Ğâbe*, IV, 122;

Câbir b. Abdullah'ın hadis aldığı bir diğer sahâbî Halid b. Velîd'dir. Hz. Peygamber (s.a.s.), malum “*Ashâbîma sövmeyiniz. Allah'a yemin olsun ki; sizden biriniz uhud dağı kadar altın infak etse onların bir avucuna, hatta yarım avucuna yetişmez*”⁶⁹⁸ buyruğunu Halid b. Velîd hakkında söylemiştir. Halid b. Velîd de, ömrünün kahir ekserini cihad meydanlarında geçirdiği için sadece 18 hadis rivayet etmiştir.⁶⁹⁹ Câbir b. Abdullah (r.a.), onun ordusu içinde Yemâme'de ve Dımaşk muhasarasında bulunduğundan ondan hadis alma imkânı olmuştur.

Câbir b. Abdullah'ın hadis aldığı bir diğer sahâbî, 2630⁷⁰⁰ hadis ile en çok hadis rivayet eden yedi sahâbîden ikincisi olan İbn Ömer'dir.⁷⁰¹ Onun önemli bir özelliği, hadis rivayet ederken gösterdiği aşırı titizliğidir. Bundan dolayı rivayet ettiği hadisler ulemâ tarafından muteber kabul edilmiştir. İbn Şihâb, onun rivayetlerinin sıhhatini ifade etmek için “*Onun rivayetlerinde, ikinci bir mesned aramaya gerek yoktur.*” demiştir. Hz. Câbir misali Medine'de hadis öğretimi için ders meclisi kuran, Abdullah b. Ömer'den hadis alan en meşhur sahâbî talebeleri Abdullah b. Abbas ile Câbir b. Abdullah'tır.⁷⁰² Onun ihlas, zühd ve takvası hakkında Câbir (r.a.) şöyle demiştir: “*(Rasûlullah'ın vefatından sonraki dönemde) İbn Ömer dışında dünyaya meyletmeyenimiz yoktur.*”⁷⁰³ İbn Ömer (r.a.), aynı zamanda en çok fetva veren yedi sahâbîden biri kabul edilir. Hz. Aişe, fiil ve harekâtında Hz. Peygamber'e (s.a.s.) en çok benzeyenlerden birinin de Abdullah b. Ömer olduğuna şahitlik etmiştir.⁷⁰⁴

Hz. Câbir'in hadis aldığı Ebû Bürde b. Neyyâr (42-45?) ise, Akabe'ye, Bedir savaşına ve sonrasında tüm gazvelere katılan bir sahâbîdir. Ebû Bürde, Hz. Ali'nin safında tüm savaşlarına katılmıştır. Rasûlullah (s.a.s.)'tan 46 hadis rivayet etmiştir.⁷⁰⁵

Zehebî, **Târîh**, III, 569-587; İbn Hacer, **el-İsâbe**, VII, 291 vd.

⁶⁹⁸ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, II, 140;

⁶⁹⁹ İbn 'Asâkir, **Târîhu Medîneti Dımaşk**, XVI, 216; İbn Hazm, **a.g.e.**, s. 42; Zehebî, **Siyer**, I, 366; Zirikli, **A'lâm**, II, 300.

⁷⁰⁰ Ahmed b. Hanbel'in **Müsned**'ine göre 2019 hadis rivayet etmiştir.

⁷⁰¹ Accâc el-Hatîb, **a.g.e.**, 469; M. Yaşar Kandemir, “Abdullah b. Ömer b. Hattâb”, **DİA**, I, 127.

⁷⁰² M. Yaşar Kandemir, “Abdullah b. Ömer b. Hattâb” I, 127. Adem Apak, **a.g.e.**, Ensâr Yayınları, İstanbul 2013, s. 155; Aynı müellif, “Abdullah b. Ömer b. Hattâb”, **DİA**, I, 127.

⁷⁰³ Accâc el-Hatîb, **a.g.e.**, 470.

⁷⁰⁴ Adem Apak, **a.g.e.**, s. 152-156.

⁷⁰⁵ Ebû Nü'aym, **Ma'rifetü's-Sahâbe**, IV, 2070; İbn Hazm, **a.g.e.**, s. 38; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, VI, 25; Zehebî, **Târîh**, IV, 131-132; İbn Hacer, **el-İsâbe**, VII, 36.

Câbir b. Abdullah'ın hadis aldığı sahâbîler, yukarıda isimleri zikredilenlerle sınırlı değildir. Mesela Câbir (r.a.), Rasûlullah'ın amcası Hz. Abbas'ın (32/653) rivayet ettiği 35 hadisin belli başlı râvîleri arasındadır.⁷⁰⁶ Aynı şekilde, hadis rivayetinde son derece titizlik gösteren ve ilk zamanlar hadislerin yazılmasına taraftar olmayan İbn Mes'ûd (r.a.)'dan⁷⁰⁷ ve 7 hadis rivayet eden Hz. Peygamber'in hanımını Cüveyriye bint el-Hâris b. Ebî Dırâr'dan (ö. 56) da rivayette bulunmuştur.⁷⁰⁸

Yukarıda görüldüğü gibi Câbir'in hadis aldığı sahâbî sayısı 30'dan fazladır. Ancak birçoğundan sadece bir iki hadis almıştır. Hadis aldığı sahâbîlerin çoğuyla kader ortaklığının olduğu görülmektedir. Onun sahâbîlerden aldığı rivayetlerden tespit edebildiklerimiz, tezimizin sonundaki “ekler” kısmında verilmiştir.⁷⁰⁹

Hz. Câbir'in bazı hadisleri rivayet tekniği açısından, Rivayetu'l-Akrân diğer ismiyle Müdebbec rivayetler olduğundan bu konuya da değinmekte fayda olduğu kanaatindeyiz.

1.2.1. Rivayetu'l-Akrân ve Müdebbec Rivayetleri

Sözlükte “*Süslenmiş hadis*” anlamına gelen müdebbec hadis, hadis ilminde, yaşça ya da öğrenim dönemi olarak birbirine akrân olan râvîlerin, birbirlerinden karşılıklı olarak rivayet ettikleri hadise denir.⁷¹⁰ Sahabe, tâbi'ün, etbâu't-tabiîn veya bunlardan sonraki tabakaların her biri, aynı tabaka içerisinde yer alan râvîlerdir. “Rivayetu'l-Akrân veya Rivayetu'l-Karîn” yaş veya isnâd bakımından birbirine yakın olan râvîlerin karşılıklı birbirinden rivayet etmesidir. Her “müdebbec” aynı zamanda “rivâyeyu'l-akrân” dan sayılır. Fakat her “rivâyeyu'l-akrân” “müdebbec” addedilemez.

Rivayetu'l-Akrân'ı bilmek, hadisin isnâdında ziyadenin veya isnatta و yerine عن'in yazılmış olma olasılığının olup olmadığına kâni olmak için gereklidir.⁷¹¹ Herhangi bir

⁷⁰⁶ Faruk Sümer, “Abbas”, **DİA**, İstanbul 1998; I, 17.

⁷⁰⁷ İsmail Cerrahoğlu, “Abdullah b. Mes'ûd”, **DİA**, I, 115, İbn Mes'ûd, 848 hadis rivayet etmiştir.

⁷⁰⁸ Rıza Savaş, “Cüveyriye bint el-Hâris”, **DİA**, VIII, 146.

⁷⁰⁹ Tezin sonundaki “Ekler” bölümü altındaki Ek-1'e bakınız.

⁷¹⁰ Abdullah Aydınli, **Hadis İstihlaları Sözlüğü**, İFAV, İstanbul 2011, s. 194.

⁷¹¹ Suyûtî, **Tedrîbu'r-Râvî**, (I-III), II, 284.

hadisin müdebbec olarak rivayet edilmesi, isnâdının artması anlamına geldiğinden, o hadisi kuvvetlendirir. Müdebbec, isnâd için bir tercih ve tezyin sebebidir.⁷¹²

Bu bağlamda baktığımızda birbirinin akrasını olan Câbir b. Abdullah ile Ebu Saîd el-Hudrî, Enes b. Mâlik ile Câbir b. Abdullah, İbn Abbâs ile Câbir b. Abdullah'ın karşılıklı birbirinden hadis rivayet ettikleri görülmektedir.⁷¹³

Ebû Zübeyr→Câbir b. Abdullah→İbn Abbâs→Rasûlullah şöyle buyurdu: “*Kırmızı deve sahibi hariç, ağaç altında biat edenlerin tamamı cennete girecektir.*”

el-Kelbî→Ebû Sâlih→İbn Abbâs→Câbir b. Abdullah→Rasulullâh (s.a.s.),

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ ayetini okudu ve “*Allah’ım, dua yapmayı emrettin, icabet edeceğine de kefil oldun*” dedikten sonra, “*Lebbeyk, Allahumme Lebbeyek, Lebbeyeke Lâ Şerîke leke Lebbeyk, İnne’l-Hamde ve’ni’mete leke ve’l-mulk lâ şerike lek*” duasını okudu.⁷¹⁴

Enes b. Mâlik (r.a.), Câbir’in şöyle dediğini rivayet etmektedir: “Ashâb, Rasûlullah’a susuzluklarını şikâyet edince, Rasûlullah (s.a.s.) büyük bir su kabı istedi. İçine az bir su döküldü. Akabinde Rasûlullah (s.a.s.) elini kabın içine sokarak “*Haydi içiniz.*” dedi. Bunun üzerine insanlar, ihtiyaçları kadar suyu aldılar. Câbir (r.a.): “*Ben Rasûlullah’ın parmakları arasından pınarların aktığını görüyordum.*” dedi.⁷¹⁵

1.3. Tabi’ünden Hadis Tahammülü

Câbir b. Abdullah, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ali, Mu‘âz b. Cebel, Ebû ‘Ubeyde ve Hâlid b. Velîd gibi büyük sahâbîlerden hadisler rivayet ettiği gibi, az da olsa tabi’ünden, Ümmü Külsûm Bint Ebû Bekir (ö. 58?)⁷¹⁶ ile Zekvân Ebû ‘Amr’dan (ö. 63) da

⁷¹² Nûreddin ‘Itr, **Menhecu’n-Nakd fî ‘Ulûmi’l-Hadîs**, (I-III), Dâru’l-Fikr, Dımaşk, 1418/1997, I, 154.

⁷¹³ Accâc el-Hatîb, **es-Sünne Kable’t-Tedvîn**, 146; Bezzâr (ö. 292), Câbir’in İbn Abbâs’tan sadece 2 hadis rivayet ettiğini zikretmiştir. Bkz. Bezzâr, **Müsned/el-Behru’z-Zehhâr**, (I-XV), Mektebetu’l-Hikem, Medine, 2003/1424, XI, 12.

⁷¹⁴ Hâkim en-Neysâbürrî, **Me’rifetu ‘Ulûmi’l-Hadîs**, s. 215; Ebû Hüreyre'nin Câbir'den rivayeti için Bkz. Ahmed, **Müsned**, XXIII, 176, Hno: 14901; Enes b. Malik, Câbir'den rivayeti için Bkz. Ahmed, **Müsned**, XXIII, 176, Hno: 14697; Ebû Saîd el-Hudrî'nin Câbir'den rivayeti için Bkz. Accâc el-Hatîb, **es-Sünne Kable’t-Tedvîn**, 480; Câbir'in Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayeti için Bkz. Ahmed, **Müsned**, XVIII, 115, 118, Hno: 11563, 11567.

⁷¹⁵ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 48, Hno: 14697.

⁷¹⁶ İbn ‘Asâkir, **Târîhu Medîneti Dımaşk**, XI, 208; Zehebî, **Târîh**, V, 378; Nevevî, **Tehzîbu’l-Esmâ’ I**, 142; Accâc el-Hatîb, **a.g.e.**, s. 429, 469; Gülgün Uyar, “Ümmü Külsûm bint Ebû Bekir”, **DİA**, XLII, 325.

hadis rivayetinde bulunmuştur. Bu durum, hadis rivayet tarihindeki “rivayetu’l-ekâbir ‘ani’l-esâğîr” örneklerinden biridir.

Hiz. Câbir dışında, tâbiûndan hadis rivayet eden başka sahabîlerin olup olmadığı araştırılmalıdır. Ancak Câbir’in, kendisinden yaşça, mertebeye ve faziletçe küçük, kibâr’ı tabiûndan biri olan Ümmü Külsüm’den⁷¹⁷ hadis rivayet etmiş olması, Ümmü Külsüm’ü araştırmamızı gerekli kılmaktadır. İbn Mende ve Ebû Nuaym gibi bazı hadisçiler Ümmü Külsüm’ün sahabî olduğunu iddia etmişlerse de o sahabî değil sika bir râvîdir.⁷¹⁸ Hiz. Ebû Bekir’in kızıdır. Hiz. Ebû Bekir’in vefatından sonra doğduğu bilindiğinden, tâbiûnden olduğunda şüphe yoktur. Talha b. ‘Ubeydullâh ile evlenmiş,⁷¹⁹ 41-50 yılları arasında genç yaşta vefat etmiştir. Kutub-i Sitte râvîleri arasındadır. Hiz. Âişe’nin terbiyesi altında yetişmiş, ondan ilim tahsil etmiştir. Hiz. Câbir dışında, oğlu İbrâhim b. Abdurrahman ve daha birçok kişi ondan hadis tahammulünde bulunmuştur.⁷²⁰

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*’inde Câbir’in, Ümmü Külsüm’den rivayet ettiği bir hadisinin 4 tarîkine yer vermiştir. Müslim’de de yer alan bu rivayet, Rasûlullah’ın aile hayatı ile ilgilidir. Rasûlullah’ın ailesiyle olan ilişkilerini en doğru anlatacak olan yine ailesidir. Ümmü Külsüm, bu rivayeti Ümmü’l-Müminîn Hiz. Aişe (ö. 57)’den öğrenmiştir. Muhtemelen Hiz. Aişe’den ahzetme imkânı bulamayan Câbir (r.a.), bu hadisi onun hizmetçisi Ümmü Külsüm’den almıştır. Rivayetin Müslim’deki metni şöyledir:

حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ مَعْرُوفٍ ، وَهَارُونُ بْنُ سَعِيدِ الْأَيْلِيِّ ، قَالَا : حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ ، أَخْبَرَنِي عِيَاضُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ ، عَنْ أَبِي الرَّبِيعِ ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ، عَنْ أُمِّ كَلْبُومٍ ، عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، قَالَتْ : " إِنَّ رَجُلًا ، سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الرَّجْلِ ، يُجَامِعُ أَهْلَهُ ، ثُمَّ يُكْسِلُ ، هَلْ عَلَيْهِمَا الْغُسْلُ ؟ وَعَائِشَةُ جَالِسَةٌ ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : إِنِّي لَأَفْعَلُ ذَلِكَ أَنَا وَهَذِهِ ، ثُمَّ نَعَسِلُ

Hârûn b. Ma’rûf ve Hârûn b. Sa’îd el-Îlî → İbn Vehb → ‘Iyâz b. Abdullah → Ebû Zübeyr → Câbir b. Abdullah → Ümmü Gülsüm → ‘Aişe →

Hiz. Peygamber’in zevcesi Hiz. Aişe dedi ki: Bir adam gelip Rasûlullah’a “*Eşiyle cimâ’ yapıp menisi gelmeyen erkeğe gusül gerekir mi?*” diye sordu. Hiz. Aişe de orada

⁷¹⁷ İbn Hacer, **a.g.e.**, II, 121; el-Mizzî, **Tehzibu'l-Kemal**, IV, 443-444, XXXV, 380.

⁷¹⁸ Gülgün Uyar, “Ümmü Külsüm bint Ebû Bekir”, **DİA**, XLII, 325.

⁷¹⁹ Zehebî, **Târîh**, II, 449.

⁷²⁰ İbn ‘Asâkir, **Târîhu Medîneti Dimaşk**, XI, 208; ez-Zehebî, **el-Kâşif fi Ma’rifeti men lehu Rivayetun fi'l-Kutubi's-Sitte**, (I-II), Dâru'l-Kible, Cidde 1992/1413, II, 527, (7142); el-Mizzî, **Tehzibu'l-Kemal**, XXXV, 380.

oturmakta idi. Rasûlullah (s.a.s.): “Ben ile bu kadın dediğin şeyi yapıyor sonra da yıkıyoruz.” buyurdu.⁷²¹

Bu rivayetin tüm tarîkleri Ebû Zübeyr’den gelmektedir. Tarîklerden birinde hem Ebû Zübeyr, Câbir’den semâ’mı, Câbir de Ümmü Gülsüm’den semâ’mı, Ümmü Külsüm de Aişe’den semâ’mı izhâr ederek rivayet etmektedir.⁷²² Diğer târiklerde ise hadis mu’an’an siğalarla rivayet edilmektedir. Bu da bize birinci asırda mu’an’an siğaların, semâ’ siğâsı yerine kullanıldığını göstermesi açısından önemlidir.

Câbir’in hadis rivayet ettiği ikinci tâbiî, Buhârî, Muslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî ricâlinden olan⁷²³ Hz. ‘Âişe’nin hizmetçisi Zekvân Ebû ‘Amr’dır. Câbir (r.a.), Ebû ‘Amr’dan da Rasûlullah’ın aile hayatıyla ilgili bir rivayeti nakletmiştir. Ebû ‘Amr, Hz. Aişe’nin hizmetçisi olduğundan onunla yakın ilişki içinde idi. Hz. Aişe’den ilim ahzetmişti. Câbir (r.a.), Hz. Aişe’den alma imkânı bulamadığı bir rivayetini, onun hizmetçisi Ebû ‘Amr’dan alarak rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde geçen bu rivayet şöyledir:

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ دَاوُدَ قَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ لَهْبَعَةَ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ أَنَّ أَبَا عَمْرٍو مَوْلَى عَائِشَةَ أَخْبَرَهُ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا أَخْبَرَتْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَكُونُ جُنْبًا فَيُرِيدُ الرُّقَادَ فَيَتَوَضَّأُ وَضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ ثُمَّ يَرْفُدُّ

Mûsâ b. Dâvûd → İbn Lühay’a → Ebû’z-Zübeyr → Câbir → Ebû ‘Amr → Aişe →

‘Âişe (r.a.) şöyle dedi ki: “*Rasûlullah, cünüp iken uyumak istediğinde namaz abdesti gibi abdest alır sonra uyurdu.*”⁷²⁴

Hiz. Câbir, Hiz. Osman’ın şehit edilmesine müteakip kendisini hadis rivayetine ve iftâya vermiştir. Hiz. Osman’ın şehadetinden sonra ortaya çıkan olaylarda, Hiz. Ali tarafında yer aldığından, Hiz. Aişe’den direk hadis alma imkânı elde edememiştir. Lakin onun hizmetçisi, ya da kız kardeşi gibi Hiz. Aişe’den rivayet edenlerden dinlediği hadislerini almıştır. Bu da gösteriyor ki Sahâbe her ne kadar ictihâdî bazı konularda birbirleriyle ters düşüp karşı karşıya gelmişlerse de, birbirlerine güvenleri sarsılmamış ve birbirlerinden

⁷²¹ Muslim, Hayz, 89; farklı tarik ve metinler için bkz. Ahmed, *Müsned*, XL, 455; XL, 515; XLI, 7, 302; Muhtemelen bu hadise bir sefer esnasında gerçekleşmiştir.

⁷²² Ahmed, *Müsned*, XL, 515.

⁷²³ Kelâbâzî, *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî*, (I-II), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1987/1407, I, 244.

⁷²⁴ Ahmed, *Müsned*, XLI, 375.

hadis rivayet etmekte tereddüt etmemişlerdir. Birbirine direk ulaşamadıkları durumlarda da, en yakınlarından istifade etme yoluna gitmişlerdir.

Netice olarak Allah Resulünün (s.a.s.) 10 yıldan fazla kendisine Kur'an ve Sünnet mürebbîliği yaptığı Hz. Câbir, ilmine ilim katmak için Rasûlullah'ın vefatından sonra da hadisleri ahzetmeye devam etmiştir. Bu bağlamda otuzdan fazla sahâbîden ve iki tabîiden hadisler nakletmiştir.

2. HADİS VE SÜNNET ANLAYIŞI

Sünnete, yani Hz. Peygamber'in rehberliğine bağlılığın lüzûmu ve onunla istidlâli konusunda Sahâbe arasında ihtilaf olmadığı gibi ümmetin cumhuru uleması arasında da ihtilaf yoktur. Kur'an-ı Kerim'de: "... *Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah'ın azabı çetindir*"⁷²⁵ buyurulmuştur. Bunun gibi daha birçok ayette Allah Teâlâ, Hz. Peygambere itaat etmeyi mümin olmanın bir gereği olarak zikretmiştir.⁷²⁶

Hz. Peygamber'e itaatin, onun sözleri, fiilleri, takrirleri, ahlakı ve sîretine şamil olan Sünnet'ine ittibâ olduğunda Sahâbenin tereddüdü yoktu. Bu itibarla Sünnet'e ittibâ, Sahâbenin ortak vasfı idi. Onlar, Allah'a takarrübün Sünnet'e tabi olmaktan geçtiğini biliyorlardı.⁷²⁷ Bu nedenle Sünnet'e sıkı sıkıya bağlı idiler.

Câbir b. Abdullah'ın Sünnet'e olan bağlılığı ve öğrenme aşkı Rasûlullah'la bulunduğu anda başlamış ve bir asra yakın olan uzun ömrü boyunca devam etmiştir. O, Sünnet'e bağlılığın Rasûlullah'a bağlılık olduğunu, Rasûlullah'a bağlılığın da Allah'a bağlılık olduğunu biliyordu. Bedene hayat veren ruh misali, hayatın canlanıp şekillenmesi için yaşamın her alanında Sünnet'in olması gerekirdi. Bu itibarla Hz. Câbir, hayatın her alanıyla ilgili kafasını meşgul eden meseleleri, Rasûlullah'a (s.a.s.) sormaktan çekinmemiştir. Hasta düştüğü bir günde Rasûlullah (s.a.s.), Hz. Ebu Bekir'le beraber onu evinde ziyarete gelmiş, ağır hastalığından dolayı şuurunu kaybettiğini gören Allah Resulü (s.a.s.), aldığı abdest suyundan üzerine serpmiş, böylece kendine gelmişti. Şuuru yerine

⁷²⁵ Haşr, 59/7.

⁷²⁶ Âl-i İmrân, 3/32, 132; Nisâ, 4/13, 59, 69, 80; Mâide, 5/92; Enfâl, 8/20, 46; Tevbe, 9/71; Nûr, 24/52, 54, 56; Muhammed, 47/33; Fetih, 48/17; Hucurât, 49/14; Mucâdele, 58/13; Teğâbun, 64/12.

⁷²⁷ Nûr, 24/56; Suyûtî, ashâb ve tabiûnun beş hususa sıkıca bağlı olduklarını söylemektedir: 1-Cemaate katılma, 2-Sünnete tabi olma, 3-Mescitleri imar etme, 4-Kur'an tilaveti, 5-Allâh yolunda cihad. Bkz. Suyûtî, **Miftah**, 45,

geldiğinde fırsattan istifade, kafasını meşgul eden bir meseleyi Hz. Peygamber'e sorarak, "Ey Allah'ın Resulü, malıma ne yapayım?" demiş, bunun üzerine Kur'an'daki miras ayeti nazil olmuştu.⁷²⁸

O, İslam'ın, Kur'an ve Sünnet'ten ibaret olduğunu, Sünnet'in ise Kur'an'ın Rasûlullah (s.a.s.) örneğinde hayata yansması olduğunu bildiğinden,⁷²⁹ Sünnet dairesinden dışarı çıkmamıştır. "Amelsiz söz, niyetsiz söz ve amel, Sünnet'e uygun olmayan söz, amel ve niyet makbul değildir"⁷³⁰ bilinciyle yaşayan Hz. Câbir, her sözünün ve işinin, hatta niyetinin Sünnet'e uygun olmasına dikkat etmiştir. O, sadece bir hadisi müşâfehe yoluyla almak için, bir ay mesafedeki Mısır'a, Şam'a gitmek suretiyle, sonrakilere de Sünnet'in değerini öğretmiştir. Sahâbe-i Kirâm, bu anlayışı kendilerinden sonraki tabiûn nesline de bırakmışlardır. Nitekim Ebu Hanife'nin "Rasûlullah örnektir (usve), rehberdir (kudve) ve itaat edildir. (muta'). Binaenaleyh, her konuda ona uymak gerekir"⁷³¹ sözü bu anlayışın ifadesi olmuştur.

Buhârî, "Kitâbu'l-İ'tisâm" bölümünde Sahâbenin Sünnet'e bağlılıklarını ve Sünnet anlayışlarını ortaya koyan rivayetleri naklederken; Câbir b. Abdullah'ın Sünnet anlayışını ortaya koyan: "Her kim Muhammed'e itaat ederse Allah'a itaat etmiş, her kim Muhammed'e karşı gelirse Allah'a karşı gelmiş olur"⁷³² rivayetine yer vermiştir.

Hz. Câbir, Rasûlullah'a itaatten yani Sünnet'e ittibâdan asla taviz vermemiştir. Rasûlullah (s.a.s.), Tebûk Seferine mazeretleri olmadığı halde katılmadıklarını ikrâr eden üç kişiyle kimsenin konuşmamasını emir buyurmuştu. Bu üç kişiden biri olan Ka'b b. Mâlik, şöyle anlatıyor: (Rasûlullah'ın insanların bizimle konuşmalarını yasakladığı o günlerde) bir gün bir bahçe duvarına tırmandığımda (kendi kabilemden olan) Câbir b. Abdullah'ı gördüm. "Ey Câbir, Allah hakkı için söyle! Benim Allah ve Resulü'ne hiç ihanetim oldu mu? dedim. Sustu ve bana hiçbir şey söylemedi. O dahi artık benimle konuşmuyordu."⁷³³ Hz. Câbir, Rasûlullah (s.a.s.) emrettiği için kendi kabilesinden olan

⁷²⁸ Buhârî, İ'tisâm, 8.

⁷²⁹ "Rasûlullah'ın ahlakı Kur'an idi." Bkz. Ahmed, **Müsned**, XLI, 148, XLII, 183, XLIII, 15.

⁷³⁰ Bu söz Sa'îd b. Cübeyr'e aittir. Bkz. Suyûtî, **Miftah**, 45.

⁷³¹ Mehmet Görmez, **Gazali'de Sünnet, Hadis ve Yorum**, s. 18.

⁷³² Buhârî, İ'tisâm, 2.

⁷³³ Ahmed, **Müsned**, XXV, 51.

birisiyle konuşmayı terk etmiştir. Zira Sünnet, Kur'an gibi bağlayıcı idi. Sünnet'e muhalefet Kur'an'a muhalefet ile aynı şeydi.

Kur'an-ı Kerim ve Nebvî Sünnet İslam'ın iki temel teşri' kayağıdır. Kur'an-ı Kerim İslam'ın aslı, Sünnet ise O'nun beyanı ve hayata geçirilmiş halidir. Sünnet olmadan Kur'an-ı doğru anlamak ve yaşamak mümkün değildir. Câbir de Kitab ve Sünnet'in birbirinden ayrılmaz iki şer'î esas olduğunu biliyordu. Zira Sünnet'in bir kısmı vahye, bir kısmı ilhama,⁷³⁴ bir kısmı da Rasûlullah'ın içtihatlarına dayanıyordu.⁷³⁵ Kur'an, Allah'ın keliması, Sünnet de Rasûlullah'ın söz, fiil ve takrirlerinde onun hayatta yaşanması idi.

Hz. Câbir'e göre Sünnet, kendisine Kur'an indirilen son peygamber Hz. Muhammed'in (s.a.s.) yolu idi. O, Rasûlullah'ın (s.a.s.) hutbesinde şöyle buyurduğunu dinlemişti: "... Şüphesiz sözlerin en doğrusu Allah'ın Kitabı'dır. En güzel yol da Muhammed'in yoludur...."⁷³⁶ Ona göre Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Sünnetinden ayrı düşmek, Allah'ın Kitabı olan Kur'an-ı Kerim'den ayrı düşmektir. İki şekilde de kişi sapıklığa düşmüş oluyordu. Sünnet, aynı zamanda Rasûlullah'ın rehberliği idi. Yani Sünnet ile hedy (rehberlik/kılavuzluk) aynı şeylerdi. Zira bir keresinde de Câbir, Hz. Peygamber; "*Şüphesiz sözlerin en doğrusu Allah'ın kitabı, Rehberliğin de en üstünü Muhammed'in rehberliğidir.*"⁷³⁷ buyurduğunu işitmişti.

Hz. Câbir'e göre, Sünnet'in varid olduğu her konuda Peygamber'e ittibâ gerekliydi. Bu hususta adet-ibadet ayırımı yapılması yanlıştı. Yani Hz. Peygamber her türlü hareket ve sekenatında örnek biri idi. Nitekim O, Rasûlullah'ın tıbbî tavsiyelerine, giyinme, yiyecek ve içecek gibi fiillerinde de ona ittibâdan hoşnut olduğunu, ifade etmiştir. Gusül alırken dahi, onun guslüne ittibâ için, üç defa su dökmekle yetinmekte ısrar etmiş, itiraz edenlerin itirazlarına karşı çıkmıştır.

Hz. Câbir'in Sünnet anlayışını anlamak için, birçok kimsenin belki de önemsiz gördüğü ama onun, Rasûlullah'a ittibâ niyetiyle yerine getirdiği davranışlarından bazı örneklerin verilmesi yararlı olacaktır.

⁷³⁴ İbn Mesûd, Ebî Ümâme, Huzeyfe ve Câbir'in rivayet ettiği Merfu' bir hadiste Resulullâh (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır: Rûhulkudus (Cebrâil), kalbime şunu attı: "Kişi rızkını bitirmeden ölmez." Öyleyse Allah'tan sakının ve rızkınızı iyi arayın."

⁷³⁵ Ebü Şehbe, **Difâ'un 'Ani's-Sünne**, s. 5.

⁷³⁶ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 234, Hno: 14984.

⁷³⁷ Ahmed, **Müsned**, XXII, 237, Hno: 14579.

Câbir, Rasûlullah'ın hasır üzerinde namaz kıldığını gördüğünden, hasır üzerinde namaz kılmıştır.⁷³⁸ Rasûlullah'ın tek elbiseye bürünerek namaz kıldığına şahid olduğundan, elbiseleri olmasına rağmen tek elbiseye bürünerek namaz kılmıştır. İbrâhim b. Abdirrahmân b. Abdillâh b. Ebî Rabî'a ile Hasan b. Muhammed b. Ali b. Ebî Tâlib, Hz. Câbir'in, mescidinde tek elbiseye bürünerek namaz kıldığı bir vakitte yanına girdiler. Oysa onun ridâsı Mescidin duvarı üzerinde duruyordu. İki de diyor ki: *Câbir (r.a.) namazını kıldıktan sonra ikimize dönerek: "Aslında siz göresiniz diye böyle namaz kıldım. Çünkü ben Rasûlullah'ın böyle namaz kıldığını gördüm."* dedi.⁷³⁹ 'Asım b. 'Ubeydullâh da Hz. Câbir'i böyle namaz kılariken gördüğünde tuhaf karşılaşmış olacak ki, ona da: *"Rasûlullah'ı böyle namaz kılariken gördüğünü"* söylemiştir.⁷⁴⁰

Aslında bir elbiseye bürünerek namaz kılmanın icbâri olmadığı, aksine elbise kıtlığı olup, zor bir durumda kalındığında, bir ruhsat olduğu yine Hz. Câbir'in rivayetinden anlaşılmaktadır. Sa'îd b. el-Hâris şöyle demektedir: Câbir'in tek elbiseye bürünerek namaz kıldığı bir durumda yanına girdik. Oysa ridâsı elini uzatırsa alabilecek yakınlıkta duruyordu. Selam verdiğinde niçin böyle yaptığını sorduk: *"Sizin gibi bilgisi az olanlar beni böyle görsünler ve Câbir, Rasûlullah'ın ruhsatlarından birini uyguluyor."* desinler diye yapıyorum dedi.⁷⁴¹ Hakeza onu bu halde gören Ebû Sa'îd de sorduğunda: *"Rasûlullah ahabından her birinin iki elbisesi mi vardı? Sanıyorsun."*⁷⁴² demiştir.

O dönemde bazı bilgisi az insanların tek elbisede namaz kılmanın, namaza zarar vereceği görüşünde olduğu, Câbir'in bu yanlış bilgiyi düzeltme çabasını taşıdığı da söylenebilir. Binaenaleyh, Câbir'in tek elbisede namaz kılmasının sürekli değil, nadir bir durum olduğu, gerek görenlerin hayretinden gerekse şu rivayette olduğu gibi talep üzere yapmasından da anlaşılmaktadır:

Abdullah b. Muhammed b. 'Akîl şöyle demektedir: Câbir (r.a.), evinde ashâbına namaz kıldırırdı. Bir gün ona: *"Rasûlullah'ı gördüğün gibi bize namaz kıldırırsan."* dedik. O bize, iki göğsü altında bağladığı bir elbiseye bürünüp namaz kıldırды ve: *"Ben, Rasûlullah'ı"*

⁷³⁸ İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, III, 339, 342, Hno: 4044, 4050.

⁷³⁹ Ahmed, **Müsne'd**, XXIII, 268, Hno: 15023.

⁷⁴⁰ Ahmed, **Müsne'd**, XXIII, 336, Hno: 15131; İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 463, (Mektebetu'ş-Şâmile).

⁷⁴¹ Ahmed, **Müsne'd**, XXII, 394, Hno: 14518.

⁷⁴² Ahmed, **Müsne'd**, XXII, 447, Hno: 14594.

*bize böyle namaz kıldırırken gördüm” dedi.*⁷⁴³ Câbir (r.a.), zaten onlara Rasûlullah’ın kıldırıldığı gibi namaz kıldırıyordu. Fakat onlar, daha farklı bir şekilde Rasûlullah’ın namaz kıldırıldığını gördüyse onlara o şekilde kıldırmasını istemişlerdi. O da bunun üzerine tek elbiseye bürünerek onlara namaz kıldırmıştır. Çünkü o, Rasûlullah’ın tek elbisede namaz kıldırıldığını da görmüş biriydi. O, Rasûlullah’ın nadir de olsa yaptığı bir fiili, ara sıra yapmaktan hoşlanmıştı.

O, Hz. Peygamber’in tavsiyelerine birebir uyan biriydi. Rasûlullah ona gece vakti seferden döndüğünde aniden evine girmemesini tavsiye etmişti. O da bunu aynen uyguluyordu.⁷⁴⁴ O yatmak için niyetlendiğinde, gece uykudan uyandığında ve sabah namazına kalktığında misvak kullanırdı. Ebî ‘Atîk ona *“Kendine niye böyle meşakkat veriyorsun”* dediğinde, çünkü Üsâme (r.a.) bana, *“Rasûlullah’ın (böyle) misvak kullandığını haber verdi”* demiştir.⁷⁴⁵

O, dua saatini seçerken dahi Rasûlullah’a ittibâyâ dikkat ediyordu. O, şöyle demektedir: *“Rasûlullah (s.a.s.), Fetih Mescidinde üç gün, Pazartesi, Salı ve Çarşamba günleri dua etti. Çarşamba günü iki namaz arasında duası icabet buldu. Sevinci yüzünden okunuyordu.”* *“Her ne zaman mühim ve zor bir işim olursa mutlaka o vakti bekleyip onda dua ederim. İcabet bulduğunu da anlarım.”*⁷⁴⁶

O, Tıbbu’n-Nebevîye inanıp, uygulayan ve uygulamasını teşvik eden biriydi. Talebesi Katâde şöyle demektedir: *Câbir (r.a.), hasta olan el-Mukanna’ı (المقنّع) ziyaret etti. Ona: Sen hacamat olmadan buradan gitmem. Çünkü Rasûlullah’ın, “Hacamatta şifa vardır.” dediğini işittim”* dedi.⁷⁴⁷

Câbir (r.a.), çıktığı bir gazvede ayağı Allah yolunda tozlansın diye yaya yürümüştür. Onun, bineğine binmeyip yaya yürümesi, hadisleri zahiri anlamlarıyla anladığını da göstermektedir.⁷⁴⁸ Onun hadisleri zahiri anlamlarıyla anlamakta ısrarcı

⁷⁴³ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 108, Hno: 14799.

⁷⁴⁴ Ahmed, **Müsned**, XXII, 106, Hno: 14194.

⁷⁴⁵ İbn Ebî Şeybe, **Müsned**, I, 174, (Mektebetu’ş-Şâmile).

⁷⁴⁶ Ahmed, **Müsned**, XXII, 425, Hno: 14563; İbn Sa’d, **a.g.e.**, II, 73, (Mektebetu’ş-Şâmile).

⁷⁴⁷ Ahmed, **Müsned**, XXII, 450, Hno: 14598.

⁷⁴⁸ Bu rivayetin zahiri anlamıyla anlaşılması tabi ki doğrudur. Ancak, Rasûlullah’ın bahse konu hadisiyle insanları cihada teşvik ettiği ilk bakışta anlaşılmaktadır. Allahu A’lem Câbir’de bunu bildiği halde bazen hadisin zahiriyle amel etmek istemiştir. Nitekim Hz. Ebû Bekir’de Üsâme ordusunu uğurlarken yürüyerek şehrin dışına kadar eşlik etmiştir.

olduğunu gösteren başka deliller de vardır. Mesela o, bir hadisin zahiri manasına dayanarak İbn Sayyâd'ın Deccâl olduğu görüşündedir. Hz. Câbir'in, İbn Sayyâd'ın aynı zamanda Deccâl olarak öldüğünde de ısrar edenlerden olduğu da iddia edilmiştir.⁷⁴⁹ Talebesi Muhammed b. Munkedir şöyle demektedir. Câbir'in, İbn Sayyâd'ın Deccâl olduğuna dair Allah adına yemin ettiğini gördüm. "Allah adına nasıl yemin edersin?" dediğimde, "*Çünkü ben Hz. Ömer'in Resûlullah'ın huzurunda böyle yemin ettiğini ve Rasûlullah'ın onu kınamadığını işittim.*" dedi.⁷⁵⁰ Bu rivayet aynı zamanda onun, tavrı sünnetleri de diğerleri gibi bağlayıcı gördüğünün delilidir.

Bir gün Rasûlullah (s.a.s.), onu evinde misafir etmiş ve o gün evde sadece ekmek-sirke olduğu için beraber ekmek-sirke yemişlerdi.⁷⁵¹ O günden itibaren Câbir (r.a.), sirkeyi sevmeye başlamış ve zaman zaman misafirlerine de bu nedenle ekmek-sirke ikram etmiştir. Abdullah b. 'Ubeyd b. 'Umeyr şöyle demektedir: Câbir'in evine birkaç sahâbî girdi. Câbir (r.a.) onlara ekmek-sirke takdim etti ve şöyle dedi: Yiyiniz, Çünkü ben Rasûlullah'ın, "*Sirke ne güzel katıktır, yanına kardeşlerinden birileri gelir de, evinde bulunanları onlara ikram etmeği hakir görmesi, kişinin helakidir. Aynı şekilde bir grubun kendilerine ikram edilenleri hakir görmeleri de onların helakidir.*" dediğini işittim.⁷⁵² Başka bir rivayette sadece "*Sirke ne güzel katıktır.*" kısmı vardır.⁷⁵³ Diğer kısmın idrâc olma ihtimali akla gelmektedir.

Hz. Câbir, bütün davranışlarını sünnet muvacehesinde yapmaya ve Sünnet'e muhalif davrananlara engel olmaya gayret etmiştir. Kendisinin bildiği fakat diğer bazı sahâbîlerin işitmediği hadislerle muhalif hareket edildiğini gördüğünde de hemen gerekli tebliği yapmayı görev bilmiştir. Zira bu aynı zamanda Sünnet'i müdafaa etmektir. O, Abdullah b. Zübeyr'in, bir arazisinin meyvelerini üç yıllığına sattığını duyunca, hemen Mescide, insanların arasına çıkarak: "*Rasûlullah (s.a.s.) bizi olgunlaşmayan meyveyi*

⁷⁴⁹ Mustafa Çağrı, "İbn Sayyâd", **DİA**, XX, 306; İbn Sayyâd'ın oğlu Umâre'nin (ö.744-750), Câbir'den rivayetleri vardır.

⁷⁵⁰ Buhârî, *İ'tisâm*, 23.

⁷⁵¹ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 190, Hno: 14925.

⁷⁵² Ahmed, **Müsned**, XXIII, 235-236, Hno: 14985.

⁷⁵³ Ahmed, **Müsned**, XXII, 132, Hno: 14225; 163, 14261; 14807; XXIII, 239, Hno: 14988.

*satmaktan menetti.*⁷⁵⁴ demiş ve bu yanlış uygulamaya engel olmuş, sahih Sünnet'in yerleşmesini sağlamıştır.⁷⁵⁵

O, Sünnet/Hadis'e dair bildiği hususları savunmaktan çekinmemiş ve itiraz edenlerin itirazlarını reddetmiştir. Birgün Hasan b. Muhammed b. Ali b. Ebî Tâlib, ona cünüplükten temizlenmenin nasıl olacağını sordu: Hz. Câbir (r.a.): *"Rasûlullah (s.a.s.) elleriyle başına üç avuç su döker sonra da bütün bedenine dökerdi."* dedi. Hasan b. Muhammed: *"Saçım çok, üç avuçla ıslanmayacağından endişe ediyorum."* deyince Câbir (r.a.): *"Rasûlullah'ın saçı senin saçından daha çok ve daha pak idi."* diyerek Sünnet'ten taviz verilemeyeceğini gösterdi.⁷⁵⁶

Boş zamanını atıcılık ile geçirdiği anlaşılan Câbir'in böyle bir tepkisi de kendi kabilesinden biri olan Câbir b. 'Umeyr el-Ensârî'ye olmuştur. 'Ata b. Ebî Rebâh (ö. 114) şöyle demektedir: *"Ensar'dan Câbir b. Abdullah ile Câbir b. 'Umeyr'i atıcılık yaparlarken gördüm. Onlardan birisinin canı sıkılıp oturunca, arkadaşı ona: Sen, Rasûlullah'm, "Dört şey hariç Allah'ın zikri dışında kalan her şey gaflet ve eğlencedir dediğini işitmedin mi? Kişinin iki hedef arasında koşuşturması, atını eğitmesi, yüzme öğrenmesi veya ailesiyle hoş vakit geçirmesi"*⁷⁵⁷ dedi.

Sünnete uyma hususunda arkadaşını uyaran Hz. Câbir'dir. Zira o, arkadaşından daha genç yaşadığı ve cihada bir hazırlık olan böylesi sporlardan hoşlanan biridir. Câbir b. 'Umeyr el-Ensârî (r.a.), 91 yaşında Hicrî 61 senesinde vefat etmiş iken,⁷⁵⁸ o, 94 yaşında Hicrî 78 senesinde vefat etmiştir.

Câbir (r.a.), bir konuda anlaşmazlığa veya ihtilafa düşüldüğünde Kur'an ve Sünnet'e müracaat edilmesi gerektiğini de göstermiştir.⁷⁵⁹ O, şöyle demektedir: *Bizden birinin bir çocuğu oldu. Babası çocuğuna "Muhammed" ismini verdi. Biz ona "Sen Peygamberin ismini çocuğuna veremezsin" diyerek engel olduk. Çocuğunu alıp Hz.*

⁷⁵⁴ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 401, Hno: 15246.

⁷⁵⁵ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 401, Hno: 15246; İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, XI, 684, Hno: 23718;

⁷⁵⁶ Buhârî, Gusül, 3, 4; Ahmed, **Müsned**, XXIII, 266, Hno: 15021; 226, Hno: 14975; 227, Hno: 14976, Soran kişinin isminde ihtilaf edilmiştir.

⁷⁵⁷ Taberânî, **Mu'cemü'l-Evsat**, VIII, 118; Beyhakî, **Sünen**, X, 15; Rivayet, mezkûr iki sahâbîden sadece Muhammed b. Seleme tarikiyle gelmiştir.

⁷⁵⁸ 'Alâuddîn Moğultay, **İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl**, (I-XII), Thk. 'Âdil b. Muhammed, Üsâme b. İbrâhîm, Fârûku'l-Hadisiyye, Kahire 2001/1422, III, 136.

⁷⁵⁹ Bkz. Nisâ, 4/59.

*Peygamberin yanına gitti. Durumu Ona anlatınca Peygamberimiz (s.a.s.); ‘İsmimle isimlenin ama künyemle künyelenmeyin.’ buyurdular.*⁷⁶⁰

Sahâbe, yaptıkları her davranışın sünnete uygun olması gerektiğini biliyorlardı. Sünnete aykırı yaptıkları bir fiil karşısında Rasûlullah’ın suskun kalmayacağı malumdu. Binaenaleyh sahâbenin Rasûlullah döneminde bilgisi dâhilinde, ya da huzuru Nebi’de yaptıkları ve Rasûlullah’ın suskun kaldığı fiilleri İslam âlimlerince tahriri sünnet olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda Câbir’in, “*Rasûlullah döneminde (onun tahriri ile) ‘azil yapıyorduk*”⁷⁶¹ ifadesi konuya en güzel örneği teşkil etmektedir.

Adetleri ibadete dönüştürmenin en önemli yolu, en büyük şahsiyeti yani Hz. Peygamber’i hayatımızın merkezine almak, örnek almaktır.⁷⁶² Sünnet olan her davranışın arkasındaki hikmet, her zaman kolaylıkla anlaşılabilir. Ama Hz. Peygamber’in her davranışının nübüvvetin nuru ile yönlendirildiğinde şüphe yoktur. Eğer O, iki davranıştan birini tercih ettiyse, bu mutlaka kendisine gelen bir vahiy ile olmuştur.⁷⁶³ Rasûlullah’ın söz ve davranışlarının, tahrirlerinin vahiy merkezli olduklarının bilincinde olan sahâbe-i kirâm, itiraz etmeden Rasûlullah’ı örnek almıştır. İşte onları ayrıcalıklı kılan yönleri de, Allah ve Resulüne olan bu teslimiyetleri olmuştur.

Dinin aslı Kitap ve Sünnet’tir. Kitap konusunda insanların kafasında şüpheler uyandırmanın mümkün olmadığı farkında olan zındıklar, Sünnet konusunda zihinlerde tereddütler oluşturmaya çalışmışlardır. Bu durumu fark eden Sahâbe-i Kirâm, Sünnete sarılmanın ehemmiyeti üzerinde daha çok eğilmişlerdir. Onları örnek alan tabiûn da aynı hassasiyeti devam ettirmişlerdir. Bu hassasiyet, tabiûn’dan Muhammed b. Sirîn’in, “*Bu ilim (Hadisler) dindir. Kişi dinini kimden aldığına dikkat etsin*”⁷⁶⁴ demesine kadar götürmüştür.

Günümüzde de aynı durumun tekerrür ettiğini fark etmek zor değildir. Sünnet’siz bir İslam oluşturma çabasında olan bazı (iyi niyetli) yazarlar, aslında insanları dinsizleştirmek için kürek salladıklarının belki de farkında değillerdir. Çünkü Sünnet, Kur’an’ın canlı örneği olan Hz. Peygamber’in rehberliğidir. Sünnet’siz bir İslam, örnek alınacak bir kişinin olmadığı bir İslam olur ki, bu da yaşanması mümkün olmayan bir İslam

⁷⁶⁰ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 336, Hno: 15130; XXII, 90, Hno: 14183.

⁷⁶¹ Ahmed, **Müsnedi** XXIII, 216, Hno: 14957.

⁷⁶² Mehmet Görmez, **Gazali’de Sünnet, Hadis ve Yorum**, s. 25.

⁷⁶³ Görmez, **a.g.e.**, s. 23.

⁷⁶⁴ Dârimî, **Sünen**, I, 397, Hno: 433, 438.

olur. Böylesi bir durumda herkes kendini örnek gören ve kendini örnek gösteren bir konumda bulur ki, Müslümanlar sayısınca örnek olmuş olur. Hâlbuki kulları için İslam'ı din seçen Allah (c.c.), Hz. Muhammed'i (s.a.s.) de üsve-i hasene seçmiştir.⁷⁶⁵ Sahâbe, tabi'ûn ve bütün selef-i sâlihîn Sünnet'i böyle anlamış böyle yaşamış, böyle öğretmişlerdir. İşte bu bilincin yerleşmesinde de en büyük vazifeyi, Rasûlullah'tan sonra Câbir b. Abdullah (r.a.) gibi muammerûn sahâbîler üslenmişlerdir.

Sonuç olarak Hz. Câbir'e göre Kur'an'a itaat gibi Sünnet'e ittibâ da gereklidir. Müslümanlar Kitab'a sarıldıkları gibi Sünnet'e de sarılmalıdır. Bu bilinçte olanların, gaflette olanları uyarmaları bir görevdir. Bu zorlu yolda, insanlara Sahîh Sünnet'i öğretmede Hz. Câbir'in Hadis Rivayet Metodunun yol gösterici olacağı kanaatindeyiz.

3. HADİS RİVAYET METODU

Câbir b. Abdullah'ın hadis rivayet metodunun, nev'i şahsına has bir metot olduğunu söylemek gerekir.

O, az konuşmayı sever, az konuşmayı tavsiye ederdi. Onun bu ahlakı hadisleri rivayet ederken de kendini göstermiştir. O, gelişi güzel hadis rivayet etmez, çoğunlukla talebelerinden sual etmelerini beklerdi. Yani gündemdeki konularla ilgili hadis rivayet etmeyi severdi. Önemli gördüğü konularda sual edilmesini beklemez, bildiği hadisleri rivayet ederdi. Rivayet ettiği hadisleri bağlamlarından koparmamaya, ihtisara gitmemeye özen gösterirdi. Dönemin nizâ' ve tartışma konularına şifa niteliğindeki hadisleri rivayet ederken, öncesinde kendine has vurgularda bulunurdu. Onun, bir hadis için çıktığı uzun rihleleri, hadisleri ilk elden almaya gösterdiği gayretini ve hadisleri edâ ve tahammüle verdiği hassasiyetini ortaya koyduğu gibi Sünnet'in değerini de sonrakilere göstermiştir.

Onun hadisleri rivayet ederken gösterdiği titizlik, İmam Şafii'nin gözünden kaçmamış ve methedilmeye layık görülmüştür. İmam Şâfi, Hz. Peygamberin ifrâd haccı yaptığına dair Hz. Aişe, Câbir ve İbn Ömer'den gelen hadisleri, "*Hz. Câbir'in Rasûlullah'la olan sohbetinin ileri oluşu ve baştan sonuna kadar hadisi sevk şeklinin güzelliği, Hz. Aişe'nin Peygambere yakınlığı ve hıfz gücü, İbn Ömer'in de Rasûlullah'a*

⁷⁶⁵ Ahzâb, 33/21.

yakınlığı” gerekçesiyle tercih ettiğini belirterek⁷⁶⁶ onun hadis rivayet metodunu takdir etmiştir.

Aslında onun rivayet metodu, Şafii’nin işaret ettiği gibi Rasûlullah’la (s.a.s.) olan sohbetinin ileri düzeyde olmasından kaynaklanmaktadır. Zira o, Resûlullah’ın sohbetine o kadar âşık olmuştur ki; babasının şehit edildiği günün sabahında, yanında gazveye çıkmak için ısrar etmiştir. O, bu ileri sohbeti sayesinde öğrendiği eğitim ve öğretim metodunu, daha sonra hadislerin tahammül ve edâsında kullanmıştır. Şimdi onun rivayet metodunda öne çıkan özellikleri görelim.

3.1. Bütünlüğü Bozmadan Rivayet Etmesi

Sahâbîler arasında uzun hadis rivayetiyle bilinen tek sahâbî Câbir b. Abdullah’tır. Birçok âlim, onun uzun hadisini takti’e gittiklerinden “o, uzun hadisinde şöyle rivayet eder.” demişlerdir.⁷⁶⁷ Bu durum Sahîh-i Müslim’e bab başlıkları koyan Nevevî’nin de dikkatinden kaçmamış ve uzun hadisi için “Câbir’in Uzun Hadisi ve Ebû’l-Yüsr Kıssası”⁷⁶⁸ diye bir başlık açmıştır. Hacca dair olan bu hadis birçok kaynakta 4-7 sayfa arasındadır.⁷⁶⁹

Rivayetlerin doğru anlaşılması ve değerlendirmesi ile bağlamlarının bulunması cihetiyle metin bütünlüğü oldukça önemlidir.⁷⁷⁰ İşte bu bağlamda bakıldığında Câbir (r.a.), mümkün mertebe hadis ihtisarına gitmemiştir. Başka sahâbîlerin parçalayarak ya da bir parçasını rivayet ettiği birçok hadisi O, bir bütün halinde rivayet etmiştir. Müsned’ine bakıldığında hemen birinci ve ikinci hadislerde dahi bu bütünlük açıkça görülmektedir.

Aynı şekilde Veda hutbesi de bu durumun en güzel örneğini teşkil eder. Bu hutbe, yüz bin civarında insanın huzurunda irad edilmesine rağmen, tam ve mütekâmil bir metni hiç bir râvî tarafından rivayet edilmemiştir. En uzununu, yine Muslim’in Câbir b. Abdullah’tan naklettiği rivayettir ki, bu da hutbenin yarısı dahi değildir.⁷⁷¹

⁷⁶⁶ Şâfi, **İhtilâfu’l-Hadis**, (el-Umm adlı eserinin sonunda), X, 321, 323.

⁷⁶⁷ Ebû Dâvud, 11 Menâsik, 56; Hakim, **Müstedrek**, II, 140, Hno: 3382; Tahâvî, **Şerhu Ma’Ani’l-Âsâr**, II, 159, Hno: 3456.

⁷⁶⁸ Müslim, Zühd ve’r-Rakâik, 74.

⁷⁶⁹ Muslim, Hac, 147.

⁷⁷⁰ Konu hakkında Geniş Bilgi İçin Bkz. Selçuk Coşkun, **Hadise Bütüncül Bakış**, İFAV, İstanbul 2011.

⁷⁷¹ Muslim, Hacc, 147, Hno: 2950; Mehmet Görmez, **Sünnet ve Hadis'in Anlaşılmasında Metodoloji Sorunu**, s. 244.

Kendisi ile Ebû Hureyre'nin rivayet ettiği bir hadiste, Ebû Hureyre'nin “âmâ birisi” (رجل أعمى) dediği kişinin ismini, Câbir (r.a.) rivayetinde İbn Ümmi Mektûm olarak vermiştir. Ebû Hureyre'nin rivayeti şöyledir: Rasûlullah'ın yanına “âmâ” birisi gelerek, “*Beni mescide getirecek bir rehberim yok.*” dedi ve evinde namaz kılmak için ruhsat istedi. Ona ruhsat verildi. Tam gidecekti ki Rasûlullah (s.a.s.) onu çağırdı ve: “*Namaz için yapılan nidâyı duyuyor musun?*” diye sordu. “*Evet*” deyince Rasûlullah (s.a.s.), “*Öyle ise icabet et.*” buyurdu.⁷⁷² Hz. Câbir'den gelen rivayet ise şöyledir: “İbn Ümmi Mektûm, Rasûlullah'ın yanına gelerek, “*Ya Rasûlullah, benim evim geniş bir alandadır, ben ise âmâ biriyim. Ezanı da işitiyorum ne yapayım.*” dedi. Rasûlullah (s.a.s.), “*Eğer ezanı işitiyorsan 'sürünerek de olsa'*⁷⁷³ *icabet et.*” buyurdu.⁷⁷⁴

Müsned türü eserlerde kısmen korunan bütünlük, ale'l-ebvâb yazılan kitaplarda çoğu zaman muhafaza edilmemiş, ihtisara gidilerek hadislerin sadece ilgili kısımları verilmiştir.⁷⁷⁵ Başka bir ifadeyle Müsned müellifleri dışındaki müellifler, hadisleri eserlerine alırken, çoğu zaman ihtisar veya takti'e gitmişlerdir. Durumun daha iyi anlaşılması için aynı rivayetlerin farklı kaynaklardaki durumlarına beraber bakalım.

Bir rivayetin Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki durumu:

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، " أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُفْرغُ عَلَى رَأْسِهِ ثَلَاثًا " - قَالَ شُعْبَةُ: أَظْنُهُ فِي الْغُسْلِ مِنَ الْجَنَابَةِ - فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ: إِنَّ شَعْرِي كَثِيرٌ، فَقَالَ جَابِرٌ: " كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَكْثَرَ شَعْرًا مِنْكَ وَأَطْيَبَ"⁷⁷⁶

Bûhârî'deki muhtasar durumu:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ قَالَ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مَخُولِ بْنِ رَاشِدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُفْرغُ عَلَى رَأْسِهِ ثَلَاثَ"⁷⁷⁷

Bir diğer rivayetin *Müsned*'deki durumu:

حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُهْلِينَ بِالْحَجِّ، مَعَنَا النِّسَاءُ وَالْوِلْدَانُ، فَلَمَّا قَدِمْنَا مَكَّةَ، طُفْنَا بِالْبَيْتِ، وَبِالصَّفَا، وَالْمَرْوَةِ، فَقَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "

⁷⁷² Muslim, Mesâcid, 255.

⁷⁷³ İbn Ummi Mektum'dan gelen rivayette bu kısım bulunmamaktadır.

⁷⁷⁴ Ahmed, *Müsned*, XXIII, 206, Hno: 14948.

⁷⁷⁵ Ahmed, *Müsned*, XXII, 74, Hno: 14178, bu hadis de birçok kaynakta muhtasaran yer almıştır.

⁷⁷⁶ Ahmed, *Müsned*, XXII, 97, Hno: 14188.

⁷⁷⁷ Buhari, Gusül, 4.

مَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ هَدْيٌ فَلْيَحْلِلْ" ، قُلْنَا: أَيُّ الْحِلِّ قَالَ: " الْحِلُّ كُلُّهُ " ، قَالَ: فَأَتَيْنَا النِّسَاءَ، وَلَبِسْنَا الثِّيَابَ، وَمَسِسْنَا الطَّيِّبَ، فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ التَّرْوِيَةِ أَهْلُنَا بِالْحَجِّ، وَكَفَانَا الطَّوَافُ الْأَوَّلُ بَيْنَ الصَّفَا، وَالْمَرْوَةِ، وَأَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نَشْتَرِكَ فِي الْإِبِلِ وَالْبَقَرِ، كُلُّ سَبْعَةٍ مَنَا فِي بَدَنَةِ، فَجَاءَ سُرَاقَةُ بْنُ مَالِكٍ بْنِ جُعْشِمٍ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، بَيْنَ لَنَا دِينَنَا كَأَنَّا خُلِفْنَا الْآنَ، أَرَأَيْتَ عُمَرَتَنَا هَذِهِ لِعَامِنَا هَذَا أَمْ لِلْأَبِيدِ؟ فَقَالَ: " لَا، بَلْ لِلْأَبِيدِ " ، قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، بَيْنَ لَنَا دِينَنَا كَأَنَّا خُلِفْنَا الْآنَ، فِيمَ الْعَمَلِ الْيَوْمَ؟ أَيْمًا جَفَّتْ بِهِ الْأَقْلَامُ، وَجَرَتْ بِهِ الْمَقَادِيرُ، أَوْ فِيمَا نَسْتَقْبِلُ؟ قَالَ: " لَا، بَلْ فِيمَا جَفَّتْ بِهِ الْأَقْلَامُ، وَجَرَتْ بِهِ الْمَقَادِيرُ " قَالَ: فِيمَ الْعَمَلِ؟ قَالَ أَبُو النَّضْرِ فِي حَدِيثِهِ: فَسَمِعْتُ مَنْ سَمِعَ مِنْ أَبِي الرَّبِيعِ، يَقُولُ: قَالَ: " اَعْمَلُوا، فَكُلُّ مُيسَّرٍ " 778

Aynı rivayetin *Muslim*'de muhtasaran farklı yerlerdeki durumu:

وحدثنا يحيى بن يحيى، أخبرنا أبو خنيمَةَ، عن أبي الربيعِ، عن جابرٍ. ح وحدثنا أحمدُ بنُ يونسَ، حدثنا زهيرٌ، حدثنا أبو الربيعِ، عن جابرٍ، قال: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ مُهْلِينَ بِالْحَجِّ " فَأَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ أَنْ نَشْتَرِكَ فِي الْإِبِلِ، وَالْبَقَرِ كُلِّ سَبْعَةٍ مَنَا فِي بَدَنَةِ " 779

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الرَّبِيعِ، عَنْ جَابِرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ. ح وَحَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى وَاللَّفْظُ لَهُ أَخْبَرَنَا أَبُو خَنِيْمَةَ، عَنْ أَبِي الرَّبِيعِ، عَنْ جَابِرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ مُهْلِينَ بِالْحَجِّ مَعَنَا النِّسَاءَ وَالْوُلْدَانَ، فَلَمَّا قَدِمْنَا مَكَّةَ طُفْنَا بِالْبَيْتِ وَالصَّفَا وَالْمَرْوَةَ، فَقَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ: " مَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ هَدْيٌ فَلْيَحْلِلْ " ، قَالَ: قُلْنَا: أَيُّ الْحِلِّ؟، قَالَ: " الْحِلُّ كُلُّهُ؟ " ، قَالَ: فَأَتَيْنَا النِّسَاءَ وَلَبِسْنَا الثِّيَابَ وَمَسِسْنَا الطَّيِّبَ، فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ التَّرْوِيَةِ أَهْلُنَا بِالْحَجِّ وَكَفَانَا الطَّوَافُ الْأَوَّلُ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ، فَأَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ أَنْ نَشْتَرِكَ فِي الْإِبِلِ وَالْبَقَرِ، كُلُّ سَبْعَةٍ مَنَا فِي بَدَنَةِ 780

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الرَّبِيعِ. ح وَحَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، أَخْبَرَنَا أَبُو خَنِيْمَةَ، عَنْ أَبِي الرَّبِيعِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: جَاءَ سُرَاقَةُ بْنُ مَالِكٍ بْنِ جُعْشِمٍ، قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، بَيْنَ لَنَا دِينَنَا كَأَنَّا خُلِفْنَا الْآنَ، فِيمَا الْعَمَلِ الْيَوْمَ؟ أَيْمًا جَفَّتْ بِهِ الْأَقْلَامُ وَجَرَتْ بِهِ الْمَقَادِيرُ؟ أَمْ فِيمَا نَسْتَقْبِلُ؟ قَالَ: لَا، بَلْ فِيمَا جَفَّتْ بِهِ الْأَقْلَامُ وَجَرَتْ بِهِ الْمَقَادِيرُ، قَالَ: فِيمَ الْعَمَلِ، قَالَ زُهَيْرٌ: ثُمَّ تَكَلَّمَ أَبُو الرَّبِيعِ بِشَيْءٍ لَمْ أَفْهَمْهُ، فَسَأَلْتُ مَا قَالَ؟ فَقَالَ: اَعْمَلُوا، فَكُلُّ مُيسَّرٍ " 781

Diğer bir rivayetin *Müsned*'deki durumu:

حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، عَنْ أَبِي الرَّبِيعِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ يَحْيَى فِي حَدِيثِهِ: قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَوْ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِذَا انْقَطَعَ شَيْءٌ أَحَدِكُمْ فَلَا يَمَسْ فِي نَعْلِ وَاحِدَةٍ حَتَّى يُصْلِحَ شَيْعُهُ، وَلَا يَمَسْ فِي خُفِّ وَاحِدَةٍ، وَلَا يَأْكُلُ بِشِمَالِهِ، وَلَا يَحْتَبِ بِالنُّوْبِ الْوَاحِدِ، وَلَا يَلْتَحِفُ الصَّمَاءَ " 782

778 Ahmed, *Müsned*, XXII, 14-15, Hno: 14116.

779 Muslim, Hac, 351.

780 Muslim, Hac, 338.

781 Muslim, Kader, 8.

782 Ahmed, *Müsned*, XXII, 20, Hno: 14118.

Aynı rivayetin *Ebû Davud*'da muhtasaran yer alması,

حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو الرَّبِيعِ عَنْ جَابِرٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- «
إِذَا انْقَطَعَ شِسْعُ أَحَدِكُمْ فَلَا يَمْشِ فِي نَعْلِ وَاحِدَةٍ حَتَّى يُصْلِحَ شِسْعَهُ وَلَا يَمْشِ فِي خُفِّ وَاحِدٍ وَلَا يَأْكُلُ بِشِمَالِهِ»⁷⁸³

Buhari'de takti'e gidilmiş hadislere örnek olarak şu hadis zikredilebilir:

Buharî, Câbir'den şu hadisi rivayet etmektedir: *"Hz. Peygamber hastalığım ağırlaştığı bir sırada beni ziyarete gelmişti; abdest aldı ve abdest suyundan benim üzerime serpti. Ben kendime gelince, Ya Rasûlullah! Mirasım kime düşer, benim varislerim, usûl ve fûru'umdan olmayan kimselerdir (kelale) dedim. Bunun üzerine feraiz ayeti nazil oldu."*⁷⁸⁴

Buharî, aynı hadisi eserinin bir başka yerinde yine Câbir (r.a.)'den şu şekilde rivayet etmektedir: *"Hz. Peygamber hastalığım sırasında beni ziyarete gelmişti. Gelirken ne merkebe ne de ata binmişti."*⁷⁸⁵

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde de bir rivayetin birçok yerde takti'e gidilerek verildiği görülmektedir. Mesela Ebû Zübeyr'in Câbir'den aldığı aynı hadisin bazen tamamı bazan de bir kısmı farklı yerlerde verilmiştir. Mesela 14127 sıradaki hadis metni, aslında 15259 sıradaki hadis metninin bir kısmıdır. Yine aynı şekilde 14132 sıradaki hadis 15026 sıradaki hadisin bir bölümüdür. 14169 ile 14170 sıradaki hadisler 15281 sıradaki uzun hadisin bir bölümü iken, 14181 sıradaki hadis de 3807 sıradaki hadisin bir parçasıdır. Yine 14183 sıradaki hadis de 14227 ile 14363 sırasında kısaltılarak rivayet edilmiştir. Aynı şekilde 14218 nolu hadis 12440 nolu hadisin bir parçasıdır. 14234 ile 14236 nolu hadisler için de aynı durum söz konusudur.

Bir hadisi doğru anlayıp değerlendirmek için yukarıdaki hususların bilinmesi elzemdir. Çünkü bir hadisin tam metni elde edilmeden değerlendirilmesi yanlış neticelere sebebiyet verebilmektedir. Aynı şekilde bir hadisi doğru anlayıp değerlendirmek için o hadisin bağlamını bulmak da önemlidir. Bunun için de, o konudaki bütün hadisleri bir araya getirmek gerekir. Misal olarak gusûl hadisinin bağlamını bulmak için o konudaki

⁷⁸³ Ebu Davud, Libâs, 43.

⁷⁸⁴ Buhârî, Vudû', 44.

⁷⁸⁵ Buhârî, Merd, 15.

tüm hadisler bir araya getirildiğinde, bağlamın zikredildiği hadis bulunabilir ve hadis daha iyi anlaşılır.⁷⁸⁶ İşte bu açıdan da Câbir b. Abdullah'ın rivayetleri önem kazanmaktadır.

Câbir (r.a.), bazı hadisleri müselsel rivayet etmiştir. Hadislerin müselsel rivayet edilmesi de, doğru anlaşılıp değerlendirmeleri için önemlidir. Ebû Zübeyr, Câbir'in; *“Rasûlullah'ın bir elbiseye bürünerek namaz kıldığını gördüm”* dediğini söylemiş, *“Câbir'i de aynı şekilde tek elbiseye bürünerek namaz kıldığını”* gördüğünü aktarmıştır.⁷⁸⁷ Câbir, Rasûlullah'tan gördüğü bu nadir fiili bizzat göstermek suretiyle nakletmiştir. Muhammed b. 'Akîl'in ona, Resûlullah'ın nasıl namaz kıldırıldığını sorması üzerine, tek bir elbiseye bürünerek namaz kılmış ve Rasûlullah'ı böyle namaz kıldırırken gördüğünü söylemiştir.⁷⁸⁸ Yine Câbir (r.a.), Rasûlullah'ın *“Ben ve kıyamet şu iki (parmak) gibi iken gönderildim”* hadisini rivayet ederken işaret parmağı ile orta parmağını yan yana tutarak müselsel rivayet etmiştir.⁷⁸⁹

Her ne kadar Hz. Câbir, rivayetlerin bütünlüğünü bozmadan rivayet etmeye gayret göstermişse de, sonraki dönemlerde bu durum tam muhafaza edilememiştir. İsnâdı sahih bir rivayet üzerinde bu durumu göstermeye çalışalım.

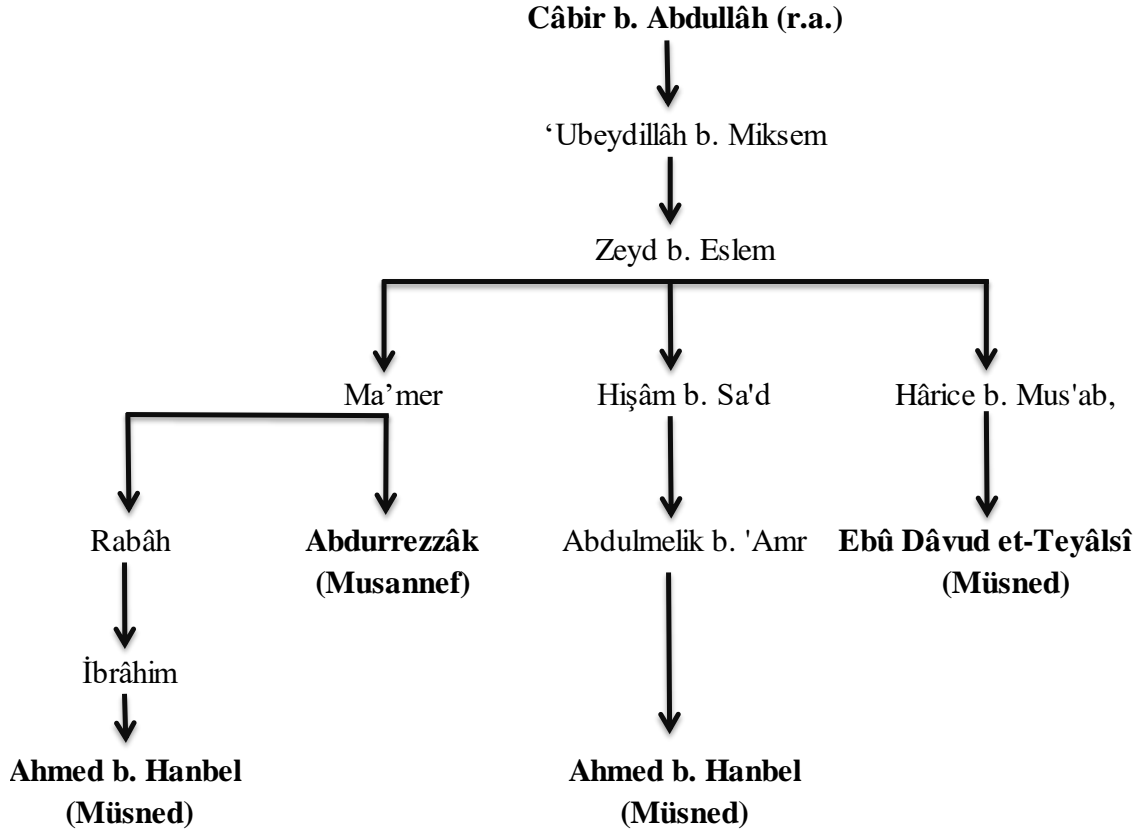
⁷⁸⁶ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 80, Hno: 14752, Birçok yerde geçen gusülle ilgili hadisin bağlamı sadece bu hadiste verilmiştir.

⁷⁸⁷ Ahmed, **Müsned**, XXII, 41, Hno: 14136.

⁷⁸⁸ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 47, Hno: 14695.

⁷⁸⁹ Ahmed, **Müsned**, XXII, 320, Hno: 14431.

Ahmed b. Hanbel'in Müsned'indeki 15037 numaralı hadis:

Bu isnâdtaki en sahîh tarîk, Abdülmelik b. ‘Amr tarîkiyle Ahmed b. Hanbel’e ulaşan tarîktir. Zira isnâddaki râvîlere baktığımızda, Hişâm b. Sa’d Muslim’in ricâlinden, diğer iki râvî Şeyhayn ricâlinden olduğu görülmektedir. Ahmed b. Hanbel’e ulaşan diğer tarîkteki İbrâhim (b. Hâlid) ile Rebâh (b. Zeyd) Ebû Dâvûd ve Nesâî’de rivayetleri bulunan iki sıkâ râvîdir. Diğer râvîler ise Buhârî ve Muslim’in râvîlerindedir.

Abdülmelik b. ‘Amr’dan gelen tarîke göre ‘Ubeydullâh b. Miksem şöyle demektedir: Hasan b. Muhammed “*Cünüplükten nasıl yıkanılması gerektiğini*” Câbir’e sordu. Câbir (r.a.): “*Saçını ıslatacaksın, sonra da bedenini yıkayacaksın*” dedi. Hasan b. Muhammed, “*Rasûlullah guslünü nasıl alırdı.*” diye sorunca Câbir (r.a.): “*Rasûlullah (s.a.s), başına üç defa su dökerdi.*” dedi. Hasan b. Muhammed: “*Ama benim başımdaki saçım çoktur.*” deyince Câbir (r.a.): “*Rasûlullah’ın tertemiz olan başındaki saç seninkinden daha çoktu.*” dedi.⁷⁹⁰

⁷⁹⁰ Ahmed, **Müsned**, XXII, 11, Hno: 14113.

İbrâhîm b. Hâlid târîkiyle gelen metin de, yukarıdaki metinle benzerlik göstermektedir. Ancâk metinde geçen Hasân b. Muhammed'in "*Rasûlullah guslünü nasıl alırdı.*" sorusu düşürülmüştür ve "*Üç defa başına su dökerdi.*" sözü "*Başına üç avuç su dökerdi.*" diye tağyîre uğramıştır. Bu tağyîrlerin nedeni İbrâhîm (b. Hâlid) ile Rebâh (b. Zeyd) isimli iki râvîdir. Bunlar zabtı zayıf râvîlerdir. Buhârî ve Muslim, bunların rivayetlerine yer vermemişlerdir.⁷⁹¹

Bu rivayetin en 'âli isnâdı Abdurrezzâk'a ulaşan isnâddır. Çünkü Abdurrezzâk, rivayeti aynı isnâdla direk hocası 'Ma'mer'den almıştır. Ne yazık ki Abdurrezzâk, rivayeti "*Musannef*"'ine alırken tasarruflarda bulunmuş, "*Ubeydullâh b. Miksem'in 'Hasan b. Muhammed b. Alî ile beraber idim.'*" sözünü zikretmemiş ve Câbir'e "*Cünüplükten nasıl yıkanılması gerektiğini*" soran kişinin ismini *اتاه رجل فسأله عن غسل الجنابة* diyerek mübhem bırakmıştır.⁷⁹²

Öyleyse bir rivayet aynı isnâdla Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde ve Abdurrezzâk'ın *Musannef*'inde bulunuyorsa, *Musannef*'teki rivayet daha 'ali isnâdla gelmiş olsa dahi, *Müsned*'teki tercih edilmelidir. Çünkü Abdurrezzâk, rivayetleri eserine alırken bazı tasarruflarda bulunmuştur. Bu rivayette 'Ubeydullâh b. Miksem, Zeyd b. Eslem, Ma'mer ve Abdülmelik b. 'Amr metinde tasarrufta bulunmamış, diğer râvîlerin zabtı zayıf olduğundan kısmen metinde değişmeler olmuştur.

Metin üzerinde tasarrufta bulunan diğer bir râvî de Hârîce b. Mus'ab'tır. Hârîce b. Mus'ab târîkiyle Ebû Dâvûd et-Teyâlisî'ye ulaşan metinde de ihtisara gidilmiş ve şu kısım kalmıştır: 'Ubeydullâh b. Miksem Câbir'in şöyle dediğini rivayet etti: "*Rasûlullah (s.a.s.) bir sâ' ile gusül alırdı.*" İbnü'l-Hanefiyye: "*Benim saçım çok.*" deyince Câbir: "*Rasûlullah'ın saçı seninkinden daha çok ve daha pak idi*" dedi.⁷⁹³ Bu rivayetteki ihtisâr, metruk bir râvî olan Hârîce b. Mus'ab'tan kaynaklanmıştır.

Netice olarak Câbir (r.a.), Rasûlullah'tan uzun ve bütüncül hadisler rivayet etmeye dikkat etmiş, ancak rivayetleri kaynaklara girerken, ihtisar ve taktî' gibi râvî tasarruflarına maruz kaldığından, bazılarının uzunluklarında ve bağlamlarında tağyîrler meydana gelebilmiştir. Rivayetler değerlendirilirken bu hususlar dikkate alınmalıdır.

⁷⁹¹ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 284, Hno: 15037

⁷⁹² Abdurrezzâk, **Musannef**, I, 263, Hno: 1006.

⁷⁹³ et-Teyâlisî, **Müsned**, III, 343, Hno: 1910.

3.2. Cevap Tarzında Rivayet Etmesi

Sahâbe, Rasûlullah'tan rivayet etmekten çekiniyor, ziyade ve noksan korkusuyla rivayeti azaltıyordu. Çok rivayetin beraberinde daha çok hata, vehim ve nisyan gibi beşeri zaafı getireceği malumdu. Câbir (r.a.) de diğer sahâbiler gibi hadis rivayetinde oldukça ihtiyatlı davranmış, mümkün merteye fazla rivayetten kaçınmıştır. Rivayet ettiği hadisler, genellikle kendisine sorulan sorular karşılığında verdiği cevap tarzındaki veya bazı kişilerin bir mevzuyu açması neticesinde rivayet ettiği hadislerdir. O, insanların ihtiyacı kadar hadis rivayet etmeye özen göstermiş, bunun için durup dururken rivayet etmek yerine ilme susamışlara rivayet etmeyi tercih etmiştir. Kendisine rahat ulaşılsın diye Mescid-i Nebevî'de ders halkası oluşturmuştur. Kendisine yöneltilen sualleri, mümkün merteye Rasûlullah'ın kavli veya fiili hadisleriyle cevaplandırmıştır.

Ahmed b. Hanbel'in kendisine ayırdığı bölümdeki Müsned'inde ikinci rivayet şöyle başlamaktadır: Hasan b. Muhammed,⁷⁹⁴ Câbir b. Abdullah'a "*Cünüplükten nasıl yıkanmak gerektiğini*" sordu: ...⁷⁹⁵ Aynı şekilde Ebû Zübeyr: "*Sakîf kabilesinin nasıl biat ettiklerini Câbir'e sordum.*" "*Rasûlullah'a sadaka vermemek ve cihada çıkmamak şartıyla biat ettiler.*" dedi, sonra da, Rasûlullah'ın: "*Onlar İslam'a girdiklerinde sadaka da verecekler, cihada da çıkacaklar.*" buyurduğunu aktardı.⁷⁹⁶ Yine Ebû Zübeyr Câbir'e: "*Yiyecek veya içecek içine düşüp ölen farenin durumunu sordum. İçine düştüğü şey yenir mi? diye.*" "Hayır, yenmez, Çünkü Rasûlullah bundan menetti. Biz yağımızı küplere koyardık. Rasûlullah; "*Fare içinde ölürse sakın yemeyin*" buyurdu dedi.⁷⁹⁷ Ebu Zübeyr Câbir'e: "*Köpek ile kedinin ücretini*" sordum, "*Resûlullah'ın, bundan sakındırdığını işittim*" dedi.⁷⁹⁸ Bazen Câbir, "*Resûlullah'ın köpek ile kedi ücretini almayı yasakladığını*" rivayet etti⁷⁹⁹ denilerek soru kısmı düşürülmüştür. Ahmed b. Hanbel iki rivayeti de naklederken, Muslim ile İbn Hibbân soru kısmı olan rivayeti almayı tercih etmişlerdir. Yine başka bir rivayette Ebû Zübeyr, Câbir'e Resûlullah'ın "*normal mücevherlerde beşte bir zekât vardır.*" dediğini işittin mi? diye sordum. "*Evet*" dedi demektir.⁸⁰⁰ Ebû Zübeyr

⁷⁹⁴ Hasan b. Muhammed b. Ali b. Ebî Tâlib el-Hâşimî, İbnü'l-Hanefiye diye bilinir.

⁷⁹⁵ Ahmed, **Müsned**, XXII, 9, Hno: 14112.

⁷⁹⁶ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 35, Hno: 14674.

⁷⁹⁷ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 39, Hno: 14683.

⁷⁹⁸ Muslim, Musâkât, 42; İbn Hibbân, **Sahîh**, XI, 314; Ahmed, **Müsned**, XXIII, 345, Hno: 15148.

⁷⁹⁹ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 20, Hno: 14652.

⁸⁰⁰ Ahmed, **Müsned**, XXII, 453, Hno: 14603.

Câbir'e; "Kişinin mescide doğru attığı çokça adımlar konusunda Rasûlullah'tan bir şey işittin mi?" diye sordum. "Evlerimizi Mescide yakın olsun diye Medine'ye nakletmeyi düşündük. Rasûlullah (s.a.s.) bizi bundan nehyederek, "Medine'nin etrafını boş bırakmayın. Size Mescidin yanında ikamet edenlerden fazla olarak attığınız her bir adım için mükâfat vardır" buyurdu dedi.⁸⁰¹ Ebû Zübeyr Câbir'e, "İhrama girme mikâtlarını" sordum. Resûlullah'ın; "Medinelilerin mikâtı "Zü'l-hüleyfe", diğer tarîkten gelenlerin mikâtı "Cühfe", Iraklıların mikâtı "Zâtu 'Irk", Necidlilerin mikâtı "Karn", Yemenlilerin mikâtı da "Yelemem'dir" buyurduğunu işittim" dedi.⁸⁰² Câbir'in yöneltilen suallere cevap olarak rivayet ettiği hadisler büyük bir yekûn oluşturmuştur.⁸⁰³

Hadis tahammülü maksadıyla Hz. Câbir'e soru yönelten sadece Ebû Zübeyr değildir. Birçok talebesi bu yola başvurmuştur. Bir talebesinin, 'Azlin caiz olup olmadığını sorması üzerine, "Biz Rasûlullah (s.a.s.) döneminde 'azli yapardık." diyerek cevap vermiştir.⁸⁰⁴ Câbir'e böyle soru yönelterek rivayet telebinde bulunan talebeleri arasında; Mahmud b. Lebîd,⁸⁰⁵ Ebu'l-Mutevekkil,⁸⁰⁶ Abdullah b. Muhammed b. 'Akîl,⁸⁰⁷ Muhammed b. Alî b. Hüseyin b. Alî b. Ebî Tâlib,⁸⁰⁸ Salim b. Ebi'l-Ca'd,⁸⁰⁹ Ebâ Nadrâte,⁸¹⁰ 'Amr b. Dînâr,⁸¹¹ Zeyyâl b. Harmele,⁸¹² Abdurrahman b. Abdullah b. Ebî Ammâr,⁸¹³ Hasan b. Muhammed b. Alî b. Ebî Tâlib,⁸¹⁴ Beşîr b. Selâm⁸¹⁵ ve Şurahbîl Ebû Sa'd⁸¹⁶ isimli râvîler vardır. Ayrıca "Câbir'e soruldu." ifadesi kullanılarak ismi mübhem bırakılan kişiler

⁸⁰¹ Ahmed, **Müsned**, XXII, 457, Hno: 14611.

⁸⁰² Ahmed, **Müsned**, XXII, 459, Hno: 14615.

⁸⁰³ Misal olarak şu hadislere bakınız: Ahmed, **Müsned**, XXII, 463, Hno: 14622, XXIII, 31 vd., Hno: 14665, 14671, 14677, 14682, 14683, 14684, 14687, 14722, 14727, 14729, 14730, 14739, 14743, 14745, 14750, 14752, 14753, 14754, 14755, 14757, 14759, 14760, 14762, 14763, 14764, 14765, 15150, 15151, 15232.

⁸⁰⁴ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 280, Hno: 15032, XXIII, 306, Hno: 15072.

⁸⁰⁵ Ahmed, **Müsned**, XXII, 190, Hno: 14285.

⁸⁰⁶ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 250, Hno: 15005.

⁸⁰⁷ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 46, Hno: 14695, 1520.

⁸⁰⁸ Ahmed, **Müsned**, XXII, 409, Hno: 14548.

⁸⁰⁹ Ahmed, **Müsned**, XXII, 87, Hno: 14181.

⁸¹⁰ Ahmed, **Müsned**, XXII, 88, Hno: 14182.

⁸¹¹ Ahmed, **Müsned**, XXII, 219, Hno: 14317.

⁸¹² Ahmed, **Müsned**, XXII, 233, Hno: 14330.

⁸¹³ Ahmed, **Müsned**, XXII, 316, Hno: 14425, XXII, 343, Hno: 14449.

⁸¹⁴ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 266, Hno: 15021, XXIII, 284, Hno: 15037.

⁸¹⁵ Ahmed, **Müsned**, XXII, 415, Hno: 14548.

⁸¹⁶ Ahmed, **Müsned**, XXII, 447, Hno: 14594.

de vardır.⁸¹⁷ Bazen de birkaç kişi birlikte Benû Selime yurdundaki makamına gelip sual ederek ilim elde etmişlerdir.⁸¹⁸

O, bazen de bir mevzuda söz açılması üzerine hadisler rivayet etmiştir. Ebû ‘Ammâr, Câbir’in bir komşusunun şöyle dediğini aktarmaktadır: Bir sefer dönüşü Câbir (r.a.) beni ziyarete gelerek selam verdi. Ben, ona insanların düştüğü tefrikadan ve ihdâs ettikleri şeylerden söz edince, Câbir (r.a.) ağlamaya başladı ve sonra şöyle dedi: *Rasûlullah’ın, “İnsanlar Allah’ın dinine fevç fevç girdiler, fevç fevç de çıkacaklardır.” dediğini işittim.*⁸¹⁹

Bazı talebelerin, bildikleri bazı hadisleri birinci kaynağından almak için Câbir’e gelerek *هل سمعت* , *أقال* , *أسمعت* “Rasûlullah’tan dinledin mi?”, “Rasûlullah şöyle söyledi mi?” veya “Ondan şöyle işittin mi?” gibi sığalarla ona sual etikleri görülmektedir.⁸²⁰ Bu sığalarla alınan rivayetler için iki ihtimal söz konusudur. Birincisi: Bunlar râvîlerin Süleymân b. Kays el-Yeşkûrî’nin Sahîfesinde daha önce vicâde yoluyla aldıkları rivayetleridir. Râvîler bunları ilk kaynağından semâ’en almak istemişlerdir. İkincisi: Bunlar başka râvîlerden alınan rivayetler olup, işitenler gelip bunları sahibinden teyid etmek ve ali isnâd elde etmek istemişlerdir. Neticede bu uygulama tabiûnun hadis tesebbütüne ve ‘âli isnâda ehemmiyet verdiklerini göstermektedir.

Cevap tarzındaki rivayet, özellikle Hz. Câbir şahsında öne çıkan bir durumdur. O, durup dururken rivayet etmekten kaçınmış, rivayet etmek için bir sâik beklemiştir. Bu sâik çoğu zaman kendisine iletilen sualler olmakla beraber, bazen bir mevzunun açılması, bir hadisenin gerçekleşmesi, bir durumla karşı karşıya kalınması gibi nedenler olmuştur.

3.3. Sıhhatini Gösterir Vurgular Yapması

Câbir b. Abdullah’ın bazı hadisleri rivayet ederken yemin ettiği veya kendisine has bazı vurgu ifadelerini kullandığı görülmektedir. Malumdur ki Rasûlullah (s.a.s.) da birçok hadisini vurgularla, yemin ederek söylemiştir. Câbir’in Rasûlullah’a mutabaat niyetiyle mi yoksa başka bir amaçla mı yemin ettiği tartışılabilir. Ancak yemin ederek rivayet ettiği hadislerle topluca bakıldığında, bunların ya o dönemin tartışmalı konuları hakkında

⁸¹⁷ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 169 vd., Hno: 14892, 14932, 14473, 14485, 14487, 14572.

⁸¹⁸ Bkz. Ahmed, **Müsned**, XXII, 325, Hno: 14440; Ayrıca bkz. Hno: 14969.

⁸¹⁹ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 47, Hno: 14696.

⁸²⁰ Ahmed, **Müsned**, Hno: 14729, 14727, 14731, 14743, 14765.

oldukları ya da mucizeler gibi inanılması güç konular hakkında oldukları dikkatten kaçmamaktadır. Binaenaleyh Câbir (r.a.), bu konulardaki tereddütleri gidermek, hata, unutkanlık gibi arızı nedenlerin akla gelmesinin önüne geçmek ve hafızasından ne kadar emin olduğunu dinleyenine hissettirmek için bu metodu uygulamıştır. Bu da ona has bir durumdur. Bu metot aynı zamanda batıl firkalarla ve yanlış uygulamalarla mücadelede daha etkili olmuştur. Suyûtî, “*Muhaddisler olmasaydı, Mu'tezile, Râfizîler, Cehmiyye ve Mürciye görüşünde olanlar insanları helake sürüklerlerdi.*”⁸²¹ diyerek erken dönemdeki batıl itikatların tehlikesinin korkunç boyutlara ulaştığını dile getirmiştir. Tüccarlar ticaretle, sanat ehli sanatıyla ve idareciler memleket işiyle uğraşırken, hadis âlimleri Sünnet'i muhafaza ve ihya etmek ile meşgul olmuşlardır.⁸²² Bu bağlamda Câbir de, hadis rivayet ederken mevzu hakkında, insanların kalbini mutmain kılmak için gerektiğinde yemin etmekten çekinmemiştir. Misal olarak Muhammed b. 'Abbâd b. Cafer, Kâbe'yi tavaf eden Câbir b. Abdullah: “*Rasûlullah'ın, Cuma günleri oruç tutmayı nehyettiğini işittin mi?*” diye sorduğunda Câbir b. Abdullah (r.a.): *Bu Beytin Rabbine yemin ederim ki “Evet”* diye cevap vermiştir.⁸²³

Aynı şekilde Rasûlullah'ın parmakları arasından akan su ile ilgili mucizeyi aktarırken: “*Beni gözlerimle imtihan eden (Allah'a) yemin ederim ki, o zaman Rasûlullah'ın parmaklarından su pınarlarının aktığını gördüm. O, herkes abdest alıncaya kadar parmaklarını kaldırmadı.*”⁸²⁴ diyerek yeminle rivayet etmiştir.

Büyük günah işleyenlerin ebedi olarak cehennemde kalacakları, şefaatin onlara fayda vermeyeceği tartışmalarının sürdüğü o dönemde, konu ile ilgili hadis-i şerifi: “*Bir topluluğun cehennemden çıkıp cennete gireceğini, Allah Resulünden şu iki kulağımla duydum.*”⁸²⁵ diyerek rivayet metnini vurgulamıştır. Bayram namazının hutbeden sonraya bırakılması karşısında: “*Bayram gününde hutbeden önce, Allah Resulünün ezan ve kamet getirmeden namaza başladığına şahid oldum.*”⁸²⁶ demiştir. Yine tartışma konusu olan recim hakkındaki rivayete: “*Yeğenim! Bu hadisi en iyi bilen benim ...*” diyerek başlamaktadır.

⁸²¹ Suyûtî, **Miftah**, s. 48.

⁸²² Suyûtî, **Miftah**, s. 49.

⁸²³ Ahmed, **Müsned**, XXII, 59, Hno: 14154.

⁸²⁴ Ahmed, **Müsned**, XXII, 14, Hno: 14115.

⁸²⁵ Ahmed, **Müsned**, XXII, 308, Hno: 15076.

⁸²⁶ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 311, Hno: 15085.

Örnek olma babında verdiğimiz rivayetlerden, Hz. Câbir'in akıllarda tereddüt bırakmamak ve kalpleri mutmain kılmak için kendine has bir metotla rivayetleri sevk ettiği görülmektedir. Aslında Hadis uydurmacılığı başta olmak üzere, fitnenin yayılması, iç çekişmeler ve ortaya çıkan farklı fikir ve gruplar, Müslümanların en azında bazı konular hakkındaki hadislerin sıhhatine, kuşkuyla bakmalarına sebep olmuştur denilebilir. Çünkü Câbir'in bu vurguları, aynı zamanda o gün için hadislerin sıhhatini ve merfu'luğunu gösteren ve akıllardaki kuşkuları yok eden ifadelerdir.

3.4. Nâsîh ve Mensûhu Beyan Etmesi

İbn Salâh (ö. 643), hadis ilimlerinin 65 nev'inden birisinin de hadislerin nâsîh ve mensuhunu bilmek olduğunu ifade ettikten sonra bunu bilmenin yollarından birisinin de sahâbî açıklaması olduğunu ifade etmiştir.⁸²⁷ Bu da sahâbînin "İki uygulamanın sonuncusu budur" diyerek neshin olduğunu beyan etmesidir.⁸²⁸

Sünnet, Hz. Peygamber'in yirmi üç yıllık hayatındaki bütün söz, fiil ve takrirlerini ihtiva eder. Câbir (r.a.), İslam'ın ekser-i ahkâmının şari' tarafından vaz'edilip uygulamaya konduğu, Medine Döneminin tamamında Rasûlullah'ın yanında olmuştur. Bu sayede, yeni uygulamaları (nâsîh) öğrendiği gibi uygulamadan kaldırılmış (mensûh) olan uygulamaları da görme ve bilme fırsatı elde etmiştir. Bu sayede o, nâsîh ve mensûhu bilen sahâbîlerin başında gelmiştir. O, hadisleri rivayet ederken nâsîh ve mensuhu birlikte nakletmeye dikkat etmiştir.

Misal olarak Ebû Hureyre, Hz. Âişe, Enes b. Mâlik ve Zeyd b. Sâbit tarafından nakledilen "*Ateşte pişmiş/ısınmış şeylerden dolayı abdest alınız.*"⁸²⁹ rivayeti İbn Abbâs tarafından tenkide uğramıştır. Zira bu rivayet, aslında mensuh bir rivayettir. Böylesi rivayetlerin mensuh olduğu nasîh ve mensuh âlimi sahâbîlerden gelen rivayetlerden anlaşılmaktadır.⁸³⁰ Konu ile ilgili Câbir (r.a.): "*Rasûlullah'ın iki uygulamasının sonuncusu ateşte pişen yiyeceklerden dolayı abdest almayı terk etmesi idi.*"⁸³¹ diyerek konuyu vuzuha

⁸²⁷ İbn Salah, Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî, **Mukaddimetu İbn Salâh/'Ulûmu'l-Hadîs**, Thk. Nureddin 'Itr, Dâru'l-fikr Beyrut 1986/1406, s. 277-278.

⁸²⁸ İsmail Lütfü Çakan, **Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları**, İFAV, İstanbul 2010, s. 211.

⁸²⁹ Müslim, Hayz, 90.

⁸³⁰ Buhârî, Et'ime, 51; Vudû, 48, 50; Müslim, Hayz, 91-96; Osman Güner, **Ebû Hüreyre'nin Hadisçiliğine Yönelik Eleştiriler**, s. 19.

⁸³¹ eş-Şehrezûrî, **a.g.e.**, s. 277-278.

kavuşturmuştur. Başka bir rivayette konuya tam açıklık getirerek şöyle demektedir: “Rasûlullah’a (s.a.s.) ekmek ile et ikram edildi. Bu ikramdan sonra Rasûlullah (s.a.s.) su istedi ve abdest alarak öğle namazını kıldı. Namazdan sonra artan yemeği de istedi ve yedikten sonra kalkıp namaz kıldı ve abdest almadı. Sonrasında ben Hz. Ömer’in yanına girdim. Önüne şuracıkta içinde et ve ekmek olan bir yemek kabı kondu. -Hadis râvîsi İbn Bekr, “Önümüzde de içinde et ve ekmek olan bir kab var.” dedi- Ömer (r.a) de o yemekten yedi ve sonrasında abdest almadan namaza durdu.⁸³² Erken dönemde konunun tartışıldığı anlaşılmaktadır. Sa’îd b. Hâris, Câbir b. Abdullah’a: “Ateşte pişmiş/ısınmış şeylerden (onları yemekten) dolayı abdest almak gerekir mi?” diye sormuş, Câbir (r.a.); “Hayır gerekmez. Biz Rasûlullah döneminde böyle yiyecekleri nadir bulurduk. Onu bulup yediğimiz zaman da, sadece avuçlarımız, bileklerimiz ve ayaklarımız vardı, elimizi silecek bezlerimiz yoktu. Yemekten sonra da abdest almadan namaz kılardık,” diye cevap vermiştir.⁸³³ Câbir (r.a.) aynı şekilde: “Rasûlullah (s.a.s.), Ebû Bekir (r.a.) ve Ömer’le (r.a.) beraber et ve ekmek yedim, hepsi de yemekten sonra abdest almadan namaz kıldılar.”⁸³⁴ demiştir.

Tabiûn döneminde bu mevzuda farklı uygulamaların hala devam ettiği hatta Zührî gibi önemli âlimlerin, her ne olursa olsun ateşte dokunan bir şeyi yemekten dolayı abdest aldıkları ve böyle yapılması gerektiğini emrettikleri anlaşılmaktadır. Katâde, durumu bize şöyle nakletmiştir: Süleymân b. Hişâm bana, “ Bu, -yani Zührî- her ateş dokunan şeyden dolayı, -yani yediğimizde- bize abdest almamızı emrediyor.” deyince ben bu konuyu Sa’îd b. Müseyyeb’e sorduğumu va bana, “Yediğinde temiz bir şey olduğu için, abdest lazım gelmez. Ama dışarı çıktığında pis bir şey olduğu için abdest almak lazım gelir.” dediğini anlattım. Sülaymân b. Hişâm bana, “Beldede bu konuyu soracağım biri var mı?” dedi. Ben, “Evet var, Cezîretü’l-Arab’ın en kadîm âlimi.” “Kimdir?” deyince, “Atâ b. Ebî Rebâh” dedim. Hadisin râvîsi Behz diyor ki, Süleymân b. Hişâm ‘Atâ’yı davet etti ve ona konuyu sordu. ‘Atâ şöyle dedi: Câbir (r.a.), “Ebû Bekir es-Sıddîk’la beraber ekmek ile et yediklerini sonra da Hz. Ebû Bekir’in abdest almadan namaz kıldığını” bana anlattı.⁸³⁵ Böylece ateşte pişen etten dolayı abdest almanın mensuh olduğunu tartışmaya mahal

⁸³² Ahmed, **Müsned**, XXII, 345, Hno: 14453.

⁸³³ Buhârî, Et’ime, 51.

⁸³⁴ Ahmed, **Müsned**, XXII, 164, Hno: 14262; Ateşte pişen şeylerin yenmesinde abdest almanın gerekmediği diğer rivayetler için bkz, Ahmed, **Müsned**, XXIII, 186-187, Hno: 14920, 15020, 15080, 15162, 15272.

⁸³⁵ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 186-187, Hno: 14920.

bırakmayacak şekilde aslında Hz. Câbir beyan etmiş olmaktadır.⁸³⁶ Burada dikkata değer bir husus da şudur. Süleyman b. Hişâm konu ile ilgili Sa'îd b. Müseyyeb'in akıl yürüterek verdiği mantıklı cevapla yetinmemiş, Sünnet'ten delil istemiştir. Daha sonra 'Atâ'nın, Hz. Ebû Bekir'in uygulamasını anlatmasıyla kalbi mutmain olmuştur.

Hz. Câbir'in açıklık getirdiği diğer bir nâsih mensûh konusu, Rasûlullâh'ın Medine köpeklerini öldürme emrinin neshi ile ilgilidir. Rasûlullah'ın bu konudaki ilk uygulamasını, Câbir (r.a.) bir rivayetinde şöyle aktarmaktadır: Rasûlullah (s.a.v) Medine köpeklerinin öldürülmesini emretti. İbn Ümmi Mektum gelerek Rasûlullah'a: *"Benim evim açık ve geniş bir alanda olduğundan bir köpek edinmişim"* dedi. Rasûlullah (s.a.s.), ona birkaç günlüğüne izin verdi. Sonrasında onun da öldürülmesini emretti.⁸³⁷ Bu emrin sonradan nesh edildiğini ise şu rivayetinde beyan etmiştir: *Rasûlullah (s.a.s.), köpekleri öldürmemizi emeretti. Öyle ki, Badiyeden bir kadın köpeğini getirir öldürürdük. Sonrasında Rasûlullah (s.a.s.) köpeklerin öldürülmesini yasaklayarak şöyle buyurdu: "Sadece simsiyah, iki noktalı olan köpeği öldürün. Çünkü o bir şeytandır."*⁸³⁸ Kanaatimizce Rasûlullah'ın köpekleri öldürme emri, onların Medine'de bir tehdit haline gelmiş olmalarından kaynaklanmıştır. Nitekim son rivayette amacının, toplumu köpeklerin şerrinden korumak olduğu, *"Çünkü o bir şeytandır"* (yani şeytan gibi topluma zarar vermektedir) ifadesinden açıkça anlaşılmaktadır.

Bir diğer konu kurban edilen hayvanların etlerini üç günden fazla evde bırakıp bırakmama ile ilgilidir. Hz. Ali, *"Rasûlullah'ın üç günden fazla kurban etinin evde saklanmasını yasakladığını rivayet etmiş"* ancak bunun sonradan nesh edildiğini işitmemiştir. Câbir (r.a.) ise iki rivayeti de dinlemiş ve rivayet etmiştir. O şöyle demektedir: *"Rasûlullah (s.a.s.) kurban etlerini üç günden fazla evde saklamayı yasakladı."*

⁸³⁶ Şah Veliyyullah, **Huccetü'l-lahi'l-Baliğa**, (I-II), Thk. Seyyid Sâbık, Dâru'l-Cîl, Beyrut 2005/1426, I, 300.

⁸³⁷ Ahmed, **Müsned**, XXII, 377, Hno: 14494.

⁸³⁸ Ahmed, **Müsned**, XXII, 434, Hno: 14575; Bu rivayette "çünkü o bir şeytandır" ifadesinden şeytan gibi zararlı köpeklerin öldürülmesinin caiz olduğu, "simsiyah ve iki noktalı" olması ifadesinden de, böyle köpeklerin zararlı olduğu anlamı çıkarılabileceği gibi, bu ifade tıpkı "şeytan" gibi zararlı köpekleri ifade etmek için kullanılan bir tabir de olabilir. İkinci rivayetten Rasûlullah'ın Medine köpeklerini niçin öldürmeyi emrettiği de açıkça anlaşılmaktadır.

Daha sonra, “Yeğiniz, evde erzak olarak da saklayınız ve ondan sadaka veriniz” buyurdu.⁸³⁹

Yukarıdaki rivayetler, Câbir b. Abdullah’ın birçok sahâbînin muttali olamadığı durumlara muttali olduğunu ve güçlü hıfzı sayesinde bu sünnetleri muhafaza ettiğini, ihtiyaç hâsıl olduğunda da rivayet ettiğini göstermektedir. Nâsîh ve mensûhun birlikte zikredilmesi, hadislerin doğru anlaşılması bağlamında önemlidir. Hz. Câbir’in rivayet metodunda bu hususun da ön planda olduğu anlaşılmaktadır.

3.5. Bağlamları Zikretmesi

Bir metnin, bir ifadenin doğru anlaşılabilmesi, bağlamının bilinmesine bağlıdır.⁸⁴⁰ Bu itibarla bir hadisi doğru anlayıp değerlendirmek için o hadisin, hangi bağlamlarda söylendiğini ve sebep-i vurûdunu da tespit etmek gerekir.

Başka bir deyişle Kur’an-ı anlamak için esabâbu’n-nuzûl bilgisi ne kadar önemli ise hadisleri anlamak için de esbâb-ı vurûd bilgisi de o derece önemlidir. Esbâb-ı vurûd bilgisi, hadislerin tarihsel ve toplumsal bağlamlarını, zaman ve mekân boyutunu, yerellik ve evrenselliğini hâs ve âmm olduğunu tespit etmemize de yardımcı olmaktadır.⁸⁴¹ Onun için bir hadisin hangi bağlamda kullanıldığının göz önünde bulundurulması, rivayetlerin tercih edilmesini sağlayan faktörlerden biri sayılmıştır.⁸⁴²

Hz. Câbir, aslında hadisleri rivayet ederken aynı zamanda Sünnet’in doğru anlaşılmasını da amaçlamıştır. Bu bağlamda onun, tartışmalara sebep olan birçok hadisi aktarırken bağlamlarını zikrederek aktarması önemlidir. Bu anlamda onun rivayet metodu aynı zamanda bir nevi eğitim ve öğretim metodudur.

Bir rivayetinde o, şöyle demektedir: “Bir a’râbî Rasûlullah’a İslam üzere biat etti. Medine’nin ateşli hastalığına yakalanınca Rasûlullah’a gelerek “*Ya Rasûlullah, biatımı geri al*” dedi. Rasûlullah bunu kabul etmedi. Tekrar gelerek: “biatımı geri al” dedi fakat yine Allah Resulü kabul etmedi. Adam tekrar gelip “Biatimi geri al.” dedi. Resûlullah’ın

⁸³⁹ Şafiî, **el-Umm**, (I-XI), I, 150.

⁸⁴⁰ Bkz. Nurullah Agitoğlu, **Hadis ve Bağlam**, Kitabı Kitabevi, İstanbul 2015.

⁸⁴¹ Mehmet Görmez, **Hadis İlminin Temel Meseleleri**, Otto Yayınları, Ankara 2014, s. 109.

⁸⁴² Mehmet Görmez, **Gazali’de Sünnet, Hadis ve Yorum**, s. 35.

yine kabul etmemesi üzerine a'râbî Medine'yi terk etti. Rasûlullah (s.a.s.) bunun üzerine "*Medine, körük gibidir. Pis olanı dışarı atar, temiz olanı bırakır.*" buyurdu.⁸⁴³

'Atâ b. Ebî Rebâh, Câbir'in şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (s.a.s.) döneminde bir kadınla evlendim. Rasûlullah (s.a.s.): "Ey Câbir, evlendin mi?" diye sordu. Ben, "Evet" deyince Rasûlullah (s.a.s.), "*Evelendiğin kadın kız mı, dul mu?*" diye sordu. Ben, "Dul biri." dedim. Rasûlullah (s.a.s.), "*Niçin onunla iyi vakit geçireceğin bir kızla evlenmedin?*" dedi. Ben, "*Ya Rasûlullah, kız kardeşlerim vardı. Aramıza girmesinden endişe ettim.*" dedim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.), "*Bir kadınla, ya dini için, ya malı için ya da güzelliği için evlenilir. Elin toprak göresi, sen dindar olanı seç.*" buyurdu.⁸⁴⁴

Ebû Süfyân da, Câbir'in şöyle dediğini rivayet etmektedir. "Rasûlullah (s.a.s.), abdest alırken topukları kuru kalan birilerini gördü. Bunun üzerine "*Kuru kaldığı için topukları cehennemde yanacak olanların vay haline.*" buyurdu.⁸⁴⁵

Muhammed b. 'Amr b. Hasan b. Ali de, Câbir'in şöyle dediğini işittiğini rivayet etmiştir: "Rasûlullah (s.a.s.) bir seferinde, bir kalabalığın birisine gölge olduklarını gördü. Bu durum onun dikkatini çekti, sebebini sordu. "*Oruçludur.*" dediler. Rasûlullah: "*Seferde oruç tutmak iyilik değildir.*" buyurdu.⁸⁴⁶

Sünnet'in doğru anlaşılması için hadisler bağlamından koparılmamalıdır. Bu nedenle Hz. Câbir, Rasûlullah'ın bir fiilini naklederken nedenini de anlatmaya gayret etmiştir. Bir rivayette şöyle demektedir: "*Veda Haccında insanlar Rasûlullah'ın etrafını kuşatmıştı. Rasûlullah, insanlar görsünler ve sual sorsunlar diye Kâbe'yi bineği üzerinde tavaf etti.*"⁸⁴⁷ Bu rivayette Hz. Câbir, Rasûlullah'ın niçin binek üzerinde tavaf yaptığını anlatarak yanlış bir anlamın önüne geçmiştir. Başka bir rivayette şöyle demektedir: "*Rasûlullah (s.a.s.) bize, Allah'ı layıkıyla hamd ve sena ettikten sonra şöyle dedi: Şüphesiz sözlerin en doğrusu Allah'ın kitabıdır. En faziletli yol Muhammed'in yoludur. İşlerin en kötüsü sonradan ortaya çıkanlardır, her bidat da dalalettir. Câbir der ki: Sonra Rasûlullah (s.a.s.) kıyametten bahsedeceği zaman askeri bir birliğin uyarıcısı gibi sesini yükseltir, gazabı şiddetlenir, şakakları kızarır ve: "Kıyamet gelmek üzere. Orta ve işaret*

⁸⁴³ Buhârî, İ'tisâm, 16; Fedâilu'l-Medîne, 10; Ahkâm, 45, 47, 50.

⁸⁴⁴ Ahmed, **Müsned**, XXII, 140-141, Hno: 14237.

⁸⁴⁵ Ahmed, **Müsned**, XXII, 287, Hno: 14392.

⁸⁴⁶ Ahmed, **Müsned**, XXII, 302, Hno: 14410; XXII, 317, Hno: 14426.

⁸⁴⁷ Ahmed, **Müsned**, XXII, 307, Hno: 14415.

parmaklarını göstererek ben ve kıyamet şöyle iken gönderildim..."⁸⁴⁸ derdi. Bu rivayette Rasûlullah'ın beden diline de açıklık getirmesi önemlidir.

Yine Câbir (r.a.) bir olayı şöyle anlatmaktadır: Ensar'dan biri kendine Eb'u'l-Kasım künyesini takınca Ensâr: "Rasûlullah'a sormadıkça bu künyeyle seni çağırmayız" dediler ve bunu Rasûlullah'a anlattılar. Rasûlullah: "*İsmimle isimleniniz fakat künyemle künyelenmeyiniz.*"⁸⁴⁹ buyurdu. Ebû Hureyre ve başka sahâbîler de bu hadisi rivayet etmişler fakat bağlamını aktarmamışlardır.⁸⁵⁰

Yine Câbir (r.a.) şöyle demektedir: "Biri Muhacirlerden biri Ensar'dan iki kişi dövüştü. Muhacirlerden olanı "Ey muhacirler!" Ensar'dan olanı da "Ey Ensar!" diye bağırды. Rasûlullah (s.a.s.) müdahale ederek, "*Cahiliye davası mı?*" Oradakiler "*Vallahi hayır.*" dediler. Sadece iki gençten biri diğerini arkadan itti, dediler. Rasûlullah (s.a.s.), "*Öyleyse zararı yok. Kişi, zalim de olsa mazlum da olsa kardeşine yardım etsin. Kardeşi zalim ise onu zulmünden alıkoysun. Bu ona yardımdır. Mazlum ise zalime karşı ona yardım etsin*" buyurdu.⁸⁵¹

Bu örneklerde hadislerin sebab-i vurûdları açıkça zikredilmiştir. Bazı hadislerin nâsîh ve mensûhunu tespit edebilmek için vurûd zamanlarının bilinmesi gerekir. İşte Hz. Câbir'in rivayet ettiği birçok hadiste bunun zikredilmiş olması bu açıdan da önemlidir.

İbn Ömer'in Buhârî ve Müslim'de geçen rivayetinde Hz. Peygamber, "*Bu geceniz var ya, bundan yüz sene sonra şu an yeryüzünde mevcut olanlardan hiç kimse sağ kalmayacaktır*" buyurmaktadır. Câbir'in Müslim'de yer alan rivayetinde ise Rasûlullah'ın bunu vefatından bir ay önce söylediği de yer almaktadır. Sahâbe, hadislerin ilk râvîleri, sahâbe dönemi de hadis ilminin ilk ve en önemli devresidir. İşte bu devreyi tespit etmek için muhaddisler bu hadisi delil olarak kullanmışlardır. Bu hadis Câbir'in Müsned'inde 6 yerde farklı senedlerle verilmiştir.⁸⁵² Bu hadisin çokça tekrar edilmiş olması konusunun o dönemde gündemde olduğunu gösterir.

⁸⁴⁸ Ahmed, **Müsned**, XXII, 237, Hno: 14579.

⁸⁴⁹ İbn Sa'd, **Tabakât**, I, 107, (Mektebetu'ş-Şâmile).

⁸⁵⁰ Bk. İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 107, (Mektebetu'ş-Şâmile).

⁸⁵¹ Ahmed, **Müsned**, XXII, 357, Hno: 14467.

⁸⁵² Ahmed, **Müsned**, XXII, 283, Hno: 14386; XXII, 376-377, Hno: 14493; XXIII, 61, Hno: 14717; XXII, 344, Hno: 14451; XXIII, 335, Hno: 15128; XXIII, 293, Hno: 15056.

Yine Rasûlullah'ın vefat etmeden bir yıl önce kibleye yönelerek namaz kıldığını,⁸⁵³ vefatından üç gün önce “*Sizden biri, Rabbine karşı hüsnü zan beslemeden ölmesin.*” buyurduğunu,⁸⁵⁴ fetih günü başında siyah sarığı ile Mekke'ye girdiğini,⁸⁵⁵ içki içmeyi yasaklayıp, kaplarını kırdığını, içkinin ve putların satışını yasakladığını,⁸⁵⁶ yine fetih günü birisinin gelip adağıyla ilgili soru sormasını ve aldığı cevabı,⁸⁵⁷ fetih yılı Hz. Ebû Bekir'in babası Ebû Kuhâfe'nin Rasûlullah'ın yanına getirilişini hep Hz. Câbir rivayet etmiştir.⁸⁵⁸ Bütün bu rivayetlerde hadislerin söylendiği vakitler açıklanmıştır.

Câbir b. Abdullah (r.a.) çoğu zaman hadisin hadarda mı seferde mi söylendiğini de açıklamıştır. O (r.a.) diyor ki: *Rasûlullah'la beraber erâk ağacının kebâs denilen meyvelerini toplarken bize: “Siyah olanlarını toplayın çünkü onlar daha lezzetli olur. Ben koyunları otlatırken onları toplardım” dedi. Biz: Ey Allah'ın Resulü, Sen koyunları da mı otlattın.*” dediğimizde *“Evet, her peygamber mutlaka koyun otlatmıştır”* buyurdu.⁸⁵⁹ Câbir (r.a.), Rasûlullah'ın Ramazan ayında çıktığı bir gazvede, oruç tuttuğu için iyice zayıf düşüp, susuzluktan ölecek dereceye gelen bir sahâbîye “İftarını aç.” dediğini ve onun da açtığını aktarmıştır.⁸⁶⁰

O, Uhud günü gerçekleşen olayları ve bu olaylarla ilgili Rasûlullah'ın hadislerini, bağlamlarıyla birlikte aktarılmıştır. Ondaki gelen bir rivayet şöyledir: “*Rasûlullah (s.a.s.) Uhud şehitlerini defnetmek için çıktığında ‘Onları yaralarıyla birlikte defnedin. Zira Allah yolunda yaralanan her Müslüman, kıyamet gününde yarısından rengi za‘ferân rengi ama kokusu misk kokusu bir kanla gelir ki, ben onlara şahidlik edeceğim.*’ Buyurdu. Yine Câbir der ki, Rasûlullah (s.a.s.): *‘Bunlardan hangisi daha çok Kur’an biliyor?’* diye sorar, kendisine hangisi gösterilirse; *‘Onu kabre arkadaşının önüne verin.*’ buyururdu.⁸⁶¹

Hz. Câbir, Sünnet'i doğru anlamak için olayları dikkatle takip etmiş, Hz. Peygamber'in konu hakkındaki buyurduklarını da iyice zabt etmiştir. Sahâbe dönemi gelip bunları aktarma ihtiyacı hâsıl olunca da siyak ve sibakından koparmadan emaneti aldığı

⁸⁵³ Şah Veliyyullah, **Huccetü'l-lahi'l-Baliğa**, I, 247.

⁸⁵⁴ Ahmed, **Müsned**, XXII, 366, Hno: 14481; XXII, 403, Hno: 14532.

⁸⁵⁵ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 178, Hno: 14904, XXIII, 350, Hno: 15157.

⁸⁵⁶ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 25, Hno: 14656.

⁸⁵⁷ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 185, Hno: 14919.

⁸⁵⁸ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 11, Hno: 14641.

⁸⁵⁹ İbn Sa'd, **Tabakât**, I, 126, (Mektebetü's-Şâmile); Zehebî, **Târîh**, I, 55, Bu rivayet "**muttefekunaleyh**"tir.

⁸⁶⁰ Ahmed, **Müsned**, Hno: 14529, Hno: 14530.

⁸⁶¹ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 562.

gibi noksansız edâ etmiştir. Takdire şayan olan bu uygulama, eğitimcilerin örnek olması gereken bir metottur.

Bağlamların, bazı rivayetlerde tam, bazılarında noksan olması kanaatimizce Hz. Câbir'den değil sonraki râvîlerin mana ile rivayeti ile takti' veya ihtisara gitmelerinden kaynaklanmıştır.

3.6. Hadis Meclisleri Kurması

İyi bir eğitim ancak iyi bir ortamda verilir. Hz. Câbir'in hadis rivayeti aynı zamanda Sünnet eğitimidir. Bu itibarla Hz. Câbir, hadis rivayeti için Medine'deki en huzurlu mekân olan Mescid-i Nebevî'yi seçmiştir. Orada hadis meclisleri kurmuştur.⁸⁶² Ömrünün sonlarında, bunu sistemli bir şekilde yaptığı anlaşılmaktadır.⁸⁶³ Çünkü artık Sahâbenin ekserisi ahirete irtihal etmiş, ilmi tebliğ etme görevi onun gibi hayatta kalan ve ilimde mahir, sayılı birkaç sahabiye kalmıştı. Talebelerinden 'Atâ b. Ebî Rebâh: *"Biz Câbir b. Abdullah'ın yanında bulunurduk, o bize hadis tahdîs ederdi. Biz yanından ayrıldığımızda (dinlediğimiz hadisleri iyi muhafaza etmek için) aramızda müzakere ederdik."*⁸⁶⁴ diyerek bu ders halkalarına düzenli devam ettiklerine işaret etmiştir. Bu ders halkaları sayesinde onlarca talebe yetişmiştir.

Genel uygulaması bu olmakla birlikte Câbir, bazen evinde de ilim talebelerini ağırlamıştır.⁸⁶⁵

3.7. Lafzen Rivayete Önem Vermesi

Sahâbe, Rasûlullah'ın getirdiği hidayet yolunu, bazen sözlü, bazen uygulamalı, bazen de hem sözlü hem de uygulamalı olarak devraldıkları gibi, o mirası insanlara nakletme hususunda da -bu iş kendilerine neye mal olursa olsun- büyük gayret göstermişlerdir. Nakledilen kavli, fiili ve müselsel hadisler, bu durumun en güzel şahitleridir.

⁸⁶² İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 122; Ekrem Diyâ el-'Umerî, **'Asru Hilâfeti'r-Râşide**, s. 278.

⁸⁶³ ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, II, 104.

⁸⁶⁴ el-İsfahanî, Abdullah b. Ca'fer b. Hayyân, **Ahâdisu Ebi'z-Zübeyr**, Thk. Bedr b. Abdullah el-Bedr, Mektebetu'r-Rüşd, Riyâd 1996/1417, s. 46.

⁸⁶⁵ İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, VII, 496, Hno: 14021; İbn Ebî Şeybe, **a.g.e.**, I, 353, Hno: 1377.

Onlar Sünnet’i en doğru şekilde nakletmek için lafzen rivayete önem vermişlerdir. Anlamın kelimelerde gizli olduğunu, kelimeler kaybedilince anlamın kaybolacağını veya zarar göreceğini en iyi bilen onlardı. Bu itibarla, hadisleri naklederken Hz. Peygamber’den duydukları lafızlara bağlı kalmaya özen göstermişlerdir.⁸⁶⁶ Lakin hadisler, Kur’an ayetleri gibi, iki kapak arasına sığabilecek kadar az değillerdi. Hem inen her ayet kâtiplere yazdırılıyor ve hafızalara da nakşediliyordu. Okunması da ibadet olan ayetler, her fırsatta, gece gündüz demeden okunuyor, tekrar ediliyorlardı. Hadisler için bunların hiçbiri söz konusu değildi. Hadislerin muhafazası Sahâbenin güçlü hafızası ve birkaç sahâbînin sınırlı sayıdaki hadisi yazmasına kalıyordu. Böylesi bir durumda hadislerin lafzen muhafazası oldukça zordu. Okunmaları ibadet olmadığı ve lafızları da muciz olmadığı için Rasûlullah (s.a.s.) hadislerin mana ile de rivayet edilmesine izin vermişti. Bu da Sahâbenin Sünnet’i anladıkları şekilde aktarmalarına imkân sağlamıştır.

Hz. Câbir b. Abdullah da lafzen rivayete çok önem vermiştir. Hadisleri naklederken tereddüt ettiği bir kelime olursa, onu belirtmeye çalışmıştır. Bir rivayette, şöyle demektedir: *Mu’az, Rasûlullah’ın arkasında namaz kıldıktan sonra döner kavmine namaz kıldırırdı. Bir seferinde onlara yatsı namazını kıldırırken Bakara Suresini okudu. Bunun üzerine cemaatten biri kasıtlı olarak cemaatten ayrıldı. Mu’az onun bu davranışını hoş karşılamadı. Durum Rasûlullah’a ulaştınca Mu’az için: “Çokça fitne çıkarıyor, çokça fitne çıkarıyor.” dedi. Ya da: “fitne çıkarıyor, fitne çıkarıyor, fitne çıkarıyor” dedi. Sonra ona avsat-ı mufassal surelerden iki sure okumasını emir buyurdu. Râvî bunları hafızasında tutamadığını söylemiştir.*⁸⁶⁷ Diğer bir rivayette, Rasûlullah’la beraber iken: *“Şimdi yanınıza bir kişi girecek.”* ya da *“Şimdi yanınıza bir kişi çıkacak.”* dediğini rivayet edilmiştir.⁸⁶⁸ Yine Rasûlullah’ın şöyle dediğini işittiğini söylemektedir: *“Kişi ile şirk veya küfür arasında, namazı terk etmek vardır.”*⁸⁶⁹ Başka bir rivayette Rasûlullah (s.a.s.); *“Umrâ ehline kalır. Ya da ehline miras olur.”* buyurdu demektedir.⁸⁷⁰

⁸⁶⁶ Seyyid Muhammed Nuh, **a.g.e., s. 103.**

⁸⁶⁷ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 217, Hno: 14960; Bu hadiste فتنان ile فتنان arasında tereddüt edilmiştir.

⁸⁶⁸ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 300, Hno: 15065; Bu hadiste يَدْخُلُ ile يَطْلُعُ arasında tereddüt edilmiştir.

⁸⁶⁹ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 365, Hno: 15183; Bu hadiste şirk ile küfür kelimeleri arasında tereddüt edilmiştir.

⁸⁷⁰ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 383, Hno: 15212; Bu hadiste ميراث ile جائزة kelimeleri arasında tereddüt edilmiştir.

Buhari'den daha çok lafzen rivayete önem veren Muslim, aynı hadisin farklı sahâbîlerden geldiği durumlarda Câbir'in rivayetini tercih etmiştir: Misâl olarak Sahâbe döneminin sınırını belirlemede muhaddislerin delil aldığı, “*Yüz sene sonra şu an yeryüzünde mevcut olanlardan hiç kimse sağ kalmayacaktır.*” hadisinin, sadece İbn Ömer'den gelen tarîkini, Buhârî *Sahîh*'ine almış iken, Muslim, İbn Ömer (r.a.) yanında Câbir'in de rivayetini almıştır. Câbir'in rivayetinde Rasûlullah'ın bu hadisini, vefatından bir ay önce söylediği de yer almaktadır. Bu ziyâde hadisin doğru anlaşılması için son derece önemlidir.

Hz. Peygamber bir hadisinde Sa'd'ın vefatı münasebetiyle arşın titrediğini, cenazesine yetmiş bin meleğin katıldığını ve onun cennet ehlinde olduğunu belirttiği nakledilmiştir.⁸⁷¹ Hadisi rivayet eden Câbir'e titreyenin arş değil tabut olduğuna dair söylentiler bulunduğu söylenince titreyen şeyin “Rahmân'ın arşı” olduğunu ifade etmiştir.⁸⁷²

Ebü Süfyân şöyle demektedir: Câbir (r.a.), Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet etti: “*Sa'd b. Mu'az'ın ölümü üzerine, Allah'ın arşı titredi.*”⁸⁷³ Câbir'e: el-Berâ, “*Tabut titredi.*” diyor denildi. Câbir (r.a.) “*İki kabile -Evs ve Hazrec- arasında (İslam'dan önce) kin ve düşmanlık vardı. Ben Rasûlullah'ın; “Allah'ın arşı titredi.” buyurduğunu işittim*”⁸⁷⁴ dedi. Hz. Câbir'in burada yaptığı, el-Bera'nın mana ile rivayetine karşı çıkması ve Hz. Peygamber'in sözlerini işittiği gibi lafzen aktarmasıdır.

Hz. Câbir, bazen rivayet ederken talebesine, “*Ben sana sadece Rasûlullah'ın bize anlattığını anlatacağım.*” diyerek hadisi hıfzetmede kendinden emin olduğunu ifade etmiştir.⁸⁷⁵ Bazen de hadisi ولم يقل غير ذلك (Bundan gayrısını söylemedi) diyerek hadisin bu kadarla sınırlı olduğuna vurgu yapmıştır.⁸⁷⁶ Bazen de زعم veya يزعم diyerek rivayetteki

⁸⁷¹ Müsned, III, 234; İbn Mâce, “Muqaddime”, 11.

⁸⁷² Bkz. Buhârî, “Menâkıbü'l-ensâr”, 12; Müslim, “Fezâilü's-sahâbe”, 123-125; Krş. Mehmet Efendioğlu, “Sa'd b. Muâz”, *DİA*, XXXV, 375.

⁸⁷³ Arş'ın sallandı: Arş ehlinin Sa'd'ın Allah (c.c.) katındaki mekânının yüceliğine sevinmesinin çokluğundan kinayedir. Bkz. İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-Üsûl*, IX, 61.

⁸⁷⁴ Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 12, (V, 35); Müslim, 44 Fedâilu's-Sahâbe, 24; İbn Mâce, 11 Fedâil 158, (I, 56); Hâkim, *Müstedrek*, III, 207; İbn Hibbân, *Sahîh*, XV, 504.

⁸⁷⁵ Ahmed, *Müsned*, XXIII, 384, Hno: 15214.

⁸⁷⁶ Ahmed, *Müsned*, XXIII, 81, Hno: 14752.

tereddüdünü dile getirmektedir.⁸⁷⁷ Ya da لا أدري diyerek bazı şeylerin gözünden kaçtığını söylemiştir.⁸⁷⁸

Câbir b. Abdullah (r.a.), her ne kadar lafzan rivayete ehemmiyet verse de, sonraki dönemlerde râvîler onun ekseri hadislerini mânen rivayet etmişlerdi. Kaynaklarımızda farklı lafızlarla rivayet edilmiş mükerrer birçok rivayetin yer alıyor olması bunu göstermektedir. Bu lafız farklılıklarının Hz. Câbir'den kaynaklanmadığı kanaatindeyiz. Çünkü ileride görüleceği gibi Hz. Câbir, lafızların korunması için, kurduğu hadis meclislerinde hadisleri yazmış, talebelerine yazdırmış ve onları müzakere ettirmiştir. Dolayısıyla lafızlardaki tağyîrlerin sonraki râvîlerin, tahammül ettikleri hadisleri mana ile rivayet etmelerinden kaynaklandığı kanaatindeyiz.

Hadisleri eserlerine alan bir kısım muhaddisler, manası bir lafızları farklı rivayetlerin metinlerini tekrar etmeyi bazen gereksiz görerek فَذَكَرَ مَعْنَاهُ “önceki rivayetin manasını zikretti”,⁸⁷⁹ نَحْوَهُ مِثْلَهُ “benzerini aynısını rivayet etti”⁸⁸⁰ فَذَكَرَ نَحْوَهُ “benzerini zikretti”,⁸⁸¹ فَذَكَرَ مَعْنَاهُ “manasını zikretti”,⁸⁸² حَدَّثَنَا الْمَعْنَى “bize manasını anlattı”⁸⁸³ demekle yetinmişlerdir.

Mana ile rivayetin açık bir örneği de şudur: Câbir (r.a.), Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet etti: “Arşın kendisi için titrediği ve semâ kapılarının onun için açıldığı şu salih kula kabir sıkıştırıldı da Allah onun için genişletti.” Bir rivayette وَفُتِحَتْ لَهُ yerine فَتُحْتُ , bir rivayette فَرَّجَ اللَّهُ عَنْهُ yerine ثُمَّ فَرَّجَ اللَّهُ عَنْهُ ; bir rivayette وَسَلَّمْ لِسَعْدٍ yerine قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِسَعْدٍ “Sa'd öldüğü gün, defnedilirken Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu” şeklinde lafızlar farklı gelmiştir.⁸⁸⁴ Rivayetlerdeki bütünlüğün bazen bozulduğuna dair taktî ve ihtisâr örnekleri daha önce zikredilmişti.⁸⁸⁵

⁸⁷⁷ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 334, Hno: 15125; 433, Hno: 15299.

⁸⁷⁸ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 379, Hno: 15208.

⁸⁷⁹ Ahmed, **Müsned**, XXII, 313-314, Hno: 14420 ile Hno: 14421 nolu hadisler ile Ahmed, **Müsned**, XXII, 401-402, Hno: 14527 ile Hno: 14528 nolu hadisleri karşılaştırırız.

⁸⁸⁰ Ahmed, **Müsned**, XXII, 318, Hno: 14429.

⁸⁸¹ Ahmed, **Müsned**, XXII, 391-393, Hno: 14515 ile Hno: 14516 nolu hadisleri karşılaştırırız.

⁸⁸² Ahmed, **Müsned**, XXII, 402, Hno: 14530.

⁸⁸³ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 371, Hno: 15193.

⁸⁸⁴ Ahmed, **Müsned**, XXII, 385, Hno: 14505; Mana ile rivayete örnek babında Hno:14677 ile Hno: 14457 hadislere de bakılabilir.

⁸⁸⁵ “Bütünlüğü Bozmadan Rivayet Etmesi” başlığı altındaki bilgilere bkz.

Sonuç olarak her ne kadar Hz. Câbir lafzen rivayet etme metodunu uygulamışsa da sonraki râvîler bunu tam devam ettirememişler bu nedenle de rivayetler kaynaklarda farklı lafızlarla yer almışlardır.

3.8. Hadisleri İmlâ Ettirmesi

Câbir b. Abdullah (r.a.), aynı zamanda rivayet ettiği hadisleri, talebelerine imla ettirmeyi de ihmal etmemiştir. O, hadisleri muhafaza etmenin en sağlam yollarından birisinin de yazı ile kayda alınması olduğuna inanıyordu. Onun talebesi, Süleymân b. Kays el-Yeşkûrî'ye imlâ ettirdiği hadisleri "*Sahîfetu Câbir*" diye meşhur olmuştur.

el-Yeşkûrî'nin, Câbir'in hayatında vefat etmesi sonucu bu sahife, birçok kişinin eline geçmiş, Câbir'in en önde gelen talebelerinden Ebû Zübeyr dâhil, birçok talebesi bu Sahîfe'den istifade etmiştir.

Abdullah b. Muhammed b. Akîl: "*Ebû Cafer'le beraber sık sık Câbir b. Abdullah'ın yanına gider, öğrendiğimiz hadisleri beraberimizde götürdüğümüz küçük levhalara yazardık*"⁸⁸⁶ demektedir. Vehb b. Munebbih'in (ö.114) de Câbir'in imla ettirdiği bazı hadisleri rivayet ettiği kaydedilmiştir.⁸⁸⁷ Câbir'in "Sahîfeleri" bölümünde birçok talebesinin hadislerini yazılı olarak aldığı dair açıklamalara yer verilmiştir.

Câbir'in hadislerini yazarlar, özellikle ezberlerini pekiştirmek için bu sahifelerden istifade etmişlerdir. Hz. Câbir'in hadis meclisleri kurarak önce hadisleri arz etmesi sonra imla ettirmesi lafzen rivayete gösterdiği titizliği de göstermektedir.

3.9. Hadisleri Müzakere Ettirmesi

Hadislerin hafızaya iyice yerleşmesi için, imladan çok müzakere önemlidir. Ancak ikisinin beraber olması en iyisidir. Bunun farkında olan Hz. Câbir, talebelerine hadisleri imla ettirmekle kalmamış aynı zamanda talebelerini toplu müzakereye sevke etmiştir. Öyle ki talebeleri her dersten sonra kendi aralarında hadisleri müzakere ederek, hafızalarını karşılaştırma yoluna gitmişlerdir. Müzakereler sayesinde hadisler hafızada istikrar bulmuşlardır.

⁸⁸⁶ er-Remâhurmuzî, *el-Muhaddisu'l-Fâsıl Beyne'r-Râvî Ve'l-Vâ'i*, Thk. Muhammed Accâc, el-Hafîb, Beyrut 1971, Hno: 227.

⁸⁸⁷ Suphi es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve İstılahları*, Çev. M. Yaşar Kandemir, İFAV, İstanbul 2007, s. 19-20.

Talebelerinden ‘Atâ b. Ebî Rebâh şöyle demektedir: “Biz Câbir b. Abdullah’ın yanında bulunurduk, bize hadis tahdîs ederdi. Yanından ayrıldığımızda (dinlediğimiz hadisleri iyi muhafaza etmek için) aramızda müzakere ederdik.”⁸⁸⁸

Yine 'Atâ b. Ebî Rebâh, "Ebû Zübeyr, hadisler konusunda en hafızımız idi."⁸⁸⁹ diyerek birbirlerinin hızından yararlandıklarını da ifade etmeye çalışmıştır.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, Hz. Câbir, hadislerin rivayetinde sistemli bir metot takip etmiştir. Hatta onun hadisleri yazma, bütünlüğünü bozmadan arz, imla ve müzakere yanında en güzel hadis meclislerinde bu işi yapma gibi hadis adâsında sonrakilere örnek olacak bir metot geliştirmiştir.

4. MUKSİRÛNDAN OLMASI

Sahâbenin hadisleri öğrenme ve öğrendikleriyle amel etme konusunda son derece gayretli oldukları halde, hadislerin rivayeti konusunda genellikle ihtiyatlı davrandıkları malumdur.⁸⁹⁰ Nitekim “Zübeyr b. Avvâm, Ebû ‘Übeyde, Abbâs b. Abdulmuttalip gibi Sahâbenin ileri gelenlerinden çoğu az hadis rivayet etmiş, hatta aşere-i mübeşşereden Sa’îd b. Zeyd b. Nüfeyl gibi bazıları da hiç hadis rivayetinde bulunmamışlardır.”⁸⁹¹ Bu nedenle de muksirûn sahâbîlerin sayısı iki elin parmaklarını geçememiştir.

Câbir b. Abdullah’ın da ilk üç halife döneminde kendisini hadis rivayetine fazla verdiği söylenemez. Hadis rivayetine henüz fazla bir ihtiyaç hasıl olmadığından birçok sahâbî gibi o da bu dönemde ihtiyatlı davranmıştır. Bunu anlamak için ondan hadis alan talebelerinin vefat tarihlerine bakmak yeterlidir. Onun hadis tahammülü için ise bu söylenemez. Çünkü Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer başta olmak üzere birçok sahâbîden hadis almıştır.

Hadis-i Şeriflerin neden çok sayıda sahabe tarafından değil de, birkaç kişinin nakliyle geldiği, daha çok Enes, Câbir ve Ebu Hureyre 'den gelmesi, Hz. Ebubekir ve Hz.

⁸⁸⁸ el-İsfahanî, Abdullah b. Ca’fer b. Hayyân, *Ahâdîsu Ebi’z-Zübeyr*, s. 46.

⁸⁸⁹ Tirmizî, *‘İlel* (Sünen Sonunda), V, 756.

⁸⁹⁰ Osman Güner, *Ebû Hüreyre’nin Hadisçiliğine Yönelik Eleştiriler*, İnsan Yayınları, İstanbul 2011, s. 123.

⁸⁹¹ İbn Kuteybe, *Te’vîlu Muhtelefi’l-Hadîs*, Thk. Muhammed Muhyiddîn el-Asfer, el-Mektebetü’l-İslâmî, Beyrut 1999/1419, s. 90.

Ömer'in az rivayette bulunmalarının sebebinin sorulmasına Bediüzzaman Said Nursi şu şekilde cevap vermektedir:

*"...Nasıl ki insan bir ilâca muhtaç olsa, bir tabibe gider; hendese için mühendise gider, mühendisten nakleder; mesele-i şer'îye müftüden haber alınır ve hâkezâ... Öyle de, Sahabe içinde, ehâdis-i Nebeviyeyi gelecek asırlara ders vermek için, ulema-i sahâbeden bir kısım, ona mânen muvazzaf idiler, bütün kuvvetleriyle ona çalışıyorlardı. Evet, Hazret-i Ebu Hureyre bütün hayatını hadisin hıfzına vermiş. Hazret-i Ömer siyaset âlemiyle ve hilâfet-i kübrâ ile meşgûlmüş. Onun için, ehâdisi ümmete ders vermek için, Ebu Hureyre, Enes ve Câbir gibi zatlara itimad edip, ondan, rivayeti az ederdi."*⁸⁹²

Onlar, hadislerde tahrîfat, fazlalık veya eksiklik yapmak suretiyle Peygamber'e yalan isnâd etmekten⁸⁹³ ve insanların Kur'an-ı bırakıp, hadislere ağırlık vermelerinden ya da Kur'an henüz cem' ve istinsâh edilmediğinden Kur'an'la karıştırmalarından endişe etmişlerdir.

Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer dönemindeki bu uygulama fazla uzun sürmemiştir. Bilhassa, yalancılık ve hadis uydurma hareketinin ortaya çıkması üzerine, Sahâbe hadisleri insanlara tebliğ ve neşir faaliyetine mecbur kalmıştır.⁸⁹⁴ Kur'an-ı Kerim'in cem' ve istinsahı da gerçekleşikten sonra artık hadislerin çokça rivayeti için hiçbir endişe de zaten kalmamıştır.

Sahâbe, Hz. Peygamber'in tebliğ edilmesini yasakladığı hadisler hariç,⁸⁹⁵ diğerlerinin tebliğ ve neşir faaliyetinden artık geri durmamışlardır.⁸⁹⁶ Çünkü artık dinin doğru anlaşılması için hadisleri nakletmek bir vazife haline gelmiştir. Onlar; Hz. Peygamber'in emrini yerine getirmek, İlim tahsili ve tebliği yoluyla elde edilecek sevaba nail olmak ve ilmi gizleme günahından kurtulmak için var güçleriyle kendilerini artık bu vazifeye adanmışlardır.

⁸⁹² Said Nursi, **Mektubat**, s.132.

⁸⁹³ İbn Kuteybe, **Te'vîl**, s. 90-91; Osman Güner, **Ebû Hüreyre'nin Hadisçiliğine Yönelik Eleştiriler**, s. 123.

⁸⁹⁴ Seyyid Muhammed Nuh, **a.g.e.**, s. 104.

⁸⁹⁵ Sahâbe, Hz. Peygamber'den öğrendikleri bazı hadisleri, o hayatta iken başkalarına aktarmadığı da bir gerçektir. Misâl olarak Muâz b. Cebel ile Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği, "*Lâilâhe İllallah diyenin Cehennemden kurtulup Cennete gireceğini*" bildiren meşhur iki hadis gibi.

⁸⁹⁶ Seyyid Muhammed Nuh, **a.g.e.**, s. 78.

Bu vazifeyi yerine getirirken, Câbir b. Abdullah gibi sayılı bazı sahâbîler, önceden hafızalarında zapt ettikleri ilim denizini, artık Mescid-i Nebevî’de kurdukları ders halkalarında edâ etmek suretiyle ilim yaymada öncü olmuşlardır. İlim aşığı tâbiûn nesli de Sahâbenin ikamet ettiği Mekke ve Medine gibi ilim merkezlerine, en uzak diyarlardan gelerek Kur’an-ı öğrenip ezberledikleri gibi hadisleri de hafızalarına nakşetmişlerdir. Hafızalarına güvenmeyenler ise ezberlemenin yanında imla yoluna gitmişlerdir.

Kendisini hadis rivayetine veren Câbir’i, muksirûn’dan kılan faktörlere geçmeden önce onu diğer muksirûn sahâbîlerden ayıran yönleri üzerinde biraz durmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Sahâbîleri hadis rivayetinde muksirûn’dan kılan, kendilerine has avantajlı yönlerinin olduğu muhakkaktır. Hz. Câbir, Muksirûn sahâbîlerin sahip olduğu önemli bazı avantajlara sahip değildi. Buna rağmen muksirûn arasına girmiş olması büyük bir gayretin sonucudur.

Hz. Peygamberden en çok hadis rivayet eden muammerûn altı sahâbî, Ebû Hureyre, İbn Ömer, Hz. Âişe, Câbir b. Abdullah, İbn Abbâs ve Enes b. Mâlik’tir.⁸⁹⁷ Yedincisi ise Ebû Sa’îd el-Hudrî’dir.⁸⁹⁸ Bunların çoğu, Rasûlullah’la olan akrabalıkları nedeniyle huzuru nebiye ve hane-i saadete serbest girip çıkan sahâbîlerdir. Ebu Hureyre; “Muhacirler pazarda, Ensar tarlalarda işleriyle meşgul olurlarken kendisinin, boğaz tokluğuyla Rasûlullah’ın peşinde gittiğini, onların duymadığını duyduğunu” söylemiş ve kendini ilim tahsiline vermiş suffa ashabındandır. Hz. Câbir’in ne yazık ki böyle bir şansı olmamıştır. Zira o, babasından geride kalan kız kardeşlerinin geçimiyle de ilgilenmek zorundadır. Onun, ne Ebû Hureyre gibi boğaz tokluğuyla Rasûlullah’ın yanından ayrılmama gibi bir şansı, ne de kız kardeşlerini evde yalnız bırakarak Suffe ehlinde olma imkânı olmuştur. Buna mukabil Rasûlullah’la geçirdiği zaman dilimi Ebu Hureyre’nin sahip olduğu zaman diliminden üç kat fazladır. Daha önce ifade edildiği gibi o, bütün Medine dönemi boyunca Rasûlullah ile birlikte olmuşken, Ebu Hureyre sadece son üç yılda bu fırsatı elde etmiştir. Bununla birlikte unutulmamalıdır ki, Ebû Hureyre, Allah’tan unutulmaz bir ilim dileyip de

⁸⁹⁷ İbn Salâh, **‘Ulûmu’l-Hadîs**, s. 296.

⁸⁹⁸ İbn Hazm, **Esmâu’s-Sahâbe’r-Ruvât**, s. 32.

duasına Rasûlullah'ın (s.a.s.) “Amin” dediği tek sahâbîdir.⁸⁹⁹ Onun için de, “*Kendi zamanında hadis rivayet edenlerin en hafızı*” addedilmiştir.

Ümmü'l-Mü'minîn Aişe, Resûl-i Ekrem'in zevcesi olması hasebiyle Rasûlullah'tan hadis öğrenmek için bol zamanı olmuştur. Tek dezavantajı Rasûlullah'ın dışarda ashâbıyla geçirdiği vakitlerde söylediklerini işitmeme olasılığıdır. Bu konuda en şanslı kişinin Enes b. Mâlik (r.a.) olduğu akla gelmektedir. İlk yıllardaki çocukluk yaşı dezavantaj gibi görülse de Medine dönemi boyunca Rasûlullah'ın evinde ve hizmetinde, içerde ve dışarda onun yanında olmuştur. Abdullah b. Abbas (r.a.) Hz. Peygamber'in amcaoğlu ve hanımı Meymune'nin yeğenidir. Genç bir delikanlı olan İbn Ömer ise Rasûlullah'ın hanımı Hafsa'nın kardeşidir. Ebû Saîd'e gelince o da Ebû Hureyre gibi Suffa ashabındandır. İşte bunların tamamı Rasûlullah'ın yakınında bulunma ve hadis öğrenme fırsatına Câbir'den daha fazla bir imkâna sahip olmuşlardır. Bunlar Rasûlullah'ın vefatından sonra da dünya işleriyle fazla meşgul olmadıklarından hadis rivayetine de daha fazla zaman ayırabilmişlerdir.⁹⁰⁰

Câbir b. Abdullah (r.a.), ashab-ı suffadan değildir, Enes b. Mâlik (r.a.) gibi Rasûlullah'ın evinde büyümüş de değildir, İbn Ömer ve İbn Abbâs gibi Efendimizin ya da herhangi bir zevcesinin akrabası da değildir. O babasının geride bıraktığı borçlarını ödemek, 9 kız kardeşine bakmakla yükümlü, maddi durumu iyi olmadığı için çalışmak zorunda olan biridir. Evi de Mescid'i Nebevi'ye 2-3 mil uzaklıkta kenar mahallede olduğundan Mescid-i Nebevî'ye beş vakit gelmek de onun için kolay değildir.

Bütün bu dezavantajlara rağmen, Uhud'da şehit düşen ilk İslam şehidinin oğlu olması ve maddi durumlarının iyi olmaması nedeniyle Resûlullah'ın ona özel ilgi ve alakası, ona özel duaları, ondaki Rasûlullah muhabbeti ve ilim aşkı bir de uzun bir ömür yaşaması onu farklı kılmıştır. Ebû Hureyre'den (ö. 57) sonra 21 yıl daha hayatta kalarak ilim neşretme şansını daha fazla elde etmiştir. Câbir'in yaşadığı son çeyrek asırda yaşanan siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel değişimlerin de hadis rivayeti üzerindeki etkilerini unutmamak gerekir. Şimdi Hz. Câbir'i muksirûn'dan kılan bazı faktörleri daha yakından görelim.

⁸⁹⁹ Ahmed Naim, **Sahih-i Buhari Muhtassarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi**, DİB Yayınları, Ankara 1987, I, 25.

⁹⁰⁰ Yavuz Köktaş, **Günümüz Hadis Problemleri**, s. 218.

4.1. Muksirûn'dan Olmasını Sağlayan Faktörler

Sahâbiler arasındaki güven ve sadakat, hadislerin belirli sahâbîler tarafından rivayet edilmesinde etkili olduğu gibi, hadislerin tahammül ve zabtında da kolaylık sağlamıştır. Aynı hadislerin çok sahâbî tarafından rivayet edilmesi, hadisleri ahzetmek isteyen râvîlere fazladan iş çıkaracağı gibi râvî hatalarının da artmasına sebep olacaktır. Bu kutsal görevin belirli sahâbiler tarafından yerine getirilmiş olması hikmet-i ilâhînin de bir tecellisidir.

Kendisine Risâlet gelmeden önce, nasıl ki Rasûlullah, bu görev için hazır kılındıysa aynı şekilde bıraktığı Sünnet mirasını sonraki nesle nakledecek kişileri de hikmet-i ilahî bu göreve hazırlamıştır. Bu kutsal göreve hazır hale getirilen sahâbîlerden birisi de Câbir b. Abdullah'tır. Onu muksirûn'dan biri kılan faktörler tespitlerimize göre şu hususlardır.

4.1.1. Rasûlullah İle Uzun Süre Beraberliği

Hiz. Câbir'in çok hadis rivayet etmesindeki en önemli faktör, Rasûlullah (s.a.s.) ile uzun yıllar beraber yaşamasıdır. O, gençliğinin en verimli dönemini Medine'de Hiz. Peygamber'le geçirmiştir. Zatını ve mucizelerini gözleriyle görmüş, diğer birçok sahâbî gibi onunla birlikte sıkıntılara katlanmış, savaşlara iştirak etmiş ve İslam'ın yayılması için her zaman yanında olmuştur. Hadarda veya seferde ayrı kalmamaya gayret etmiştir. Bu durum, onun talim ve terbiyesinde yetişmesini sağladığı gibi, tabii olarak ilmini de artmıştır.

Câbir b. Abdullah'ın Hiz. Peygamber'le ilk karşılaşması İkinci Akabe Biatında 15/16 yaşlarında iken olmuştur.⁹⁰¹ Bu biate Medineli Evs ve Hazrec kabilelerinden toplamda 73 erkek ile 2 kadın katılmıştır.⁹⁰² Câbir (r.a.) ile babası Abdullah b. 'Amr'm⁹⁰³ yanında iki dayısı da bunlar arasında olmuşlardır.

Hiz. Câbir'in İkinci Akabe'den sonra, Rasûlullah (s.a.s.) ile olan beraberliği Medine'ye hicretinden sonra olmuştur. Hiz. Peygamber Medine'ye geldikten sonra sürekli yanında olmaya çalışmıştır. Birçok rivayetini "*Rasûlullah ile beraberdik*"⁹⁰⁴ diyerek nakletmektedir. Bu beraberliğini her safhada görmek mümkündür. Bazen seferde bir su

⁹⁰¹ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 72, Hno: 14734, XXII, 346 vd., Hno: 14456,14458, 14653, 14677.

⁹⁰² İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, **es-Sîretu'n-Nebeviyye**, Thk. Mustafa es-Sakkâ, I-II, Kahire 1955, I, 454; İbn 'Asâkir, **Târîhu Medîneti Dimaşk**, XI, 213.

⁹⁰³ İbn Hişâm, **Sîre**, I, 440, 462; Zehebî, **Târîh**, V, 378.

⁹⁰⁴ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 117, Hno: 14812.

arkı başında Rasûlullah'a abdest suyu hazırlarken,⁹⁰⁵ bazen cenaze teşyi,⁹⁰⁶ teçhiz ve tekfin işlemlerinde,⁹⁰⁷ bazen yemek davetlerinde,⁹⁰⁸ bazen Rasûlullah'a yemek götürürken,⁹⁰⁹ bazen Sahâbe ile beraber arkasında safta dururken,⁹¹⁰ bazen attan düşünce ziyaretine giderken,⁹¹¹ bazen beraber misvak ağacının meyvelerini toplarken,⁹¹² bazen velime yemeğine misafir olurken⁹¹³ müşahede ediyoruz. Hülâsa mümkün mertebe zamanını Rasûlullah'la beraber geçirmeye çalışmıştır.⁹¹⁴

Hz. Câbir'in Bedir ve Uhud dışındaki tüm gazvelerde de Rasûlullah'ın yanında ve yakınında olduğunu daha önce zikredilmişti. Bu beraberlikler hadis tahammülü için büyük fırsatlar olmuştur. Bunun yanında genç ve zeki olması apayrı bir avantaj olmuştur.

4.1.2. Hadisleri Öğrenme ve Ezberlemeye Olan Hırsı

İlmin tebehürü için uzun bir beraberlik yanında kişideki öğrenme aşkı da önemlidir. Ömrünün en müsmir kısmını Rasûlullah'la beraber geçiren Hz. Câbir'deki hadisleri öğrenme ve ezberleme aşkını ve hırsını hayatının her safhasında hissetmek ve anlamak zor değildir. Bu hadisleri zabt ve tesbit aşkı, Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere Hz. Peygamber'in teşvikleri ve Sünnetin dindeki yerini bilmesinden kaynaklanmıştır.⁹¹⁵ Bununla birlikte, araştırmacı bir mizaca sahip olması ve sürekli Rasûlullah'a yakın durma çabası bunda etkili olmuştur.

Hz. Peygamber, sahabeyi hem öğrenmeye (tefekkuha, hadislerin tahammülüne) hem de öğretmeye (hadislerin edâsına) teşvik etmiştir. Câbir (r.a.), Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “*İnsanlar madenler gibidir. Cahiliye dönemindeki seçkinleri tafekkuh ederlerse, İslam döneminde de seçkinleri olurlar.*”⁹¹⁶ Yine o, Rasûlullah'ın,

⁹⁰⁵ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 101, Hno: 14789, 14590.

⁹⁰⁶ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 278, Hno: 15029.

⁹⁰⁷ Ahmed, **Müsned**, XXII, 405, Hno: 14536.

⁹⁰⁸ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 535, Hno: 15162, 14550.

⁹⁰⁹ Ahmed, **Müsned**, XXII, 437, Hno: 14581.

⁹¹⁰ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 109, Hno: 14800.

⁹¹¹ Ahmed, **Müsned**, XXII, 116, Hno: 14205,15251.

⁹¹² Buhârî, 64, Enbiyâ, 30; Müslim, 36, Eşribe, 163; Zehebî, **Tarih**, I, 55; Ahmed, **Müsned**, Hno: 14497.

⁹¹³ Ahmed, **Müsned**, XXII, 435, Hno: 14576.

⁹¹⁴ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 308, Hno: 15078.

⁹¹⁵ Selçuk Coşkun, **a.g.e.**, 30 vd.

⁹¹⁶ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 204, Hno: 14945.

"Denizdeki balıklara varıncaya kadar her şey, hayır öğreticilerine istiğfarda bulunur."⁹¹⁷
hadisini rivayet etmiştir.

Hadisleri öğrenip öğretmeye teşvik eden bu vb. hadisleri işiten Sahâbe neslinin içindeki ilim aşkını tahmin etmek zor değildir. Rasûlullah (s.a.s.) ve davası için serdengeçti olan bu güzide insanlardaki öğrenme aşkı sadece Rızâ-ı Bârî içindi. Bu maksat için olmayan ta'limin sahibine kârdan ziyade zarar getireceğini de en iyi onlar biliyordu.

Câbir (r.a.), Resul-i Ekrem'in şöyle buyurduğunu dinlemişti: "*Bilginlere üstünlük taslamak, sefihlerle mücadele edebilmek ve meclislerde kendinize yer açabilmek için ilim öğrenmeyin. Her kim böyle yaparsa varacağı yer ateştir.*"⁹¹⁸

Müntesibi olduğu Hazrec'in ecdadı, vaktiyle Yemen'de yaşamış⁹¹⁹ ve Hz. Peygamber'in; "*İman Yemenli, fıkıh Yemenli, hikmet Yemenlidir.*" müjdesine de nail olmuştu. Bu müjde aynı zamanda Yemen'lilerin ilim ve kültür zenginliğine de işaret etmişti.

O, bir gün evinin gölgesinde dinlenirken, Rasûlullah'ın geçtiğini görünce hemen ilim ahz etmek için peşine takılmıştı. Bunu fark eden Allah Resülü, elinden tutup evine götürmüş, beraber ekme-sirke yedikten sonra: "*Sirke ne güzel katıktır.*" buyurmuştu. O da, "*Sirkeyi o günden beri severim.*" demişti. Bunu Câbir'den rivayet eden Talhâ b. Nâfi' de "*Câbir'den bunu duyduğum günden beri sirkeyi severim.*" demiştir.⁹²⁰ Rasûlullah'la sirke yediği için, sirkeye dahi sevgi duyan birisinin, Rasûlullah'a ve onun Sünneti'ne olan bağlılığının ne kadar kuvvetli olduğunu tahmin etmek zor olmasa gerek. Onun içinde çok güçlü bir Rasûlullah aşkı vardı. Bir ara mescide gelip O'nu bulamayınca, hemen aramaya koyulmuştu.⁹²¹ Bu aşkın aynı zamanda Sünnet'i öğrenme, yaşama ve öğretme aşkı olduğu malumdur.

Sahâbe, ilim öğrenmek için bazen kafalarına takılanları Rasûlullah'a soruyor, bazen de Rasûlullah (s.a.s.) onlara sorular yönelterek dikkatlerini öğrenmeye odaklıyordu. Hz. Câbir ise, bütün bunları dikkatlice takip ediyor, her duyduğunu ve gördüğünü zabt ve tespit

⁹¹⁷ Heysemî, **Mecmeu'z-Zevâid**, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, 1421, (I-X), I, 332.

⁹¹⁸ Mehmet Görmez, **Kalbin Erbaîni**, s. 238.

⁹¹⁹ Ahmet Öncü, "Hazrec", **DİA**, İstanbul 1998, VII, 114-145.

⁹²⁰ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 294-295, Hno: 15058; XXIII, 430, Hno: 15293,

⁹²¹ Ahmed, **Müsned**, XXIII, Hno: 15020.

etmeye özen gösteriyordu. Hem Sahâbenin Rasûlullah'a sorup öğrendiklerini, hem de O'nun soru ve cevaplarını tespit ve zapt ediyordu.

Örneğin şöyle demektedir. Rasûlullah Hz. Ebû Bekir'e, "*Vitir namazlarını hangi vakitte kılıyorsun?*" diye sordu. Hz. Ebû Bekir, "*Yatsıdan sonra gecenin ilk vaktinde kılıyorum.*" dedi. Hz. Ömer'e, "*Sen ne zaman kılıyorsun?*" dedi. Hz. Ömer, "*Gecenin son vaktinde kılıyorum.*" dedi. Bunun üzerine, "*Ey Ebû Bekir, sen (vitir namazın kaçmasını diye) işini sağlama bağlamışsın. Ey Ömer, Sen ise (gece namazına kalkmak için) zor ve güç olanı seçmişsin.*"⁹²² buyurdu.

Yine o şöyle demektedir: *Rasûlullah'la beraber çıktığımız bir seferde yağmura yakalandık. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.), "Herkes namazını kendi çadırında kılsın."* buyurdu.⁹²³

Sürekli Rasûlullah'a yakın olmaya çalışan Câbir (r.a.), görmediği veya bilmediği şeyleri sorar ve aldığı cevapları muhafaza ederdi. Rasûlullah da ondaki ilim aşkını anlar, zaman zaman ona hadisler öğretirdi. Bazen de sorular yöneltir ve öğrenmesi için cevaplardı. Uhud harbine katılmadığı halde, yaşananları en güzel şekilde anlatanlardan biri olmuştur. Katıldığı tüm seferlerle ilgili de anlatımları vardır.

İleride değinileceği gibi Câbir, hadisleri almak için çıktığı uzun ve meşakkatli rihleleriyle bilinmektedir. Vefatından sonra bir hadisini almak için bir aylık mesafedeki uzak diyarlara kadar giden⁹²⁴ birisinin, Rasûlullah hayatta iken -zaruri durumlar hariç- hadisleri kaçırmaması düşünülemez. Dolayısıyla Câbir'deki bu ilim hırsı da muksirûn'dan biri olmasında etkili olmuştur.

4.1.3. Rasûlullah'ın Ona Olan Özel İlgisi

Kur'an-ı Kerim'in Hz. Peygamber'e yüklediği misyon/sorumluluk, hayatın her aşamasında, yoğun bir eğitim ve öğretim faaliyetini zorunlu kılıyordu. Bu eğitim ve öğretim faaliyeti içinde bazı sahâbilerin özel bir yeri vardı.

⁹²² Ahmed, **Müsned**, XXII, 405, Hno: 14535.

⁹²³ Ahmed, **Müsned**, XXII, 250, Hno: 14347.

⁹²⁴ Buhârî, "İlim", 19; M. Yaşar Kandemir, "Hadis", **DİA**, XV, 30.

Câbir b. Abdullah (r.a.), Rasûlullah'ın (s.a.s.) özel ilgi ve alaka gösterip, eğittiği ve öğretimiyle özel ilgilendiği güzide sahâbilerden biridir. Rasûlullah (s.a.s.), ona defalarca özel görevler vermiş ve seriyyelere göndermiştir.⁹²⁵ Rasûlullah'ın özel ilgisi Câbir'deki ilim aşkıyla birleşince ilim birikimi gün be gün artmıştır.

Rasûlullah'ın ona gösterdiği özel ilgiyi daha iyi anlamak için konuyu birkaç alt başlık altında görelim.

4.1.3.1. Onu Özel Eğitmesi

Hiz. Câbir, birçok sahâbî gibi Rasûlullah'ın meclisinde, dizi dibinde oturmuş, ondan çokça ilim ahzetmiştir.⁹²⁶ Rasûlullah onu özel eğitmiştir. O, şöyle demektedir: “*Rasûlullah (s.a.s.) beni terkisine bindirdi. Ben ağzımı nübüvvet mühürü üzerine koydum. Üzerime misk kokusu geliyordu. Şüphesiz o gece, benden başka kimsenin işitmediği yetmiş hadisi Rasûlullah'tan alıp hıfz etim.*”⁹²⁷ Hadislerde geçen altmış, yetmiş, yüz ve yedi yüz rakamları Arapçada çokluk ve mübalağa ifade ettiğinden,⁹²⁸ buradaki yetmiş de Allah-u a'lem kesretten kinayedir.

Bazen Rasûlullah'ın, bir duayı iyice zabt edinceye kadar sema' ve arz yoluyla ona tekrar ettirdiği görülmektedir. Bir seferinde Rasûlullah'ın huzuruna çıktığında; Rasûlullah ona, “*Ey Câbir, evdeki şu on bir keçi mi sana daha sevimli gelir, yoksa Cebrâil'in bana öğrettiği dünya ve ahiret hayrını sana cem' edecek olan şu kelimeler mi?*” diye sordu. Câbir: “*Ya Rasûlullah, aslında ben ihtiyaç sahibi biriyim. Fakat yine de bana öğreteceğin kelimeler bana daha sevimli.*” deyince Rasûlullah (s.a.s.), “*Öyleyse tekrar et.*” diyerek ona okuması için bir dua öğretti.⁹²⁹ Câbir, bu duayı iyice hıfz edinceye kadar, Rasûlullah sürekli tekrar ettirdi. Daha sonra: “*Bu kelimeleri öğren, senden sonra gelecek soyuna da öğret.*” buyurdu.⁹³⁰ Aslında bu uygulama, Sünnet'in sonrakilere hangi tarîk ve metotla öğretilmesi gerektiğinin bizzat sahibi tarafından öğretilmesi idi.

⁹²⁵ Ahmed, **Müsned**, XXII, Hno: 14256, 14286, 14315, 14336, 14337, 14338; Ahmed, **Müsned**, XXII, Hno: 14345, 14555, 14588.

⁹²⁶ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 417, Hno: 15277.

⁹²⁷ İbn 'Asâkir, **Târîhu Medîneti Dimaşk**, XI, 230.

⁹²⁸ Mehmet Görmez, **Hadis İlminin Temel Meseleleri**, Otto Yayınları, Ankara 2014, s. 105.

⁹²⁹ Dua metni için bkz. İbn 'Asâkir, **Târîhu Medîneti Dimaşk**, XI, 231.

⁹³⁰ İbn 'Asâkir, **Târîhu Medîneti Dimaşk**, XI, 231.

Rasûlullah'ın onu eğittiğine dair başka bir rivayeti şöyledir: Bir sefer dönüşü Medine'ye yaklaştığımızda acele davranıp eve erken varmak istedim. Rasûlullah (s.a.s.); *“Gece eve gideceğin zaman, evdeki hanımının başını tarayıp vücudunu iyice temizlemesi için, ona fırsat ver, acele etme.”*⁹³¹ buyurdu. Böylece Rasûlullah ona gece vakti eve döndüğünde, eve ani baskın yapar gibi girmemesini öğretti. Yine O, *“Rasûlullah'ın kendilerine Kur'an'daki her hangi bir süreyi öğrettiği gibi İstihâreyi de öğrettiğini”* söylemiştir.⁹³² Bir gün Rasûlullah'ın evinin kapısını çalıp içeri girmek istediğinde Hz. Peygamber, *“Kim o?”* demiş, Câbir (r.a.), *“Benim.”* dediğinde Rasûlullah (s.a.s.), *“Benim, Benim (ne demek?)”* buyurarak böyle bir izin isteme hareketinin uygun olmadığını öğretmiştir.⁹³³

Yine Câbir (r.a.) şöyle demektedir: *“Rasûlullah bir gün akşam namazı kılmak için kıyama durdu. Namaza ilk gelen bendim. O'nun sol yanına durdum. O beni sağ yanına aldı. Sonra başka birisi daha gelince arkasında saf tuttuk...”*⁹³⁴ Câbir'in, Rasûlullah'a yakın olmak için mescide herkesten önce gelmeye çalıştığı ve Rasûlullah'ın ona safta durma usulünü öğrettiği bu rivayetten anlaşılmaktadır. Câbir (r.a.), aynı şekilde Rasûlullah'ın kendisine sefer dönüşü mescide gidip iki rekat namaz kılmasını emrettiğini söylemiştir.⁹³⁵ Bir seferinde de arkadaşlarıyla aralarında Kur'an-ı Kerim okurken Allah Resülü (s.a.s.) yanlarına gelip, onları dinlemiş ve okuyuşlarını beğendiğini ifade etmiştir.⁹³⁶

Yukarıdaki rivayetler misal babında zikredilmiştir. Bu rivayetlere benzer daha birçok rivayete rastlamak mümkündür. Rasûlullah (s.a.s.), bu şekilde her fırsatta Câbir'e hem Sünnet'i öğretmiş, hem de ileride yüklenecek vazife için onu eğitmiştir. Bu eğitim ve öğretim, onun hadiste, fıkhıta ve fetva vermede yetişip olgunlaşmasını sağlamış, muksirûn'dan biri olmasında etkili olmuştur.

⁹³¹ Ahmed, **Müsned**, XXII, 92, Hno: 14304, 14822, 14862,15203, 15250, 15265, 15285.

⁹³² İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, XV, 210, Hno: 30016.

⁹³³ Ahmed, **Müsned**, XXII, 93, Hno: 14185, 14439, 14909.

⁹³⁴ Ahmed, **Müsned**, XXII, 378, Hno: 14496.

⁹³⁵ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 184, Hno: 14915.

⁹³⁶ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 415, Hno: 15273.

4.1.3.2. Ona Dua ve İstiğfarı

Rasûlullah'ın duasının bereketi inkâr edilemez. Onu gören müminlerin ayrı bir yeri olduğu gibi onun duasını alanların da apayrı değerleri vardır. Allah Resulü, "Leyletu'l-Ba'îr"⁹³⁷ denilen gecede, Câbir için 25 kez istiğfarda bulunmuş, ona ve ailesine dua etmiştir. Hz. Câbir (r.a.), "*Rasûlullah Leyletu'l-Ba'îr'de bana 25 defa istiğfarda bulundu.*" demektedir.⁹³⁸

Rasûlullah'ın ona ve eşine yaptığı özel duayı ise şöyle anlatmaktadır: "Babamdan kalma bir borç konusunda yardım talebinde bulunmak için Rasûlullah'ın yanına vardım. Allah Resulü, "*Tamam size geleceğim*" dedi. Ben de hemen eve dönüp eşime "*Sakin Rasûlullah'tan bir şey isteme ve dilini tut.*" dedim. Bu arada bir keçimiz vardı onu kesip pişirdik. Rasûlullah, "*Ey Câbir, sanki ete olan sevgimizi biliyorsunuz.*" dedi. Tam çıkacağı sırada eşim, "*Bana ve eşime dua eder misin.*" deyince, (صل الله عليك وعلى زوجك) "*Allah, seni ve eşini bağışlasın*"⁹³⁹ diye bize dua etti. Eşime, "*Sani bundan nehyetmemiş miydim?*" dediğimde, "*Rasûlullah, evimize gelecek ve bize dua etmeyecek, öyle şey olur mu?*" dedi.⁹⁴⁰

Rasûlullah'ın gerek istiğfarı gerek duası, Hz. Câbir'in Sünnet'e hizmet konusundaki aşk ve heyecanını artırmıştır. Bu da ilim tahammül ve edâsında etkili olmuştur.

4.1.3.3. Ona Sevgisini İzhar Etmesi

Câbir (r.a) ile Rasûlullah (s.a.s.) arasında karşılıklı güçlü bir muhabbet vardı. Rasûlullah (s.a.s.) defalarca onu evinde ziyaret ederek sevgisini göstermiştir. Câbir (r.a.), Rasûlullah'ın kendisine olan sevgisini şu sözleriyle dile getirmek istemiştir: "*Rasûlullah, hastalığımda beni ziyaret etti. Ben bilincimi kaybetmiştim. Rasûlullah su istedi, abdest aldı. Sonra abdest suyundan üzerime serpti de kendime geldim...*"⁹⁴¹

⁹³⁷ Leyletu'l-Be'îr'in açıklaması için bkz. Tirmizî, Menâkıb, 53.

⁹³⁸ Tirmizî, Menâkıb, 53; İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 385; İbn Manzûr, **Muhtasarü Tarîhi Dimaşk**, V, 357 vd.

⁹³⁹ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 385; Başka bir rivayette Rasûlullah onlara: اللهم صل عليهم diyerek dua etmiştir. Ahmed, **Müsned**, XXII, 148, Hno: 14245.

⁹⁴⁰ Ahmed, **Müsned**, XXII, 148, Hno: 14245.

⁹⁴¹ Buhârî, Vudû', 44.

Rasûlullah (s.a.s.), aynı zamanda Hz. Câbir'e sık sık (يَا جَابِر) “Yâ Câbir!” diyerek ismiyle hitap etmiştir. Bu da Rasûlullah'ın ona ayrı bir değer verdiğini göstermektedir.⁹⁴² Her çağırıldığında ona bir şeyler öğretmiş veya görevler vermiştir. Sadece *Sahîh-i Muslim*'de Rasûlullah'ın “Yâ Câbir!” diye hitap ettiği 8 hadis bulunmaktadır. Bir seferinde de Rasûlullah'ın (s.a.s.) yanına geldiğinde: (مرحبا بك يا جويبر) “Câbircik, Merhaba,”⁹⁴³ diyerek ona sevgisini izhar etmiştir.

Ayette işaret buyurulduğu gibi Rasûlullah'ın yumuşak huylu olması, sert ve kaba sözler sarf etmemesi, katı yürekli olmaması ve hep rahmet yönüyle sahabîlerine yaklaşması bağlılıklarını güçlendirmiştir. İşte bu bağlamda Hz. Câbir'in Rasûlullah'tan gördüğü sevgi ve ilgi, Sünnet'e ve ilme karşı bağlılığını ziyadeleştirmiştir.

4.1.3.4. Karşılıklı Ev Ziyaretleri

Hz. Câbir, sık sık Rasûlullah'ı Mescid-i Nebevîde ziyaret edip meclisinde bulunduğu gibi zaman zaman evinde de ziyaret etmiştir. Rasûlullah (s.a.s.) da onu defalarca evinde ziyaret etmiştir. Bazen tek başına, bazen de önde gelen sahâbîleriyle birlikte bu ziyaretleri gerçekleştirmiştir.⁹⁴⁴ Câbir (r.a.) hasta düştüğünde Hz. Peygamber, Ebû Bekir'le beraber yürüyerek evine gelmiş ve onu ziyaret etmiştir. Her defasında Hz. Câbir, bu ziyaretleri fırsat bilip sorular sormuş ve böylece ilim ahzetmiştir. Nitekim miras ayeti böyle bir ziyaret esnasında, onun bir suali üzerine nazil olmuştur.⁹⁴⁵

Câbir, “*Rasûlullah (s.a.s.) yürüyerek beni ziyarete geldi. O, ne bir katıra ne de bir beygire binmişti.*”⁹⁴⁶ diyerek, Rasûlullah'ın yürüyerek kendisini ziyarete gelmesini büyük bir şeref addetmiştir. Zira oturduğu Benû Selime yurdu, Mescid-i Nebevîden birkaç mil uzaktaydı.

Bir seferinde de Allah Resulü, Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'i yanına alarak evine gittiğinde, onlara taze hurma ile su ikramında bulunmuştur.⁹⁴⁷ Bir diğer ziyarete ise Câbir

⁹⁴² Ahmed, **Müsned**, XXII, 27, 140, 148, 231, 273, 394, XXIII, 101, 147, 149, 150, 163, 177, 245, 249, 250, 270, 271, 412, 419, 420, 421, 422.

⁹⁴³ el-Mutteki el-Hindî, **Kenzü'l-'Ummâl**, Tsh. Safvetu's-Safâ, (I-XVIII), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985/1405, XIV, 58, Hno: 37932, Müellif, rivayetin Deylemî'de geçtiğini ifade etmiştir.

⁹⁴⁴ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 142, Hno: 14850.

⁹⁴⁵ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 256, Hno: 15011; Hno: 14186, 14298.

⁹⁴⁶ Buhârî, *İ'tisâm*, 8; Tirmizî, *Menâkıb*, 53.

⁹⁴⁷ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 8, Hno: 14637.

(r.a.) hemen kalkıp bir keçi boğazlamış ve etini Rasûlullah'a ikram etmiştir.⁹⁴⁸ Hendek Savaşında hendeklerin kazısı sırasında olduğu gibi bazen de Câbir (r.a.), Rasûlullah'ı ashâbıyla evine davet etmiş, bereketiyle onlara ziyafet vermiştir.

Câbir (r.a.) da Rasûlullah'ı sık sık evinde ziyaret etmiştir. Bu ziyaretlerde, bazen davet Hz. Peygamber'den gelmiş, bazen de Câbir (r.a.) kendiliğinden giderek Rasûlullah'ın kapısını çalmış evine misafir olmuştur. Rasûlullah'ın evinde torunlarıyla nasıl vakit geçirdiğini bir rivayetinde şöyle aktarmaktadır: “Bir defasında Rasûlullah'ın yanına girdim. Rasûlullah (s.a.s.) Hasan ve Hüseyin'i sırtına almış onları evde dolaştırıyordu. Ben, “*Deveniz ne güzel*”⁹⁴⁹ dediğimde Resûl-i Ekrem, “*Onlar da ne güzel iki binici*” diye karşılık verdi.”⁹⁵⁰ Bu ve benzeri rivayetler Hz. Câbir'in Resûl-i Ekrem'e olan yakınlığını ortaya koymaları bakımından önemlidir.

Sünnet'i doğru öğrenip doğru anlamak ve sonrakilere doğru nakletmek için kaynağına yakın olmak önemlidir. Zira kaynaktan uzaklaştıkça hata, yanılma, ziyade, noksan ve yanlış anlamalar gibi beşeri kusurların çoğalacağı malumdur. Bu bağlamda Hz. Câbir ile Rasûlullah (s.a.s.) arasında samimi bir yakınlığın olduğu ortadadır.

4.1.3.5. Hamrâü'l-Esed Gazvesi'ne Katılması İçin Ona Özel İzin Vermesi

Hz. Peygamber, şehitlerden geriye kalan çocuklarla özel ilgileniyordu. Câbir (r.a.) da Uhud'un ilk şehidinin oğluydu. Babası şehit düştüğünde o, henüz on sekiz yaşlarında idi.

Hz. Peygamber, Uhud savaşından bir *gün* sonra Sahâbe ile beraber Hamrâü'l-Esed Gazvesine çıktı. Bu gazveye sadece Uhud'a katılanların gelmesine müsaade edilmişti. Allah Resulü, babası bir gün önce şehit düşmüş olan Câbir b. Abdullah'ın bu gazveye katılmak için yaptığı talebini kırmadı ve ona özel izin verdi.⁹⁵¹ Şehit düşmesiyle inkıtaa uğrayan, babasının Rasûlullah'la olan sıkı beraberliği, sanki artık oğlu ile devam edecekti. Nitekim Câbir (r.a.), babasının şehadetinden sonra Rasûlullah'ın hiçbir gazvesinden geri durmadı. Ailenin Rasûlullah (s.a.s.) ile olan beraberlik sancağını vefatına kadar hep en

⁹⁴⁸ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 411, Hno: 15266.

⁹⁴⁹ Başka rivayetlerde “Taşıyanınız ne güzel” diye geçmektedir ki bu daha uygun düşmektedir. Muhtemelen burada bir tahrif söz konusudur. Bu tahrif ح harfine bir nokta ilaveyle ح olarak okunması ile olmuştur. Bkz. İbn ‘Asâkir, **Târîhu Medîneti Dımaşk**, XIII, 217.

⁹⁵⁰ İbn ‘Asâkir, **Târîhu Medîneti Dımaşk**. XIII, 216, 217; Nebi Bozkurt, “Oyun”, **DİA**, XXXIV, 16.

⁹⁵¹ Taberî, **Târîh**, (I-V), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1407, II, 75.

yüksekte taşıdı. Bu aynı zamanda Sünnet’i zapt etme, koruma ve en yüksekte tutma gayreti idi.

4.1.3.6. Maddi Sıkıntılarını Gidermede Destek Olması

Rasûlullah (s.a.s.), Câbir b. Abdullah’ın maddi sıkıntılarını gidermede de ona yardımcı olmuştur. Babasından kalan borçlardan kurtulmasını sağlamış, devesini satın aldıktan sonra ücretiyle birlikte ona iade etmiş, zaman zaman bütçeden ona fazladan hisse ayırmıştır.

Babası vefat ettiğinde biri erkek dokuz kız⁹⁵² olmak üzere arkasında on evlat ile yüklü miktarda hurma borç bırakmış,⁹⁵³ iki hurma bahçesi dışında da geride mal bırakmamıştı.⁹⁵⁴ Câbir (r.a.), babasından kalan borçlar ile çocukların geçimi konusunda büyük bir sıkıntılar içindeydi.⁹⁵⁵

Hurmaların toplanma mevsimi geldiğinde, babasının birçok alacaklısı, borçlarını istemeye geldiler.⁹⁵⁶ Câbir, Rasûlullah’a gelerek; hurma bahçesi dışında gelirlerinin olmadığını ve o yılki mahsulün de (babasının) borçlarını karşılamaya yetmeyeceğini arz etti.⁹⁵⁷

O konuyu şöyle anlatmaktadır: “Ben, Rasûlullah’a gelerek: “*Ey Allah’ın Resulü, babam geride borçlarını bıraktı. Bizim ise hurmalıkların getirisi dışında bir gelirimiz yoktur. Hurmalıklar, iki yılda da borçlarını kapatamaz. Bana eşlik et ki, alacaklılar bana laf söylemesinler.*” dedim. “*Rasûlullah (s.a.s), benimle gelerek topladığımız bir hurma birikintisinin etrafında dönüp dua ettikten sonra oturdu. Sonra da: “Nerede alacaklılar gelsinler.” dedi. Tüm alacaklılara alacaklarını ödedi ve bir o kadar da yerde kaldı.*”⁹⁵⁸

⁹⁵² Bazı rivayetlerde bu sayı yedi olarak verilmiştir ki bu bir tashîften kaynaklanmıştır. Ahmed, **Müsned**, XXIII, 245, Hno: 14998; XXIII, 271, Hno: 15026.

⁹⁵³ Buhârî, *Buyû’*, 51; *İstikrâd*, 8, 9, 18; *Hibe*, 20; *Sülh*, 13; *Vasâyâ*, 37; *Menâkib*, 22; *Mağâzî*, 15; İbn Abdilberr, **et-Temhîd**, XIII, 142; 2629, 2562, 2461, 2275, 2266, 2020, 3827, 3387.

⁹⁵⁴ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 271, Hno: 15026.

⁹⁵⁵ Buhârî, *İstikrâd*, 9; Ebû Dâvûd, *Vasâyâ*, 17; İbn Mâce, *Sadakât*, 20; İbn Hacer, **Fethü’l-Bârî**, I, 283; VI, 593; Babasının geride bıraktığı borçlarının 30 vask (otuz deve yükü/altmış sa’) hurma olduğu rivayet edilmiştir. Bunlardan 20 vaskın “Acve” cinsi idi. Hadis ve fıkıh âlimleri arasında Asr-ı saadette kullanılan vaskın 60 peygamber sâina veya 240 peygamber müddüne denk geldiği hususunda görüş birliği vardır. Sâ’in ağırlığı 2.04 kg alırsa bir vask (60 x 2.04=) 122,4 kg civarında olur. Dolayısıyla 30 vask (30 x 122,4=) 3.672 kg’a tekabül etmektedir. Bkz. Cengiz Kallek, “Vesk”, **DİA**, İstanbul, 2013, XLIII, 70

⁹⁵⁶ Konudaki Uzun Hadis için bkz. Ahmed, **Müsned**, XXIII, 320, Hno: 15281.

⁹⁵⁷ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 320, Hno:15281; XXIII, 197-198, Hno: 14935.İbn Sa’d, **Tabakât**, III, 564.

⁹⁵⁸ Buhârî, *Et’ime*, 39; Ahmed, **Müsned**, XXIII, 197-198, Hno: 14935; İbn Sa’d, **Tabakât**, III, 564; Farklı

Böylece Allah'ın inayeti ve Resulünün desteğiyle Câbir (r.a.), babasından kalan borçlarından kurtulmuştur.

Hz. Peygamber'in ona yaptığı yardımlardan birisi de Zâtürrikâ' Gazvesi dönüşünde olmuştur. Gazve dönüşünde Câbir (r.a.), Rasûlullah'a maddi sıkıntılar içinde olduğunu söyleyince, Hz. Peygamber adeta ona bir sürpriz yapmak için Medine'de teslim almak üzere devesini satın almıştır. Medine'ye vardıklarında Câbir (r.a.) deveyi teslim etmek için geldiğinde, Hz. Peygamber ona parasını ödemiş ve deveyi de hediye etmiştir. Câbir (r.a.) o sırada tanıdığı bir Yahudi'ye rastlayıp durumu anlatınca, Yahudi hayretler içinde, *"O senden deveyi satın alıp parasını ödedi, sonra deveyi de sana hediye etti öyle mi?"* demiş, Câbir, *"Evet"* diyerek cevap vermiştir.⁹⁵⁹ Bir rivayete göre Rasûlullah (s.a.s.) fazlasıyla ödeme yapmıştır.⁹⁶⁰

Câbir'in maddi durumunu bilen Allah Resulü (s.a.s.), kendisine gelen hediye malı dağıtırken herkese bir pay verirken, ona iki pay vermiştir. Enes b. Mâlik (r.a.) şöyle anlatmaktadır: *"el-Ükaydir adında biri Rasûlullah'a bir tolum kudret helvası hediye etti. Rasûlullah (s.a.s.), namazdan sonra yanından geçen gruplardaki sahâbîlere tek tek bu helvadan bir pay dağıtmaya başladı."* Câbir'e de bir pay verdi. Câbir gidip geri geldiğinde, bir pay daha verdi. Câbir (r.a.): *"Bana payımı vermiştiniz"* dediğinde *"Bu pay da Abdullah'ın kızları için."* buyurdu.⁹⁶¹

Rasûlullah (s.a.s.), Bahreyn'den gelecek ganimet mallarından da Câbir'e pay vereceğini va'd etmiş, ancak Bahreyn fethedilmeden Allah Resulü vefat etmişti. Hz. Ebû Bekir döneminde Bahreyn fethedilince, onu yanına çağırarak va'd edilen payı vermiştir.⁹⁶²

Rasûlullah'ın Câbir'e olan bu özel ilgi ve alakası, dertleriyle dertlenmesi onun ilme olan aşk ve şevkini arttırmış ve onu âlî bir mevkie yükseltmiştir.

rivayetler için bkz. Ahmed, **Müsned**, XXII, 260, Hno: 14359; XXIII, 250-251, Hno: 15005. XXIII, 379, Hno: 15206; XXIII, 8, Hno: 14637. XXIII, 406, Hno: 15257.

⁹⁵⁹ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 148 vd., Hno: 14864, 14903, 15004, 15013, 15026, 15222, 15276.

⁹⁶⁰ Abdurrezzâk, **Musannef**, VIII, 318, Hno: 15359.

⁹⁶¹ Ahmed, **Müsned**, XIX, 255-256.

⁹⁶² Ahmed, **Müsned**, XXII, Hno: 14301, 14327 (detaylı).

4.1.4. İyi Bir Gözlemci Olması

İyi bir hadis tahammülü için iyi bir gözlemci olmak ve iyi bir takip şarttır. Zira Rasûlullah (s.a.s.) hadislerin tamamını Mescid’de, hutbelerinde, vaazlarında veya sohbetlerinde irad etmemiştir. Sünnet, O’nun hayatının tamamını içine alır. Bu itibarla her zaman ve her yerde onu takip edip, gözetleyen iki göz olmak çok önemlidir. Bu bağlamda Hz. Câbir, Rasûlullah’ı adeta her zaman ve her yerde takip etmiştir. Tabi bu sıradan bir takip değildir. Gördüğü ya da işittiği, hiçbir şeyi dikkatinden kaçırmamaya, sorulan soranları ve verilen cevapları hıfz etmeye, yapılanları zapt etmeye çalışmıştır.

Daha önce ifade edildiği gibi Hz. Câbir, onlarca hadisi bağlamlarından koparmadan, sebab-i vurûdlarıyla birlikte uzunca nakletmiştir.⁹⁶³ Bir rivayeti şöyle nakletmektedir: “Rasûlullah (s.a.s.) cuma günü hutbe irad ederken, Süleyk el-Ğatafânî mescide gelip oturdu. Rasûlullah: “*Sizden biri Cuma günü imam hutbe okurken camiye gelirse, önce iki rekât namaz kılsın, sonra otursun*” buyurdu.”⁹⁶⁴ Bunun gibi daha birçok rivayet örnek verilebilir.

O, Hz. Peygamberin veda hutbesini de pür dikkat dinlemiş, zapt etmiş, bununla beraber, hutbe irâd ederken ki vaziyetini ve suret-i hitabetini de aktarmıştır.⁹⁶⁵ Onun bu konudaki rivayeti de, Veda Hutbesini rivayet eden sahâbîler arasındaki en uzun rivayettir. Aynı şekilde Rasûlullah’ın veda haccı ile ilgili en uzun rivayet de ondan gelmiştir. Onun çıktığı her gazve ve seferle ilgili anlatımlarının da olması iyi bir gözlemci olduğunun delilleridir.

4.1.5. Uzun Ömürlü Olması

Hadis rivayeti iki aşamalı bir faaliyettir. Birincisi, Sünnet’in Tahammülü, İkincisi ise Edâsıdır. Hadislerin çokça tahammülü için Rasûlullah (s.a.s.) ile uzunca bir beraberlik, hadislerin çokça edâsı için ise vefatından sonra uzun bir ömür gerekir. Muksirûn sahâbîler hadis tahammül ve adâsı çok olan sahâbîlerdir. Bu bağlamda bakıldığında iki durum da

⁹⁶³ Câbir (r.a.), Rsûlullâh (s.a.s.)’e soru soranları dikkatle gözlüyor: Ahmed, **Müsned**, XXII, Hno: 14394, 14397, 14486, 14490, 14492, 14493, 14494, 14497, 14498, 14517, 14600; XXIII, Hn: 14790, 14796, 14798, 14815, 14880, 14906, 14919, 14942, 14944, 14948, 14982, 14995, 15036, 15079, 15087, 15105, 15133, 15140, 15163, 15202, 15210 (cami' bir hadîs), 14486, 14490, 14492, 14493, 14494, 14497, 14498, 14600, 14394, 14397, 14517.

⁹⁶⁴ Ahmed, Ahmed, **Müsned**, XXII, 297, Hno: 14405.

⁹⁶⁵ Ebû Davud, Menâsik, 61; Ahmed, **Müsned**, V, 31.

Hız. Câbir için gerçekteşmiştir. O, muammerûn⁹⁶⁶ sahâbîlerden biridir. Gençliğinin on yılını Rasûlullâh'la beraber yaşamış, doksan dört yıldan oluşun ömrünün üççeyreğe yakın bir bölümünü de Sahâbe döneminde yaşamıştır.

Dikkat edilirse muksirûn olanların tamamı Rasûlullah'tan sonra uzun yaşayan sahâbîlerdendir. Zira bu dönemde, çeşitli kültür ve medeniyetlere ait unsurlar Müslümanlar arasına sızmış, itikadî, felsefî ve siyasî sorunlara çözüm yolları bulma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Tabiatıyla insanlar, bu sorunların çözümünde Kur'an ve Sünnet'in hakemliğine müracaat etmişlerdir. O dönemde hayatta olan sahâbîler de yol gösterici olmuşlardır.”⁹⁶⁷ Doğal olarak bu durum daha çok hadis rivayetini gerektirmiştir. Hele bu dönemde yalancılık ve hadis vaz'ının da ortaya çıkması, Sahîh Sünnet'i teblîğ ve neşir etmeyi zorunluluk haline getirmiştir.⁹⁶⁸

Hız. Peygamber'i sağlığında adım adım takip eden Câbir b. Abdullah, Ebû Hureyre, İbn Ömer ve Ebû Saîd el-Hudrî gibi uzun bir ömür yaşayan âlim ve fakîh sahâbîler, bu devirde önemli görevler üstlenmişlerdir. Hız. Peygamber'in kutsal mirası olan hadisleri gelecek nesillere, işte bu mümtaz şahsiyetler aktarmışlardır.⁹⁶⁹

Tabakât'ında Sahâbeyi rivayet ettikleri hadislerin sayısı bakımından üç gruba ayıran İbn Sa'd (ö. 230) birinci grupta, Hız. Peygamber'in vefatından sonra az yaşamaları nedeniyle kendilerine fazla problem arz edilmeyen ve dolayısıyla az hadis rivayet eden Hız. Ebû Bekir, Hız. Osman (ö. 35), Talha (ö. 36), Ebû Ubeyde (ö. 18), Zübeyr b. Avvâm (ö. 36), Sa'd b. Ebî Vakkâs (ö. 55), Abdurrahman b. Avf (ö.32) ve Übeyy b. Ka'b (ö. 22) gibi sahâbîleri zikretmiş, ikinci grupta, Hız. Peygamber'den sonra uzun süre yaşayan ve pek çok meseleyle karşı karşıya kaldıkları için çok hadis rivayet etmek zorunda kalan Enes b. Mâlik (ö. 93), Câbir b. Abdullah (ö. 78), Abdullah b. Ömer (ö.73), Ebû Sa'îd el-Hudrî (ö. 74), Abdullah b. Abbâs (ö. 68) ve Ebû Hureyre (ö. 58) gibi şahısları zikretmiştir. Üçüncü

⁹⁶⁶ Yüz yıldan fazla yaşamış sahâbîler. Hadis ilminde uzun süre yaşayan muhaddisler için kullanılır. Bkz. İbrahim Hatiboğlu, "Muammerûn", *DİA*, XXX, 326.

⁹⁶⁷ Osman Güner, *Ebû Hureyre'nin Hadisçiliğine Yönelik Eleştiriler*, s. 131, (Toksarı, **Hız. Ebû Hureyre**, s. 98'den naklen).

⁹⁶⁸ Seyyid Muhammed Nuh, **a.g.e.**, s. 104

⁹⁶⁹ Osman Güner, **a.g.e.**, s. 131.

ve son grupta ise, hata korkusu, soru sorulmaması veya ibadet, cihad ve sefer gibi meşguliyetleri sebebiyle hiç hadis rivayet etmemiş olanları ele almıştır.⁹⁷⁰

İbn Sa'd'ın naklettiğine göre Muhammed b. Ömer el-Eslemî şöyle demiştir: *Rasûlullah (s.a.s.)'in ashâbının büyükleri kendilerine ihtiyaç hâsıl olmadan önce vefat ettiklerinden, onlardan gelen rivayetler azdır. Hz. Ömer ile Hz. Alî, idarecilik yaptıkları ve insanlar arasında hüküm verdikleri için rivayetleri çok olmuştur. Aslında Sahâbenin tamamı örnek alınan, yaptıkları hıfza geçirilen, istendiğinde fetva veren bir konumda idi. Onlar işittikleri hadisleri tebliğ ettiler. Câbir b. Abdullah, Ebû Sa'îd el-Hudrî, Ebû Hureyre, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. 'Amr b. 'Âs, Abdullah b. Abbâs, Rafi' b. Hadîc, Enes b. Mâlik, el-Berrâ b. 'Azîb ve emsalinden gelen rivayetler, Hz. Ebû Bekir, Hz. Osman, Talha, Zübeyr, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Abdurrahman b. Avf, Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh, Sa'îd b. Zeyd b. 'Amr b. Nüfeyl, Übeyy b. Ka'b, Sa'd b. Übâde, Übâde b. Sâmî, Üseyd b. Hüdayr, Muaz b. Cebel ve benzeri Sahâbenin büyüklerinden gelen rivayetlerden daha çok olmuştur. Hâlbuki bunların tamamı Sahâbenin fakihlerindedir ve Rasûlullah ile en az diğerleri kadar mülâzemetleri vardır. Nitekim 'Ukbe b. 'Âmir el-Cühenî, Zeyd b. Halid el-Cühenî, 'İmrân b. Hüseyin, Nu'mân b. Beşîr, Muaviye b. Ebî Süfyân, Sehl b. Sa'd es-Sâ'idî, Abdullah b. Yezîd el-Hütamî... gibileri bunlardan hadis rivayet etmişlerdir. Oysa rivayetlerin ve ilmin çoğu bu ve bunların emsâli sahâbîlerden gelmiştir. Çünkü bunlar hayatta kalarak, uzun bir ömür yaşamışlar ve insanların bunlara ihtiyacı hâsıl olmuştur. Birçok sahâbe Rasûlullah'tan önce veya vefatından kısa bir süre sonra -sahâbe çokluğundan- ilimlerine ihtiyaç hâsıl olmadan vefat etmiştir.⁹⁷¹*

Hz. Câbir ve onun gibi Rasûlullah'tan sonra, uzun bir ömür yaşayıp hayatta kalan sahâbîlerin ilmine ihtiyaç hâsıl olmuş, insanlar bilmedikleri ve karşılaştıkları yeni durumları, onlara sorarak öğrenmeye çalışmışlardır. Nitekim Câbir'in rivayet ettiği onlarca rivayet, kendisine gelen sorular mukabilinde söylenmiştir. İnsanların karşılaştığı yeni sorunları önemsemiş, bâtılın İslam'a karışmaması için sahih Sünnet bilgisini vermeye gayret etmiştir. Bu gayeyle Hz. Peygamber'in Mescidinde kurduğu düzenli ilim

⁹⁷⁰ Osman Güner, **a.g.e.**, s. 132, (İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 376-377'ten naklen).

⁹⁷¹ İbn Sa'd, **a.g.e.**, II, 376-377.

meclislerinde birçok ilim talebesini etrafında toplamıştır.⁹⁷² Ona bu fırsatı sağlayan belki de en önemli husus, uzun bir ömür yaşamaya muvaffak kılınmasıdır.

4.1.6. Güçlü Bir Hafızaya Sahip Olması

Allah Teâla, bir kulunun ilim ehli olmasını dilerse, gönlünü, kulaklarını ve gözlerini ilme açar. Bu azalar insan sadrına açılan ilim kapılarıdır. İşte Hz. Câbir'de bu kapıların tamamı açılmıştır. Hafızası çok güçlü idi. Gönlü, kulakları ve gözleri hep ilmin hizmetindeydi. İnsan yaşının ilerlemesiyle, hafıza zayıflasa da, onun hafızası zayıflamamış, ömrünün sonlarında gözlerini kaybettiği durumda dahi zabtına güvenmiştir.

Hudeybiye'de yani Bey'atürrıdvân'da bulduklarında, Hz. Peygamber'in oradaki 1400 kişiye hitaben, "*Bugün sizler yeryüzünün en hayırlı insanlarıdır.*"⁹⁷³ dediğini rivayet etmiş, hayatının son yıllarında bu olaydan söz ederken, eğer gözlerini kaybetmemiş olsaydı altında biat ettikleri ağacı gösterebileceğini söylemiştir.⁹⁷⁴ Rivayet ettiği yüzlerce hadisten çok azının münekkid sahâbîler tarafından tenkide uğramış olması da zabtının güçlü olduğunu gösteren delillerden biridir.

Daha önce ifade edildiği gibi rivayetleri içerisinde azımsanmayacak sayıda uzun olanlar vardır. Sayfalar uzunluğundaki bu hadislerin rivayeti, elbette güçlü bir hafızayı gerektirir. Onun Mescid-i Nebevî'de ilim halkası oluşturması, ona hadisleri sık sık tekrar etme (müzakere) fırsatı sunmuş, doğal olarak bu, onun hadisleri daha iyi ezberlemesini sağlamıştır.

Zabtı ne kadar güçlü olsa da, Câbir b. Abdullah'ın birer beşer olma hasebiyle naklettiği rivayetlerde zaman zaman yanıldığı ve unuttuğu da olmuştur. Bu da gayet doğal karşılanmalıdır. Hz. Peygamber'den yüzlerce hadis rivayet etmiş birinin, sadece birkaç hadisin naklinde yanılmış veya unutmüş olması, hıfzının son derece güçlü olduğunu gösterir.

Katâde, Sa'îd b. Müseyyeb'e: "*Câbir b. Abdullah'ın (Hudeybiye'de) bin kişi olduklarını söylediği bana ulaştı sen bu konuda ne diyorsun?*" dediğinde Sa'îd b.

⁹⁷² Muhammed Ebû Zehv, **a.g.e.**, s. 165.

⁹⁷³ Buhârî, Meğâzi, 35.

⁹⁷⁴ Şafi'î, Muhammed b. İdrîs, **Müsnedü's-Şâfi'î**, Tertîbü's-Sindî, s.1851, H.no:703, (Mektebetü's-Şâmile); M. Yaşar Kandemir, "Câbir b. Abdullah", **DİA**, İstanbul 1992, VI, 530.

Müseyyeb: “*Câbir (r.a.) unutmuştur, onlar bin beş yüz kişi idiler*” demiştir. Başka bir rivayette Sa’îd b. Müseyyeb: “*Câbir (r.a.) yanılıyor. O (daha önce) bin beş yüz kişi olduklarını bana söylemişti*” demiştir.⁹⁷⁵

Katâde Hz. Câbir’in ihtiyarlık yıllarına yetmişmiş bir tabiidir. O, hadisi nakledeken Hz. Câbir’den semâ’ını zikretmemekte, “Bana ulaştı.” diyerek mübhem bir siğa kullanmaktadır. Dolayısıyla rivayetteki hatanın Katâde ile Hz. Câbir arasındaki râvîden kaynaklanmış olması da pekâlâ muhtemeldir. Sa’îd b. Müseyyeb’in “Câbir, yanılıyor.” demesi yaşlılık yıllarındaki bir unutkanlığa işaret etse de tenkide uğrayan başka rivayetlerinin olmaması, bunun nadir bir durum olduğunu gösterir.

Hadislerin bir bölümünün, bazen dikkatinden kaçtığı ya da eksik işittiği de olmuştur. Bu da herkes için geçerli olabilecek bir durumdur. Misal olarak Hz. Peygamber’e nazil olan ilk vahyin Müdessir Süresinin ilk beş ayeti olduğunu rivayet etmiş⁹⁷⁶ ve bunu da Rasûlullah’tan semâ’en aldığını söylemiştir. Bunun sebebi aslında Câbir’in Resûlullah’ın fetret-i fahiy’den sonraki durumu anlattığını dikkatinden kaçırmaması ya da sohbetin başına yetişmemiş olmasıdır. Bu da normal bir durumdur.

4.1.7. Özel Mesai Harcaması

Selef uleması, من طلب الراحة ترك الراحة “*Her kim rahata kavuşmak isterse, rahatından vazgeçmesi gerekir*” diyerek, adeta zahmete katlanmadan, ilim elde etmenin imkânsız olduğunu dile getirmişlerdir. Bu itibarla, sahâbe ve tabi’ûn nesli ilim tahammülü için birçok zahmete katlanmışlardır. Katlandıkları zahmet ve bu iş için ayırdıkları vakit oranında da, ilim hazneleri farklı olmuştur.

Ashâb-ı Suffe ve Câbir b. Abdullah gibi çokça zahmete katlanıp ilme özel mesai ayıranların Sünnet bilgisi de daha çok olmuştur. Câbir bir menkıbesini şöyle anlatmaktadır: “*Cuma günü Rasûlullah (s.a.s.) ile beraber namaz kıldığımız bir sırada, Şam’dan erzak yüklü bir kervan geldi. Mescittekiler çıkıp kervana yöneldiler. Mescitte Rasûlullah’la sadece 12 kişi kalınca, Cumâ suresindeki;*

وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انْفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا

⁹⁷⁵ Halife b. Hayyat, **Târîh**, s. 81.

⁹⁷⁶ Ahmed, **Müsned**, XXII, 192, 193, 194, 368, 369, XXIII, 280, 282, 384; M.F. Abdalbâki, **el-Lu’lu’u ve’l-Mercân**, I, 34.

“Onlar bir ticaret veya bir oyun, eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona koşular ve seni ayakta bıraktılar.”⁹⁷⁷ ayeti nazil oldu. Muslim’de geçen rivayette Câbir, kendisinin de Mescid’te kalan 12 kişiden biri olduğunu ifade etmiştir.⁹⁷⁸

Rasûlullah’ın sağlığında uzun yıllarını sünneti öğrenmeye adanmış Hz. Câbir, vefatından sonra da sahâbenin büyükleri olan Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali gibi idari işlerle uğraşmadığı için hadis rivayetine bolca zaman ayırabilmiştir. İdari işlerde yer alanlar ile Rasûlullah’tan sonra az yaşayanların hadis rivayet etmeye ayıracak yeterli zaman bulamamışlardır. Nitekim bir gün hadis talebeleri, Muâz b. Cebel’e, “Ömer’den de ilim alalım mı?” diye sorduklarında: “Hayır, ona bir şey sormayın; çünkü onun devlet işleriyle meşgul olmaktan size ayıracak vakti olmaz.” demiştir.⁹⁷⁹

Câbir b. Abdullah (r.a.), uzun ömrünün önemli bir kısmını cephelerde cihadla geçirmişse de, kalan ömrünü hadarda, hadis tahammül ve edâsında tüketmiştir. Bunun en güzel kanıtı Mescid-i Nebevîde ders halkaları oluşturması, hadislerin müzakeresine önem vermesi, imla ettirmesi, onları uygulamaya dökmesi, gerektiğinde bir hadisi ilk sahibinden almak için bir aylık zorlu seferlere çıkmasıdır.⁹⁸⁰ Şimdi bunları ayrı başlıklar altında görelim.

1. Ders Halkası Oluşturma, Müzakere ve Uygulama

Sahâbe, hadisleri sadece işitmek veya yazmakla yetinmemiş, bilakis Hz. Peygamber’den öğrendiklerini, aralarında müzakere etme ve uygulamaya koymak suretiyle iyice bellemeye ve kalıcı bir bilgi haline getirmeye yönelmişlerdir.⁹⁸¹

Hiç şüphe yok ki, düzenli müzakere, tam bir ittibâ ve baştan itibaren her öğrendiğini fiiliyata aktarma, yani uygulama, hadislerin sadırlarda muhafaza edilmesi ve onların nisyan ve zayi olmaktan korunmasını sağlamıştır.⁹⁸² Câbir b. Abdullah bu metotla hafızasındaki hadisleri muhafaza etmiştir. Bunlara ilaveten yazıp imla ettirmesi de unutulmamalıdır.

⁹⁷⁷ 62 Cumâ, 11.

⁹⁷⁸ Buhârî, Cumu’a, 36; Buyû’, 6; Muslim, Cumu’a, 36, 37.

⁹⁷⁹ Hâkim, **Müstedrek**, I, 98.

⁹⁸⁰ İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 122; Ekrem Diyâ el-‘Umerî, **‘Asru Hilâfeti’r-Râşide**, s. 278.

⁹⁸¹ Seyyid Muhammed Nuh, **a.g.e.**, s. 74.

⁹⁸² Seyyid Muhammed Nuh, **a.g.e.**, s. 78;

Câbir b. Abdullah, hadis rivayeti ve müzâkere için Mescid-i Nebevî’de bir halka oluşturmuştur.⁹⁸³ Hişâm b. ‘Urve b. Zübeyr şöyle demektedir: “*Ben Mescîd-i Nebevî’de Câbir’in ders halkasını gördüm. İnsanlar ondan ilim ahzediyorlardı.*”⁹⁸⁴ Bu hadis halkasının aynı zamanda bir müzakere halkası olduğu ve talebelerini dersten sonra müzâkere yapmaya teşvik ettiği de anlaşılmaktadır. Çünkü ilmin hafızada istikrar bulması ancak tekrar ve müzakere ile mümkündür. Talebelerinden ‘Atâ b. Ebî Rebâh: “*Biz Câbir b. Abdullah’ın yanında bulunurduk, o bize hadis tahdîs ederdi. Biz yanından ayrıldığımızda (öğrendiğimiz hadisleri iyi muhafaza etmek için) aramızda müzakere ederdik.*”⁹⁸⁵ demektedir. Câbir, (r.a.) bu ders halkalarını önemsemiş, ömrünün sonlarına doğru sistemli bir hale getirmiştir.⁹⁸⁶ Çünkü artık sahâbenin ekserisi ahirete irtihal etmiş, ilmi tebliğ etme görevi, hayatta kalan, ilimde mâhir, sayılı birkaç sahabîye kalmıştı.

Câbir (r.a.) Mescid’teki ders halkalarıyla yetinmemiş, zaman zaman talebelerini evinde ağırlamıştır. Abdurrahman b. Sa’îd b. ‘Amr b. Nufeyl babasından rivayetle şöyle demiştir: “Kureyşli birkaç delikanlı ile beraber Hz. Câbir’in yanına geldik. -Gözleri görmez olduktan sonraydı- Bir ucu tavana, diğer ucu yuvarlak pide ekmeklerin olduğu yere asılı bir ip gördük. Bir fakir gelip ekmek istediğinde, Hz. Câbir kalkar o pidelerden birini alır, ipe tutunarak fakirin yanına gelerek ona verirdi. Sonra tekrar o ip yardımıyla yerine döner otururdu. Ben, “(O işi bize bırak) biri geldiğinde biz ona ekmeği veririz” dediğimde, “*Ben bu iş için attığım adımların sevabını umuyorum*” dedi ve, “*Rasûlullah’tan dinlediğim bir şeyi size anlatayım mı?*” Oradakiler, “*Evet.*” deyince Hz. Câbir, Resûlullah’ın (s.a.s.): “*Kureyş, güvenilir insanlardır. Her kim onların zilletini isterse, Allah onu yüz üstü düşürür.*” buyurduğunu işittim dedi.⁹⁸⁷ Talebesinin “Bu işi bize bırak.” demesinden evine sık sık geldiklerini çıkarabiliriz.

Bu itibarla gruplar halinde evine gelenler, ona suallerini iletmişler, ilim ahzetmişlerdir.⁹⁸⁸ Böylece büyük bir hadis külliyatı ortaya çıkmıştır.

⁹⁸³ İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 122; Ekrem Diyâ el-‘Umerî, ‘**Asru Hilâfeti’r-Râşide**, s. 278.

⁹⁸⁴ İbn Hacer, **Tehzibu’t-Tehzib**, II, 38; el-Mizzi, **Tehzibu’l-Kemal**, IV, 452.

⁹⁸⁵ el-İsfahanî, Abdullah b. Ca’fer b. Hayyân, **Ahâdisu Ebi’z-Zübeyr**, s. 46.

⁹⁸⁶ ez-Ziriklî, **el-A’lâm**, II, 104.

⁹⁸⁷ İbn ‘Asâkir, **a.g.e.**, XI, 233.

⁹⁸⁸ İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, VII, 496, Hno: 14021; I, 353, Hno: 1377.

2. Hadis Uğruna Sayahate Çıkması (er-Rihle fî Talebi'l-Hadîs)

İlim talebi için rihlenin müstahab olduğu, gerek “Men seleke tarîken ...” (من سلك طريقا...) hadisinden gerekse Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa'nın ilim talebi için Hızır'ın yanına gittiğini anlatan ayetlerden anlaşılmaktadır.⁹⁸⁹ Hz. Câbir bu sünneti, Rasûlullah'ın sağlığında öğrenmiş, uzaktaki evinden, hadisleri dinlemek ve sünneti öğrenmek için Mescid-i Nebevi'ye sürekli gelip gitmiştir. Rasûlullah'ın vefatından sonra da, hadis talebi uğruna maddi manevi hiçbir fedakârlıktan geri durmamış, günlerce süren meşakkatli rihlelere çıkmıştır.⁹⁹⁰ Çıktığı rihlelerde tek amacı hadisleri, Rasûlullah'tan alan ilk ağızdan, yani kaynağından almak olmuştur. Rasûlullah (s.a.s.) daha sağlığında, “*Cehalet hastalığının ilacı bilenlere sormaktır.*”⁹⁹¹ buyurarak sahâbeyi bu işe teşvik etmişti. Hz. Peygamber'in vefatından sonra, ilim talebinde rihlelere çıkma yöntemini ilk başlatan sahâbî olan İbn Abbâs'ın⁹⁹² izinde, Câbir b. Abdullah başta olmak üzere birçok sahâbî yürümüştür. Hatta Câbir'in bu işi daha ileriye taşıdığı rahatlıkla söylenebilir. Bu rihlelerin bir sonucu olarak tek bir sahâbî tarafından işitilmiş olsa bile, Hz. Peygamberin her bir hadisi birçok sahâbî tarafından öğrenilmiş ve sonraki nesillere nakledilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de bu sahada, Hz. Musâ'nın rihlesi öne çıktığı gibi, hadis rivayet tarihinde de Hz. Câbir'in, Abdullah b. Üneys'in yanına yaptığı rihlesi bu işin 'umdesi olmuştur. Bu husus Buhârî'nin de dikkatinden kaçmamış olacak ki, onun bu rihlesini, *Sâhîh*'inde “Kitâbu'l-İlim” bölümü altındaki “Bâbu'l-Hurûci fî Talebi'l-İlim” altbaşlığı altında⁹⁹³ cezm sigasıyla mu'allak olarak rivayet etmiştir. Kıssanın tamamını ise “*el-Edebü'l-Müfred*” adlı eserinde zikretmiştir. Ayrıca bu rivayet Ahmed b. Hanbel ile Ebû Ya'lâ'nın *Müsned*'leri gibi birçok hadis kaynağında yerini almıştır.⁹⁹⁴

Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463), bu konuya hasrettiği *er-Rihle fî Talebi'l-Hadîs* adlı eserinde bir hadis için uzun seyahate çıkan sahabe için açtığı başlık altında, Câbir'in hadis talebi uğrundaki rihlelerinden şunları aktarmıştır:

⁹⁸⁹ Kehf, 66.

⁹⁹⁰ Muhammed Ebû Şehbe, **Difâ'un 'ani's-Sünne**, s. 25; Hadis talebi için rihle yapan diğer bazı sahâbiler için bkz. Hatîb el-Bağdâdî, **er-Rihle fî Talebi'l-Hadîs**.

⁹⁹¹ Ebû Dâvûd, Taharet, 128.

⁹⁹² Seyyid Muhammed Nuh, **a.g.e.**, s. 60, 86.

⁹⁹³ Buhârî, “Câbir, bir hadis için bir ay mesafedeki Abdullah b. Üneys'in yanına gitmiştir” ifadesini kullanmıştır. Bkz. Buhari, *Kitabu'l-İlim*, 19.

⁹⁹⁴ Ebû Şehbe, **Difâ'un 'ani's-Sünne**, s. 24.

Câbir b. Abdullah (r.a.), bir hadis tahammülü için bir deve satın alıp, bir aylık yola, **Şâm'a**, Abdullah b. Üneys'in yanına gitmiştir.⁹⁹⁵ Abdullah b. 'Akîl b. Ebî Tâlip, Câbir b. Abdullah'ın şöyle dediğini aktarır: "*Rasûlullah'ın sahebesinden birinin nezdinde, dinlediği benim ise işitmediğim bir hadisin olduğu haberini aldım. Hemen bir deve satın alıp üzerine ağığımı yükleyerek yola koyuldum. O sahâbiye ulaşmak için bir aylık yol kat'ettim ve nihayetinde (o sahâbinin ikamet ettiği) Şam'a vardım.*"⁹⁹⁶ Bu sahâbî Abdullah b. Üneys el-Ensârî idi. "*Kapında Câbir bekliyor.*" diye ona bir elçi ile haber gönderdim. Elçi dönüp; "*Câbir b. Abdullah mıdır bekleyen?*" diye sorunca, "*Evet.*" dedim. Elçi geri gidip haber verdi. Biraz sonra Abdullah b. Üneys çıka geldi. Birbirimizle kucaklaştıktan sonra; "*Mezâlim konusunda Rasûlullah'tan işittiğin benim ise duymadığım bir hadis olduğu haberini aldım. Bu hadisi işitmeden ikimizden birinin ölmesinden korktum.*" dedim. Bunun üzerine, bana hadisi şu şekilde nakletti: Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu işittim: "*Allah, kullarını (ya da insanları dedi) (kıyamet günü) çıplak, (yalın ayak), sünnetsiz ve bühm olarak haşreder.*" eliyle Şam'a işaret etti. -Biz 'bühm nedir' diye sorduğumuzda, Hz. Peygamber (s.a.s.): '*Berberlerinde (dünyalık) hiçbir şeyin bulunmamasıdır.*' cevabını verdi. "Sonra, Allah onlara, uzak olanın da yakın kadar işiteceği bir ses ile şöyle nidâ eder: "*Melik Benim, Deyyân Benim, Bugün cennetlik olanlardan hiç kimse, cehennem ehlinde biri kendisinden bir hak talep ederken cennete giremez. (Aynı şekilde) bir yumruk dahi olsa; cehennemlik olanlardan hiç kimse de cennet ehlinde bir kişi kendisinden hak talep ettiği halde cehenneme giremez. Biz: 'Bu nasıl olur ya Rasûlullah? Çıplak, sünnetsiz ve hiçbir şey üzerimizde olmadan, bu hesaplaşma nasıl olacak?' dediğimizde, Rasûlullah (s.a.s.): 'Hasanât ve seyyiât ile.'*" buyurdu.⁹⁹⁷

⁹⁹⁵ Accâc el-Hatîb, **es-Sünne Kable't-Tedvîn**, s. 177, 227; Ekrem Diyâ el-'Umerî, '**Asru'l-Hilâfe**, Mektebetu'l-'Ebiyân, s. 282. Künyesi Ebû Yahya olan Abdullah b. Üneys el-Cuhenî, Bedir'e katılmamış ancak Uhud gazvesinde bulunmuştur. Muaviye'nin hilafeti döneminde vefat etmiştir. Zehebî, **Târîh**, IV, 73.

⁹⁹⁶ Farklı bir rivayette Câbir'in gittiği yerin Mısır olduğu ifade edilmiştir. Kanaatimizce bu hatadır. Bu hata, hıfzı kötü olduğu için ta'na uğrayan müşterek râvî Abdullah b. 'Akîl'den kaynaklanmaktadır. İbn Huzeyme su-i hıfzından dolayı "**Onunla ihticacta bulunmam.**" demiştir. Bkz. İbnu'l-Keyyâl, Ebû'l-Berekât Muhammed b. Ahmed, **el-Kevâkibu'n-Nîrân fî Ma'rifeti mine'r-Ruvât**, Thk. Abdulkeyyum Abdu Rabbi'n-Nebî, (I-II), Dâru'l-Me'mûn, Beyrut 1981.

⁹⁹⁷ Ahmed, **Müsned**, XXV 432; Buhârî, **Edebü'l-Müfred**, Thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, Dâru'l-Beşâir, Beyrut 1989/1409, s. 337; Hâkim, **Müstedrek**, IV 574-575; Hatîb el-Bağdâdî, **er-Rihle fî Talabi'l-Hadîs**, Thk. Nüreddîn 'İtr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1975/1395, s. 110-111; Seyyid Muhammed Nuh, **a.g.e.**, s. 87-88.

Câbir b. Abdullah (r.a.), hadis tahammülü için rihlelerinden birisini de Mısır'a yapmıştır.⁹⁹⁸ O şöyle demektedir: Rasûlullah'ın kısas hakkındaki bir hadisinin Mısır'daki bir sahâbînin yanında olduğu haberi bana ulaştı. Ben hemen bir deve satın alıp sırtına atladım. Mısır'a gelip o sahâbînin kapısına vardım. Kapısını çaldım. Karşıma hizmetçisi çıktı. Yüzüme baktıktan sonra, "*Kapıda bir bedevi bekliyor.*" dedi. İçerden, "*Kim olduğunu sor.*" dedi. Ben "*Câbir b. Abdullah el-Ensârî*" deyince ev sahibi hemen çıktı. Birbirimizi gördüğümüzde sarıldık. Bana: "Ey Câbir! Seni buralara kadar getiren nedir?" deyince, "Rasûlullah'ın kısas hakkındaki bir hadisi. Bu hadisi senden daha iyi bilen kimse kalmadı" dedim. "Evet." dedi ve "Ey Câbir! Rasûlullah'ın şöyle dediğini işittim. Allah, kıyamet günü sizi kabirlerinizden yalın ayak ve giysisiz diriltecektir. Uzak kişinin yakındaki gibi işiteceği, korkutmayan bir sesle: *Deyyân olan benim...*" Hz. Câbir'e bu hadisi söyleyen sahâbî Abdullah b. Üneys idi.⁹⁹⁹

Hz. Câbir, sıkı râvîlerden hadisleri dinlemekle iktifa etmiyor, hadisleri Rasûlullah'tan vasıtasız rivayet eden sahâbîlerden almayı hedefliyordu. el-Evzâ'î (ö.157), onun bir hadis için (Medine'den) Mısır'a bir aylık yolculuğa çıktığını ifade ettikten sonra: "*Doğrusu Câbir b. Abdullah (r.a.), bir hayvan satın aldı. Mısır'daki 'Ukbe b. 'Amir'den bir hadis almak için Mısır'a geldi*"¹⁰⁰⁰ demektedir. Mesleme b. Muhalled de, onun Mısır'a kendi yanına gelerek, "*Müslümanı setretmek konusunda bir hadis rivayet ettiğini duyduğunu ve bu hadisi kendisinden dinlemek istediğini söylemesi üzerine ona anlattığını.*" söylemiştir.¹⁰⁰¹ Hz. Câbir, ömrünün sonlarında dahi, işittiği bazı hadisleri sema' ile almak için Mekke'ye rihleler düzenlemiştir.¹⁰⁰²

Bütün bu rivayetler onun hadis tahammülü âmâciya birçok kez seferlere çıktığını göstermektedir.¹⁰⁰³ Sahâbenin ve sonrasında tabiûnun ilim talebi için yaptığı bu meşakkatli yolculuklar, sonradan adet haline gelmiş ve eimme-i hadisin ayırıcı bir vafına dönüşmüştür. Bu rihleler, hâkeza ulemâ-ı İslam'ın Kur'an'dan sonra Sünnet'e verdikleri ehemmiyeti başka hiçbir şeye vermediklerini de göstermiştir.

⁹⁹⁸ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, I, 251,

⁹⁹⁹ et-Taberânî, **Müsnedü's-Şamiyyîn**, I, 104; Zehebî, **Târîh**, IV, 73.

¹⁰⁰⁰ Hatîb el-Bağdâdî, **a.g.e.**, s. 126; Muhammed Ebû Şehbe, **Difâ'un 'ani's-Sünne**, s. 25.

¹⁰⁰¹ Ekrem Diyâ el-'Umerî, **'Asru'l-Hilâfe**, Mektebetu'l-'Ebiyân, s. 282; Muhammed Ebû Şehbe, **Difâ'un 'ani's-Sünne**, s. 26.

¹⁰⁰² Zehebî, **Siyer**, III, 191.

¹⁰⁰³ Ebû Şehbe, **Difâ'un 'ani's-Sünne**, s. 24.

Bu rihleler, ali isnâdı elde etmenin öneminin kavranmasına da katkı sağlamıştır. Nitekim bazı râvîlerin, duydukları bir kısım rivayetleri bizzat ilk ağızdan dinlemek ve sıhhatini tespit etmek için Câbir'in yanına, vefatından sonra da talebelerinin yanına gelmişlerdir.

Misal olarak Süleymân b. Mûsâ, Câbir'in talebelerinden 'Atâ'ya sorar: Câbir sana; *"Rasûlullah (s.a.s.), yaş ve kuru hurmaların karıştırılarak, kuru üzüm ile kuru hurmaların karıştırılarak şarap yapılmasını yasakladı."* diye bir şey anlattı mı? 'Atâ, "Evet." dedi.¹⁰⁰⁴ Başka bir rivayette ise Süleymân, başka bir hadisi sorarak 'Atâ'ya şöyle demektedir: Câbir sana Rasûlullah (s.a.s.), *'Kimin bir arazisi varsa ya kendisi ya da kardeşi eksin. Kiraya vermesin.'* buyurdu dedi mi? 'Atâ, "Evet." dedi.¹⁰⁰⁵

Böylece Hz. Câbir'in Sünnet tespiti ve ali isnâd uğrunda yaptığı rihleleri ilmini artırdığı gibi sonraki ravîler için de örnek olmuştur. Sünnet'in konumunu anlamada da katkısı olmuştur.

4.1.8. Sahâbe ve Tâbiûnden Hadis Tahammülü

Daha önce ifade edildiği gibi Câbir b. Abdullah (r.a.), Rasûlullah (s.a.s.) yanında birçok sahâbîden, kısmen de tabiûndan hadis tahammülünde bulunmuştur.¹⁰⁰⁶ Muksirûn'dan olmasında onun da katkısı olmuştur. O, birçok sahâbîden ilim almış, birçok sahâbî de ondan ilim ahzetmiştir. Ebu Saîd el-Hudrî¹⁰⁰⁷ ile Câbir b. Abdullah, Enes b. Mâlik¹⁰⁰⁸ ile Câbir b. Abdullah, İbn Abbâs ile Câbir b. Abdullah karşılıklı birbirlerinden hadis rivayet etmişlerdir.¹⁰⁰⁹ Ebû Hureyre da Câbir'den hadis rivayetinde bulunmuştur.¹⁰¹⁰

Hz. Câbir, 30'dan fazla sahâbîden hadis almıştır. **Mu'âz b. Cebel** ve **Abdullah b. Abbâs** gibi bazı sahâbîlerin ilminden almak için onlara özel ilgi ve alaka göstermiştir. Mu'âz'ın gerek sağlığında gerekse hastalığında evine gitmiş ve her seferinde ondan hadisler öğrenmeye çalışmıştır.

¹⁰⁰⁴ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 185, Hno: 14917.

¹⁰⁰⁵ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 185, Hno: 14918.

¹⁰⁰⁶ Çalışmanın "Hadis Tahammülü" bölümüne bakınız.

¹⁰⁰⁷ Ebû Saîd el-Hudrî'in Câbir'den rivayeti için bkz. Accâc el-Hatîb, **es-Sünne Kable't-Tedvîn**, 480.

¹⁰⁰⁸ Enes b. Malik'in Câbir'den rivayeti için bkz. Ahmed, **Müsned**, Hno: 14697.

¹⁰⁰⁹ Accâc el-Hatîb, **es-Sünne Kable't-Tedvîn**, 146.

¹⁰¹⁰ Ahmed, **Müsned**, Hno: 14901.

Bir rivayetinde şöyle demektedir: Mu'âz b. Cebel'in yanına giderek; *"Bize Rasûlullah'ın garîb¹⁰¹¹ hadislerinden anlat."* dedim. Mu'âz (r.a.): *"Bir merkep üzerinde Rasûlullah'ın terkisinde idim. Bana: "Ey Mu'âz!" dedi."Emret Ya Rasûlallah,"* dedim. Buyurdu ki: *"Allah'ın kulları üzerindeki hakkı nedir bilir misin?"* Ben, *"Allah ve Resulü bilir."* dedim. Buyurdu ki: *"Ona hiçbir şeyi ortak koşmayarak O'na ibadet etmeleridir"* sonra dedi ki: *"Bunu yaptıklarında kulların Allah üzerindeki hakkı nedir bilir misin?"* *"Allah ve Resulü bilir."* dedim. *"Bunu yaparlarsa kulların Allah üzerindeki hakkı onlara azab etmemesidir."* buyurdu.¹⁰¹²

Aynı şekilde Hz. Câbir, Mu'âz b. Cebel'in vefat ettiği hastalığında: *"Ben Rasûlullah'tan dinlediğim bir hadisi size anlatacağım ancak (amelde) gevşeklik etmenizden endişeleniyorum. "Kalbinde lâ ilâhe illa'llâh olduğu halde, inanarak ölen kişi cennete girer."*¹⁰¹³ dediğini anlatmıştır.

Hz. Câbir'in, bazı hadislerden anlamadığı hususları da bilen sahâbîlere sorarak öğrendiğini görüyoruz. Misal olarak, *"Küçük veya büyük ihtiyacınızı görürken kibleye dönmeyiniz."* hadisinden ne kasd edildiğini tam anlayamamış olacak ki, İbn Abbâs'a sormuştur. İbn Abbâs, *"Hz. Peygamber bunu açık alan için söyledi. Kapalı yerlerde ise kişi ile kible arasına duvar girdiği için bunda bir beis yoktur."*¹⁰¹⁴ diyerek, içini rahatlatan açıklamayı yapmıştır. Fıkıhla ilgili böylesi bir konuyu özellikle İbn Abbâs'a sorması rasgele değildir. Malumdur ki İbn Abbas, sahâbe arasında "İlim Denizi" olarak tanınan, Rasûlullah'ın kendisi için; *"Allah'ım, onu dinde fakîh kıl ve ona te'vîli öğret."* diye dua ettiği tek sahâbîdir.

Hz. Câbir, İbn Abbâs'ın vefatını duyunca bir elini diğerine vurarak, *"İnsanların en bilgini, en hâlimi vafat etti ve onun ölümüyle bu ümmet, onarımı imkânsız olan bir yara aldı."* diyerek hem üzüntüsünü, hem de ona olan sevgi ve saygısını dile getirmiştir.¹⁰¹⁵

Netice olarak Câbir b. Abdullah (r.a.), Rasûlullah'tan öğrendikleriyle yetinmeyerek diğer âlim sahâbîlerin ilminden de istifade etmiştir. Kendisi de ilmini gizlemeyerek anlatabildiği kadar neşretmiştir. Bazen, kendisinden küçük olan tabiiilerden de ilim almıştır.

¹⁰¹¹ Buradaki "gârib" ifadesinden maksat herkesçe bilinmeyenlerdir.

¹⁰¹² Ebû Sa'îd eş-Şâşî, **Müsnedü's-Şâşî**, III, 230, (Mektebetu's-Şâmile).

¹⁰¹³ Ebû Sa'îd eş-Şâşî, **Müsnedü's-Şâşî**, III, 233, (Mektebetu's-Şâmile).

¹⁰¹⁴ Ömer el-Ezdî, **Müsnedü'r-Rabî'**, s. 49, (Mektebetu's-Şâmile) .

¹⁰¹⁵ İbn Sa'd **Tabakât**, II, 372. (Mektebetu's-Şâmile).

Bu konu “Hadis Tahammülü” bölümü altında işlendiğinden burada tekrarına gidilmeyecektir. Ancak Hz. Câbir’in başta Rasûlullah (s.a.s.) olmak üzere, sahâbeden ve kısmen de tabiûndan aldığı ilim sayesinde, sahâbenin imam, âlim, hafız, fakîh, müctehid ve muftîleri arasına girdiği bir gerçektir.

4.1.9. Mekke ve Medine’de İkamet Etmesi

İslam’ın doğuşuyla birlikte, Mekke ve Medine İslam dünyasının en önemli iki ilim ve kültür merkezi olmuşlardır. İnananlar her cihetten, bu iki kutsal yere akın etmiş ve birçok büyük sahâbî ve tabi’ûn, bu iki mübarek beldeyi ikamet yeri olarak seçmiştir.¹⁰¹⁶ Özellikle İslam’ın erken döneminde Medine’de başlayan kültürel canlılığın tabii bir sonucu olarak dini ilimlerde yetkin âlimler yetişmiş, bu sayede İslam dünyasının farklı yerlerinden âlimler ve talebeler buraya akın etmişlerdir.

Hz. Peygamber hayatta iken Sünneti öğrenmek için Medine’ye gelme adeti, vefatından sonra da devam etmiştir. Bilmeyen sahâbî, sormak ve öğrenmek için gelip bilen sahabilerle buluşuyor; öğreneceğini öğrendikten sonra memleketine dönüyordu. Bu güzel adet, sonraki nesiller tarafından da devam ettirilmiştir.¹⁰¹⁷

Câbir b. Abdullah (r.a.) her ne kadar bir müddet Mekke, Mısır ve Şam gibi önemli ilim merkezlerinde kaldıysa da, hayatının kahir ekserisini doğduğu yer olan ilim menba’ı Medine’de geçirmiştir. Dönemin ilim merkezi olan Mekke ve Medine’deki ikameti, hadis eda ve tahammülünde büyük bir fırsat sağladığı gibi insanların da ona ulaşmasını kolaylaştırmıştır. Doğal olarak bu durum da, muksirûndan olmasında etkili olmuştur.

4.1.10. Diğer Faktörler

Câbir b. Abdullah’ı hadis rivayetine sevk edip muksirûndan olmasını sağlayan önemli faktörler yukarıda zikredildi. Ancak bunlar dışında başka faktörler de bunda etkili olmuştur.

Sahâbe döneminin ilk devrinde, onlarca sahâbî hayatta idi. Hatta Mekke ve Medine’deki ekser-i halk sahâbeden oluşuyordu. Sahâbe döneminin ikinci yarım asırlık

¹⁰¹⁶ Nebi Bozkurt-Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Mekke”, **DİA**, XXVIII, 555 vd; Aynı mülf, “Medine”, **DİA**, XXVIII, 305 vd.

¹⁰¹⁷ Koçyiğit, **a.g.e.**, s. 99.

dönemine gelindiğinde tabiûn sayısında hızla artış olmuş ve ekser-i sahâbenin ahirete irtihali ile hadis edâsı, hayatta kalan ve özellikle kendini bu işe muvazzaf kılan Hz. Câbir gibi sahâbîlerin omuzunda kalmıştır. Yani ilk yıllarda halk, daha çok sahâbeden müteşekkil olduğu için hadis rivayetine de fazla ihtiyaç olmamıştır. Daha sonra değişen sosyal, siyasal ve kültürel ortam beraberinde yeni sorunları da getirdiğinden, sahih bilgiye ulaşmak için hayatta kalan sahâbilere rağbet artmıştır. İnsanlar tereddüt ettikleri, ya da tartışma konusu olan hususları, gelip doğal olarak bu işin ehli olan sahâbilere sorumaya başlamışlardır. Bunun gibi birçok neden, sahâbîleri hadis rivayetine sevk etmiştir. Hz. Câbir de, değişen ortamda sessiz kalmamış, kendisine sorulan konularda, Sahih Sünnet ile halka rehberlik etmiştir. Zira ihtiyaç hâsıl olduğunda susmanın doğru olmadığını en iyi bilen nesil onlardı.

Hz. Câbir'in, çok hadis rivayet etmesinde etkisi olduğuna inandığımız diğer faktörleri beş alt başlık altında vermeyi uygun bulduk. Aslında bunlar, dolaylı olarak yukarıda zikredilen faktörler altına giren hususlardır. Fakat bunlar önemli görüldüğünden ayrı maddeler halinde zikredilmiştir.

a) Kendisine İletilen Sualler

Câbir b. Abdullah'ın merviyatına bakıldığında, azımsanmayacak bir miktarının kendisine iletilen sualler mukabilinde rivayet edildiği görülmektedir. Bu sualleri ileten, çoğunlukla kendisinden en çok hadis rivayet eden meşhur talebesi Ebû Zübeyr'dir. Câbir'e ihrama girme mikâtlarını sordum.¹⁰¹⁸ “Köpek ile kedinin ücretini” sordum¹⁰¹⁹ gibi sual ederek rivayet ettiği onlarca hadisi vardır.¹⁰²⁰

Sual ederek hadis rivayet eden sadece Ebû Zübeyr değildir. Birçok talebesi de bu yöntemi takip etmiştir. Nitekim Müsned'indeki ikinci rivayeti¹⁰²¹ bir soru mukabilinde rivayet edilmiştir. “Rivayet Metodu” bölümü altında bu konuya yeterince misaller verilmiştir.

¹⁰¹⁸ Ahmed, **Müsned**, XXII, 459, Hno: 14615.

¹⁰¹⁹ Muslim, Musâkât, 42; İbn Hibbân, Buyû', Hno: 4940, XI, 314; Ahmed, **Müsned**, XXIII, 345, Hno: 15148.

¹⁰²⁰ Örnek için şu hadislere bakınız: Ahmed, **Müsned**, XXII, 463 vd. Hno: 14622,14665, 14671, 14677, 14682, 14683, 14684, 14687, 14722, 14727, 14729, 14730, 14739, 14743, 14745, 14750, 14752, 14753,14754, 14755, 14757, 14759, 14760, 14762, 14763, 14764, 14765, 15150, 15151, 15232, 15359.

¹⁰²¹ Hasan b. Muhammed b. Ali b. Ebî Tâlib el-Hâşimî, İbnü'l-Hanefiye diye bilinir.

Hadis rivayetinde ihtiyatlı davranan Hz. Câbir'in sorulan sorular karşısında susmadığı, ama ilmin kıymetini düşürmemek için de durup dururken çok fazla rivayette bulunmadığı anlaşılmaktadır. Onun bu durumunu bilen genç talebeleri, yanına gelerek karşılaştıkları meseleleri sual ederek, ilim öğrenmeye çalışmışlardır. O da, kendisine sorulan sualleri, Kur'an ayetleri ve Rasûlullah'tan öğrendiği hadisleri rivayet ederek cevaplamıştır. Bu da, takip edilmesi gereken en güzel ve en doğru yöntemdir.

b) Siyâsi Hadiseler

Hz. Câbir'i hadis rivayetine sevk eden diğer bir âmil, sahâbe döneminde yaşanan fitne olayları ve idareciler ile halk arasında yaşanan siyasi hadiselerdir. Her insan gibi siyasi, sosyal ve kültürel ortamdan etkilenen Hz. Câbir, haklı tepkisini hadisler rivayet etmek suretiyle göstermiştir.

Misal olarak Haccâc'ın namazlarını ilk vakitte kılmayarak tehir etmesi üzerine¹⁰²² durumdan rahatsız olan Medineliler, yanına geldiklerinde Hz. Peygamber'in namazları hangi vakitlerde kıldığını anlatmıştır.¹⁰²³

Zeyd b. Eslem şöyle bir rivayet nakletmektedir: "Câbir'in gözlerinin görmez olduğu bir dönemde fitne emîrllerinden biri Medine'ye girdi. Medinelilerin Câbir (r.a.)'e: "Ondan uzaklaşsan senin için iyi olur" demeleri üzerine, iki oğlunun arasında, onlardan destek alıp yürüyerek Medine'den çıktı. Bu esnada yürürken ayağının burkulması üzerine: "Rasûlullah'ı korkutan kişi kahrolsun" dedi. İki oğlu veya onlardan biri: "Vefat etmiş olan Rasûlullah'ı (biri) nasıl korkutur ki?" deyince, Rasûlullah'ın "Medinelileri korkutan beni korkutmuş olur" buyurduğunu dinledim dedi."¹⁰²⁴ Medine'ye giren bu emirin Büsr b. Ebî Ertâte olduğu söylenmiştir.¹⁰²⁵ Görüldüğü gibi burada da Hz. Câbir, yaşanan bir hadise karşısında bildiği bir hadisi rivayet etmiştir.

Bunun gibi daha birçok siyasi olaya tanık olan Câbir (r.a.), hadiseler karşısında sükût etmemiş, hafızasındaki ilim hazinesinden olaylara deva niteliğinde hadisler rivayet etmiştir. Tabii olarak bu da, rivayet ettiği hadislerin adedinin artmasında etkili olmuştur.

¹⁰²² İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, II, 42.

¹⁰²³ Ahmed, **Müsned**, XXII, 222, Hno: 14969,

¹⁰²⁴ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 121, Hno: 14818; Munâvî, **Feydu'l-Kadîr**, (I-VI), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1972/1391, VI, 40.

¹⁰²⁵ Munâvî, **Feydu'l-Kadîr**, VI, 40; es-Semhûdî, **Hulâsetü'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafâ**, I, 110-111.

c) Tartışmalı Konular

İslam sınırlarının genişlemesi sonucu Müslümanların yeni kültürlerle karşılaşması, yeni insanların İslam'a girmesi ve Müslümanlar arasındaki siyasi ihtilaflar, farklı fırkaların oluşmasına zemin hazırlamış, farklı fırkalar birden fazla tartışmalı konuyu da beraberinde getirmiştir.

Hz. Câbir, Hz. Ali ile Muaviye başta olmak üzere Müslümanlar arasında ortaya çıkan birçok fırkaya şahit olmuştur. Daha önce zikredildiği gibi Kader, Büyük günah, Şefaahat, Ru'yetullâh ve Allah'ın Kelâm sıfatı gibi konularda farklı görüşler ortaya atılmıştır. 'Ulemâ arsında, tartışma konusu olan bu ve benzeri konularda Câbir (r.a.), bildiği hadisleri rivayet etmek suretiyle mücadele etmiştir. Dolayısıyla dönemin tartışmalı konuları da sahâbenin hadisler rivayet etmelerinde etkili olmuştur. Tezimizin "Dönemin Bazı Tartışmalarındaki Tavrı" başlığı altında bu minvalde birçok misal zikredilmiştir.

d) Değişen Ortam

Efendimizin dünyadan irtihali sonrası büyük değişimler yaşanmıştır. Mekke ile Medine artık eski Mekke ve Medine değildir. Rasûlullah (s.a.s.) ile ilk iki halife döneminde bu iki şehir, sahâbîlerin cem' olduğu iki merkez iken, sonraki yıllarda sahâbîler fethedilen yeni beldelere giderek yerleşmişler, yerli olmayan birçok Müslüman da hariçten gelerek buralara yerleşmiştir.

Yeni ortamda yeni sorunlarla karşılaşan muammerûn¹⁰²⁶ sahâbîler, sorunların çözümünde hadis rivayet etmeyi bir görev bilmişlerdir. Bu durum da tabiatıyla onların rivayet ettiği hadislerin adedine etki etmiştir.

e) Yanlış Uygulamalara Tepki

Kur'an ve Sünnet bekçileri konumundaki sahâbe, yaşadıkları dönem boyunca, mülaki oldukları yanlış uygulamalara karşı en doğru tepkiyi, rivayet ettikleri hadislerle vermeye çalışmışlardır. Rasûlullah'ın tesis ettiği saadet ortamını muhafaza etmeyi bir vazife bilmişlerdir. Yanlışları ortadan kaldırmak için en güçlü silahın, Kur'an ve Sünnet olduğuna yakinen inanmışlardır.

¹⁰²⁶ Yüz yıldan fazla yaşamış sahâbîler. Hadis ilminde uzun süre yaşayan muhaddisler için kullanılır. Bkz. İbrahim Hatiboğlu, "Muammerûn", **DİA**, XXX, 326.

Câbir b. Abdullah, Muaviye ile görüşmek için Dimâşk'a gittiğinde kapıda bekletilmiş, Muaviye'nin yanlış uygulamasına tepkisini, hadis rivayet ederek göstermiştir.¹⁰²⁷

Aynı şekilde bir seferden dönen komşusunu ziyarete gittiğinde, komşusu insanların düştüğü yanlış durumu, tefrikaları ve olup biten hadiseleri anlatınca üzüntüsünü hadis rivayet ederek göstermiştir. Onun rivayet ettiği hadisler arasında bu nitelikte birçok rivayete raslamak mümkündür.

Bu saydıklarımız, Câbir b. Abdullah'ı muksirûn arasına dâhil eden en önemli faktörlerdir. Aslında onun daha çok hadis rivayet edebileceği kanaatindeyiz. Fakat uzun zaman cihad için seferlerde bulunması nedeniyle, Hz. Osman'ın vefatından sonra ancak kendisini hadis rivayetine vermiştir. Bunun da rivayet ettiği hadislerin sayısında etkili olduğu kanaatindeyiz.

5. CÂBİR'DEN HADİS RİVAYET EDENLER

Sahâbiler ikamet ettikleri yerlerde ilim halkaları oluşturmuş ve bu halkalarda nice talebeler yetişmiştir. Şam'da **Ebû Derdâ** (r.a.), Humus'da **Ebû İdrîs** (r.a.), Kûfe'de **Huzeyfe** (r.a.), Basra'da **Enes b. Mâlik** (r.a.), Medine'de **Câbir b. Abdullah** (r.a.), Hz. Âişe ve başkaları, diğer mühim şehirlerde de başka sahâbiler etrafında, şeyhlerinden sadece hadîsleri öğrenmeyip, onlardan aynı zamanda hadîslerin araştırılması, dikkatle neşri ve muhafazası ruhunu alan talebeler mevcuttu.¹⁰²⁸

Rasûlullah'ın yetiştirdiği nadide sahâbilerden biri olan Hz. Câbir, öğrendiği ve yaşadığı ilmi, etrafındaki ilim âşiklarına aktarmıştır. Her sahâbî gibi onun da ilmini naklettiği kişiler başta tabîiler nesli olsa da bazı sahâbîler de ilminden istifade etmişlerdir.

5.1. Sahâbîler

Hz. Câbir'in onlarca sahâbîden hadis tahamülünde bulunduğu daha önce zikretmişti. O sahâbeden ilim aldığı gibi bazı sahâbîler de ondan hadis almışlardır.

¹⁰²⁷ el-Mes'ûdî, **Mürûcû'z-Zehab**, I, 399, (Mektebetu'ş-Şâmile).

¹⁰²⁸ Muhammad Zubayr Sıddîqî, **Hadis Edebiyatı Tarihi**, 59.

Ahmet b. Hanbel'in *Müsned*'ine göre, sahâbeden İbn Ömer bir, Enes b. Mâlik bir¹⁰²⁹ ve Mahmûd b. Lebid el-Ensârî de (ö. 96) bir hadis Câbir'den rivayet etmiştir. Hadis kaynaklarımız incelendiğinde ondan hadis rivayet eden sahâbîlerin bu üç kişiyle ve üç rivayetle sınırlı olmadığı görülecektir. Nitekim Ebû Hureyre,¹⁰³⁰ Ebû Sa'îd el-Hudrî¹⁰³¹ ve İbn Abbâs gibi önde gelen sahabilerin de ondan rivayetleri olmuştur. Fakat bunların da aldıkları rivayetler çok değildir.

5.2. Tabîler

Câbir b. Abdullah'ın rivayet ettiği hadislerin asıl taşıyıcıları tabi'ün nesli olmuştur. Aslında hadislerin tahammül ve edâsı, oldukça büyük ve o kadar da zor bir iştir. Hz. Câbir, "*Kişinin elbisesini necasetten yıkadığı gibi, âlimin de kalbini yıkaması gerekir.*" diyerek ilimle iştigal eden kişilerde olması gereken kalp temizliğine vurgu yapmıştır. Günümüzün Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez de, "Nefsini Şâri'e mutabakat hususunda terbiye etmeyen, kalbindeki eğrilikleri Peygamber'in ölçüleriyle izale etmeyen bir kimsenin kelâm-ı nebeviyi bilgisiyle ihata etmesi mümkün değildir" demektedir.¹⁰³² Bu hususlarda örnek olmayı başaran Sahâbe nesli, kendileri gibi müjdelere mazhar olan tabi'ün nesline emaneti tevdi etmiştir. Tabi'ün nesli de, tüm zorluklara katlanmak suretiyle emaneti alarak hakkıyla edâ etmeyi başarmışlardır.

Bu bağlamda Hz. Câbir'den hadisleri öğrenip (tahammül) ve sonraki ravîlere nakleden (edâ) 100'den fazla râvî olmuştur. Bunlar arasında ilk etapta şu tanınan isimler dikkati çekmektedir. Müfessir tâbiî, İkrime b. Abdillâh el-Berberî el-Medenî (ö.105),¹⁰³³ Ebû Abdillâh Urve b. Zübeyr b. el-Avvâm b. Huveylid el-Kureşî el-Esedî (ö.94)¹⁰³⁴ ve Muhaddis tâbiî oğlu Hişâm b. Urve (ö.146),¹⁰³⁵ Bilâl b. Sa'd ed-Dımaşkî (ö. 110[?]),¹⁰³⁶ Siyer ve meğâzî müellifi, muhaddis, Ebû Süleymân Dâvûd b. el-Husayn el-Medenî el-Ümevî (ö.135)'nin babası Husayn,¹⁰³⁷ Basra'nın önde gelen âlimlerinden, kavminin 'ârifî,

¹⁰²⁹ Ahmed, *Müsned*, XXIII, 48; Hno: 14697.

¹⁰³⁰ Ahmed, *Müsned*, XXIII, 176, Hno: 14901.

¹⁰³¹ Accâc el-Hatîb, *es-Sünne Kable't-Tedvîn*, 480.

¹⁰³² Mehmet Görmez, *Gazali'de Sünnet, Hadis ve Yorum*, s. 67.

¹⁰³³ Tayyar Altıkulaç, "İkrime el-Berberî", *DİA*, XXII, 41.

¹⁰³⁴ İrfan Aycan, "Urve b. Zübeyr", *DİA*, XLII, 184.

¹⁰³⁵ M. Yaşar Kandemir, "Hişâm b. Urve", *DİA*, XVIII, 155.

¹⁰³⁶ Hasan Kâmil Yılmaz, Bilâl b. Sa'd, *DİA*, VI, 153; İbn Sa'd ve İbn Hibbân gibi münekkitler sika bir râvî kabul etmişlerdir.

¹⁰³⁷ Dâvûd b. Husayn, *DİA*, IX, 28; Dâvûd b. Husayn'ın günümüze kadar gelmeyen Kitâbü'l-Megâzî adlı bir

Muhaddis Ebû Nadre (ö.108),¹⁰³⁸ Medineli tâbiî, muhaddis Ebû Sa'd Saîd b. Ebî Saîd Keysân el-Leysî el-Makbûrî (ö.125),¹⁰³⁹ Ebû Eyyûb Süleymân b. Yesâr el-Medenî (ö.107)¹⁰⁴⁰ Muhaddis ve fakih Ebû Abdîrahmân Tâvûs b. Keysân el-Hemdânî el-Yemânî el-Havlânî el-Himyerî (ö.106)¹⁰⁴¹ Medineli meşhur yedi fakihten biri olan, hadis ve siyer âlimi, Yemenli tâbiî Ebû Abdillâh Vehb b. Münebbih b. Kâmil es-San'ânî (ö.114)¹⁰⁴², Medine tefsir ekolünün öncülerinden, Ebû Üsâme Zeyd b. Eslem el-Adevî el-Ömerî (ö. 136)¹⁰⁴³, İsnâaşeriyye'nin dördüncü ve İsmâiliyye'nin üçüncü imamı kabul edilen Ebü'l-Hasen Alî b. Hüseyin b. Alî b. Ebî Tâlib (ö.94),¹⁰⁴⁴ İsnâaşeriyye'nin beşinci ve İsmâiliyye'nin dördüncü imamı, Muhammed el-Bâkır Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. Hüseyin b. Alî b. Ebî Tâlib (ö. 114[?]),¹⁰⁴⁵ mutlak müctehid, muhaddis olarak tanınan Leys b. Sa'd (ö.175),¹⁰⁴⁶ el-Hasan el-Basrî,¹⁰⁴⁷ Hadis âlimi eş-Şa'bî (ö. 104)¹⁰⁴⁸ ve Hadis hâfızı Ebü'z-Zübeyr el-Mekkî (ö.126)¹⁰⁴⁹.

Bunların dışında, Sa'îd b. Müseyyeb, Mücâhid, 'Atâ b. Ebi Rebâh, Ebû Seleme, Hasan b. Muhammed b. el-Hanefiyye, Sâlim b. Ebi'l-Ca'd, 'Âsım b. Ömer b. Katâde, Sa'îd b. Mînâ, Mühârib b. Disâr ve daha birçok kişi Hz. Câbir'in hadislerini nakletmişlerdir.¹⁰⁵⁰

Bu isimler, her ne kadar yüzlerle ifade edilse de aslında Hz. Câbir'den 10 ve üzeri hadis rivayet eden 23, 50 ve üzeri hadis rivayet eden 8 talebesi vardır. Dolayısıyla onun düzenli talebeleri fazla değildir.¹⁰⁵¹ Çeşitli vesilelerle onunla karşılaşmış bir-iki hadis alanlar çoğunluktadır.

eseri olduğu kaydedilmektedir.

¹⁰³⁸ Bilal Saklan, "Ebû Nadre", **DİA**, X, 199.

¹⁰³⁹ Mustafa Ertürk, "Saîd b. Ebû Saîd" **DİA**, XXX, 554.

¹⁰⁴⁰ Orhan Çeker, "Süleyman b. Yesâr", **DİA**, XXXVIII, 110; Rivayetleri Kütüb-i Sitte'de yer almıştır.

¹⁰⁴¹ Abdullah Kahraman, "Tâvûs b. Keysân", **DİA**, XL, 186; İbn Kuteybe, Tâvûs'un Şiî olduğunu kaydeder. Zehebî Şiîliğinin aşırı düzeyde olmadığını belirtir. Tâvûs bir rivayetinde, Câbir'in meclisinde olduklarını belirterek söze başlamaktadır. Bkz. İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, V, 19, Hno: 8838.

¹⁰⁴² Mahmut Demir - Mehmet Emin Özafşar, "Vehb b. Münebbih", **DİA**, XLII, 609.

¹⁰⁴³ Muhammed Fatih Kesler, "Zeyd b. Eslem", XLIV, 319.

¹⁰⁴⁴ Ahmet Saim Kılavuz, "Zeynelâbidîn", **DİA**, XLIV, 366.

¹⁰⁴⁵ Mustafa Öz, Muhammed el-Bâkır, **DİA**, XXX, 506.

¹⁰⁴⁶ Şükrü Özen "Leys b. Sa'd", **DİA**, XXVII, 167.

¹⁰⁴⁷ Ahmet Yücel , "Hasan-ı Basrî", **DİA**, XVI, 303.

¹⁰⁴⁸ M. Yaşar Kandemir, "Şa'bî", **DİA**, XXXVIII, 217.

¹⁰⁴⁹ Mehmet Ali Sönmez, "Ebü'z-Zübeyr", **DİA**, X, 355.

¹⁰⁵⁰ Zehebî, **Târîh**, V, 378.

¹⁰⁵¹ Tezin Sonundaki "Ekler" bölümünde bu talebelerinin cerh ce ta'dil durumu verilmiştir. Bkz. Ek-5.

Talebeleri genellikle Medine, Mekke, Kûfe, Basrâ ve Şam'dan olan râvîler vardır.¹⁰⁵² Zira Hz. Câbir, hadis dersleri için Medine'de Mescid-i Nebevi'yi mekân seçmiş, ömrünün çoğunu Medine ve Mekke'de geçirmiş olduğundan en fazla talebesi bu iki yerde ikamet edenler olmuştur. Daha sonra Kûfe, Basra ve Şam gelmiştir.

Medinelilerden; Muhammed b. el-Munkedir et-Teymî (Câbir'den 146 kadar hadis rivayet etmiştir.), Ebû Cafer Muhammed b. Ali b. Hasan el-Hâşimî (Câbir'den 70 kadar hadis rivayet etmiştir.), Ebû Seleme b. Abdurrahman (32 Hadis), Muhammed b. Abdurrahman b. Sevbân (8 Hadis), Hasan b. Muhammed b. el-Hanefiyye (6 Hadis), Muhammed b. 'Amr b. Hasan b. Ali (5 hadis), Zeyd b. Eslem (4 Hadis), Sa'îd b. el-Müseyyeb (4 Hadis), 'Asım b. 'Ömer b. Katâde (3 Hadis), Muhammed b. 'Abbâd b. Cafer (2 Hadis), Süleyman b. Yesâr (1 Hadis), Abdurrahman b. Ka'b b. Mâlik (1 Hads), Cafer b. Abdullah b. Enes, Nu'mân b. Ebî 'Ayyâş.

Mekkelilerden, Ebû Zübeyr (Câbir'den 761 kadar hadis rivayet etmiştir.), 'Atâ b. Ebî Rebâh (Câbir'den 160 kadar hadis rivayet etmiştir.), 'Amr b. Dînâr (87 Hadis), Mucâhid b. Cebr (9 Hadis),

Kufelilerden, 'Amir eş-Şa'bî (56 Hadis), Sâlim b. Ebî'l-Ca'd (Câbir'den 27 kadar hadis rivayet etmiştir.), Muharib b. Disâr (17 Hadis).

Şamlılardan, Şahr b. Havşeb (2 Hadis), 'Urve b. Ruvaym el-Lahmî (1 Hadis) ,

Basralılardan, Hasan b. Ebî'l-Hasan el-Basrî (18 Hadis), Süleyman b. Kays el-Yeşkurî (12 Hadis), Ebû'l-Mutevekkil Alî b. Dâvud en-Nâcî (7 Hadis), Abdurrahman b. Âdem (1 Hadis).

İbn Kesîr'in, Kutub-i Sitte, Ahmed b. Hanbel, Bezzâr ve Ebû Ya'lâ *Müsned*'leri ile Tabarânî'nin *Mu'cemü'l-Kebîr*'deki hadisleri cem' ederek oluşturduğu *Câmi'u'l-Mesânîdi ve's-Sünen* adlı eserine göre Câbir'in talebeleri ve ondan rivayet ettikleri hadis adedleri tezin sonundaki "Ekler" bölümünde verilmiştir.¹⁰⁵³

¹⁰⁵² İbn 'Asâkir, **Târîhu Medineti Dımaşk**, XI, 208-209; "Cevâmi'ul-Kelim 4.5" adlı bilgisayar programını kullanarak 1400 kaynak üzerinde yaptığımız taramaya göre 2122 rivayeti ve bunları kendisinden alan 384 talebesinin olduğu görülmektedir.

¹⁰⁵³ Çalışmanın sonundaki Ek-4'e bakınız.

İsmi geçen esere göre ondan hadis rivayet edenlerin sayısı 141 iken, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ine göre 108'dir. Bunu 99 olarak verenler de vardır.¹⁰⁵⁴ Aslında tüm kaynaklar taranırsa bu sayının daha da yükseleceği kanaatindeyiz. Bu gün ne yazık ki bütün hadisleri cami' bir eser halen elimizde bulunmamaktadır.

İbn Kesîr'in ismi geçen eserine göre Hz. Câbir'den hadis rivayet edenlerin rivayet sayıları kısaca şöyledir:¹⁰⁵⁵

1 Hadis rivayet edenlerin sayısı	:	72	Kişi
2 Hadis rivayet edenlerin sayısı	:	11	Kişi
3 Hadis rivayet edenlerin sayısı	:	12	Kişi
4 Hadis rivayet edenlerin sayısı	:	9	Kişi
5 Hadis rivayet edenlerin sayısı	:	4	Kişi
6 Hadis rivayet edenlerin sayısı	:	2	Kişi
7 Hadis rivayet edenlerin sayısı	:	5	Kişi
8 Hadis rivayet edenlerin sayısı	:	3	Kişi
9 Hadis rivayet edenlerin sayısı	:	1	Kişi
10 Hadis rivayet edenlerin sayısı	:	3	Kişi
10-20 Arası Hadis rivayet edenler	:	8	Kişi
20-50 Arası Hadis rivayet edenler	:	4	Kişi
50-100 Arası Hadis rivayet edenler	:	3	Kişi
100-200 Arası Hadis rivayet edenler	:	3	Kişi
761 Hadis rivayet eden	:	1	Kişi
<hr/>			
Toplam Râvî Sayısı	:	141	Kişi

Dikkat edilirse Hz. Câbir'den hadis rivayet edenlerin yarısından fazlası kendisinden sadece 1 hadis almıştır. Bunlar genelde seferlerde kendisiyle bir-iki defa karşılaşan ya da Medine'li olmayıp likâları az olan râvîlerdir. Düzenli talebelerinin rivayetleri ise çoktur.

Talebeleri arasından 7'sinin, Kutub-i Sitte'de rivayetleri bulunmaktadır. Kutub-i Sitte'deki rivayetlerinin sayısına göre bunlar:

¹⁰⁵⁴ Musa b. Ali b. Muhammed el-Emîr, *Câbir b. Abdullah ve Fıkhuhu*, (I-II), Dâru İbn Hazm, s. 76.

¹⁰⁵⁵ Hz. Câbir'den hadis rivayet edenler ve rivayetlerini sayılarına ait daha detaylı tablo tezin sonundaki Ek-4'te verilmiştir.

Ebû Zübeyr el-Mekkî (ö.126), Atâ b. Ebî Rebâh el-Mekkî (ö.114), Muhammed b. el-Munkedir el-Medînî (ö.130), ‘Amr b. Dînâr el-Mekkî (ö.126), Ebû Ca’fer el-Bâkir (ö.114), Ebû Süfyân Talha b. Nâfi’ el-Vâsitî (ö.124), ‘Âmir b. Şerâhîl eş-Şa’bî el-Kûfî (ö.100 sonrası)’dir.

100 ve üzeri hadis rivayet eden 4 talebesi şunlardır:

- **Ebû Zübeyr Muhammed b. Müslim b. Tedrüs el-Mekkî 761 rivayet,**
- **Ebû Muhammed el-Fakîh ‘Atâ b. Ebî Rebâh el-Mekkî 160 rivayet,**
- **Muhammed b. Münkedir b. Abdillâh el-Kuraşî et-Teymî 146 rivayet,**
- **Ebû Süfyân Talha b. Nâfi' el-Vâsitî 127 rivayet.**

Buna göre Câbir’in rivayetlerini bize ulaştıran en önemli talebesi 761 rivayetiyle Ebû Zübeyr künyesiyle tanınan, Muhammed b. Müslim b. Tedrüs el-Mekkî’dir. Ebû Zübeyr ve âlimlerin onun hakkındaki tenkidleri, müstakil bir başlık altında ileride verilecektir. Fakat ondan önce birkaç talebesi ve âlimlerin haklarındaki görüşlerinin verilmesinde fayda vardır.

‘Atâ b. Ebî Rebâh

Önde gelen talebelerinden birisi künyesi Ebû Muhammed olan ‘Atâ b. Ebî Rebâh’tır. Mekkelilerin müftüsü, muhaddisi, büyük âlim, tabiûnun büyüklerinden, hafız ve sika kabul edilen Atâ b. Ebî Rebâh’ın (ö.114), Hz. Câbir’den 160 rivayeti bulunmaktadır. Hz. Câbir dışında birçok sahâbîden de hadîs almıştır. İmam-ı A’zam Ebû Hanîfe’nin de içinde olduğu önemli birçok âlimin şeyhidir. Onun hakkında Ebû Hanife (ö.150) “‘Ata’dan daha fazıl birisini görmedim.” derken, İbn Cüreyc (ö. 150); “Mescid 20 yıl onun yatağı oldu, insanların en güzel namaz kılanıydı.” demektedir. Mekke’deki bazı âlimlere sorular sorulduğunda, “İçinizde ‘Ata gibi bir âlim varken bize mi soruyorsunuz?” derlerdi.¹⁰⁵⁶

Atâ b. Ebî Rebâh, Câbir’in düzenli talebesi idi. O şöyle demektedir: “Câbir, meclisinde bize hadis rivayet ederdi. Yanından çıktığımızda hadislerini aramızda müzakere ederdik.”¹⁰⁵⁷ Atâ, özellikle Mekke’de Câbir b. Abdullah’dan çokça hadis dersleri

¹⁰⁵⁶ Zehebî, **Siyer**, IX, 91, (29); İbn Hibbân, **Sahîh**, V, 471.

¹⁰⁵⁷ Accâc el-Hatîb, **es-Sünne Kable’t-Tedvîn**, s. 160.

almıştır.¹⁰⁵⁸ “*Câbir b. Abdullah, İbn Ömer, İbn Abbâs, Ebû Hureyre ve Ebû Sa’id el-Hudrî’nin kendileri yanında altı ay komşuluk ettiklerini*” söylemiştir.¹⁰⁵⁹ O, sahâbilerden aldığı ilim sayesinde insanların müracaat ettiği büyük âlimlerden biri olmuştur Ahmed b. Hanbel: “*Tabi’ün arasında el-Hasan el-Basrî ve ‘Atâ kadar fetvası çok olan kimse yoktur.*” “*‘Atâ, Mekke’nin, Hasan ise Basra’nın müftüsü idi. İnsanlar en çok bu ikisinin görüşlerini aktarmışlardır.*” demiştir.¹⁰⁶⁰ Hicrî 114’te Ramazan ayında Mekke’de vefat etmiştir.¹⁰⁶¹

Muhammed b. el-Münkedir

Câbir b. Abdullah’ın diğer önemli bir talebesi Muhammed b. el-Münkedir’dir. Âlimlerce İmâm, Hâfız, Kudve ve Şeyhu’l-İslâm olarak tavsif edilen Muhammed b. el-Münkedir, (ö. 130) Medineli olup rivayet ettiği 200 civarındaki hadisın 146’sını Câbir’den almıştır. Onun rivayetleri birçok muteber hadis kaynağında yer almıştır. Hz. Câbir yanında, birçok sahâbî ve tabiûndan da hadis alan el-Münkedir’den, Ebû Hanîfe, Mâlik, Şu’be gibi tabiûnun önemli fakih ve muhaddisleri hadis almışlardır. O’nun Rasûlullah’tan ve sahâbilerden Mürselleri de vardır. İbn ‘Uyeyne, İbn Râhûye, Humeydî, İbn Ma’in, Ebû Hatım onu tevsik etmişlerdir. Dayısı olduğundan Hz. Aişe, ihtiyaçlarını ona iletir o da hemen karşıladı. Seyyidu’l-Kurrâ idi.¹⁰⁶²

Hz. Câbir’den aldığı rivayetlerden biri şöyledir: “*Bizden biri doğan erkek çocuğuna Kâsım adını verdi. Ona: Oğluna bu ismi verdiğin için sana asla Ebû’l-Kâsım demeyeceğiz. Gözün aydın olsun da demeyeceğiz*” dedik. Beraber Allah Resulünün yanına vardık ve ona durumu anlattı. Rasûlullah (s.a.s.) ona: “*Oğlunun ismini Abdurrahman koy*” dedi.¹⁰⁶³

Muhammed b. el-Münkedir (ö.130), Hz. Câbir’in son demlerinde de yanında olmuştur. “*Câbir’in vefat ettiği sırada yanına girdim. Ona, "Rasûlullah'a selamımı ilet."* dedim” demiştir.¹⁰⁶⁴ Bu sözünden Câbir’in yanına sık sık gittiği ve ‘Atâ b. Ebî Rebâh gibi

¹⁰⁵⁸ Ahmed, **Müsned**, XXII, 360, Hno: 14472.

¹⁰⁵⁹ İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, VIII, 169, Hno: 13465, 13466.

¹⁰⁶⁰ İbn Salâh, **‘Ulûmu’l-Hadîs**, s. 306.

¹⁰⁶¹ Zehebî, **Tezkiretu’l-Huffaz**, I, 98; Zehebî, **Mizanu’l-İ’tidal**, III, 70.

¹⁰⁶² Zehebî, **Şiyer**, V, 353-361; Zirikli, **el-A’lâm**, VII, 112.

¹⁰⁶³ Muslim, **Âdâb**, 1, Hno: 2133; Ahmed, **Müsned**, XXII, 200, Hno: 14296.

¹⁰⁶⁴ Mizzî, **Tehzîbu’l-Kemâl**, (I-XXXV), IV, 452.

onun düzenli bir talebesi olduğu anlaşılmaktadır. Siirt İl Merkezinde Muhammed b. el-Munkedir adında bir türbe ve cami bulunmaktadır.

‘Amr b. Dînâr

Câbir’den hadis rivayet edenler arasında ‘Amr b. Dînâr (ö.126), İmâm Ebû Câfer el-Bâkır ve ‘Âmir b. Şerâhîl eş-Şa’bî (ö.103) gibi herkesçe tanınan râvîler de vardır.

‘Amr b. Dînâr, Hz. Câbir’den 87 hadis rivayet etmiştir. Hz. Câbir’den gelen rivayetlerin en sahih senedi, ‘Amr b. Dînâr’ın da içinde yer aldığı şu isnâddır:

سفيان بن عيينة عن عمرو بن دينار عن جابر

Süfyân b. ‘Uyeyne → ‘Amr b. Dînâr → Câbir b. Abdullah tarîkiyle Mekkelilerin rivayet ettiği isnâddır.¹⁰⁶⁵ Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde bu isnâd ile gelen 17 rivayet bulunmaktadır.

‘Amr b. Dînâr, Zehebî tarafından, el-İmâmu’l-Kebîr, el-Hâfız diye anılmıştır. ‘Atâ gibi Mekke’nin şeyhi, müftîsi olmuş ve 30 yıl müftülük yapmıştır. Muctehid imamlardandır. Birçok sahâbîden hadis semâ’ı vardır. Ebû Zur’a, “*Ebû Hureyre’den semâ’ı yoktur*” demişse de İbn Mâce’de, Ebû Hureyre’den gelen rivayetleri yer almıştır.

‘Amr b. Dinâr’ın bazı rivayetlerinin mürsel olduğu kendi ifadelerinden anlaşılmaktadır. ‘Amr b. Dinâr, Câbir’in; “*Biz Rasûlullah (s.a.s.) döneminde ‘azil yapardık*” dediğini rivayet edince, “*Sen Câbir’in böyle dediğini işittin mi?*” diye sorulmuş, “*Hayır.*” cevabını vermiştir.¹⁰⁶⁶

‘Amr, hadisleri mana ile rivayet eden fakîh biriydi. Talebelerinden Abdullah b. Ebî Necîh, “*Ne ‘Atâ, ne Mücahid, ne de Tâvus ‘Amr’dan daha fakîhini görmedim*” demiştir. Süfyân b. ‘Uyeyne üç defa “*sıkatun.*” diyerek, Şu’be; “*Hadiste onun gibi sebt olanını görmedim.*” diyerek, Nesâî, “*sikadır, sebtir.*” diyerek ta’dîl etmişlerdir. Medineliler onu teşeyyu’ ve Abdullah b. Zübeyr hakkında haksız olmakla itham etmişlerse de bu iddialar yerinde değildir.

¹⁰⁶⁵ Subhi es-Sâlih, **Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları**, s. 301.

¹⁰⁶⁶ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 280, Hno: 15032; XXIII, 306, Hno: 15072; XXIII, 216, Hno: 14957.

Hakkındaki önemli bir iddia da, Süleyman b. Kays el-Yeşkurî'nin Sahîfe'sinden vicâde yoluyla rivayet etmesidir. Yahyâ b. Ma'în: "*Süleymân el-Yeşkurî, İbn Zübeyr fitnesinde katledildiğinden, ne Katâde ne de 'Amr b. Dînâr ondan hadis almamışlardır.*" demektedir.¹⁰⁶⁷ Ahmed b. Hanbel ise 'Amr'ın semâ'ını imkan dâhilinde görmüş,¹⁰⁶⁸ Buhârî de, ismini Süleymân'ın Kitab'ından rivayet edenler arasında zikretmemiştir.¹⁰⁶⁹ "Süfyân b. 'Uyeyne ise, 'Amr b. Dînâr'ın "Süleymân'ı gördüm" dediğini nakletmiştir." Şu'be de, 'Amr'ın semâ'en Süleymân'dan aldığı, Onun da Ebû Sa'îd el-Hudrî'den aldığı "sehiv" hakkındaki bir hadisini rivayet etmiştir."¹⁰⁷⁰ Böylece 'Amr'ın, Süleymân'dan semâ'ı kesinlik kazanmakta ve vicâde yoluyla aldığı iddiası doğru görülmemektedir. İbnu'l-Medinî, 400 hadisinin olduğunu söylerken, sadece İbn 'Uyeyne, ondan 950 hadis aldığını söylemiştir. Muhtemelen İbnu'l-Medinî müsned olanları kasetmiştir.¹⁰⁷¹

'Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bî

Hiz. Câbir'in diğer bir talebesi, asrının en iyi âlimlerinden birisi olan, imam 'Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bî'dir. Câbir b. Abdullah'tan 56 hadis rivayet eden Şa'bî (ö. 103), 50'den fazla sahâbî ile birçok tabîiden hadis almıştır. Ondandır da Hemmâd, Ebû Henîfe, İbn Ebî Leylâ ve daha birçok kimse rivayette bulunmuşlardır.

Mekhûl, "*Ondan daha âlim birini görmedim.*" derken, birçok âlim onun fakîhliğini övmekle bitirememişlerdir. Buna rağmen: "*Biz fukahâ değiliz. Biz sadece hadisleri öğrenip, rivayet edenleriz. Fukahâ ise ilmi öğrenip onunla amel edenlerdir.*" demiştir.

قَالَ الشَّعْبِيُّ: إِنَّا لَسْنَا بِالْفُقَهَاءِ، وَلَكِنَّا سَمِعْنَا الْحَدِيثَ فَرَوَيْنَاهُ، وَلَكِنَّ الْفُقَهَاءَ مَنْ إِذَا عَلِمَ، عَمِلَ

Onun iyi bir fakîh olduğu verdiği cevaplardan anlamak zor değildir. Nitekim biri ona; "*Veled-i zina, üç şerliden biri midir?*" diye sorduğunda, "*Öyle olsaydı annesinin karnında iken doğumu beklenmez, annesi hemen recmedilirdi.*" diyerek fıkının derinliğini ortaya koymuştur.

¹⁰⁶⁷ Zehebî, *Siyer*, V, 300 vd.; Zirikli, *el-A'lâm*, V, 77.

¹⁰⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve Ma'rifetu'r-Ricâl*, Thk. Vasiyyullah Muhammed Abbâs, Dâru'l-Hânî, Riyâd 2001/1422, II, 487.

¹⁰⁶⁹ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, IV, 31.

¹⁰⁷⁰ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, IV, 31.

¹⁰⁷¹ Zehebî, *Siyer*, V, 300 vd.; Zirikli, *el-A'lâm*, V, 77.

Sahâbeden birçoğu daha hayatta iken o, fetva veriyordu. Süfyân b. 'Uyeyne şöyle demiştir: *“İnsanların âlimi üç kişidir. İbn Abbâs, zamanının âlimidir, Şa'bî zamanının âlimidir, Sevrî zamanının âlimidir.”* O, Şîrde de geride değildi. *“İstersem bir ay durmadan Şîr söyleyebilirim.”* derdi. Meğâzî'ye de ilgisi vardı. Onun Mürselleri de sahîh kabul edilmiştir. İbn Sîrin şöyle demektedir: *“Sahâbeden birçok kişinin hayatta olduğu bir dönemde Kûfe'ye gittim. Şa'bî'nin etrafında büyük bir ders halkası vardı.”* Kufelilerin, Basralıların, Hicazlıların ve âfâkın hadislerini iyi bilirdi. Bu kadar ilmine rağmen çoğu zaman *'la edrî'* yani *“Bilmiyorum.”* derdi.¹⁰⁷²

Şa'bî'nin Hz. Câbir'den niçin az hadis rivayet ettiği hususuna gelince evvelâ o, sadece birkaç sahâbîden hadis almakla yetinmemiş, 50'den fazla sahâbî ile mülâkî olduğundan her birisine ayrı vakit ayırmak zorunda kalmıştır. Kûfe'de ikamet ediyor olması da onun için bir dez avantaj olmuştur.

Ebû Seleme

Medine'nin en bilgin ve hafız âlimlerinden biri olan Ebû Seleme b. Abdurrâhman b. 'Avf (ö.94) da Câbir'den 32 hadis rivayet etmiştir. İlim aşığı, fakîh, hüccet ve makamı büyük bir müctehid olan Ebû Seleme, İbn Sa'd'a göre sıkı, fakîh ve hadis-i çok olan biridir. Şu'be, *“Ebû Seleme'nin zamanındaki konumu, İbn Ömer'in zamanındaki konumundan daha hayırlı idi.”* demiştir. Ebû Zur'a, *“Sıkıatun, imâmun.”* derken, ez-Zuhrî, *“Kureyştin dört kişinin ilim denizi olduklarını gördüm. 'Urve, İbn Müseyyeb, Ebû Seleme, 'Ubeydullah b. Abdullah”* diyerek ilimdeki üstün yerine işaret etmiştir.

Ebû Seleme, ekseriyetle İbn Abbas'a muhalefet ettiğinden onun ilm-i kesîrinden mahrum kalmıştır. Hicrî 48-54 yılları arasında Medine'de kadılık yapan Ebû Seleme, talebelerini eve götürür onlara hadis imla ederdi.¹⁰⁷³

Ebû Nadra

Basra'nın büyük âlimlerinden, imam ve sıkı bir muhaddis olan Ebû Nadra Münzir b. Mâlik b. 'Kuta'a el-'Abdî el-Basrî (108), Câbir b. Abdullah'tan 27 hadis rivayet etmiştir.

¹⁰⁷² Zehebî, **Siyer**, IV, 294-319.

¹⁰⁷³ Zehebî, **Siyer**, IV, 287-290.

Ahmed b. Hanbel, Yaha b. Ma'în, Nesâî, İbn Sa'd onu sıkı addetmişlerdir. İbn Hibbân ise onun için "*Hata edenlerden idi.*" demektedir.¹⁰⁷⁴

Sâlim b. Ebî'l-Ca'd

Mevâlînin efendi ve âlimlerinden biri olan Sâlim b. Ebî'l-Ca'd (ö.100), Câbir b. Abdullah'tan 27 hadis rivayet etmiştir. Sâlim, fakîh, sıkı, ilim aşığı ve öğrendiklerini yazan biri idi. Kutub-i Sitte râvîlerinden olan Sâlim için Ebû Nu'aym, "sıkı ve kesîru'l-hadîs" demiştir. Sâlim'in Şi'î, Mürcî ve Haricî oğullarının olduğu söylenmiştir.¹⁰⁷⁵

Nübeyh el-'Anezî

Künyesi Ebû Âmr olan Nübeyh el-'Anezî, Câbir b. Abdullah'tan 18 hadis rivayet etmiştir. Sıkı bir râvîdir. Muslim b. Haccâc, "*Esved b. Kays dışında ondan hadis rivayet eden bir râvîyi bilmediğini söylerken*"¹⁰⁷⁶ Zehebî, Ebû Hâlid ed-Dâlânî'nin de ondan hadis rivayet ettiğini söylemektedir.¹⁰⁷⁷ Ebû Zur'a ise Muslim'in görüşünü savunmuştur.

Muhârib b. Disâr

Câbir'den hadis rivayet edenlerden biri de 17 rivayetini tespit ettiğimiz Muhârib b. Disâr'dır. Fakîh, sıkı ve hüccet bir râvî olan Muhârib (ö.116), Kûfe kadılığı yapmıştır. Hadisleri çok değildir. İbn Sa'd onun, Hz. Ali ile Hz. Muaviye'nin durumunu Allah'a havale edip, iman veya küfürlerine şahidlik etmeyen ilk murcilerden olduğunu söylemiştir. Ahmed b. Hanbel ile Yahya b. Ma'în ise onu sıkı kabul etmişlerdir. Şi'î olduğu da söylenmiştir.¹⁰⁷⁸

Zekvân Ebû Sâlih es-Semmân

Medine'nin büyük âlimlerinden Zekvân Ebû Sâlih es-Semmân (ö.110), Câbir'den 13 hadis rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel, onun için "*sikatun, sikatun*" diyerek, Ebû

¹⁰⁷⁴ Zehebî, **Siyer**, IV, 529-532.

¹⁰⁷⁵ Zehebî, **Siyer**, V, 108-110.

¹⁰⁷⁶ Buhârî, **Târîhu'l-Kebîr**, VIII, 132-133; İbn Hibbân, **Sikât**, (I-IX), V, 484-485; Muslim, **el-Munferidât ve'l-Vehdân**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988/1408, s. 501; İbn Ebî Hatım, **el-Cerh ve't-Ta'dîl**, VIII, 508.

¹⁰⁷⁷ Zehebî, **Mîzânu'l-İ'tidâl**, IV, 245.

¹⁰⁷⁸ Zehebî, **Siyer**, V, 217-219.

Hatım, “*Sıkaton, sâlihu’l-hadîs, hadisiyle ihticâc edilir.*” diyerek tevsîk etmiş ve ta’dîl etmiştir.¹⁰⁷⁹

Şurahbîl b. Sa’d

Zayıf bir râvî olan Şurahbîl b. Sa’d (ö.123) de, Câbir b. Abdullah’tan 13 hadis rivayet etmiştir.¹⁰⁸⁰ Mâlik, ismini vermeden ondan rivayet etmiştir. Yahyâ el-Kattân, Muhammed b. İshâk’ın “*Ondan bir şey rivayet etmiyoruz.*” dediğini söylemiş, sonra da Muhammed b. İshâk’ı kasederek “*Ehl-i kitaptan rivayet edip de Şurahbîl’den rivayet etmekten kaçınanın haline şaşarım.*” demiştir. İbn Ebî Zi’b onun için “*muttehemun*”, İbn Ma’in ile Nesâî, “*da’ifun*”, Mâlik, “*leyse sıkaton*”, Ebu Zur’a, “*fîhi lînun*” diyerek cerh etmişlerdir. Sufyân b. ‘Uyeyne ise, “*onun kadar Meğâzî ile Bedrîleri iyi bilen biri yoktu.*” demektedir. İbn Sa’d ise, son yıllarında ihtilat ettiğinden muhteccun bih olmayan hadislerinin olduğunu söylemiştir.¹⁰⁸¹

Sa’îd b. Meynâ el-Mekkî

Tabi’ünün orta tabaka râvîlerinden sika ve imam olan Sa’îd b. Meynâ el-Mekkî Câbir b. Abdullah’tan 12 hadîs rivayet etmiştir. Hadisleri Buhârî, Muslim, Ebû Dâvud, Tirmizi gibi sahih hadis kaynaklarında yer almıştır. Rivayetleri her ne kadar az olsa da Mekke’nin fukahâ ve iyi âlimlerindedir. Ahmed b. Hanbel ve Nesâî onu sika râvîlerden addetmişlerdir.¹⁰⁸²

Süleyman b. Kays el-Yeşkurî

Medine’nin önde gelenlerinden Süleyman b. Kays el-Yeşkurî (ö.80-90), Câbir’den dinlediği hadisleri yazdığı bir sahifeye sahipti. Câbir b. Abdullah (r.a.) hayatta iken Abdullah b. Zübeyr (r.a.) fitnesinde vefat etti. Câbir’den yazdığı kitabı, (sahifesi) birçok ulemâ tarafından nakledilmiştir.¹⁰⁸³ Câbir’in müsnedinde 12 rivayeti bulunmaktadır.

¹⁰⁷⁹ Zehebî, **Siyer**, V, 36-38.

¹⁰⁸⁰ Zehebî, **Mizân**’ında hocaları arasında Ebû Saîd el-Hudrî ile Câbir (r.a.)’ı saymamıştır.

¹⁰⁸¹ Buhârî, **Târîhu’l-Kebîr**, IV, 251; Zehebî, **Mizân**, II, 266; Ziriklî, **el-A’lâm**, III, 159.

¹⁰⁸² Zehebî, **Siyer**, V, 245.

¹⁰⁸³ el-A’zamî, **İlk Devir Hadis Edebiyatı**, s.74.

el-‘İclî, onun için “Tabiûndandır ve sıkı bir râvîdir.” demektedir. İbn Hibbân *Sahîh*’inde onun rivayetlerine yer verirken aynı şekilde Hâkim ve Dârimî de rivayetlerini nakletmişlerdir.¹⁰⁸⁴

Abdullah b. Muhammed b. 'Akîl b. Ebî Tâlib

Câbir b. Abdullah’tan hadis rivayet edenlerden biri de Muhaddis, imam Ebû Muhammed, Abdullah b. Muhammed b. 'Akîl b. Ebî Tâlib’tir. (ö.140) Câbir b. Abdullah’tan 48 hadis rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel ve diğerleri onunla ihticâc ederken, Ebû Hatım, “*Leyyinu 'l-Hadîs*” diyerek mesafeli yaklaşmış, İbn Huzeyme, “*Hıfzı kötü olduğundan onunla ihticac etmem.*” demiştir. İbn Ma’în, “*Zayıf bir râvîdir.*” derken, İbnu'l-Medîni, “*Mâlik onun kitaplarını almamıştır.*” demiştir. Yahya b. Sa’îd el-Kattân ondan rivayette bulunmazdı. Zehebî, “*Onun hadisleri sıhhat ve ihticac derecesine çıkmaz.*” demiştir.¹⁰⁸⁵

Diğerleri

Medinenin fakîh tabiûnundan Vehb b. Keysân (ö.127) Ebû Nü'aym el-Esedî, Câbir’den 11 hadis rivayet etmiştir. Âlimlerce sıkı kabul edilmiştir.¹⁰⁸⁶

Kutub-i sitte râvîlerinden olan¹⁰⁸⁷ Medineli ‘Ubeydullâh b. Miksem Câbir b. Abdullah’tan 10 hadis rivayet etmiştir. Ebû Hatım onu, “*lâ be’s bihi, sıkatun*” diyerek te’dîl ederken, İbn Hibbân da onu sıkı râvâler arasında saymıştır.¹⁰⁸⁸

H. Câbir’den 10 hadis rivayet eden râvîlerden biri de Medineli İsâ b. Cârîye el-Ensâri’dır. Adaleti konusunda ihtilaf vardır. Zehebî hakkında görüş belirtmemiştir. İbnu'l-Cevzî’ye göre zayıf bir râvîdir. Yahyâ b. Ma’în, “*Hadisleri arasında münker olanlar vardır.*” derken, Nesâî, “*metrûku 'l-hadîs*” addetmiştir. İbn Hibbân ile Ebû Zur’a ise onu ta’dîl etmişlerdir.¹⁰⁸⁹

¹⁰⁸⁴ Moğultay, Ebu Abdillâh ‘Alauddin, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl*, VI, 82.

¹⁰⁸⁵ Zehebî, *Siyer*, VI, 204-205.

¹⁰⁸⁶ Zehebî, *Siyer*, V, 226.

¹⁰⁸⁷ Zehebî, *el-Kâşif*, Dâru'l-Kible, Cidde 1992/1413, (I-II), I, 687.

¹⁰⁸⁸ İbn Hibbân, *Sikât*, V, 73; İbn Ebî Hatım, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, V, 333.

¹⁰⁸⁹ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, VI, 385 İbn Hibbân, *Sikât*, V, 214; İbn Ebî Hatım, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VI, 273; İbnu'l-Cevzî, *ed-Du'afâ*, II, 238;

İlk hadis müdevvini olan Muhammed b. Müslim b. Şihâb ez-Zührî (ö.124), Câbir'den sadece 1 hadis rivayet etmiştir. ez-Zührî her işittiğini yazardı.¹⁰⁹⁰ 'Amr b. Dinâr: “Hz. Câbir'in, İbn Ömer'in, İbn Abbâs'ın ve İbn Zübeyr'in meclislerinde bulundum ve hadiste ez-Zührî kadar tertiplisini görmedim”¹⁰⁹¹ demiştir. İbn Şihab ez-Zührî, 21 ile 23 yaşları arasında hadis ilmini almaya başlamıştır. Hicrî 50'de doğan ez-Zührî, Câbir'in son yıllarında ondan hadis alma şansı elde etmiştir.

Ebû Hanîfe'nin şeyhinin şeyhi olan İbrahim en-Nehâî (ö. 96) de, Câbir b. Abdullah'tan ilim almıştır.¹⁰⁹² Ebû Hanîfe'ye gelince onun, Abdullah b. Üneys'i, Vâsile b. el-Eska'ı ve Ma'kıl b. Yesâr'ı gördüğü iddia edilmiş, Câbir b. Abdullah'ı gördüğü konusunda ise ihtilaf olduğu söylenmiştir.¹⁰⁹³ Harezmî'nin *Câmiu'l-Mesânid*'inde derlenen Ebu Hanife merviyyâtı ve bunların belli başlı kaynakları ile ilgili yapılan bir dökümden onun merfu, mevkuf ve maktu rivayetleri tesbit edilmiş, Merfû' 916 rivayetinden 856'sının müsned, 48'inin mürsel, 12'sinin munkatı', 120'sinin mükerrer olduğu ve 56 adedinin kaynağının olduğu kaydedilmiştir.¹⁰⁹⁴ Buna göre Ebû Hanife'nin merfu' merviyyâtının kaynakları olan 11 sahâbînin baştan beşincisi Câbir b. Abdullah'tır.

Ancak Ebû Hanife'nin doğum tarihine (h.80) bakıldığında o tarihte Câbir'in hayatta olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Ebû Hanife'nin Câbir'le likâsı mümkün görünmemektedir. Bu durumda Ebû Hanife'nin de Câbir'in ulema arasında dolaşan sahifesinden rivayet etmiş olma ihtimali akla gelmektedir. İkinci ihtimal Ebû Hanife'nin Câbir'le arasındaki râvîyi düşürerek mürsel rivayet etmesidir.

Sa'îd b. Museyyeb (ö. 94), zamanında Medine'nin âlimi, imamı ve tabiûnun önde geleni ve en bilgini idi. Câbir b. Abdullah (r.a.) ile başka sahâbîlerden hadis almıştır. O, Câbir (r.a.) gibi bir hadis için günlerce süren yolculuklara katlanmıştır. Sıka, sebt, fakîh, muftî ve me'mûn biri olan Sa'îd b. Museyyeb'in¹⁰⁹⁵ Câbir'den aldığı rivayetleri Buhârî'de

¹⁰⁹⁰ Accâc el-Hatîb, **es-Sünne Kable't-Tedvîn**, 490.

¹⁰⁹¹ Accâc el-Hatîb, **a.g.e.**, 493.

¹⁰⁹² İsmail Hakkı Ünal, **İmâm Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı**, DİB Yayınları, Ankara 2010, s. 37.

¹⁰⁹³ Ünal, **a.g.e.**, s. 37.

¹⁰⁹⁴ Ünal, **a.g.e.**, s. 72-73.

¹⁰⁹⁵ Zehebî, **Siyer**, IV, 217.

yer almıştır.¹⁰⁹⁶ Sa'îd b. Müseyyeb, Ebû Hureyre'nin damadı idi. Dolayısıyla çoğunlukla Ebû Hureyre'den hadis rivayet etmiştir.

Fukahâ-1 Sab'a'den biri olan büyük Medineli âlim 'Urve b. Zübeyr (ö.94) de az da olsa Câbir'den de hadis rivayet etmiştir. O, daha çok babası Zübeyr, annesi Esmâ bint Ebî Bekir ile teyzesi Hz. Aişe'nin dizleri dibinde yetişmiştir.¹⁰⁹⁷

Kurrâ ve müfessirlerin şeyhi, imâm Mucâhid b. Cebr Ebû'l-Haccâc el-Mekkî (ö.100-108) ise daha çok İbn Abbas'ın meclisini tercih ettiği anlaşılmaktadır. O, Kur'an-ı Kerim'i İbn Abbâs'tan 30 defa arz yoluyla tehammül etmiştir. Bunun yanında diğer sahâbîler gibi Câbir b. Abdullah'tan da ilim almıştır. Sıkı bir âlim olan Mucâhid'in, hadiste rivayetleri çoktur.¹⁰⁹⁸

Câbir b. Abdullah'tan hadis alanların kahir ekseriyetle sika ravîler olduğu yukarıda zikredilenlerden anlaşılmaktadır. Zayıf râvîler ise nadirdir. Hz. Câbir'den niçin az hadis rivayet ettikleri hususuna gelince, aynı şekilde yukarıda anlatılanlardan anlaşılacağı gibi tabiûn muhaddislerden herbirinin bütün sahâbîlere talebe olma gibi bir şansları olmadığından, her biri belirli sahâbîleri seçmiştir. Bunda da daha çok akrabalık bağının etkili olduğu görülmektedir. Bu itibarla Câbir'den az hadis rivayet eden meşhûr muhaddislerin tamamı başka sahâbîlerin talebeleridir. Hz. Câbir'e talebe olanlar ise ondan çokça hadis rivayet etmişlerdir.

5.2.1. Hadislerinin Anlaşılmasına Katkıları

Sünnetin doğru anlaşılıp doğru yorumlanması oldukça önemlidir. Câbir'in (r.a.) talebeleri arasında bu konuya katkı sağlayan birçok kişi olmuştur. Onlar aldıkları hadisleri rivayet ederken, anlaşılması zor olan bazı kelimelere açıklık getirmek suretiyle yanlış anlamamanın önüne geçmişlerdir.

Câbir'in en meşhur talebesi Ebû Zübeyr, Câbir'in Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu işittiğini rivayet etmiştir: *“Tek ayakkabı ile dolaşma, tek izâra bürünme, sol elinle yeme, Sammâ' giyinme, Sirt üstü uzandığında bir ayağını diğerinin üzerine atma.”* Râvî diyor ki Ebû Zübeyr'e “nehyedilen, kişinin sırt üstü uzandığında bir ayağını diğerinin dizi üzerine

¹⁰⁹⁶ Bkz. Buhârî, Meğâzî, 33.

¹⁰⁹⁷ Zehebî, **Siyer**, IV, 421.

¹⁰⁹⁸ Zehebî, **Siyer**, IV, 449 vd.

atması mıdır?” diye sordum. “Evet,” dedi.¹⁰⁹⁹ Sonra, “Sammâ” ise izarın, iki ucunu omuzun üzerine koymaktır ki, bu giyinme tarzıdır.”¹¹⁰⁰ dedi.¹¹⁰¹ Böylece Ebû Zübeyr, bu hadiste anlaşılması güç olan “Sammâ” ifadesine açıklık getirmiştir.

Ebû Seleme de Câbir’den aldığı fetret-i vahiy ile ilgili hadisi rivayet ederken hadisin sonundaki, فَأَنْذِرْ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ وَتَيْبَأْكَ فَطَهِّرْ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ ayetlerinde geçen “er-Recz” kelimesini “putlar” diye açıklamıştır.¹¹⁰²

Yine Câbir’in rivayetlerinin anlaşılmasında talebelerinden eş-Şa’bî, Süfyân b. ‘Uyeyne ve Sa’îd b. Meynâ’nın da katkıları olmuştur. Şa’bî, zekât hakkındaki bir rivayeti aktardıktan sonra hadiste geçen ve anlaşılması güç olan “er-Rikâz” ifadesine “sıradan cevherler” diye açıklama getirmiştir.¹¹⁰³ Süfyân b. ‘Uyeyne, Câbir’in rivayet ettiği, Rasûlullah (s.a.s.)’ın “*Her nebinin bir havvarisi vardır, benim havvarim de Zübeyir’dir.*” hadisindeki “Havvari” kelimesini “Yardımcı” diye açıklamıştır.¹¹⁰⁴ Câbir (r.a.), Rasûlullah (s.a.s.), “*Büyüyüp renk alıncaya kadar meyvelerin satılmasını yasakladı.*” buyurduğunu rivayet etmiştir. Hadisin râvîsi Sa’îd b. Meynâ, hadis metninde geçen حَتَّى تُشَفَّحَ ifadesini “meyvenin kızarıp, sararak yenilecek duruma gelmesi” şeklinde açıklamıştır.¹¹⁰⁵ Bu örneklerin çoğaltılması mümkündür.

Böylece Câbir’in talebeleri sadece hadisleri rivayet etmekle kalmamışlar, aynı zamanda yaptıkları açıklamalarla fikhu’l-hadîs dediğimiz hadislerin maksadına uygun ve doğru anlaşılmasına da katkı sağlamışlardır.

5.3. Oğulları (Rivayetu’l-Ebnâ’ ‘Ani’l-Âbâ’)

Hiz. Câbir’in 4 erkek 2 kız olmak üzere 6 çocuğunun olduğunu zikretmiştir. Talebeleri arasında çocuklarının olup olmadığı önemlidir. Zira hadis ilminin bir konusu da oğulların babalarından rivayetlerini bilmektir.¹¹⁰⁶ Hadis ilminin bu nev’ini bilmek ta’âruz

¹⁰⁹⁹ Araplardan bazıları izar altına başka bir şey giymediklerinden, sırt üstü uzanan birisi bir ayağını diğer ayağın dizi üzerine attığında avret yerleri açılmakta idi. Rasûlullah (s.a.s.) bundan men etmiştir.

¹¹⁰⁰ Bu giyinme tarzında kişi üzerinde izar dışında giysi olmadığından, izarın iki tarafı da omuza atıldığında kişinin avret mahalli açılmakta idi.

¹¹⁰¹ Ahmed, **Müsned**, XXII, 83, Hno: 14178.

¹¹⁰² Ahmed, **Müsned**, XXII, 368, Hno: 14483.

¹¹⁰³ Ahmed, **Müsned**, XXII, 445, Hno: 14592; XXIII, 116-117, Hno: 14810.

¹¹⁰⁴ Ahmed, **Müsned**, XXII, 471, Hno: 14634.

¹¹⁰⁵ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 165, Hno: 14884.

¹¹⁰⁶ İbn Salâh, ‘**Ulûmu’l-Hadîs**, s. 315.

durumunda tercih yapabilmek için faydalıdır. Nitekim râvînin hıfzı ve itkânı, hadisi rivayet edenlerin adedi, râvînin ehl-i beledinden rivayeti, İhtilâfu'l-meclis, metindeki ızdırab durumu ve Ümmetin ameline muvafakat gibi durumlar tercih için aranacak karineler arasında sayılmıştır.¹¹⁰⁷

Hammâd b. Zeyd: “*Kişinin hemşehrîsi onu daha iyi tanır.*” demektedir. Zerkeşî de şöyle demektedir: “*Aynı şehirden olanların birbirinden rivayeti başkalarının o şehirlilerden rivayetinden evladır. Bu nedenle İsmâîl b. ‘Ayyâş, Şamlılardan yaptığı rivayetlerinde hüccet kabul edilmiştir. Çünkü Şamlılar onun şehirlileridir. Hicâzlılardan yaptığı rivayetler öyle değildir.*”¹¹⁰⁸ Bir tercih söz konusu olduğunda hemşehrînin rivayeti evlâ kabul edildiğine göre, râvînin ehl-i beytinden rivayette bulunması evleviyetle kabul edileceği açıktır.

Kaynaklarımız incelendiğinde, Câbir’in kızlarının babalarından rivayet ettiği herhangi bir hadisin olmadığı görülmektedir. Oğulları ise, babalarından rivayet etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde, ‘Akîl’in babasından rivayet ettiği 1 hadis yer almış iken, Abdurrahman’ın 3 rivayeti yer almıştır. Kelebâzî, Abdurrahman’ın babasından 10 hadîs rivayet ettiğini ifade etmiştir.¹¹⁰⁹ Diğer çocuklarının rivayetlerine ise rastlanmamaktadır. Bazı rivayetlerde oğullarının isimleri mübhem bırakıldığından, rivayet edenin oğullarından hangisi olduğu belli olmamaktadır. Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde bu minvalde 3 rivayet bulunmaktadır.¹¹¹⁰

Tâbi’ûndan Medineli olanları, yedi tabakaya ayıran İbn Sa’d, Câbir b. Abdullah’ın iki oğlu Abdurrâhman ile Muhammed’i ikinci tabakaya dâhil etmiştir. Abdurrahman ile Muhammed’in babalarında rivayetleri zayıf olup, ihticâca elverişli olmadıkları ifade edilmiştir.¹¹¹¹ Ebû Hanîfe, Hammâd’ın kitaplarını Muhammed b. Câbir’den alarak rivayet

¹¹⁰⁷ Mustafa Ebû Zeyd Mahmud, *el-Vecîz fi ‘İlmi ‘İleli’l-Hadîs*, Dâru’d-Diyâ, Kuveyt, 2013/1434, s.114 vd.

¹¹⁰⁸ Mustafa Ebû Zeyd Mahmud, *el-Vecîz fi ‘İlmi ‘İleli’l-Hadîs*, Dâru’d-Diyâ, Kuveyt, 2013/1434, s.118-119.

¹¹⁰⁹ Kelâbâzî, *Ricâlu Sahîh el-Buhârî*, I, 444.

¹¹¹⁰ Ahmed, *Müsned*, XXIII, Hno: 1524; XXII, Hno: 14129, 14189; İbn Sa’d, *Tabakât*, I, 290.

¹¹¹¹ İbn Sa’d, *a.g.e.*, VII, 271.

etmiştir.¹¹¹² Câbir'in oğullarının babalarından rivayet ettiği merviyattan tespit edilenler tezin "Ekler" bölümünde verilmiştir.¹¹¹³

6. TALEBELERİ HAKKINDAKİ İDDİALAR

Câbir b. Abdullah'tan en çok hadis rivayet edenlerin başında Ebû Zübeyr ile Ebû Süfyan'ın geldiği daha önce ifade edilmişti. İkisinin de cerh ve ta'dîl âlimlerince tenkid edilmiş olması üzerinde durulması gereken bir konudur. Zira Câbir'in merviyâtının yarısına yakını ikisi tarîkiyle gelmiştir.

Câbir'in tenkide uğrayan diğer iki önemli talebesi, isrâiliyyat rivayet etmekle itham edilen Vehb b. Münebbih ile Şî'a'nın on iki imamından biri kabul edilen Ebû Câfer Muhammed el-Bâkir'dir.

Bu önemli talebelerine yapılan tenkidler Hz. Câbir'in rivayetlerinin sıhhatini de etkileyeceğinden üzerlerinde durulacaktır.

6.1. Ebû Zübeyr el-Mekkî

Ebû Zübeyr olarak bilinen Muhammed b. Müslim b. Tedrüs el-Mekkî (ö.126), Hicrî 48'den önce dünyaya gelmiştir. Mehmet Ali Sönmez, "80'li yıllarda doğduğu tahmin edilmektedir." dese de bunun bir vehim olduğu açıktır. Çünkü aynı hocamız, Ebû Zübeyr'in Hicrî 78'de vefat eden Câbir'in önemli talebelerinden biri olduğunu ifade etmiştir.¹¹¹⁴ Uzun süre Mekke'de yaşadığı için Mekkî nisbesiyle anılan Ebû Zübeyr'in, bir müddet Medine'de de oturduğu bilinmektedir.

Ebû Zübeyr, Câbir b. Abdullah'tan 761 hadis rivayet ederek, ondan en çok hadis tahmmülünde bulunan talebesi olmuştur. Mehmet Ali Sönmez, 20 rivayetinin Kutub-i Sitte'de bulunduğunu söylese de tespitlerimize göre bu sayı 361'dir. Rivayetlerinin bu kadar çok olması, Ebû Zübeyr ve rivayetleri üzerinde daha fazla durmayı gerekli kılmaktadır.

¹¹¹² M. Özgü Aras, "Hammâd b. Ebû Süleyman", **DİA**, XV, 485. Bu kişinin, Câbir b. Abdullah'ın oğlu olan Muhammed olup olmadığını tespit edemedik.

¹¹¹³ Tezin sonundaki "Ekler" bölümündeki Ek-2'ye bakınız.

¹¹¹⁴ Mehmet Ali Sönmez, "Ebû'z-Zübeyr", **DİA**, X, 355.

O, hayatını hadis tahammül ve edâsına adanmış biridir. Câbir'in hadislerini çok iyi ezberlemişti.¹¹¹⁵ Çoğu Câbir'den olmak üzere Abâdile, Hz. Aîşe, Ebu't-Tüfeyl (r.a.), Saîd b. Cübeyr (r.a.) ve İkrime gibi birçok sahâbîden de hadis rivayetinde bulunmuştur.¹¹¹⁶ Hocası 'Atâ b. Ebî Rebâh ile Zührî, A'meş, Evzâî, Süfyân es-Sevrî, Mâlik b. Enes ve Süfyân b. Uyeyne gibi meşhur birçok hadis imamı ondan rivayette bulunmuşlardır.¹¹¹⁷

Alî b. el-Medînî, "sika ve sebt" diyerek onu ta'dîl ederken, Yahyâ b. Ma'in, "sâlihu'l-hadistir" demiştir. İbn 'Adiy, "Mâlik b. Enes'in, Ebû Zübeyr'den hadis rivayet ettiğini, bu durumun Ebû Zübeyr'in sıdkı için yeterli olduğunu, çünkü Mâlik'in sadece sıklardan hadis rivayetinde bulunduğunu" söylemiştir. Ya'kûb b. Şeybe (ö. 577), "sika ve sadûk bir râvîdir" derken, Zehebî "Hafız, muksir, sika, mutkîn, hadis imamlarından birisidir." demiştir. İmam Müslim de onu sika kabul ederek, rivayetlerini *Sahîh*'ine almıştır. Buhârî ise rivayetlerini *Sahîh*'ine mutabaât için almıştır. İmam Şafii, rivayetlerinin 'âdıda muhtaç olduklarını söylerken, Ebî Hâtım, rivayetleriyle ihticâc edilmez demiştir. Süfyân b. 'Uyeyne, "Ebû Zübeyr bizim için arpa ekmeği gibiydi. 'Amr b. Dînâr'a ulaşamadığımızda ona giderdik." demiştir.¹¹¹⁸ İbn Hacer'e göre, sadûk fakat tedlîsi olan bir râvîdir.¹¹¹⁹

Ebû Zübeyr, "Câbir Mekke'de yanımızda hastalandı..."¹¹²⁰ diyerek Mekke'de Câbir'e talebe olduğunu, 'Atâ'nın, kendisini Câbir'e "en hafızları" olarak takdim ettiğini söylemektedir.¹¹²¹ Tâbî'n neslinin tanınmış âlimlerinden Atâ b. Ebî Rebâh (ö. 114), Ebû Zübeyr'in güçlü zaptını şu sözleriyle dile getirmiştir: "Biz, Câbir'in meclisinden çıktığımızda aramızda hadislerini müzakere ederdik. Ebû Zübeyr, en hafızımız idi."¹¹²² Süfyân b. 'Uyeyne'den gelen diğer bir rivayete göre, Ebû Zübeyr ile 'Amr b. Dînâr, Câbir'in bir hadisi konusunda münaza'a ettiklerinde Ebû Zübeyr'in üstün geldiği

¹¹¹⁵ el-A'zamî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, s. 86.

¹¹¹⁶ Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâi ve'l-Luğât*, II, 232; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 692; Zehebî, *Tehzîbu Tehzîbi'l-Kemâl*, (I-XI), Thk. Ğuneym Abbas Ğuneym, Neşr. Fârûku'l-Hedisiyye, Kahire 2004/1425, VIII, 279-280.

¹¹¹⁷ Tirmizî, *İlel* (Sünen Sonunda), V, 756.

¹¹¹⁸ Zehebî, *Siyer*, V, 380 vd; İbn Hacer, *Tehzîbu Tehzîbi'l-Kemâl*, (I-XI), Thk. Ğuneym Abbas Ğuneym, Neşr. Fârûku'l-Hedisiyye, Kahire 2004/1425, VIII, 279-280.

¹¹¹⁹ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 506.

¹¹²⁰ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, V, 61, Hno: 7215.

¹¹²¹ İbn Hacer, *Tehzîbu Tehzîbi'l-Kemâl*, IX, 391.

¹¹²² Tirmizî, *İlel*, (Sünen Sonunda), V, 756.

anlaşılmaktadır.¹¹²³ Ya'lâ b. Atâ (ö. 120) da, onun için “*Aklı en kâmil ve en hafız insan*” tabirini kullanmaktadır.¹¹²⁴ ‘Atâ, Câbir’in yanına bizzat gidemediği zamanlar Ebû Zübeyr’i gönderirdi. Bu da ‘Atâ’nın Ebû Zübeyr’e güvendiğini göstermektedir. Bütün bunlar Ebû Zübeyr’in hıfzında veya semâ’ında herhangi bir tereddüdün olmadığını gösterir.

Ebû Zübeyr, Mekke ve Medine’deki ikameti boyunca Câbir’den hadis ahzetmiştir. İbn Hibbân: “*Ebû Zübeyr, aslında Mekkelidir. Ancak o, hem Mekke, hem de Medine’de ikamet ettiğinden iki şehirden de rivayetleri vardır*”¹¹²⁵ demektedir. Netice olarak Ebû Zübeyr’in Hz. Câbir’den semâ’nın olduğunda şüphe yoktur. Asıl tartışma konusu olan Ebû Zübeyr’in Süleymân b. Kays el-Yeşkûrî’nin sahifesinden rivayet edip etmediğidir.

a) Vicâde Yoluyla Rivayet Etmekle Tenkid Edilmesi

Ebû Zübeyr’e yapılan en önemli eleştiri, rivayetlerini Sahîfe’den vicâde yoluyla aldığıdır. Onun rivayet ederken bir sahifeden faydalandığı kaynaklarda geçen bilgilerden anlaşılmaktadır. Ancak bu sahifenin kendi yazdığı bir sahife mi yoksa Süleyman b. Kays el-Yeşkurî’nin meşhur sahifesi mi olduğu net değildir. Kaynaklarımızda Hz. Câbir’in hadislerini içeren Ebu Zübeyr ile Süleymân b. Kays el-Yeşkûrî’nin sahifelerinden bahsedilmektedir. Süleymân b. Kays el-Yeşkûrî’den bize ulaşan rivayetler ile Ebû Zübeyr’in mu’an’an rivayetleri karşılaştırıldığında arada çok bariz bir fark görülmektedir. Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde Süleyman b. Kays el-Yeşkûrî’nin Câbir’den (r.a.) rivayet ettiği 10 rivayeti, Ebû Zübeyr’in 590 rivayeti bulunmaktadır. Dolayısıyla bu iki sahife aynı şey değildir. Nitekim A’zâmî, şu bilgiyi paylaşmaktadır: “*Ebû Zübeyr’in iki kitabı vardı. Bunlardan biri Câbir’den semâ’den aldığı hadisleri, diğeri ise Câbir dışındaki hocalarından aldığı hadisleri muhtevi idi. Birincisi, Leys b. Sa’d tarafından rivayet edilmiştir.*”¹¹²⁶

el-Elbânî de, “*Leys b. Sa’d, sadece Ebû Zübeyr’in Hz. Câbir’den semâ’den aldıklarını rivayet eder.*” demektedir.¹¹²⁷ Şükrü Özen de şöyle demektedir: “*Leys b. Sa’d, tâbiîn neslinin ileri gelenlerinden İbn Şihâb ez-Zühri ile Ebû Zübeyr gibi birçok*

¹¹²³ el-‘Ukaylî, **a.g.e.**, IV, 131.

¹¹²⁴ Zehabî, **Mîzân**, IV, 37.

¹¹²⁵ İbn Hibbân, **Meşâhîru Ulemâi’l-Emsâr**, s. 111, (452).

¹¹²⁶ Muhammed Mustafa; krş. İbn Hacer, **Tehzîb**, IX, 442; aynı müellif, **Tabakâtu’l-Müdelessîn**, s. 21.

¹¹²⁷ İbn Huzeyme, **Sahîh**, II, 49, Hno: 889, Bkz. el-Elbânî’nin hadise yazdığı ta’lik.

muhaddisin özel koleksiyonlarına sahipti. Ebû Zübeyr kendisine Câbir b. Abdullah'ın rivayetlerini içeren iki kitap verince hocasına bütün bunları Câbir'den işitip işitmediğini sormuş, onun bir kısmını kendisinden işittiğini bir kısmını da başkasından rivayet yoluyla aldığını söylemesi üzerine işittiklerini kendisine bildirmesini istemiş, hocası da işittiklerini işaretleyerek bu isteğini yerine getirmiştir. Rivayetlerinde tedlis yaptığı bilinen Ebû Zübeyr'in özellikle Câbir'den naklettiği hadisleri Leys'in ayıkladığı ve bu sebeple hocasının onun aracılığıyla gelen bütün rivayetlerinin sahih kabul edileceği ifade edilmektedir.¹¹²⁸ Mutlak müctehid ve muhaddis olan Leys b. Sa'd (94-175)'in konu hakkındaki ifadesi şöyledir: “Ebû Zübeyr'in yanına geldik. Bize bir kitap çıkardı. “Bunlar Câbir (r.a.)'den dinlediklerin mi?” diye sordum. “Câbir'den ve diğerlerinden dinlediklerimdir.” dedi. “Câbir'den dinlediklerin hangileri?” diye sorduğumda bana bu sahifeyi çıkardı.”¹¹²⁹ Leys b. Sa'd'm Ebû Zübeyr'den naklettiği bu rivayetler *Sahîh'i Muslim* başta olmak üzere birçok ilk dönem hadis kaynaklarında yer almıştır. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'inde bu minvalde 44 rivayete yer vermiş ve bunların ekserisini peş peşe vermiştir.¹¹³⁰ Birçok hadiste Ebû Zübeyr, Câbir'den semâ'ını belirttiği halde bunların tamamının mu'an'an siğâ ile gelmiş olması dikkat çekicidir. Nesâî'nin *Sünen-i Kübrâ*'sında da bu isnâdla 35 rivayet yer almıştır.

Bu hususu sıkı tutup Leys b. Sa'd aracılığıyla gelmeyen rivayetlerini sahih kabul etmeyen âlimler de olmuştur. Nitekim İbn Hazm, *Sahîh-i Muslim*'de yer aldığı halde Ebû Zübeyr'in Câbir b. Abdullah'tan rivayet ettiği, ancak Leys b. Sa'd yoluyla gelmeyen bir hadisini sahih kabul etmemiştir.¹¹³¹ İbn Hazm'ın bu görüşü kanaatimizce yerinde değildir. Çünkü *Sahîh-i Muslim*'de Ebû Zübeyr'in Câbir'den rivayet ettiği ve Leys tarîkiyle gelmeyen birçok rivayet vardır.¹¹³² İmâm Muslim'in hadisleri *Sahîh*'ine alırken likâ şartını dikkate aldığı, sahih olmayan hadisleri ise eserine almadığı malumdur.

Ebû Zübeyr'in Süleymân b. Kays el-Yeşkurî (ö.70-80?)'nin¹¹³³ Hz. Câbir'den rivayetlerini muhtevi kitabını da yanında bulundurmuştur.¹¹³⁴ Ebû Zübeyr, yaşlandığında

¹¹²⁸ Şükrü ÖZEN, “Leys b. Sa'd”, *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 167.

¹¹²⁹ Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. Süfyân el-Besevî, *el-Ma'rifetu ve't-Târîh*, Thk. Ekrem Diya el-Umerî, Mektebetu'd-Dâr, Medine 1410, I, 166.

¹¹³⁰ Bkz. Ahmed *Müsned*, XXII, 438-443, Hno: 14583-14590; XXIII, 88-246, Hno: 14770-14782.

¹¹³¹ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VIII, 19.

¹¹³² Misal için Bkz. Muslim, İmân, 92, 134, 152, 247, 316, 345; Tahâret, 24; Mesâcid, 37, 279.

¹¹³³ Süleymân b. Kays el-Basrî, Câbir b. Abdullah (r.a.) hayatta iken vefat etmiştir. Câbir'in meclisinde

hıfzına güvenmemiş, bu nedenle de hadisleri kitaptan takip etmiştir. Nitekim Süfyân b. 'Üyeyne şöyle demektedir: *"Yanımda Süleymân b. Kays el-Yeşkurî'nin kitabı olan biri Ebû Zübeyr'in meclisine geldi. Ebû Zübeyr'e sual sormaya başladı. Ebû Zübeyr, hadisin bir bölümünü rivayet ettikten sonra ona: "Bak bakalım yanındaki kitapta nasıl geçiyor?" dedi. O kişi Ebû Zübeyr'e kitaptakini haber verince Ebû Zübeyr, kitapta olduğu gibi rivayet etmeye başladı.*"¹¹³⁵

Ebû Dâvud, Ahmed b. Hanbel'in şöyle dediğini işittiğini söylemektedir: İbn 'Üyeyne şöyle dedi: *Ebû Zübeyr'e bir sahifenin kıraat edildiğine şahid oldum. Ahmed b. Hanbel'e dedim ki: Bu sahife insanların elinde dolaşan Süleyman el-Yeşkurî'nin sahifesi mi yoksa? Ahmed b. Hanbel: "Evet." deyince, "Ebû Zübeyr, bu sahifeden almış mıdır?" dedim. Dedi ki: "Ebû Zübeyr, hadisleri ezberlerdi. Ancak hafızasındakilerden şüpheye düşünce sahifeye bakardı."* Ahmed b. Hanbel'e: *"Yoksa Şu'be, bunun için mi Ebû Zübeyr'in hadislerini terketti."* diye soruldu. O, *"Hayır, onun başka bir hikâyesi var"* dedi.¹¹³⁶ Başka bir rivayette Süfyân b. 'Üyeyne: *"Yanımda birisi ile beraber Ebû Zübeyr'in yanına geldik. Ona hadisler sual ettiğimizde canı sıkılır, "(yanınızdaki) sahifeye bakınız" orada nasıl? derdi."* demiştir.¹¹³⁷

Gerek Süfyân-ı Sevrî, gerekse Süfyân b. 'Üyeyne Ebû Zübeyr'in hıfzının zayıfladığı yaşlılık yıllarında ona mülâki olmuşlardır. Yaşlılık yıllarında Ebû Zübeyr'in hıfzından ziyade yanında bulundurduğu Sahîfe'ye güvendiği, hatta son yıllarında hafızasından rivayet etmeyi bıraktığı anlaşılmaktadır.

Bu aynı zamanda Ebû Zübeyr'in evhâm ve yanlışlara düşmemek için hadis rivayetinde ne kadar titiz olduğunu, Sahife'den rivayette bulunmadığını, sadece Câbir'den semâen aldığı hadisleri rivayet ettiğini, hatırlamadığında ya da tereddüde düştüğünde *"Sahifeye bakınız orada nasıl?"* dediğini göstermektedir.

bulunan biriydi. Cabir'den semaen aldığı hadislerini yazdığı, kendisiyle meşhur olduğu bir sahifesi vardı. 70-80 aralarında vefat etmiştir.

¹¹³⁴ İbn Hacer, **Tehzîb**, IX, 442; aynı müellif, **Tabakâtu'l-Müdekkisîn**, s. 21.

¹¹³⁵ el-'Ukaylî, **Du'afâu'l-'Ukaylî**, IV, 132.

¹¹³⁶ **Mevsû'etu Akvâli'l-İmâm Ahmed b. Hanbel fi Ricâli'l-Hadîsi ve 'İlelihi**, (I-IV), Cem' ve Tertîb: Mahmud Muhammed Halil, Alemu'l-Kutub, Beyrut 1997/1417, III, 312.

¹¹³⁷ el-'Ukaylî, **a.g.e.**, aynı yer.

Ebû Zübeyr, rivayet ettiği hadislerin ekserisinde “semi‘tu (Câbir’den dinledim) veya seeltu (Câbir’e sual ettim)” sıgalarını kullanmaktadır. Sadece Mu’an’an sığa ile rivayet ettiklerinin sahifeden olma ihtimali söz konusudur. Zira Yahyâ b. Ma’in, Şeybe’nin Rükün ve Makam arasında Ebû Zübeyr’e, “ *Bu hadisleri Hz. Câbir’den semâ’en aldın mı?*” diye üç defa yemin ettirdiğini, her seferinde Ebû Zübeyr’in, “Evet, Hz. Câbir’den sema’en aldım” dediğini nakletmiştir.¹¹³⁸

Aynı şekilde iddia doğru olsaydı Süleymân el-Yeşkûrî’nin sahifesinin de Hemmâm b. Münebbih’in sahifesi gibi hadis kaynaklarına tek bir isnâd ile geçmiş olması gerekirdi. Ebû Zübeyr’in Câbir’den rivayet ettiği 761 rivayetten 360’ı Kutub-i Sitte’de bulunmaktadır. Onun dışında Hz. Câbir’den böyle çok rivayeti olan bir tek râvî yoktur. Mesela İbn Cüreyc’in 89’dur. Süfyân-ı Sevrî’nin 20’dir. Süleymân el-Yeşkûrî’nin rivayetleri ise sadece 12’dir.

Ebû Zübeyr, ‘Atâ b. Ebî Rebâh’ın ifadesiyle Câbir’in talebeleri arasında en hâfızı iken başkasına ait sahifeden rivayet etmesi makul görünmemektedir. Ebû Zübeyr ile Ebû Süfyân/Talha b. Nafi’, Câbir b. Abdullah’ın Mekke’de olduğu dönemde ondan hadis ahzetmişlerdir. Nitekim Ebû Süfyân şöyle demektedir: “*Mekke’de Câbir b. Abdullah’a altı ay komşuluk ettim. Ben dinlediklerimi ezberlerdim, Süleymân el-Yeşkurî ise yazardı.*”¹¹³⁹

Sonuç olarak diyebiliriz ki: Ebû Zübeyr, Süleyman el-Yeşkûrî’nin sahifesinden hadis almışsa da bunları tekrar Hz. Câbir’e sual etmek suretiyle semâ’ını gerçekleştirmiştir. Ebû Zübeyr, Hz. Câbir’in hadislerini yazarak rivayet etmiş, birçok râvî de ondan hadisleri yazarak rivayet etmiştir.¹¹⁴⁰ Hafızası zayıfladığında da yanındaki iki sahifeden yararlanmıştı.

¹¹³⁸ İbn Hacer, **Tehzîbu’t-Tehzîb**, IX, 392.

¹¹³⁹ Buhârî, **Târîhu’l-Kebîr**, IV, 346.

¹¹⁴⁰ A’zâmî, Ebû’z-Zübeyr’den hadisleri yazarak rivayet eden beş râvîyi tespit etmiştir. Bkz. **İlk Devir Hadis Edebiyatı**, s. 86.

a) Tedlîs İle Tenkid Edilmesi

Ebû Zübeyr'e yönelik ikinci bir iddia onun çok tedlis yaptığı ile ilgilidir. İbn Hacer, bazı âlimlerin onu çok tedlîs yaptığı için zayıf râvî addettiklerini zikreder ve “*Tedlisi ile meşhur biridir.*” der.¹¹⁴¹ Nesâî ve Süyûti de aynı görüştedir.¹¹⁴²

Aslında Ebû Zübeyr'in müdellis bir râvî olduğunu gösteren birçok rivayetleri vardır. Bu kusur ona has bir durum değil, birçok hadis râvîsinde bulunan müşterek bir durumdur. Birçok râvî tedlîs yapmakla tanınmıştır.¹¹⁴³ Âlimler ise müdellis râvîleri araştırmış ve bir kısmının rivayetlerini makbul addederken, bir kısmını red etmişlerdir.

Hasan el-Basrî, Katâde, Ebû İshâk es-Sebî'î, Ebû Süfyân/Talha b. Nafi', Abdümelik b. 'Ümeyr gibi tedlîs yapan râvîlerin hadislerini mutlak kabul edenler olduğu gibi sadece semâ' sigasıyla gelenleri kabul edenler de vardır.¹¹⁴⁴ Ebû Zübeyr ise, tedlîsi çok ama rivayetleri makbul olan râvîler arasında sayılmıştır.¹¹⁴⁵

Ebû Zübeyr'in tedlîsi konusunda sağlıklı bir karara varmak için mu'an'an rivayetlerini tek tek değerlendirerek, tedlîs yaptığı râvîleri tespit etmek gerekecektir. Kutub-i Sitte'yi incelediğimizde, Hz. Câbir'den hadis rivayet edenler içerisinde çok azı zayıf olmakla ta'n edilmiştir. Bunlar da rivayetleri oldukça az olan râvîlerdir. Bunların tamamının rivayetleri biraraya getirilse Ebû Zübeyr'in rivayet ettiği hadislerin onda biri etmez. Sika râvîler dururken Ebû Zübeyr'in mevzubahis zayıf râvîlerden tedlîs yapması makul görülmemektedir.

Ebû Zübeyr'in sika veya zayıf hangi râvîlerden tedlis yaptığı konusunda bir fikir vermesi babında birkaç misal vereceğiz:

Hüreym b. Mis'er→Füdayl b. 'ÿyâd→Leys→Ebû Zübeyr→Câbir diyor ki: “*Rasûlullah (s.a.s.), Elif lâm mîm tenzil... suresi ile Tebâreke'l-lezî biyedihî'l-mülk suresini okumadan uyumazdı.*” Züheyr diyor ki; Ebû Zübeyr'e sordum: “*Bu hadisi*

¹¹⁴¹ İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, III, 694.

¹¹⁴² İbn Hacer, **Tabakâtu'l-Mudellisîn**, Mektebetu'l-Menâr, Ürdün ts., s. 45, (101); Suyûti, **Esmâu'l-Mudellisîni**, s. 91, (54); Nesâî, **Zikru'l-Mudellisîn**, Dâru 'Alemlî'l-Fevâid, Mekke 1423, s. 121.

¹¹⁴³ Nesâî, **Zikru'l-Mudellisîn**, Dâru Alemlî'l-Fevâid, Mekke 1423.

¹¹⁴⁴ Sabt İbnu'l'Acemî, **et-Tebyîn li Esmâi'l-Mudellisîn**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1986/1406, s. 66.

¹¹⁴⁵ İbn Hacer, **a.g.e.**, s. 13.

*Câbir'den dinledin mi?" O, "Hayır, Safvân'dan ya da İbn Safvân'dan dinledim. O, bana Câbir'den rivayet etti" dedi.*¹¹⁴⁶

Bu rivayeti kabul ettiğimizde Ebû Zübeyr'in tedlîs yaparken sika râvîlerden tedlîs yaptığını kabul etmiş olmaktadır. Dolayısıyla Süfyân-ı Sevrî ile İbn 'Uyeyne'nin hadisleri nasıl kabul ediliyorsa¹¹⁴⁷ hâkezâ Ebû Zübeyr'in de mu'an'an olan hadislerinin kabul edilmesi gerekecektir.

Ebû Zübeyr, tabiûndandır ve sika olmayan râvîlerden tedlîste bulunmak tabiûnun mezhebi değildi. Çünkü sonrakilerin aksine onların rivayetteki amacı sadece Allah'a davet etmektir.¹¹⁴⁸ Daha önce de değinildiği gibi Ya'lâ b. 'Atâ, Ya'kûb b. Şeybe, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, İbn 'Adiy, Mâlik b. Enes, İbn Sa'd, es-Sâcî,¹¹⁴⁹ 'Amr b. Dinâr, 'Atâ b. Ebî Rebâh, Alî b. el-Medîni,¹¹⁵⁰ Yahyâ b. Ma'in,¹¹⁵¹ İbn Hibbân,¹¹⁵² el-'İclî,¹¹⁵³ Müslim,¹¹⁵⁴ Tirmizî,¹¹⁵⁵ İbn Huzeyme¹¹⁵⁶ ve Zehebî¹¹⁵⁷ gibi birçok ulemâ-ı kibâr onu tavsik etmişlerdir. Buhârî, Ebû Hatım, Ebû Zür'a, Şu'be,¹¹⁵⁸ gibi bir kısım ulemâ ise onun hadisleriyle ihticâc etmemişlerdir. Müslim birçok hadisine yer vermiş iken, Buhârî mutabaat için beş hadisine yer vermiştir.

İbn Kayyım el-Cevziyye (ö. 751) Ebû Zübeyr için şunları söylemektedir: *"Ebû Zübeyr'in her ne kadar tedlisi olsa da, zayıf veya töhmet ehlinen tedlis yaptığı bilinmemektedir. Onun tedlisi selefin tedlisi cinsindedir. Onlar muttehem veya mecruh râvîlerden tedliste bulunmazlardı. Bu cins tedlis, daha çok muteahhir ulemada ortaya çıkmıştır."*¹¹⁵⁹

¹¹⁴⁶ Tirmizî, **Sünen**, V, 165.

¹¹⁴⁷ Sabt İbnu'l'Acemî, **et-Tebyîn li Esmâi'l-Müde'llisîn**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1986/1406, s. 65, el-'Allâi'den naklen.

¹¹⁴⁸ Hâkim en-Neysâbüri, **Me'rifetu 'Ulûmi'l-Hadîs**, s. 164.

¹¹⁴⁹ İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, III, 694.

¹¹⁵⁰ Bkz. **Suâlâtu Muhammed b. Osman b. Ebî Şeybe li İbn el-Medîni**, el-Mektebetu's-Şâmile, s. 87, (soru:80).

¹¹⁵¹ Bkz. İbn Ma'in, Yahya b. Ma'in Ebû Zekeriyâ, **Târîhu İbn Ma'in Rivayetu Osman b. Sa'id ed-Dârimî**, Dâru'l-Me'mûn, Dimaşk 1400, s. 197, Hno: 722.

¹¹⁵² İbn Hibbân, **es-Sikât**, V, 351

¹¹⁵³ el-'İclî, **Me'rifet's-Sikât**, (I-II), Mektebetu'd-Dâr, Medine 1985/1405, II, 403.

¹¹⁵⁴ Bkz. Müslim, İmâre, 67, Hno: 1856.

¹¹⁵⁵ Bkz. Tirmizî, Edeb, 20, Hno: 2767.

¹¹⁵⁶ Bkz. İbn Huzeyme, **Sahîh**, Vudû', 187, Hno: 249.

¹¹⁵⁷ Zehebî, **Siyer**, V, 380.

¹¹⁵⁸ Zehebî, **Siyer**, V, 382.

¹¹⁵⁹ İbn Kayyım el-Cevziyye, **Zâdu'l-Me'âd**, Müessesetu'r-Risâle, (I-V), Beyrut 1994/1415, V, 457.

Hâkim en-Neysâbûrî, “*Tedlîs, Hicâz, Haremeyn, Mısır ve ‘Avâlî ehlinin mezhebi değıildi.*”¹¹⁶⁰ demektedir. Bu açıdan da baktığımızda Ebû Zübeyr Mekkelî olduğı için tedlîs ehli olanlar arasına girmemektedir.

Ayrıca Ebû Zübeyr’in rivayetlerini ‘an sığasıyla rivayet etmesi onun mudellis olduğunu göstermez. Çünkü Muteahhir ulemânın hadis tahammül sığasını Haddesenî/Haddesenâ, Ahberenî/Ahberenâ şeklinde zikretmelerinin aksine, mutekaddim ulemâ, ekseriyetle hadisleri mu’an’an sığa ile rivayet etmişlerdir. Hadislerin senedleri incelendiğinde bu açıkça görülecektir. Bunun için onlar, bazen semalarını zikrederken bazen ‘an sığasıyla nakletmişlerdir. Ebû Zübeyr’in hadislerinde de bu husus açıkça görülür. Aynı rivayetler bazen semâ’ sığasıyla bazen de ‘an sığasıyla rivayet edilmiştir.

Misal olarak Müslim’de geçen bir hadisin senedi:

Birinci Sened:

Muslim (**Haddesenâ**)→ Ebû Bekir b. Ebî Şeybe (**Haddesenâ**)→ Alî b. Misher (**‘an**)→ İbn Cüreyc (**‘an**)→Ebû Zübeyr (**‘an**)→Câbir b. Abdullah (r.a.)

İkinci Sened:

Muslim (**Haddesenâ**)→ Alî b. Haşrem (**Ahberenâ**)→ ‘İsâ b. Yûnus (**‘an**)→ İbn Cüreyc (**‘an**)→(Tehvîl)

İbn Hümejd (**Ahberenâ**)→Muhammed b. Bekr (**Ahberenâ**)→ İbn Cüreyc (**Ahberenî**)→Ebû Zübeyr (**Semi’e**)→Câbir b. Abdullah (r.a.)

Birinci senette mu’an’an olan tahammül sigaları ikinci senette sem’a sigasıyla nakledilmiştir. Bu durum Ebû Zübeyr’in mu’an’anlarının -Allah’u A’lem- sem’a anlamına geldiğini göstermektedir.

Ebû Zübeyr’i tedlîs ile itham eden ilk âlim Nesâî (ö. 303)’dir. Nesâî müdellis râvîlerin isimleri arasında onun da ismini vermiş ancak delillerini zikretmemiştir.¹¹⁶¹ Yahya b. Ma’in şöyle demektedir: Leys, Rûkn ve Makam arasında Ebû Zübeyr’e yemin

¹¹⁶⁰ Hâkim en-Neysâbûrî, **Me’rifetu ‘Ulûmi’l-Hadîs**, s. 164.

¹¹⁶¹ Nesâî, **Zikru’l-Müdellisîn**, Dâru ‘Alemlî’l-Fevâid, Mekke 1423, s. 121,

ettirerek dedi ki: Bu hadisleri Câbir'den dinledin mi? Ebû Zübeyr, “Allah adına yemin ederim ki onları Câbir'den dinledim” diyerek üç defa tekrar etti.¹¹⁶²

Ebû Zübeyr'e sual edildiğinde irsâl yaptığı râvîleri söylemiş, bu râvîlerin sıkı râvîler olduğu yukarıda zikredilmişti. Dolayısıyla Ebû Zübeyr sikâlardan tedlîs yapan râvîler tabakasına dâhil olmalıdır. Nitekim sahâbe veya tabiûndan olsun onun tüm şeyhleri de sıkı olanlardır. Bunlar arasında Sa'îd b. Cübeyr el-Esedî (ö. 95), 'Îkrime (ö. 104), Tâvus b. Keysân (ö. 106), Abdullah b. Ebî Seleme (ö. 106), 'Atâ b. Ebî Rebâh (ö. 114), Muhammed b. Alî İbn el-Hanefiyye (ö. 80?) ve daha birçok tabiûn ulemâsı vardır.¹¹⁶³

Ebû Zübeyr, rivayet ettiği hadislerin kahir ekserinde semâ'ını açıkça zikrederken, birçoğunu sorduğu suallerin karşılığı olarak almıştır. Mekke'de Câbir b. Abdullah (r.a.)'a bir süre komşu olması da, çokça hadis tahammülü için ona fırsat vermiştir. 'Amr b. Dînâr (ö. 126) Ebû Zübeyr'in ibadete ve ilme olan aşkını “O, sâlih biri idi, Mescid-i Harâm'da sabahlardı.” diyerek ifade etmiştir.

Ebû Zübeyr'in, başkalarından sema'en aldığı birçok hadisin sıhhatini tespit için, Câbir'e gelip sual ettiği görülmektedir. O şöyle demektedir: 'Ubeyd b. 'Umeyr'in deve zekâtı hakkında bir hadis söylediğini işittim. Hemen gelip Câbir'e sual ettik. Câbir (r.a.) da 'Ubeyd b. 'Umeyr gibi söyledi.¹¹⁶⁴ Ebû Zübeyr, tabiûndan olan 'Ubeyd b. 'Umeyr'den dinlediği hadisi bizzat sahâbîden dinlemek istemiştir. Gerek shhâtî ve âlî isnâdı elde etmek, gerekse hadiste noksan veya ziyade varsa tespit etmek bunu yapmıştır.

Ebû Zübeyr, Câbir b. Abdullah yanında Hz. Âişe (ö. 58), Cübeyr b. Nadîr (ö. 59), Ebû Üseyd es-Sa'idî (ö. 60), Ümmü Seleme (ö. 62), Abdullah b. 'Amr b. 'Âs (ö. 63), İbn Abbâs (ö. 68), İbn Ömer (ö. 73), İbn Zübeyr (ö. 73), Ebû't-Tüfayl 'Âmir b. Vâsile el-Leysî (ö. 110) gibi birçok sahâbîden de hadis tahammülünde bulunmuştur. Doğum tarihi (d. 48) ile vefat tarihi (ö. 126) arasındaki zaman dilimine bakıldığında mu'âsaret ile likâ imkânında da sıkıntı görülmemektedir. Mekke'de mukim olması ve Mekke'nin de, sahâbe, ulemâ ve ehl-i imanın uğrak yeri olması, ona birçok sahâbî ile görüşme imkânı sağlamıştır.

¹¹⁶² İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, Thk. Adil Murşid, Müessesetu'r-Risâle, (I-IV), III, 695.

¹¹⁶³ Zehebî, **Siyer**, V, 380 vd, İbn Hacer, **a.g.e.**, III, 694 vd.

¹¹⁶⁴ Ahmed, **Müsned**, XXII, 334-335, Hno: 14442.

Netice olarak Ebû Zübeyr'in Hz. Câbir başta olmak üzere bazı sahâbîlerden hadis sema'ında şüphe olmadığı, tedlisinin de sika râvîlerden olduğu ortaya çıkmaktadır.

c) Şu'be b. Heccâc'ın Tenkidi

Ebû Zübeyr, her ne kadar cerh ve ta'dîl âlimlerinin çoğunluğu tarafından ta'dîl edilmişse de onu tenkid edenler de olmuştur. Bunların başında cerh ve ta'dîl imamlarından Şu'be (ö. 160) gelmektedir. Şu'be dışında Eyyûb es-Sahtiyânî'nin de onu adâlet bakımından eleştirdiği söylenmiştir.¹¹⁶⁵

İbn Sa'd (ö. 230), *Tabakât*'ında şöyle demektedir: “*Ebû Zübeyr, hadisleri çok ve sika bir râvîdir. Lâkin Şu'be, bir muamelede yaptığı iddia ettiği bir durumdan dolayı hadislerini almamıştır. Zehebî (ö. 748), "Ebû Zübeyr, mutlak za'fını gerektirmeyen bazı durumlarla kusurlu bulunmuştur ki, bunlardan biri de tedlîstir. Şu'be hariç, onun rivayetlerinde tavakkuf eden olmamıştır."* diyerek Şu'be'yi haklı bulmamıştır.¹¹⁶⁶ İbn Hibbân ile İbn Adîy de, Şu'be'yi bu tenkidlerinde haksız görmüşlerdir.

Şu'be'yi, Ebû Zübeyr'in hadislerini terke götüren üç neden kaynaklarda zikredilmiştir:¹¹⁶⁷

Birincisi, Tartının kendi tarafına ağır basmasını arzuladığı,¹¹⁶⁸

İkincisi, Namazını arzulanan şekilde kılmadığı,¹¹⁶⁹

Üçüncüsü, Erken sinirlendiği ve kendisini sinirlendirenlere iftirada bulunduğu,¹¹⁷⁰

İbn Hibbân, birinci maddede açıklanan kusurun cerh için bir sebep sayılmayacağını söyleyerek reddetmiştir.¹¹⁷¹

İkinci maddedeki namazı arzulanan şekilde kılmama kusuruna gelince, aslında bu, kişiden kişiye değişen bir durumdur. Ebû Zübeyr'in namazlarını Şu'be'nin istediği şekilde kılmaması ya da onun kadar uzun vakit namaz üzerinde kalmaması, rivayetlerini terketmek için geçerli bir sebep olamaz. Mekke-i Mükerrreme'de yaşayıp tabi'ûndan olan ve 'Amr b.

¹¹⁶⁵ Mehmet Ali Sönmez, “Ebû'z-Zübeyr”, *DİA*, X, 355 vd.

¹¹⁶⁶ Zehebî, *Siyer*, V, 380.

¹¹⁶⁷ Zehebî, *a.g.e.*, V, 380 vd; *Mîzân*, IV, 37.

¹¹⁶⁸ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXVI, 409.

¹¹⁶⁹ el-'Ukaylî, *a.g.e.*, IV, 131.

¹¹⁷⁰ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IX, 392; Zehebî, *Mîzân*, IV, 40.

¹¹⁷¹ İbn Hacer, *a.g.e.*, IX, 392.

Dînâr'ın, “*Mescîd-i Harâm da sabahlayan sâlih biriydi.*” dediği bir kişinin, dinin direği addedilen namazlarını güzel kılmaması makul da görünmemektedir.

Üçüncü maddedeki tenkide gelince, bundan Ebû Zübeyr'in (ö.126) çabuk sinirlenen bir yapıda olduğu sonucu çıkarılabilir. Özellikle biri onu üzdüğünde ve hâsseten yaşı ilerleyip altmışın üstüne çıktığında onun bu vasfının ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Zaten Şu'be'nin (ö. 160) Ebû Zübeyr (ö. 126) ile olan likâsı da bu dönemlerinde olmuştur. Çünkü Şu'be dışında Ebû Zübeyr'i bu kusurla itham eden kimse olmamıştır. Bilakis Ya'lâ b. 'Atâ gibi onun hem dönemleri, “*İnsanlar arasında akli en kâmil olanlardan biriydi.*” demişlerdir.¹¹⁷²

Ayrıca Şu'be'nin (ö.160), Ebû Zübeyr'e (ö. 126) yönelttiği tenkitleri, hadîs rivayetiyle ilgili değildir. Bu durum İbn Receb el-Hanbelî'nin de dikkatini çekmiş ve şöyle demiştir: “*Şu'be, Ebû Zübeyr'i kizble ya da su-i hıfz ile itham etmemiştir.*” hatta tedlîs ile de itham etmemiştir.¹¹⁷³ İmâm Tirmizî de Şu'be'yi bu konuda tutarsız olmakla tenkid ederek: “*Şu'be, Ebû Zübeyr el-Mekkî'yi, Abdülmelik b. Abî Süleymân'ı ve Hakîm b. Cübeyr'i zayıf râvîlerden addetmiş ve rivayetlerini almamıştır. Hâlbuki Şu'be, Câbir b. el-Cu'fî vs. gibi hıfzı ve adaleti son derece zayıf olan râvîlerden hadis tahdîs etmiştir.*”¹¹⁷⁴ demiştir. İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin, Câbir el-Cu'fî hakkında; “*Onun gibi yalancı birine rastlamadım.*” dediğini burada hatırlatmakta fayda vardır.¹¹⁷⁵

Her ne kadar ömrünün sonlarında ihtilâti söz konusu olsa da Ebû Zübeyr (ö.126), aslında Câbir b. Abdullah'ın talebeleri arasında hıfzı en güçlü olan talebesidir. Daha önce de açıklandığı gibi birçok cerh ve ta'dîl âlimi onu tevsîk etmişlerdir.¹¹⁷⁶

Sonuç olarak Şu'be'nin Ebû Zübeyr'e yaptığı tenkidler, bazı özel durumlardan kaynaklanmıştır. Onun sıdkına ve zabtına zarar verecek tenkidler değildir. Şu'be'nin, Ebû

¹¹⁷² Zehebî, **Mîzân**, IV, 37.

¹¹⁷³ Mehmet Ali Sönmez, Tedlîs yaparak rivayette bulunmayı zina etmek ve hadis konusunda yalan söylemekle eş tutan Şu'be'nin Ebû'z-Zübeyr'in bütün rivayetlerini reddederken bu hususu ön planda tuttuğunu söylemiştir. Kanaatimize göre yukarıda da ifade edildiği üzere Şu'be, Ebû Zübeyr'i tedlîs ile değil özel bazı durumlar için tenkid etmiştir. Bkz. Mehmet Ali Sönmez, “Ebû'z-Zübeyr”, **DİA**, X, 355 vd.

¹¹⁷⁴ Tirmizî, **İlel** (Sünen Sonunda), V,756.

¹¹⁷⁵ İbn Hibbân, **Sahîh**, V, 471.

¹¹⁷⁶ Zehebî, **Mîzân**, IV, 37 vd.

Zübeyr'den hadis almaması bu tenkidlerinden dolayı değil, hıfzının zayıfladığı dönemde onunla mülâkî olmasındandır.

6.2. Ebû Süfyân Talha b. Nafi'

Hiz. Câbir'in talebelerinden Ebû Süfyân künyesiyle bilinen Talha b. Nâfi' el-İskâf el-Vâsîti, Iraklıdır, Sadûk bir râvidir. Muslim, *Sahih*'inde 4 rivayetine yer vermiştir. Buhârî ise rivayetlerine mutabaat için yer vermiştir.

Ebû Hatım'a göre Ebû Zübeyr ondan daha sıkadır. Buna rağmen Şu'be Ebû Süfyân'dan hadis almışken Ebû Zübeyr'den almamıştır. Ahmed b. Hanbel ve diğerleri "*Leyse bihi be'sun*" diyerek sika addetmişlerdir.

Ebû Süfyân da, vicâde yoluyla Sahife'den rivayet etmekle tenkid edilmiştir. Süfyân b. 'Uyeyne, "*Ebû Süfyân'ın Câbir'den rivayeti sahifedendir*" demektedir. Ebû Zür'a'ya sorulduğunda, "*Onun için "sıkadır" dememi mi istiyorsunuz, sikâ olan Süfyân ile Şu'be'dir.*" demiştir.¹¹⁷⁷ Hâkim en-Nîsâbûrî ise onun için "*Tabiündandır, sika râvîlerden tedlis yapar.*"¹¹⁷⁸ demiştir.

İbn Hacer; "*Ebû Süfyân (Talha b. Nafi') Mekke'de Câbir'e altı ay komşuluk etmiş olsa da, Câbir'den rivayetleri Sahife'dendir*" demektedir.¹¹⁷⁹ İbn Ebî Hâtım ise babasının, "*Ebû Süfyân, Câbir b. Abdullah ile Süleymân el-Yeşkurî'nin sahifelerini almıştır.*" dediğini nakletmiştir.¹¹⁸⁰ Şu'be de, Hiz. Câbir'den yaptığı rivayetlerinin Süleymân b. Kays el-Yeşkurî'nin Sahifesi'nden olduğu görüşündedir.¹¹⁸¹ A'meş Süleymân b. Mihrân, Ebû Süfyân'ın; "*Altı ay Câbir'e komşuluk ettim.*"¹¹⁸² dediğini aktarmış, buna rağmen Şu'be, "*Bu ifadeden semâ' açıkça anlaşılmamaktadır. Nice komşular vardır ki, komşusunun halinden bihaber iken, bir misafir onun esrârına muttalidir.*" diyerek karşı çıkmıştır.¹¹⁸³ Şu'be ile İbn el-Medînî, Ebû Süfyân'ın (Talha b. Nafi') **Câbir'den sadece dört hadis sema'ı** olduğunu söylemişlerdir.¹¹⁸⁴ Yine Ebû Süfyân: "*Câbir'den aldığımız (hadislerin*

¹¹⁷⁷ Zehebî, *Siyer*, V, 294.

¹¹⁷⁸ Hâkim en-Neysâbûrî, *Me'rifetu 'Ulûmi'l-Hadîs*, s. 164.

¹¹⁷⁹ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 243.

¹¹⁸⁰ Muğoltay, *a.g.e.*, I, 174.

¹¹⁸¹ el-'Ukayli, *ed-Du'afau'l-Kebir*, II, 224.

¹¹⁸² İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VIII, 169, Hno: 13465.

¹¹⁸³ Muğoltay, *Şerhu Sünen-i İbn Mâce*, I, 174.

¹¹⁸⁴ Ahmed, *Müsned*, II, 248, Muhakkikin dip notu.

zabtı) konusunda, benim hafızam daha kuvvetli idi. Lakin Süleymân el-Yeşkûrî yazardı”¹¹⁸⁵ demektedir.

Bu bilgiler doğrultusunda şunlar söylenebilir. Câbir’in sahîfelerde yazılı hadisleri, özellikle de Süleyman b. Kays el-Yeşkûrî’nin Sahifesi, Ebû Süfyân’ın eline geçmiş ve Ebû Süfyân Hz. Câbir’in bazı hadislerini vicade yoluyla rivayet etmiştir. Aslında Ebû Süfyân’ın Câbir’den semâ’ı kat’îdir ve rivayet ettiği hadisler arasında bunlar da yer almıştır. Lakin Ebû Süfyân’ın Hz. Câbir’den kaç hadisi semâ’ın aldığı bilinmemektedir. Şu’be’nin, Ebû Süfyân’ın sadece dört hadis semâ’ının olduğu bilgisi kıllete hamledilmelidir. Yani Ebû Süfyân’ın semâ’ın aldığı, vicade yoluyla aldıklarından daha azdır. Ebû Süfyân gibi tabiûndan birinin, Câbir b. Abdullah (r.a.) gibi meşhur, alîm, fakîh, hafız, imam, müctehid bir sahabiye altı ay komşuluk etmesi ve ondan hadis sema’ının olmaması, ya da sadece dört hadis almış olması isabetli değildir. Nitekim el-Bustî de bu iddiayı kabul etmemekte ve: “*Sikâların ondan rivayet etmeleri semâ’ını gerekli kılmaktadır.*” demektedir.¹¹⁸⁶ İmam Tirmizî de, Ebû Süfyân’ın hadisleri için “Hasenun sahîhun” diyerek semâ’ının olduğuna kanaat getirmiştir. Ebû Zur’a da, “*Ebû Süfyân’ın Ömer’den rivayetleri mürsel, Câbir’den rivayetleri ise daha sahihtir.*” demiştir. Ahmed b. Hanbel şöyle bir bilgi aktarmıştır: Ebû Beşîr, Ebû Süfyân’a; “*Niçin Süleyman el-Yeşkurî’nin Câbir’den rivayette bulunduğu kadar, sen de rivayette bulunmuyordun?*” diye sorunca Ebû Süfyân: “*Çünkü Süleymân yazardı ben ise yazmazdım.*” demiştir.¹¹⁸⁷ Ebû Süfyân, bu sözle aslında Hz. Câbir’den semâ’ının çok olduğunu ancak aldıkları hadisleri yazmadığı için hepsini hatırlamadığını ifade etmiştir. Ayrıca Ebû Beşîr’in kastedtiği -Allahu A’lem- Süleymân el-Yeşkûrî’nin Sahifesi’ndeki rivayetlerdir. Çünkü Süleymân el-Yeşkûrî Hicrî 70’lerde Câbir b. Abdullah (r.a.) daha hayatta iken vefat etmiştir. Dolayısıyla onun Câbir’den hadis rivayet etme fırsatı olmamıştır. Hem Süleymân el-Yeşkûrî’nin Câbir’in Müsned’indeki merviyyâtı toplamda 12 tane iken Ebû Süfyân’ın 127 tanedir. Ebû Süfyân, bazı rivayetlerinde samâ’ını izhâr eden tahammül sığaları da kullanmıştır. سمعت جابرا sigasıyla edâ ettiği bir rivayette Câbir (r.a.), Rasûlullah’ın şöyle buyurduğunu işittiğini söylemektedir: “*Sizden biri Allah’a karşı*

¹¹⁸⁵ Buhârî, **Târîh**, IV, 346.

¹¹⁸⁶ Muğoltay, **a.g.e.**, I, 174, (el-Bustî’nin **Kitâbu’s-Sikât**’ından naklen)

¹¹⁸⁷ Ahmed, **el-’İlel ve Ma’rifetu’r-Ricâl**, II, 248; Muğoltay, **a.g.e.**, I, 1503.

hüsnü zan sahibi olmadan sakın ölmesin.”¹¹⁸⁸ Netice olarak Ebû Süfyân, Hz. Câbir’in bazı hadislerini vicâde yoluyla almış olsa da semâ’ında şüphe yoktur.

6.3. Ebû Câfer, Muhammed el-Bâkır

Hz. Câbir’in önemli talebelerinden biri de, İmâmiyye Şî’asının masum ve dine dair her şeyi bildiklerini iddia ettikleri on iki imamdan biri kabul edilen, İmâm Ebû Câfer Muhammed el-Bâkır’dır. İsmi Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib el-Hâşimî olan Muhammed el-Bâkır (ö.114), Hicrî 56’da dünyaya gelmiştir. Hayatının büyük bir kısmını Medine’de geçirmiştir. Câbir b. Abdullah’tan 70 kadar hadis rivayet etmiştir, ondan başka babasından, Abdullah b. Ömer, Ebû Saîd el-Hudrî gibi sahâbîlerden de hadis nakletmiştir. Bazı sahâbîlerden de mürselleri vardır.

Müctehid bir imam olan Ebû Cafer, Nesâî ve başkaları tarafından Medine'nin fukehâ tabiûnundan sayılmıştır. Hz. Peygamber’e benzemesinden dolayı kendisine "el-Bâkır"¹¹⁸⁹ lakabı verilmiş, huffâz onu “muhtecun bih” kabul etmişlerdir.

O, aynı zamanda Câbir’in hadislerini yazan talebelerinden biridir. Abdullah b. Muhammed b. Akîl şöyle demektedir: “*Ebû Cafer’le beraber sık sık Câbir b. Abdullah’ın yanına gider, öğrendiğimiz hadisleri beraberimizde götürdüğümüz küçük levhalara yazardık.*”¹¹⁹⁰

İmâmiyye kaynaklarındaki rivayetlere göre, çocukluk devresinde iken Resûl-i Ekrem’e benzerliği sebebiyle Câbir b. Abdullah (r.a) tarafından tanınmış ve kendisine Resûlullah’ın selâmları iletilmiştir.¹¹⁹¹ Çalışmanın üçüncü bölümünde bu iddia üzerinde durulmuştur.

Ebû Cafer, daha hayatta iken Kûfe’de 70.000 gizli rivayete mazhar olduğunu ileri süren Mugîre b. Saîd el-İclî, Câbir b. Yezîd el-Cu’fi ve Hamza b. Umâre el-Berberî gibi müfrit taraftarları ortaya çıkmıştır. Ebû Cafer, bu kişilerle bir ilgisinin bulunmadığını

¹¹⁸⁸ İbn Hibbân, **Sahîh**, II, 403, Hno: 637, Muhakkik Şuayb el-Arnâvut, hadisin dip notunda “Ebû Sufyân’ın Câbir’den rivayet ettiği hadisleri sahifedendir.” demektedir.

¹¹⁸⁹ Bâkır arapçada بَقْرُ الْعِلْمِ den gelmektedir. Yani "ilmi yardı, aslını ve hafisini bildi."

¹¹⁹⁰ er-Remâhurmuzî, **el-Muhaddisu'l-Fâsil Beyne'r-Râvî Ve'l-Vâ'i**, Thk. Muhammed Accâc, el-Hafîb, Beyrut 1971, Hno: 227

¹¹⁹¹ Ya’kübî, **Târîh**, II, 320; Küleynî, **el-Kâfî**, I, 297-298; Şeyh Sadûk, İbn Bâbeveyh, **Men Lâ Yehduruhu'l-Fakîh**, IV, 189; Bu iddia ileriki bölümlerde işlenecektir.

açıklamak zorunda kalmıştır. Ölümüyle birlikte ortaya çıkan vâkife fırkalarından Bâkırıyye grubu, *Câbir b. Abdullah'ın kendisine Hz. Peygamber'den selâm getirdiği yolundaki rivayete dayanarak, onun beklenen mehdî olduğunu, ölmediğini, yeryüzüne tekrar döneceğini ileri sürmüştü de bu telakki uzun süre devam etmemiştir.*¹¹⁹²

Onun özellikle ilk iki halife hakkındaki görüşleri bizim için önem arz etmektedir. Bu aynı zamanda onun bugünkü anlamda bir Şî'î olup olmadığını orataya koyacağı gibi, Şî'a'nın "İmâmî" dedikleri Câbir b. Abdullah'ın da bu anlamda görüşlerini yansıtacaktır. Zira bu günkü anlamda olmasa bile Şîiliğin, o dönemde ortaya çıktığı daha önce ifade edilmişti.

İbn Fudayl, Sâlim b. Ebî Hafsa'dan rivayetle şöyle demiştir: "Ebû Cafer'e ve oğlu Cafer'e, Ebû Bekir ile Ömer'i sordum. Bana: *"Onlara dost ol. Düşmanlarından ise uzak dur. Çünkü onlar hidayet'in imamları idi."* dediler. Yine İshak el-Ezrak, Bessâm es-Sayrefî'den naklen der ki: Ebû Cafer'e, Ebû Bekir ile Ömer'i sordum; *"Allah'a yemin ederim ki, ben onları dost edinmişim. Onlara çokça istiğfarda bulunuyorum. Ehl-i Beyt'imden her kime ulaştıysam hepsi de onları dost ediniyorlardı."* dedi.

Câbir el-Cu'fî, Muhammed b. Ali'nin: *"Fatıma'nın oğulları Ebû Bekir ve Ömer konusunda en güzel sözü söylemek üzere ittifak etmişlerdir."* dediğini rivayet etmiştir.

Râfîzî Sâlim b. Ebî Hafsa da şöyle demektedir: Ben hasta olan Ebû Cafer'in yanına girdim. Ebû Cafer -sanırım beni gördüğü için-: *"Allahım, ben Ebû Bekir ile Ömer'i dost ediniyor, seviyorum. Allahım, eğer içinde bunun dışında bir şey varsa kıyamet günü beni Muhammed'in (s.a.s.) şefaatine nâil kılma."* dedi.

İsâ b. Yûnus, Abdülmelik b. Ebî Süleymân'ın da şöyle dediğini rivayet ediyor: Muhammed b. Ali'ye: *"Şüphesiz, sizin veliniz Allah, onun Resulü ve iman edenlerdir"*¹¹⁹³ dediğimde, *"Onlar (İman edenler) Allah Resul'ünün ashâbıdır"* dedi. Ben: *"Onlar (Şîiler), Ali'dir diyorlar."* dediğimde, *"Ali de onlardan biridir."* dedi. O, yine şöyle demiştir: *"Onlar benim Mehdî olduğumu iddia ediyorlar. İddia ettiklerinin aksine ecelim yakındır."*

¹¹⁹² Mustafa Öz, "Muhammed el-Bakır", **DİA**, XXX, 506.

¹¹⁹³ Mâide, 58.

Ebû Cafer'in Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'i öven bütün bu ifadeleri yanında, içtihatlarında ilk iki halifeyi örnek aldığı da görülmektedir:

'Urve b. Abdullah şöyle demektedir: Ebû Cafer'e kılıçları süslemenin caiz olup olmadığı hükmünü sordum. Ebû Cafer, "*Bunda bir sakınca yoktur. Nitekim Ebû Bekir es-Siddîk de kılıcını süslemiştir.*" dedi. 'Urve, "Sen onun için Sıddîk mi diyorsun" dediğinde, Ebû Cafer yerinden fırlayarak, kibleye döndü ve "*Evet es-Sıddîk, es-Sıddîk, es-Sıddîk*" diyorum. "*Her kim es-Sıddîk demezse Allah dünya ve ahirette onun hiç bir sözünü doğru kabul etmesin.*" dedi.¹¹⁹⁴

Görüldüğü gibi Ebû Cafer, her mümin gibi Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in faziletteki haklarını vermiş ve Sahîh Sünnet'e bağlı kalmıştır. Dolayısıyla bugünkü anlamda bir şî'î imâmî olduğunu söylemenin ilmî bir dayanağı yoktur.

6.4. Vehb b. Münebbih

Câbir b. Abdullah'tan rivayette bulunan Vehb b. Münebbih (ö.114), israiliyyât rivayet etmekle tenkid edilmiştir. Hemmam b. Münebbih'in kardeşidir. Ka'bu'l-Ahbâr, Abdullah b. Selâm ve bir sonraki nesilden olan Vehb b. Münebbih'in, Ehl-i Kitab'a ve hâsseten israiliyyata dair haberlerin, İslam literatürüne geçmesinde önemli rol oynadıkları¹¹⁹⁵ iddia edilmiştir.

Vehb'in Ehl-i Kitabın sahifelerini ve israiliyyatı en iyi bilenlerden biri olduğu doğrudur. Özellikle peygamberler tarihi ve isrâîlî haberler onun uzmanlık alanı idi. israiliyyat alanındaki bilgisinin Ka'bu'l-Ahbâr ve Abdullah b. Selâm'dan ileride olduğunu söylediği de nakledilmektedir. Yahudi kaynaklı rivayetleri çok iyi bilmesi onun Yahudi asıllı olduğunu hatıra getirirse de Gazzâlî dışında hiçbir müellif bundan söz etmemiştir.¹¹⁹⁶ Vehb'in annesi aslen Himyer'lidir. Babası Hz. Peygamber zamanında Müslüman olmuş ve Muâz b. Cebel'den rivayette bulunmuştur.

Vehb'in şöhret kazanmasında, zengin ilminin ve kültürel birikiminin büyük rolü vardır. Kardeşi Hemmâm hadis rivayetiyle tanınırken, o daha çok kadîm tarihe ilgi duymuştur.

¹¹⁹⁴ Zehebî, **Siyer**, IV, 401-409; Mustafa Öz, "Muhammed el-Bâkir", **DİA**, XXX, 506.

¹¹⁹⁵ Yavuz Köktaş, **Günümüz Hadis Problemleri**, 211; Musa Bağcı, **Hadis Tarihi**, s.42.

¹¹⁹⁶ Mahmut Demir - Mehmet Emin Özafşar, "Vehb b. Münebbih", **DİA**, XLII, 609.

Ebü'l-Hasan el-İclî, Ebû Zür'a er-Râzî, Nesâî ve İbn Hibbân gibi âlimlerden Vehb'in sika bir râvî olduğu nakledilmiştir. Onu meşhur bir kıssacı ve büyük bir âlim olarak tanıtan Zehebî, Vehb'i yalnızca Fellâs'ın zayıf saydığına işaret etmektedir. Rivayetlerinin Kutub-i Sitte'de yer alması Vehb'in sika kabul edildiğinin önemli bir delilidir. Vehb'in rivayetlerinin genel kabul görmesinde, hakîmane ve dindar kişiliğinin rolü vardır. Ekseri ulemânın Vehb hakkındaki olumlu görüşlerine katılmadığını söyleyen M. Reşîd Rızâ, rivayetler veya teşeyyu' doktrini aracılığıyla İslâm'ı içeriden yıkmaya çalışan Farşlılar'la iş birliği içine girdiğini ileri sürmüştür.¹¹⁹⁷ Vehb b. Münebbih aracılığıyla birçok İsrâilî rivayetin tefsir kitaplarına girdiğini, ancak bunların bizzat Vehb tarafından uydurulduğu düşüncesini benimsemediğini söyleyen Muhammed b. Muhammed Ebû Şehbe de isrâiliyyat'ın nakline aracılık etmesi yüzünden Vehb'in eleştirilebileceğini belirtmiştir.

Vehb'in Ehl-i kitap kaynaklarından yaptığı nakiller hadisçiler tarafından makbul sayılmamıştır. Hatîb el-Bağdâdî Vehb'in, kardeşini Şam'a gönderip kitap satın aldığını ve bunları Arapçaya aktardığını belirten Yahyâ b. Maîn'e ait bir ifadeye eserinde yer vermiş ve bu tür nakillerden uzak durulması gerektiğine işaret etmiştir.¹¹⁹⁸

Musteşriklerin fikirlerini savunmakla bilinen Ebû Reyze de, Vehb b. Münebbih'i Ka'bu'l-Ahbâr gibi hadislere isrâiliyyât haberleri sokmakla itham etmiştir.¹¹⁹⁹ Hatta Ebû Hureyre'yi isrâiliyyat haberleri Vehb'den almakla tenkit etmiştir. Ebû Şehbe, Ebû Reyze'ye reddiye babında yazdığı kitabında onun tüm haksız ve insafsızca olan iddialarını cevaplamıştır.¹²⁰⁰ Ancak bu konuda Câbir b. Abdullah (r.a.) hakkında herhangi bir tenkide yer verilmemiştir.

Vehb b. Münebbih'le ilgili ikinci bir iddia ise Câbir'den semâ'nın olmadığı ve rivayetlerinin kendisine ulaşan bir sahifeden olduklarına dairdir. Bu iddia Yahyâ b. Maîn'e aittir. Nesâî "leyse bihi be'sun" diyerek rivayetlerini alırken¹²⁰¹ İbn 'Asâkir, Yahyâ b. Maîn'in görüşüne katılmıştır.¹²⁰² Muhtemelen Yahyâ b. Maîn ve onun görüşünü

¹¹⁹⁷ Muhammed Abduh, **Tefsîrü'l-Menâr**, IX, 44.

¹¹⁹⁸ Mahmut Demir, Mehmet Emin Özavşar, "Vehb b. Münebbih", **DİA**, XLII, 608-609.

¹¹⁹⁹ Muhammed Ebû Reyze, **Advâun ale's-Sünnetil'-Muhammediyye**, s. 122 vd.

¹²⁰⁰ Ebû Şehbe, **Difâun- 'Ani's-Sünne**, s. 82.

¹²⁰¹ Zehebî, **Tehzîbu Tehzîbi'l-Kemâl**, I, 372.

¹²⁰² İbn 'Asâkir, **Târîhu Medîneti Dimaşk**, 63. Cilt, s. 376.

savunan âlimlere, Vehb b. Münebbih'in Câbir'den semâ'ını serâheten belirttiği rivayetleri ulaşmadığından ihtiyatlı davranmışlardır. Halbuki İbn Hibbân ve İbn Huzeyme'nin *Sahîh*'lerindeki birçok rivayette Vehb b. Münebbih, “*Câbir bana haber verdi*” “*Câbir'e sordum*” gibi siğâlarla semâ'ını serâheten belirtmiştir.¹²⁰³ Buhârî de *Sâhîh*'inde Vehb'in Câbir'den rivayet ettiği bir hadisine cezm siğasıyla mu'allak yer vermiştir.¹²⁰⁴ Mizzî de bu rivayetleri dikkate alarak Yahyâ b. Ma'in'in görüşünü reddetmiştir. Ayrıca Mizzî, “*Vehb'in kardeşi Hemmâm b. Münebbih'in Ebû Hureyre'den rivayet ettiği Sahife'si herkesçe bilinmektedir. Ebû Hureyre ise Câbir'den önce vefat etmiştir. Aynı beldede beraber yaşamış oldukları halde, nasıl olur da Vehb'in Câbir'den semâ'ı inkâr edilir.*” diyerek hayretini dile getirmiştir.¹²⁰⁵ Dolayısıyla Vehb b. Münebbih'in Câbir'den sema'mın olmadığı görüşü yerinde değildir.

Vehb'in Sahîfe'den rivayetine gelince, Accâc el-Hatîb, Vehb b. Münebbih'i de Câbir'in meclisinde ondan hadis imlâ eden talebelerinden biri olarak zikretmiştir.¹²⁰⁶ Dolayısıyla Vehb b. Münebbih'in Câbir'den imlâ ettiği bir sahifesinin olduğu anlaşılmaktadır. Sahife'si Ehl-i Beytinden gelen râvîlerce nakledilmiştir. Sahifesi'nin meşhûr isnâdı,

“**Câbir b. Abdullah → Vehb b. Münebbih → 'Akîl b. Ma'kîl¹²⁰⁷ → İbrâhîm b. 'Âkîl¹²⁰⁸ → İsmâ'il b. Abdulkerîm(ö 210)¹²⁰⁹**” şeklindedir.

Suphi es-Sâlih, “*Vehb b. Munebbih (ö.114), Câbir'in imla ettirdiği bazı hadisleri rivayet etmektedir ki, bu hadislerin de Câbir'in sahifesinden nakledilmiş olması muhtemeldir*”¹²¹⁰ demektedir. Suphî es-Sâlih'in sözünü ettiği “Câbir'in Sahîfesi”nden maksat kanaatimizce Vehb'in kendi yazdığı sahifesidir. Ahmed b. Hanbel, “*Vehb b. Münebbih'in Câbir'den rivayet ettiği hadislerin İbrâhîm b. 'Akîl'in yanında bulduklarını, bunları almak için Yemen'e gittiğini, İbrahim'in kolay kolay rivayette bulunmadığını, bu nedenle kapısında bir-iki gün bekledikten sonra ancak ondan iki hadis*

¹²⁰³ İbn Hibbân, *Sahîh*, Hno: 1247, 3034, 5839; İbn Huzeyme, *Sahîh*, I, 69, Hno: 133. Bezzâr, *Müsned*, Hno: 234.

¹²⁰⁴ Buhârî, “Tefsîr”, 30.

¹²⁰⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, III, 140.

¹²⁰⁶ Accâc el-Hatîb, *es-Sünne Kable't-Tedvîn*, s. 353, 354.

¹²⁰⁷ Münebbih'in oğludur.

¹²⁰⁸ Ma'kîl b. Münebbih'in oğludur.

¹²⁰⁹ Ma'kîl b. Münebbih'in oğludur.

¹²¹⁰ Suphi es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve İstılahları*, Çev. M. Yaşar Kandemir, İFAV, İstanbul 2007, s. 19-20.

alabildiğini, İbrâhîm b. 'Akîl hayatta olduğundan talebesi İsmâ'îl b. Abdulkerîm'in de kendilerine rivayet etmediğini dolayısıyla bu rivayetleri kimseden alamadığını" ifade etmiştir.¹²¹¹ Ahmed b. Hanbel'in *Müsend*'inde, sözünü ettiği bu iki rivayetten sadece birisini tespit ettik.

Vehb b. Münebbih'in Câbir'den aldığı rivayetleri, yukarıda anlatılan sebepten dolayı Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer almamışlardır. Ancak kaynaklar incelendiğinde bu rivayetlerin 50'den fazla olduğu görülecektir. Bu da Câbir'in bütün rivayetlerinin Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer almadıklarını da göstermektedir. Başka bir ifadeyle bir hadis dışında "Vehb b. Münebbih'in Sahîfe'si" *Müsned*'de yer almamıştır.

7. RİVAYETLERİ

Rivayet ettikleri hadis sayısına göre sahabileri *muksirûn ve mukillûn* olmak üzere ikiye ayıran âlimler, Câbir b. Abdullah'ı muksirûn yedi sahâbî arasında saymışlardır. Ashabın çoğunluğu ise mukillûn grubuna dâhildir.

Munâzir Ahsen el-Kîlanî (ö.1892/1956) *Tedvînu'l-Hadîs* isimli eserinde şöyle demektedir: "*Muksirûn sahâbîlerden biri de, Câbir b. Abdullah'tır. İbnu'l-Cevzî, Bakî b. Mahled'in Müsned'indeki rivayetlerini sayarak, "et-Tel'kîh" adlı kitabında 1506 olarak vermiştir.*¹²¹² İbnu'l-Cevzî'nin verdiği aded 1506 değil 1540'tır.¹²¹³ el-Kîlanî'nin burada verdiği sayı hatalıdır. Baki b. Mahled'in *Müsned*'ine göre her ne kadar rivayet ettiği hadis sayısı 1540 olarak verilse de, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin, Şu'ayb el-Arnâvut ve diğerlerinin tahkik ve tahricli nüshasında bu sayı tespitlerimize göre 1220'dir. *Müsned*'in 1998/1419 Beyrut, birinci baskı olan nüshasında hadisler müteselsilen numaralandırılmış, 22. ve 23. Cüzler Câbir'in *Müsned*'ine ayrılmıştır. Muhakkikler Câbir'in *Müsned*'ini tahkik ve tahric işlemi Mektebetu'z-Zâhiriyye Nüshası, Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye Nüshası, Bağdat'aki el-Mektebetu'l-Kâdiriyye nüshalarını esas almışlardır.

¹²¹¹ Ahmed, *Müsned*, XXII, 41.

¹²¹² Yaptığımız araştırmada et-Telkîh adlı eserde Câbir b. Abdullah'ın rivayetlerinin sayısı 1540'tır. Burada el-Kîlanî'nin verdiği sayı hatalıdır. Bkz. İbnu'l-Cevzî, *Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser*, s. 363.

¹²¹³ İbnu'l-Cevzî, *Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser*, s. 363.

Tâbi'undan Ziyâd b. Mîynâ¹²¹⁴ şöyle demektedir: *İbn Abbâs, İbn Ömer, Ebû Saîd el-Hudrî, Ebû Hureyre, Câbir ve eşbâhı, Osman (r.a)'ın vefatı ile birlikte başlayıp, kendileri vefat edinceye kadar, Medine'de fetva verdiler ve hadis rivayetinde bulundular. İnsanlar fetvaları artık bu beş kişiden alıyordu.*¹²¹⁵ Böylece kendisini ilim hizmetine veren Câbir (r.a.), fetva vermede şöhret kazandığı gibi “*hadis rivayetinde de sahâbenin önde gelenlerinden biri olmuştur.*”¹²¹⁶ Hz. Câbir'i muksirûn'dan kılan faktörler daha önce zikredildiğinden burada tekrara gidilmeyecektir.

Hz. Câbir'in ilk dönem kaynaklarındaki rivayetlerine geçmeden önce, Kutub-i Tis'a'daki rivayetlerini inceleyelim.

7.1. Kutub-i Tis'a'daki Rivayetleri

Hadis kaynaklarımız arasında Kutub-ı Tis'a'nın, onlar içinde de Kutub-ı Sitte'nin, onlar arasında da Sahîhayn'in ayrı bir yeri olduğu malumdur. Bu itibarla evvela Hz. Câbir'in, Sahîhayn ve Kutub-i Sitte'deki rivayetlerinden bahsedeceğiz.

Kutub-i Sitte'nin en sahîh iki kitabı Buhârî ve Muslim'in Sahihleridir. Bu iki kitabı yani *Sahîhayn*'i cem' amaçlı birçok eser yazılmıştır. Bu alandaki ilk eser, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Nasr el-Humaydî (ö. 488)'nin “*el-Cem'u Beyne's-Sahîhayn*” isimli eseridir.¹²¹⁷ Câbir b. Abdullah'ın *Sahîhayn*'daki rivayetlerini tespit etmek için, el-Humaydî (ö. 488)'nin bu eserini esas almayı uygun gördük. Müsnedler tertibinde olan eserde, her bir sahâbînin rivayetleri sırasıyla muttefekun aleyh olanlar, sadece Buhârî'nin rivayet ettikleri ve sadece Muslim'in rivayet ettikleri şeklinde verilmiştir. Müellif, sahâbîleri kısmen efdaliyet derecelerine göre de sıralamıştır. Beş kısımdan müteşekkil kitabın, ilk kısımda Aşere-i Mübeşşere'nin Müsned'leri, üçüncü kısımda da “Muksirûn” altı sahâbînin Müsned'leri yer almıştır. Eserde Câbir b. Abdullah'ın Müsned'i, İbn Abbas ve İbn Ömer'den sonra üçüncü sırada verilmiştir. Sonrasında sırasıyla Ebû Sa'îd el-Hudrî, Enes b. Mâlik ve Ebû Hureyre Müsned'leri gelmektedir. Hz. Aişe'nin Müsned'i, kadınların müsnedlerine ayrılan beşinci kısmın başında vermiştir.

¹²¹⁴ 3. Tabakadan, Tâbi'undan.

¹²¹⁵ Accâc el-Hafîb, *es-Sünne Kable't-Tedvîn*, s. 428.

¹²¹⁶ Accâc el-Hafîb, *es-Sünne Kable't-Tedvîn*, s. 385.

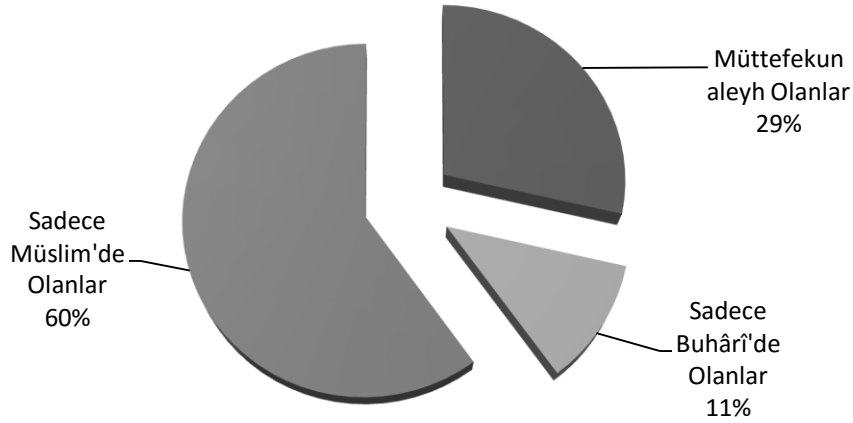
¹²¹⁷ Çakan İsmail Lütfü, *Hadis Edebiyatı*, İFAV Yayınları, İstanbul 2003, s. 145.

Kitaptaki 3574 hadisten 2093'ü, yani takriben kitabın yarısı, muksirûn 7 sahabînin rivayetlerinden oluşmaktadır. Bunlar arasında Câbir b. Abdullah'ın rivayetleri 210 tane olup, dağılımları şöyledir:

Müttefekun Aleyh Olanlar	:	60 Adet ¹²¹⁸
Sadece Buhari'nin Rivayet Ettikleri	:	24 Adet ¹²¹⁹
Sadece Muslim'in Rivayet Ettikleri	:	126 Adet ¹²²⁰
Toplam	:	210 Adet

Buna göre Câbir (r.a.)'in Kutûb-i Sitte'de yer alan 962 rivayetinden 210 tanesi Sahahayn'de yer almaktadır. Bunlardan 60'ını Buhârî ve Müslim müşterek olarak, 24'ünü yalnız Buhârî, 126'sını da yalnız Müslim rivayet etmiştir.¹²²¹

Cabir b. Abdullah'ın Buhari ve Müslim'deki Rivâyetleri (210 Hadis)

¹²¹⁸ el-Humaydî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Futûh, **el-Cem'u Beune's-Sahîhayn**, Thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb, (I-IX), Dâru İbn Hazm, Beyrut 2002/1423, II, 307-361, (1523-1582 arası no'lu hadisler).

¹²¹⁹ el-Humaydî, **a.g.e.**, II, 372-416, (1607-1732 arası no'lu hadisler).

¹²²⁰ el-Humaydî, **a.g.e.**, II, 362-371, (1583-1606 arası no'lu hadisler).

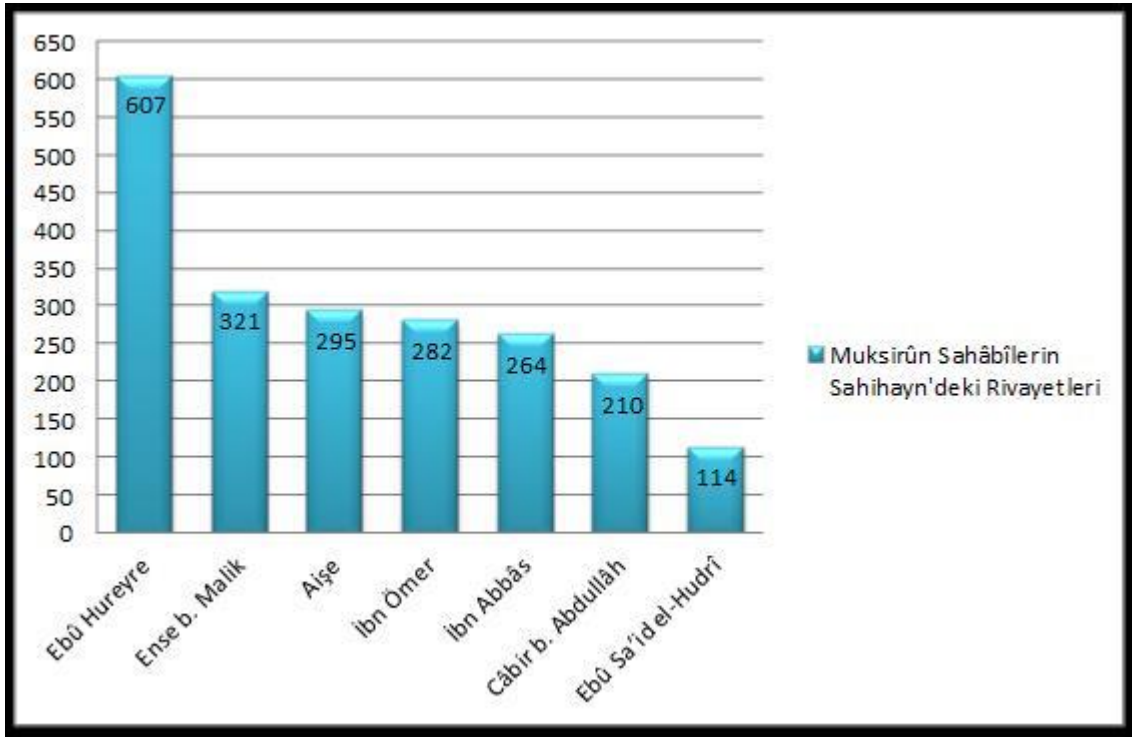
¹²²¹ İbnu'l-Cevzî, **Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser**, s. 389, İbnu'l-Cevzî Câbir'in sadece Buhârî'de olan rivayetlerinin sayısını 26 olarak vermektedir.

Şimdi de muksirûn sahabilerin *Sahîhayn*'deki rivayetlerini bir arada mukayeseli olarak görelim.¹²²²

Muksirûn Sahâbîlerin Bûhârî ve Müslim'deki Rivayetleri:

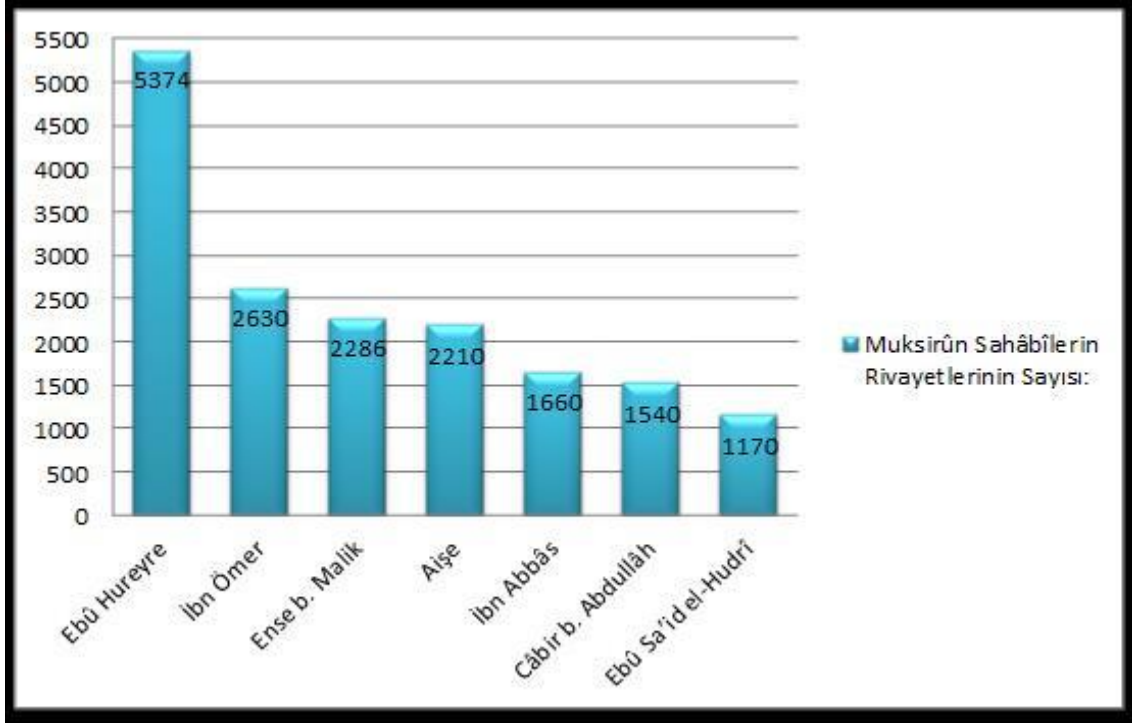
Sahihayn'deki Durum	Ebû Hureyre	Ense b. Malik	Hiz. Aişe	İbn Ömer	İbn Abbâs	Câbir b. Abdullah	Ebû Sa'id el-Hudrî	Genel Toplam
Müttefekun Aleyh	325	168	175	170	95	60	46	1039
Buhârî	93	82	53	81	120	24	16	469
Müslim	189	71	67	31	49	126	52	585
Toplam	607	321	295	282	264	210	114	2093

Muksirûn Sahâbîlerin Bûhârî ve Müslim'deki Rivayetleri:

¹²²² el-Humaydî'nin *el-Cem'u Beyne's-Sahîhayn* adlı eseri esas alınmıştır.

Muksirûn Sahâbîlerin Rivayetlerinin Mukayesesi:

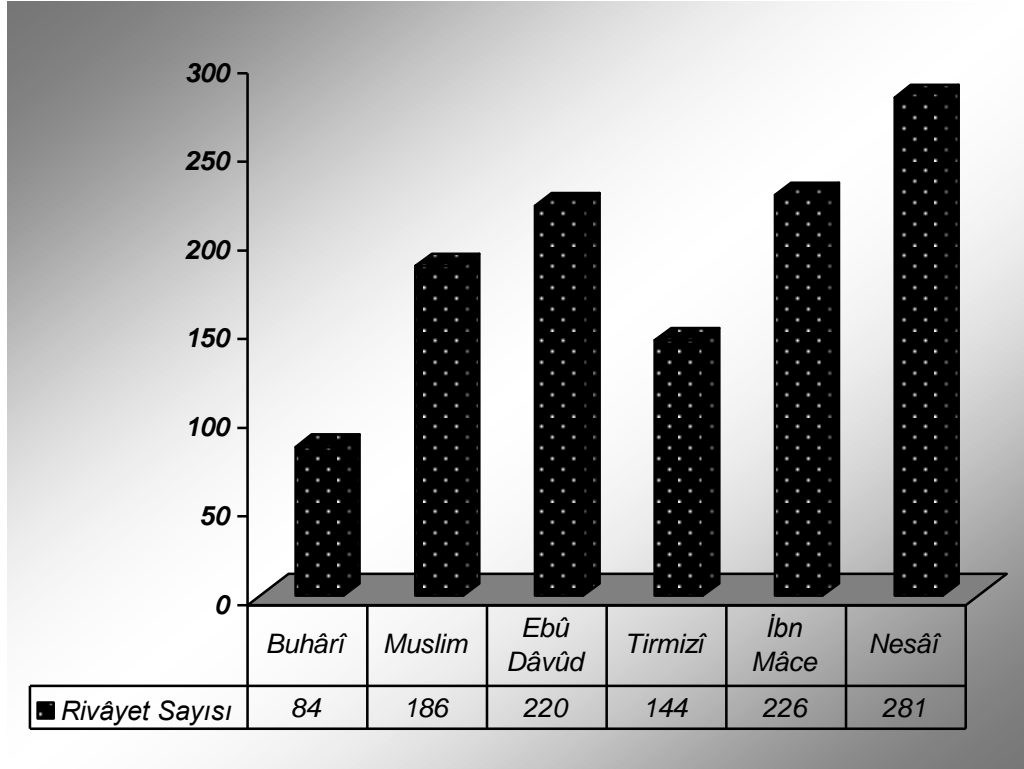

Muksirûn arasında birinci sırada yer alan Ebû Hureyre (r.a.), *Sahîhayn*'de de 607 rivayetiyle birinci sıradadır. Muksirûn sıralamasında sondan ikinci sırada olan Câbir b. Abdullah (r.a.), *Sahîhayn*'de yer alan 210 rivayetiyle yine sondan ikinci sıradadır. Muksirûn sahâbenin *Sahîhayn*'deki rivayetleri toplam rivayetlerine oranlandığında İbn Abbâs'ın %14, Hz. Aişe'nin %13, Enes b. Mâlik'in %12, Câbir b. Abdullah'ın %12, Ebû Hureyre'nin %10, İbn Ömer'in %10 ve Ebû Sa'îd el-Hudrî'nin %9 oranında olduğu ve oranlar arasında önemli bir farkın görülmediği anlaşılmaktadır.

Kutub-ı Sitte'deki Rivayetleri

Kutub-ı Sitte'deki rivayetleri, bir arada toplayan en meşhur çalışma, el-Mizzî'nin (ö.741) *Tuhfetu'l-Eşraf* adlı 14 ciltlik eseridir. Eser, alfabetik olarak her sahâbînin rivayetlerine, müstakil bir bölüm ayırmıştır. Buna göre, Câbir b. Abdullah'ın Kutub-i Sitte'de 962 rivayeti bulunmaktadır. Mükerrerler de dahil edilirse bu sayının 1140'ın üzerine çıktığı görülmektedir.

Hz. Câbir'in Kutûb-i Sitte'deki Rivayetleri:

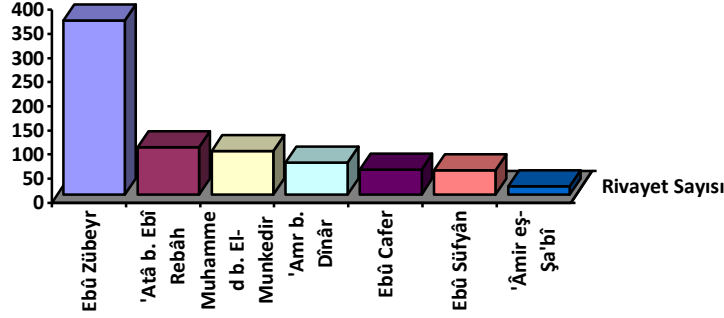

Kutub-i Sitte'deki rivayetlerinin tamamı, 7 talebesi tarîkiyle gelmişlerdir.

- Ebû Zübeyr el-Mekkî (ö.126) 361 Adet,
- 'Atâ b. Ebî Rebâh el-Mekkî (ö.114) 99 Adet,
- Muhammed b. el-Munkedir el-Medîni (ö.130) 90 Adet,
- 'Amr b. Dînâr el-Mekkî (ö.126) 66 Adet,
- Ebû Ca'fer el-Bâkır (ö.114) 52 Adet,
- Ebû Süfyân, Talha b. Nâfi' el-Vâsitî (ö.124) 51 Adet,
- 'Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bî el-Kûfî (ö.100 sonrası) 17 Adet,

Toplam: 962 Hadis

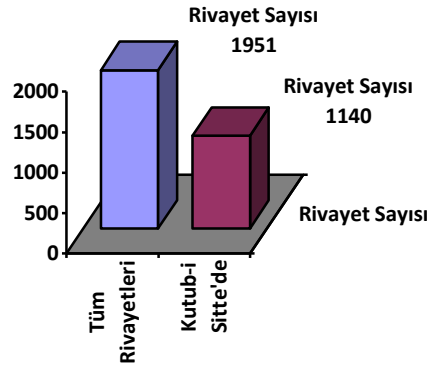
Kutub-i Sitte'deki Rivayetlerinin Talebelerine Göre Dağılımı Şöyledir:

Bu dağılıma göre, Ebû Zübeyr el-Mekkî, Câbir'den en çok ilim ahzedip rivayet eden, Kutub-i Sitte'de en çok rivayetleri yer alan talebesidir. İkinci sırada 'Atâ b. Ebî Rebâh, üçüncü sırada Muhammed b. el-Munkedir gelmektedir.

Aslında Hz. Câbir'in bunlar dışında Kütüb-i Sitte râvîlerinden olan 11'den fazla talebesi daha vardır. Ancak bunların rivayetleri Kütüb-i Sitte'de yer almamışlardır. Bu durum sonraki zayıf râvîlerden kaynaklanabildiği gibi, müelliflerin bütün makbul hadisleri eserlerine almamış olmalarından da kaynaklanmıştır. Nitekim Hz. Câbir'in 811 rivayeti Kütüb-i Sitte'de yer almamıştır.¹²²³ Buna göre Kutub-i Sitte'deki rivayetlerinin toplam rivayetlerine oranı şöyledir.

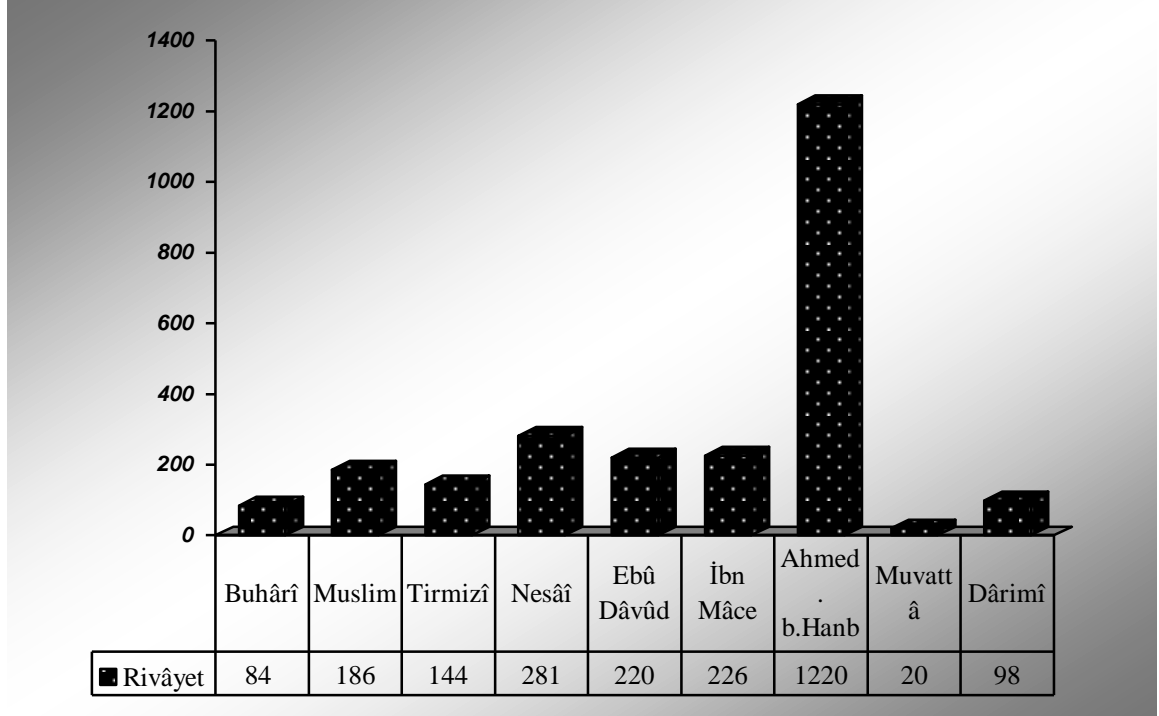
Kutub-i Sitte'deki Rivayetlerinin Toplam Rivayetlerine Oranı (Mükerrerler Dahil):

¹²²³ Tezin sonundaki "Ekler" bölümündeki Ek-5'e bakınız.

Görüldüğü gibi Câbir b. Abdullah'ın toplam merviyatının üçte ikisine yakını temel hadis kaynaklarımız olan Kutub-i Sitte'de yer almıştır.

Hz. Câbir'in Kutub-i Tıs'a'daki Rivayetleri:

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ini dışarda bırakırsak Kutub-i Tıs'a içinde, Hz. Câbir'in en çok rivayetine yer veren Nesâî (ö. 309)'dir. Sünenler arasında en az zayıf hadis içerdiği kabul edilen Nesâî'nin *Sünen*'inde¹²²⁴ Câbir'in rivayetlerine daha çok yer verilmiş olması, diğer muhaddislerin ise kaynaklarında daha az yer vermelerinin arkasında rivayetlerin sıhhati ile ilgili bir problemin olmadığını, muhtemelen müelliflerin seçici davranmalarından kaynaklandığını göstermektedir. Tirmizî'de de Câbir'in 144 rivayeti verilmekle birlikte en az bu kadar da rivayetine *وفي الباب عن جابر* diyerek işarete bulunmuştur.

Bununla beraber Câbir'in Şiîlerce İmâmî addedilmesi, Nesâî'nin de Şiîlikle itham edilmiş olması, Nesâî'nin Câbir'e meylini arttırmış ve onun rivayetlerini tercih etmeye sevk etmiş olması bir ihtimal olarak ortada durmaktadır.

¹²²⁴ M. Yaşar Kandemir, "Nesâî, *DİA*, XXXII, 561.

7.2. Diğer Kaynaklardaki Rivayetleri

Daha önce ifade edildiği gibi Câbir b. Abdullah (r.a.), hadis rivayetinde muksirûn diye isimlendirilen sahâbîlerden biridir.¹²²⁵ Âlimler, bunlardan her birinin rivayetlerinin adedini, İbnu'l-Cevzî (ö. 597)'nin “*Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser*” adlı kitabına dayanarak vermişlerdir. İbnu'l-Cevzî ise bu adedleri belirlemede, Bakî b. Mahled el-Kurtubî (ö. 276)'nin *Müsned*'ini esas almıştır.¹²²⁶ Hadisler konusunda en cami' kitap olarak kabul edilen bu müsned, ne yazık ki günümüze ulaşmamıştır.¹²²⁷ Ondan sonraki en câmi' kitap Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'idir.¹²²⁸ Muksirûn sahâbî sayısı Bakî b. Mahled'in *Müsned*'ine göre yedi, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ine göre altıdır.

Hz. Câbir'in rivayet ettiği hadislerin adedi, Bakî b. Mahled el-Kurtubî'nin (ö.276) *Müsned*'ine göre 1540 olarak verilmişken, İbn Hazm'a göre Câbir'in rivayetlerinin sayısı Ahmed b. Hanbel (ö.241)'in *Müsned*'inde 1206'dır. Bizim tespitlerimize göre ise 1220'dir.¹²²⁹ Bakî b. Mahled (ö.276) ile Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'lerindeki muksirûn sahabilerin mükerrerler dâhil rivayet ettikleri hadislerin adedini mukayese ettiğimizde karşımıza şu veriler çıkmaktadır:¹²³⁰

<u>Bakî b. Mahled'in Müsned'i:</u>		<u>Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i:</u>
Ebû Hureyre	5374	3848
Âişe	2210	2151 ¹²³¹
Enes b. Mâlik	2286	2178

¹²²⁵ İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, s. 115; İbn Hazm, *Esmâu's-Sahâbe'r-Ruvât*, s. 15; İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, I, 493.

¹²²⁶ İbn Hazm, *Esmâu's-Sahâbe'r-Ruvât*, s. 15; İbnu'l-Cevzî, *Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser*, s. 363.

¹²²⁷ Yatkın Nihat, *Abdullah b. Abbas ve Hadis İlimindeki Yeri*, s. 85 Yaynevi, Ankara 2012.

¹²²⁸ İbn Hazm, *a.g.e.*, s. 15-16, İbn Hazm, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i hakkında; “*Müslümanlar bir hadisin Rasûlullâh'a aidiyetinde ihtilafa düştüklerinde Müsned'e müracaat etsinler hüccet ise mutlaka içinde vardır. Eğer içinde bulmazlarsa bilsinler ki, o hadis hüccet değildir.*” dediğini naklettikten sonra bu sözünün ez-Zehabî tarafından eleştirildiğini ifade etmiştir. Zehabî, Ahmed b. Hanbel'in iddiası kitabının geneli için geçerlidir. Yoksa gerek Sahihayn, gerek sünen ve hadis cüzlerinde çok sahih hadis vardır ki Müsned'te yer almamaktadır. İbnu'l-Cevzî'de Ahmed b. Hanbel'in bu iddiası için şöyle demiştir: “*O bu iddiasıyla hadislerin asullarını kastetmiştir ki, bu doğrudur. Çünkü genelde her hadisin bir aslı Müsned'te vardır.*” İbn Hazm, *a.g.e.*, s. 16,

¹²²⁹ Bizim yaptığımız sayıma göre Ahmed b. Hanbel'in *Müsnedi*'nde Câbir b. Abdullah'ın toplamda 1220 hadisi mevcuttur. 50 ciltten müteşekkil *Müsned*'in 22 ile 23. Ciltleri Câbir b. Abdullah'ın *Müsnedi*'ne ayrılmıştır. (XXII, 14112-14634 (522 adet); XXIII, 14635-15299 (665 adet); Ayrıca; *Müsned*'in değişik yerlerinde de 36 tane daha merviyâtı vardır. *Müsned*'indeki 3 rivayet de ona ait değildir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şu'ayb el-Arnâvût ve diğerleri, Müessesetu'r-Risâle, (I-L), Beyrut 1999/1420, XXII, XXIII.

¹²³⁰ İbnu'l-Cevzî, *Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser*, s. 363; İbn Hazm, *a.g.e.*, s. 17-18.

¹²³¹ İbn Hazm Hz. Aişe'nin rivayetlerinin sayısını vermemiştir. Bu sayı için bkz. Ahmed, *Müsned*, XL, 7.

Abdullah b. Abbâs	1660	1696
Abdullah b. Ömer	2630 ¹²³²	2019
Câbir b. Abdullah	1540	1220¹²³³
Ebû Sa'îd el-Hudrî	1170	958
İbn Mes'ud	848	892
İbn 'Amr b. 'As	700	722

Bu sahâbîlerin rivayet ettikleri hadis sayıları hakkında verilen rakamların, bir hadisin farklı senedlerinden dolayı büyük olduğu unutulmamalıdır.¹²³⁴ Mükerrerler çıkarıldığında bu sayıların epeyce aşağı düştüğü görülmektedir. Söz gelimi Ebû Hureyre'nin merviyâtı Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde mükerrerler dâhil 3848 iken, mükerrerler çıkarıldığında 1579'a düşmektedir.¹²³⁵ Bakî'in *Müsned*'inde ise Ebû Hureyre'nin 5374 hadisi olduğu bildirilmiştir. Rakamın bu derece artması, büyük bir ihtimalle tek hadisin onlarca ayrı senedle nakledilmesinden, cümlelerinin bölünerek ilgili bahislerde müstakil hadis gibi verilmesinden ve tekrarlardan kaynaklanmaktadır.¹²³⁶

Muksirûn sahâbîlerin sıralamasında, İbnu'l-Cevzî rivayetlerinin çokluğunu dikkate alırken, İbn Hazm bu sıralamaya tam riayet etmiştir. Ancak her iki sıralamada da Câbir b. Abdullah (r.a.)'ın altıncı sırada olduğu dikkatten kaçmamaktadır.

Câbir b. Abdullah'ın Ahmed b. Hanbel (ö. 241)'in *Müsned*'indeki rivayetleri ile Bakî b. Mahled'in (ö. 276) *Müsned*'indeki rivayetleri arasında 320 fark vardır. Bakî b. Mahled'in *Müsned*'i günümüze ulaşmadığından dolayı aradaki bu farkın nedenini tespit etmemiz mümkün değildir. İki müellifin vefat tarihine baktığımızda aralarında 35 yıl gibi az bir zaman farkı vardır. Bu artış kısa bir sürede Câbir b. Abdullah'ın rivayetlerine rağbetin daha bir arttığı şeklinde anlaşılabilir gibi, iki müellife ulaşan rivayet sayılarının farklılığından, hadisleri kitaplarına almadaki kendilerine has kriterlerinden,

¹²³² İbnu'l-Cevzî, Ebû Bekir el-Ber'kî'nin "İbn Ömer'in merviyâtı 600 dolaylarında, İbn Abbâs'ın 400, İbn Mes'ud'un 230, İbn 'Amr b. 'As'ın ise 500 dolaylarındadır" dediğini nakleder. İbnu'l-Cevzî, **Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser**, s. 363.

¹²³³ Bu sayı bizim tespitimizdir. İbn Hazm bu sayıyı, 1206 olarak vermiştir.

¹²³⁴ Seyyid Muhammed Nuh, **a.g.e.**, s. 147.

¹²³⁵ İbn Hazm, **Esmâu's-Sahâbe'r-Ruvât**, s. 18.

¹²³⁶ Ahmed Muhammed Şakir, **el-Bâisu'l-Hasîs Şerhu İhtisârî 'Ulûmi'l-Hadîs**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1370/1951, s. 183.

isnâdların artmasından ya da mükerrer hadislerin sayımındaki farklılıktan kaynaklandığı söylenebilir.

Kutub-i Sitte, Ahmed b. Hanbel, Bezzâr ve Ebû Ya'lâ'nın Müsnedleri ile Tabarânî'nin *Mu'cemü'l-Kebîr*'indeki hadisleri cem' ederek oluşturulan, İbn Kesîr'in *Câmi'u'l-Mesânîdi ve's-Sünen* adlı eserinde, Câbir'in rivayet ettiği hadislerin sayısı mükerrerler dâhil **1951**, mükerrerler çıkarıldığında **1706**'dır. Beşşâr Avvâd Ma'rûf ile dört arkadaşı, İmam Mâlik'in el-Muvatta'ı, Humeydî, Ahmed b. Hanbel ve Abd b. Humeyd'in el-Müsnedleri, Sahîhayn ile dört meşhur süneni, İbn Huzeyme'nin es-Sahîh'i, Buhârî ile en-Nesâî'nin tanınmış bazı kitapları ve Tirmizî'nin Şemâilü'n-Nebî'sindeki hadisleri önce sahâbe adlarına göre müsned tarzında, sonra da her bir müsnedi kendi içinde konularına göre tertip ederek meydana getirdikleri 1237 sahâbînin 17.802 hadîsini ihtiva eden *el-Müsnedü'l-Câmî*¹²³⁷ adlı *Müsned*'te ise bu sayı **939**'dur. Bu sayının bu kadar aşağıya düşmesi müelliflerin mükerrer hadisleri esere almamasından kaynaklanmaktadır.

Şimdi Câbir b. Abdullah'ın ilk dönemden günümüze kadar gelen önemli hadis kaynaklarındaki rivayetlerini tablo üzerinde görelim:

İlk Dönemden Günümüze Kadar Gelen Hadis Kaynaklarındaki Rivayetleri:			
Müellif Adı	Vefâtı:	Eserinin Adı	Rivayet Sayısı
Ma'mer b. Râşid	154	<i>el-Câmî'</i>	17
er-Rabi b. Habîb	170	<i>el-Câmiu's-Sahîh</i>	15
Mâlik b. Enes	179	<i>el-Müvatta</i>	20
Abdullah b. Mübârek	181	<i>Müsned</i>	10
Ebû Yûsuf	182	<i>el-Âsâr</i>	13
Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî	189	<i>el-Âsâr</i>	3
Ebû Dâvud et-Teyâlisî	203	<i>Müsned</i>	139
Abdurrezzak b. Hemmâm	211	<i>el-Müsannef (Ma'mer b. Râşid'in Câmi Hariç)</i>	196
el-Hümeydî	219	<i>Müsned</i>	81
İbn Ebî Şeybe	235	<i>Müsannef</i>	595
İshâk b. Râhuye	238	<i>Müsned</i>	6
Ahmed b. Hanbel	241	<i>Müsned</i>	1220
Abd b. Hümeyd	249	<i>Müsned</i>	155
Dârimî	255	<i>Sünenü'd-Dârimî</i>	98
Buhârî	256	<i>el-Câmiu's-Sahîh</i>	84
Müslim	261	<i>el-Câmiu's-Sahîh</i>	186
Ebû Dâvud	275	<i>es-Sünen</i>	220

¹²³⁷ Zekeriya Tüfekçioğlu, “Hadis Edebiyatı’nda Müsnedler”, MÜSBE, (Basılmamış Doktora Tezi) İstanbul 2012, s. 7

İbn Mâce	275	<i>es-Sünen</i>	226
et-Tirmizî	279	<i>es-Sünen</i>	144
İbn Ebî Asım	287	<i>Kitâbü's-Sünne</i>	28
Abdullah b. Ahmed b. Hanbel	290	<i>es-Sünne</i>	7
Bakî b. Mahled el-Kurtubî	276	Müsned	1540
en-Nesâî	303	<i>es-Sünen</i>	281
en-Nesâî	303	<i>es-Süneü'l-Kübrâ</i>	548
Ebû Ya'lâ el-Mavsilî	307	<i>Müsned</i>	559
İbn Huzeyme	311	<i>es-Sahîh</i>	132
Ebî 'Avâne Ya'kûb b. İshâk	316	<i>Müsned</i>	689
İbn Hibbân	354	<i>es-Sahîh</i>	234
et-Taberânî	360	<i>el-Mu'cemu'l-Kebîr</i>	21
		<i>el-Mu'cemu'l-Evsat</i>	239
		<i>el-Mu'cemu's-Sağîr</i>	73
		<i>Müsenedü's-Şâmiyyîn</i>	54
Dârekutnî	385	<i>Sünen Dârekutnî</i>	251
Hakim en-Neysâbûrî	405	<i>el-Müstedrek</i>	204
Muhammed b. Selame el-Kudâî	454	<i>Müsnedü's-Şihâb</i>	28
el-Beyhakî	458	<i>es-Sünenü'l-Kübrâ</i>	669
el-Beğâvî	516	<i>Şerhü's-Sünne</i>	122
İbn Kesîr	774	<i>Câmi'u'l-Mesânîd ve's-Sünen</i>	1951
Beşşâr Avvâd Ma'rûf ve Diğerleri	1401	<i>el-Müsnedü'l-Câmi'</i>	939

Ma'mer b. Râşid (ö. 153) Yemen'de ilk eser tasnif eden ve o bölgede hadisleri ilk tedvîn eden kişidir. Bu itibarla Ma'mer'in *el-Câmi'* adlı kitabı günümüze gelen hadis kitaplarının en eskisidir. Eserde 1614 hadis bir araya getirilmiştir. Ma'mer'in Yemen'de oturması, Câbir'in rivayetlerinin ona ulaşmasını zorlaştırmıştır. Bu nedenle de *Cami'*inde, ancak Câbir'in 17 rivayeti yer almıştır. Ma'mer'in en önemli şeyhi Basrâ'lı Katâde b. Diâme'nin¹²³⁸ Câbir'den semâ'ı yoktur. Katâde, Câbir'in sahifesini ezberlemekle bilinmektedir. Buhari, Katade (ö. 117)'nin, "*Ben Câbir'in Sahifesini Bakara suresinden de daha iyi bilirim*" dediğini aktarmıştır.¹²³⁹ Ma'mer, Katâde'nin Câbir'den 2 rivayetine yer vermiştir. Muhtemelen bu iki hadis de Câbir'in Sahîfesinde yer alan hadislerden Ma'mer'e ulaşanlardır.

Basra'da ilim tahsil eden Rebi' b. Habîb'in 1005 hadisten meydana getirdiği, *el-Câmi'u's-Sahîh* diye bilinen *Müsned*'inde de Câbir'in 15 rivayeti yer almıştır.¹²⁴⁰ Öyle anlaşılıyor ki, Câbir'in rivayetleri Yemen'e az ulaştığı gibi Basra'ya da fazla ulaşmamıştır.

¹²³⁸ İbrahim Hatiboğlu, "Ma'mer b. Râşid", *DİA*, XXVII, 553.

¹²³⁹ Hamidullah Muhammed, *Muhtasar Hadis Tarihi*, s. 52.

¹²⁴⁰ Bünyamin Erul, "Rebi' b. Habîb", *DİA*, XXXIV, 495.

İmâm Mâlik (ö. 179)'in *Muvattâ*'sında Câbir b. Abdullah'a ait 20 rivayet bulunmaktadır. Bunların da 4'ü 'belâğ' sığısıyla zikredilmiştir.

Muvatta'daki rivayetlerinin dağılımı şöyledir:

Câbir'den Rivayet Eden Talebesi: Hadis Adedi:

1-Ebû Zübeyr el-Mekkî	: 4 Hadîs
2-Vehb b. Keysân	: 4 Hadîs
3-Ebû Ca'fer b. Muhammed	: 4 Hadîs
4-Abdullah b. Nistât	: 1 Hadîs
5-Ebû Selem b. Abdurrahman b. 'Avf	: 1 Hadîs
6-Muhammed b. el-Münkedir	: 1 Hadîs
7-Zeyd b. Eslem	: 1 Hadîs
8-Belâğ sigasıyla gelenler	: 4 Hadîs
Toplam	: 20 Hadis

Bu hadislerin konulara göre dağılımı şu şekildedir:

<u>Konu</u> :	<u>Hadis Adedi:</u>	<u>Konu</u> :	<u>Hadis Adedi:</u>
Tahâret	2	Medine Hk.	1
Salât	4	Libâs	1
Hac	4	Ekl/Şürb	1
Dahâyâ	2	Ta'âm ve Şerâb	2
Akdiye	2	'İyâdetü'l-Marîd: 1 Hadîs	1

Önceleri 10.000 hadis ihtiva eden *Muvattâ*, İmâm Mâlik'in her yıl ihtisara gitmesiyle kırk yıl süreyle bugünkü haline gelmiştir. Bugün elimizde bulunan *Muvattâ*, 600'ü müsned, 222'ü mürsel, 613'ü mevkûf ve 285'i maktu' olmak üzere toplam 1720 rivayetten oluşmaktadır.¹²⁴¹ Bazı âlimlerin bir fıkıh kitabı olarak da değerlendirdiği eserde, Câbir'e ait yukarıda görüldüğü gibi birçok fikhi konuyla ilgili 20 rivayetin yer almış olması gayet normaldir.

Kaynaklarda ismi geçen Abdullah b. Mubârek'in (ö. 181) *el-Müsned*'i, Abdullah b. Vehb'in (ö. 197) *el-Müsned*'i ve benzerleri eserlerde de Câbir'in rivayetleri fazla yer almamıştır. Çünkü bu eserler sahâbe râvîlerine göre te'lif edilen müsnedler değildir.

¹²⁴¹ M. Yaşar Kandemir, "el-Muvattâ", *DİA*, XXXI, 416.

Bunlara “el-Müsned” denmesinin sebebi, muhtevalarının müsned hadislerden oluşmasından kaynaklanmaktadır.¹²⁴²

Basralı hadis hâfızı Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (ö. 204) Basra’da kendisinden yedi bin hadis dinlediği Şu‘be b. Haccâc’ın önde gelen öğrencilerindendir.¹²⁴³ et-Tayâlisî, Basra’da oturduğundan hadis aldığı şeyhleri arasında Câbir’in rivayetlerini en çok rivayet eden Mekke ve Medine’li râvîler yer almamıştır. Daha önce de belirtildiği gibi Basrâ’ya da Câbir’in rivayetleri çok gitmemiştir. Onun Câbir’den gelen rivayetleri, Şu‘be ve Süfyân es-Sevrî gibi şeyhlerine dayanır ki, bunların da Câbir’den naklettikleri rivayetler fazla değildir. Bu itibarla et-Teyâlisî’nin *Müsned*’inde Câbir’in sadece 139 rivayeti yer almıştır.

İlk hadis kaynaklarından Abdurrezzâk b. Hemmâm (ö. 211)’in "hüküm ihtiva eden merfu’, mevkuf ve maktu’ rivayetlerin fıkıh konularına göre sınıflandırdığı” *Musannef*’i, kitap sonunda bulunan Ma’mer b. Râşid’in *Câmi*’indeki 1614 hadisle birlikte 21033 hadisten müteşekkildir. Özelliği gereği eserde birçok sahâbî ve tabi’ûn sözlerine de yer verilmiştir. İmâm Mâlik’in *Muvattâ*’sı gibi bir fıkıh kitabı niteliğinde telif edilmiş olup, “Cami” denilen eserler gibi tüm konuları hâvî değildir.¹²⁴⁴ Âbdurrezzâk’ın, bu eserini hocası Ma’mer b. Râşid’in *Câmi*’ini tamamlamak için yazdığı da söylenmiştir.¹²⁴⁵ Abdurrezâk, eserine Ma’mer b. Râşid’in *Câmi*’indeki 17 rivayet ile birlikte toplamda Câbir’in 213 rivayetine yer vermiştir. Rivayetlerinin eserde az yer almasının altında yatan neden, Abdurrezzâk’ın eserini, sadece hocaları tarîkiyle kendisine ulaşan rivayetlerden oluşturmasıdır ki, bunlar Ma’mer b. Râşid ile diğer üç önemli hocası İbn Cüreyc, Süfyân es-Sevrî ve Süfyân b. ‘Uyeyne’dir.¹²⁴⁶ Câbir b. Abdullah’ın imâmîlik ile itham edilmesi gibi Âbdurrezzâk b. Hemmâm da şî’ilikle itham edilmiştir. Muhteşem eserinin zamanında yeterli ilgiyi görmemesine bu isabetsiz ithamın sebep olduğu iddia edilmiştir.¹²⁴⁷

¹²⁴² Zekeriya Tüfekçioğlu, **Hadis Edebiyatı’nda Müsnedler**, MÜSBE, (Basılmamış Doktora Tezi) İstanbul 2012, s. 3.

¹²⁴³ Halit Özkan, “Tayâlisî”, **DİA**, XL, s.189.

¹²⁴⁴ Nihat Yatkın, **Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe ve Kitâbu’l-Musannef**, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 1998, s. 65.

¹²⁴⁵ İbrahim Hatipoğlu, “Musannef”, **DİA**, İst, 2006, XXXI, 236.

¹²⁴⁶ Mirza Tokpınar, “el-Musannef”, **DİA**, İst, 2006, XXXI, 237.

¹²⁴⁷ Mirza Tokpınar, **a.g.y.**, 236-37.

Hümeydi'nin (ö. 219) *Müsned*'i, 1327 hadis ihtiva eden, Mekke'de kaleme alınmış ilk müsnedlerden biridir. Eserdeki Câbir'in rivayetleri eserin ihtiva ettiği toplam hadis adedine kıyaslandığında normal görülmektedir.

Günümüzde matbu olan İbn Ebî Şeybe'nin *Müsned*'i ise tam değildir.¹²⁴⁸ Başlı ve sonu noksan olan eser 998 hadis ihtiva etmektedir. Muksirûn sahâbîlerin müsnedleri eserde yer alamamaktadır. Noksan olan cüzlerin bulunması durumunda eserin ne kadar hadis ihtiva ettiği ortaya çıkacaktır. Elimizdeki eserde yer alan, Câbir'den gelen 2 hadis de Câbir'in Müsned'inden değil, 1'i Câbir'in hadis aldığı Üsâme b. Zeyd'in Müsned'inden, 1'i de Abdullah b. Üneys'in Müsned'inde yer alan rivayetlerdir.

İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235) *Musannef*'inde, Hz. Câbir'in 595 rivayeti yer almıştır. Eserdeki 37943 rivayetten 15998'i maktu' rivayetlerdir. Dolayısıyla merfu' ve mevku'f (11245 adet) rivayetlerin toplamı 18842'dir. Musannef'lerin daha çok fıkıh konularına dair rivayetleri cem' ettiği için tüm konuları câmi' olmadığı bilinmektedir. Buna rağmen eserde azımsanmayacak kadar Câbir'in rivayetleri yer almıştır.

İshak b. Râhûye (ö. 238) ile Ahmed b. Hanbel'e (ö. 241) gelince ikisi de müsnedlerini oluştururken seçici davranmışlardır. İshâk b. Râhûye, 2648 hadis ihtiva eden *el-Müsned*'ine almak istediği her sahâbinin hadîslerinin, kendisinin merviyâtından olan en sahîh isnâdlı olanlarını almıştır. Ahmed b. Hanbel ise kimilerine göre *el-Müsned*'ini, 750.000 hadis arasından seçmiş, Müslümanların Allah Resûlü'nün (s.a.s.) hadisini bilmeleri konusunda hüccet olması için tasnif etmiştir.¹²⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, hatası çok olan zayıf râvîlerin hadislerini de itibar ve itidâd için Müsned'ine almıştır. Bu da doğal olarak rivayetlerin sayısına yansımıştır. Zayıf rivayetlerin de belirli şartlar dâhilinde bazı konularda hüccet kabul edildikleri malumdur.¹²⁵⁰

Hadis hâfızı Taberânî'nin (ö.360) "*el-Mu'cemü'l-Kebîr*"i sahasındaki en hacimli mu'cemdir. Eserde az hadis rivayet edenlerin (mukillûn) rivayetlerinden seçmeler yapılmış ve yaklaşık 25.000 hadis bir araya getirilmiştir. Taberânî, Muksirûndan olan sahâbîlerden Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Ömer'in rivayetlerine eserinde yer verirken Câbir b.

¹²⁴⁸ Bkz. Muhammed 'Avvâme'nin, İbn Ebî Şeybe'nin **Musannef**'ine yazdığı Mukaddime'ye bakınız. İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, (I-XXVI), thk. Muhammed 'Avvâme, Dâru Kurtuba, Lübnân, 2006/1427, I, 15.

¹²⁴⁹ Zekeriya Tüfekçiöğlü, **Hadis Edebiyatı'nda Müsnedler**, MÜSBE, (Basılmamış Doktora Tezi) İstanbul 2012, s. 4.

¹²⁵⁰ Kâsimî, **a.g.e.**, s. 168-169.

Abdullah, Enes b. Mâlik, Ebû Saîd el-Hudrî ve Hz. Âişe'nin rivayetlerini zikretmemiştir. Ebû Hureyre'nin rivayetlerini ise Müsnedü Ebû Hureyre adıyla ayrı bir kitapta toplamıştır.¹²⁵¹ Aynı Müellif, *Mu'cemü'l-Evsat* adlı eserini ferd ve garib hadisleri cem etmek, *Mu'cemü's-Sağîr*'ini ise şeyhlerinin birer rivayetini bir arda cem'etmek maksadıyla telif etmiştir. Buna göre, *Mu'cemü'l-Evsat*'a Câbir'in 239 rivayetini, *Mu'cemü's-Sağîr*'e ise 73 rivayetini almıştır.

Abd b. Humeyd (ö. 170?)'in *el-Müsnedü'l-Kebîr*'ine gelince, eser günümüze ulaşmadığından müellifin eserine Câbir'in rivayetlerinden ne kadar aldığını tespit etmemiz mümkün değildir. Ancak müellif tarafından yapılmış bir muhtasarına ait bazı cüzler günümüze ulaşmıştır.¹²⁵² Günümüze ulaşan kısmında Câbir'in 154 hadisinin yer aldığı dikkate alınırsa, Müsned'te yüzlerce rivayetinin olduğu söylenebilir.

Müsned'ü Ebî Ya'lâ el-Mavsîlî (ö. 307), 7555 hadis ihtiva etmektedir. *Müsned*'de Câbir'e ait 559 rivayet bulunmaktadır ki bu sayı eserin toplam rivayetlerine oranla az değildir.

Sünen türü eserlere bakıldığında, en az 100'ün üzerinde rivayetinin yer aldığı görülmektedir. Adedin az olması, Sünenlerin kendilerine has özelliğinin yanında, müelliflerinin hadis alma şartları ile biraz da kendilerine ulaşan hadis sayısı ile alakalıdır. Câbir'in rivayetleri, Beyhakî gibi şartlarını hafif tutan muhaddislerin Sünen'lerinde nisbeten daha fazla yer almıştır. Buhârî, Muslim, İbn Hibbân, İbn Huzeyme'nin eserleri gibi Sahîh ve Câmi' türü eserlere gelince, bu eserlerin müellifleri de seçici davranmış ve şartlarını sıkı tutmuşlardır. Belirli bir amaç doğrultusunda yazılan bu eserlerdeki rivayetlerin toplam adedine göre, Câbir'in rivayetleri yeterli sayıda yer almıştır.

Câbir'in rivayetlerinin çoğu Müsned türü eserlerde yer almıştır. Bazı Müsnedlerde sayının az olması eserin günümüze tam ulaşmamış olmasından veya eserin sadece isiminin müsned olmasından kaynaklanmıştır. Misal olarak önemli müsnedlerden biri olan Bezzâr'ın *Müsned*'inin tüm ciltleri halen elimizde bulunmamaktadır. *el-Müsnedü'l-kebîr* ve *el-Bahrü'z-zehhâr* adlarıyla da anılan eser, Aşere-i Mübeşşere'nin Müsned'leriyle

¹²⁵¹ Mehmet Görmez, "Taberânî, *DİA*, XXXIX, 310; İbrahim Hatiboğlu, "Mu'cem", *DİA*, XXX, 345; Zekeriya Tüfekçioğlu, *Hadis Edebiyatı'nda Müsnedler*, MÜSBE, (Basılmamış Doktora Tezi) İstanbul 2012, s. 6.

¹²⁵² Talat Koçyiğit, "Abd b. Humayd", *DİA*, I, 58, İst, 1988.

başlayıp devam etmektedir.¹²⁵³ Matbu' olan kısımda Câbir b. Abdullah'ın Müsned'i yer almamaktadır.

Müsnedlerdeki Rivayetleri:

Önemli Müsned'lerde Câbir b. Abdullah'a ait Rivayetlerin Adedi	
Kaynak Adı:	Toplam
Bakî b. Mahled (ö. 276)'in <i>Müsned</i> 'i	1540
Ahmed b. Hanbel (ö. 241)'in <i>Müsned</i> 'i	1220
Ebû Ya'lâ (ö. 307)'nin <i>Müsned</i> 'i	559
Ebû 'Avvane (ö. 316)'in <i>Müsned</i> 'i,	689
İbn Kesîr (ö. 774)'in <i>Câmi'u'l-Mesânîd ve's-Sünen</i> 'i,	1951
Beşşâr Avvâd Ma'rûf ve Diğerleri (1401)'nin <i>el-Müsnedü'l-Câmi</i> 'i,	939

Son dönemde telif edilen önemli eserlerden birisi de, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından, modern zamanın problemleri ve ihtiyaçları dikkate alınarak telif edilen *Hadilerle İslam* adlı eserdir. Yedi cilt halinde telif edilen, geniş bir mukaddime, giriş ve sekiz ana bölümden oluşan bu eserde yer alan bütün konuların baş kısmında, başlıktan sonra, ortalama dört-beş serlevha hadise yer verilmiştir. Serlevha hadisler muteber kaynaklardan ve sahih rivayetlerden seçilmiştir. Tamamı 1601 adet olan bu rivayetlerden 50 adedi Câbir b. Abdullah'a aittir. Rivayetlere bakıldığında en çok “ibadât” konusunda Câbir'den rivayet geldiği, onu “Târih ve Medeniyet” konusunun takip ettiği görülmektedir. Bunlar dışında Câbir b. Abdullah'ın rivayet ettiği onlarca hadis, günümüz problemlerine çözüm olmaya devam etmektedirler.

7.3. Müsned'inde Yer Almayan Rivayetleri

Ahmet b. Hanbel'in *Müsned*'inde Câbir b. Abdullah'ın bütün rivayetleri yer almadığı gibi, bazıları da başka sahâbîlerin rivayetleri arasında zikredilmiştir. Aslında bu sadece ona has bir durum değildir. Misal olarak Enes b. Mâlik'in 1 rivayeti Hz. Ömer'in *Müsned*'inde, 2 rivayeti Hz. Osman'ın *Müsned*'inde, birkaç tanesi de İbn Abbâs'ın

¹²⁵³ M. Yaşar Kandemir, “Bezzâr”, *DİA*, VI, 113.

Müsned’inde zikredilmişlerdir. 1 hadisi de Câbir’in Müsned’inde verilmiştir.¹²⁵⁴ Aynı şekilde Berâ b. ‘Âzib’in 1 rivayeti İbn Ebî Evfâ’nın Müsned’inde, 2 tanesi de Zeyd b. Erkâm’ın Müsned’inde verilmiştir.

Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’ini tahkik eden Şu’ayn el-Arnâvut ve diğerlerine göre Hz. Câbir’e ait alan 10 rivayeti, kendi Müsned’inde yer almamış; 1 rivayeti İbn Abbâs’ın, 1 rivayeti İbn Ömer’in, 1 rivayeti Abdullah b. ‘Amr’ın, 2 rivayeti Ebû Hureyre’nin, 3 rivayeti Ebû Sa’id el-Hudrî’nin, 1 rivayeti Seleme b. el-Ekva’’ın ve 1 rivayeti de Abdullah b. Sa’lebe b. Su’ayr’in Müsned’inde zikredilmiştir.¹²⁵⁵ Ayrıca Onun da *Müsned*’inde, kendisine ait olmayan 3 rivayet yer almıştır.¹²⁵⁶ Ebû Hureyre’ye ait bir rivayet de, sehven Câbir’in *Müsned*’inde verilmiştir.¹²⁵⁷ Bizim tespitlerimize göre Hz. Câbir’in 36 rivayeti kendi müsnedinin dışındaki yerlerde dağınık halde verilmiştir. Bu rivayetler ve buldukları yerler tezin Ekler bölümünde (Ek-3) verilmiştir. Sahâbîlerin, rivayetlerinin adedi tespit edilirken bu husus dikkate alınmalı, *Müsned*’teki rivayetlere tek tek bakılmalıdır.

Diğer önemli bir husus da şudur. Hz. Câbir’e ait rivayetlerin çoğu Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde yer almış olsa da önemli bir kısmı dışarda kalmıştır. Zira Ahmed b. Hanbel, kimi âlimlere göre eserini 750.000 hadis arasında seçerek oluşturmuş ve yüzlerce hadisi *Müsned*’in dışında bırakmıştır.¹²⁵⁸ Aşağıdaki tabloya bakıldığında Ahmed b. Hanbel’in, Câbir’in en önemli talebelerinden Ebû Zübeyr’in 171 rivayetini *Müsned*’ine almadığı görülürken, diğer talebelerinin de azımsanmayacak kadar rivayeti *Müsned*’de yer almamıştır.

Sıra No:	Câbir'den Hadis Rivayet Eden Talebesi	Rivayet Sayısı		Aradaki Fark
		<i>Câmi'u'l-Mesânîdî ve's-Sünen'de</i>	<i>Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde</i>	
1	Muhammed b. Müslim b. Tedrüs, Ebû Zübeyr el-Mekkî	761	590	171
2	Muhammed b. Münkedir b. Abdillâh el-Kuraşî et-Teymî	146	48	98
3	Atâ b. Ebî Rebâh el-Mekkî Ebû Muhammed el-Fakîh	160	94	66
4	Amr b. Dînâr Ebû Muhammed (Ebî Temîme azatlısı)	87	36	51

¹²⁵⁴ Ahmed, **Müsned**, Hno: 15040.

¹²⁵⁵ Ahmed, **Müsned**, I, 60.

¹²⁵⁶ Ahmed, **Müsned**, Hno: 14991, 15040, 15294.

¹²⁵⁷ Ahmed, **Müsned**, XXII, 318, Hno: 14428.

¹²⁵⁸ Zekeriya Tüfekçioğlu, **Hadis Edebiyatı'nda Müsnedler**, s. 4.

5	Muhammed b. Alî b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib el-Hâşimî Ebû Ca'fer el-Bâkır	70	28	42
6	Amir b. Şürahîl eş-Şi'bi Ebû 'Amr el-Kûfî el-Fakîh	56	23	33
7	Talha b. Nâfi' Ebû Süfyân el-Vâsitî	127	102	25
8	el-Münzir b. Mâlik b. 'Kuta'a Ebû Nadra el-'Abdî el-Basrî	27	17	10
9	el-Hasan b. Ebî'l-Hasan Ebû Sa'îd el-Basrî	18	9	9
10	Ebû Seleme b. Abdirrahmân b. 'Avf ez-Zührî	32	24	8
11	Zekvân Ebû Sâlih es-Semmân	13	5	8
12	Îsâ b. Cârîye el-Ensârî el-Medenî	10	2	8
13	Abdullah b. Muhammed b. 'Akîl b. Ebî Tâlib el-Hâşimî	48	41	7

Câbir'in Müsned'te yer almayan rivayetleri yukarıdaki tabloda görülenlerle sınırlı değildir. İbn Kesîr'in Kutub-i Sitte, Ahmed b. Hanbel, Bezzâr ve Ebû Ya'lâ Müsnedleri ile Tabarânî'nin *Mu'cemü'l-Kebîr*'ini cem' ederek oluşturduğu *Câmi'u'l-Mesânîd ve's-Sünen* adlı eserine göre mükerrerler dâhil Câbir'in toplamda (1951-1220=731) **731** rivayeti Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer almamıştır.

Ahmed b. Hanbel, her ne kadar *Müsned*'i için, "*Tüm muhteccun bih hadisleri câmi'dir.*" demişse de; tüm hadisleri cami' olmadığı ez-Zehebî ve İbnu'l-Cevzî gibi büyük muhaddislerce de dile getirilmiştir.¹²⁵⁹ Onun bu ifadesi sadece hadislerin ekseri için söylenebilir. Tarih, Tabakat, Siyer, Tefsîr ve Mağâzî kitapları da detaylı incelenirse, Câbir'e ait olup *Müsned*'te yer almayan rivayetlerin, daha da artacağı kanaatindeyiz. İbn Hacer'in (ö. 852) Ebu Davud et-Tayâlisî, Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî, Müsedded b. Müserhed, İbn Ebi Şeybe, İshak b. Râhûye, İbn Ebi Ömer, Ahmed b. Menî', Abd b. Humeyd, Hâris b. Ebi Üsâme ve Ebu Ya'lâ el-Mevsîlî'nin müsnedlerinin Kutub-i Sitte'den ve Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'inden fazla olan hadisleri tespit ettiği *Metâlibu'l-âliye bi-zevâidi'l-mesânîdi's-semâniye* adlı eserine göre Câbir'in 184 rivayeti Kutub-i Siite ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i dışındaki isimleri zikredilen eserlerde bulunmaktadır.

Netice olarak Hz. Câbir'in ileride görüleceği gibi mükerrerler dâhil 2122 rivayeti vardır. Bunların içinde mevzu', vaz' ile metthem ve çok zayıf rivayetler de dâhildir. Bunlardan 1540 adedi Baki' b. Mahled'in *Müsned*'inde yer alırken, 1220 adedi Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer almıştır. Bugün elimizde mevcut hadis kitaplarından, rivayetlerinin en fazla yer aldığı eser, İbn Kesîr'in *Câmi'u'l-Mesânîdi ve's-Sünen* adlı eseri olup bu eserde 1951 rivayeti zikredilmiştir. Aşağıda verildiği üzere eserlerin detaylı

¹²⁵⁹ İbn Hazm, *Esmâu's-Sahâbe'r-Ruvât*, s. 16.

taranması sonucunda ulaşılan 2122 rivayetten mevzû' ve vaz' ile muttehem olanlar çıkartıldığında takriben bu sayı kalmaktadır.

Bu itibarla bugün kaynaklarımızda Baki' b. Mahled'in *Müsned*'i esas alınarak verilen muksirûn sahâbîlere ait rivayet sayılarının, yeniden tespit edilerek güncellenmesi, Hz. Câbir'in 1540 olarak verilen rivayetlerinin sayısının da bundan böyle 1951 olarak verilmesi daha isabetli olacaktır.

7.4. Rivayetlerinde Öne Çıkan Konular

Sahâbenin belirli konularda derinleşmesi/temayüzü, şüphesiz nebevî hadislerin, sebep-i vürutlarıyla birlikte bizim için muhafaza edilmesini sağlamıştır. Ayrıca onlardaki kapalılığı ve çelişkili görünen hususları da izale etmiştir.¹²⁶⁰

Rasûlullah (s.a.s.), sahâbilerin hangi konulara meyyâl olduklarını tespit etmiş, ihtiyaç halinde adeta, işi uzmanından öğrenilmesi gerektiğini öğretmiştir. Câbir b. Abdullah'ın (r.a.) da râvîleri arasında olduğu bir hadisinde,¹²⁶¹ şöyle buyurmuştur:

*“Ümmetimin en merhametlisi Ebû Bekir, dinde en şiddetli olanı Ömer, hayâda en sadık olanı Osman, en iyi hüküm vereni Ali, Allah'ın Kitabı'nı en iyi okuyanı Übey b. Ka'b, helal ve haramı en iyi bilen Mu'âz b. Cebel, ferâizi en iyi bilen Zeyd b. Sabit'tir. Her ümmetin bir emîni vardır, ümmetimin emini de Ebû Übeyde b. Cerrâh'tır.”*¹²⁶²

Huzeyfe b. el-Yemân (ö. 36) (r.a.), nifak ve fiten hadislerinde öne çıkan sahâbî iken, müminlerin annesi Hz. Âişe (ö. 57), bilhassa hanımlarla ilgili hadislerde en bilgili ve en fakîh olanıdır. Hz. Ömer (r.a.) de, mali işlerle ilgili hadisler hususunda sahabenin en fakihlerindedir. Ebû Hureyre (ö. 59) (r.a.) ise Rasûlullah'ın hadislerini en iyi bilen sahâbîlerden biridir. Öyle ki, naklettiği hadis sayısı 5374 hadise ulaşmaktadır.

Rivayet ettiği hadislerden hareketle Câbir b. Abdullah'ın (r.a.) da bazı konularda derinleştiğini söyleyebiliriz. Mesela “*Kebâir*” konusunda ondan hiç rivayet gelmemiş iken, ibadetler konusunda yüzlerce hadis gelmiştir. Bunun yanında siyer ve meğâzî, delâilü'n-nübüvve ve akitler gibi konular da onun dikkatini çekmiştir. Ayrıca o, uzun

¹²⁶⁰ Suyûtî, **Miftâh**, s. 63.

¹²⁶¹ Taberânî, **Mu'cemu's-Sağîr**, (I-II), Thk. Muhammed Şekûr, el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut 1985/1405, I, 335, Hno: 556; Rivayet Câbir yanında Enes b. Mâlik ve İbn Ömer'den mervîdir.

¹²⁶² Hâkim, **Müstedrek**, III, 535.

hadisler rivayet etmekle temayüz etmiştir. Genellikle müsned türü eserlerde tamamı nakledilen bu hadisler, birçok hadis âlimi tarafından ihtisar edilerek sadece ilgili kısım rivayet edilmiştir. İbn Hacer gibi meşhur hadis şârihleri eserlerinin muhtelif yerlerinde bu uzun hadislere onlarca örnek vermişlerdir.

Hz. Câbir'in (r.a.) rivayet ettiği hadislerde şu konular ön plandadır. Yani bu konular onun daha çok ilgi duyduğu konulardır.

a) A'lâmu'n-Nübüvve/Delâilü'n-Nübüvve/Mucizeler

Delâilü'n-Nübüvve diğer bir ifadeyle hissi mucizeler, her peygamberin doğruluğunu kanıtlamak için Allah tarafından verilen harikulade hadiselerdir. Hz. Muhammed'in asıl mûcizesi Kur'ân-ı Kerîm olmakla birlikte kendisine hissî mucizeler de verilmiştir. Ayın yarılması, Bedir Savaşı'nda meleklerin Müslümanlara yardım etmesi,¹²⁶³ Peygamber'in attığı bir avuç kumun düşmanların gözüne isabet etmesi¹²⁶⁴ hadiseleri Kur'an'da zikri geçen hissî mucizelerdendir. Resûlullah'ın az yemekle birçok insanı doyurması, az suyu çoğaltması, elindeki taşların Allah'ı zikretmesi, bazı hayvanların onunla konuşması, çağırdığı ağacın yanına gelmesi olayları da hadis ve siyer kaynaklarında nakledilen hissî mucizelerden bazılarıdır. Bunlar daha çok siyer, şemâil, delâilü'n-nübüvve ve hasâisü'n-nebî türü eserlerde zikredilmişlerdir. Sadece Mucizeleri konu edinen onlarca kitap da telif edilmiştir.¹²⁶⁵

A'lâmu'n-Nubuvve/Delâilü'n-Nübüvve mevzusu, yani hissi mucizeler Hz. Câbir'in ilgi alanına giren konuların başında gelmiştir. Bu konuda onun kadar hadis rivayet eden başka bir sahâbî yoktur. O, Rasûlullah'tan sadır olan olağanüstü hadiseleri, bir bir hıfzetmiştir. O dönemde genç bir delikanlı olması da böylesi konulara ilgisini artırmıştır. O, sadece Medine döneminde şahid olduğu nübüvvet delillerini rivayet etmekle kalmamış, Mekke döneminde zuhur eden delâili de öğrenerek rivayet etmiştir. Onun bu özelliği âlimlerin dikkatinden de kaçmamış olacak ki, Dârimî, *Sünen*'inin Mukaddime'sinde "Ağaçların, hayvanların ve cinlerin Rasûlullah'a iman etmesi babı" altında 2, "Parmakları arasından suyun kaynaması babı" altında 3, "Minberin Onun için inlemesi babı" altında 3, "Gıdanın bereketlenmesi babı" altında 2, "Resulü Allah'a verilen üstünlük babı" altında 1,

¹²⁶³ Âl-i İmrân 3/122-123; el-Enfâl 8/9-10.

¹²⁶⁴ Krş. el-Enfâl 8/17

¹²⁶⁵ Halil İbrahim Bulut, "Mûcize", *DİA*, XXX, 352.

“Güzelliği babı” altında 1 ve “Ölülerle konuşması babı” altında da 1 olmak üzere 13 rivayetine yer vermiştir. Son dönem âlimlerinden Said Nursî de, yazdığı Mucizat-ı Ahmediye Risalesi’nde onun rivayet ettiği birçok mucizeye değinmiştir.

“Rasûlullah’ın Kabe’nin inşası sırasında taş taşırken avret mahalli açılmasını diye düşmesini,”¹²⁶⁶ “Hudeybiye’de parmakları arasından su akması ve bu suyla 1500 kişinin ihtiyaçlarını gidermesini,”¹²⁶⁷ “Hurma kütüğünün inlemesini,”¹²⁶⁸ “Müreysi’ gazvesinde Rasûlullah’ı öldürmek için ağaca asılı kılıcını alan kişinin kıssasını,”¹²⁶⁹ “Hz. Peygamber’e zehirli et ikram eden Yahudi kadının muvaffak olamayışını,”¹²⁷⁰ “Hendeklerin kazısı sırasında çıkan kaya hadisesini,”¹²⁷¹ “yemeğin bereketlenmesini”¹²⁷² ve daha başka birçok dalâilü’n-nübüvveye dair hadisi Hz. Câbir rivayet etmiştir.¹²⁷³

Rivayet ettiği bu rivayetlerden birkaçının burada zikredilmesinin isabetli olacağı kanaatindeyiz.

Hz. Câbir şöyle demektedir: “Rasûlullah’la sefere çıktık. Geniş bir vadide konakladık. Allah’ın peygamberi def-i hacet için ayrıldı. Ben de su kabını alarak onu takip ettim. Allah Resulü etrafına baktı arkasına geçecek bir şey bulamadı. Vadinin kenarında ise iki ağaç vardı. Câbir, bu iki ağacın Allah’ın Resulüne perde olduklarını def-i hacetten sonra yerlerine gittiklerini farklı rivayetlerde detaylı anlatmıştır.¹²⁷⁴ İbn İshak da, ağaçların def-i hacet için çıkan Efendimize perde oldukları, gelen bir devenin ona secde ettiği gibi konuların anlatıldığı Câbir’den gelen uzun bir rivayete yer vermiştir.¹²⁷⁵

Câbir yine şöyle demektedir: “Rasûlullah’la beraber bir seferde idik. Bizi susuzluk tuttu. Ne yapacağımızı bilmiyorduk. Rasûlullah’a durumu anlattığımızda, Rasûlullah elini bir su kabının içine koydu. Pınarlar gibi su, parmakları arasından kaynamaya başladı.

¹²⁶⁶ Buhârî, Salât, 8; Muslim, Hayz, 77; Zehebî, **Târîh**, I, 70.

¹²⁶⁷ Teyâlisî, **Müsned**, III, 294; İbn Sa’d, **Tabakât**, II, 95.

¹²⁶⁸ Ahmed, **Müsned**, XXII, 47, 117, 358; İbn Sa’d, **a.g.e.**, I, 251; 253; Zehebî, **Târîh**, I, 353, 354.

¹²⁶⁹ Buhârî, Meğâzî, 32; Muslim, Salâtu’l-Musâfirîn, 311; İbn Sa’d, **a.g.e.**, II, 61.

¹²⁷⁰ Beyhakî, **Sünen**, X, 19; Zehebî, **a.g.e.**, II, 436; Bu etten zehirlenen bir sahâbînin vefat ettiği rivayet edilmiştir. Zehebî, **a.g.e.**, II, 437; Bu hadis başka sahâbîlerden de rivayet edilmiştir. İbn Sa’d, **a.g.e.**, II, 201, 202.

¹²⁷¹ Dârimî, **Sünen**, I, 22; İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, XX, 381; Ahmed, **Müsned**, XXII, 121; İbn Hişâm, **Sîre**, s. 218; Zehebî, **a.g.e.**, II, 299-300; Zehebî, **a.g.e.**, I, 81-82; II, 285.

¹²⁷² Buhârî, Meğâzî, 27; Ahmed, **Müsned**, XXIII, 277; İbn Hişâm, **Sîre**, s. 219; Zehebî, **a.g.e.**, II, 285.

¹²⁷³ İbn Hişâm, **Sîre**, s. 218; Zehebî, **a.g.e.**, II, 299-300.

¹²⁷⁴ İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, VI, 321; ‘Abd b. Humeyd, **Müsned**, I, 320; Dârimî, **Sünen**, I, 17; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-Nihâye**, VI, 147; Zehebî, **a.g.e.**, I, 341-342, 345.

¹²⁷⁵ İbn İshâk, **Sîre**, 97, (Mektebetü’ş-Şâmile).

Rasûlullah: *'Allah'ın adıyla alın'* dedi. Biz de aldık, içtik ve ihtiyacımızı giderdik. Bize kâfi geldi. Eğer yüz bin kişi olsaydık yine de kâfi gelecekti. Kaç kişiydiniz diye sorulunca Câbir: *'Bin beş yüz kişiydik'* demiştir. Bu olay Hudeybiye'de gerçekleşmiştir.¹²⁷⁶

Rasûlullah'ın duasıyla yiyeceklerin bereket kazandığıyla ilgili başka bir rivayette, Câbir şöyle demektedir: “Rasûlullah'a bir adam gelerek yiyecek istedi. Rasûlullah, ona yarım ölçek arpa verdi. Adam, eşi ve misafirleri hep bundan yiyorlardı. Taki adam ölçeği tarttı. Rasûlullah; *“Eğer tartmasaydınız ondan yemeğe devam ederdiniz”* buyurdu.¹²⁷⁷

Câbir, huysuzlaşan bir devenin Rasûlullah'a musahhar kılınmasını şöyle anlatmıştır: “Benû Selime'den olan bazı kişilere ait bir su devesi huysuzlaştı, su yükleyemez oldular. Hurma bağları susuz kalınca deve sahipleri Rasûlullah'a geldiler. Rasûlullah (s.a.s.) önlerine geçip hurma bağının olduğu yere geldi. Rasûlullah, kapıdan girince deve ona doğru yürüdü ve başını öne doğru eğip Rasûlullah'ın önünde durdu. Rasûlullah; *“haydi gelin devenizi alın, götürün”* dedi. Oradakiler; *“Deve sana secde etti”* dediklerinde Rasûlullah: *“Hayır, öyle söylemeyin. O, bana secde etmedi. Sadece Allah onu bana musahhar kıldı”* buyurdular.¹²⁷⁸

Câbir, hurma kütüğünün inlemesini de şöyle anlatır: “Peygamber Efendimizin mescitte ayakta iken dayandığı bir hurma kütüğü vardı. Kendisi için bir minber yapıldı. Rasûlullah'ın Cuma günü çıkıp bu minbere oturması üzerine, hurma kütüğünden öyle bir inleme sesi duyuldu ki insanlar korkmaya başladı. Rasûlullah (s.a.s.) yerinden kalktı. Kütüğün yanına geldi onu okşadı. Böylece inlemesi durdu ve bir daha duyulmadı.” Bir rivayette hurma kütüğünün inlemesine bizzat şahit olduğunu ifade etmiştir.¹²⁷⁹

Câbir (r.a.), Rasûlullah'la beraber olduğu Zâtu'r-Rikâ' Gazveside şu mucizeye şahid olduğunu anlatmıştır: “Bizler bir yerde dinlendiğimizde, bir ağaç gölgesi varsa onu Rasûlullah'a bırakırdık. Derken bir müşrik gelerek, Rasûlullah'ın ağaçta asılı olan kılıcını aldı. Kılıcı çekerek Rasûlullah'a: Benden korkmuyor musun? dedi. Rasûlullah: *'Hayır korkmuyorum'* dedi. “Peki seni benden kim kurtaracak?” deyince Rasûlullah (s.a.s.):

¹²⁷⁶ Buhârî, Meğâzî, 33; Dârimî, **Sünen**, I, 20; Ahmed, **Müsned**, XXII, 87; İbn Sa'd, **Tabakât**, I, 183; II, 98, 100; Zehebî, **Târîh**, I, 342. İbn Sa'd, **Tabakât**, I, 183; II, 98, 100.

¹²⁷⁷ Muslim, Fedâil, 9; Zehebî, **Târîh**, I, 359.

¹²⁷⁸ İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, I, 491; Dârimî, **Sünen**, I, 17; Zehebî, **Târîh**, I, 374.

¹²⁷⁹ Buhârî, Buyû', 16; Beyhakî, **Sünen**, III, 195; Taberânî, **Mu'cemu'l-Evsat**, V, 244; İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 152-153; II, 48; Ebû Nu'aym el-İsfahânî, **Delâilu'n-Nübüvve**, (I-II) iki cilt bir arada, s. 399.

'Allah' dedi. Tam bu sırada Sahâbîler adamı korkuttular, adam da kılıcı kınına koyup ağaca geri astı." İbn Hişam'ın naklettiği rivayette bu kişinin Ğavres adlı biri kişi olduğu ve bu olay üzerine Sâd Suresi 206. ayetin nazil olduğu zikredilmiştir.¹²⁸⁰

Câbir'den hadis alan sahâbîlerin ahzettikleri de galibin bu mevzularla ilgilidir. Enes b. Mâlik, Câbir'in şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Ashâb, Rasûlullah'a susuzluklarını şikâyet edince, Rasûlullah (s.a.s.) büyük bir su kabı istedi. İçine az bir su döküldü. Akabinde Rasûlullah (s.a.s.) elini kabın içine koyarak "haydi içiniz" dedi. İnsanlar suyu aldılar. Câbir (r.a.): '*Ben Rasûlullah'ın (s.a.s.) parmakları arasından pınarların aktığını görüyordum*' dedi.

Görüldüğü gibi delâil konusundaki birçok rivayet Hz. Câbir'den gelmiştir. Dalâil konusundaki rivayetlerinin çok olması, bu konuda isnâdları sağlam olmayan zayıf, hatta mevzu birçok haberin de kendisine isnâd edilmesine sebep olmuştur. Örneğin, "*Medine'de bir kadına ait cinin kuş şeklinde sahibinin duvarına konarak Nübüvvetle ilgili ilk haberi verdiği*" hakkındaki rivayet¹²⁸¹ gibi daha birçok rivayeti mevzuat kitaplarında bulmak mümkündür.

b) Gazveler ve Seriyeler

Câbir (r.a.)'ın rivayetlerinde öne çıkan konularda biri de Hz. Peygamberin gazve ve seriyeleridir. O, babasının Uhud'ta şehit düşmesinden sonraki tüm gazvelere Rasûlullah (s.a.s.) yanında iştirak etmiş ve tıpkı bir gözcü gibi katıldığı her seferle ilgili rivayetlerde bulunmuştur.

Bir hadiseyi bizzat yaşayanın rivayeti, yer almayanın rivayetine tercih edilmektedir.¹²⁸² Bu bağlamda Bedir ve Uhud dışında Rasûlullah'ın tüm gazvelerinde yanında bulunan Hz. Câbir'in özellikle gazvelerle ilgili rivayetleri önem arz etmektedir. Nitekim bu anlatımları sefer ahkâmını belirlemede fukahânın elinde sağlam deliller olmuştur.

¹²⁸⁰ Buhârî, Meğâzî, 29; İbn Hişam, Sîre, II, 205; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 61.

¹²⁸¹ İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 183; Zehebî, bu konuda isnadı sağlam hadislerin olmadığını söylemektedir. Bkz. Zehebî, **Târîh**, I, 209.

¹²⁸² Mehmet Görmez, **Gazali'de Sünnet, Hadis ve Yorum**, s. 34.

Hz. Câbir, Uhud (h. 3), Hamrâu'l-Esed (h. 3), Zatü'r-Rikâ' (h. 4), Hendek/Ahzâb (h. 5), Benî Lehyân (h. 6), Beni Mustalık, Bî'atü'r-Rıdvân (h. 6), Hayber (h. 7), Habat, Mekke'nin Fethi (h. 8), Hüneyin (h. 8), Tebuk (h. 9) ve daha birçok seferle ilgili hadisleri nakletmiştir. Câbir (r.a.)'ın "Katıldığı Gazve ve Seriyeler" bölümünde yeterince bu konu ile ilgili rivayetlere yer verildiğinden burada tekrarına gidilmeyecektir.

c) Akıtlar

İslam Hukukunun temel konularından birisi de muamelât konusudur. Bu alanla ilgili de Hz. Câbir'den birçok rivayet gelmiştir. Onun bağ-bahçe işleriyle uğraşması, seferlere çıkması, ticari muamelelerde bulunması onun bu alanla ilgili hadislerle ilgisini arttırmış ve uzmanlaşmasını sağlamıştır.

Rivayet ettiği hadisler arasında (mükerrerler dahil) akidler ve muamelat ile ilgili 150'den fazla rivayet vardır. Bunlar arasında Şuf'a, 'Umrâ, Sarf, Ribâ, Bey', Muzaraa, Nikâh, Talâk, 'Atâk ve daha birçok mubah veya yasak akidler hakkında sadra şifâ hadisler vardır.

d) İbadetler

İbadetler İslam'ın olmazsa olmazlarıdır. Nitekim cinler ve insanlar ibadet için yaratılmışlardır. Rasûlullah'ın, "İbadetlerinizi benden öğreniniz"¹²⁸³ emri gereği sahabe ibadetleri Rasûlullah'tan öğreniyor ve yaşıyorlardı. İbadetleri pür dikkat Rasûlullah'tan öğrenen Câbir (r.a.), sonrakilere kavli ve fiili olarak öğretmiştir.

Câbir b. Abdullah'ın rivayet ettiği hadislerin 200'den fazlası temel ibadetlerimiz olan namaz, oruç, zekât, hac ve bunlara mutabi konularla ilgilidir. Misal olarak Âlimlerin sünnet/müstehap saydıkları istihârenin meşruiyeti sadece ondan gelen rivayete dayanmaktadır.¹²⁸⁴

¹²⁸³ Muslim, Hac, 310.

¹²⁸⁴ Buhârî, Tatavvu', 1; Tevhîd, 10; Bkz. Salim Öğüt, "İstihâre", **DİA**, XXIII, 333.

e) Adâb ve Ahlak

Câbir b. Abdullah'ın rivayet ettiği 70'ten fazla hadis adâb ve ahlak konularıyla ilgilidir. Dolayısıyla o, adâb ve ahlak konularında da Rasûlullah'ın yakın takipçisi olmuştur.

f) Gaybî Haberler

Yukarıda zikri geçen konular haricinde Câbir'in rivayetleri arasında gaybî haberler dikkati çekmektedir. İnsanların bilmeyip, sadece Allah'ın bildiği gaybî bilgilerden bir kısmını Allah Teâla Peygamberine bildirmiştir. Rasûlullah (s.a.s.) de, bu haberlerden bir kısmını ümmetiyle paylaşmıştır. Bu meyanda Câbir'in rivayet ettiği bazı hadisler şöyledir:

Câbir, evlendiğinde Rasûlullah (s.a.s.) ona; *“süslü kilimlerin yok mu?”*¹²⁸⁵ diye sormuş. Câbir; *“Hayır, nereden olsun”* deyince Rasûlullah (s.a.s.); *“İleride olacak”* demiştir. Câbir, *“Ben bugün (Hz. Peygamberin vefatından sonraki dönem) eşime şu fazla kilimlerini kaldır, benden uzak tut”* diyorum. O ise bana diyor ki: *“Rasûlullah (s.a.s.), benden sonra süslü örtüleriniz olacak demişti değil mi?”*¹²⁸⁶

Câbir (r.a) yine Rasûlullah'ın şöyle dediğini nakletmiştir: *“Şeytan Arap yarımadasında kendisine tapılmaktan ümidini kesmiştir. Fakat insanları birbirine düşürme olacaktır.”*¹²⁸⁷

Câbir'in de rivayet ettiği gaybî haberlerden birisi Sahâbe döneminin sonunu belirleyen hadistir. Müslim'de geçen bu rivayete göre Hz. Peygamber, vefatından bir ay önce şöyle buyurmuştur: *“Bu geceniz var ya, bundan yüz sene sonra şu an yeryüzünde mevcut olanlardan hiç kimse sağ kalmayacaktır.”*¹²⁸⁸

Hz. Câbir'in gaybî haberlerle ilgili rivayetleri, özellikle Şî'a'nın on iki imam hakkındaki rivayeti vazedip ona isnâd etmelerini de kolaylaştırmıştır.

¹²⁸⁵ أنماط kelimesini kilimler diye tercüme ettik.

¹²⁸⁶ Buhârî, Menâkıb, 22; Muslim, Libâs, 39; Zehebî, **Târîh**, I, 374.

¹²⁸⁷ Muslim, Sıfâtü'l-Munâfikîn, 65; Timizî, Fiten, 2; Zehebî, **a.g.e.**, I, 383.

¹²⁸⁸ Ahmed, **Müsned**, Hno: 14717, 15056, 15057, 15128; İbn Kayyım el-Cevziyye, **el-Menârü'l-Mümîf**, Thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Mü'allimî, Dârü'l-Âsime, Riyâd, 1416, s. 52.

8. RİVAYETLERİNİN SINIFLANDIRILMASI

8.1. Râvî Sayısı Açısından

a) Mütevâtir

İslam âlimlerine göre sadık haber bilgi kaynaklarından biridir. Mütevatir haber ise doğruluğu bizzat kendisiyle sabit olan sadık haber kapsamında olduğundan,¹²⁸⁹ âlimlerimiz rivayetlerin sıhhatini tespit için hadisleri mütevatir ve ahâd olarak ikiye ayırmışlardır. Mütevatir olanlar sadık haber kapsamında olduklarından sıhhat araştırmasına konu edilmezler. Ahâd olanların sıhhat tespitini yapmak için âlimlerimiz erken dönemden başlayarak isnâd ve metin tenkidi, cerh ve ta'dîl ilmi geliştirilmiştir. Bu bağlamda Câbir'in kaynaklarımızda yer alan rivayetlerinin Mütevatir-Ahâd oranı önem arz etmektedir.

Genel olarak mütevâtir hadis, “*Her nesilde yalan üzerinde anlaşmaları âdeten imkânsız sayıda kişiler tarafından rivayet edilen haber*” diye tanımlanmıştır. Mütevâtir hadis, lafzî ve manevî olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.¹²⁹⁰

İbnü's-Salâh'a göre lafzî mütevâtirin tek örneği¹²⁹¹ “*Men kezebe aleyye...*” hadisidir. Birçok sahâbî gibi Hz. Câbir de bu hadisin râvîleri arasındadır.¹²⁹² Bunun yanında âlimlerce manevî mütevatir kabul edilen ezan, namaz, oruç, hac, zekât gibi ibadetler ile Bedir, Uhud, Hendek gazveleri gibi meşhur birçok konu ile ilgili Hz. Câbir'den rivayetler gelmiştir.

b) Ahâd

Âhâd hadisler, mütevâtir dercesine ulaşmayan haberlerdir. Câbir'in rivayet ettiği hadislerin ekserisi âhâd haberlerdir. Bunlar arasında meşhur,¹²⁹³ azîz ve garîb (ferd) olanlar da vardır. Misal olarak Sahîh-i Buhârî'de geçen şu hadis garîb rivayetlerden biridir:

Abdullah b. Eymen→Eymen→Câbir (r.a.) der ki: “*Biz Hendek günü hendekler kazıyorduk...*”¹²⁹⁴ Bu hadisi Abdullah b. Eymen babasından rivayette teferrüd etmiştir. Dolayısıyla bu hadis Sahîh-i Buhârî'nin garâibinden sayılmıştır.¹²⁹⁵

¹²⁸⁹ H. Yunus Apaydın, “Mütevâtir”, **DiA**, İst, 2006, XXXII, 208-211.

¹²⁹⁰ Ahmet Yücel, **Hadis Uûlü**, İFAV, İst. 2009, s. 196.

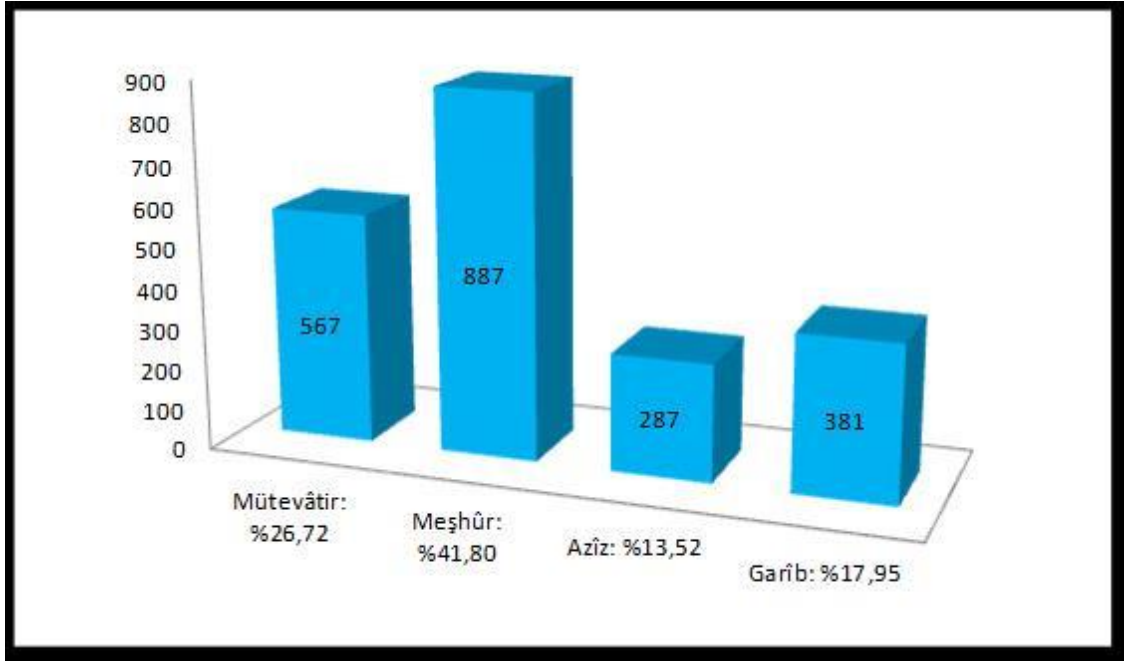
¹²⁹¹ Yücel, **a.g.e.**, İFAV, İst. 2009, s. 199.

¹²⁹² Ahmed, **Müsned**, XXII, 158, Hno: 14255.

¹²⁹³ Meşhur hadisler için bkz: Ahmed, **Müsned**, Hno: 14694, 14782, 15271.

Hadis kaynakları yanında, terâcim, tabakât, fıkıh, tefsir, siyer ve daha birçok alanla ilgili 1400 kaynağı câmi' olan “*Cevâmiu'l-Kelim V4.5*” isimli bilgisayar programıyla yaptığımız taramada Câbir b. Abdullah'ın sened sayısına göre rivayetlerinin durumu aşağıdaki şekilde görülmektedir.

Sened Sayısına Göre Rivayetleri:

Program Hz. Câbir'in toplam rivayetlerini 2122 olarak vermektedir. Bu sayıya zayıf, çok zayıf hatta bazı mevzu rivayetlerin de dâhil olduğu unutulmamalıdır.

Programa göre Câbir'in rivayetlerinden 25'i, kaynaklarda 100 ve üzeri, 78 rivayeti 50 ve üzeri, 536 rivayeti 10 ve üzeri sayıda yer almıştır. 179 rivayeti 3, 272'si 2 defa yer alırken, 706 rivayeti ise kaynaklarda 1 defa yer almıştır. Buna göre 1416 rivayeti kaynaklarda 2 ve daha fazla sayıda mukerreren yer almıştır. Misal olarak “*Umra*” ile ilgili rivayeti kaynaklarda 288 yerde yer almış, Buhârî'de 2, Müslim'de 11, Timizî'de 2, Ebû

¹²⁹⁴ Buhârî, Meğâzî 27.

¹²⁹⁵ Câbir (r.a.)'den mervî garîb hadilere örnekler için bkz: Müsned, XXIII, 248, Hno: 15003; XXIII, 257-258, Hno: 15103; Abdullah b. Muhammed b. Akîl'in rivayetinde teferrüd ettiği bir hadis için bkz: Müsned, Hno: 14212, 14517; Abdulmelik b. Ebî Süleymân'ın teferrüd ettiği bir hadis için bkz: Müsned, Hno: 14253, İmam Şafii, bu rivayet için “Mahfuz değildir” demiştir. Bkz. Ahmed, **Müsned**, XXII, 15; XXIII, 183, Hno: 14912.

Davud'ta 5, Nesâî'de 20, İbn Mâce'de 2, Mâlik'in *Muvatta*'sında 1, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde 23, İbn Hibbân'ın *Sahîh*'inde 10, Beyhakî'nin Sünen'inde 25 yerde ve daha birçok kaynakta yer almıştır. “*Seferde oruç tutmak iyilik değildir*” rivayeti kaynaklarda 102 yerde, “*Harb hiledir*” rivayeti 50 yerde, “*İlim öğrenmek her Müslümana farzdır*” rivayeti ise sadece Ebû Bekir b. Mukri'(ö. 381)'in *Mu'cem*'inde yani 1 yerde yer almıştır.

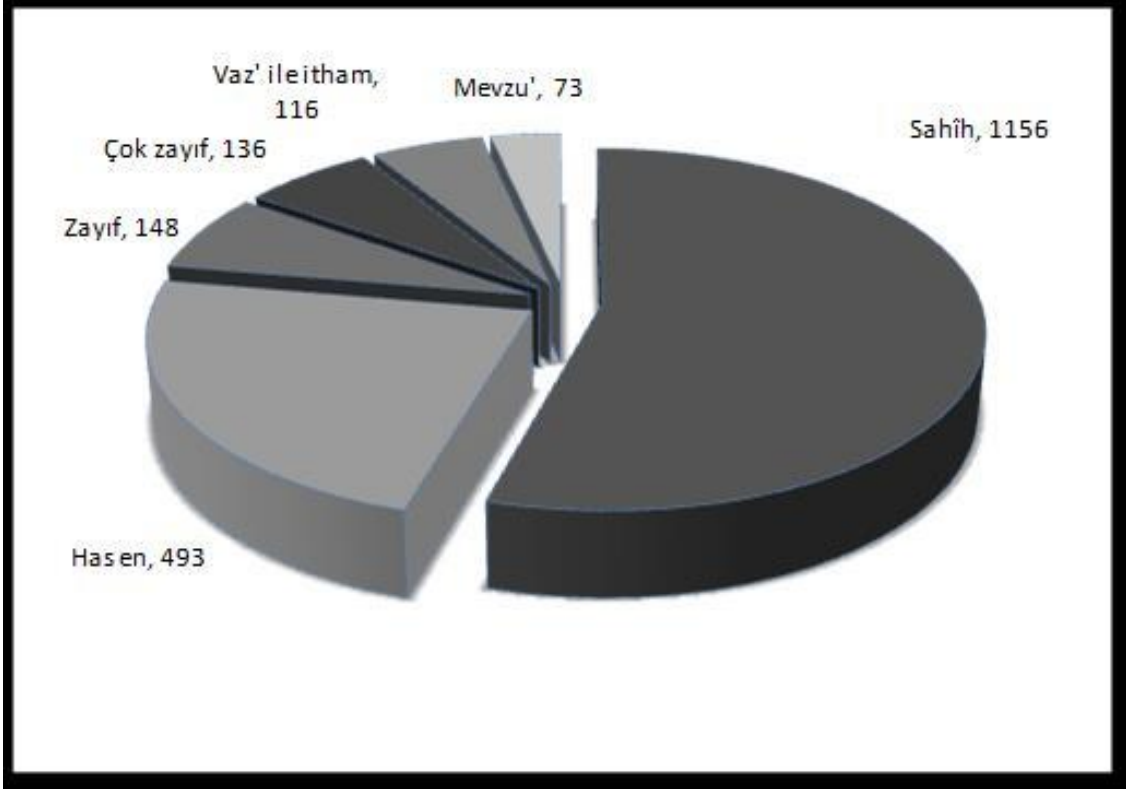
Aslında kaynaklarda mükerrer olma durumlarına bakılarak hangi rivayetlerinin gerek âlimler, gerekse halk tarafından daha fazla rağbet gördüğü ve müstehir oldukları anlaşılabilir. Buna göre rivayetlerinden yarıya yakını, hadis tarihi boyunca âlimler tarafından oldukça rağbet görmüştür.

8.2. Sıhhat Açısından

8.2.1. Sahîh ve Hasen Rivayetler

Yukarıda ifade edildiği gibi mütevatir rivayetlerin sıhhat araştırmasına gerek olmadığı halde, ahâd olanların kaynak değerini tespit için sıhhat araştırılmasına ihtiyaç vardır. Rivayetin kaynak değeri sıhhat derecesine göre artacağından, sıhhat araştırması değer kazanmaktadır. Buna göre yukarıda belirtilen yöntem ile yaptığımız çalışma neticesinde Câbir b. Abdullah'a nisbet edilen hadislerin sıhhat açısından durumu şöyle görülmektedir:

Bütün Rivayetlerinin Sıhhat Durumu:

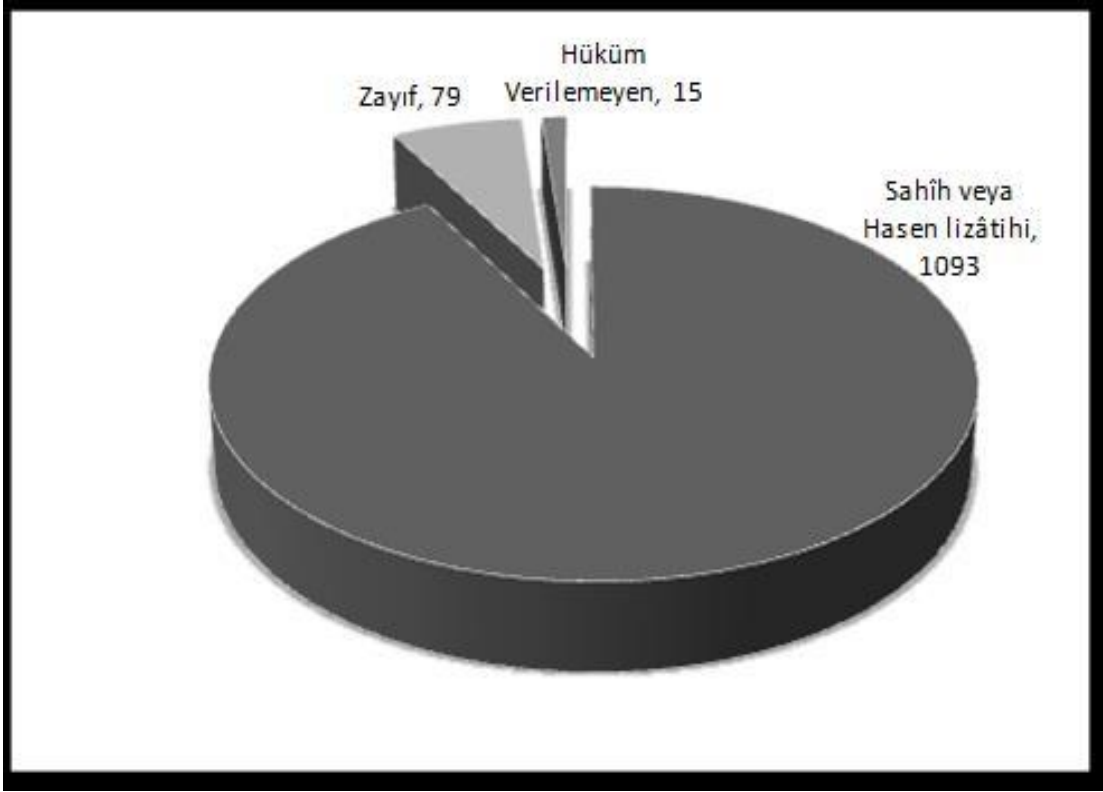
Yukarıdaki grafiğe bakıldığında toplam 2122 rivayetten sahih ve hasen rivayetlerinin toplamı $1156+493=1649$ Adet iken, bunların dışında kalanların sayısı 325'tir. Şu'ayb el-Arnaut ile diğerlerinin tahkikine göre ise Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki rivayetlerinden¹²⁹⁶ 1093'ü sahih ve hasen li zâtihi, 79'u zayıf ve 15'inin sıhhat durumu hakkındaki kesin hüküm belli değildir.¹²⁹⁷

Şu'ayb el-Arnaut'a göre Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki rivayetlerinin sıhhat durumu ise aşağıdaki şekildedir:

¹²⁹⁶ Hz. Câbir'in Müsned'inde ona ait olmayan 3 rivayet sehven yer almış, 36 rivayeti de **Müsned**'i dışındaki farklı yerlerde zikredilmişlerdir. Buna göre **Müsned**'inin hadis sayısı 1220 olmaktadır. İbn Hazm bu sayıyı 1206 olarak vermiştir.

¹²⁹⁷ Ahmed, **Müsned**, XXII, s. 7; Şu'ayb el-Arnaut, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde Câbir'in Müsned'inin başına yazdığı açıklamaya bakınız, Ahmed, **Müsned**, XXII, s.7.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki Rivayetlerinin Sıhhat Durumu

Ahmet b. Hanbel'in, *Müsned*'ine rivayetleri alırken oldukça titiz davrandığı, eserine çok zayıf veya mevzu' rivayetleri almadığı bu grafikten anlaşılmaktadır. *Müsned*'te yer alan isnâdı zayıf rivayetler, biraz sonra görüleceği gibi aslında yukarıdaki sayı ile sınırlı değildir. Lakin bu zayıf rivayetlerin çoğu, farklı tarîklerle desteklendiğinden zayıf olmaktan çıkarak hasen derecesine geçmişlerdir.

Böylece kaynaklarımızda yer alan rivayetlerinden kaynak değeri taşıyanların kahir ekserinin Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer aldığı ortaya çıkmakla beraber, 550'den fazla kaynak değeri taşıyan rivayetinin ise *Müsned*'de yer almayıp diğer kaynaklarda yer aldığı görülmektedir. Bu da azımsanmayacak bir sayıdır. Fazâil-i a'mâlde delil kabul edilen zayıf rivayetleri de hesaba dâhil ettiğimizde bu sayı daha da artmaktadır.

Şimdi Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ini esas alarak Câbir'in rivayetleri arasında yer alan zayıf rivayetleri, bu rivayetlerdeki zaaf nedenleri ve isnâdlardaki zayıf râvîler incelenecektir.

8.2.2. Zayıf Rivayetler

Hz. Câbir'den bize intikal eden hadislerin isnâdlarına bakıldığında, 346 rivayetin isnâdında zayıf râvîlerin bulunduğu, yani isnâdlarının zayıf olduğu görülür. Zayıf râvîler, daha çok zabıtlarının zayıf olmasıyla tenkid edilmişlerdir. Bu râvîlerin Câbir'den gelen rivayetleri, genellikle farklı tarîklerle desteklendiğinden hasen veya sahîh li ğayrihi kabul edilmişlerdir. Yani her ne kadar 346 rivayetin senesinde zabtı zayıf râvîler yer alsada bunların ekserisi, farklı tarîklerle desteklendiğinden, yukarıda da ifade edildiği gibi, muhakkiklerin tespitine göre, sadece 79 rivayet zayıf kabul edilmiş, 15 rivayet hakkında da hüküm verilememiştir.

Rivayetlerinin isnâdında, 67 zayıf râvî tespit edilmiştir. Bunlar arasında, zayıf zabtıyla tanınan Abdullah b. Lühay'a el-Mısırî (ö. 174), 143 rivayetin isnâdında yer almak suretiyle birinci sıradadır. İbn Lühay'a, aslında büyük İslam âlimlerindendir. Mısır kadılığı yapmıştır. Çok hadis bilmesine rağmen kitapları yandıktan sonra hıfzından rivayet etmeye başlamış, hıfzından rivayet edince de rivayetlerinde pekçok hata peyda olmuştur. Bu nedenle de artık İbn Lühay'a, sû'i-hıfzıyla bilinmiştir. Hâlbuki onun hadisleri genellikle sahîh hadislerdir. Bunun farkında olan Ahmed b. Hanbel, onun ve onun gibilerinin rivayetlerini i'tibar için eserine almıştır. Çünkü böylesi rivayetler farklı tarîklerden gelen rivayetler için şahid ve 'adid olmaktadır. Birçok hadis âlimi de bu yöntemi uygulamış, hatası olan râvîlerin hadislerini i'tibar için almışlardır.¹²⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, bilerek yalan söylediğini bildiği râvîlerden hadis almamıştır.

İbn Lühay'a'dan sonra ikinci sırada, 27 hadisin isnâd zincirinde yer alan zabtı zayıf Abdullah b. Muhammed b. 'Âkîl gelmektedir. Haccâc b. Ertâte de Müdellis bir râvî olduğu için 'an'anaları zayıftır. Haccâc, 22 rivayeti 'an'ane siğâsıyla nakletmiştir. Yine sû-i hıfzı ile bilinen Şerîk, İbn Abdullah en-Neha'î ile Muhammed b. İshâk'tan her birinin 15 rivayetin isnâdında yer aldıkları görülmektedir. Kalan 122 zayıf rivayetin isnâdında ise 62 zayıf râvîden bir veya berden çok râvî yer almıştır.

Bir hadisin sıhhati isnâd ve metinle alakalı olduğundan, isnatlardaki zayıf râvîler, hadislerin sıhhatini etkilerler. Misal olarak Ebû Davud'un *Sünen*'inde yer alan: *"Rasûlullah Mekke'de iken güneş battı. Serif denilen yerde akşam ile yatsıyı cem ederek*

¹²⁹⁸ Kâsimî, **Kavâ'idü't-Tahdîs**, s. 167-168.

kıldı. ¹²⁹⁹ hadisinin isnâdında Buhârî, İbn Hibbân ve Zehebî tarafından cerh edilen Yahyâ b. Muhammed el-Cârî yer aldığından zayıf addedilmiştir. ¹³⁰⁰

Câbir b. Abdullah'tan gelen rivayetlerin isnâdlarında tespit ettiğimiz zayıf râvîler ve rivayet sayıları şöyledir:

S.No:	Zayıf Ravî	Rivayet Sayısı
1	Abdulcebbâr b. Muhammed	1
2	Abdullah b. el-Müemmel	2
3	Abdullah b. Muhammed b. 'Âkîl,	27
4	Abdurrahman b. 'Atâ,	4
5	Akîl b. Câbir,	1
6	Alî b. 'Asım,	1
7	Alî b. Zeyd b. Abdullah b. Züheyr,	2
8	Alî b. Zeyd b. Cüd'ân,	3
9	Amr b. Câbir el-Hadrâmî,	8
10	Amr b. Zeyd es-San'ânî,	1
11	Asım b. Ömer,	1
12	Asım b. 'Ubeydullâh	2
13	Câbir b. Yezîd b. el-Hâris el-Cu'fî,	2
14	Ebî Hilâl Muhammed b. Selîm er-Râsibî,	1
15	Ebî Sa'îd es-Sağânî,	2
16	Ebî Yahyâ el-Kattât,	1
17	Ecleh İbn Abdullah,	1
18	Esîd b. Ebî Esîd el-Berrâd,	1
19	Füleyh b. Süleymân,	3
20	Haccâc b. Ebî Zeyneb	3
21	Haccâc b. Ertâte,	22
22	Hâris b. Ebî Yezîd,	1
23	Hasan b. Ebî Cafer,	1
24	İbn Cüreyc, Abdülmelik b. Abdülazîz,	1
25	İbn Ebî Leylâ, Muhammed b. Abdurrahman,	2
26	İbn Ebî Zinâd Abdurrahman b. Abdullah b. Zekvân,	8
27	İbn Lühay'a, Abdullah b. Lühay'a el-Mısrî,	143
28	İkrime b. 'Ammâr,	1
29	Îsâ b. Cârîye,	2
30	Îsâ b. Ebî Îsâ er-Râzî,	1
31	İshâk b. Hâzim,	1

¹²⁹⁹ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 306, Hno: 15074; Ebû Dâvud, Sefer, 5.

¹³⁰⁰ Muhakkik Şuayb el-Arnâvut'un Hadis'e yazdığı dipnot.

32	İsmâil b. 'İyâş,	1
33	Kâsım b. Abdulvâhid,	1
34	Kesîr b. Zeyd,	2
35	Leys İbn Ebî Selîm,	3
36	Matar b. Tahmân,	2
37	Muâz b. Rifâ'a,	1
38	Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ,	1
39	Muhammed b. Abdullah b. Husayn,	1
40	Muhammed b. Cafer el-Medâinî,	1
41	Muhammed b. Ebî Hafsa,	1
42	Muhammed b. İshâk,	15
43	Muhammed b. Meymûn,	1
44	Muhammed b. Muslim et-Tâifî,	1
45	Muhammed b. Sâbit,	1
46	Mus'ab b. Selâm,	2
47	Mübârek b. Fedâle el-Basrî,	1
48	Mücâlid b. Sa'îd,	11
49	Müemmel İbn İsmâ'il,	3
50	Münkedir b. Muhammed b. el-Münkedir,	2
51	el-Müsennâ İbn es-Sabbâh,	1
52	Nadr b. İsmâil,	1
53	Nasır b. Bâb el-Hurâsânî,	5
54	Rabî' İbn Sabîh,	1
55	Rebâh el-Mekkî,	1
56	Sâlih b. Ebî'l-Ahdar,	1
57	Sâlih b. Müslim b. Rûmân,	1
58	Süleymân b. Karm,	1
59	Süleymân Mûsâ el-Emevî,	1
60	Şerîk, İbn Abdullah en-Naha'î,	15
61	Şürahbîl b. Sa'd el-Medenî,	10
62	Ubeydullâh b. Abdurrahman b. Râfi',	1
63	Ubeydullâh b. el-Velîd,	2
64	Yahyâ b. Selîm,	1
65	Yezîd b. Ebî Ziyâd,	1
66	Zeyd b. Atâ b es-Sâib,	1
67	Ziyâd b. Abdullah,	1
	Toplam:	346

Câbir b. Abdullah'tan gelen rivayetlerden bazılarının isnâdında meçhul râvîlerin de olduğu görülmektedir. Bu da söz konusu rivayetleri zayıf duruma düşürmektedir. Ahmed

b. Hanbel, Câbir'in Müsned'inde meçhul veya mübhem râvîlerin bulunduğu 31 rivayete yer vermiştir.¹³⁰¹

Söz konusu mechûl râvîler, isnâdlarda عن ابن أخي جابر “Câbir'in yeğeninden”¹³⁰², denilerek Câbir'in yeğeninini ismi, حدثني جاز لي جابر “Câbir'in bir komşusu”¹³⁰³ denilerek Câbir'in komşusunun ismi, عن رجل من “bir kişiden”¹³⁰⁵, حدثني رجل عن جابر¹³⁰⁴, أخبرني رجل ثقة من بني سلمة,¹³⁰⁷ “Câbir'in bir azatlı kölesi”¹³⁰⁸, الأئصار عن جابر “Benî Selime'den sika biri”¹³⁰⁹, “iki kişiden”¹³¹⁰ denilerek Câbir'den hadisi alan râvî meçhul bırakılmıştır. Isnadında iki râvînin meçhul bırakıldığı rivayetler de vardır. Örneğin İbrâhim b. Sa'd, عن بعض أهله عن أبيه diyerek isnâddaki iki râvîyi meçhul bırakmıştır.¹³¹¹ Yine mechûl râvî Nasr b. Râşid, عن من حدثه عن جابر “Câbir'den kendisine rivayet edenden” denilerek hadisi Câbir'den alanı mübhem bırakılmıştır.¹³¹² Aynı şekilde Câbir'in bir hadisini mechûl bir râvî olan Muhammed b. İkrîme, حدثني رجل من جهينة “Cuheyne'den biri”¹³¹³ diyerek meçhul bir râvîden rivayet etmektedir.

Bazı rivayetlerin isnâdında ise عن ابني جابر “Câbir'in iki oğlundan”¹³¹⁴, من سمع جابر “Câbir'den dinliyen birinden”¹³¹⁵ بعض أصحابنا “ashabımızdan bazılarından”¹³¹⁶ denilerek isimler mübhem bırakılmıştır. Müsned'te isnâdında meçhul bir râvî bulunan 15147. sıradaki hadis, aynı zamanda Ahmed b. Hanbel'in rivayetinde infirâd ettiği bir hadistir.¹³¹⁷

¹³⁰¹ Ahmed, **Müsned**, XXII, 124 vd., Hno: 14214, 14520, 14534, 14541, 14542, 14586, 14693, 15158, 15185, 15230, 15105, 14892, 15286, 15287, 14696, 15147, 15024, 15257, 15258, 15266, 14814, 14815, 14816, 14373.

¹³⁰² Ahmed, **Müsned**, I, 45, Hno: 14693.

¹³⁰³ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 47, Hno: 14696.

¹³⁰⁴ Ahmed, **müsned**, XXIII, 283, Hno: 15036.

¹³⁰⁵ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 323, Hno: 15105.

¹³⁰⁶ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 351, Hno: 15158.

¹³⁰⁷ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 366, Hno: 15185, 14794.

¹³⁰⁸ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 345, Hno: 15147

¹³⁰⁹ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 366, Hno: 15185; 15230.

¹³¹⁰ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 169, Hno: 14892.

¹³¹¹ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 155, Hno: 14870.

¹³¹² Ahmed, **Müsned**, XXIII, 426. Hno: 15286-87.

¹³¹³ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 269, Hno: 15024.

¹³¹⁴ Ahmed, **Müsned**, XXII, 33, Hno: 14129, 15242; Burada **Müsned** muhakkiki Câbir'in Abdurrahman, 'Akîl ve Muhammed adında 3 oğlunun olduğunu söylenmiştir. Bizim tespitlerimize göre 4 oğlu olmuştur.

¹³¹⁵ Ahmed, **Müsned**, XXII, 124, Hno: 14214.

¹³¹⁶ Ahmed, **Müsned**, XXII, 271. Hno: 14373.

¹³¹⁷ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 345, Hno: 15147.

Tespit ettiğimiz meçhul veya mübhem bazı râvîler şunlardır: Akîl b. Câbir,¹³¹⁸ Hüsayn b. Harmele¹³¹⁹, Ma'iz et-Temîmî¹³²⁰, Beşîr b. Ebû Beşîr¹³²¹, Ömer b. Seleme b. Ebî Yezîd ve babası¹³²² Sa'îd b. Ziyâd, Sa'îd b. el-Mühelleb, 'Ukbe b. Abdurrahman b. Câbir, Vâkid b. Abdurrahman b. Sa'd, Ömer b. Abdurrahman, Beşîr b. Ebî Beşîr, Muhammed b. İkrîme ve Nasr b. Râşid.¹³²³ Bunlardan kimisi meçhulu'l-ayn kimisi de meçhûlu'l-adâledir.

Daha önce de ifade edildiği üzere Ahmed b. Hanbel, hatası çok olan zayıf râvîlerin hadislerini i'tibar ve i'tidâd için *Müsned*'ine almıştır. Bununla beraber eserde meçhul ve mübhem bırakılan râvîlerin de rivayetleri az değildir. Her ne kadar Kâsımî, İbn Kesîr'in "*Hiçbir âlim mübhem râvînin rivayetini kabul etmemiştir. Fakat bazı konuları aydınlatmak için tabi'ûn asrındaki mübhemlerden yararlanılabilir.*" dediğini nakletmişse de¹³²⁴ adına birçok rivayetin uydurulduğu Câbir b. Abdullah'ın rivayetlerini daha sağlıklı anlayıp değerlendirebilmek için bu meçhul ve mübhem bırakılan râvîlerini ve rivayetlerinin bilinmesi gerektiği kanaatindeyiz.

1. Zaaf Nedenleri

Bir hadisin bağlayıcılığı sıhhat derecesiyle doğru orantılıdır. Sıhhat arttıkça bağlayıcılık da artmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği üzere Câbir'in rivayet ettiği hadisler arasından hayli zayıf olanlar vardır. Bunların zaafi isnâdlarındaki zayıf râvîlerden kaynaklanabildiği gibi başka nedenlerden de olabilmektedir. Zayıf râvîleri yukarıda verdikten sonra araştırma neticesinde göze çarpan zayıf rivayetler ve bu rivayetlerin zaafına sebep olan illetler misaller eşliğinde verilecektir.

Zayıf rivayetler arasında, daha çok maktûb, müdrec, müzdarib ve munkati' olanlar öne çıkmaktadır. Yani zaafa sebep olan illetler, genellikle rivayetlerde görülen iklâb, idrâc, izdırab ve inkitâ' gibi durumlardır.

¹³¹⁸ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 53, Hno: 14704; İbn Hibbân Câbir'in oğlu Akîl'i **Sikat**'ına almıştır.

¹³¹⁹ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 104, Hno: 14791.

¹³²⁰ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 119, Hno: 14814, 14815, 14816.

¹³²¹ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 266, Hno: 15021.

¹³²² Ahmed, **Müsned**, XXIII, 406-411, Hno: 15257, 15258, 15266,

¹³²³ İsnadında bu râvîlerin geçtiği hadisler için bkz. Ahmed, **Müsned**, Hno: 14534, 14541, 14542, 14586, 14704, 14791, 14947, 14814, 14815, 14816, 14892, 15257-58, 15266, 15021.

¹³²⁴ Kâsımî, **Kevâ'idu't-Tahdîs**, s. 226.

“İsnadı maklub” bir rivayet şöyledir: Musab b. el-Mikdâm→Süfyân-ı Sevrî→Ebû Zübeyr→Câbir

Rasûlullah, “*Erkeğin sağ eliyle cinsel organına dokunmasını yasakladı.*”¹³²⁵ Ebû Hatım ile Ebu Zur’a, “İsnadı hatalıdır.” diyerek doğrusunu şöyle vermektedirler:

Mus’ab b. el-Mikdâm→Süfyân-ı Sevrî→Ma’mer, Yahyâ b. Ebî Kesîr→Abdullah b. Ebî Katâde→Ebî Katâde→Rasûlullah,

Bu isnâddaki vehim Mus’ab b. el-Mikdâm’dan kaynaklanmıştır.¹³²⁶ Görülüyor ki, Câbir’e ait olmayan bir rivayet maklub bir isnâd ile ona dayandırılmıştır.

Bazen hadis olmayan metinler, aralara idrâc edilmek suretiyle hadis diye anlaşılmış ve rivayet edilmiştir. Bunların bilinmemesi ise Rasûlullah’a ait olmayan metinlerin ona nisbet edilmesi neticesini doğurmaktadır. Hadislerde idrâc senedde veya metinde olabilmektedir.

Câbir’e isnâd edilen bazı rivayetlerde idrâc olduğu nazar-ı dikkate alınarak hareket edilmeli ve hadisler tenkid edilmeden önce bu husus iyice araştırılmalıdır. Örneğin İbn Mâce ve başka kaynaklarda şöyle bir rivayet Câbir’e isnâd edilmiş ve onun tarîkiyle Rasûlullah’a ref’ edilmiştir:

Sâbit b. Mûsâ→Şerîk→A’meş→Ebû Süfyân→Câbir→Rasûlullah, “*Gece çok namaz kılanın, gündüz yüzü güzel olur*” demiştir.

Burada şöyle bir durum söz konusudur: Aslında muhaddis isnâddan sonra hadis metnini zikretmeden birisi araya girerek bir kelâm etmiş, orada olanlardan biri/birileri de bu sözü isnâdın metniymiş gibi sonradan rivayet etmiştir. Bununla alakalı olarak Hafız el-Halîlî şöyle demektedir: Şeyh Zahid, Kûfe’de sıkı olarak bilinirdi. Ona Sâbit b. Mûsâ diyorlardı. Bir gün Şerîk b. Abdullah el-Kâdî’nin yanına girdi. O an, el-A’meş → Ebû Süfyân → Câbir → Rasûlullah’tan hadisini kıraat ediyordu. Şerîk Sabit’teki huşu’u görünce “*Gece çok namaz kılanın, gündüz yüzü güzel olur*” kelâmını etti. Sâbit, Şerîk’in kendi kelâmı olan bu sözünü bu isnâdla Rasûlullah’ın hadisi olduğunu sandı. Şerîk’ten

¹³²⁵ İbn Hibbân, Tahâret, 1433.

¹³²⁶ Hamza Abdullah el-Melîbârî, *el-Hedîsü'l-Ma'lûl Kevâid ve Devâbit*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1996/1416, s. 79-80.

sonra bu hadisi ondan rivayet etti. Kibâr'dan dinleyenler de dinledi. Bir kısım zayıf râvî de sırkat ederek Şerik'ten rivayet ettiler. Böylece bu metin aranan bir hadîs oldu. Oysa asıl olan anlattığımız gibi hadis olmadığıdır.¹³²⁷

İsnadı zayıf olup Câbir'e isnâd edilen bir rivayet de şöyledir: “*Kişi Allah'ın Kitabı için bütün insanlara, hatta herkesten daha çok kendi nefesine kızmadan fakîh olmaz.*”¹³²⁸

Bazı rivayetlerde de Câbir'in kendi müdreci yer aldığından dikkatli olunmalı, idrâclar Rasûlullah'ın sözü ile karıştırılmamalıdır. Câbir b. Abdullah'ın nakline göre Hz. Peygamber, “*Bir kimse namaz kılarken gülerse namazını iade eder. Abdestini ise iade etmez.*”¹³²⁹ buyurmuştur. Oysa bu açıklama (*abdestini ise iade etmez*) Hz. Peygamber'e ait değil Câbir b. Abdullah'a aittir. Onun Hz. Peygamber'e nispeti herkes tarafından fark edilmeyen bir kusur olduğundan açıklamanın Hz. Peygamber'e nispet edilerek rivayet edilmesi, bu hadisi mualllel kılmaktadır.¹³³⁰

Aynı şekilde aşağıdaki hadis metninde de idrâc vardır.

الشُّعْبَةُ فِي كُلِّ مَالٍ لَمْ يُقْسَمَ فَيَا وَقَعَتْ الْخُدُودُ وَصُرِفَتْ الطَّرِيقُ فَلَا شُفْعَةَ

“*Taksim edilmeyen her malda şuf'a hakkı vardır. Sınırlar konup, yollar belirlendiğinde artık şuf'a hakkı yoktur.*”¹³³¹

İbn Hacer'in naklettiğine göre İbn Ebî Hatım'ın babası, Buhârî'de de yer alan¹³³² Câbir'in rivayet ettiği bu hadisin لَمْ يُقْسَمَ den sonraki kısmının (son cümlelerin) müdrec ve Câbir'in sözü olduğunu söylemiştir.¹³³³

İdrâcın yer aldığı Câbir (r.a.)'den gelen diğer bir rivayet şöyledir: Câbir b. Abdullah'ın evine bazı misafirler geldi. Câbir, onlara ekmek ile sirke ikram ederek şöyle dedi: “*Yeyiniz. Şüphesiz ben Rasûlullah'ın: “Sirke ne güzel katıktır. Kişinin helakı, evine kardeşlerinden birkaç kişi geldiğinde, evinde bulunanları onlara ikram etmeyi hakir*

¹³²⁷ Hamza Abdullah el-Melîbârî, **el-Hedîsü'l-Ma'lûl Kevâid ve Devâbit**, s. 86-87.

¹³²⁸ Hatîb el-Beghdâdî, **el-Muttefik ve'l-Mufterik**, (I-II), Dâru'l-Kâdirî, Riyad, 1997, II, 97; İbn Mende, **el-Fevâid**, s. 93; Bu rivayet, Şeddâd b. Evs'e de isnâd edilmiştir. Hiçbir tariki sahih değildir.

¹³²⁹ Dârekutnî, **Sünen**, I, 172; Beyhakî, I, 144; İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, III, 312; Abdurrezzâk, **Musannef**, II, 377.

¹³³⁰ Hâkim, **Ma'rifetu Ūlûmi'l-Hadîs**, s. 118-119.

¹³³¹ Buhârî, Buyû', 56; Nesâî, Buyû', Hno: 4704; Ahmed, **Müsned**, XXII, 62.

¹³³² Buhârî, Buyû', 96; Ahmed, **Müsned**, XXII, 62, Hno: 14157.

¹³³³ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, IV, 437.

görmesidir. Bir kavmin helaki de, kendilerine ikram edilenleri hakir görmeleridir” buyurduğunu işittim. Muslim, Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce, sadece “*Sirke ne güzel katıktır*”¹³³⁴ kısmını rivayet etmişlerdir. Geri kalan kısmın Câbir’in kelâmından olduğu söylenmiştir.¹³³⁵

Görüldüğü gibi bazı rivayetlerde Câbir’in idrâcına rastlanmaktadır. Hadis metinleri verilirken ya da değerlendirilirken mutlaka bu husus göz önünde bulundurulmalıdır.

Câbir’den gelen rivayetler arasında gerek sened gerekse metin yönünden muzdarib olanlar da vardır.¹³³⁶ Câbir (r.a.) Rasûlullah’ın şöyle dediğini rivayet etmektedir: “*Avlamadığınız ve sizin için de avlanmadığı sürece, kara avı sizin için helaldir*” Bu rivayetin senedi muzdaribtir.¹³³⁷ Bu hadisi ‘Amr b. Ebî ‘Amr el-Medenî, bir seferinde Mut tâlib’ten o da Câbir’den diyerek merfu’ rivayet etmiş iken,¹³³⁸ diğer bir seferde ise Mut tâlib’ten, o da Ebû Mûsâ el-‘Aş‘arî’den diyerek merfu’ rivayet etmiştir.¹³³⁹ Bir seferinde de Benî Seleme’den birisinden, o da Câbir’den diyerek merfu’ rivayet etmiştir.¹³⁴⁰ Hadis, ‘Amr b. Ebî ‘Amr üzerinde dönmektedir. ‘Amr ise ızdırâb ile mavsûf biri olduğundan, ızdırâbın ondan kaynaklandığı açıktır. İbn et-Türkmânî¹³⁴¹ ve Ğumârî¹³⁴² de bu hadisi senedinden dolayı muallel saymışlardır.¹³⁴³

Tirmizî’de geçen ve metin yönünden muzdarib olan bir rivayet de şöyledir:

Muhammed b. İsmâ‘îl el-Vâsîfî→İbn Nümeyr→Eş‘as b. Sivâr→Ebû Zübeyr→Câbir

Câbir şöyle demektedir: “*Rasûlullah (s.a.s.) ile beraber hac yaptık. Kadınların yerine telbiye getirdik, çocukların yerine ramy-i cimâr yaptık.*”¹³⁴⁴ Bu hadisin senedindeki Eş‘as b. Sivâr zayıf bir râvîdir. Bir de müdellis râvî Ebû Zübeyr bunu ‘an‘ane sığasıyla

¹³³⁴ Muslim, Eşribe, 166; Ahmed, **Müsned**, XXIII, 190.

¹³³⁵ el-Bûsîrî, **İthâfu’l-Hayretî’l-Mehre**, Dâru’l-Vatan, (I-IX), V, 501.

¹³³⁶ Ahmed, **Müsned**, Hno:14260, 15008.

¹³³⁷ Ahmed b. Hanbel’in **Müsned**’indeki 14260 numaralı hadisin senedinde de ızdırâb vardır.

¹³³⁸ Krş. Ahmed, **Müsned**, III, 362; Ebû Dâvud, **Sünen**, II, 427, (1851).

¹³³⁹ Krş. Tahâvî, **Şerhu Ma’Anî’l-Âsâr**, II, 171.

¹³⁴⁰ Krş. Şâfi‘î, **el-Umm**, V, 398; Ahmed, **Müsned**, III, 389.

¹³⁴¹ Krş. İbn et-Türkmânî, **el-Cevherü’n-Nakiy**, V, 191.

¹³⁴² Krş. Ğumârî, Ahmed b. es-Siddîk, **el-Hidâye fi Tahrîci’l-Bidâye**, V, 323.

¹³⁴³ Ahmed b Ömer b. Sâlim Bâzmûl, **el-Muktarib fi Beyâni’l-Muzdarib**, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2001/1422, s. 46-47.

¹³⁴⁴ Krş. Tirmizî, Hac, 927, III, 266.

rivayet etmiştir. Dolayısıyla sened yönünden zayıftır. Metnindeki izdıraba gelince İbn Ebî Şeybe→İbn Nümeyr→Eş'as→Ebû Zübeyr→Câbir senediyle gelen metin şöyledir:

*“Rasûlullah (s.a.s.) ile hac yaptık. Beraberimizde kadınlar ve çocuklar vardı. Biz çocuklar yerine telbiye getirdik ve remy-i cimâr yaptık.”*¹³⁴⁵ Bu rivayette telbiye ve ramiy, çocuklar yerine yapıldığı söylenirken, önceki rivayette telbiyenin kadınlar yerine, ramiyin ise çocuklar yerine yapıldığı ifade edilmiştir. Dolayısıyla İbn el-Kattân'ın¹³⁴⁶ da söylediği gibi hadis metin yönünden muzdaribtir.¹³⁴⁷

Câbir b. Abdullah'tan gelen aynı mevzudaki birçok hadis farklı elfâz ile rivayet edilmiştir. Elfâzdaki farklılık bazen hadisin mana ile rivayet edildiğine delalet ederken, fukahânın da farklı hükümler vermesine sebep olmuştur. Bazen de elfâzı farklı hadislerden her biri bağımsız bir hadis zannedilerek olayın tekrar cereyan ettiği kabul edilmiştir. Bazen de elfâzı farklı hadislerden muzdarib olmayan, muzdarib olana tercih edilerek halledilmiştir. Elfazdaki aşırı ihtilaf bazen âlimleri tavakkufa yani böyle hadislerle terk-i amele sevk etmiştir.¹³⁴⁸

Kurtubî, Câbir'in rivayet ettiği elfâzı değişmiş 'Umrâ ile ilgili hadisi şöyle değerlendirmektedir: *“Bana görünen ve söylemesinde fayda gördüğüm şey şudur: 'Umrâ hadisini Câbir'den bir cemaat rivayet etmiş ve elfâzı oldukça değişmiştir. Sonrasında bu cemaatin her birisinden bir grup rivayet etmiş ve elfâzı yine değişmiştir. Üçüncü tabakada da durum böyle olmuştur. Hatta bazıları ihtilaf nedeniyle Rasûlullah'ın kelimelerinden olmayan şeyler hadise dâhil etmişlerdir. Böylece hadis muzdarib duruma düşmüş ve sıhhati zayıflamıştır.”*¹³⁴⁹

Sened ve metindeki ihtilafın bazen sahih hadisi bir alt merteye olan hasen derecesine düşürebildiği malumdur.¹³⁵⁰ Nitekim Hafız İbn Hacer bir hadisi değerlendirirken şöyle demektedir: *“Bu hadis, hasen bir hadistir. Niçin sahih demiyorum? Çünkü senedinde ve metninde bir ihtilaf vuku' bulmuştur.”*¹³⁵¹

¹³⁴⁵ Krş. İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, III, 233, (13739).

¹³⁴⁶ Krş. **Beyânü'l-Vehm**, III, 469.

¹³⁴⁷ Ahmed b. Ömer b. Sâlim Bâzmûl, **el-Muktarib fî Beyâni'l-Muzdarib**, s. 55.

¹³⁴⁸ Bâzmûl, **a.g.e.**, s. 94 vd.

¹³⁴⁹ Bâzmûl, **a.g.e.**, s. 96.

¹³⁵⁰ Bâzmûl, **a.g.e.**, s. 93.

¹³⁵¹ Bâzmûl, **a.g.e.**, s. 93.

Elfâzı farklı olduğu için Câbir'in Rasûlullah'a devesini satması olayının tekerrür ettiği, yine siyakı farklı olduğundan iki vedâ tavafı olduğu kabul edilmiştir. İbnü'l Cevzî, hadis metinlerindeki her ihtilafı farklı bir kıssa addeden bu görüşü reddederek şöyle demektedir: *“Bu yöntem tankid kabiliyeti zayıf olanların yoludur. Bunlar, elfâzdaki ihtilaftan dolayı birden çok isrâ olayı kabul ettikleri gibi, her lafız değişikliğini farklı bir kıssa sayarlar. Lafız farklılığı nedeniyle Câbir'in devesini Rasûlullah'a satmasını da tekrar ettiğini söylemişler, ihtilaf-ı siyaktan dolayı veda tavafını da iki saymışlar ve benzeri... Tenkid uzmanı olanlar böyle yöntemlere iltifat etmezler. Masum olmayan kişilerin hata edebileceğini bilerek, bu ihtilafları onların vehmine verirler.”*¹³⁵² Bütün bunlar yanında hadis metinleri değerlendirilirken bazı rivayetlerin metnindeki garabet de dikkate alınmalıdır.¹³⁵³

Câbir'den gelen bazı rivayetlerin isnâdında inkıtâ'lar da göze çarpmaktadır. **Zeyd b. Eslem, Ebû Bişr, Süleymân b. Mûsâ, 'Amr b. Dînâr, Muhammed b. İbrâhîm, Mu'âz b. Rifâ'a ez-Zurakî, Mücâhid, İshâk b. Abdullah, Hasan b. Sâlih, Katade b. Di'ame, Hasan el-Basrî ve A'meş'in Câbir b. Abdullah'tan hadis sema'ları konusu ihtilaflıdır.** Dolayısıyla bunlar tarîkiyle Câbir'e dayanan bütün hadisler iyi araştırıldıktan sonra değerlendirilmelidir. Bu ravîlerin rivayetlerini Câbir'in sahifesinden almış olmaları da muhtemeldir. Nitekim “Câbir'in Sahifeleri” bölümünde bu konuya detaylı değinilmiştir.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Câbir'in rivayetleri, munkati' bir rivayet ile başlamıştır.¹³⁵⁴ Deccâl ile ilgili olan bu hadisi, Câbir'den mu'an'an bir siğâ ile rivayet eden ilk râvî **Zeyd b. Eslem el-'Adevî**'dir ve Câbir'den semâ'ı yoktur.¹³⁵⁵ Bu hadisin her bir bölümü başka tarîklerden gelip, şahidlerle de desteklendiği için sahih kabul edilmiştir. Bu hadisin bölümlerinin, isnâdda düşen râvî tarafından bir araya getirilip tek hadis olarak rivayet edilmiş olma ihtimali akla gelmektedir. Çünkü isnâddaki diğer râvîler şeyhayn râvîleridir ve onların böyle bir tasarrufta bulunmaları mümkün değildir. Bunun gibi başka rivayetler de vardır.¹³⁵⁶

¹³⁵² Krş. **Zâdü'l-Me'ad**, II, 297; Bâzmûl, a.g.e., s. 95.

¹³⁵³ Ahmed, **Müsned**, Hno: 14393, 14832.

¹³⁵⁴ Ahmed, **Müsned**, Hno: 14912.

¹³⁵⁵ Diğer bir örnek için bkz. Ahmed, **Müsned**, Hno: 14818.

¹³⁵⁶ Ahmed, **Müsned**, XXII, 9, Hno: 14112; Hno: 14818, hadislerin dip notlarına bakınız.

Süleymân b. Mûsâ el-Emevî'nin Câbir'den hadis tahammülü yoktur, rivayetleri mürseldir. Senedleri münkatı'dır. Çünkü o hiç bir sahabîyle mülaki olmamıştır. Buna rağmen *Müsned*'te أخبرنا siğasıyla Câbir'den rivayetleri mevcuttur.¹³⁵⁷ Misal olarak 14143, 14144 ile 14149 nolu hadisleri, Câbir'den أخبرنا yani “*Câbir bize haber verdi*” tahammül siğasıyla rivayet etmiştir. Bir vehim olduğu anlaşılan bu durum, zayıf bir râvîden kaynaklanmıştır. Nitekim aynı rivayetler Şâfiî'nin *Müsned*'inde Câbir'den mu'an'an siğayla rivayet edilmişlerdir. Yahyâ b. Ma'în, Tirmizî ve Buhârî Süleymân'ın hiç bir sahabîye yetişmediğini söylemişlerdir.¹³⁵⁸

Hasan el-Basrî'nin Câbir'den semâ'nın olmadığını iddia eden âlimlere göre onun da rivayetleri munkati'dir.¹³⁵⁹

Câbir'den semâ'ı olmayan diğer bir râvî de **Mu'âz b. Rifâ'a ez-Zurakî**'dir. Dolayısıyla 14505 sıra no'daki hadis munkati'dir.¹³⁶⁰ Mu'âz, bu rivayeti aslında Mahmûd b. Abdurrahman b. 'Amr b. Cemûh'tan almıştır. Çünkü 14873 sıra no'da geldiği üzere Mahmûd'tan, Mu'âz dışında rivayet eden olmamıştır.

el-Muttalib b. Abdullah'ın Câbir'den semâ'ı konusunda da ihtilaf vardır. Bazı rivayetlerde semâ'nı sarahaten beyan etmişse de birden çok âlim tarafından semâ'nın olmadığı iddia edilmiştir.¹³⁶¹

A'meş, 15030 sıra no'daki hadisi Câbir'den sema' yoluyla almamıştır. Aradaki râvîyi düşürerek belâğ siğasıyla rivayet etmektedir. Dolayısıyla bu rivayetin isnâdı da munkati'tir. **'Amr b. Dînâr**'ın da Câbir'den semâ'nın olmadığı söylenmiştir.¹³⁶² Buna göre *Müsned*'teki 14162 nolu hadis de munkati'dir. Buna rağmen Hâkim en-Neysâbûrî, bu hadisi Muslim şartlarına göre sahîh addetmiş ve *Müstedrek*'ine almıştır.¹³⁶³ 'Amr b. Dînâr, 14318 nolu hadisi de Câbir'den semaen almamıştır. Aradaki râvî 'Atâ b. Ebî Rebâh

¹³⁵⁷ Ahmed, **Müsned**, XXII, 48; Hno: 14167; Süleymân b. Mûsâ'nın Câbir'den gelen diğer rivayetleri: Hno: 14146, 14149, 14167, 14980, 14143, 14144.

¹³⁵⁸ Tirmizî, **İlelu't-Tirmizî el-Kubrâ**, Tertib: Ebû Tâlib el-Kâdî, Tahk. Seyyid Subhî Samarayyî, Mektebetu'n-Nahda, Beyrut 1989/1409, s. 101.

¹³⁵⁹ Ahmed, **Müsned**, Hno: 14277, 14493, 14568, 14649, 14885, 14911, 15091, 15263.

¹³⁶⁰ Ahmed, **Müsned**, XXII, 385, Hno: 14505.

¹³⁶¹ Ahmed, **Müsned**, Hno: 14837, 14893, 14894, 14895.

¹³⁶² Ahmed, **Müsned**, Hno: 14162.

¹³⁶³ Ahmed, **Müsned**, XXII, 69, Hno: 14162.

düşmüştür. Nitekim 'Amr b. Dînâr, bazen hadisi Câbir'den sema'en almadığını sarahaten açıklamıştır.¹³⁶⁴ *Müsned*'in 14173. sırasındaki hadisin senedi de munkatı'tır.

İsnadın ortasında inkitâ'ın olduğu birçok rivayetlere de rastlanmaktadır. Misal olarak Sa'îd b. Ebî 'Arûbe'nin Muhammed b. Sîrîn'den sema'ı yoktur. Aradaki râvî düşmüştür.¹³⁶⁵ Aynı şekilde **Ebû Bişr Cafer b. İyâs**, Câbir b. Abdullah'tan rivayet etmektedir. Hâlbuki Ebû Bişr'in Süleymân b. Kays'tan sema'ı yoktur. Onun Süleymân'dan rivayetleri sahifedendir.¹³⁶⁶ Ebû Bişr bir rivayeti Süleymân'dan اخبرنا sigasıyla rivayet etmiştir.¹³⁶⁷ Bu bir hatadır. Nitekim bu rivayeti başka yerde عن سليمان diyerek rivayet etmiştir.¹³⁶⁸ **Katade b. Di'ame** es-Sedûsî (ö. 110 sonrası), sıkı ve sebt sigalarıyla ta'dil edilmiştir. Üçüncü tabakadandır.¹³⁶⁹ Câbir'den birçok hadis rivayet etmiştir. Hâlbuki onun Câbir'den sema'ı yoktur.¹³⁷⁰ **Katâde'nin** Süleymân b. Kays'tan de sema'ı yoktur. Katâde de, sahifesinden rivayet etmektedir.¹³⁷¹ Süleymân b. Kays'ın ise Câbir'den sema'ı olmuştur ve sema'en aldığı hadisleri bir sahifeye kaydetmiştir.¹³⁷² Henüz Câbir b. Abdullah hayatta iken de vefat etmiştir.¹³⁷³

Hasan b. Sâlih'in da Ebû Zübeyr'den semâ'ı yoktur. İkisi arasındaki zayıf râvî Câbir el-Cu'fî düşürülmüştür. Bu nedenle 14643 ile 15263 numaralı hadislerin isnadı munkat'tır.¹³⁷⁴ **Ebû Zübeyr de**, bazen kendisi ile Câbir arasındaki râvîyi düşürmüştür. 14659. sıradaki hadisi Ebû Zübeyr aslında Câbir'den değil Safvân b. Abdullah'tan dinlemiştir. Ebû Zübeyr'e sorulduğunda bunu beyan etmiştir. 14830. sıradaki rivayet de Ömer b. Alî b. el-Hüseyn cihetiyle Mu'dâl'dır.

Muhammed b. İbrâhîm isimli râvînin de Câbir'den sema'ı yoktur. Dolayısıyla *Müsned*'teki 14197. numaralı hadis munkatı bir hadistir.¹³⁷⁵ **Mucâhid'in** (ö. 102) de

¹³⁶⁴ Ahmed, **Müsned**, Hno: 14957,

¹³⁶⁵ Ahmed, **Müsned**, Hno: 14173.

¹³⁶⁶ Ahmed, **Müsned**, Hno: 14808, 14929.

¹³⁶⁷ Ahmed, **Müsned**, Hno: 14924.

¹³⁶⁸ Ahmed, **Müsned**, Hno: 14808.

¹³⁶⁹ Nesâî, **Zikru'l-Müdellesîn**, s. 121, (Muhakkikin dipnotu).

¹³⁷⁰ Bkz. Ahmed, **Müsned**, XXIII, 44, Hno: 14691; XXII, 19, dipnotlar.

¹³⁷¹ Ahmed, **Müsned**, Hno: 14854.

¹³⁷² Ahmed, **Müsned**, XXII, 313, Hno: 14118.

¹³⁷³ Ahmed, **Müsned**, XXII, 12, dipnotlara bakınız.

¹³⁷⁴ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 12, Hno: 14643.

¹³⁷⁵ Ahmed, **Müsned**, XXII, 110, Hno: 14197.

Câbir'den semâ'ı yoktur.¹³⁷⁶ İshâk b. Abdullah b. Ebî Talha'nın da Câbir'den sema'mın olmuş olması çok zayıftır.¹³⁷⁷ Müsned'teki 14761 numaralı hadis Bezzar'ın *Müsned*'inde münkatı' bir senedle yer almıştır. **Mûsâ b. Ukbe**'nin de Câbir'den sema'ı yoktur.¹³⁷⁸ Câbir'in Müsned'inde ayrıca birçok müşkil¹³⁷⁹ ile muallel rivayet de¹³⁸⁰ yer almıştır.

Netice itibariyle Câbir'den gelen rivayetler değerlendirilirken bu olasılıklar gözardı edilmemelidir. Yukarıda saydığımız illetler yanında, hadis tarihi boyunca rivayetlerin metin ve isnatlarında tağyîrlerin ve râvî hatalarının da olduğu görülmektedir. Şimdi hadis tarihi boyunca Câbir'in rivayetlerinde meydana gelen tağyîrler üzerinde biraz duralım.

2. Rivayetlerdeki Tağyîrler

Tağyîrler metin ve sened için söz konusudur. Câbir'den gelen bazı rivayetlerin isnâd ve metinlerinde tağyîrlerin meydana geldiği olmuştur. Bu tağyîrlerden bazıları, hadislerin manasına da tesir ettiğinden bilinmeleri ehemmiyet arz etmektedir. Bazen râvîlerden bazen de istinsah ve nüsha farklılıklarından kaynaklandığı anlaşılan bu tağyîrler, tahrîf, tashîf, taktî', iskât, ihtisâr, ziyade ve idrac, ihtilat, vehim, nisyân, merfû'un mevkûf, mevkûf'un merfû' rivayet edilmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Tarihi süreç içerisinde Câbir b. Abdullah'ın hadislerinde tashîf ve tahrîflerin meydana gelmesinin bir sebebi farklı nüshalardır. Farklı nüshalar karşılaştırıldığında bu tağyîrlerin görülmesi zor değildir. Söz gelimi Câbir'in babasının şehadetinden sonra geride bıraktığı kız kardeşlerinin sayısı bazı *Müsned* nüshalarında سبع yani 7 olarak yazılmışken bazı nüshalarda تسع yani 9 olarak yazılmıştır. M. Yaşar Kandemir ise bu sayıyı 6 olarak vermektedir.¹³⁸¹ Sahîh olan ise 9 olduğudur.¹³⁸² Bu aynı zamanda tipik bir tahrîf örneğidir.

¹³⁷⁶ 'Alâî, *Câmiu't-Tahsîl*, I, 273.

¹³⁷⁷ Ahmed, *Müsned*, XXII, 437, Hno: 13581.

¹³⁷⁸ Bkz. Ahmed, *Müsned*, XXIII, 84, dipnotlar.

¹³⁷⁹ Bkz. Ahmed, *Müsned*, Hno: 14114, 14117, 14145, 14178, 14248, 14253, 14287, 88, 14290, 14378, 14446, 14451, 14460, 14476, 14493, 14494.

¹³⁸⁰ Bkz. Ahmed, *Müsned*, Hno: 1453.

¹³⁸¹ M. Yaşar Kandemir, "Abdullah b. Amr b. Âs", *DİA*, I, 86; Muvatta, Cihâd, 21, Hno: 49.

¹³⁸² Ahmed, *Müsned*, XXII, 208. (14306 nolu hadisin dip notuna bakınız.).

Aynı şekilde İbn Ebî Ğünye ismi *Müsned*'in (م) ve (س) nüshalarında **üç yerde** İbn Ebî 'Utbe'ye dönüşmüştür.¹³⁸³ Aynı şekilde Bezzâr'ın *Müsned*'inde ابْنِي جَابِر (Câbir'in iki oğlu) ifadesi tahrîfe uğramış ve أَبِي جَابِر (Câbir'in babası) halini almıştır.¹³⁸⁴

Tashîf, yaygın olarak görülen bir tağyîr çeşididir. Musahhaf hadisin tashîf olan kısmı hatalıdır ve vakiya muhaliftir, hatta belki de asılsız bir şeydir. Bu da ancak cem' ve mukârene ile ortaya çıkar. Tashîf, isnatta veya metinde olabilmektedir. Tashîf hatası, kahir ekser hadislerini hocasından sema' veya kıraat yoluyla almayı sadece sahifeden rivayet eden râvîlerden sadır olmaktadır. Birçok râvî Câbir'in rivayetlerini doğrudan sahifeden alarak rivayet etmiştir. Câbir'in rivayetlerinde görülen tashîf ve tahrîflerin en önemli sebeplerinden biri de budur. Bu nedenle 'Amr b. Şu'ayb'in babasından, onun da babasından mu'an'an rivayeti, Ebû Zübeyr'in Câbir'den mu'an'an rivayeti gibi sema'sız sadece sahifeden rivayet edenlerin hadisleri makbul addedilmemiştir.

Bu durumun en güzel bir örneği de şudur: Câbir b. Abdullah'tan gelen hadiste Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır:

يَدْخُلُ فُقَرَاءُ الْمُسْلِمِينَ الْجَنَّةَ قَبْلَ الْأَنْبِيَاءِ بِأَرْبَعِينَ خَرِيفًا

*“Müslümanların fakirleri peygamberlerden 40 yıl önce cennete girerler”*¹³⁸⁵

Bu hadisin metni göz önüne alındığında batıl olduğu anlaşılır. Çünkü fakir olsa da bir müminin peygamberlerden 40 yıl önce cennete girmesi mümkün değildir. Nitekim araştırıldığında bu hadisi istinsah eden müstensihlerden birinin yazımında tashîf yapmış ve الأغنياء (zenginler) yazacağına الأنبياء (peygamberler) yazdığı görülmektedir. Nitekim başka târiklerde الأغنياء şeklinde gelmiştir.¹³⁸⁶ Bunun yanında ne kadar önce gireceği farklılıklar arz etmekle beraber, fakirlerin zenginlerden önce cennete gireceklerine dair başka sahâbîlerden de rivayetler gelmiştir.¹³⁸⁷

¹³⁸³ Ahmed, *Müsned*, Hno: 14375.

¹³⁸⁴ Ahmed, *Müsned*, Hno: 14129.

¹³⁸⁵ Ahmed, *Müsned*, XXII, 364, Hno: 14476, م nüshası.

¹³⁸⁶ Tirmizî, *Zuhd*, 37, Hno: 2355.

¹³⁸⁷ Ahmed, *Müsned*, Hno: 23103; Hno: 10730; Hno: 9823; Hno: 8521; Hno: 23164; Tirmizî, *Zuhd* 37, Hno: 2353; İbn Mâce, *Zuhd*, 6, Hno: 4122.

14274. sıradaki rivayet, 15074. sırada el-Haccâc b. Ertâte'nin rivayetiyle maklub olarak yer almıştır. Abdurrezzak'ın Musannef'inde de maklub olarak yer almıştır. Buradaki hata metrûkü'l-Hadîs olan İbrahîm b. Yezîd'ten kaynaklanmıştır.

Mücâlid b. Sa'îd zayıf bir râvîdir. Mücâlid, Şa'bi'nin Câbir'den rivayet ettiği bir hadisin metninde üç hadisini birleştirmiştir.¹³⁸⁸ Birçok hadisin isnâd zincirinde yer alan İbn Lühey'a isimli râvî de, sû-i hıfzı nedeniyle, iki farklı rivayeti birbiriyle karıştırmış, tek hadismi gibi rivayet ederek ihtilata sebep olmuştur.¹³⁸⁹ Abdurrahman b. Ebî Zinâd isimli râvî ise Akabe Biati ile Hudeybiye'yi birbiriyle karıştırmıştır.¹³⁹⁰

Hâfız ez-Zehebî; *“Bazı muhaddislerin, bir kısım rivayetler için, “sahifedendir ve rivayetleri sema’sız vicâde yoluyladır” diyerek onları mu’allel saymaları, sahifelerin harekesiz, noktasız olduğu bir asırda, sahifelerden yapılan rivayetlere tashîf girme ihtimali cihetiyledir. Zira hadisleri, ricâlin ağzından ahzette böyle bir risk yoktur”* demektedir.¹³⁹¹

Misal olarak Câbir'in *“رُمِي أَبِي يَوْمَ الْأَحْزَابِ عَلَى أَكْحَلِهِ، فَكَوَاهُ رَسُولُ اللَّهِ”* ifadesiyle rivayet ettiği hadiste geçen *أَبِي* (Übeyy) ismi Gunder tarafından *أَبِي* (Ebî) “babam” şeklinde rivayet edilmiştir ki bu doğru değildir. Doğru olan “Übeyy b. Ka'b” ismindeki “Übeyy” dir.¹³⁹²

Birinci şekilde anlam: *“Ahzab günü Übeyy b. Ka'b'in kolundaki ana damara ok isabet etti de Rasûlullah orayı dağladı”* olurken, İkinci şekilde: *“Ahzab günü babamın kolundaki ana damara ok isabet etti de Rasûlullah orayı dağladı”* olmaktadır. Câbir'in babası Uhud'ta şehit düştüğünden ikinci ifade tarihi gerçeklere de muhalif olmaktadır.

Hiz. Câbir sahife sahibi olduğundan mu'an'an siğâ ile ondan hadis rivayet edenler, Ebû Zübeyr, Vehb b. Münebbih, Süleymân el-Yeşkurî vs. gibi sahifeleri olan talebelerinden hadis rivayet edenlerin rivayetlerinde tashîflerin olabileceği her zaman göz önünde bulundurulmalıdır. Zira yukarıda verilen örnekte görüldüğü gibi tağyîrler bazen anlama etki etmekte ve hadisin/hadislerin hatalı anlaşılmasına veya değerlendirilmesine

¹³⁸⁸ Ahmed, **Müsned**, Hno: 14324.

¹³⁸⁹ Ahmed, **Müsned**, Hno: 14763, 14764 nolu hadislerden bu durum açıkça anlaşılmaktadır.

¹³⁹⁰ Ahmed, **Müsned**, Hno: 15259.

¹³⁹¹ Hamza Abdullah el-Melibârî, **el-Hedîsü'l-Ma'lûl Kevâid ve Devâbit**, s. 87-88.

¹³⁹² İbn Salâh, **'Ulûmu'l-Hadîs**, s. 280.

neden olabilmektedir. Bu tağyîrlere daha birçok misal verilebilir. Ancak itnaba kaçmaması bu kadarla iktifa edilecektir.¹³⁹³

Câbir'in rivayetlerine baktığımızda râvî tasarruflarını da çok rahat görebiliriz. Mesela ortak metni **وَتَلَاعِبِكِ** olan bir rivayetteki ziyade ve ihtisarlara rahatlıkla fark etmek mümkündür.

14961 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، يَقُولُ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " أَلَا جَارِيَةٌ تَلَاعِبُهَا، وَتَلَاعِبُكَ؟"¹³⁹⁴

15193 - حَدَّثَنَا هَاشِمُ بْنُ الْقَاسِمِ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مُحَارِبِ بْنِ دِثَارٍ، قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ، قَالَ: تَزَوَّجْتُ، فَقَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَا تَزَوَّجْتُ؟ " قَالَ: قُلْتُ: تَزَوَّجْتُ نَيْبًا، فَقَالَ: " مَا لَكَ، وَلِلْعَذَارَى، وَلِعَابِهَا قَالِ شُعْبَةُ: فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِعَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، فَقَالَ: سَمِعْتُ جَابِرًا يَقُولُ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " أَفَهَلَّا جَارِيَةٌ تَلَاعِبُهَا، وَتَلَاعِبُكَ " . حَدَّثَنَا هُمَا أُسُودُ بْنُ عَامِرٍ يَعْني شَادَانَ الْمَعْنَى¹³⁹⁵

14306 - حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، قَالَ عَمْرُو: سَمِعْتُ جَابِرًا، يَقُولُ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " هَلْ نَكَحْتَ؟ " قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: " أَبِكْرًا أَمْ نَيْبًا؟ " قُلْتُ: نَيْبًا، قَالَ: " فَهَلَّا بَعْرًا تَلَاعِبُهَا، وَتَلَاعِبُكَ " ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، قُتِلَ أَبِي يَوْمَ أُحُدٍ، وَتَرَكَ تِسْعَ بَنَاتٍ، فَكَرِهْتُ أَنْ أَجْمَعَ إِلَيْهِنَّ خِرْقَاءَ مِثْلَهُنَّ، وَلَكِنْ امْرَأَةٌ تَمْشِي طُهْرًا، وَتَقُومُ عَلَيْهِنَّ، قَالَ: " أَصَبَتْ¹³⁹⁶

14176 - حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، قَالَ: سَمِعْتُ شُعْبَةَ، يُحَدِّثُ غَيْرَ مَرَّةٍ، عَنْ مُحَارِبِ بْنِ دِثَارٍ، قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، يَقُولُ: تَزَوَّجْتُ نَيْبًا، فَقَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَا لَكَ وَلِلْعَذَارَى وَلِعَابِهَا "¹³⁹⁷

Rivayetlerdeki tağyîrlerden birisi de ziyade ve ihtisarlardır.¹³⁹⁸ Misal olarak 14161 numarada ihtisar edilen bir hadis 14953 te uzunca yer almıştır. Aynı şekilde 14154 numaralı rivayetin muttasıl olan isnâdına Abdulhumayd b. Cübeyr dâhil edilmiş ve böylece isnâdda ziyade yapılmıştır.¹³⁹⁹ Farklı nüshalar ile farklı kaynaklardaki aynı rivayetler bir araya getirildiğinde bu tağyîrlere daha net bir şekilde görülecektir. Bu itibarla bir rivayetin doğru anlaşılıp doğru değerlendirilmesi için her rivayet için bu işlem mutlaka yapılmalıdır.

¹³⁹³ Bkz. Ahmed, **Müsned**, Hno: 14115, 14116, 14126, 14129, 14133, 14149, 14171, 14175, 14180, 14184, 14187, 14189, 14190, 14212, 14225, 14244, 14251, 14257,

¹³⁹⁴ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 218.

¹³⁹⁵ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 371.

¹³⁹⁶ Ahmed, **Müsned**, XXII, 208.

¹³⁹⁷ Ahmed, **Müsned**, XXII, 82.

¹³⁹⁸ Ahmed, **Müsned**, XXII, 56-57, hadis dipnotlarına bakınız; Ayrıca şu rivayetlere bakınız. **Müsned**, Hno: 14150, 14152, 14153, 14154, 14156, 14257, 14260, 14298, 14306, 14482.

¹³⁹⁹ Ahmed, **Müsned**, XXII, 60.

İbn Ebî Şeybe ve İbn Mâce'nin naklettikleri bir rivayette Tâiflilerin gusül hakkında Rasûlullah'a sordukları sualleri, Câbir (r.a.) sormuş gibi rivayet edilmiştir ki bu bir hatadır. Diğer kaynaklarda da bu rivayet araştırıldığında hata fark edilmektedir. Doğrusu Teyâlisî, Muslim, Ebû Ya'la, Ebû 'Avâne ve Beyhakî'nin naklettiği rivayette olduğu gibi sual edenin Câbir değil bir grup Tâifli olduğudur.¹⁴⁰⁰ Nitekim *Musned*'te geçen bir rivayette de sual edenlerin Sakîfliler olduğu açıkça belirtilmiştir.¹⁴⁰¹

Bazı râvîlerin hadis metinlerinde fâhiş hatalar yaptıkları da olmuştur. Şu rivayete bakalım:

حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ دُكَيْنٍ، حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ سَلْمَةَ يَغْنِي ابْنَ كَهَيْلٍ، عَنْ عَطَاءٍ، وَأَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، " أَنَّ رَجُلًا مَاتَ وَتَرَكَ مُدَبَّرًا وَدَيْنًا، فَأَمَرَ هُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَبِيعُوهُ فِي دَيْنِهِ، فَبَاعُوهُ بِثَمَانٍ مِائَةً¹⁴⁰²

Bu hadisin isnâdında buluna Şerîk hıfzı kötü olan bir ravîdir. Hadis metninde hata yapmıştır. Şöyle ki: Aslında Mudebber kölenin efendisi, kölesini sağlığında satmış ve hiç kimse borçlu olduğunu söylememiştir. (Kölesi dışında malı yoktu demişlerdir.) Şerîk adlı râvî ise, "*Bir adam öldü ve gerisinde borcunu bıraktı.*" demiştir.¹⁴⁰³

Câbir'in rivayetleri arasında mevkûfun merfu', merfû'un mafkûf rivayet edildiği de olmuştur. Merfu' rivayetin mevkûf şekilde rivayet edildiğine dair şu rivayet verilebilir:

Ravh, İbn Cüreyc'den, İbn Cüreyc Ebû Zübeyr'den, Ebû Zübeyr de Câbir b. Abdullah'tan rivayetle, Câbir b. Abdullah'ın ref' etmeden şöyle dediğini işittim: "*Ben önünüzden gideceğim. Beni bulamazsanız, Havuz başında olacağım. Havuzun büyüklüğü Eyle ile Mekke arası kadardır. Bir kısım erkek ve kadın gelecek ama ondan bir şey tadamayacaklardır*" Mevkûf bir hadistir, Câbir (r.a.) onu ref' etmemiştir.¹⁴⁰⁴ Aslında bu merfu' bir hadistir ve maktû' rivayet edilmiştir. Çünkü Câbir'in kendiliğinden böyle bir şey söylemesi mümkün değildir.

Mevkûf rivayetin merfu' şekilde rivayet edildiğine dair şu rivayet verilebilir:

¹⁴⁰⁰ Ahmed, **Müsned**, XXII, 161, Hno: 14259, Hadisin dip notlarına bakınız.

¹⁴⁰¹ Câbir (r.a.) şöyle demektedir. Sakîfliler Resulullah'a gelerek; "Bizim yerimiz soğuk bir yer. Nasıl gusül almamızı emredersiniz? Dediler. Rasûlullah (s.a.s.) onalara, "Beni sorarsanız, ben başıma üç kere su döküyorum" dedi ve başka bir şey söylemedi. Bkz. Ahmed, **Müsned**, Hno: 14752.

¹⁴⁰² Ahmed, **Müsned**, XXIII, 197.

¹⁴⁰³ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 197. (Hadisin **Müsned**'teki dip notuna bakınız. Ayrıca **Müsned**'teki 15229, 14133 ve 14987 numaralı hadislere bakınız.).

¹⁴⁰⁴ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 332, Hno: 15120.

“Allah’a masiyette, nezre vefâ yoktur” hadisi munkati’ ve aslında mevkûf bir rivayettir. Ancak Câbir târikiyle Rasûlullah’a ref’ edilmiştir.¹⁴⁰⁵ Zekvân Ebâ Sâlih, Câbir b. Abdullah, Ebû Said el-Hudrî ve Ebû Hureyre “*Sarf akdini nehyettiler.*” demekte ve bunlardan ikisi, bu hadisi Rasûlullah’a ref’ etti demektedir.¹⁴⁰⁶

Ahmed b. Hanbel’in oğlu Abdullah’ın, Câbir’in bazı rivayetlerini babasının kitabından vicâde yoluyla aldığı da anlaşılmaktadır. Abdullah vicâde yoluyla aldığı bu rivayetler için; “عَبْدُ اللَّهِ، قَالَ: ” وَجَدْتُ هَذِهِ الْأَحَادِيثَ فِي كِتَابِ أَبِي بَحْطٍ يَدِهِ، ” *Bunları babamın kitabında kendi hattıyla yazılı buldum*” ifadesini kullanmaktadır. *Müsned*’teki 4 rivayet böyledir.¹⁴⁰⁷ Bir rivayet için de وَجَدْتُ هَذَا الْحَدِيثَ فِي كِتَابِ أَبِي، وَسَمِعْتُهُ فِي مَوْضِعٍ آخَرَ diyerek hadisi hem semâ’en hem de vicâde yoluyla ahzettiğini ifade etmiştir.¹⁴⁰⁸

Netice itibariyle, hata, nisyân, ihtilat, vehim gibi her insanda olabilecek râvî kusurları, istinsahtan kaynaklanan nüsha farklılıkları, tarihi süreçte tashîf ve tahrîflerin meydana gelmesi, idraclar, iskâtlar, meçhul râvîler ve daha birçok nedenden kaynaklanan rivayetlerdeki tağyîrlerden Câbir’in *Müsned*’i de nasibini almıştır. Bu itibarla rivayetler, hâsseten rivayetlerini doğrudan sahifeden almak suretiyle rivayet ettikleri iddia edilen râvîlerin rivayetleri değerlendirilirken her şeyden önce bu durumların göz önünde bulundurulması ve sonrasında hadise anlam verilip değerlendirilmesi, kişiyi daha isabetli bir neticeye götürecektir.

8.2.3. Müştehir Rivayetler

Hiz. Câbir’in birçok rivayeti halk arasında meşhur olmuşlardır. Bunlar arasında sahih, hasen, zayıf hatta mevzu olanlar da vardır. Burada daha çok Zerkeşî’nin *et-Tezkire fi’l-Ahâdîsi’l-Muştehire* diye bilinen *el-Leâlî’l-Mensûre* isimli eseri esas alınmış, rivayetlerin sıhhati üzerinde durulmamıştır. Sadece dipnotlarda bazı aydınlatıcı bilgiler verilmiştir. Buna göre müştehir bazı rivayetleri şunlardır:

“Her kul öldüğü hal üzere diriltilecektir.”¹⁴⁰⁹

“İlim öğrenmek her Müslümana farzdır.”¹⁴¹⁰

¹⁴⁰⁵ Ahmed, *Müsned*, XXII, 76. Hno: 14167, 14168.

¹⁴⁰⁶ Ahmed, *Müsned*, XXII, 85. Hno: 14179.

¹⁴⁰⁷ Ahmed, *Müsned*, XXII, 224-230; Hno: 14322-14325.

¹⁴⁰⁸ Ahmed, *Müsned*, Hno: 14335.

¹⁴⁰⁹ Muslim, 51 Kitâbu’l-Cennet, 81, (2877); Ahmed, *Müsned*, XXII, 413, Hno: 14543.

- “Din gamı gibi gam, göz ağrısı gibi ağrı yoktur.”¹⁴¹¹
- “İnsanları iyi geçinmek sadakadır.”¹⁴¹²
- “Kişinin söylediği söz, ayrıldığı andan itibaren emanettir.”¹⁴¹³
- “Bir kitap yazdığınızda onu toprağa temas ettirin. Çünkü toprak mübarektir.”¹⁴¹⁴
- “Güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim.”¹⁴¹⁵
- “Nazar haktır, deveyi kazana, kişiyi mezara koyar.”¹⁴¹⁶
- “Yatsıyı terk etmek, kişiyi ihtiyar eder.”¹⁴¹⁷
- “Zemzem suyu, içildiği niyet içindir.”¹⁴¹⁸
- “Hz. Ali Hayber günü, Hayber kapısını tek başına taşıdı da Müslümanlar Hayber’i fethetti. Daha sonra kırk kişi kaldırmaya kalkıştı kaldıramadı.”¹⁴¹⁹
- “Meclisler emanettir üçü hariç. Allah’ın yasakladığı cana kıymak, Zina işlemek, Haram mal koparmak.”¹⁴²⁰
- Câbir’in halkımız arasında müştehir olan diğer bazı rivayetleri şunlardır:
- “Sarımsak veya soğan yiyen kişi bizden ayrı dursun. Ya da şöyle buyurdu; mescitlerimizden uzak dursun ve evinde otursun.”¹⁴²¹
- “Kul, sevdiği ile beraberdir.”¹⁴²²
- “... İnsanın karnını ancak toprak doyurur.”¹⁴²³
- “Her doğan çocuk fitrat üzere doğar...”¹⁴²⁴

¹⁴¹⁰ Bu rivayet, Câbir (r.a.) dışında başka sahâbîlerden de gelmiştir. İbn Mâce, I, 81; Bkz. İbnu'l-Mukrî, **el-Mu'cem Li İbni'l-Mukrî**, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad 1998, s. 99; İbnu'l-Cevzî, bu rivayeti “muallel” kabul etmiş, “el-İlelu'l-Mutenâhiye” adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbnu'l-Cevzî, **el-İlelu'l-Mutenâhiye**, (I-II), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1983, I, 67.

¹⁴¹¹ Münker bir rivayettir. Aslı yoktur, Bkz. İbnü'l-Cevzî, **Mevdû'ât**, II, 244.

¹⁴¹² Şuayb el-Arnâvût, “İsnadı zayıftır” demiştir. Bkz. İbn Hibbân, **Sahîh**, II, 216, (471), 2. dipnot

¹⁴¹³ Ebû Dâvûd, Edeb, 37; Tirmizî, el-Birru ve'Sila, 39, “hasen” bir rivayettir.

¹⁴¹⁴ ez-Zerkeşî, **el-Leâli'l-Mensûre**, s. 95, Ahmed b. Hanbel, bu rivayeti “müker” kabul etmiştir.

¹⁴¹⁵ Tabarânî, **Mu'cemu'l-Evsat**, VII, 74, (6895); Bu rivayet, Câbir (r.a.) dışında başka sahâbîlerden de gelmiştir. Elbânî, Câbir (r.a.) senediyle gelen rivayeti zayıf kabul etmiştir. Bkz. el-Elbânî, **De'ifu'l-Câmi'i's-Sağîr**, s.227, (1579).

¹⁴¹⁶ İlk kısmı Ebû Hureyre'den de mervî olup sahihtir. Diğer ziyâde kısım zayıftır. Bkz. Aclûnî, **Keşfu'l-Hefâ**, II, 76, (1797).

¹⁴¹⁷ Zerkeşî, San'ânî'nin Kudâ'i'den naklen “mevzudur” dediğini aktardıktan sonra, rivayetin İbn Mâce'de geçtiğini ve zayıf bir rivayet olduğunu söylemiştir. Bkz. Ez-Zerkeşî, **el-Leâli'l-Mensûre**, s.174.

¹⁴¹⁸ Elbânî, sahih addetmiştir. Bkz. İbn Mâce, **Sünen**, II, 1018, (3062); Şuayb el-Arnâvût ise hasan kabul etmiştir. Bk. Ahmed, **Müsned**, XXIII, 140, Hno: 14849, 1 nolu dipnot.

¹⁴¹⁹ İbn Ebî Şeybe, **Musanef**, XII, 139, (32802), Zayıf bir rivayettir. Bkz. **a.g.e.**, Hadisin dipnotu.

¹⁴²⁰ Ebû Dâvûd, Edeb, 37, Elbânî, “zayıf” kabul etmiştir; Ahmed, **Müsned**, XXIII, 45.

¹⁴²¹ Buhari, İ'tisâm, 24.

¹⁴²² Ahmed, **Müsned**, XXII, 453, Hno: 14604, Hno: 15240, **Müsned** muhakkiklerine göre rivayet “sahîhun liğayrihi” dir.

¹⁴²³ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 31, Hno: 14665, **Müsned** muhakkiklerine göre rivayet “sahîh” tir.

“Kedi hapsettiği için cehenneme giden Himyer’li kadın...”¹⁴²⁵

“Ümmetim içinde Ashâbım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız hidayeti bulursunuz.”¹⁴²⁶

Câbir b. Abdullah’tan mervî önemli bir rivayet de *“Âlemlerin Rasûlullah’ın nurundan yaratıldığına dair”* rivayettir. Bu rivayet üzerinde biraz durmakta fayda vardır.

Mutasavvıfların ‘umdesi addedilebilecek *“Âlemin Rasûlullah’ın nurundan yaratıldığı”* hakkındaki rivayet, birçok vaiz, hatip ve kıssacının dillerinden düşürmediği ve günümüzde okunan, mevlidlerin de vazgeçilmez bölümlerinden biridir.

Rivayete göre Hz. Câbir şöyle demiştir: Ben, “Ya Rasûlullah, anam babam sana feda olsun, Allah’ın her şeyden önce yarattığı şey nedir? Bana haber verir misin?” dedim. Rasûlullah buyurdu ki: *“Ey Câbir, Allah her şeyden önce Peygamberinin nurunu kendi nurundan yarattı. Bu nur, Allah’ın dilediği şekilde kudretiyle dolanmaya başladı. O zaman levh, kalem, cennet, cehennem, melek, sema, arz, güneş, ay, cin, ins bunlardan hiç biri yoktu. Nurun birinci cüzünden Kalem’i, ikinci cüzünden Levh’i, üçüncü cüzünden Arş’i yarattı. Sonrasında dördüncü cüzü, dört cüze böldü. Birinci cüzden Hamel-i ‘Arş meleklerini, İkinci cüzden Kürsü’yü, Üçüncü cüzden diğer melekleri yarattı. Sonrasında dördüncü cüzü, dört cüze böldü. Gökleri birinci cüzden, yerleri ikinci cüzden, cennet ve cehennemi, üçüncü cüzden yarattı. Dördüncü cüzü, dört cüze böldü. Birincisinden müminlerin gözlerindeki nuru, ikincisinden kalplerindeki nuru -ki ma’rifetullah budur-, üçüncüsünden ünsiyetlerini -ki bu tevhid kelimesi olan lâ ilâhe illallah, Muhammedun Rasûlullah’ı- yarattı. Sonra Allah, nura nazar etti. Nur, tereşşüh etti ve ikiyüzyirmidörtbin katre ter döktü. Bu katrelerin her birinden bir nebi ve resulün ruhunu yarattı. Sonrasında Enbiyânın ervahının ruhu teneffüs etti de Allah onların nefeslerinden evliyayı, su’adâyı, şuhedâyı ve kıyamate kadar gelecek tüm muti’ müminlerin ruhlarını halk etti. Dolayısıyla Arş nurundan, Akıl, İlim, Tavfîk nurundan, Kerrubîn melekleri nurumdandır. Akıl, İlim ve Tavfîk nurundan, Enbiyanın, Resullerin ervahı nurumdandır. İyiler, Salihler nurumun rayihasından yaratıldı. Sonra da Âdem’i topraktan yarattı ve nurumu ona yükledi. İşte o nurumun dördüncü cüzüdür. Sonra ondan Şîs’e intikal etti. Sonra o nur, Abdulmuttalib*

¹⁴²⁴ Ahmed, **Müsned**, Hno: 14805, Rivayetin isnadı zayıftır. Fakat başka farklı isnadla sahih gelmiştir.

¹⁴²⁵ Ahmed, **Müsned**, VIII, 216, Hno: 14602, Rivayet sahihtir.

¹⁴²⁶ İbn Mende, **el-Fevâid**, thk. Mecdî es-Seyîd İbrahim, (I-II), Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 2002/1423, s. 29; Bu rivayet isnadı sâkit ve mevzu bir rivayettir.

oğlu Abdullah'a intikal edene kadar, tahir olandan tayyib olana intikal etti. Ondan Annem Amine'nin vechine girdi. Sonra beni dñnyaya getirdi ve beni Seyyidu'l-Murselñn kıldı, Hatemu'l-Enbiyâ kıldı, nurlu yiğitlerin önderi kıldı."¹⁴²⁷

el-Leknevî ile el-'Aclñnî bu rivayetin Abdurrezzâk'ın *Musannef*'inde geçtiğini söylemeler de¹⁴²⁸ yapılan araştırmalar *Musannef*'te böyle bir rivayetin bulunmadığını göstermiştir. Binâenaleyh, Suyûtî'ye de bu rivayet sorulduğunda: "*Kesinlikle bu hadisin sabit bir senedi yoktur.*" demiştir.¹⁴²⁹

Hiçbir kitapta isnâdı verilmeyen bu rivayet, hiçbir mutemed hadis kaynağında da yer almamıştır. Rivayet, mutasavvıf Muhyiddñn İbn 'Arabî'nin (ö. 638) *el-Futuhâtu'l-Mekkiyye*'sinde¹⁴³⁰ Kastallanî'nin (ö. 923) *el-Mevâhibu'l-Ledñniyye*'sinde¹⁴³¹ ve sonraki sũfî eserlerde yer almaktadır.

Sened, bir hadisin sahih addedilmesi için olmazsa olmazlarındandır. Abdullah b. Mubarek'in dediği gibi, "*Sened olmazsa her isteyen istediğini söyler.*"¹⁴³² Hatta senedin olması da yeterli değildir. Seneddeki tüm râvîlerin adıl ve zâbit olmaları, senedin muttasıl olması ve rivayetin şaz ve muallel olmaması gerekir. Bunların tamamı kâmil olsa dahi rivayet, Kur'an-ı Kerim'in sarih nassına ve Sahih Sünnet'e muarız olmamalı, Arapça dili bakımından metninde rekâket de bulunmamalıdır. Evvela bu rivayetin senedi yoktur ve metni de kulağı tırmalamaktadır. Rivayet muallak bir surette Hz. Câbir'e onun tarîkiyle Rasûlullah'a ref' edilmiştir. el-Ğumârî, "*Bu rivayet mevzu'dur ve hiçbir ilim talebesi bunun uydurulduğu konusunda tereddüt etmez.*" deyip Suyûtî'nin direk "*mevzudur*" diyemeyişini eleştirmiştir.¹⁴³³ eş-Şenkîti de, bu konuya has bir risale ele almış ve bu rivayetin mevzu olduğu neticesine varmıştır.¹⁴³⁴ Yûsuf el-Kardâvî de "*Ehl-i Sünnet*

¹⁴²⁷ Muhyiddin İbn Arabî, *el-Futuhâtu'l-Mekkiyye*, Thk. Osman Yahya, Vizâretu's-Sakâfeti'l-Mısriyye, Mısır, 1392, I, 119.

¹⁴²⁸ Aclñnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I, 265; el-Leknevî, *el-Âsâru'l-Marfû'a fi'l-Ahbâri'l-Mavdû'a*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz., s. 42-43.

¹⁴²⁹ Suyûtî, *el-Hâvî li'l-Fetâvâ*, (I-II), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Lübnân 2000/1421, I, 311.

¹⁴³⁰ Muhyiddin İbn Arabî, *el-Futuhâtu'l-Mekkiyye*, I, 119.

¹⁴³¹ el-Kastallani, *el-Mevâhibu'l-Ledñniyye*, (I-III), el-Mektebetu'l-Vakfiyye, Kahire, tsz, I, 48.

¹⁴³² en-Neysâbüri, *Ma'rifetu 'Ulûmi'l-Hadîs*, s. 40.

¹⁴³³ el-Ğumârî, Ebu-l Feyz Ahmet b. Muhammed b. es-Siddîk, *el-Muğîr 'Alel-Ahâğisi'l-Mevzû'a fi'l-Câmi'İs-Sağîr*, Beyrut-Lübnan 1402/1982, 7.

¹⁴³⁴ eş-Şenkîti, Muhammed Ahmed Abdulkadir, *Tenbihu'l-Huzzâk 'Alâ Butlâni mâ Şâ'e Beyne'l-Enâm mine'n-nûri'l-Mensûbi li Musannafi Abdurrezzâk*, el-Câmiatu'l-İslamiyye, Medine, tsz.

âlimlerine göre ilk yaratılan şey şudur..." diye bilgi veren sahih bir rivayetin varid olmadığını söylemiştir.¹⁴³⁵

H. Peygamber'in Nuruyla ilgili rivayetlerin¹⁴³⁶ Yeni eflatuncu ve gnostik düşüncelerin etkisiyle "*Allah'ın ilk yarattığı şeylerden kalem, akıl vb. şeylere alternatif olarak uydurulmuş olması muhtemeldir.*" diyenler de vardır.¹⁴³⁷

Kanaatimizce bu rivayet, mübalağalı övgülerle Rasûlullah'ın yüceltmeye ma'tûf söylenmiş ve H. Peygamber'in afdaliyeti ifade edilmeye çalışılmıştır. Tasavvufî anlayışta mübalağalı övgülerin oldukça fazla olduğu bilinmektedir.¹⁴³⁸ Nitekim Gâzâlî, *Mukâşefetu'l-Kulûb* adlı eserinde insanı hayretlere düşürecek rivayetlere yer vermiştir.¹⁴³⁹ Âlimleri adğâs-i ahlâm (saçmasapan rüyalar) haberler ile yüceltmeyi caiz gören bazı şulatin Rasûlullah'ı yüceltmek için yukarıdaki rivayeti de uydurup Câbir'e isnâd etmiş olmaları uzak değildir. Hâlbuki Allah Teâlâ tarafından ayetlerle makamı yüceltilmiş, sahih hadislerle de evsaf ve şemâilî ile ahsan-ı suretle methedilmiş olan H. Peygamber'in (s.a.s.) uydurma haberlerle övülmeye ihtiyacı yoktur.

Böylesi sıhhati tartışmalı rivayetlerle efdaliyyet hâsıl olmaz. Efdaliyyet Allah'ın üstün kılmasıyla alakalıdır. Rasûlullah'ın efdaliyyeti de hulkiyetin evveliyeti ile ilişkili bir şey değildir. Kur'an-ı Kerim ayetlerinde, Rasûlullah'ın beşer yönüyle diğer insanlardan farklı olmadığı, beşerin de sudan halk edildiği sarahaten ifade edilmiştir.¹⁴⁴⁰ Kur'an ve sahih sünnete göre ilk yaratılan şey ise sudur.¹⁴⁴¹ Her ne kadar suya, yaratılışta öncelik verilmişse de bu, suyun mahlûkatın efdali olduğu anlamına gelmez. Bu itibarla Rasûlullah

¹⁴³⁵ El-Kardâvî, *Fetâvâ Muâsırâ*, I, 178.

¹⁴³⁶ Konu hakkındaki rivayetlerin değerlendirmesi için bkz: H. Musa Bağcı, **Beşer Olarak H. Peygamber**, Ankara Okulu 210, s. 476-480.

¹⁴³⁷ İgnaz Goldziher, "Hadis'te Yeni Eflatuncu ve Gnostik Unsurlar", **AÜİF der.** Ankara, 1997, c. XXXVI, s. 405-421.

¹⁴³⁸ Örnekler için Bkz. Mehmet Görmez, **Gazali'de Sünnet, Hadis ve Yorum**, s. 42-43.

¹⁴³⁹ Gâzâlî, *Mukâşefetu'l-Kulûb*, thk. Muhammed Reşîd el-Kabbânî, Dâru İhyâi'l-'Ulûm, Beyrut 1994, s. 17, 25, 70, 97, 396, 397; Mehmet Görmez, **Gazali'de Sünnet, Hadis ve Yorum**, s. 61-63.

¹⁴⁴⁰ "De ki: Ben, yalnızca sizin gibi bir beşerim...", Bkz. Kehf, 18/110; "Sudan (meniden) bir insan yaratıp onu nesev ve sihriyet (kan ve evlilik bağından doğan) yakınlığa dönüştüren O'dur. Rabbinin her şeye gücü yeter." Bkz. Furkân, 25/54.

¹⁴⁴¹ "... Arş'ı su üzerinde iken, gökleri ve yeri altı günde yaratandır..." Bkz. Hûd, 11/7; "*Hiçbir şey yokken Allah var idi ve Arş'ı su üzerinde idi...*" Bkz. Buhârî, Bed'u'l-Halk, 1; Tahâvî, **Şerhu Muşkili'l-âsâr**, XIV, 301; Ayrıca Bkz. Muslim, Kader, 16; Ebû Dâvûd, es-Sünne, 17; Tirmizî, Tefsîr, 67, Kader, 17; Ahmed, **Müsned**, XXXVII, 381.

(s.a.s.), her ne kadar bedeniyle veya nuruyla ilk yaratılan olmasa da efdal-i mahlûkattır. Kasîde-i Bürde'de Busîrî'nin dediği gibi:

فمبلغ العلم فيه أنه بشر وأنه خير خلق الله كلهم

*“İlimin ulaştığı nokta şudur ki o, bir beşerdir. Ve o, tüm yaratılanların en üstünüdür.”*¹⁴⁴²

Ayrıca Meleklerin nurdan, cinlerin de ateşten yaratıldığı, Âdem'in ve neslinin de topraktan yaratıldığı müsellemler bir bilgidir. Öyleyse bu hadisin sabit olduğunu farz etsek dahi, bunu Hz. Peygamber'i yaratılışta peygamberlerin ilki olduğu şeklinde anlamamız gerekecektir. Nitekim Ebû Hureyre'den gelen zayıf bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Ben yaratılışta peygamberlerin ilki, bi'sette ise sonuncusuyum.”*¹⁴⁴³

Muhaddisler ile fukahâ, mevzu olduğunu belirtmeden, her ne konu ile ilgili olursa olsun, mevzu olduğu bilinen bir rivayetin sübutuna inanıp, zikredilmesini, nakledilmesini ya da onunla amel edilmesini haram saymışlardır. Bu konuda mutesâhil olmayı dahi caiz görmemişlerdir.¹⁴⁴⁴ Dolayısıyla her konuda olduğu gibi bu rivayet konusunda da ön yargılardan ve asabiyetten uzak hareket edilmeli rivayet zikredilmeden önce sabit bir isnâdının olmadığı mutlaka belirtilmelidir.

8.2.4. Mevzu' Rivayetler

Hadislerin tarihte maruz kaldıkları en büyük tehlike şüphesiz hadis uydurma hareketidir. Bazı bilginlere göre Hz. Peygamber daha hayatta iken onun ağzından hadis uyduranlar çıkmıştır. Ancak bu faaliyetin sistemli hale gelmesi Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle başlamıştır.¹⁴⁴⁵ Fitne olayları, Hz. Osman ile Hz. Hüseyin'in şehadetine sebep olmuş, akabinde de batıl fırkalar teşekkül etmiştir. Bu fırkalar, kendilerine taraftar bulmak için var olan nasslarla yetinmeyerek, hadisler vaz'etme yoluna gitmişlerdir.

İbn 'Adiy, İbn Hibbân, Ebû Hatım gibi 'İlel-i hadîs ve tenkîd-i rical uzmanlarından olan muhaddis Süfyan-ı Sevrî, sadece Câbir b. Abdullâh'a isnâd edilen otuz bin uydurma

¹⁴⁴² el-Bûsîrî, Şerefuddîn, Ebî Abdillâh, **Burdetu'l-Medîh el-Mubâreke**, Dâru'l-Usûl, Hadramevt ty., s. 18.

¹⁴⁴³ Taberânî, **Musnedu's-Şamiyyîn**, (I-IV), Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1984/1405, IV, 34.

¹⁴⁴⁴ el-Leknevî, **el-Âsâru'l-Marfû'a**, s. 22.

¹⁴⁴⁵ Mehmet Görmez, **Hadis İliminin Temel Meseleleri**, s. 68.

hadis işittiğini, Câbir'in bunlardan bir tanesini dahi rivayet etmesinin muhâl olduğunu söylemiştir.¹⁴⁴⁶ Sadaka b. Abdullah'ın (ö. 166) da, İbn Münkedir → Câbir b. Abdullah senediyle mavzu' hadisleri muhtevi bir nüsha rivayet ettiği söylenmiştir.¹⁴⁴⁷

Hadis uydurucuları haklı görünmek için altmışbir sahabî tarîkiyle gelen¹⁴⁴⁸ “مَنْ كَذَّبَ”¹⁴⁴⁹ “*Her kim bilerek adıma bir hadis uydurursa cehennemdeki yerini hazırlasın.*” hadisine benzer rivayetler uydurmayı dahi becermişlerdir.

Sadece Câbir b. Abdullâh'a isnâd edilen iki rivayet şöyledir:

1. İbn 'Adiy, Behlûl b. İshâk'tan, O da Muhammed b. Amr b. Hibbân'dan, o da Bekiyye/Bukeyne'den, O da Muhammed el- Kûfi'den, O da Muhammed el- Kûfi'den, O A'meş'ten, A'meş Ebî Süfyân'dan, Ebî Süfyân da Câbir'den rivayet etti. Câbir, Rasûlullâh'ın; “*Her kim insanları onunla saptırmak için kasıtlı olarak adıma bir şey uydurursa Cehennemdeki yerini hazırlasın*” buyurduğunu söyledi.

2. İbn Adiy → Muhammed b. Abdullah b. Fudayl el-Hımsî → Muhammed b. Mas'â/Musayfi → Bekiyye → Muhammed el-Kûfi → A'meş → Ebî Süfyân (Talha b. Nâfi') → Câbir b. Abdullâh → Rasûlullâh (s.a.s.): “*Her kim haram olanı helal, ya da helal olanı haram kılmak ya da insanları bilgisizce saptırmak için kasıtlı olarak adıma bir şey uydurursa cehennemdeki yerini hazırlasın*” buyurdu.

Metin ve mana yönünden bu rivayetlere benzeyen başka rivayetleri de zikreden İbnü'l-Cevzi, “*Bu rivayetlerin hiç biri sahih değildir.*” demekte ve tek tek illetlerini açıklamaktadır. Câbir'e isnâd edilen bu iki rivayetin illetine gelince; “*Senedlerinde mechûl bir râvî olan Muhammed el-Kûfi vardır. İbn Adiy; “Bakiyye için, zayıf râvîlerden rivayette bulunur ve onları gizler.*” demektedir.

Câbir'in tartışmalı konulara yönelik rivayetlerde bulunmuş olması, kendisine sonradan bu konularla ilgili uydurma rivayetlerin de isnâd edilmesine sebep olmuştur. Nitekim Hadis vaz'ıyla ve yalancılıkla tanınan Muhammed b. Abd b. Amir b. es-Semerkandî'nin Câbir b. Abdullah'a isnâd ederek rivayet ettiği mevzu' bir rivayete göre

¹⁴⁴⁶ Abdurrahman Muhammed Osman, İbnü'l-Cevzi'nin *Kitâbu'l-Mevduât*'ına yazdığı dip not, **a.g.e.**, I, 6;

Kanaatimizce bu kişi Câbir b. Abdullah değil, Câbir el-Cuhfi'dir.

¹⁴⁴⁷ Zehebi, **Siyer**, VII, 317.

¹⁴⁴⁸ İbnü'l-Cevzi, **Kitâbu'l-Mevduât**, I, 92.

¹⁴⁴⁹ İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, XIII, 388, Hno: 26775.

Hz. Peygamber: “Her kim Kur’an’ın mahlûk olduğunu söylerse kâfir olur.” buyurmuştur.¹⁴⁵⁰ Bu rivayet Câbir (r.a.) adına Mu’tezile’ya karşı uydurulmuştur.

Durumun vahametinin daha iyi anlaşılması amacıyla, hadis uydurucularının Câbir (r.a.) adına uydurdukları bazı rivayetler aşağıya çıkarılmıştır. Bu rivayetler verilirken bazıları hakkında açıklayıcı kısa bilgiler verilmiş, metni uzun olanların metni verilmeyerek sadece ilgili olduğu konu belirtilmiştir.

8.2.4.1. Mevzu Rivayetlerden Bazıları

Bu rivayetler, Ehl-i Sünnet kaynaklarından tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun için daha çok İbnü’l-Cevzî’nin **Mevduât**’ı esas alınmıştır. Şî’a kaynaklarında ise Câbir’e isnâd edilen yüzlerce rivayetin olduğu da unutulmamalıdır. Bunlara üçüncü bölümde ayrıca değinilmiştir.

Mevzû’ hadisler deyince önce akla Râfizîlerin yani aşırı Şîilerin uydurmaları gelmektedir. Râfizîler, kendi şeyhlerinden birinin dediği gibi “Her güzel gördükleri şeyi hadis diye uydurmuşlardır.”¹⁴⁵¹ Şa’bi (ö. 104), sapık görüşlere sahip en şer mezhebin Rafizilik olduğunu ifade ettikten sonra şöyle demektedir: “Rafizî mihnesi, tıpkı Yahudi mihnesi gibidir. Yahudiler, saltanat Âl-ı Davut haricinde kimseye yaraşmaz dediler, Rafizîler de, Âl-ı Alî haricinde kimseye yaraşmaz dediler. Yahudiler, Mesih Deccal çıkmadıkça Allah yolunda cihad yoktur dediler, Râfizîler de Mehdî gelmedikçe cihad yoktur dediler...”¹⁴⁵² Fazâil-i sahâbe konusunda kâfi derecede sahih haber varid olmasına rağmen Rafizîler sahih hadislerle kani’ olmamış,¹⁴⁵³ Alîyyü’l-Kârî’nin ifadesiyle “Hz. Ali hakkında sayılmayacak kadar hadis uydurmuşlardır.” Hatta bir rivayete göre, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt hakkında üçyüzbin hadis uydurmuşlardır.¹⁴⁵⁴ Bunlardan bazıları şirke düşürecek derecede yalan rivayetlerdir. Bunlar, Ebû Zer el-Gifârî, Selmân el-Farisi, İbn Abbâs, Hasan b. Alî, Esmâ bint ‘Ümeys,¹⁴⁵⁵ Enes b. Mâlik, Ebi’l-Hamrâ, el-Berâ b. Âzib, Hz. Âişe ve Câbir b. Abdullâh gibi meşhur sahâbîlere isnâd edilmişlerdir.¹⁴⁵⁶ Hz. Âişe, Enes b. Mâlik

¹⁴⁵⁰ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, (I-III), Suudi Baskısı, Medine 1966, I, 107.

¹⁴⁵¹ el-Leknevî, **el-Âsâru’l-Merfû’a**, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, s.15; İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 39.

¹⁴⁵² İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 338-339.

¹⁴⁵³ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 338.

¹⁴⁵⁴ Aliyyü’l-Kârî, **el-Esrârül-Marfu’a**, s. 476-467.

¹⁴⁵⁵ Hz. Ebû Bekir’in zevcesi idi.

¹⁴⁵⁶ Abdurrahman Muhammed Osman, İbnü’l-Cevzî’nin **a.g.e.**’ne yazdığı mukaddime, **a.g.e.**, I, 14-17.

ve Câbir b. Abdullâh'a isnâd edilen uzun bir rivayette, “Hz. Ali'nin vechine bakmanın ibadet olduğu”¹⁴⁵⁷ dahi söylenmiştir.¹⁴⁵⁸

Râfızîlerin, Hz. Ali'nin fazileti hakkında hadis uydurmak için her türlü yola başvurdukları ve büyük âlimleri amaçlarına alet etmek için uğraştıkları, bunu başaramayınca adlarına hadis uydurdukları anlaşılmaktadır. Câbir b. Abdullah (r.a.) dâhil kibâr-ı sahâbeden semâ'ı olan, beş yüz sahâbîye yetişen Şa'bi¹⁴⁵⁹ (ö. 104), Mâlik b. Miğvel'e (ö. 59): “Ey Mâlik, andolsun ki Hz. Ali hakkında bir şeyler söylemem karşılığında onlara, kölem olmalarını istesem ya da evimi altınla doldurmalarını istesem yaparlar. Fakat Allah'a yemin olsun ki asla yalan söylemeyeceğim.”¹⁴⁶⁰ demiştir. Mâlik b. Miğvel'in vefat tarihi dikkate alındığında, çok erken dönemde Hz. Ali hakkında hadislerin uydurulduğu anlaşılmaktadır.

Câbir (r.a.)'a isnâd edilen bazı mevzû' rivayetler şunlardır:

- 1-“Ali hayr-ı beşerdir, kabul etmeyen kâfirdir”¹⁴⁶¹
- 2-“Hz. Ali'nin vechine bakmak ibadettir.”¹⁴⁶²
- 3-“Hz. Ali'nin kapısı hariç diğer tüm kapıları kapatın.”¹⁴⁶³ Bu anlamdaki hadislerin tamamı sıhhatinde ittifak edilen “Ebû Bekir'in kapısı hariç diğer tüm kapıları kapatın.”¹⁴⁶⁴ hadisinin mukabilinde Rafizîler tarafından uydurulmuştur.¹⁴⁶⁵
- 4-“Hz. Ali'yi çocuklara sevdirmeye hk.”¹⁴⁶⁶
- 5-“Hz. Fatımâ'nın güzelliği hk.”¹⁴⁶⁷

¹⁴⁵⁷ İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 359, İsnadında dördüncü sıradaki ravi olan Ebu Said el-'Adevî Hasan b. Ali b. Zekeriyya el-Basrî yalancı bir ravidir. Bkz. İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 362, Bu rivayet, birçok sahabiye isnad edilmiş ve birçok tarikten gelmiştir. Hiç biri sahih değildir. Bkz. İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 359-363.

¹⁴⁵⁸ Abdurrahman Muhammed Osman, İbnü'l-Cevzî'nin **a.g.e.**'ne yazdığı mukaddime, **a.g.e.**, I, 17-18.

¹⁴⁵⁹ el-Kelâbâzî, **Ricâlü Sahîhi'l-Buhârî**, II, 556; Zehebî, **Târîh**, III, 70.

¹⁴⁶⁰ İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 338.

¹⁴⁶¹ İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 348, Cabir b. Abdullah'tan iki tarikte gelen bu rivayetin birinci tarikinde Ebû Muhammed el-'Alevî (senetteki beşinci ravî) münkerü'l-hadîstir. İkinci tarikinde ise Dârekutnî'nin kezzâb-deccâl dediği Ahmed b. Nasr ez-Zârî' (senetteki 6. ravî) vardır; İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, XVII, 129, Hno: 32783.

¹⁴⁶² İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 359, İsnadında dördüncü sıradaki ravi olan Ebu Said el-'Adevî Hasan b. Ali b. Zekeriyya el-Basrî yalancı bir ravidir. Bkz. İbnü'l-Cevzî, I, 362, Bu rivayet, birçok sahabiye isnad edilmiş ve birçok tarikten gelmiştir. Hiç biri sahih değildir. Bkz. İbnü'l-Cevzî, I, 359-363.

¹⁴⁶³ İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 365.

¹⁴⁶⁴ Ahmed, **Müsned**, IV, 252 Hno: 2432; Buhari, 66 Fedailu's-Sahabe, 3; İbn Hibban, **Sahih**, XV, 275, Hno: 6860.

¹⁴⁶⁵ İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 366.

¹⁴⁶⁶ İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 370, Rivayetinin senedindeki dördüncü ravi Hasan b. Alî el-'Adevî hadis uyduran biridir.

6-“Hz. Fatımâ’nın Hz. Ali ile evliliği hk.”¹⁴⁶⁸

7-“Ehl-i Beyt’i ve onları sevenlerin fazileti hk.”¹⁴⁶⁹

8-“Şu üç haslet kimde varsa benden değildir. Ben de ondan uzağım: Ali’ye kin beslemek, Ehl-i Beytimin önüne geçmek, İman sözden ibarettir demek.”¹⁴⁷⁰

9-“Arapların seyyidi Ali’dir.”¹⁴⁷¹ Şî’a uydurmasıdır.

10-“Ali, Hayber kapısını taşıdı.”¹⁴⁷² Şîâ uydurmasıdır.

11-“Hüseyn’in katilinin cezası hk.”¹⁴⁷³

12-“Rasûlullaah (s.a.s.), Hudeybiye’de Hz. Ali’nin elinden tutarak “Bu, iyilerin emiridir... Ben ilmin şehriyim Ali ise bu şehrin kapısıdır” buyurdu.¹⁴⁷⁴ Ebû es-Salt’in (ö. 236) menâkîrindedir.

13-“Abbâs (r.a.) ve evlatlarının fazileti (sarıklarının siyah olacağı) hk.”¹⁴⁷⁵

14-“Kureyşin fazileti hk.”¹⁴⁷⁶

15- “Câbir’in Rasûlullah’ın selamını İmâm Bâkır’a ilettiği hk.”¹⁴⁷⁷

Ehli-Sünnet’ten olduklarını iddia eden mutaassıb bir grup, Râfizîleri kızdırmak amacıyla Muaviye’nin fazileti hakkında hadisler uydururken; bir grup mutaassıb Râfizî de onu zemmeden hadisler uydurmuşlardır.¹⁴⁷⁸

16-“Muâviye’nin emîn olduğuna dair.”¹⁴⁷⁹

17-“Rasûlullah’ın Muaviye’ye bir ok hediye ettiğine dair.”¹⁴⁸⁰

¹⁴⁶⁷ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 414-415, Senetteki yedinci ravi Hasan b. Alî Sâhibü’l-Askerî, Şî’a’nın imâmetine inandığı son kişidir. Bu hadisi babalarından rivayet etmiştir.

¹⁴⁶⁸ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 416-418, Bu hadisi uydurup, senedini Câbir ve Enes’e dayandıran senedin 6. sırasındaki Muhammed b. Zekeriyya isimli ravidir.

¹⁴⁶⁹ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, II, 6, “Her kim ehl-i beytimi sevmezse Allah onu Yahudi olarak haşredecektir”, senetteki ikinci râvî Südeyf el-Mekki Rafizîlikte gûlattandır.

¹⁴⁷⁰ İbn ‘Arrâk el-Kinânî, **Tenzîhü’ş-Şarî’a**, Thk. Abdulvehhab Abdullatif, Abdullah b. Muhammed el-Gumârî, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, t.y., I, 154.

¹⁴⁷¹ Aliyyü’l-Kârî, **el-Esrârül-Marfu’a**, 223, Hno: 235

¹⁴⁷² Aliyyü’l-Kârî, **el-Esrârül-Marfu’a**, 197, Hno: 180, Rivayetin senedindeki üçüncü râvî Şîilikle itham edilmiştir.

¹⁴⁷³ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 409, Senetteki beşinci ravi İbn Ebî’l-Ezher hadis uyduran biridir.

¹⁴⁷⁴ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 353; **Esmâ’l-Metâlib**, II, 884, Hno: 3, Rivayet Câbir b. Abdullah dışında İbn Abbâs ve Alî’ye isnad edilmiştir.

¹⁴⁷⁵ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, II, 33-34, Senedindeki dördüncü ravi eş-Şâh el-Hurâsânî hadis vad’ eden biridir.

¹⁴⁷⁶ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, II, 42, Sadece Câbir’den gelen rivayetin senedindeki ‘Abbâd el-Mahlabî cerh edilmiştir.

¹⁴⁷⁷ Râfizîlerin uydurmalarından biridir. Söz konusu rivayet, Muhammed b. Zekeriyyâ el-Ğelâbî’nin (ö. 298) uydurmasıdır. Bkz. İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, II, 44-45.

¹⁴⁷⁸ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, II, 15.

¹⁴⁷⁹ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, II, 18, Muaviye’nin emîn yani güvenilir biri olduğuna dair mevzu hadis, Alî, Ebu Hüreyre, Vâsile, İbn Abbâs, Ubâde, Enes b. Mâlik, Câbir b. Abdullah ve Abdullah b. Büsr’e isnad edilmiştir. Câbir’den gelen rivayette meçhul raviler olduğu gibi beşinci sırada Kezzâb denilerek cerh edilen Muhammed b. Muaviye vardır. Bkz. İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, II, 16

18-“Muâviye’yi minberimde gördüğünüzde onu kabullenin...”¹⁴⁸¹

Câbir b. Abdullah’a isnâd edilen mevzu rivayetlerin bir kısmı da dört büyük halifenin fazileti hakkındadır. Sünnet’e bağlı olduklarını iddia eden asabî bir kesim, Hz. Ebû Bekir’in (r.a.) faziletine dair hadisler uydurmuşlardır. Bunlar arasında, Râfizîlerin uydurdıkları hadislere mukabil hadisler uyduranlar da vardır.¹⁴⁸²

19-“Allah’ın (c.c.) özel olarak Hz. Ebû Bekir’e tecelli edeceği hk.”¹⁴⁸³

20-“Hz. Osman’ın fazileti hk.”¹⁴⁸⁴

21-“Hz. Osman’ın fazileti hakkında diğer bir rivayet.”¹⁴⁸⁵

22-“Dört Halifenin Fazileti hk.”¹⁴⁸⁶

23-“Kur’an mahlûk değildir.”¹⁴⁸⁷

24-“Küçük cihattan büyük cihada döndük.”¹⁴⁸⁸

25-“En şerhileriniz, bekâr olanlarımızdır.”¹⁴⁸⁹

26-“Güzel yüze bakmak ibadettir.”¹⁴⁹⁰

27-“Hayrı, yüzü güzel olanların yanında arayınız.”¹⁴⁹¹

28-“Rasulullah’ın her şeyden daha güzel olduğu hk.”¹⁴⁹²

29-“Fatiha suresi her derde devadır.”¹⁴⁹³

30-“Müezzinin üstünlüğü hakkında uzun bir rivayet.”¹⁴⁹⁴

¹⁴⁸⁰ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, II, 21, Senedindeki ikinci râvi Kâsım b. Behram cerh edilmiştir.

¹⁴⁸¹ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, II, 27, Senedinde ikinci râvi dâhil dört tane meçhul ravi vardır.

¹⁴⁸² İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 303-304.

¹⁴⁸³ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 304-305, Bu konudaki mevzu hadis, Enes, Câbir, Ebu Hüreyre ve Hz. Âişe’den gelmektedir. İsnadlarındaki rav cerhleri için bkz. İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 304-308.

¹⁴⁸⁴ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 332, Bu rivayete göre Rasulüllah, vefat eden birisinin cenaze namazını Hz. Osman’ı sevmediği için kılmamaktadır. Rivayetin iki farklı tarihinde de hadis uydurmakla itham edilen (senedin 3. Ravisi) Muhammed b. Ziyad vardır.

¹⁴⁸⁵ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 334, Rivayete göre Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali’nin hazır olduğu bir mecliste Rasulüllah kalkıp Hz. Osman’ı kucaklamakta ve “sen dünya ahiret velimsin” demektedir. Rivayetin senedindeki 2. ravi hadis uyduran biridir. 3. sıradaki ravi de cerh edilmiştir.

¹⁴⁸⁶ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 404, Rivayetin senedindeki üçüncü ravi olan Kâdih yalancı biridir.

¹⁴⁸⁷ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 107; Aliyyü’l-Kârî, **el-Esrârül-Marfu’a**, 84-85, 257, Hno: 327, Muhammed b. ‘Abd (ö. 300) uydurmasıdır.

¹⁴⁸⁸ Aliyyü’l-Kârî, **el-Esrârül-Marfu’a**, 211, Hno: 211.

¹⁴⁸⁹ Aliyyü’l-Kârî, **el-Esrârül-Marfu’a**, 228, Hno: 242.

¹⁴⁹⁰ Aliyyü’l-Kârî, **el-Esrârül-Marfu’a**, 355, Hno: 561.

¹⁴⁹¹ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, II, 159; **el-Esrârül-Marfu’a**, 379, Hno: 624.

¹⁴⁹² İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 291. Senedindeki 5. ravi, Ebu Bekir el-Eşnanî hadis uyduran biridir.

¹⁴⁹³ Aliyyü’l-Kârî, **el-Esrârül-Marfu’a**, 251, Hno: 313, çok zayıf bir rivayet olduğu söylenmiştir.

¹⁴⁹⁴ Aliyyü’l-Kârî, **el-Esrârül-Marfu’a**, 318, Hno: 461, Baş tarafı şöyledir: Ezan okuyanlar ve telbiye getirenler kabirlerinden

31-“Her kim ki Allah Teâlâ hakkında hayırlı bir şey işitir, sonra da inanarak ve sevabını dileyerek ona yapışırsa, işittiği doğru olmasa da Allah yaptığıının sevabını verir.”¹⁴⁹⁵

32-“On dirhemden az mihir olmaz.”¹⁴⁹⁶

33-“Cuma günü hayır işlemenin fazileti hk.”¹⁴⁹⁷

34-“Salı günü hacamat yapmanın nehı hk.”¹⁴⁹⁸

35-“Cumartesi ve Çarşamba günleri hacamat yapmanın nehı hk.”¹⁴⁹⁹

36-“Çarşamba günü, uğursuzluğu devam eden bir gündür.”¹⁵⁰⁰

37-“Allaah’ın kelamının yıldırım sesine benzediğini ifade eden bir rivayet.”¹⁵⁰¹

38-“Yusuf’un (a.s) rüyada gördüğü yıldızların isimleri hk.”¹⁵⁰²

39-“Rasûlullah’ın Musa’ya (a.s.) olan üstünlüğü hk.”¹⁵⁰³

40-“Süleyman’ın (a.s.) yüzüğünde “Lâ ilâhe illallah Muhammedu’r-Rasûlullah” yazısı vardı.”¹⁵⁰⁴

41-“Galaksi, arşın altındaki bir yılanın tükürüğüdür.”¹⁵⁰⁵

42-“Çocukların birbirlerinin dilinden anladığı hk.”¹⁵⁰⁶

43-“Burunda kıl bitmesi, cüzam hastalığının güvencesidir.”¹⁵⁰⁷

44-“Beyaz sakallı Müslümana ikram Allah’ın şanıındandır.”¹⁵⁰⁸

45-“Dünyada insanların en zahidi kişinin komşusudur.”¹⁵⁰⁹

46-“Her âlimin dizi dibinde oturmayın ...”¹⁵¹⁰

47-“Duyduğı ile amel etme hk.”¹⁵¹¹

¹⁴⁹⁵ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 258.

¹⁴⁹⁶ İbnü’l-Cevzî, **A.g.e.**, II, 263; Aliyyü’l-Kârî, **el-Esrârül-Marfu’a**, 368, Hno: 596.

¹⁴⁹⁷ “Her kim Cuma günü oruçlu sabahlar, bir hasta ziyaretinde bulunur, bir miskini yedirir ve bir cenaze teşyi’inde bulunursa kırk yılın günahı ona tabi olmaz” Sadece Câbir’den gelen bu rivayetin senedindeki ikinci ve üçüncü râviler zayıf ve mecrûh râvilerdir. İbnü’l-Cevzî, **A.g.e.**, II, 107.

¹⁴⁹⁸ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, III, 213.

¹⁴⁹⁹ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, III, 211, Bu konudaki rivayetler yedi sahabiye isnad edilmiştir.

¹⁵⁰⁰ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, II, 73; Aliyyü’l-Kârî, **el-Esrârül-Marfu’a**, 417.

¹⁵⁰¹ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 112.

¹⁵⁰² İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 145.

¹⁵⁰³ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 290. Senedindeki 5. ravi, Muhammed b. Yunus hadis uyduran biridir. İbnü’l-Cevzî, İbn Hibbân’ın, bu ravi hakkında binden fazla hadis uydurduğunu söylediğini nakletmiştir.

¹⁵⁰⁴ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 201. Senedindeki 3. ravi, İbn Ebi Halid şeyhi cerh edilmiştir.

¹⁵⁰⁵ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 142; Hadisin kritiğı için bkz. Osman Oruçan, **Hadis ve Bilim**, s. 159-160.

¹⁵⁰⁶ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 153.

¹⁵⁰⁷ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 168.

¹⁵⁰⁸ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 183, Abdurrahîm (b. Habîb el- Firyâbi)’nin uydurmasıdır.

¹⁵⁰⁹ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 238. Senedindeki 2. ravi, Munzir b. Ziyâd cerh edilmiştir.

¹⁵¹⁰ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 257. Arkadaşlarına nasihat eden birinin sözüdür. Bir kısım râvilerce Rasulullah’a refedilmiştir.

48-“Şiir söylemenin sakıncası hk.”¹⁵¹²

49-“Kader hakkında Ebu Bekir ile Ömer’in tartışması ve Rasûlullah’ın aralarında hüküm vermesi hk.”¹⁵¹³

50- “Su kırk kulle¹⁵¹⁴ olduğunda, onu artık necaset kirletmez”¹⁵¹⁵

51-“Cinlerden bir kadının İblis’i namaz kılarken gördüğü...”¹⁵¹⁶

52-“Besmele ile başlayan “Teşehhüd” hadisi.”¹⁵¹⁷

53-“Namazın akabinde Ayete’l-Kürsi’nin okunması hk.”¹⁵¹⁸

54-“Müezzinlerin fazileti hk.”¹⁵¹⁹

55-“Soğuktan dolayı mescide gelmeme hk.”¹⁵²⁰

56-“Ayakkabıyla namaza durmak kh.”¹⁵²¹

57-“Geçmiş namazların kazası hk.”¹⁵²²

58-“Gece namaz kılanın, gündüz yüzü güzel olur.”¹⁵²³

¹⁵¹¹ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 258.

¹⁵¹² İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 260.

¹⁵¹³ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 273-74. Senedindeki 4. ravi, Yahya Ebu Zekeriyya cerh edilmiştir. Yahya b. Ma’in Onun hakkında “bu ümmetin Deccal’ı” derken, İbn ‘Adiy, “hadis uydurur ve sîrkat ederdi” demektedir. Rivayete göre Ebu Bekir, hayır da şer de Allah’ın kaderiyedir derken; Ömer, şer kaderle değildir demektedir. Sonunda Rasûlullah, “Ey Ebu bekir, eğer Allah, masiyetin işlenmesini isteseydi İblis’i yaratmazdı” diyerek ikisi arasında hüküm vermekte ve güya Ömer’i tasdik etmektedir.

¹⁵¹⁴ Kulle (القلة): Eski bir ölçek. Arapça’da büyük su küpünü ifade etmek için kullanılan kelimenin zamanla bir sıvı ölçüsüne isim olduğu anlaşılmaktadır. Hadisteki bir kulle yaklaşık olarak 2,5 kırbaya denk gelmektedir. Ayrıntı için bkz. Cengiz Kallek, **DİA**, “Kulle”, XXVI, 357-358.

¹⁵¹⁵ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, II, 77, Sadece Câbir b. Abdullah tarikiyele gelen bu rivayet, senedindeki Kâsım b. Abdullah el-Umerî nedeniyle tenkide uğramıştır. İbnü’l-Cevzî, “sahih değildir” demiştir.

¹⁵¹⁶ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 205-206; Aliyyü’l-Kârî, **el-Esrârül-Marfu’a**, 430; Senedindeki 2. ravi İbn Lühay’a cerh edilmiştir.

¹⁵¹⁷ Aliyyü’l-Kârî, **el-Esrârül-Marfu’a**, 475, . . . بسم الله التحيات لله Rivayet Hümejd b. er-Rabi’den gelmektedir ki yalancı bir ravidir.

¹⁵¹⁸ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 243, 244. Senedindeki 2. ravi, İsmâil b. Yahyâ cerh edilmiştir.

¹⁵¹⁹ Bu rivayette müezzinlere hergün 150 şehit, hac ve umre sevabı ve daha birçok ecir verileceği söylenmektedir, İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, II, 88, Senedindeki ikinci ravi ‘Abbâd b. Kesîr yalan ve işitmediği hadisleri rivayet etmekle tenkid edilmiştir.

¹⁵²⁰ Câbir ve Bilâl’den gelen bu rivayete göre bir vakit namazına soğuktan dolayı Bilal dışında hiçbir sahâbi mescide gelmemiştir. Bu rivayetin mevzu’ olduğunu söyleyen İbnü’l-Cevzî, senedindeki ikinci ravi Eyyüp b. Yesâr’ın yalancı ve metûkü’l-hadîs olduğunu nakletmiştir. İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, II, 94.

¹⁵²¹ Bu rivayette Rasûlullah (s.a.s.) namaza durmak isteyene ayakkabısını giymesini tavsiye etmektedir. Ayakkabıyı namazın zinetinden addetmektedir. Câbir’e isnad edilen bu rivayetin senedindeki Muhammed b. el-Fadl, Ahmed b. Hanbel tarafından yalan hadisleriyle mecrûh edilmiştir. İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, II, 95.

¹⁵²² Sadece Câbir’e isnad edilen bu rivayette Rasûlullâh (s.a.s.) geçmiş namazların kazası için her farz namaz öncesi misli bir namazın kaza edilmesini söylemektedir. Hâlbuki özürsüz kazaları ertelemek caiz değildir. Bu rivayet zahidlerden tarikat ehli Seleme b. Abdullah’ın (senetteki dördüncü ravi) uydurması olduğu söylenmiştir. Tarikatı soranlara böyle cevap verdiklerinden Seleme b. Abdullah da duymuş olacak ki hadis diye rivayet etmiştir. İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, II, 102.

¹⁵²³ Câbir (r.a.) ve Enes (r.a.)’e isnad edilen bu rivayetin Câbir (r.a.)’den gelen isnadının altı tariki vardır. İbnü’l-Cevzî gerek Enes (r.a.) gerekse Câbir (r.a.)’e dayanan bütün tariklerde zayıf, meçhul ve yalancı

- 59-“Kardeşine iştahının çektiği şeyi tattıran kişiye, binlerce sevap yazılır.”¹⁵²⁴
- 60-“Cömertliğin cennetten bir ağaç, cimriliğin ise cehennemden bir ağaç olduğu hk.”¹⁵²⁵
- 61-“Ramazan orucundan bir günü bilerek açmanın cezası hk.”¹⁵²⁶
- 62-“Mekke yolunda ölen kişiye kıyamet gününde hesap sorulmaz”¹⁵²⁷
- 63-“Haremeynden birinde, Mekke veya Medine’de ölen kişi güven içinde haşır olunacaktır.”¹⁵²⁸
- 64-“Bir tek (bedel) hac ile üç nefer cennete girer: Ölen kişi, yerine hac yapan kişi ve masrafi karşılayan kişi.”¹⁵²⁹
- 65-“(Yolculukta ölen) yolcu, şehittir.”¹⁵³⁰
- 66-“Habeşlilerin methi hk.”¹⁵³¹
- 67-“Zimmîye eziyet verenin hasmıyım. Ben kimin hasmı olursam, kıyamet günü karşısında olurum.”¹⁵³²
- 68-“Din endişesi gibi endişe, göz ağrısı gibi ağrı yoktur.”¹⁵³³
- 69-“Üç boşamayı bir boşama gibi kılma.”¹⁵³⁴
- 70-“Semâda bir horozun olduğu hk.”¹⁵³⁵
- 71-“Çekirgelerin fazileti ve ilk nesli tükenecek ümmetin çekirge nesli olacağı hk.”¹⁵³⁶
- 72-“Çekirgelerin zemmi ve Rasûlullah’ın onlara bedduası hk.”¹⁵³⁷
- 73-“Evdeki yalnızlık endişesinden kurtulmak için evde bir çift güvercin bulundurmak.”¹⁵³⁸

ravilerin olduğunu ifade ederek sahih bir rivayet olmadığını söylemiştir. Şerîk’in sözü olan bu kelimeler, Sâbit isimli râvi tarafından hadis diye rivayet edilmiştir. İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, II, 111.

¹⁵²⁴ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, II, 172, İbnü’l-Cevzî, Ahmed b. Hanbel’in “bu hadis batıldır, isnadındaki Muhammed b. Nu’aym yalancı biridir” dediğini; Ebû Hatim er-Râzî’nin de “o meçhul bir râvidir” dediğini nakleder.

¹⁵²⁵ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, II, 182, Rivayet, Câbir, Hüseyin, Ebû Saîd el-Hudrî, Ebû Hüreyre ve Aişe’den gelmektedir. Bunlar hiçbir veçhiyle sahih değildir.

¹⁵²⁶ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, II, 196, Bu mevzuda uydurma bir rivayet Enes b. Mâlik’e de isnad edilmiştir.

¹⁵²⁷ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, II, 217.

¹⁵²⁸ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, II, 218.

¹⁵²⁹ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, II, 219.

¹⁵³⁰ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, II, 221.

¹⁵³¹ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, II, 234.

¹⁵³² İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, II, 236.

¹⁵³³ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, II, 244.

¹⁵³⁴ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, II, 278.

¹⁵³⁵ Rivayet İbn Abbâs ve Câbir’e isnad edilmiştir. İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, III, 6.

¹⁵³⁶ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, III, 14-15.

¹⁵³⁷ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, III, 14, Rivayet, Enes ve Câbir’e isnad edilmiştir.

- 74-“Çamur yemenin yasaklandığı hk.”¹⁵³⁹
- 75-“Yemekte besmeleyi unutanın, yemek sonrasında İhlâs Süresini okuması hk.”¹⁵⁴⁰
- 76-“İçki içen kişi Allah’a şirk koşmuştur.”¹⁵⁴¹
- 77-“Üzerinde siyah bir cübbe olduğu halde Cebrail’in Rasûlullah’ın yanına indiği.”¹⁵⁴²
- 78-“Kırmızı ve sarı gülün fazileti hk.”¹⁵⁴³
- 79-“İyiliğe teşvik ve zinanın zemmi hk.”¹⁵⁴⁴
- 80-“Livâtânın zemmi hk.”¹⁵⁴⁵
- 81-“Sa’lebe b. Abdurrahman’ın tevbesi ile ilgili uzun hikâye.”¹⁵⁴⁶
- 82-“Dünyayı çok sevenlerin kıyamet günü teşhir edilecekleri hk.”¹⁵⁴⁷
- 83-“Vaazlar.”¹⁵⁴⁸
- 84-“Gıybetin kefareti hk.”¹⁵⁴⁹
- 85-“Hastanın sevabı hk.”¹⁵⁵⁰
- 96-“Musibet ehline destek çıkmanın sevabı hk.”¹⁵⁵¹
- 87-“Cenazede bulunan bağışlanır.”¹⁵⁵²
- 88-“Rasulullah’ın hastalığından başlayarak vefatı sonrasına kadarki uzun hikâye.”¹⁵⁵³
- 89-“Her kim âmâ birisine kırk adım rehberlik ederse cennet onun için vacib olur.”¹⁵⁵⁴

¹⁵³⁸ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, III, 10, Rivayet, Alî, ‘Ubâde, İbn Abbâs ve Câbir’e isnad edilmiştir.

¹⁵³⁹ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, III, 31-34, Bu konudaki rivayet, Câbir, Selmân, Ebû Hüreyre, Enes, Berâ b. ‘Âzib, Alî, İbn Abbâs ve ‘Âişe’ye isnad edilmiştir.

¹⁵⁴⁰ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, III, 34.

¹⁵⁴¹ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, III, 43, İçki içmenin günahı hakkında birçok mevzu’ hadis farklı sahâbîlere isnad edilmiştir, III, 40-44.

¹⁵⁴² İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, III, 48.

¹⁵⁴³ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, III, 61, Bu konuda gelen rivayetler Alî, Enes, Câbir ve ‘Âişe’ye isnad edilmiştir.

¹⁵⁴⁴ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, III, 85, 106-107.

¹⁵⁴⁵ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, III, 114.

¹⁵⁴⁶ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, III, 121 vd.

¹⁵⁴⁷ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, III, 132.

¹⁵⁴⁸ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, III, 178, Câbir’e isnad edilen bu konudaki rivayet Ebân b. Ebî ‘Ayyâş’ın sırkatıdır.

¹⁵⁴⁹ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, III, 118-119, Câbir dışında Enes ile Sehl b. Sa’d’tan da rivayet gelmiştir.

¹⁵⁵⁰ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, III, 202, Bu konudaki rivayet Hasan, Câbir ve Ebû Hüreyre’den gelmiştir.

¹⁵⁵¹ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, III, 223, Bu konuda bir rivayet de İbn Mesud’tan gelmiştir.

¹⁵⁵² İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, III, 225, Ayrıca rivayet İbn Abbâs, Alî ve Ebu Hüreyre’den gelmiştir.

¹⁵⁵³ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 295-301, Senedindeki 2. ravi, Abdü’l-mun’im b. İdrîs hakkında Ahmed b. hanbel, “o Vehb’e yalan haberler isnad ederdi demekte”, Yahyâ, onun için “yalancı-habîs” demektedir.

¹⁵⁵⁴ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, II, 176, Rivayet Câbir (r.a.) yanında İbn Ömer, İbn ‘Amr, İbn Abbâs, Enes b. Mâlik

90-“Ölüm anında hurilerin müminleri karşılaması hk.”¹⁵⁵⁵

91-“Cennette sadece Musa’nın (as) sakalının olduğu, sadece Adem’in (as) künyesinin olduğu hk.”¹⁵⁵⁶

92-“Allah Teâlâ’nın Cennet ehline tecelli etmesi hk.”¹⁵⁵⁷

93-“İlk yaratılan şeyin Rasûlullah’ın (s.a.s.) nuru olduğu ve âlemin ondan yaratıldığı hk.”¹⁵⁵⁸

Yukarıdaki rivayetler bizim tespit edebildiklerimizdir. Bunlardan büyük bir yekünün, Aşırı Şîilerin (Râfizâ) uydurdıkları rivayetler olduğu ortadadır. Kanaatimizce ilk dönemlerde uydurulan bu rivayetler Şî’a ve Ehl-i Sünnet kaynaklarında ortak yer almışlardır. Sonradan uydurulanlar ise Ehl-i Sünnet kaynaklarına yansımamışlardır. Çünkü Şî’a’nın Câbir hakkında uydurdıkları, mezkûr rivayetlerle sınırlı değildir. Kaynaklarında Hz. Câbir’e isnâd edilen rivayet vardır.

10. SAHİFELERİ VE İÇERİĞİ

Hadislerin yazıyla kayıt altına alınmaları ve bu ameliyenin ne zaman başladığı, yani Sünnetin kitabet ve tedvîni hadis tarihinin önemli konularından biridir. Müsteşrikler bu cihetten Sünnet’e saldırmışlar ve bazıları hadislerin ikinci asırdan itibaren yazılıp tedvîn edilmeye başladığını, bazıları ise üçüncü asra kadar hadislerin sadece hafızalarda muhafaza edilerek nakledile geldiklerini iddia etmişlerdir.¹⁵⁵⁹ Aslında bu iddialar hakikati yansıtmamaktadır. Zira hadislerin kitabet ve tedvîni Rasûlullah’ın sağlığında Abdullah b. ‘Amr b. el-‘Âs ve Câbir b. Abdullah misali bazı sahâbîlerle başlamış, vefatından sonra da artarak devam etmiştir. Sahâbenin hadisleri yazdığına dair birçok haber vardır.¹⁵⁶⁰

Ancak Rasûlullah’ın hayatta iken, hadislerin kitabeti konusunda bazı sahâbîlere izin verip bazılarını vermemesi, sahâbe ve tabiûn döneminde birbirine zıt iki görüşün ortaya çıkmasına neden olmuştur.

ve Ebû Hüreyre’den gelmiştir. Hiç birinin Rasûlullah’a isnadı sahih değildir.

¹⁵⁵⁵ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, III, 221.

¹⁵⁵⁶ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, III, 225, Ayrıca rivayet Hz. Ali’den gelmiştir.

¹⁵⁵⁷ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, III, 261.

¹⁵⁵⁸ el-Ğumârî, Ebu-l Feyz Ahmet b. Muhammed b. es-Sıddîk, **el-Muğîr ‘Alel-Ahâdîsi’l-Mevzû’a fi’l-Câmi’Is-Sağîr**, Beyrut-Lübnan 1402/1982, 7; eş-Şenkîti, Muhammed Ahmed Abdulkadir, **Tenbîhu’l-Huzzâk ‘Alâ Butlâni mâ Şâ’e Beyne’l-Enâm mine’n- nûri’l-Mensûbi li Musannafi Abdurrezzâk**, el-Câmiatu’l-İslamiyye, Medine, tsz; el-Kardâvî, **Fetâvâ Muâsirâ**, I, 178; Bağcı, **Beşer Olarak Hz. Peygamber**, Ankara Okulu 210, s. 476-480.

¹⁵⁵⁹ Bu konuda Müsteşriklerin görüşleri için bkz. Accâc el-Hatîb, **es-Sünne Kable’t-Tedvîn**, 375 vd.

¹⁵⁶⁰ Ayrıntılar için bkz. Seyyid Muhammed Nuh, **a.g.e.**, s. 65-74; Accâc el-Hatîb, **a.g.e.**, s. 381.

İbn Ömer, İbn Mesud, Zeyd b. Sâbit, Ebû Musa el-Eş'âri, Ebû Said el-Hudrî, Ebû Hureyre gibi kimi sahâbîler hadislerin yazımını hoş görmez iken, Hz. Ömer, Hz. Ali ve oğlu Hasan, İbn Abbâs, İbn 'Amr, Enes b. Mâlik, 'Ata, Said b. Cubeyr ve Ömer b. Abdilaziz gibi sahâbe ve tabiûndan birçok kimse caiz görmüşler ve bizzat da bu işin içinde olmuşlardır.¹⁵⁶¹ Câbir b. Abdullah da (r.a.), Sünnet'in hem sadırlarda hem de satırlarda muhafaza edilmesi gerektiğine inanmış, daha Rasûlullah'ın sağlığında hadisleri yazmaya başlamıştır.¹⁵⁶² Hadislerin kitabeti konusunda sahâbîlerin görüşleri farklı olsa da, tamamının amacı Kur'an ve Sünneti en güvenli şekilde muhafaza etmek olmuştur.

İlk dönemde, ayet ve hadislerin yazıldığı muhtelif en ve boyuttaki yazı malzemelerine "sahife" denilmiştir. Bu bir veya birkaç kâğıt veya deri parçası olabileceği gibi düz bir levha da olabilirdi. Sahife kavramı, daha sonra bu malzemelerde yazılı olanları kapsayan kitapçık için kullanılmıştır. Ashâb devriyle tabiîn devrinin ilk zamanlarını içine alan dönemde hadisler, işte bu sahifelere yazılarak tedvîn edilmişlerdir.

Hadis rivayet tarihi kaynaklarına bakıldığında, Hz. Câbir'in de sahifesi olanlardan biri olduğu görülmektedir.¹⁵⁶³ Aslında Hz. Câbir'in bir değil, en az iki sahifesi vardır. Saâdet devrinin ilk yazılı belgeleri sahâbîler veya talebeleri tarafından kaleme alınan bu sahîfelerdir.¹⁵⁶⁴ İzmirli İsmail Hakkı; "Ehâdîs-i şerîfe ve âsâr-ı şer'iyye bidâyet-i emirde bazı ulemanın evrâk-ı mahsûsalarında mahfuz idi"¹⁵⁶⁵ diyerek bu sahifelerin önemine işaret etmiştir. Bu bağlamda Hz. Câbir'in sahifeleri ile içeriklerinin tespit edilmesi önem arz etmektedir.

Hz. Câbir, hadisleri yazmakla kalmamış, hadisleri öğrettiği talebelerine de imla ettirmiştir. Hadis vaz'ının ortaya çıkmasıyla iş daha da önem kazanmıştır. Hadislerin yazılarak kayıt altına alınmaları, hadis vaz'ına karşı, sünneti muhafaza etmenin önemli yollarından biri kabul edildiği Zührî'nin, "*Eğer doğu cihetinden, tanımadığımız ve bilmediğimiz hadisler gelmeseydi, bir tek hadis yazmaz ve yazılmasına da izin vermezdim.*"

¹⁵⁶¹ Suyûtî, **Tedribu'r-Râvî**, (I-II), Dâru'l-'Asime, Riyâd, 1423, II, 5; Nihat Yatkın, **Abdullah b. Abbas ve Hadis İlimindeki Yeri**, s. 107-111.

¹⁵⁶² Suphi es-Sâlih, **Hadis İlimleri ve Istılahları**, Çev. M. Yaşar Kandemir, İFAV, İstanbul 2007, s. 19; el-Kîlanî, Munâzir Ahsen, **Tedvînu'l-Hadîs**, s. 75; Accâc el-Hatîb, **a.g.e.**, s. 381.

¹⁵⁶³ Abdullah Aydınlı, "Sahife" **DİA**, XXXIII, 522-523; İsmail Yiğit, "Emeviler", **DİA**, XI, 98.

¹⁵⁶⁴ M. Yaşar Kandemir, "Hadis", **DİA**, XV, 47-48.

¹⁵⁶⁵ İzmirli İsmail Hakkı, **Hadis Tarihi**, Dâru'lhadis, İst, 2002, s. 63.

ifadesinden anlaşılmaktadır. Yani hadis vaz'ı aynı zamanda sahâbe ve tabi'ûnu hadisleri cem', tedvîn ve tasnife sevk etmiştir.¹⁵⁶⁶

Tespitlerimize göre Hz. Câbir'in iki sahifesinden söz edilmelidir. Zira İbn Ebî Hâtım babasının, “*Ebû Süfyân, Câbir b. Abdullah ile Süleymân el-Yeşkurî'nin sahifelerini almıştır*” diyerek iki sahîfeden söz etmiştir.¹⁵⁶⁷ Suphi es-Sâlih ise, “*el-Yeşkûrî, rivayet ettiği hadisleri, Câbir'in sahifesinden nakletmiş olabilir.*” diyerek¹⁵⁶⁸ Câbir'in sahifesi ile Süleymân b. Kays el-Yeşûrî'in sahifesinin aynı şeyler olmadığını savunmaktadır. Öyleyse Hz. Câbir'in birinci sahîfesi hac ibadetine dair olduğundan “Hadis Menâsikine Dair Sehîfesi”, ikincisi ise talebesi Süleymân b. Kays el-Yeşkûrî'nin sahîfesi olarak da kaynaklarda zikredilen “Muhtelif Konulara Dair Sahîfesi”dir.

İki sahifenin aynı şeyler olmadığını en önemli bir kanıtı da, birçok âlimin Câbir'in sahifesinin hac menâsikine dair olduğunu söylemesine rağmen, vicâde ile hadis aldıkları iddia edilen râvîlerden hac ile ilgili rivayetlerin gelmemiş olması ve tamamının hac menâsikine dair olmayan Süleymân b. Kays el-Yeşkurî'nin sahifesinden yani Câbir'in ikinci sahifesinden rivayet etmiş olmalarıdır.

10.1. Hac Menâsikine Dair Sahîfesi

Yukarıda Hz. Câbir'in iki sahifesinden söz edilmesi gerektiği ifade edildi. İbn Sa'd,¹⁵⁶⁹ Zehebî,¹⁵⁷⁰ el-Kilânî¹⁵⁷¹ ve Muhammed Hamidullâh¹⁵⁷² gibi birçok âlim Câbir'in sahifesinin hac menâsikine dair olduğunu söylemiştir. Accâc el-Hatîb ise, “Câbir'in sahifesinden bir bölümünün Rasûlullah (s.a.s.) döneminde tedvîn edildiğini” zikretmiştir.¹⁵⁷³ Kanaatimizce bu sahîfesinden bir bölüm değil Hz. Peygamber'in yaptığı son haccın ayrıntılı bir dökümünü ihtiva eden müstakil bir sahifedir. Hz. Câbir, muhtemelen unutmamak için Rasûlullah'ın (s.a.s.) sağlığında bunu yazmıştır. Hz. Câbir bu sahifede, İslam'ın beş rüknünden biri olan haccın bütün menâsikini bir tek rivayette

¹⁵⁶⁶ Accâc el-Hatîb, **es-Sünne Kable't-Tedvîn**, s. 260.

¹⁵⁶⁷ Muğoltay, **Şerhu Sünen-i İbn Mâce**, I, 174.

¹⁵⁶⁸ Suphi es-Sâlih, **Hadis İlimleri ve İstılahları**, Çev. M. Yaşar Kandemir, İFAV, İstanbul 2007, s. 19-20.

¹⁵⁶⁹ İbn Sa'd, **Tabakât**, V, 466.

¹⁵⁷⁰ Zehebî, **a.g.e.**, I, 43.

¹⁵⁷¹ el-Kilânî, **Tedvînu'l-Hadîs**, s. 74-75.

¹⁵⁷² Muhammed Hamidullah, **Muhtasar Hadis Tarihi ve Sahife-i Hemmâm İbn Münebbih**, s. 52.

¹⁵⁷³ Accâc el-Hatîb, **a.g.e.**, s. 381.

anlatılmıştır. Öyle ki bu rivayet özel çalışmalara da konu olmuştur.¹⁵⁷⁴ Zira hiçbir sahâbî Rasûlullah'ın son haccını bu kadar ayrıntılı rivayet etmemiştir. Bu rivayetinin tam metni *Sahîh-i Müslim* başta olmak üzere birçok muteber hadis kaynağında yer almıştır.¹⁵⁷⁵ Zehebî de bunun Hz. Câbir'in sahifesinin bir kopyası olduğunu söylemiştir.¹⁵⁷⁶ Tamamı hac ibadeti ile ilgili olduğundan bu sahifeye Hz. Câbir'in "Hac Menâsikine Dair Sahifesi" demenin isabetli olacağı kanaatindeyiz.

Sahîh-i Müslim'deki İsnâdı:

Câbir b. Abdullah → Muhammed b. Ali b. Hüseyin → Câfer b. Muhammed → Hâtım b. İsmâîl el-Medinî → İshâh b. İbrâhîm, Ebû Bekir b. Ebî Şeybe → Müslim

Buna göre sahîfe, Hz. Câbir'den Ebû Câfer'e, Ebû Câfer'den oğluna, ondan Kutûb-i Sitte râvîlerinden Hâtım b. İsmâ'îl'e, ondan Buhârî'nin hocası İshâk b. Rahûye ile İbn Ebî Şeybe'ye, ikisinden de İmâm Müslim'e ulaşmıştır. Önce İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'ine sonra da *Sahih-i Müslim*'e girmiştir.¹⁵⁷⁷ Ebû Cafer'in bu sahifeyi semâ'en ve yazılı olarak Hz. Câbir'den aldığı kanaatindeyiz. Nitekim Ebû Cafer'in, Hz. Câbir'in hadislerini yazan talebelerinden biri olduğu Abdullah b. Muhammed b. Akîl'in: "*Ebû Cafer'le beraber sık sık Câbir b. Abdullah'ın yanına gider, öğrendiğimiz hadisleri beraberimizde götürdüğümüz küçük levhalara yazardık.*"¹⁵⁷⁸ ifadesinden anlaşılmaktadır.

Birçok âlim "Câbir'in Sahîfesi" diye *Müslim*'deki bu rivayete işaret etmişlerdir. İbn Sa'd, Câbir'in talebelerinden biri olan Mücâhid'in tercemesinde bu sahifeden bahsederken, el-Kilânî de, "*Sahih-i Müslim'de Câbir b. Abdullah (r.a.)'ın hac bahsini cami' bir kitap yazdığı vârid olmuştur.*" demektedir.¹⁵⁷⁹ Muhammed Hamîdullah (ö. 2002) ise, Câbir b. Abdullah'ın "*Zikri geçen kitabına Resul-i Ekrem'in Veda Haccı boyunca*

¹⁵⁷⁴ Bkz. Nâsırüddin el-Elbânî, "**Haccetü'n-Nebî kemâ Revâhâ 'anhü Câbir (r.a.)**", el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1983, Dımaşk 1987.

¹⁵⁷⁵ "Kitâbu'l-Hac" bölümü altındaki "Bâbu Hacceti'n-Nebiyi Sallallâhualeyhivesellem" alt başlık altında yer almıştır. Müslim, Hac, 147, 148, G. Hno: 1218.

¹⁵⁷⁶ Bkz. Zehebî, **Tezkiretu'l-Huffâz**, I, 43.

¹⁵⁷⁷ İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, III, 798, Hno: 14925.

¹⁵⁷⁸ er-Remâhurmuzî, **el-Muhaddisu'l-Fâsil Beyne'r-Râvî Ve'l-Vâ'i**, Thk. Muhammed Accâc, el-Hafîb, Beyrut 1971, Hno: 227

¹⁵⁷⁹ el-Kîlanî, Munâzir Ahsen, **Tedvînu'l-Hadîs**, Trc. Abdurrezzâk İskender, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 2004, s. 74-75.

eylem ve davranışları kadar, bu vesile ile verdiği hutbeyi de yazmış olması pekâlâ mümkündür.” demektedir.¹⁵⁸⁰

İçeriği:

Yukarıda ifade edildiği gibi Hz. Câbir’in “Hac Menâsikine Dair Sahîfesi” sadece Rasûlullah’ın veda haccına dair idi. Sahifede, Rasûlullah’ın veda haccı için Medine’den çıkışı, seferi, hac ibadetini edâsı, veda hutbesi ve dönüşü gibi ayrıntılar anlatılmıştır. Sahîfe içeriğinin, aşağıda verilen *Sahîh-i Müslim*’deki uzunca rivayetten oluştuğu kanaatindeyiz. İmâm Muslim, *Sahîh*’i ale’l-ebvâb olmasına rağmen, lafzen rivâyete önem verdiği için bu sâhîfeyi parçalamayı uygun görmemiş ve bir bütün halinde vermiştir. Bu rivayet, bazı eserlerde 7 sayfa, bazılarında ise 5 sayfa yer kaplamıştır. Elle yazıldığında daha çok yer kaplayacağı malumdur. Âlimlerin ehemmiyet atfettiği Hz. Câbir’in sahifesi budur. Zira Ebû Cafer bunu Câbir’den (r.a.) semâ’en almış, yazmış, ondan oğluna geçmiş ve sonrakilere nakledilmiştir.

• Sahîfenin Tamamının Yer Aldığı Eserler:

İbn Ebî Şeybe, Musannef, I, 524, (Hno: 14925), (7 Sayfa);

Müslim, Hac, 147, (7 Sayfa);

Ebû Dâvûd, Menâsik, 56 (Hno: 1905);

İbn Mâce, Menâsik, 84, (Hno: 3074), (5 Sayfa);

Dârimî, *Sünen*, (I-IV bir arada), s. 1167, (Hno: 1892), (7 Sayfa);

İbn Hibbân (ö.307), *Sahîh*, IX, 253, (Hno: 3944).

• Sahîfenin Taktî’ ve İhtisara Gidildiği Eserler:

a) Kırmızı kısımların Yer Aldığı Kaynaklar:

İshak b. Rahûye, *Müsned*, V, 3, (Hno: 2098)

b) Mavi Kısımların Yer Aldığı Kaynaklar:

Şafii, *Müsned*, s. 296;

İbn Mâce, *Sünen*, Menâsik, 12, (Hno: 2913)

Dârimî, *Sünen*, Menâsik, 12, (I-IV bir arada), s. 1139, (Hno: 1846)

¹⁵⁸⁰ Muhammed Hamidullah, **Muhtasar Hadis Tarihi ve Sahife-i Hemmâm İbn Münebbih**, Beyan, İstanbul 2007, s. 52.

c) Altı Gölge Olan Kısımın Yer Aldığı Eser:

Teyâlisî, Müsned, III, 246, (Hno: 1773)

d) Koyu Yeşil Kısımın Yer Aldığı Eserler:

Nesâî, Sünen, V, 261, 264, (Hno: 2962, 2969);

Tirmizî, Hac, 33, (Hno: 856), Tefsîr, 3, (Hno: 2967)

e) Koyu Kısmaların Yer Aldığı Eserler:

Ebî Ya'lâ, Müsned, IV, 93, (Hno: 2126);

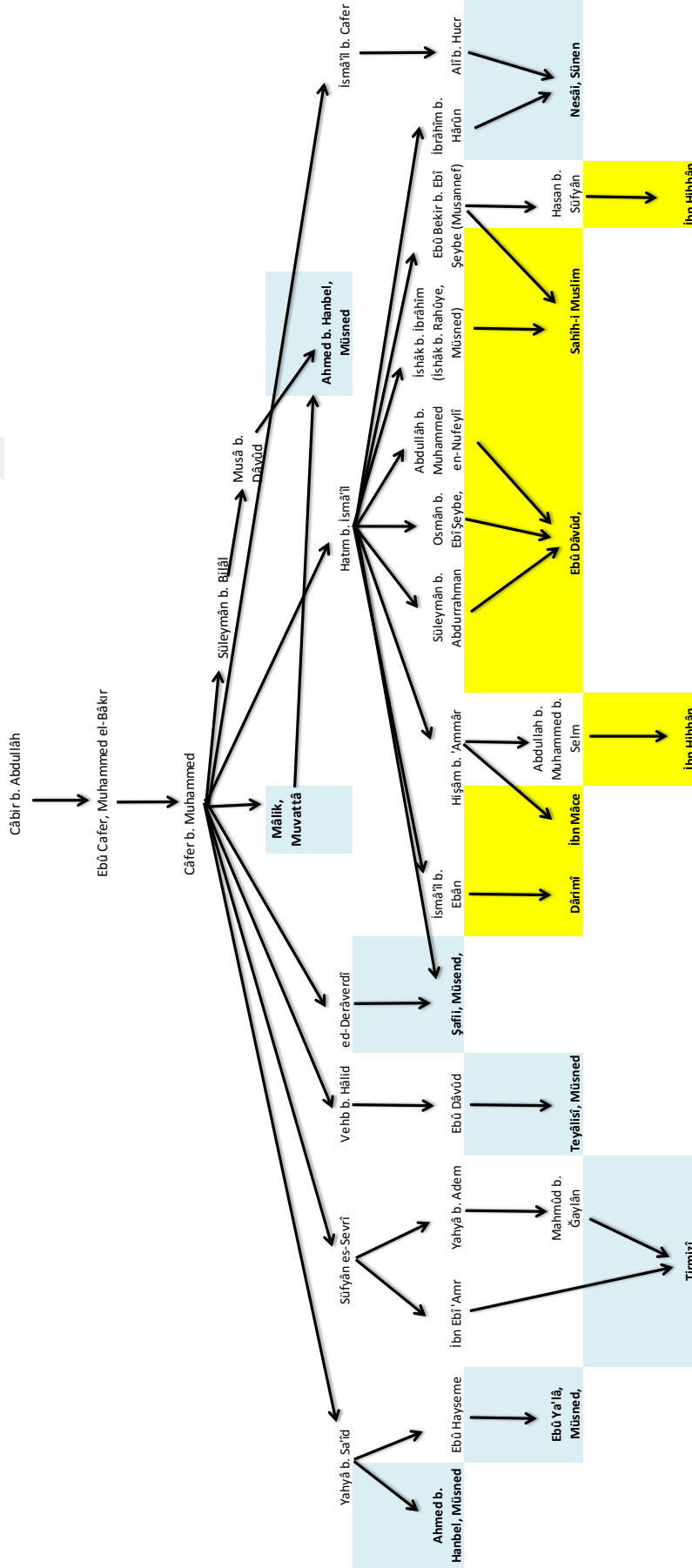
Ahmed b. Hanbel, Müsned, XXII, 327, (Hno: 14440);

Bu iki eserdeki rivayet, Hz. Câbir'in anlatımıyla başlamış, baş taraf ile orta kısım muhtemelen sonraki bir zamanda düşmüştür.

Aşağıda sâhîfenin sened ağı ve akabinde *Sahîh-i Müslim*'de yer alan Sahîfe içeriği verilmiştir. Sahîfe'nin tamamının yer aldığı kaynaklar sened ağı üzerinde sarı renkle, takti' ve ihtisâra gidilen kaynaklar açık mavi renkle gösterilmiştir.

Hac Menâsikine Dair Sâhîfesinin Sened Ağı:

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَإِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ جَمِيعًا، عَنْ حَاتِمٍ، قَالَ أَبُو بَكْرٍ: حَدَّثَنَا حَاتِمٌ
بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْمَدَنِيُّ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: دَخَلْنَا عَلَى جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ فَسَأَلَ عَنِ الْقَوْمِ
حَتَّى انْتَهَى إِلَيَّ، فَقُلْتُ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ حُسَيْنٍ فَأَهْوَى بِيَدِهِ إِلَى رَأْسِي، فَتَزَعَّ زِرِّي الْأَعْلَى، ثُمَّ تَزَعَّ
زِرِّي الْأَسْفَلَ، ثُمَّ وَضَعَ كَفَّهُ بَيْنَ ثَدْيَيْ، وَأَنَا يَوْمَئِذٍ غُلَامٌ شَابٌّ، فَقَالَ مَرْحَبًا بِكَ يَا ابْنَ أَخِي، سَلْ عَمَّا
شِئْتَ، فَسَأَلْتُهُ وَهُوَ أَعْمَى وَحَضَرَ وَفَتْ الصَّلَاةَ، فَقَامَ فِي نِسَاجَةٍ مُلْتَحِفًا بِهَا كَلَّمَا وَضَعَهَا عَلَى مَنْكِبِهِ،
رَجَعَ طَرَفَاهَا إِلَيْهِ مِنْ صِغَرِهَا وَرَدَاؤُهُ إِلَى جَنْبِهِ عَلَى الْمَشْجَبِ، فَصَلَّى بِنَا، فَقُلْتُ: " أَخْبِرْنِي عَنْ حَجَّةِ
رَسُولِ اللَّهِ فَقَالَ بِيَدِهِ: فَعَقَدَ تِسْعًا، فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ مَكَتَ تِسْعَ سِنِينَ لَمْ يَحُجَّ، ثُمَّ أَذَّنَ فِي النَّاسِ فِي
الْعَاشِرَةِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ حَاجٌّ، فَقَدِمَ الْمَدِينَةَ بِشَرِّ كَثِيرٍ، كُلُّهُمْ يَلْتَمِسُ أَنْ يَأْتَمَّ بِرَسُولِ اللَّهِ وَيَعْمَلَ مِثْلَ
عَمَلِهِ، فَخَرَجْنَا مَعَهُ حَتَّى أَتَيْنَا ذَا الْحُلَيْفَةِ فَوَلَدَتْ أَسْمَاءُ بِنْتُ عُمَيْسٍ مُحَمَّدَ بْنَ أَبِي بَكْرٍ، فَأَرْسَلَتْ إِلَيَّ
رَسُولِ اللَّهِ كَيْفَ أَصْنَعُ؟ قَالَ: " اغْتَسِلِي وَاسْتَنْفِرِي بِتَوْبٍ وَأَحْرِمِي "، فَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ فِي الْمَسْجِدِ، ثُمَّ
رَكِبَ الْقَصْوَاءَ حَتَّى إِذَا اسْتَوَتْ بِهِ نَافِئُهُ عَلَى الْبَيْدَاءِ نَظَرْتُ إِلَى مَدِّ بَصْرِي بَيْنَ يَدَيْهِ مِنْ رَاكِبٍ وَمَاشٍ،
وَعَنْ يَمِينِهِ مِثْلَ ذَلِكَ وَعَنْ يَسَارِهِ مِثْلَ ذَلِكَ، وَمِنْ خَلْفِهِ مِثْلَ ذَلِكَ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ
أَظْهُرِنَا، وَعَلَيْهِ يَنْزِلُ الْقُرْآنُ وَهُوَ يَعْرِفُ تَأْوِيلَهُ وَمَا عَمِلَ بِهِ مِنْ شَيْءٍ عَمِلْنَا بِهِ، فَأَهْلٌ بِالتَّوْحِيدِ: لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ
لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالتَّعَمَّةَ، لَكَ وَالْمُلْكَ، لَا شَرِيكَ لَكَ، وَأَهْلٌ النَّاسُ بِهَذَا
الَّذِي يُهْلُونَ بِهِ فَلَمْ يَرُدُّ رَسُولُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ شَيْئًا مِنْهُ، وَلَرِمَ رَسُولُ اللَّهِ تَلْبِيَّتَهُ، قَالَ جَابِرٌ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: لَسْنَا
نَنْوِي إِلَّا الْحَجَّ لَسْنَا نَعْرِفُ الْعُمْرَةَ، حَتَّى إِذَا أَتَيْنَا الْبَيْتَ مَعَهُ، اسْتَلَمَ الرُّكْنَ فَرَمَلْنَا ثَلَاثًا وَمَشَى أَرْبَعًا، ثُمَّ
نَفَذَ إِلَيَّ مَقَامَ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَقَرَأَ وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى فَجَعَلَ الْمَقَامَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ
الْبَيْتِ، فَكَانَ أَبِي يَقُولُ: وَلَا أَعْلَمُهُ ذَكَرَهُ إِلَّا عَنِ النَّبِيِّ كَانَ يَقْرَأُ فِي الرُّكْعَتَيْنِ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَقُلْ يَأْتِيهَا
الْكَافِرُونَ ثُمَّ رَجَعَ إِلَيَّ الرُّكْنَ فَاسْتَلَمَهُ، ثُمَّ خَرَجَ مِنَ الْبَابِ إِلَى الصَّفَا، فَلَمَّا دَنَا مِنَ الصَّفَا قَرَأَ إِنَّ الصَّفَا

وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ أَبَدًا بِمَا بَدَأَ اللَّهُ بِهِ، فَبَدَأَ بِالصِّفَا فَرَقِيَ عَلَيْهِ حَتَّى رَأَى الْبَيْتَ، فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ فَوَحَّدَ اللَّهَ وَكَبَّرَهُ، وَقَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَخَدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَخَدَهُ، أَنْجَزَ وَعَدَهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَخَدَهُ، ثُمَّ دَعَا بَيْنَ ذَلِكَ، قَالَ مِثْلَ هَذَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ نَزَلَ إِلَى الْمَرْوَةِ، حَتَّى إِذَا انصَبَتْ قَدَمَاهُ فِي بَطْنِ الْوَادِي سَعَى، حَتَّى إِذَا صَعِدْتَكَ مَشَى حَتَّى أَتَى الْمَرْوَةَ فَفَعَلَ عَلَى الْمَرْوَةِ كَمَا فَعَلَ عَلَى الصِّفَا، حَتَّى إِذَا كَانَ آخِرُ طَوَافِهِ عَلَى الْمَرْوَةِ، فَقَالَ: لَوْ أَنِّي اسْتَقْبَلْتُ مِنْ أَمْرِي مَا اسْتَدْبَرْتُ، لَمْ أَسُقِ الْهَدْيَ، وَجَعَلْتُهَا عُمْرَةً، فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ لَيْسَ مَعَهُ هَدْيٌ فَلْيَحِلِّ وَلْيُجْعَلْهَا عُمْرَةً، فَقَامَ سُرَاقَةُ بْنُ مَالِكِ بْنِ جُعَشْمٍ، فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ: أَلِعَامِنَا هَذَا أَمْ لِأَبَدٍ؟ فَشَبَّكَ رَسُولُ اللَّهِ أَصَابِعَهُ وَاحِدَةً فِي الْأُخْرَى، وَقَالَ: دَخَلَتِ الْعُمْرَةُ فِي الْحَجِّ مَرَّتَيْنِ، لَا بَلَّ لِأَبَدٍ أَبَدٍ، وَقَدِمَ عَلَيَّ مِنَ الْيَمَنِ بِبُذْنِ النَّبِيِّ فَوَجَدَ فَاطِمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا مِمَّنْ حَلَّ وَلَبِسَتْ ثِيَابًا صَبِيغًا وَانْتَحَلَتْ، فَأَنْكَرَ ذَلِكَ عَلَيْهَا، فَقَالَتْ: إِنَّ أَبِي أَمَرَنِي بِهَذَا، قَالَ: فَكَانَ عَلَيَّ يَقُولُ بِالْعِرَاقِ: فَذَهَبْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ مُحَرِّشًا عَلَى فَاطِمَةَ لِلَّذِي صَنَعَتْ، مُسْتَفْتِيًا لِرَسُولِ اللَّهِ فِيمَا ذَكَرْتُ عَنْهُ، فَأَخْبَرْتُهُ أَنِّي أَنْكَرْتُ ذَلِكَ عَلَيْهَا، فَقَالَ: صَدَقْتَ صَدَقْتَ، مَاذَا قُلْتَ: حِينَ فَرَضْتَ الْحَجَّ؟ قَالَ: قُلْتُ اللَّهُمَّ إِنِّي أَهْلٌ بِمَا أَهْلٌ بِهِ رَسُولُكَ، قَالَ: فَإِنَّ مَعِيَ الْهَدْيَ فَلَا تَحِلُّ، قَالَ: فَكَانَ جَمَاعَةُ الْهَدْيِ الَّذِي قَدِمَ بِهِ عَلَيَّ مِنَ الْيَمَنِ، وَالَّذِي أَتَى بِهِ النَّبِيُّ مِائَةً، قَالَ: فَحَلَّ النَّاسُ كُلُّهُمْ وَقَصَرُوا إِلَّا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَنْ كَانَ مَعَهُ هَدْيٌ، فَلَمَّا كَانَ يَوْمَ التَّرْوِيَةِ تَوَجَّهُوا إِلَى مَنَى فَأَهْلُوا بِالْحَجِّ، وَرَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ فَصَلَّى بِهَا الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ وَالْفَجْرَ، ثُمَّ مَكَثَ قَلِيلًا حَتَّى طَلَعَتِ الشَّمْسُ، وَأَمَرَ بِقُبَّةٍ مِنْ شَعْرِ تَضْرِبُ لَهُ بِنَمْرَةَ، فَسَارَ رَسُولُ اللَّهِ وَلَا تَشْكُ قُرَيْشٌ إِلَّا أَنَّهُ وَاقِفٌ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ كَمَا كَانَتْ قُرَيْشٌ تَصْنَعُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَأَجَازَ رَسُولُ اللَّهِ حَتَّى أَتَى عَرَفَةَ فَوَجَدَ الْقُبَّةَ قَدْ ضُرِبَتْ لَهُ بِنَمْرَةَ، فَنَزَلَ بِهَا حَتَّى إِذَا زَاغَتِ الشَّمْسُ، أَمَرَ بِالْقَضْوَاءِ فَرُحِلَتْ لَهُ، فَاتَى بَطْنَ الْوَادِي فَخَطَبَ النَّاسَ، وَقَالَ: إِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ حَرَامٌ عَلَيْكُمْ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي شَهْرِكُمْ هَذَا فِي بَلَدِكُمْ هَذَا، أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ تَحْتَ قَدَمِي مَوْضُوعٌ، وَدِمَاءُ الْجَاهِلِيَّةِ

مَوْضُوعَةٌ، وَإِنَّ أَوَّلَ دَمٍ أَضْعُ مِنْ دِمَائِنَا دَمُ ابْنِ رَبِيعَةَ بْنِ الْحَارِثِ كَانَ مُسْتَرْضِعًا فِي بَنِي سَعْدٍ فَقَتَلَتْهُ هُذَيْلٌ، وَرَبَا الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعٌ، وَأَوَّلُ رَبَا أَضْعُ رَبَانَا رَبَا عَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، فَإِنَّهُ مَوْضُوعٌ كُلُّهُ، فَاتَّقُوا اللَّهَ فِي النَّسَاءِ، فَإِنَّكُمْ أَخَذْتُمُوهُنَّ بِأَمَانِ اللَّهِ، وَاسْتَحْلَلْتُمْ فُرُوجَهُنَّ بِكَلِمَةِ اللَّهِ، وَلَكُمْ عَلَيْهِنَّ أَنْ لَا يُوطِئَنَّ فُرُشَكُمْ أَحَدًا تَكَرُّهُنَّ، فَإِنْ فَعَلْنَ ذَلِكَ فَاضْرِبُوهُنَّ ضَرْبًا غَيْرَ مُبْرِحٍ، وَلَهُنَّ عَلَيْكُمْ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ، وَقَدْ تَرَكْتُ فِيكُمْ مَا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ إِنْ اعْتَصَمْتُمْ بِهِ كِتَابُ اللَّهِ، وَأَنْتُمْ تُسْأَلُونَ عَنِّي فَمَا أَنْتُمْ قَائِلُونَ؟، قَالُوا: نَشْهَدُ أَنَّكَ قَدْ بَلَّغْتَ وَأَدَّيْتَ وَنَصَحْتَ، فَقَالَ بِإِصْبَعِهِ السَّبَابَةَ يَرْفَعُهَا إِلَى السَّمَاءِ وَيَنْكُتُهَا إِلَى النَّاسِ: اللَّهُمَّ اشْهَدْ اللَّهُمَّ اشْهَدْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ أَدَّنَ، ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الظُّهْرَ، ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى العَصْرَ وَلَمْ يُصَلِّ بَيْنَهُمَا شَيْئًا، ثُمَّ رَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ حَتَّى أَتَى الْمُؤَقَفَ، فَجَعَلَ بَطْنَ نَاقَتِهِ الْقَصْوَاءِ إِلَى الصَّخْرَاتِ، وَجَعَلَ حَبْلَ الْمُشَاةِ بَيْنَ يَدَيْهِ وَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، فَلَمْ يَزَلْ وَاقِفًا حَتَّى غَرَبَتِ الشَّمْسُ وَدَهَبَتِ الصُّفْرَةَ قَلِيلًا، حَتَّى غَابَ الْقُرْصُ وَأَرْدَفَ أُسَامَةَ خَلْفَهُ، وَدَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ وَقَدْ شَتَقَ لِلْقَصْوَاءِ الرِّمَامَ، حَتَّى إِنَّ رَأْسَهَا لَيَصِيبُ مَوْرِكَ رَحْلِهِ، وَيَقُولُ بِيَدِهِ الْيَمْنَى: أَيُّهَا النَّاسُ السَّكِينَةَ السَّكِينَةَ، كُلَّمَا أَتَى حَبْلًا مِنْ الْجِبَالِ أَرَخَى لَهَا قَلِيلًا حَتَّى تَضَعْدَ، حَتَّى أَتَى الْمُرْدَلِفَةَ فَصَلَّى بِهَا الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ بِأَذَانٍ وَاحِدٍ وَإِقَامَتَيْنِ وَلَمْ يُسَبِّحْ بَيْنَهُمَا شَيْئًا، ثُمَّ اضْطَجَعَ رَسُولُ اللَّهِ حَتَّى طَلَعَ الْفَجْرُ، وَصَلَّى الْفَجْرَ حِينَ تَبَيَّنَ لَهُ الصُّبْحُ بِأَذَانٍ وَإِقَامَةٍ، ثُمَّ رَكِبَ الْقَصْوَاءَ حَتَّى أَتَى الْمَشْعَرَ الْحَرَامَ، فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ فَدَعَاهُ وَكَبَّرَهُ وَهَلَّلَهُ وَوَحَّدَهُ، فَلَمْ يَزَلْ وَاقِفًا حَتَّى أَسْفَرَ جِدًّا فَدَفَعَ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ، وَأَرْدَفَ الْفَضْلَ بْنَ عَبَّاسٍ وَكَانَ رَجُلًا حَسَنَ الشَّعْرِ أَبْيَضَ وَسِيمًا فَلَمَّا دَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ مَرَّتَ بِهِ طَعْنُ يَجْرِينَ، فَطَفِقَ الْفَضْلُ يَنْظُرُ إِلَيْهِنَّ، فَوَضَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَهُ عَلَى وَجْهِ الْفَضْلِ، فَحَوَّلَ الْفَضْلُ وَجْهَهُ إِلَى الشَّقِيقِ الْآخِرِ يَنْظُرُ، فَحَوَّلَ رَسُولُ اللَّهِ يَدَهُ مِنَ الشَّقِيقِ الْآخِرِ عَلَى وَجْهِ الْفَضْلِ، يَصْرِفُ وَجْهَهُ مِنَ الشَّقِيقِ الْآخِرِ يَنْظُرُ، حَتَّى أَتَى بَطْنَ مُحَسِّرٍ فَحَرَّكَ قَلِيلًا ثُمَّ سَلَكَ الطَّرِيقَ الْوُسْطَى الَّتِي تَخْرُجُ عَلَى الْجَمْرَةِ الْكُبْرَى حَتَّى أَتَى الْجَمْرَةَ الَّتِي عِنْدَ الشَّجَرَةِ فَرَمَاهَا بِسَبْعِ حَصِيَّاتٍ، يُكَبِّرُ مَعَ كُلِّ حَصَاةٍ مِنْهَا مِثْلَ حَصَى الْخَذْفِ رَمَى مِنْ بَطْنِ

الْوَادِي، ثُمَّ انصَرَفَ إِلَى الْمُنْحَرِ فَنَحَرَ ثَلَاثًا وَسِتِّينَ بِيَدِهِ، ثُمَّ أُعْطِيَ عَلِيًّا فَنَحَرَ مَا غَبَرَ وَأَشْرَكَهُ فِي هَدْيِهِ،
ثُمَّ أَمَرَ مِنْ كُلِّ بَدَنَةٍ بِبِضْعَةٍ فَجُعِلَتْ فِي قَدْرِ، فَطُبِخَتْ فَأَكَلَا مِنْ لَحْمِهَا وَشَرِبَا مِنْ مَرَقِهَا، ثُمَّ رَكِبَ رَسُولُ
اللَّهِ فَأَفَاضَ إِلَى الْبَيْتِ فَصَلَّى بِمَكَّةَ الظُّهْرَ، فَأَتَى بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ يَسْقُونَ عَلَى زَمْرَمَ، فَقَالَ: انزِعُوا بَنِي
عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، فَلَوْلَا أَنْ يَغْلِبَكُمْ النَّاسُ عَلَى سِقَايَتِكُمْ، لَنَزَعْتُ مَعَكُمْ، فَنَاوَلُوهُ دَلْوًا فَشَرِبَ مِنْهُ"

وَحَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، قَالَ: أَتَيْتُ
جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، فَسَأَلْتُهُ عَنْ حَجَّةِ رَسُولِ اللَّهِ وَسَاقَ الْحَدِيثَ بِنَحْوِ حَدِيثِ حَاتِمِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ، وَزَادَ فِي
الْحَدِيثِ: وَكَانَتِ الْعَرَبُ يَدْفَعُ بِهِمْ أَبُو سَيَّارَةَ حِمَارٍ عُرْيٍ، فَلَمَّا أَجَازَ رَسُولُ اللَّهِ مِنَ الْمُرْدَلِفَةِ بِالْمَشْعَرِ
الْحَرَامِ، لَمْ تَشُكَّ فُرَيْشٌ أَنَّهُ سَيَقْتَصِرُ عَلَيْهِ وَيَكُونُ مَنْزِلُهُ، ثُمَّ فَأَجَازَ وَلَمْ يَعْرِضْ لَهُ حَتَّى أَتَى عَرَافَاتٍ فَنَزَلَ

Bu uzun rivayetin bazı kaynaklarda parçalanarak yer aldığı görülmektedir. Bu hadisin tamamına yakını Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde 14440 nolu hadiste verilmiştir. Bununla birlikte her biri iki-üç satırı geçmeyen *Müsned*'deki 14660, 15007, 15169, 15243, 15275 nolu hadisler aslında bu hadisin parçalarıdır. Bu durum bize hadislerin sadece ale'l-ebvâb türü kaynaklarda taktî'e uğramadığı, kısmen de ale'r-ricâl türü eserlerde de buna raslandığını göstermektedir. Misal olarak bu uzun rivâyetin Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i ile İmam Mâlik'in *Muvattâ*'sındaki parça rivayetleri verilecektir.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki parça rivayetler:

14660 - حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ الْخُرَاعِيُّ، أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ يَعْنِي ابْنَ بِلَالٍ، أَخْبَرَهُ، أَوْ حَدَّثَهُ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، سَمِعَهُ مِنْهُ قَالَ: " قَدِمْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَّةَ "، قَالَ: " فَطَافَ سَبْعًا، وَرَمَلَ ثَلَاثًا، وَمَشَى أَرْبَعًا " 1581

15275 - حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ دَاوُدَ، حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ أَبِيهِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ: " أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَمَلَ مِنَ الْحَجَرِ حَتَّى عَادَ إِلَيْهِ " 1582

15007 - حَدَّثَنَا حَمَادُ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ أَبِيهِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ: " أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَمَلَ مِنَ الْحَجَرِ إِلَى الْحَجَرِ " 1583

1581 Ahmed, *Müsned*, XXIII, 27.

1582 Ahmed, *Müsned*, XXIII, 416.

15243 - حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ دَاوُدَ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ، عَنْ جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَمَلَ ثَلَاثَةَ أَطْوَافٍ مِنَ الْحَجَرِ إِلَى الْحَجَرِ، وَصَلَّى رُكْعَتَيْنِ، ثُمَّ عَادَ إِلَى الْحَجَرِ، ثُمَّ ذَهَبَ إِلَى زَمْرَمَ فَشَرِبَ مِنْهَا، وَصَبَّ عَلَى رَأْسِهِ، ثُمَّ رَجَعَ فَاسْتَلَّمَ الرُّكْنَ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى الصَّفَا، فَقَالَ: "أَبْدَأُ بِمَا بَدَأَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِهِ" 1584

Muvatta'daki parça rivayetler:

حَدَّثَنِي يَحْيَى عَنْ مَالِكٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّهُ قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَمَلَ مِنَ الْحَجَرِ الْأَسْوَدِ حَتَّى انْتَهَى إِلَيْهِ ثَلَاثَةَ أَطْوَافٍ 1585

حَدَّثَنِي يَحْيَى عَنْ مَالِكٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ حِينَ خَرَجَ مِنَ الْمَسْجِدِ وَهُوَ يُرِيدُ الصَّفَا وَهُوَ يَقُولُ تَبْدَأُ بِمَا بَدَأَ اللَّهُ بِهِ قَبْدًا بِالصَّفَا 1586

و حَدَّثَنِي عَنْ مَالِكٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا وَقَفَ عَلَى الصَّفَا يُكَبِّرُ 1587

و حَدَّثَنِي عَنْ مَالِكٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا نَزَلَ مِنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ مَشَى حَتَّى إِذَا انْصَبَّتْ قَدَمَاهُ فِي بَطْنِ الْوَادِي سَعَى حَتَّى يُخْرَجَ مِنْهُ 1588

Yukarıda görüldüğü gibi aslında Hz. Câbir'in Hac menâsikine dair olan sahifesi, hadis rivayet tekniğindeki gerek ale'l-ebvâb türü eserlerin kendilerine has özelliklerinden gerekse râvî tasarruflarından kaynaklanan takti', ihtisâr ve mana ile rivayet gibi nedenlerden dolayı, birçok eserde parça parça olarak ve farklı lafızlarla yer almıştır.

10.2. Muhtelif Konulara Dair Sahîfesi

Hz. Câbir'in ikinci sahifesi "Muhtelif Konulara Dair Sahîfesi"dir. Sahîfenin günümüze ulaştığına dair ipuçları olsa da halen sahifenin yazma nüshası bulunamamıştır. Sahîfe hakkında bilgi veren Fuad Sezgin (Doğum: m. 1924), sahîfenin yazma nüshası hakkında bilgi vermemiştir.¹⁵⁸⁹ Fuad Sezgin'in kitabına tamamlayıcı nitelikte bir eser yazan Necm Abdurrahman Halef, sahîfenin yazma nüshasının Türkiye'deki Şehit Ali Paşa Kütüphanesi'nde bulunduğunu Süphî es-Samarrâî'den (m. 2013), es-Samarrâî de Ekrem

1583 Ahmed, **Müsned**, XXIII, 252.

1584 Ahmed, **Müsned**, XXIII, 399.

1585 Mâlik, **Muvatta**, (I-VIII), Thk. el-A'zamî, III, 532, (1340).

1586 Mâlik, **Muvatta**, III, 544, (1377).

1587 Mâlik, **Muvatta**, III, 545, (1378).

1588 Mâlik, **Muvatta**, III, 548, (1386).

1589 Fuad Sezgin, **Târîhu't-Turâsi'l-'Arabî**, I, 154.

Ziyâ el-‘Umerî’den (Doğum: m. 1942) nakletmiştir.¹⁵⁹⁰ el-‘Umerî, *Dirâsâtun Târîhiyyetun* adlı eserinde, “*Fuad Sezgin ile Bruckelmân’nun gözünden kaçtığı için kitaplarında zikretmedikleri birçok yazma eserin dünya kütüphanelerinde halen bulunduğunu ve bunlardan birisinin de yazma nüshası Türkiye’deki Şehit Ali Paşa Kütüphanesi’nde bulunan Câbir b. Abdullah’ın Sahîfesi olduğunu*” söylemiş,¹⁵⁹¹ fakat kütüphanedeki kayıt bilgilerini vermemiştir.

el-‘Umerî’nin sözünü ettiği Şehit Ali Kütüphanesi, 18. yüzyılın başlarında kurulmuş bir kütüphanedir. Kütüphanedeki eserler 1933 yılında Süleymaniye Kütüphanesine nakledilmiştir. Halen Süleymaniye Kütüphanesinin Mikrofilm arşivinde 258 numarada kayıtlı bulunan “*Şehit Ali Paşa Kütüphanesi Fihristi*”ne göre kütüphane koleksiyonu, 2956 eserden oluşmaktadır. Bu eserlerin isimlerini Fihrist üzerinde tek tek incelememize rağmen Hz. Câbir’in bu sahifesini çağrıştıracak bir kayda rastlamadık.¹⁵⁹²

Kaynaklarımız Hz. Câbir’in Medine’de bir ders halkası kurduğunu ve orada öğrencilere hadis okuttuğunu,¹⁵⁹³ ayrıca hadisleri talebelerine imla ettirdiğini¹⁵⁹⁴ nakletmişlerdir. Süleymân b. Kays el-Yeşkurî ve Vehb b. Münebbih (Hemmam’ın kardeşi)¹⁵⁹⁵ misali talebelerine hadislerini yazdırmıştır. Bu itibarla Süleymân b. Kays el-Yeşkurî ile Vehb b. Münebbih’in sahifeleri mevcuttu. Yahyâ b. Ma’in, Vehb b. Münebbih’in Câbir’den yazdığı bir sahifesinin olmadığını, hatta sema’nın dahi olmadığını, olsa olsa bir sahifenin eline ulaşmış olabileceğini söylese de el-Mizzî, İbn Huzeyme’nin *Sahîh*’inden naklettiği bir rivayeti delil göstererek ona katılmamaktadır.¹⁵⁹⁶

¹⁵⁹⁰ Necm Abdurrahman Halef, *İstidrâkatun ‘alâ Târîhi’t-Turâsi’l-‘Arabî*, Dâru’l-Beşâir, Byy, tsz, s. 32; Tîbî, *el-Hülâsa fi Usûli’l-Hadîs*, Thk. Süphî es-Samarrâi, (Kitaba yazdığı Mukaddimenin dip notu), s. 11.

¹⁵⁹¹ Ekrem Diyâ el-‘Umerî, *Dirâsâtun Târîhiyyetun*, 1.Baskı, Medine 1983/1403, s. 243; Aynı müellif, *Buhûs fi Târîhi’s-Sünne*, Mektebetü’l-Ülûmi ve’l-Hikem, Medîne, tsz., (Dipnot), s. 295.

¹⁵⁹² Fihristin mikrofilm sayfa örnekleri için tezin sonundaki Ek-7’ye bakınız.

¹⁵⁹³ İbn Hacer el-‘Askalanî, Ebû’l-Fadl Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Ahmed, *el-İsâbe fi Temyîzi’s-Sahâbe*, Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî-Abdussened Hasan Yemâme, (I-XVI), Kahire 2008/1429, II, 223.

¹⁵⁹⁴ Muhammed Hamidullah, *Muhtasar Hadis Tarihi*, Beyan, İstanbul 2007, s. 52, (104. Dipnot)

¹⁵⁹⁵ Hamidullah, *a.g.e.*, s. 52; Krş. Menazır Ahsen Geylanî, İbn Hacer’in *Tehzîb et-Tehzîb* adlı eserini göstererek zikreder, s. 68.

¹⁵⁹⁶ el-Mizzî, Cemaluddîn Ebu’l-Haccac Yusuf, *Tehzibu’l-Kemal fi Esmâi’l-Ricâl*, (I-XXXV), Müessesetu’r-Risâle, Beyrut 1994/1415, I, 159-160.

İbn Hacer ise, Yahyâ b. Ma'în'in görüşünü savunmakta el-Mizzî'yi eleştirmektedir.¹⁵⁹⁷ Bu itibarla ağır gelen görüş Vehb b. Münebbih'in de bir sahifesinin olduğudur.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Süleymân b. Kays el-Yeşkûrî (30-70,80) başta olmak üzere Ebû Zübeyr (48-126), 'Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bî (19-103), 'Atâ b. Yesâr (19-103), Zekvân Ebû Sâlih es-Semmân el-Medenî (20-101), Muhammed b. Alî el-Hanefiyye (15-73), Ebû Câfer Muhammed el-Bâkır (ö.114), Mücâhid b. Cebr (21-102), Sâlim b. Eb'l-Ca'd (10-100), 'Urve b. Zübeyr (22-93), Şahr b. Havşeb el-Ensârî (20-100), 'Ubeydullâh b. Abdurrahmân b. Râfi' el-Ensârî (15-80) ve Vehb b. Münebbih, Hz. Câbir'in hadislerini yazmıştır.¹⁵⁹⁸

Burada Hz. Câbir'in "Muhtelif Konulara Dair Sahifesi"nden maksat, Süleymân b. Kays el-Yeşkurî'nin yazıp, sonrasında râvîlerin eline geçen sahifesidir. Bu sahifeden rivayet edenlerin çoğunun Süleymân el-Yeşkurî'den semâ'ları veya icazetleri yoktur. Bu sahifeden icâzetsiz, vicâde tarîkiyle hadis alanlar bazen Süleymân el-Yeşkûrî'yi de isnâddan düşürerek mu'an'an şîgâ ile direk Hz. Câbir'den rivayet ederek tedlîse ve irsâle gitmişlerdir. Bu itibarla hadis âlimleri bu sâhîfeden rivayet edenlerin rivayetlerine ihtiyatla yaklaşmışlardır.

Bu sahife, Katâde'nin (ö. 117) "*Ben Câbir'in sahifesini, Bakara Suresi'nden daha iyi ezber bilirim.*" dediği¹⁵⁹⁹ sahifedir. Birçok yerde işaret edilen bu sahîfenin bazı hadisleri Abdurrezzâk'ın *Musannef*'inde de bulunmaktadır.¹⁶⁰⁰ Ignaz Golziher de, Câbir b. Abdullah'ın muhtevası daha sonra Katâde tarafından rivayet edilen bir sahifesinin olduğunu kabul etmiştir.¹⁶⁰¹ Ma'mer b. Râşit, " قال في صحيفة جابر بن عبد الله " diyerek bu sahîfeye atıfta bulunmuştur.

Birçok kaynakta bu sahife için Süleymân b. Kays el-Yeşkurî'nin sahifesi yerine "Câbir'in Sahîfesi" denmiştir. el-Yeşkurî, Câbir b. Abdullah (r.a.) hayatta iken vefat etmiş, hadislerini rivayet etmeye ve yazdığı sahifenin icâzetini vermeye fırsatı olmamıştır. Vefatından sonra annesi sahifesini evinde muhafaza etmiş, daha sonra sahife birçok râvînin

¹⁵⁹⁷ İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, (I-IV), Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1995/1416, I, 159-160.

¹⁵⁹⁸ el-A'zamî, **İlk Devir Hadis Edebiyatı**, s. 58 vd.

¹⁵⁹⁹ İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, VIII, 353; Hamidullah, **Muhtasar Hadis Tarihi**, s. 52.

¹⁶⁰⁰ Bkz. Abdurrezzâk, **Musannef**, XI, 183, (20277); Hamidullah, **a.g.e.**, s. 52, (104. Dipnot); Muhammed Taki Osmani, **Sünnetin Değeri ve Bağlayıcılığı**, s. 112-113.

¹⁶⁰¹ Ignaz Golziher, **Muhammedanische Studien**, Halle, 1889, II, 10.

eline geçmiştir. Hz. Câbir'in bazı talebeleri dâhil birçok râvî, icâzet almadan bu sâhîfeden hadis almışlardır.¹⁶⁰² Bazı râvîler Süleymân b. Kays el-Yeşkurî'nin ismini isnâdda zikrederken, bazıları da mu'an'an sığa ile bu rivayetleri direk Hz. Câbir'e isnâd ederek rivayet etmişlerdir.

Birçok râvî bu sahifeden rivayet etmiştir. Tirmizî'nin, *Sünen*'inde yer alan bir rivayet şöyledir: 'Alî b. Haşrem → 'Îsâ b. Yûnus → Saîd → Katâde → Süleymân el-Yeşkurî → Câbir → Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: "*Bahçesinde şerîki olan kişi hissesini şerîkine teklif etmeden satışa sunmasın.*"¹⁶⁰³ Tirmizî bu rivayeti verdikten sonra şöyle demektedir: "*Bu, isnâdı muttasıl bir hadis değildir, çünkü Muhammed'in (İmâm Buhârî) şöyle dediğini duydum: 'Süleymân el-Yeşkurî'nin, Câbir (r.a.) daha hayatta iken öldüğü söylenmiştir. Dolayısıyla ne Katâde'nin ne de Ebû Bişr'in Süleymân el-Yeşkurî'den sema'ları olmamıştır. Hz. Câbir hayatta iken, 'Amr b. Dînâr'ın Süleymân'dan semâ'ı olmuştur olabilir, onun dışında hiç birisinin Süleymân'dan sema'larının olduğunu bilmiyoruz. Katâde, Süleymân el-Yeşkurî'nin sahifesinden rivayet etmektedir. Süleymân'ın, Câbir'in hadislerini içeren bir kitabı vardı.'* Süleymân et-Teymî de: '*Câbir b. Abdullah'ın sahifesini el-Hasan el-Basrî'ye götürdüler aldı ve ondan rivayet etmeye başladı. Katâde'ye götürdüler, o da ondan rivayet etmeye başladı. Bana getirdiler, ben almadım ve ondan rivayet etmeyi reddettim'* demektedir.¹⁶⁰⁴

Ebû Hâtım da, "*Süleyman İbn Kays el-Yeşkurî'ye ait Câbir'in hadislerini yazdığı bir sahifesinin olduğunu ifade ettikten sonra, Ebû Zübeyr, Ebû Süfyân, eş-Şa'bî ve Katâde'nin sema'ları olsa da rivayetlerinin çoğunlukla bu sahifeden vicâde olduğunu ifade etmiştir.*"¹⁶⁰⁵

Abdurrahman b. Ebî Hatım babasından şunları nakletmektedir: *Süleyman el-Yeşkurî, Câbir'in meclisinde bulunur, ondan hadis dinlerdi. Ondaki hadisleri bir sahifeye yazdı. Vefat ettiğinde bu sahife eşinin yanında kaldı. Ebû Zübeyr, Ebû Süfyân ve Şa'bî Câbir'den rivayette bulundular. Onların Câbir'den semâ'ları muhakkaktır. Ancak*

¹⁶⁰² Tirmizî, 12 Buyû' 71, (1312).

¹⁶⁰³ Tirmizî, 12 Buyû' 71, (1312).

¹⁶⁰⁴ Tirmizî, 12 Buyû' 71, (1312), el-Elbânî bu rivayeti sahîh kabul etmiştir; Hatîb el-Bağdâdî, **el-Kifâye**, Dâiretu'l-Me'arifi'l-Osmaniyye, Haydarabad 1357, s. 354; İbn Kesîr, 'İmâdu'd-Dîn Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer, **Câmiu'l-Mesanîdi ve's-Sünen**, "Cabir b. Abdillâh", Dâru'l-Fikr, Beyrut 1994/1415, XIV, 94-96.

¹⁶⁰⁵ İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, II, 155-156.

rivayet ettiklerinin ekseri bu sahifedendir. *Katâde de öyledir.*¹⁶⁰⁶ İbn Hacer de bu bilgileri aynen aktarmaktadır.¹⁶⁰⁷

Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463) ise şu bilgileri vermektedir: “*Süleymân el-Yeşkûrî'nin annesi onun kitabını takdim ettiğinde kitab, **Sâbit**, **Katâde**, **Ebû Bişr**, **Hasan el-Basrî ve Mutarrîf**'a kıraat edildi. Hepsi de içindekileri rivayet ettiler. Sabit, içindekilerden sadece bir hadis rivayet etti.*”¹⁶⁰⁸

Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah, babasından şu bilgileri nakletmektedir: “*Kadîm bir şeyh olan Süleymân el-Yeşkûrî, İbn Zübeyr fitnesinde öldürüldü. **Kâtâde ve Ebû Bişr**'in ondan sema'ları olmamıştır. **'Amr b. Dînâr**'ın sema'ı ihtimal dâhilindedir. Ancak **el-Ca'd**'in sema'ı hakkında şüphe vardır. Süleymân el-Yeşkûrî'nin sahifesini Basra'ya götürüldüler. Katâde orada sahifeyi ezberledi.*”¹⁶⁰⁹ Katâde, Câbir b. Abdullah'ın sahifesini ezberlemekle meşhurdur.¹⁶¹⁰ Süleymân el-Yeşkûrî'nin Câbir'den rivayet ettiği bir kitabı vardı. Katâde, bu sahifeden rivayette bulunurdu.¹⁶¹¹ Katâde ise, “*Câbir'in sahifesini Sa'îd b. Müseyyeb'e arz ettim. Münker karşılamadı*” demektedir.¹⁶¹²

Buhârî de, Süleymân el-Yeşkûrî'nin Câbir'den önce öldüğünü, dolayısıyla **Kâtâde**, **Ebû Bişr** ve **el-Ca'd Ebû Osmân**'ın ondan değil, onun kitabından rivayet ettiklerini aktarmıştır.¹⁶¹³ Ayrıca Buhârî, Katâde'nin, “*Ben Câbir'in Sahifesini Bakara suresinden daha iyi ezber bilirim*” dediğini de aktarmıştır.¹⁶¹⁴ Ma'mer de şöyle demektedir: “*Ben Katâde'yi gördüm. Sa'îd b. Ebî 'Arûbe'ye: “Beni Mushaf'tan takib et” dedi ve Bakara sûresini bir tek harf hatası dahi yapmadan okudu. Sonra da: “Ey Ebâ en-Nadr, Yemin olsun ki; ben Câbir'in sahifesini Bakara sûresinden daha iyi ezber biliyorum.*” dedi.¹⁶¹⁵

¹⁶⁰⁶ İbn Ebî Hatım, **el-Cerh ve't-Ta'dîl**, IV, 136, (596).

¹⁶⁰⁷ İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, II, 105.

¹⁶⁰⁸ Hatîb el-Bağdâdî, **el-Kifâye**, s. 354

¹⁶⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, **el-'İlel ve Ma'rifetu'r-Ricâl**, Thk. Vasiyyullah Muhammed Abbâs, Dâru'l-Hânî, Riyâd 2001/1422, II, 487.

¹⁶¹⁰ Mehmet Görmez, **Hadis İlminin Temel Meseleleri**, s. 59.

¹⁶¹¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, **İlamu'l-Muvakkî'in**, II, 146, (Mektebetu's-Şâmîle).

¹⁶¹² Ahmed b. Hanbel, **el-'İlel ve Ma'rifetu'r-Ricâl**, III, 470, Kitabın muhakkiki buradaki Câbir'in kim olduğu konusunda terddüde düşmüş Câbir el-Cu'fi ile Câbir b. Zeyd el-Ezdî Ebû's-Şa'sâ arasında gidip gelmiştir. Aklına Câbir b. Abdullah gelmemiş olacak ki, maksadın Câbir b. Zeyd el-Ezdî Ebû's-Şa'sâ olduğunda karar kılmıştır. Malumu ulemadır ki senedlerde mutlak “Câbir” ismi zikredildiğinde maksad Câbir b. Abdullah'tır.

¹⁶¹³ Buhârî, **Târîhu's-Sağîr**, (I-II), Dâru'l- Ma'rife, Beyrut 1986/1406, I, 218.

¹⁶¹⁴ Hamidullah Muhammed, **Muhtasar Hadis Tarihi**, s. 52.

¹⁶¹⁵ Buhârî, **Târîhu'l-Kebîr**, (I-IX), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut tsz., VII, 186.

Katâde'nin hafızası Basralıların hafızasından daha güçlü idi. O neyi işittiyse hıfzetmiştir. Hz. Câbir'in sahifesini bir defa dinlemiş ve hemen hıfzetmiştir. Birçok kimse onun hafızasına ihtiyaç duyar ve ona sual ederlerdi.¹⁶¹⁶ Katâde'nin, Enes b. Mâlik dışında hiçbir sahâbîden hadis semâ'ı olmadığından bazen tedlîs yaptığı anlaşılmaktadır.¹⁶¹⁷

Ma'mer b. Râşid (ö. 153), özellikle yazılı kaynaklara ilgi göstermiş ve kendisinden önceki musanniflere ait çeşitli sahîfe ve cüzleri "*Câmi*"inde rivayet etmiştir. O, birçok sahifenin yanında Katâde tarîkiyle gelen Câbir b. Abdullah'ın sahîfesini de rivayet etmiştir.¹⁶¹⁸ Ma'mer, rivayetlerinin büyük çoğunluğunu semâ yoluyla almış olmakla beraber, rivayet icâzetini aldığı eserlerin bir kısmını arz ve kıraat yoluyla, Câbir b. Abdullah'ın sahîfesini ise muhtemelen **vicâde yoluyla** elde etmiştir.¹⁶¹⁹

Râvîlerin eline ulaşan sahife, Câbir (r.a.)'ın talebesi Süleymân b. Kays el-Yeşkurî'den geriye kalan muhtelif konulara dair sahifesidir. Zira vicâde yoluyla rivayet ettikleri söylenen, râvîler tarîkiyle gelen hadisler, muhtelif konularla ilgili olup hac menâsiki ile ilgili değildir. Ayrıca bu sahife için bazı kaynaklarda "kitap" ifadesinin kullanılmış olması, bu sahifenin hacimli olduğunu ve birkaç sayfadan ibaret olmadığını göstermektedir.¹⁶²⁰

Hasan el-Basrî'nin Câbir'den semâ'ı olmamasına rağmen birçok rivayeti *Müsned*'te yer almıştır. Muhtemelen bunlar Süleyman el-Yeşkûrî'nin sahifesinden alınmışlardır.¹⁶²¹ A'meş'in de Câbir'den hadis tahammülü yoktur. Dolayısıyla A'meş'in, Câbir'den rivayeti munkatı'dır.¹⁶²² Sahifeden olması muhtemeldir. Süfyân-ı Sevrî'nin de Câbir b. Abdullah'den rivayetleri de mürseldir.¹⁶²³ Accâc el-Hatîb, Ebû Zübeyr, Ebû Süfyan ve Şa'bî'nin Câbir'den samâ'larının olduğunu ancak rivayetlerinin kahir ekserisinin sahifeden vicâde olduklarını zikretmiştir.¹⁶²⁴

¹⁶¹⁶ İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, II, 428-429.

¹⁶¹⁷ Hâkim en-Neysâbü'rî, **Me'rîfetu 'Ulûmi'l-Hadîs**, s. 164; İbn Hacer, **a.g.e.**, II, 430.

¹⁶¹⁸ Katâde'nin rivayetleri hac menasiki ile ilgili değildir. Katâde, daha önce ifade edildiği gibi Câbir'in hac menasiki ile ilgili olmayan ikinci sahifesini ezberlemiştir.

¹⁶¹⁹ İbrahim Hatiboğlu, "Ma'mer b. Râşid", **DİA**, XXVII, 553.

¹⁶²⁰ Talat Koçyiğit, **Hadis Tarihi**, s. 49; H. Musa Bağcı, **Hadis Tarihi**, s. 59.

¹⁶²¹ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 166; Hno: 14911; 14277, 14568, 14649, 15091, 15221 numaralı hadislerin dipnotlarına bakınız.

¹⁶²² Ahmed, **Müsned**, Hno: 15030 dipnotuna bakınız.

¹⁶²³ Hatîb el-Bağdâdî, **el-Kifâye**, s. 21

¹⁶²⁴ Accâc el-Hatîb, **es-Sünne Kable't-Tedvîn**, 353, 354.

Meşhur müfessir Mücâhid'in de Câbir'in sahifesinden rivayet ettiği iddia edilmiştir.¹⁶²⁵ Ebû Bekir b. 'İyâş diyor ki, A'meş'e: "İnsanlar niçin Mucâhid'in tefsirinden sakınıyorlar?" diye sorduğumda: "Çünkü, Onun Ehl-i Kitab'a sual ettiğine inanıyorlar." dedi. Ebû Bekir b. 'İyâş dışındakiler ise "Câbir b. Abdullah'ın sahifesinden rivayet ettiğine inanıyorlar." demişlerdir.¹⁶²⁶ Öyle anlaşılıyor ki, Hz. Câbir'den ders alanlar ve onun Sahifesi'ne müracaat edenler pek çoktu.¹⁶²⁷ Mücâhid de bunlardan biri olmuştur.

Mustafa el-A'zamî, Câbir b. Abdullah'ın rivayetlerini vicâde yoluyla alanlardan bazılarını tespit etmiştir. Yukarıda verilen bilgiler ışığında "Câbir'in Sahîfesi" diye bilinen Süleymân b. Kays el-Yeşkurî'nin sahifesinden rivayet ettikleri iddia edilenler şunlardır.¹⁶²⁸

- 1-Katâde b. Diâme es-Sedusî
- 2-Ebû Süfyân, Talha b. Nafi'
- 3-Hasan el-Basrî
- 4-Muhammed b. Alî, İbnü'l-Hanefiyye
- 5-Ebû Zübeyr, Muhammed b. Müslim b.Tedrüs el-Mekkî
- 6-Mücâhid b. Cebr
- 7-Abdullah b. Muhammed b. 'Akîl
- 8-eş-Şa'bî
- 9-Vehb b. Münebbih
- 10-'Âsım b. Ömer b. Katâde b. en-Nu'mân el-Ensâr'i ez-Züfarî
- 11- Zeyd b. Eslem
- 12-Sâbit,
- 13-Ebû Bişr
- 14-Mutarrıf
- 15-Süleymân b. Mûsa
- 16-Muhammed b. İbrâhîm
- 17-Mu'âz b. Rifâ'a ez-Zürakî

¹⁶²⁵ İbn Sa'd, **Tabakât**, V, 466

¹⁶²⁶ İbn Sa'd, **a.g.e.**, V, 467, İbn Ca'd, **Müsned**, s.199, (1312).

¹⁶²⁷ Muhammed Hamidullah, **Muhtasar Hadis Tarihi**, s. 52.

¹⁶²⁸ Ahmed b. Hanbel, **el-'İlel ve Ma'rifetu'r-Ricâl**, II, 248, (Muhakkikin dip notu); Hâkim en-Neysâbü'rî, **Me'rifetu 'Ulûmi'l-Hadîs**, s. 164; el-A'zamî, **İlk Devir Hadis Edebiyatı**, s. 74; Bkz. Mehmet Görmez, **Hadis İliminin Temel Meseleleri**, s. 59; Ahmet Yücel, "Hasan-ı Basrî", **DİA**, XVI, 303; **Hadis Metodolojisi ve Edebiyatı**, s. 53. Muhammed Fatih Kesler, "Zeyd b. Eslem", **DİA**, XLIV, 319.

18-İshâk b. Abdullah

19- el-Ca'd Ebû Osmân

Sonuç olarak; Kaynaklarımızda Câbir b. Abdullah'ın iki sahifesinden bahsedilmektedir. Bunlardan biri "Hac Menâsikine Dair Sahifesi" iken diğeri Süleymân b. Kays el-Yeşkûrî'nin yazdığı "Muhtelif Konulara Dair Sahifesi"dir.

Hz. Câbir (r.a.), gözlerini kaybetmeden önce, hadislerini yazmış ve uygun gördüğü bazı talebelerine de yazdırmıştır. Onun erken dönem talebelerinden biri olan Süleymân b. Kays el-Yeşkûrî ise hadislerini ilk yazmaya başlayan talebesidir. Ancak o, hocası daha hayatta iken vefat etmiş, sahifesi de birçok kişinin eline geçmiştir. Âlimlerimiz bir nevi sahipsiz elden ele dolaşan sahifeden ziyade, Câbir'in (r.a.) sadırda ve satırda nakledile gelen hac menasikine dair sahifesini önemsemişlerdir. Bu itibarla hac menasikine dair sahifesi birçok temel hadis kaynağında, olduğu gibi yer almışken diğeri parça parça yer almıştır.

Hz. Câbir (r.a.)'den semâ'en hadis alan bazı râvîler de vefatından sonra Süleyman b. Kays el-Yeşkûrî'nin sahifesinden istifade etmişlerdir. Sonraki âlimler, tahrîf, tashîf ve tağyîrlerin olma ihtimali endişesiyle bu râvîlerin hadislerine mesafeli yaklaşmışlardır.

Hz. Câbir'den en çok hadis rivayet eden 4 talebesinden ikisi olan, Ebû Zübeyr ile Ebû Süfyân dahi, sahîfeden rivayet etmekle tenkid edilmişlerdir. Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ine göre sadece bu ikisinin rivayetleri 692 iken, tenkid edilmeyen diğeri iki talebesi olan, 'Atâ b. Ebî Rebâh ile Muhammed b. el-Münkedir'den gelen rivayetlerin toplamı 142'dir. Haliyle bu durum, rivayetlerin vicâde yoluyla tahammülüne sıcak bakmayan âlimlerin,¹⁶²⁹ Câbir'in rivayetlerine mesafeli yaklaşmalarına sebep olmuştur. Nitekim vicâde yoluyla alınan hadisler, zayıf addedilmiştir.¹⁶³⁰ Buhârî'nin Ebû Zübeyr'in rivayetlerini *Sahîh*'ine almamasındaki hikmet muhtemelen budur. Çünkü Arap yazısının henüz yetersiz olduğu birinci asırda sahîfelerden rivayet edenlerin hata ve karıştırma çukuruna düşmeleri yüksekti. Nitekim Kur'an'da yapılabilecek tashîf ve tahrîfler, ancak nokta ve hareketlerin konmasıyla önlenmiştir. Bu sebeple Süleymân b. Mûsâ (ö. 119), Haccâc b. Ertât (ö. 149) gibi muhaddisler sahâfîlerden, yani doğrudan sahîfelerden rivayet

¹⁶²⁹ Ahmet Yücel, **Hadis Tarihi**, s. 48.

¹⁶³⁰ Remâhürmüzî, **el-Muhaddisu'l-Fâsıl**, neşr. M.Accâc el-Hatîb, Beyrut, 1404/1981, s. 212.

edenlerden hadislerin alınmasını doğru bulmamışlar ve bu konuda talebelerini uyarılmışlardır. Muhaddisler hadisleri muhtemel tashîf ve tahrîflerden korumak için semâ' ve kıraat metodlarını önemsemişlerdir.¹⁶³¹ Kaynaklarda Hz. Câbir'in sahifesinden yirmiye yakın râvînin vicâde yoluyla rivayet ettikleri zikredildiği halde, hadis kaynaklarında bu râvîlerin rivayetlerine az sayıda yer verilmiş olması muhaddislerin bu konudaki hassasiyetlerini göstermektedir.

Hz. Câbir'in Muhtelif Konulara Dair Sahifesi yani Süleymân b. Kays el-Yeşkûrî'nin sahifesi, Basra'daki râvîlerin eline ulaşmış, her bir râvî bu sahîfeden bir bölüm rivayet etmiştir. Misal olarak Ebû Bişr bir kısmını, Katâde b. Di'âme bir kısmını ve başkaları da bir kısmını rivayet etmişlerdir.¹⁶³² Yani Sahîfe'nin tamamı bir râvînin nakliyle gelmemiştir. Bu sebeple sahife kaynaklarda dağınık bir halde yer almıştır.

Süleymân b. Kays el-Yeşkûrî'nin, Câbir'in hayatında vefat ettiğini ve Câbir'den rivayet etme fırsatı bulamadığı ifade edmişti. Dolayısıyla Süleymân b. Kays el-Yeşkûrî tarîkiyle Câbir'den gelen rivayetler bu sahifededir.

Yaptığımız araştırmada bu Sahîfesinde olduğuna inandığımız 15 rivayeti tespit ettik. Sahifenin içeriğinin sadece bunlardan ibaret olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü yukarıda isimlerini verdiğimiz sahifeden rivayet ettikleri iddia edilen râvîlerin sayısı dahi bu adedin üzerindedir. Burada tespit edilen rivayetlerin râvîlere dağılımı şöyledir:

Râvî:	Ebû Zübeyr	Katâde	Kâsım b. Ebî Bezze	Ebû Bişr	Ma'mer	el-Ca'd Ebû Osmân	Toplam:
Rivayet Sayısı:	2	3	1	7	1	1	15

Ebû Zübeyr'in mu'an'an sığa ile rivayet ettiği hadisleri sahifededir. Çünkü o, Hz. Câbir'den direk aldığı rivayetleri semâ' sığasıyla rivayet etmiştir. Hem mu'an'an hem de semâ' sığasıyla gelen rivayetleri için ise şöyle bir ihtimal söz konusudur. O dönemde edâ ve tahâmmül sığaları daha tam oturmadığından, Ebû Zübeyr bazen mu'an'an sığayı semâ' yerine kullanmıştır. Nitekim bunun örnekleri çoktur.¹⁶³³ Ketâde'nin de Câbir'den veya el-Yeşkûrî'den semâ'ı olmadığı için rivayetleri sahifededir.¹⁶³⁴ Ma'mer ise, "*Câbir'in*

¹⁶³¹ Yücel, a.g.e., s. 4-49.

¹⁶³² İbn Huzeyme, *et-Tevhîd ve İsbâtu Sıfâtı'r-Rabb*, Thk. Abdulaziz b. İbrahim, 2 Cüz, (İkisi bi arada), Dâru'r-Rüşd Riyâd, tsz, II, 856.

¹⁶³³ Daha önce bunun bir örneği verildi. Ebû Zübeyr'e yapılan tenkidler bölümüne bakınız.

¹⁶³⁴ Ali b. Ca'd b. 'Ubeyd, *Müsnedu İbn Ca'd*, Mektebetu'l-Fellâh, (I-II), Kuveyt 1985/1405, I, 522.

sahifesinde şu hadis vardı.” diyerek direk rivayetin sahifeden alındığını zaten açıkça beyan etmektedir. Burada Câbir’in sahifesinden en çok hadis rivayet eden râvînin Ebû Bîşr olduğu görülmektedir. Onun da rivayetlerinin sahifeden oldukları daha önce zikredilmişti.

Aşağıda hadis metinleri ve akabinde senedleri toplu halde verilmiştir.

İçeriği:

1- حَدَّثَنَا حَسَنٌ، حَدَّثَنَا ابْنُ لَهَيْعَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

يَقُولُ: طَيِّبُ كُلِّ عَبْدٍ فِي عُنُقِهِ

2- حَدَّثَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ الْكُدَيْمِيُّ، قَالَ: ثنا بِشْرُ بْنُ عُمَرَ الزَّهْرَانِيُّ، قَالَ: ثنا ابْنُ لَهَيْعَةَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ

جَابِرٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَذَكَرَ مَكَّةَ، فَقَالَ: " يَعْمُرُهَا أَهْلُهَا ثُمَّ يُخْرِبُونَهَا، يَخْرُجُونَ مِنْهَا ثُمَّ يَعُودُونَ فِيهَا فَيَعْمُرُونَهَا، ثُمَّ يُخْرِبُونَهَا فَلَا يَعُودُونَ إِلَيْهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

حدثنا أحمد بن حميد الأنصاري عن ابراهيم بن موسى الفراء قال ثنا هشام بن يوسف عن عقيل بن معقل

قال سمعت وهب بن منبه يقرأ صحيفة جابر بن عبد الله رضى الله عنهما يذكر فيها أن جابرا رضى الله عنه قال أخبرنى عمر بن الخطاب رضى الله عنه أنه سمع النبى صلى الله عليه وسلم يقول فذكر نحوه إلا أنه قال فلا يعودون فيها أبدا

3- حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ عَطَاءٍ، عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ سُلَيْمَانَ الْيَشْكُرِيِّ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ

رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: " مَنْ كَانَ لَهُ شَرِيكٌ فِي حَائِطٍ، فَلَا يَبْعُهُ حَتَّى يَعْْرِضَهُ عَلَيْهِ "

4- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ، حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي عَرُوبَةَ، حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ قَيْسِ الْيَشْكُرِيِّ، عَنْ

جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " مَنْ حَاطَ حَائِطًا عَلَى أَرْضٍ فَهِيَ لَهُ "

5- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ سُلَيْمَانَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ

قَالَ: إِنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يُحَرِّمِ الضَّبَّ، وَلَكِنَّهُ قَدَرَهُ.

قَالَ غَيْرُ مُحَمَّدٍ: عَنْ سُلَيْمَانَ الْيَشْكُرِيِّ.

6- هُشِيمٌ عَنْ أَبِي بَشِيرٍ عَنْ سُلَيْمَانَ الْيَشْكُرِيِّ عَنْ جَابِرٍ أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ " أَمَرَ بِقَطْعِ الْأَوْتَارِ مِنْ أَعْنَاقِ

الْخَيْلِ

7- حَدَّثَنَا عَفَّانُ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو بَشِيرٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ قَيْسٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: " نَحَرْنَا

مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَّةِ سَبْعِينَ بَدَنَةً، الْبَدَنَةُ عَنْ سَبْعَةٍ "

8- حَدَّثَنَا عَفَّانُ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو بَشِيرٍ جَعْفَرُ بْنُ أَبِي وَحْشِيَّةَ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ قَيْسٍ، عَنْ جَابِرِ

بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: دَعَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبَا طَيِّبَةَ فَحَجَّمَهُ، قَالَ: فَسَأَلَهُ: " كَمْ ضَرَبَيْتُكَ؟ " قَالَ: ثَلَاثَةٌ أَصْعَ، قَالَ:

فَوَضَعَ عَنْهُ صَاعًا

9- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمَّادٍ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ أَبِي بَشِيرٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ قَيْسٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: "

بَايَعَنَا نَبِيُّ اللَّهِ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَّةِ عَلَيَّ أَنْ لَا نَفِرَ "

10- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمَّادٍ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ أَبِي بَشِيرٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ قَيْسٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " الْمَدِينَةُ يَتْرُكُهَا أَهْلُهَا وَهِيَ مُزْطَبَةٌ "، قَالُوا: فَمَنْ يَأْكُلُهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: " السَّبَاعُ،

وَالْعَائِفُ "، قَالَ أَبُو عَوَانَةَ: فَحَدَّثْتُ أَنَّ أَبَا بَشِيرٍ، قَالَ: كَانَ فِي كِتَابِ سُلَيْمَانَ بْنِ قَيْسٍ

11- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ أَبِي بَشِيرٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ، عَنْ جَابِرِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: " الْإِيمَانُ فِي أَهْلِ الْحِجَازِ، وَغِلْظُ الْقُلُوبِ وَالْجَفَاءُ فِي الْفَدَّادِينَ فِي أَهْلِ الْمَشْرِقِ "

12- حَدَّثَنَا عَفَّانُ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو بَشِيرٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ قَيْسٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَاتَلَ

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُحَارِبَ خَصِيفَةَ بِنَخْلٍ، فَرَأَوْا مِنَ الْمُسْلِمِينَ غِرَّةً، فَجَاءَ رَجُلٌ مِنْهُمْ يُقَالُ لَهُ: غَوْرَثُ بْنُ

النَّحَارِثِ، حَتَّى قَامَ عَلَى رَأْسِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالسَّيْفِ، فَقَالَ: مَنْ يَمْنَعُكَ مِنِّي؟ قَالَ: " اللَّهُ "، فَسَقَطَ

السَّيْفُ مِنْ يَدِهِ، فَأَخَذَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: " مَنْ يَمْنَعُكَ مِنِّي؟ " قَالَ: كُنْ كَخَيْرِ آخِذٍ، قَالَ: " أَتَشْهَدُ أَنْ

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ "، قَالَ: لَا، وَلَكِنِّي أَعَاهِدُكَ أَنْ لَا أَقَاتِلَكَ، وَلَا أَكُونَ مَعَ قَوْمٍ يُقَاتِلُونَكَ، فَحَلَى سَبِيلَهُ، قَالَ: فَذَهَبَ إِلَى أَصْحَابِهِ،

قَالَ: قَدْ جِئْتُكُمْ مِنْ عِنْدِ خَيْرِ النَّاسِ، فَلَمَّا كَانَ الظُّهُرُ أَوْ العَصْرُ صَلَّى بِهِمْ صَلَاةَ الخَوْفِ، فَكَانَ النَّاسُ طَائِفَتَيْنِ طَائِفَةً

بِإِزَاءِ عَدُوِّهِمْ، وَطَائِفَةً صَلَّوْا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَصَلَّى بِالطَّائِفَةِ الَّذِينَ كَانُوا مَعَهُ رَكَعَتَيْنِ، ثُمَّ انْصَرَفُوا،

فَكَانُوا مَكَانَ أَوْلِيكَ الَّذِينَ كَانُوا يَازِئِ عَدُوِّهِمْ، وَجَاءَ أَوْلِيكَ، فَصَلَّى بِهِمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكَعَتَيْنِ، فَكَانَ لِلْقَوْمِ رَكَعَتَانِ رَكَعَتَانِ، وَلِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعُ رَكَعَاتٍ

13- أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، قَالَ فِي صَحِيفَةِ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: «مُوجِبَتَانِ، وَمُضْعِفَتَانِ، وَمِثْلًا بِمِثْلِ، فَأَمَّا الْمُوجِبَتَانِ: فَمَنْ لَقِيَ اللَّهَ لَا يُشْرِكُ بِهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ، وَمَنْ لَقِيَ اللَّهَ يُشْرِكُ بِهِ دَخَلَ النَّارَ، قَالَ: وَأَمَّا الْمُضْعِفَتَانِ: فَمَنْ عَمِلَ حَسَنَةً كُتِبَتْ لَهُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعِ مِائَةِ ضِعْفٍ، وَأَمَّا مِثْلًا بِمِثْلِ فَمَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً كُتِبَتْ عَلَيْهِ مِثْلُهَا»

14- حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ عِيسَى، حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنِ الْحَجَّاجِ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ أَبِي بَرَّةَ، عَنْ سُلَيْمَانَ الْيَشْكُرِيِّ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: "نَهَيْتَا عَنْ صَيْدِ كُلِّ الْمَجُوسِ"

15- حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ الْبِرَّازِ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عَبَّادٍ، ثنا سَعِيدُ بْنُ زَيْدٍ، ثنا الْجَعْدُ بْنُ دِينَارٍ أَبُو عُثْمَانَ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ قَيْسِ الْيَشْكُرِيِّ الْأَعْمُرِيُّ، قَالَ: سَأَلْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ: هَلْ كُنْتُمْ تَرَوْنَ الذُّنُوبَ شِرْكًَا؟ فَقَالَ: مَعَاذَ اللَّهِ، مَا كُنَّا نَزْعُمُ أَنَّ فِي الْمُصَلِّينَ مُشْرِكًا.

Türkçe Mealleri:

1- Hasen→İbn Luhey'a→Ebû Zübeyr (Mu'an'an sîğa ile)→Câbir b. Abdullah'tan→Câbir (r.a.), Rasûlullah (s.a.s.)'in "Her kulun ameli boynundadır" buyurduğunu dinlediğini söyledi.¹⁶³⁵

2- Ebû'l-Abbâs → Bişr b. Ömer ez-Zehrânî → İbn Luhey'a → Ebû Zübeyr (Mu'an'an sîğa ile) → Câbir b. Abdullah → Ömer b. Hattâb → Rasûlullah (s.a.s.),

Ahmed b. Humeyd el-Ensârî → İbrahim b. Mûsâ el-Ferrâ → Hişâm b. Yusuf → 'Akîl b. Ma'kil → Vehb b. Münebbih (Câbir'in Sahifesinden okuyordu) → Câbir b. Abdullah (r.a.) → Hz. Ömer (r.a.) → Rasûlullah (s.a.s.) Mekke'den söz etti sonra şöyle buyurdu: "Mekkeliler Mekke'yi imar edecek, sonra harab edecek sonra oradan çıkacaklar. Daha sonra oraya tekrar dönecek ve imar edecek sonra tekrar harabeye çevirecekler.

¹⁶³⁵ 'Abd b. Hümejd, **Müsned**, s. 321, Hno: 1055; Ahmed, **Müsned**, XXIII, 44, Hno: 14691, Bu isnadta Câbir (r.a.), Hz. Ömer'i düşürmüştür.

Sonra bir daha kıyamet gününe kadar oraya dönmeyeceklerdir.” İkinci isnadda “*kıyamet gününe kadar*” yerine “*ebediyen*” ifadesi vardır.¹⁶³⁶

3- Abdulvehhâb b. ‘Atâ → Sa’îd → Katâde (Mu’an’an sîğa ile) → Süleymân el-Yeşkurî (Mu’an’an sîğa ile) → Câbir b. Abdullah (r.a.) → Rasûlullah (s.a.s.); “*Her kimin bahçesinde ortağı varsa ona arz etmeden bahçesini satmasın*” buyurdu.¹⁶³⁷

4- Muhammed b. Bişr → Sa’îd b. Ebî ‘Arûbe → Katâde (Mu’an’an sîğa ile) → Süleymân el-Yeşkurî (Mu’an’an sîğa ile) → Câbir b. Abdullah (r.a.) → Rasûlullah (s.a.s.), “*Her kim bir (ölü) arazide bir bahçenin etrafını kapatırsa o bahçe onundur*” buyurdu.¹⁶³⁸

5- Muhammed b. Cafer → Sa’îd → Katade → Süleymân el-Yeşkurî → Câbir b. Abdullah → Hz. Ömer’den, Hz. Ömer (r.a.) dedi ki; “*Rasûlullah (s.a.s.), kertenkelenin etini haram kılmadı fakat pis gördü.*”¹⁶³⁹

6- Huşeym → Ebû Bişr → Süleymân el-Yeşkurî → Câbir’den, “*Rasûlullah (sav), atların boyunlarındaki cahiliyeden kalma dikenli boyunlukların çıkarılmasını emir buyurdu.*”¹⁶⁴⁰

7- ‘Affân → Ebû ‘Avâne → Ebû Bişr → Süleymân b. Kays el-Yeşkurî → Câbir b. Abdullah “*Her bir deve yedi kişi için olmak üzere Hudeybiye’de yetmiş deve kurban ettik.*”¹⁶⁴¹

8- ‘Affân → Ebû ‘Avâne → Ebû Bişr → Süleymân b. Kays el-Yeşkurî → Câbir b. Abdullah dedi ki, Allah Resulü Ebâ Taybe’yi çağırdı. Gelip Rasûlullah’ı hacamat yaptıktan sonra Rasûlullâh (s.a.s.) “*Ücretin ne kadar?*” diye sordu. Ebû Taybe, üç sâ’ dedi. Câbir (r.a.) dedi ki; “*Sonra Rasûlullah’tan bir sâ’ indirdim yaptı.*”¹⁶⁴²

¹⁶³⁶ Ahmed, **Müsned**, I, 294; Ebû Abdillâh, Muhammed b. İshâk el-Fâkihî, **Ahbâru Mekke**, (I-VI), Dâru Hıdır, Beyrut 1994/1414, II, 385-386.

¹⁶³⁷ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 143, Hno: 14854; Tirmizî, Buyû’, 71, Hno: 1312; Hâkim, **Müstedrek**, II, 56, Hno: 2337.

¹⁶³⁸ ‘Abd b. Hümejd, **Müsned**, s. 330, Hno: 1095; Ahmed, **Müsned**, XXIII, 312, Hno: 15088.

¹⁶³⁹ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, I, 325, Hno: 194; İbn Mâce, Sayd, 16, Hno: 3239.

¹⁶⁴⁰ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 105, (Dipnota bakınız.); **Tahâvî, Şerhu Muşkili’l-Âsâr**, I, 294-295.

¹⁶⁴¹ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 115, Hno: 14808; XXIII, 189, Hno: 14924.

¹⁶⁴² ‘Abd b. Hümejd, **Müsned**, s. 331, Hno: 1097; Ahmed, **Müsned**, XIII, 116, Hno: 14809.

9- Yahyâ b. Hammâd → Ebû ‘Avâne → Ebû Bişr → Süleymân b. Kays el-Yeşkûrî → Câbir b. Abdullah; *"Hudeybiye günü Allah'ın peygamberine gerisin geri kaçmamak üzerine biat ettik"* dedi.¹⁶⁴³

10- Yahyâ b. Hammâd → Ebû ‘Avâne → Ebû Bişr → Süleymân b. Kays el-Yeşkûrî → Câbir b. Abdullah → Rasûlullah (s.a.s.); *"Medineliler, Medine'yi bereketli bir halde bırakıp terk edeceklerdir"* buyurdu. "Peki, kimler yiyecek Yâ Rasûlullah?" dediler. *"Vahşi hayvanlar ve yırtıcı kuşlar"* buyurdu. Ebû ‘Avâne; Ebû Bişr'in, **"Bu hadis, Süleyman b. Kays'ın kitabında vardı"** dediği bana söylendi demektedir.¹⁶⁴⁴

11- Yahyâ b. Âdem → Ebû ‘Avâne → Ebû Bişr → Süleymân b. Kays el-Yeşkûrî → Câbir b. Abdullah → Rasûlullah (s.a.s.); *"İmân (yumuşak huyluluk)Hicazlılarda, katı yüreklilik ve cefâ ise bağırıp-çağırın doğululardadır"* buyurdu.¹⁶⁴⁵

12- ‘Affân → Ebû ‘Avâne, → Ebû Bişr → Süleyman b. Kays el-Yeşkurî → Câbir b. Abdullah dedi ki: Rasûlullah (s.a.s.), Nahle'deki Muhârib Hasefe kabilesiyle savaştı. Müslümanların bir anlık gafletinden yararlanarak, Onlardan Ğavres b. el-Hâris adında biri gelip, Rasûlullah'a karşı kılıcını doğrultarak, "Seni şimdi benden kim kurtaracak?" dedi. Rasûlullah (s.a.s.), "Allah" deyince, kılıcı elinden düştü. Rasûlullah (s.a.s.) kılıcını aldı ve ona, "Şimdi seni benden kim kurtaracak?" dedi. Ğavres; "İyilik senden olsun" deyip yalvarınca, Rasûlullah (s.a.s.), "Peki, Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim Allah'ın resulü olduğuma şahadet eder misin?" dedi. Ğavres; "Hayır, fakat seninle bir daha savaşmamaya ve seninle savaşanlarla olmamaya söz veriyorum" deyince Rasûlullah onu serbest bıraktı. Ğavres, kavminin yanına geldi ve onlara, "Size insanların en hayırlısının yanından geliyorum" dedi. Namaz vakti geldiğinde Rasûlullah (s.a.s.) korku namazı kıldı. İnsanlar iki grup oldu. Bir grup düşmana karşı dururken, diğeri Rasûlullah'ın arkasında namaza durdu. Rasûlullah (s.a.s.), arkasındakilere iki rekât namaz kıldırdıktan sonra, onlar gidip düşmana karşı duranların yerine geçtiler. Düşmana karşı bekleyenler de gelip Rasûlullah'ın arkasında iki rekât namaz kıldılar. Böylece Rasûlullah'ın namazı dört rekât oldu. Her iki grubun ise ikişer rekât oldu.¹⁶⁴⁶

¹⁶⁴³ Ahmed, **Müsned**, XXII, 12, Hno: 14114.

¹⁶⁴⁴ Ahmed, **Müsned**, XII, 421, Hno: 14557.

¹⁶⁴⁵ Ahmed, **Müsned**, XII, 421; Hno: 14558.

¹⁶⁴⁶ ‘Abd b. Humayd, **Müsned**, s. 330, Hno: 1096; Ahmed, **Müsned**, XXIII, 193, Hno: 14929.

13- Abdurrezzâk → Ma'mer, Câbir'in sahifesinde şu hadis vardı demektedir: “Karşılığı vacip, karşılığı katlanan, bir tane de karşılığı aynı olan üç ameller vardır. Karşılığı vacip olan ameller; ‘Her kim şirk koşmadan Allah’a kavuşursa cennete girer, her kim de şirk koştığı halde Allah’a kavuşursa Cehenneme girer’ amelleridir. Karşılığı katlanan ameller; Her kim bir iyilik işlerse karşılığı ona, on mislinden yedi yüz misline kadar katlanarak yazılır. Karşılığı aynı olan amel ise şudur: Her kim bir günah işlerse karşılığı aynen yazılır.”¹⁶⁴⁷

İbn Huzeyme, şu kısmı da zikretmiştir ki aksi karineler olmadığı sürece sikânın ziyadesi makbuldür.¹⁶⁴⁸

وَقَالَ جَابِرٌ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِنَّ الشَّيْطَانَ قَدْ يُئْسَ أَنْ يَغْبُدَهُ الْمُصَلُّونَ أَبَدًا، وَلَكِنَّهُ فِي التَّحْرِيشِ بَيْنَهُمْ وَقَدْ رَضِيَ بِذَلِكَ»

Câbir (r.a.) Allah Resûlü'nün şöyle buyurduğunu dinlediğini söyledi: “Şeytan, ebediyen namaz ehlinin kendisine ibadet etmelerinden ümidini kesmiştir. Fakat aralarını bozmakla uğraşır ki o, bu da ona yeter.”¹⁶⁴⁹

14- Yûsuf b. 'Îsâ → Vekî' → Şerîk → el-Kasım b. Ebî Bezze (ö.124) → Süleymân el-Yeşkûrî → Câbir b. Abdullah “*Mecûsilerin köpeğini avlamaktan nehyolunduk*” dedi.¹⁶⁵⁰

Rivayet İbn Mâce'de şöyledir: *نهينا عن صيد كلبهم وطائرهم . يعنى المجوس*

“*Mecusilerin köpeğini ve av (için saldıkları) av kuşlarını avlamaktan nehyolunduk.*”¹⁶⁵¹

15- el-Ca'd b. Dînâr Ebû Osmân → Süleyman b. Kays el-Yeşkûrî dedi ki; Câbir b. Abdullah'a sordum: “Siz günahları şirk görür müydünüz?” Dedi ki; “*Allah korusun! Biz namaz kılanlar arasında müşrik olacağını zannetmezdik.*”¹⁶⁵²

¹⁶⁴⁷ Abdurrezzak, **Musanef**, XI, 183, Hno: 20277.

¹⁶⁴⁸ İbn Hacer, **en-Nüket 'Alâ Kitâbi İbn Salâh**, (I-II), Dâru'r-Râye, Riyad 1994, II, 686 vd; İzmirli İsmail Hakkı, **Hadis Tarihi**, Dârulhadis, İst, 2002, s.112.

¹⁶⁴⁹ İbn Huzeyme, **et-Tevhîd ve İsbâtu Sıfâtî'r-Rabb**, II, 856.

¹⁶⁵⁰ Tirmizî, Sayd, 2, Hno:1466; İbn Mâce, Sayd, 4, Hno: 3209.

¹⁶⁵¹ İbn Mâce, Sayd, 4, Hno: 3209.

¹⁶⁵² İbn Ebî 'Âsım (ö. 287), **es-Sünne**, II, 473, Hno: 976.

Muhtelif Konulara Dair Sahifesi Hadis Senedleri

1. Hadis	2. Hadis	3. Hadis	4. Hadis	5. Hadis	6. Hadis	7. Hadis	8. Hadis	9. Hadis	10. Hadis	11. Hadis	12. Hadis	13. Hadis	14. Hadis	15. Hadis
Câbir b. Abdullah (r.a.)	Câbir b. Abdullah (r.a.)	Câbir b. Abdullah (r.a.)	Câbir b. Abdullah (r.a.)	Câbir b. Abdullah (r.a.)	Câbir b. Abdullah (r.a.)	Câbir b. Abdullah (r.a.)	Câbir b. Abdullah (r.a.)	Câbir b. Abdullah (r.a.)	Câbir b. Abdullah (r.a.)	Câbir b. Abdullah (r.a.)	Câbir b. Abdullah (r.a.)	Câbir b. Abdullah (r.a.)	Câbir b. Abdullah (r.a.)	Câbir b. Abdullah (r.a.)
↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
Süleymán b. Kays el-Yeskuri	Süleymán b. Kays el-Yeskuri	Süleymán b. Kays el-Yeskuri	Süleymán b. Kays el-Yeskuri	Süleymán b. Kays el-Yeskuri	Süleymán b. Kays el-Yeskuri	Süleymán b. Kays el-Yeskuri	Süleymán b. Kays el-Yeskuri	Süleymán b. Kays el-Yeskuri	Süleymán b. Kays el-Yeskuri	Süleymán b. Kays el-Yeskuri	Süleymán b. Kays el-Yeskuri	Süleymán b. Kays el-Yeskuri	Süleymán b. Kays el-Yeskuri	Süleymán b. Kays el-Yeskuri
....	...	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	...	↓	↓
Ebu Zübeyr	Ebu Zübeyr	Katade	Katade	Katade	Ebu Bisir	Ebu Bisir	Ebu Bisir	Ebu Bisir	Ebu Bisir	Ebu Bisir	Ebu Bisir	Ma'mer	e-Kasım b. Ebi Bezze	e-Ca'd b. Dinar Ebu Osman
↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
İbn Luhey'a	İbn Luhey'a	Sa'd	Sa'd b. Ebi 'Arbe	Sa'd	Huşaym	Ebu Avâne	Ebu Avâne	Ebu Avâne	Ebu Avâne	Ebu Avâne	Ebu Avâne	Abdurrezâk, Musamef, İbn Huzeyme, et-Tevhid	Şerik	Sa'd b. Zeyd
↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
Hasan	Bisir b. Ömer	Abdivehhab b. Atâ	Abdivehhab b. Muhammed b. Bisir	Catir	Ahmed, Müsned;	Alfan	Alfan	Yahya b. Hammad	Yahya b. Hammad	Yahya b. Adem	Affan		Yekt	Yahya b. Abbâd
↓	↓	↓	↓	↓	Tahavi, Şerhu Muskilî'l-Âsar	Alfan	Alfan	Yahya b. Hammad	Yahya b. Hammad	Yahya b. Adem	Alfan		↓	↓
Ahmed, Müsned	Ebu Abbâs	Ahmed, Müsned	Ahmed, Müsned	Ahmed, Müsned	Ahmed, Müsned	Ahmed, Müsned	Ahmed, Müsned	Ahmed, Müsned	Ahmed, Müsned	Ahmed, Müsned	Ahmed, Müsned;		Yusuf b. İsa	Hişeyn b. Bezzâr
↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
e-Fakihî, Ahbârû Mekke											'Abd b. Humayd, Müsned		İbn Mâce, Sinein;	İbn Ebi 'Asım, es-Sinne
													Ahmed, Müsned	

11. BAZI GÖRÜŞLERİ

11.1. Mut'a Nikâhı

Her sahâbî gibi Câbir'in de tüm hadisleri bilmediği muhakkaktır. Nitekim Mut'a nikâhının mensuh olduğunu bilmediği için, Hz. Ömer tarafından kat'iyetle nehyedilinceye kadar Mut'a nikâhını caiz görmüştür. Mut'anın yasaklandığını işitmeyen sadece o değildir. İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Muaviye, Esmâ (r.anhum) gibi bazı büyük sahâbîler de bu yasağı duymamışlardır. İlk nazarda, böyle bir yasağın duyulmamış olması garip karşılanabilir. Ama bir kısım hadisleri sonradan öğrenme hadisesinin mut'a nikâhına has bir durum olmayıp, başka pek çok meseleye şamil olduğu düşünülürse şaşılacak bir şey kalmaz. Filhakîka, başta dört halife olmak üzere diğer birçok sahâbînin, bir kısım hadisleri Rasûlullah'ın vefatından sonra işittiklerine dair hadis kitaplarımızda nice örnekler vardır.¹⁶⁵³ Bu çeşit bilgi eksikliği onların büyüklüğüne bir noksanlık getirmez. İbn Battâl: *"Bu hal Hz. Ömer hakkında caiz olursa başkaları hakkında haydi haydi caizdir."* demiştir.¹⁶⁵⁴ Yani Hz. Ömer dahi bazı hadisleri Rasûlullah'ın vefatından sonra öğrenmiştir.

Sahâbe, Rasûlullah'tan hadis bilmedikleri hususlarda ya eski bilgileriyle ya da içtihatlarıyla amel ediyorlardı. Ama o meseledeki hadisi işittikleri takdirde, hadise uymayan tatbikatlarını derhal bırakıp Sünnet'e rücu' ediyorlardı. İşte Câbir'in durumu da böyle olmuştur. O, *"Hz. Ömer dönemine kadar iki mut'a yapardık, Hac (Temettu Haccı) ve Kadın (Mut'â Nikâhı). Ömer bizi ikisinden de nehyetti. Biz de terk ettik."* demektedir.¹⁶⁵⁵ Talebesi 'Atâ, Umre dönüşü evinde ziyaretine geldiklerini, insanlar bir şeyler sorup, söz mut'adan açılınca, *"Rasûlullah (s.a.v) dönemi, Ebû Bekir (r.a) dönemi ile Ömer'in (r.a.) hilafetinin sonlarına kadar mut'a yaptıklarını"* söylediğini aktarmıştır.¹⁶⁵⁶ Câbir'in mut'a nikâhının neshinden haberi olmadığını, kendisine danışanlara kendinden emin bir şekilde verdiği cevaptan anlamak zor değildir. İbn Abbâs Mut'a'yı caiz görüyor,¹⁶⁵⁷ Abdullah b. Zübeyr ise karşı çıkıyordu. Bu duruma şahid olan Ebû Nadra Munzir b. Mâlik, doğrusunu öğrenmek için Câbir'e geldiğinde Hz. Câbir kendinden emin bir şekilde, *"Hadisin kaynağı*

¹⁶⁵³ Örnekler için bkz. Şafi'î, **er-Risâle**, Haber-i Vâhid İle İhticâc Babı, Thk. Ahmed Muhammed Şakir, Beyrut tarihsiz, s.401-471; İbrahim Canan, **Namus Fitnessi Mut'a nikâhı**, Işık Yayınları, İstanbul, 2014, s. 64-70.

¹⁶⁵⁴ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, XIII, 268; Zürkânî, **Şerhu'l-Muvattâ**, Mısır, 1962, V, 411.

¹⁶⁵⁵ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 132, Hno: 14834; XXIII, 184, Hno: 14916.

¹⁶⁵⁶ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 306, Hno: 15073.

¹⁶⁵⁷ Buhârî, Hiyel, 4.

benim. Rasûlullah döneminde mut'a yapardık." demiştir.¹⁶⁵⁸ Başka bir rivayette, "Hz. Ömer (r.a.), Amr b. Hürays hakkında mut'ayı yasaklayıncaya kadar, bir miktar hurma ve un karşılığında, Rasûlullah ve Ebû Bekir döneminde mut'a nikâhı yaptıklarını" söylemiştir.¹⁶⁵⁹

Hz. Ali, "Rasûlullah (s.a.s.), Hayber'de mut'a nikâhını ve ehl-i eşek etini yemeyi yasakladı." demektedir.¹⁶⁶⁰ Öyle anlaşılıyor ki, Hayber'de yasaklanan bu nikâha Evtâs yılında birkaç gün cevâz verilmiştir.¹⁶⁶¹ Nitekim Câbir b. Abdullah (r.a.); "Bir seferdeyken Rasûlullah'ın (s.a.v) elçisi gelerek; "Mut'a nikâhı yapmanıza izin verildi." dedi"¹⁶⁶² demektedir. Bu rivayet, ilk dönemde serbest bırakılıp sonradan yasaklanan mut'a nikâhına geçici bir süre tekrar izin verildiğini göstermektedir. Daha sonra Mekke'nin fethi sırasında ebediyen yasaklanmıştır¹⁶⁶³ Fakat Hz. Câbir'in bundan haberi olmamıştır. Nitekim Rasûlullah'ın bazı isimler koymayı tenzihen yasakladığını da işitmediği anlaşılmaktadır. Câbir, "Rasûlullah'ın (s.a.s.), "İnşallah yaşarsam, Bereket, Yesâr, Nâfi' -Râfi' ismini de söyledi mi bilmiyorum- isimlerini yasaklayacağım..." dediğini işittim. Fakat Rasûlullah (s.a.s.) bunları yasaklamadan vefat etti. Ömer (r.a.) yasaklamaya çalıştı. Sonra vazgeçti."¹⁶⁶⁴ demektedir. Oysa bu isimlerin yasaklandığını Semure b. Cundeb'in (r.a.) "Rasûlullah: "Çocuğuna, Rebâh, Yesâr, Efleh ve Nâfi' isimlerini verme." buyurdu."¹⁶⁶⁵ demesinden anlaşılmaktadır.

Kaynaklarda Hz. Câbir'in talebesi İbn Cüreyc'in de mut'a nikâhına cevaz verdiği ve bu görüşünü, Câbir b. Abdullah'ın Hz. Peygamber'den rivayet ettiği ileri sürülen bir hadisine dayandırdığı anlaşılmaktadır. Güvenilir hadis kaynaklarında yer almayan bu rivayete göre Resûl-i Ekrem, helâl olan üç birleşmeden söz ederken, bunlardan birinin müt'a nikâhıyla yapılan birleşme olduğunu söylemiştir. Zehebî, İbn Cüreyc'in müt'a

¹⁶⁵⁸ Ahmed, **Müsned**, XXII, 89, Hno: 14182.

¹⁶⁵⁹ Ahmed, **Müsned**, XXII, 89; Hno: 14479.

¹⁶⁶⁰ Buhari, Nikâh, 32; Meğâzî, 36; Hiyel, 4; Zebâih, 28.

¹⁶⁶¹ Ahmed, **Müsned**, XXVII, 84, Hno: 16552.

¹⁶⁶² Ahmed, **Müsned**, XXVII, 63, Hno: 16534; 16504; 16552.

¹⁶⁶³ Ahmed, **Müsned**, XXIV, 53, Hno: 15337.

¹⁶⁶⁴ Ahmed, **Müsned**, XXII, 454, Hno: 14606.

¹⁶⁶⁵ Muslim, Âdâb, 11.

nikâhına ruhsat verildiğine inandığını ve bu ruhsatı kullanarak birçok evlilik yaptığını rivayet eder.¹⁶⁶⁶

Câbir (r.a.), Hz. Ömer döneminde mut'a nikâhının mensuh olduğunu öğrenince,¹⁶⁶⁷ “*Rasûlullah (s.a.s.), bize mut'a nikâhını yasakladı. Bir daha ebediyen ona dönmeyeceğiz.*” demiştir. Hz. Alî'nin, İbn Abbâs'a “*Rasulullah (s.a.s.) Hayber'de mut'ayı ve ehli eşek etini yasakladı.*” demesi üzerine İbn Abbâs da daha önce savunduğu eski görüşünden vaz geçmiş ve arefe günü yüksek sesle, “*Herkes bilsin ki, laşe eti, kan ve domuz eti nasıl haram ise mut'a yapmak da öylece haramdır.*” demiştir. Hz. Ömer'in mut'ayı yasaklaması Rasûlullah'ın nehyi ile olmuştur. Nitekim Ebû Hureyre (r.a.) şöyle demiştir: “*Rasulullah (s.a.s.) nikâh ve boşamayı meşrulaştırmak suretiyle mut'ayı haram kıldı.*”¹⁶⁶⁸ Hz. Ali de ruhsatın mensuh olduğunu söylemiştir.¹⁶⁶⁹ Fikhî görüşlerini bab başlıklarında veren Buhârî, mut'an'ın neshedildiğini bâb başlığı olarak vermiştir.¹⁶⁷⁰

Hemen hemen her meselede tedrice yer veren İslam, Câhiliye nikâhı olan Mut'a nikâhını da bidayette yasaklamamış, ruhsat tanımıştır. Sonradan yasaklanmış ancak yasak herkes tarafından duyulmamıştır. Hz. Ömer zamanında yasak tamim edilmiş ve yasak üzerinde icma tahakkuk etmiştir. Ashâb'tan hiç kimse buna itiraz etmemiş, bil-icmâ' hepsi emre uymuştur.¹⁶⁷¹

Bidayette yasaktan haberleri olmadığı için, İbn Abbâs ve Câbir gibi bir kaç sahâbînin savunduğu mut'a nikahı, icma' ile yasaklanmasına rağmen Şî'a, Sünniliğe karşı yürüttüğü taassuptan dolayı mut'a nikahını caiz göremeye devam etmiştir. Oysa mut'a nikâhının haram kılındığına dair Hz. Ali'nin beyanı, Şî'anın kitaplarında da yer alır.¹⁶⁷² Ne acıdır ki, hesaplarına gelmediği için bunu da takiyyeye hamlederler.¹⁶⁷³

¹⁶⁶⁶ İsmail Cerrahoğlu, “İbn Cüreyc”, **DİA**, XIX, 405.

¹⁶⁶⁷ Ahmed, **Müsned**, XXII, 169, Hno: 14268.

¹⁶⁶⁸ İbn Hibbân, **Sahîh**, Thk. Şuayb el-Arnâvut, (I-XVIII), Müessesetu'r-risâle, Beyrut 1414/1993, IX, 456.

¹⁶⁶⁹ Buhârî, Nikâh, 31.

¹⁶⁷⁰ Buhârî, Nikâh, 31. Bab.

¹⁶⁷¹ Daha detaylı bilgi için, Bkz. İbrahim Canan, **Namus Fitnesi Mut'a nikâhı**, Işık Yayınları, İstanbul, 2014.

¹⁶⁷² Tûsî, **İstibsâr**, III, 142; Tûsî, **Tehzîbu'l-Ahkâm**, VII, 251.

¹⁶⁷³ Tûsî, **İstibsâr**, III, 142.

11.2. Deccâl

Deccal'in çıkması ve İsa'nın nuzülü hakkındaki kıssaların geçtiği birçok rivayet, Câbir'den gelmiştir.¹⁶⁷⁴ Câbir (r.a.), Hz. Ömer'in Rasûlullah'ın (s.a.s.) huzurunda İbn Sayyâd'ın Deccal olduğunu söylediğini ve Rasûlullah'ın bir şey demediğini delil göstererek İbn Sayyâd'ın Deccal olduğunu ve Harre günü ortadan kaybolduğunu söylemiştir.¹⁶⁷⁵

İbn Hacer, İsa'nın (a.s.) Deccâl'i öldüreceğini aktardıktan sonra şöyle demektedir: "Bazı Hâriciler, Mu'tezile ve Cehmiyye sahih hadisleri reddederek Deccâl'in varlığını inkâr etmişlerdir."¹⁶⁷⁶ Nevevî de İsa'nın (a.s.) Deccâl'i öldüreceği bilgisini aktardıktan sonra, bunun Ehl-i Sünnet'in görüşü olduğunu zikretmiştir.¹⁶⁷⁷ Ehl-i Sünnet, Hz. İsa'nın ref' edildiğini ve kıyametin büyük alametlerinden biri olarak yeryüzüne ineceği görüşündedir. Aralarında İbn Kesîr ve Âlûsî'nin de bulunduğu bir kısım âlimler, Hz. İsa'nın ineceğinden bahseden hadislerin manevi mütevatir derecesinde olduğu görüşündedirler. Bu hadisler, Ebû Hureyre, Câbir b. Abdullah, Huzeyfe b. Esîd (Üseyd) el-Yemânî, (radiyallahuanhum) gibi sahâbilerden nakledilmiş,¹⁶⁷⁸ Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce gibi büyük hadis âlimleri tarafından kaydedilmişlerdir.¹⁶⁷⁹

Bu rivayetleri delil alan İslam âlimlerine göre, "Hz. İsa, ruh ve cesediyle birlikte semaya yükseltilmiştir ve halen sağdır. Kıyamete yakın yeryüzüne inerek, Deccâl'i öldürecek, onun fikr-i küfrîsini, Mehdî ile işbirliği yaparak ortadan kaldıracaktır."¹⁶⁸⁰

Hz. Muhammed'in bir görevinin de Kur'an ayetlerini beyân etmek olduğunu görmezden gelen bir kısım yazarlar ise, bu gibi rivayetlerin Hristiyan kültürünün izlerini taşıyan Mesîhiyyât türü nakiller olduğunu söylemişlerdir.¹⁶⁸¹ Hâlbuki ki bu mevzuda varid olan sahîh hadisler görmezden gelinemez. Mesîhiyyâta benzerlik, sahih haberlerin sıhhatini

¹⁶⁷⁴ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 63, Hno: 14720; XXIII, 210-212, Hno: 14954; XXIII, 213-214, Hno: 14955; XXIII, 334-335, Hno: 15127.

¹⁶⁷⁵ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 210-212, Hno: 14954; Şezeratu'z-Zeheb, I, 22.

¹⁶⁷⁶ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, XIII, 105.

¹⁶⁷⁷ Nevevî, **Şerhu Müslim**, XVIII, 58.

¹⁶⁷⁸ Muhammed Enverşah el-Keşmirî, **et-Tesrîh bimâ Tevâtere fî Nuzûli'l-Mesîh**, s. 91-270.

¹⁶⁷⁹ Ali Osman Ateş, **Ehli Sünnet ve Şî'a'nın Delil Olarak Aldığı Bazı Hadisler**, Beyan Yay. İst. 1996, s. 25-26.

¹⁶⁸⁰ İbrahim Canan, **Kutûb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi**, (I-XVIII), Ankara 1988-1994, XIII, 362.

¹⁶⁸¹ Mahmud Ebû Reyve, **Muhammedî Sünnetin Aydınlatılması**, (Edvâ' Ale's-Sünneti'l-Muhammediye), Terc. Muharrem Tan, İstanbul 1988, s. 191-192; Ethem Ruhi Fiğlalı, **Kâdiyânîlik**, İzmir 1986, s. 8-9; Hüseyin Atay, **Kur'an'a Göre Araştırmalar**, I, 2. Baskı, Ankara 1993, s. 50-51.

etkilemeyeceği gibi hadislerin sıhhati için Mesîhîyyâta benzemeyecek diye bir şey de söz konusu değildir. Sahîh hadisler karşısında yanlış tavırlar içinde olmaktan sakınmak gerekir. Yoksa bir hadise sahîh demenin bir anlamı kalmaz.

Câbir b. Abdullah (r.a.) birçok hadis gibi Deccâl konusundaki sahîh hadisleri de tevil yoluna gitmemiştir. Çünkü bir lafzı asli manasından alıp taşıdığı muhtemel manalardan birine hamletmek için bir delile dayandırmak gerekir. Ayrıca anlamı kapalı olmayan muhkem lafızlar te'vil edilemez.¹⁶⁸² Hz. Câbir (r.a.), muhtemelen Deccâl ile ilgili hadisleri te'vil etmek için yeterli bir delil bulamadığından zahiri mana vermeyi uygun görmüştür. Bunda da yadırganacak bir durum yoktur.

11.3. Azab'ın Ebediliği

Ahirette kâfirlere uygulanacak azabın ebediliği konusunda da farklı görüşler ortaya atılmıştır. Ehl-i Sünnet'in çoğunluğu ile Mu'tezile, Şî'a ve Hâricîlerin benimsediği görüşe göre ahirette kâfirlere uygulanacak olan azap ebedîdir.

Yusuf Şevki Yavuz'a göre, Câbir b. Abdullah'ın (r.a.) da aralarında olduğu bir grup sahâbî, söz konusu azabın uzun asırlar devam ettikten sonra bir gün sona ereceği görüşünü savunmuşlardır. Yavuz'un naklettiğine göre Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Amr, Ebû Hureyre ve Ebû Saîd el-Hudrî gibi meşhur sahabîler de bu görüştedirler. Tâbiünden Abd b. Humeyd, Şa'bî ve İshak b. Râhûye'nin dâhil olduğu selef âlimlerinden başka Cehm b. Safvân, Ebü'l-Hüzeyl el-Allâf ve bazı Şîi fırkalarla Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cevziyye, İbnü'l-Vezîr ve İsmail Hakkı İzmirli gibi önemli bir grup âlim daha bu görüşün savunucuları arasındadır.¹⁶⁸³ Hz. Câbir'in böyle bir görüşte olduğuna dair bir bilgiye rastlamadığımızı burada belirtmek isteriz.

11.4. Rukye

Sözlükte “yukarı çıkmak; okuyup üfleyerek tedavi etmek” manalarındaki rukye (raky, rukıyy) kelimesi terim olarak, “Şifa veya korunma amacıyla Kur'an'dan bir bölümü, ilâhî isim ve sıfatları yahut bir duayı okuyup üflemek,” anlamında masdar ve “üfürük,

¹⁶⁸² Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, “Te'vil”, **DİA**, yıl: 2012, cilt: 41, s. 27-28.

¹⁶⁸³ Yusuf Şevki Yavuz, “Azap”, **DİA**, IV, 305.

nazarlık, muska” anlamında isim olarak kullanılır. Bu duaların kâğıt üzerine yazılıp taşınan şekline “muska” denir.

Rukye ve muskacılık Cahiliye Araplarında uygulanmaktaydı. Cahiliye Arapları, gizli güçlerin etkilerini yok etmek ve nazardan korunmak amacıyla boyunlarında “nüfre, temîme, nüşre, azâim, ta’vîz (ûze), tevele” gibi adlar taşıyan muskalar taşıyor, hastaların başını veya ağrıyan organını tutarak okuyup üfleyen kâhin ve büyücülerin sıhhat verdiklerine inanıyorlardı. ¹⁶⁸⁴ Câhiz, rukyenin kısımlarının olduğunu söylemiş ve bu kısımları *el-Heyevân* adlı meşhur kitabında açıklamıştır. ¹⁶⁸⁵

Sahîh-i Müslim’de yer alan rivayetlerden, rukyenin hükmünü öğrenmek üzere Rasûlullah’a başvuran Câbir b. Abdullah’ın dayısının, eskiden beri bu işi yaptığı anlaşılmaktadır. ¹⁶⁸⁶ Câbir şöyle demektedir: “Dayım akrep sokması için rukye yapardı. Rasûlullah rukye yapmayı yasakladığında dayım gelip: *Ey Allah’ın Elçisi, Siz, rukye yapmayı yasakladınız, ben ise akrep sokmalarına karşı rukye yapıyordum (ne buyurursunuz?)* dedi. Rasûlullah: *“Her kim kardeşine faydalı olabilirse olsun.”* ¹⁶⁸⁷ buyurdu. Diğer bir rivayette, Rukyenin yasaklanması üzerine ‘Amr b. Hazm ailesi, Rasûlullah’a gelerek akrep sokmalarına karşı nasıl rukye yaptıklarını Rasûlullah’a anlatıp arzettiler, Rasûlullah (s.a.s.) yaptıkları işi görünce: *“Yaptığınız şeyde bir beis yoktur. Her kim kardeşine faydalı olabilirse olsun.”* buyurdular. ¹⁶⁸⁸

Gerek Câbir’den gelen rivayet, gerekse dayısının rukye işi ile ilgilendiği ¹⁶⁸⁹ nazar-ı dikkate alınır, rukye’nin caiz olduğu söylenecektir. Câbir (r.a.) rukye ile ilgili bir hadiseyi şöyle anlatmaktadır: *“Rasûlullah ile otururken bizden birini akrep soktu. Birisi ‘Ya Rasûlullah, ben buna rukye yapayım mı?’ diye sordu. Hz. Peygamber ‘Sizden her kimin kardeşine bir menfaat sağlamaya gücü yeterse onu yapsın!’* buyurdu.” ¹⁶⁹⁰ Ancak başka rivayetlerde *“Her kim dağlama yaparsa, ya da rukye yaparsa tevekkül dışına çıkmış olur.”* ¹⁶⁹¹ *“Rasûlullah, rukyeden nehyetti.”* ¹⁶⁹² denilerek rukye işi yasaklanmıştır.

¹⁶⁸⁴ İlyas Çelebi, “Rukye”, **DİA**, İstanbul 2008, XXXV, 219-222.

¹⁶⁸⁵ el-Câhiz, **el-Heyevân**, Mektebetü'l-Câhiz, Mısır 1950, IV, 184-187.

¹⁶⁸⁶ İlyas Çelebi, “Rukye”, **DİA**, XXXV, 220; Bkz. Muslim, “Selâm”, 60-64.

¹⁶⁸⁷ Ahmed, **Müsned**, XXII, 36, Hno: 14231.

¹⁶⁸⁸ Ahmed, **Müsned**, XXII, 279, Hno: 14382.

¹⁶⁸⁹ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 395, Hno: 15234.

¹⁶⁹⁰ Muslim, Selem, 61.

¹⁶⁹¹ Ahmed, **Müsned**, XXX, 116, Hno: 18180.

Burada birbiriyle muarız iki sahîh hadis vardır. İkisi de sahîh olduğuna göre cem' ve telîf yoluna gidilmelidir. O halde şu söylenebilir. Rasûlullah (s.a.s.), bir kısım rukyeye cevaz vermiş bir kısmını ise yasaklamıştır. Nitekim Hz. Peygamber, nazar, akrep ve yılan ısırması gibi hallerde rukyeye izin vermiştir.¹⁶⁹³ Bir hadisinde, “*Nazar, akrep ve yılan sokması gibi haller dışında rukye yapılmamalıdır.*” buyurması bunun delilidir.¹⁶⁹⁴ Nehyedilen rukye ise bunların dışında kalan ve Hakîm et-Tirmizî'nin de işaret ettiği gibi, yılan ve cinlerle yapılan rukyedir. Böyle yapanlar bu metodu Hindistan'dan almışlardır. Rasûlullah bunun şirke karışmasından endişelenmiştir.¹⁶⁹⁵ Bu rukye Allah'a dayanılmadan, tam aksine Allah ve Kur'an dışındaki şeylere dayanılarak yapılan rukyedir.¹⁶⁹⁶ Nitekim 'Avf b. Mâlik şöyle demektedir: “Biz Cahiliye döneminde rukye yapardık. Rasûlullah'a “Rukye yapmamızı nasıl karşılırsın?” diye sorduk. O, şöyle buyurdu: *Bana yaptığınız rukyeleri gösterin. Şirke kaçmadıkça rukye yapmanızda bir beis yoktur.*”¹⁶⁹⁷ Yine Rasûlullah'ın şöyle buyurduğu rivayet edilir: “*Rukyenin şirke en yakını yılan ve cinlerle yapılan rukyedir.*”¹⁶⁹⁸ Şeytanların isimleriyle ya da bilinmeyen bazı kelimelerle yapılan rukyelerden menedilmiştir. Nitekim Câbir (r.a.) de ‘*Rasûlullah'a (rukyenin bir çeşidi olan) “neşre” soruldu. Rasûlullah (s.a.s.) “O, şeytan amelindedir.”* buyurdu demektedir.¹⁶⁹⁹

Ancak Allah'ın kelamıyla ya da maruf ve mesûr dualarla yapılan rukyede bir beis olmadığı, yine Câbir'in rivayet ettiği hadisten anlaşılmaktadır. Çünkü bu, şifa dilemek, bereket ummak ve hayra yormak cinsindedir. Ebû Zübeyr, Câbir'in şöyle dediğini nakletmiştir: “Yılanın soktuğu bir kadına rukye yapması için Amr b. Hazm, Medine'ye çağrıldı fakat gelmedi. Durumu Rasûlullah'a haber verdiler. Rasûlullah 'Amr'ı çağırdı. ‘Amr, *Ey Allah'ın Resulü, Sen rukye yapmayı yasakladın.*” dedi. Rasûlullah, *Rukyelerini bana bir oku!*” buyurdu. ‘Amr, okuyunca, Rasûlullah *Bunları okumanda bir beis yoktur, bunlar ancak sağlam ahdlerdir. Onlarla rukye yap!*” buyurdu.¹⁷⁰⁰

¹⁶⁹² Muslim, Selem, 43, 62; İbn Mâce, Tıbb, 34.

¹⁶⁹³ Tirmizî, Tıbb, 15; Ahmed, **Müsned**, XIX, 299, Hno: 12282; Diyâuddîn el-Makdisî, **el-Amrâd ve'l-Keffârât, ve't-Tıbb ve'r-Rukiyyât**, s. 227-228.

¹⁶⁹⁴ Tirmizî, Tıbb, 15.

¹⁶⁹⁵ Hakîm et-Tirmizî, **el-Menhiyyât**, Mektebetu'l-Kur'an, Kâhire tsz., s. 62.

¹⁶⁹⁶ Yavuz Köktaş, **Günümüz Hadis Tartışmaları**, s. 433.

¹⁶⁹⁷ Diyâuddîn el-Makdisî, **el-Amrâd ve'l-Keffârât, ve't-Tıbb ve'r-Rukiyyât**, s. 219.

¹⁶⁹⁸ Abdurrezzâk, **Musannef**, Hno: 19776.

¹⁶⁹⁹ Ahmed, **Müsned**, XXII, 40, Hno: 14135.

¹⁷⁰⁰ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 395, Hno: 15235.

Rukyenin cevazına dair başka sahâbîlerden gelen rivayetler de değerlendirildiğinde¹⁷⁰¹ nehyin şer'î olmayan ifadelerle alakalı olduğu anlaşılakta¹⁷⁰² ve bu anlamda Câbir'in de rukyeyi caiz görenlerden biri olduğu anlaşılmaktadır.

12. Hz. CÂBİR'E YAPILAN TENKİTLER

Câbir b. Abdullah'a (r.a.) yönelik ilk tenkidler, sahâbîlere yaptığı tenkidleriyle bilinen Hz. Aişe'den gelmiştir. Hz. Aişe dışında Hz. Câbir'e yönelik herhangi bir sahâbînin tenkid ya da istidrakine rastlamadık. Dolayısıyla Hz. Câbir'e yöneltilen tenkidler yok denecek kadar azdır. Ancak konunun daha iyi anlaşılması babında Hz. Aişe'nin, Mu'tezile'nin ve Said b. Müseyyeb'in söz ve görüşlerine yer verilecektir.

Mu'tezile'nin kendi i'tikâdına muhalif tüm rivayetleri, tenkid ettiği ya da zorlama yorumlara gittiği malumdur. Bu bağlamda Hz. Câbir'in de bazı rivayetleri Mu'tezile'nin görüşleriyle uyuşmamaktadır. Mu'tezile'nin Hz. Câbir hakkındaki görüşlerine geçmeden önce, Hz. Aişe'nin istidrakleri ile Sa'îd b. Müseyyeb'in görüşlerine yer verilecektir.

12.1. Hz. Aişe'nin İstidrâkleri

Sahâbîler her ne kadar hadis rivayet ederken hata etmemek için titiz ve dikkatli davranmışlarsa da beşer olmalarının bir gereği olarak, onlardan da bazı hatalar sadır olmuştur.

Hz. Peygamber hayatta iken muhtemel hataları kendisi düzeltiyordu. Hz. Peygamber'in vefatından sonra artık durum çok farklı idi. Nifâk ve irtidat hareketleri baş göstermiş ve sükûnet kaybolmuştur. İslam'ın geleceği açısından son derece kritik olan bu dönemde devlet idaresini üstlenen Hz. Ebû Bekir (ö. 13) ve Hz. Ömer (ö. 23), Peygamber'den nakledilen rivayetlerin güvenilirliğini sorgulamak/tevsik etmek amacıyla, tenkid faaliyetine büyük ehemmiyet vermişlerdir.¹⁷⁰³ Bu bağlamda haberleri kabul etmede ihtiyatlı davranan ilk sahâbî Hz. Ebû Bekir olmuştur.¹⁷⁰⁴ Kendisi de, sırf hataya düşme

¹⁷⁰¹ Buhârî, İcâre, 16; Tıbb, 33; Muslim, Selem, 65, 66; Ebû Dâvud, Buyû', 37; Tirmizî, Tıbb, 20; İbn Mâce, Ticâret, 7.

¹⁷⁰² Geniş bilgi için bkz. Veli Atmaca, **Hadislerde Rukye**, İstanbul 2010.

¹⁷⁰³ İbn Kuteybe, **Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs**, s. 90; Osman Güner, **Ebû Hüreyre'nin Hadisçiliğine Yönelik Eleştiriler**, s. 12.

¹⁷⁰⁴ Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman, **Tezkiretü'l-Hüffâz**, (I-IV), Thk. Zekeriyâ 'Umeyrât, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1419/1998, I, 9.

endişesiyle az sayıda rivayeti tercih etmiş,¹⁷⁰⁵ diğer sahâbeden de ihtilafa sebep olacak hadisleri rivayet etmekten kaçınmalarını ve hadis rivayetinde ihtiyatlı olmalarını istemiştir.¹⁷⁰⁶ Câbir b. Abdullah (r.a.) gibi birçok âlim sahâbî bu tedbirlere riayet etmiş, hadis rivayetine ve fetva vermeye ancak Hz. Osman'ın vefatından sonra kendilerini vermişlerdir. Farkında olmadan düştükleri hatalar ise arkadaşları olan diğer sahâbiler tarafından düzeltilmek suretiyle giderilmiştir.

Sahâbîler'den sadır olan hata ve noksanlıkları düzeltmeleriyle akla gelen ilk sahâbe Hz. Aişe'dir. O, birçok sahâbîyi unutma, yanılma, yanlış anlama veya eksik ezberlemeden kaynaklanan çeşitli hataları dolayısıyla tenkîd etmiştir. Bunlar arasında Hz. Ömer, İbn Abbâs, İbn Ömer, Abdullah b. Amr b. el-‘Âs, Ebû Hureyre, Ebû Sa‘îd el-Hudrî, Abdullah b. Mes‘ûd, Ebû Musâ el-Eş‘arî, Zeyd b. Sâbit, Ebu'd-Derdâ, Fâtıma bint Kays, Urve b. Zübeyr ve Câbir b. Abdullah gibi sahâbenin gözdeleri, fakihleri ve hadis rivayetinde önde gelenleri da vardır.¹⁷⁰⁷ Bu durum, Hz. Âişe'nin tenkidçi tavrının belirli sahâbîlere has olmadığını, rivayetlerinde ve anlayışlarında hata gördüğü bütün sahâbeye karşı olduğunu göstermektedir.¹⁷⁰⁸

Aslında Hz. Âişe'nin Hz. Câbir'e ve rivayetlerine yaptığı istidrâkleri yok denecek kadar azdır. Hz. Âişe'nin sahâbeye tenkitlerini bir kitapta cem' eden ez-Zerkeşî'nin (ö. 794) tespitlerine göre, Hz. ‘Âişe'nin tenkid ettiği sahâbîler ve tenkid edilen rivayetleri şu şekildedir:¹⁷⁰⁹

S.No:	Sahâbî:	Hz. Aişe'nin İstidrâkleri
1	Ebû Hureyre	11
2	İbn Ömer	10
3	Hz. Ömer	8
4	İbn Abbâs	8
5	Ebû Sa‘îd el-Hudrî	2
6	Abdullah b. Zübeyr	2
7	Câbir b. Abdullah	2
8	Abdullah b. ‘Amr b. ‘Âs	1

¹⁷⁰⁵ İbn Kuteybe, **Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs**, s. 90.

¹⁷⁰⁶ Zehabî, **Tezkiretü'l-Hüffâz**, I, 9.

¹⁷⁰⁷ Bkz. ez-Zerkeşî, **el-İcâbe**, s. 57 vd.

¹⁷⁰⁸ Osman Güner, **Ebû Hureyre'nin Hadisçiliğine Yönelik Eleştiriler**, s. 94-95.

¹⁷⁰⁹ Bkz. ez-Zerkeşî, **el-İcâbe**, s. 57 vd.

9	İbn Mes'ûd	1
10	Ebû Mûsâ el-Eş'arî	1
11	Zeyd b. Sâbit	1
12	'Urve b. Zübeyr	1
	Toplam:	48

Hz. 'Âişe'nin tenkid ettiği hadislerin adedi, rivayet edilen hadislere oranlandığında oldukça az olduğu yukarıdaki tablodan anlaşılmaktadır. Tenkide uğrayan hadislerin sayısının bu kadar az olması, sahâbe zabtının ne kadar güçlü olduğunu da ortaya koymaktadır. Muksirûn'dan biri olan Enes b. Mâlik (r.a.), Aişe (r.a.) tarafından hiç tenkid edilmemiş, birçok sahâbînin de sadece 1-2 rivayeti tenkid edilmiştir. İki'den fazla rivayeti tenkid edilen sahâbî sayısı ise sadece 4'tür. Tenkid edilen hadisler genellikle unutma, hata etme, yanlışlık veya eksik ezberleme gibi beşerî zaafardan kaynaklanmış, bir kısmı da farklı anlama veya rivayet edilen tüm hadislerden haberdar olmama gibi nedenlerden kaynaklanmıştır.

Hz. Aişe'nin eksik rivayet ettiği için tenkid ettiği Ebû Hureyre'ye (r.a.) ait bir rivayet, Câbir b. Abdullah (r.a.) tarafından tam rivayet edilmek suretiyle sıkıntı giderilmiştir. Ebû Hureyre'nin rivayetine göre Hz. Peygamber; *'Bir adamın karnının, kendisini kemiren irinle dolu olması, Şîrle dolu olmasından daha iyidir.'* buyurmuştur. Hz. Aişe, *'Ebu Hureyre hadisi iyi ezberlememiştir.'* diyerek karşı çıkmıştır.¹⁷¹⁰ Câbir b. Abdullah ise hadisi tam hifzetmiş ve şöyle rivayet etmiştir: *'Bir adamın karnının kendisini kemiren irinle dolu olması, beni hicveden Şîrle dolu olmasından daha iyidir.'*¹⁷¹¹

Câbir b. Abdullah (r.a.), Ebû Sa'îd el-Hudrî ve Abdullah b. Zübeyr gibi sadece iki rivayeti Hz. 'Âişe tarafından tenkid edilen sahâbîlerdendir. İleride görüleceği gibi bunlardan birisi Hz. Câbir'in menesûh olduğunu bilmediği bir hadisle ilgili iken diğeri ise işitmediği bir hadisle ilgilidir. Söz konusu iki rivayet ile Hz. Aişe'nin bu iki rivayete yaptığı tenkidleri şöyledir:¹⁷¹²

¹⁷¹⁰ Zerkeşi, *el-İcâbe*, s. 112.

¹⁷¹¹ İbn Hacer, *Metâlibu'l-Aliyye*, II, 401, r. 2577; Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadis'in Anlaşılmasında Metodoloji Sorunu*, s. 217.

¹⁷¹² ez-Zerkeşi, *el-İcâbe*, s. 143.

Birincisi:

Ya'kûb b. Süfyân el-Fesevî'den rivayet edilmiştir. O dedi ki; Muhammed b. Musaffâ bize anlattı ve dedi; Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân el-Ensârî bize anlattı ve dedi ki; 'Osmân b. 'Atâ b. Ebî Hehâr/Hemâd/Mehâr bize anlattı. O da Ebî Süleymân b. Abdurrahman'dan rivayet etti. Ebî Süleymân b. Abdurrahman dedi ki; Hz. 'Âişe'nin yanına giderek; *"Anneciğim, Câbir b. Abdullah, eğer '(cimâ'da) menî gelirse, boy abdesti gerekir."*¹⁷¹³ diyor dedim. Hz. 'Âişe: *"O (böyle söylemekle) hata etmiştir. Câbir, Rasûlullah'ı benden daha mı iyi bilecek? Rasûlullah: 'Erkeğin sünnet yeri, kadının sünnet yerini geçti mi mutlaka gusül gerekir'"*¹⁷¹⁴ buyurdu dedi. Hz. 'Âişe devamla: *"Recim cezasını gerektiren cima', nasıl olur da guslü gerektirmez"* dedi.¹⁷¹⁵ Aslında Hz. Câbir'in rivayet ettiği hadis, Ebû Saîd el-Hudrî'nin Rasûlullah'ın *"Su (gusül), sudan (meni) dolayıdır,"* buyurduğu ve Ebû Seleme'den naklettiği hadistir. Ayrıca Ubey b. Ka'b de aynı hadisi farklı lafızlarla Hz. Peygamber'den rivayet etmiştir.¹⁷¹⁶ Yani Câbir b. Abdullah, fetvasını rivayet ettiği *"Su (gusul), sudan (meni) dolayıdır,"* hadisine istinaden vermiş ve ister cima' olsun isterse olmasın, guslün ancak meninin inzaliyle vacib olacağını ifade etmiştir. Hz. Aişe ise: *"Sünnet kısmı, sünnet kısmını geçtiği zaman gusül gerekir."*¹⁷¹⁷ hadisini delil getirerek, bunu kabul etmemiş ve Câbir'in hata ettiğini söylemiştir. Hz. Aişe, *"Recim cezasını gerektiren cima', nasıl olur da guslü gerektirmez"* diyerek¹⁷¹⁸ de hadislerin diğer ifadeyle Sünnet'in Kur'an bütünlüğü içerisinde anlaşılması gerektiğinin de öncülüğünü yapmıştır. Ayrıca Sünnet'i de kendi bütünlüğü içinde, konu hakkındaki tüm hadisleri ve Rasûlullah'ın bunları hayata yansıtma biçimini de dikkate alarak anlamak gerektiği hususunu hatırlatmıştır.

Öyle anlaşılıyor ki, Câbir (r.a.), gusül hakkındaki son hükümden habersiz idi. Hz. Aişe de gusül ile ilgili ilk hükümden bihaber idi. Çünkü Hz. Aişe'nin tenkid ettiği rivayet, yalnız Câbir'den mervî değildir. Rivayet, İmam Malik'in *Muvatta'*sında Abdullah b. Ömer

¹⁷¹³ Hadis, "الماء من الماء" şeklindedir. Birebir tercümesi "**su, su sebebiyledir**" şeklindedir. Buradaki birinci su boy abdestindeki kullanılan suyu, ikinci su, cimâ' sonucunda akan meniyi ifade etmektedir.

¹⁷¹⁴ Hadisin sadece bu kısmı için bkz. Mâlik, *Muvattâ*, Tahâret, 143, 145,

¹⁷¹⁵ ez-Zerkeşi, *el-İcâbe*, s. 143.

¹⁷¹⁶ Müslim, 3 Hayz 21; Ebû Davud, Tahâre, 82.

¹⁷¹⁷ Buhârî, 5; Gusul, 28; Müslim, 3 Hayz, 21; Ebû Davud, Tahâre, 83, Tirmizî, Tahâre 80, İbn Mâce, Tahâre, 111; Nesâî, Tahâre, 129.

¹⁷¹⁸ ez-Zerkeşi, *el-İcâbe*, s. 143.

tarafından da rivayet edilmiştir.¹⁷¹⁹ Bu hükmün İslam'ın ilk yıllarında konduğunu, sonradan neshedildiğini Ubey b. Ka'b beyan etmiştir. Ebû Davud'da geçen rivayetlere göre Ubey b. Ka'b şöyle demiştir: “Rasûlullah (s.a.), giysinin azlığından dolayı İslâm'ın başlangıcında bir ruhsat olarak “*Su (gusül), sudan (meni) dolaydır.*” buyurdu, sonra guslü emredip, önceki hükmü yasakladı.¹⁷²⁰ en-Nevevî de, ümmetin, inzâl vâki olmasa bile cimâ' ile guslün vucûbunda ittifak ettiğini, sahâbeden bir grubun inzal vaki olmadıkça guslün gerekmeceği görüşüne sahip olduğunu, fakat daha sonra onlardan bir kısmının bu görüşten geri döndüğünü belirtmektedir. Sahabenin çoğunluğu, “*Su (gusül), sudan (meni) dolaydır,*” hadisinin inzal vaki olmaksızın cimâ' sebebiyle guslün gerektiği ile ilgili hadisle neshedildiği görüşünü savunmuştur.¹⁷²¹ el-İdlibî ise İslam'ın başlangıcında ruhsat olarak kabul edilen bu hükmün daha sonra neshedildiğini, sahâbeden bazısının söz konusu nesh olayını bilmedikleri için “*Su (gusül), sudan (meni) dolaydır.*” hükmünü uyguladıklarını ifade etmektedir.¹⁷²²

Netice itibariyle Hz. Aişe, aynı çatı altında Rasûlullah'la uzun süre beraber olduğu için aile hayatı ile ilgili olan bu konudaki son hükmü daha iyi bileceği bir gerçektir. Nitekim “*Rasûlullah'ın benden daha mı iyi biliyor.*” ifadesi bunu göstermektedir. Câbir b. Abdullah'ın konu ile ilgili son hükümden habersiz olduğu için, ilk hükümlerle amel ediyor olması, Hz. Aişe (r.a.) tarafından bir hata olarak görülmüş ve tashih edilmiştir.

İkincisi:

Hz. Aişe'nin Câbir'i tenkid ettiği ikinci rivayet şöyledir:

Tebrânî, *Mu'cemü'l-Evsat*'ında der ki; Muhammed b. Nasr el-Hemedânî, Müslim b. Yahya et-Tâî'den, o Süveyd b. Abdulazîz'den, o Nûh b. Zekvân'dan, o da Yahya b. Ebî Kesîr'den, o Ebî Zinâd'tan, Ebî Zinâd Gâlib'ten o da, Câbir b. Abdullah'tan rivayet etti. O şöyle demektedir: “ ‘Âişe'nin yanına vardım. Üzerinde eskimiş, yamalı bir elbise vardı. Ona; ‘*Şu (eskimiş yamalı) elbiseyi keşke giymesen!*’ dedim. Hz. Aişe: *Rasûlullah (s.a.s.); ‘Bana kavuşmak seni sevindirecekse, bir elbiseyi (eskitip) yamalamadan çıkarıp atma, bir*

¹⁷¹⁹ Malik, Tahâre, 18.

¹⁷²⁰ Ebû Davud, Tahâre, 82.

¹⁷²¹ en-Nevevî, a.g.e, IV, 36.

¹⁷²² el-İdlibî, *Menhecû Nakdi'l-Metn 'inde Ulemâi'l-Hadîsi'n-Nebevî, Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde*, Byy 1983, s. 129.

aylık yiyeceği de stoklama.’ dedi. Ben de -İnaşaallâh- ona kavuşuncaya kadar bana emrettiklerini yapmakta kararlıyım” dedi.¹⁷²³

Câbir b. Abdullah’ın Hz. ‘Âişe’den gelen bu rivayeti, sadece bu isnâdla gelmiştir. Taberânî, rivayetinde teferrüd eden,¹⁷²⁴ senedindeki Süveyd b. Abdulazîz’in (ö.194), metrûku’l-hadîs, leyse bi şey’in, leyyinun fi’l-hadîs, fi hadîsihi nazarun gibi ifadelerle cerh edilen zayıf bir râvî olduğunu ifade etmiştir.¹⁷²⁵ Buhârî (ö.256) de rivayeti alınmaz demiştir.¹⁷²⁶

Tirmizî (ö.279), bu manada bir rivayetin Sâlih b. Hassân’ın ‘Urve’den, onun da ‘Âişe’den rivayetiyle geldiğini söyler. Rivayete göre Hz. ‘Âişe: “Rasûlullah (s.a.s.): *Bana kavuşmak istiyorsan, yolcunun azığı kadar azıkla yetin. Zenginlerle oturmaktan uzak dur, bir elbiseyi de yalamadan, giymekten vaz geçme.*’ buyurdu¹⁷²⁷ demiştir.

Tirmizî, bu hadisin garîb olduğunu ve sadece Sâlih b. Hassân’dan geldiğini, Sâlih b. Hassân’nın da ‘Münkerü’l-Hadîs’ bir râvî olduğunu işittiğini ifade etmiştir.¹⁷²⁸ İbn ‘Adiy, Sâlih b. Hassân’ı ‘leyse bişey’in’ ifadesiyle cerh etmiştir.¹⁷²⁹ Bunların yanında diğer cerh ve ta’dîl âlimleri de onun zayıf bir râvî olduğunda ittifak etmişlerdir.¹⁷³⁰ İbn Hibbân (ö.354) ise Sâlih b. Hassân’ın sikâlardan uydurma hadisler rivayet ettiğini söylemiştir.¹⁷³¹ Görüldüğü gibi Hz. Aişe’nin tenkidine maruz kalan bu rivayetin sıhhati tartışmalıdır. Sahîh olduğu farz edilse bile bu tenkid de birinci de olduğu gibi, Hz. Câbir’in bilmediği, Rasûlullah’ın Hz. Aişe’ye has söylediği bir hadisten kaynaklanmıştır.

Bunların dışında Hz. Aişe’nin tenkid ettiği Ebû Hureyre’nin bazı hadislerini, Hz. Câbir de rivayet etmiştir. Böylece Hz. Aişe’nin bu tenkidleri dolaylı da olsa Hz. Câbir’e de yönelmiş olmaktadır.

¹⁷²³ ez-Zerkeşî, **el-İcâbe**, s. 143.

¹⁷²⁴ Taberânî, **Mu’cemü’l-Avsat**, VII, 113.

¹⁷²⁵ İbn Ebî Hatim, **el-Cerhu ve’t-Ta’dîl**, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, (I-IX), Beyrut 1952/1372, s. 238-239; İbn Hacer, **Takrîbu’t-Tehzîb**, Thk. Muhammed ‘Avâme, Dâru’r-Raşîd, Süriye, 1991/1411, s. 260.

¹⁷²⁶ Buhârî, **ed-Du’afâu’s-Sağîr**, Dâru’l-Ma’rifa, Beyrut, 1986/1406, s. 57.

¹⁷²⁷ Tirmizî, **Libâs**, 38; İbn ‘Adiy, **el-Kâmil fi’d-Du’afâ**, IV, 52.

¹⁷²⁸ Tirmizî, **Libâs**, 38, (hadisin açıklamasına bakınız.).

¹⁷²⁹ İbn ‘Adiy, **el-Kâmil fi’d-Du’afâ**, Thk. Süheyl Zekkâr, Dâru’l-fikr, Beyrut, 1988/1409, IV, 51.

¹⁷³⁰ Zehebî, **Mizânü’l-İ’tidâl**, Thk. Alî Muhammed Becâvî, Dâru’l-Ma’rifa, Beyrut, 1406, II, 291; İbn Hacer, **Takrîbu’t-Tehzîb**, s. 271.

¹⁷³¹ İbn Hibbân, **el-Mecruhîn**, Thk. Mahmud İbrâhim Zayd, Dâru’l-Ma’rifa, Beyrut, 1992/1412, I, 367.

Misal olarak Hz. Aişe (r.a.) Ebû Hureyre'yi, şu hadisi rivayet ettiği için tenkid etmiştir: “Sizden biri uykudan uyandıığında, ellerini su kabına koymadan önce yıkasın. Çünkü ellerinin nerede gecelediğini bilemez.”¹⁷³² Ebu Reyze de Aişe'nin bu tenkidine dayanarak Ebû Hureyre'yi eleştirmiştir. Hâlbuki Buhârî, Muslim, Ebû Davûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'de yerini alan bu rivayet, sadece Ebû Hureyre'den mervî değil, aynı zamanda İbn Ömer, İbn Abbâs ve Câbir b. Abdullah'tan (r.a.) da rivayet olunmuştur. Bu itibarla Hz. Aişe bu rivayeti tenkid etmekte isabet etmemiştir.

Netice olarak, Hz. Aişe'nin birinci hadiste Câbir'e yönelttiği tenkidi, Câbir'in mensuh olan bir konudan habersiz olmasından kaynaklanmıştır. İkinci tenkide gelince, aslında önce Câbir'in Hz. Aişe'yi tenkid ettiği görülmektedir. Hz. Aişe (r.a.), Rasûlullah'ın kendisine özel söylediği bir hadisi Câbir'e hatırlatınca tenkidinden vaz geçmiştir. Hz. Aişe'nin bu tenkidleri dışında, herhangi bir sahâbînin Câbir'e yönelttiği tenkidlere rastlanmamaktadır. Bu da Hz. Câbir'in güçlü hıfzına ve ilminin enginliğine, fetvalarının yerindeliliğine ve fikhının derinliğine kâfi bir delildir.

12.2. Sa'îd b. Müseyyeb'in Tenkidi

Her yaşlı insanda olduğu gibi ileri yaşlarda Câbir b. Abdullah'ta da, zabt ile ilgili yanılma ve unutmama gibi durumların olması normaldir. Bu hususta, Câbir'i tenkid eden sadece Sa'îd b. Müseyyeb olmuştur. O da sadece bir rivayetiyle ilgilidir. Katâde der ki; Sa'îd b. Müseyyeb'e; “Bana ulaşan habere göre Câbir, (Bey'atürrıdvân'da) 1000 kişi olduklarını söylüyordu.” dedim. Sa'îd b. Müseyyeb, “Câbir unutmuştur. Onlar 1500 kişi idi.” dedi. Başka bir rivayette ise Katâde, Sa'îd b. Müseyyeb'in: “Câbir yanılmıştır, çünkü bana 1500 kişi olduklarını söyledi.” dediğini nakletmiştir.¹⁷³³

Katâde'nin Câbir'den semâ'mının olmadığını ifade etmiştik. Katâde'nin, ona nisbet ettiği bu bilgiyi nereden aldığını bilmiyoruz. Bu nedenle hatanın, Katâde'ye bilgiyi veren râvîden de kaynaklanmış olması muhtemeldir. Doğru olduğu farz edilse dahi bu, Hz. Câbir'in hıfzının azaldığını göstermez. Zira Hz. Câbir (r.a.), Hudeybiye'dekileri tek tek saymış değildir. Oradaki kalabalık sahâbe kitlesini, 1000 - 1500 arası bir sayıyla ifade etmiş olması pekâlâ normaldir.

¹⁷³² Mâlik, **Muvattâ**, Tahâret, 54; Buhârî, Vudû', 25; Muslim, Tahâret, 87; Nesâî, Tahâret, 1; Ebû Dâvûd, Tahâret, 49; İbn Mâce, Tahâret, 40;

¹⁷³³ Halife b. Hayyat, **Târîh**, s. 81, (Mektebetu'ş-Şâmîle).

12.3. Mu'tezile'nin Tenkitleri

Mu'tezile'nin Câbir b. Abdullah'ı direk hedef alan tenkidlerine rastlanmasa da, sahabeye yönelttikleri tenkidleri Hz. Câbir'i (r.a.) de içine almaktadır. Mu'tezile bilginleri, sahâbeyi kişilik, bilgi, akli düzey ve siyasî açıdan tenkit etmişlerdir. Onlar, muhaddislerin aksine bütün sahâbîleri adil kabul etmemişlerdir.

Mu'tezili âlimler içerisinde Nazzam (ö. 231), sahabeyi eleştirenlerin en önde gelenlerinden biridir. Hatta Hayyât (ö. 300), tenkit edilmesi gereken sahabileri adil kabul ettikleri için Ehl-i Hadis'i kınamıştır.

Mu'tezile, temel prensiplerinin aksine rivayette bulunan sahabileri eleştirmişlerdir. Misal olarak "kader" hakkındaki hadisi rivayet eden İbn Mes'ûd'u (r.a) yalancı olmakla itham edebilmişlerdir.¹⁷³⁴ Hâlbuki kaza ve kaderle ilgili rivayetler sadece İbn Mes'ûd'tan gelmiştir. Ashâb-ı kiramdan özellikle Abdullah b. Abbas (ö. 68), Abdullah b. Ömer (ö. 73), Câbir b. Abdullah (ö. 78) ve Vâsile b. el-Eska' (ö. 83) da kaza ve kader tartışmalarına karşı sahih hadislerle mücadele veren sahâbîlerdir.¹⁷³⁵ Bu açıdan bakıldığında Mu'tezile'nin İbn Mesud'a yönelik tenkidleri aynı konudaki hadisleri rivayet eden tüm sahâbîlerdir.

Mu'tezile, özellikle Cemel ve Sıffin olaylarına katılan sahabileri de tenkit etmiş ve iç savaşlara (fitne) katılan sahabilerin adaletinin tamamen kalktığını iddia etmişlerdir. Nitekim 'Amr b. Ubeyd (ö. 144), "*Ali, Osman, Talha ve Zübeyr bir nal bağı için dahi şahitlik etselerdi, şahitliklerini kabul etmezdim*" demiştir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Câbir b. Abdullah da, Hz. Ali (r.a.) yanında Sıffin savaşına katıldığından, Mu'tezile'ye göre adaletini kaybeden sahâbîlerden biridir.¹⁷³⁶

Mu'tezilenin bu tenkidi de yerinde değildir. Kur'an ve Sünnet ile adaletleri onaylanan sahâbeden herhangi birinin adaletinin kalktığını iddia etmek, Dinin asli kaynaklarıyla muhalif duruma düşmek olur ki bu çok tehlikelidir. Allah ve O'nun elçisi bir konuda hüküm verdiklerinde, Müslümanın itirazsız kabul etmesi iman gereğidir.¹⁷³⁷

¹⁷³⁴ Ayhan Tekineş, "İlk İslam Rasyonalistleri-Mu'tezile ve Sünnet", **İLAM**, Araştırma Dergisi, c. 3, Sy. 1, s. 92-93.

¹⁷³⁵ Yaşar Kandemir, **Mevzu Hadisler**, İfav, İstanbul 2009, s. 39.

¹⁷³⁶ Ayhan Tekineş, **a.g.y.**, 92-93.

¹⁷³⁷ Ahzâb, 33/36.

İnsanın sınırlı olan akıl ve mantığı, ilahî kelâm olan Kur'an ve vahiyle desteklenen Sünnet için hiçbir zaman ölçü olmaz. Akıl ve mantık, Allah'ın koyduğu sınırlar için kalmalı ve kullanılmalı, kendi alanı dışına çıkarılmamalıdır. Sonuçta insana verilen her imkânın Kur'an ve Sünnet'e hizmet için verildiği unutulmamalıdır. Bu bağlamda tüm imkânlarını bu yolda kullandıkları tescillenmiş olan sahâbe nesli konusunda, Mu'tezile'nin görüşü isabetli değildir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CÂBİR B. ABDULLAH VE İMÂMİYYE ŞÎ'A'SI

Hz. Câbir'in hayat hikâyesiyle ilgili Ehl-i Sünnet ile Şî'a arasında kayda değer bir fark görülmemektedir. Şî'a ile Ehl-i Sünnet'in Câbir'le ilgili ayrı düştükleri hususlar daha çok Rasûlullah'ın vefatından sonraki hayatıyla ilgilidir.

Ehl-i Sünnet gibi Şî'a da, Câbir'in huffazdan ve hadiste muksirûn'dan olduğunu kabul etmiş,¹⁷³⁸ ancak ilk üç halife döneminde ilim ve irşad ile meşgul olduğunu, siyasi ve askeri işlerden ise uzak durduğunu ve İslamî fetihlerden sadece birine katıldığını iddia etmişlerdir. Yaptığımız tespitlere göre ise Hz. Câbir daha ilk halife döneminde Halid b. Velid'in ordusu içinde Yemâme'ye ve Şam'ın (Dımaşk) fethine katılmıştır.¹⁷³⁹ İkinci halife döneminde de Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın ordusunda Irak ve İran'ın fethiyle sonuçlanan Kadisiye savaşına ve sonraki dönemlerde de değişik seferlere iştirak etmiştir.¹⁷⁴⁰ Şî'a'nın iddia ettiği gibi, ilk üç halife döneminde ilim ve irşad ile meşgul olmaktan ziyade cihad için seferlerde ve savaş meydanlarında olmuştur. Câbir (r.a.), ancak Hz. Osman'ın şehadetinden sonra kendini ilim ve irşad faaliyetlerine verebilmiştir.¹⁷⁴¹ Şî'a, onun muksirûn'dan olduğunu kabul ettikleri halde, Ehl-i Sünnet kaynaklarındaki yüzlerce rivayetini almayarak kendileriyle çelişkiye düşmüşlerdir.

Şî'a, onun Hz. Ömer tarafından 'ârif tayin edildiğini kabul etmesine rağmen, imâmî olduğunu iddia ederek kendisiyle çelişkiye düşmüştür. Aynı şekilde Şî'a'ya göre Hz. Câbir, Hz. Ali safında savaşan sahâbîlerden biridir.¹⁷⁴² Yani Hz. Ali'nin katıldığı tüm savaşlarda yanında olmuştur. Şî'a'nın bu iddiası da doğru değildir. Çünkü Hz. Câbir, Hz. Ali yanında sadece Sıffin'e iştirak etmiştir.¹⁷⁴³

¹⁷³⁸ Emin, Seyyid Muhammed, *A'yanu's-Şi'a*, IV, 46.

¹⁷³⁹ İbn 'Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimâşk*, XI, 210; Zehebî, *Tarîh*, V, 378.

¹⁷⁴⁰ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IX, 86, Hno:16423; Buhârî, *Salât*, 19.

¹⁷⁴¹ M. Yaşar Kandemir, "Ebû Hüreyre", *DİA*, X, 162.

¹⁷⁴² Emin, Seyyid Muhammed, *A'yanu's-Şi'a*, IV, 46.

¹⁷⁴³ İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, I, 493.

Şî'a'ya göre kavmi, Hz. Câbir'i Muaviye'ye biate zorlamıştır. Hakikatte ise böyle bir durum söz konusu değildir. Hz. Câbir, Muaviye'nin Medine'ye gönderdiği Büsr b. Ebî Ertât'a biat etmekten ilk etapta imtina etmiş, sonrasında Rasûlullah'ın zevcesi Ümmü Seleme'ye danıştıktan sonra kendi iradesiyle biat etmiştir.¹⁷⁴⁴ Hiç kimsenin zorlaması söz konusu olmamıştır. Nitekim onun Muaviye ile birçok anıları olmuştur.

Hz. Muaviye'nin, Câbir'e hak ettiği değeri vermediği de Şî'a'nın iddiaları arasındadır. Bu iddiaya delil olarak da Câbir'in Şam'a gidip Hz. Muaviye'nin yanına çıktığında, Muaviye'nin ona yeterli ilgi ve alakayı göstermediği gösterilmektedir. Oysa, Hicretin 50. yılında Muaviye, Rasûlullah'ın minberini Medine'den alıp Şam'a nakletmeye karar verdiğinde, Hz. Câbir ile Ebu Hureyre'yi dinlemiş ve bu girişiminden vazgeçmiştir. Muaviye'nin bu tutumu, ikisine de verdiği değeri göstermektedir. Dolayısıyla bu iddiaları da doğru değildir.

Haccâc'a gelince, daha önce de ifade edildiği gibi o, birçok sahâbîye zulmetmiştir. Hicretin 74. yılında, Medine'ye gelerek hayatta kalan sahâbilerin boyunlarını ve ellerini dağlamıştır. Câbir (r.a.) de bunlardan biridir. Câbir (r.a.), Haccâc'a olan tepkisini, ona selam vermeyerek ve arkasında namaz kılmayarak, öldüğünde de namazını Haccâc'ın kıldırmasını tavsiye ederek göstermiştir.

Şî'a'ya göre Câbir, Rasûlullah dışında Ali b. Ebî Tâlib, Talha b. Ubeydullah, Ammâr b. Yasir, Muaz b. Cebel ve Ebû Saîd el-Hudrî'den de hadis almıştır. Şî'a, Câbir'in hadis aldığı sahâbilerin başında gelen Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir, Abdullah b. Ömer ve daha birçok sahâbîyi zikretmemiştir. Bu da onların ne kadar sübjektif hareket ettiklerini göstermesi açısından önemlidir.

Şî'a, Câbir'in Mescid-i Nebevî'de tâbî'ûndan birçok kişinin katıldığı bir ders halkası kurduğunu ve derse katılanlara Rasûlullah'ın hadislerini imla ettirdiğini, cemmi ğafir ruvât ve muhaddisûnun ondan hadis aldıklarını kabul etmekle beraber bunlar arasında hadislerinin yarısını bize ulaştıran Ebû Zebeyr el-Mekkî'yi zikretmemişlerdir. Bu da yine Şî'a'nın ilmi nakledeken dahi ne kadar mutaassıp davrandıklarını göstermektedir.

¹⁷⁴⁴ Tâberî, **Târîh**, V, 139; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, III, 250; es-Semhûdî, **Hulâsetü'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafâ**, I, 110-112; İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, XVI, 80, Hno: 31203.

Hiz. Câbir'i (r.a) "imâmî" yani döneminin imamının imametine inanan biri olarak göstermekte ısrar eden Şî'a, Câbir'in cenaze namazını Hiz. Osman'ın oğlu Ebân'ın kıldırđını da kabul etmiştir. Aslında Ebân'nın, Câbir'in namazını kıldırması ve ona değer verdiğini göstermek için sedirinin üzerine cübbesini sermesi, Hiz. Câbir'in iddia edildiği gibi bir tarafa aşırı meyledip bir tarafı cephe almadığını, aksine orta bir yolda yürüdüğünü göstermektedir. Ayrıca o, Hiz. Osman'ın son demine kadar yanında ve emrindeydi.

Şimdi Şî'a'nın Hiz. Câbir'in adaletine nasıl baktıklarını, onun hakkındaki iddialarını ve kaynaklarında yer alan rivayetlerini biraz daha yakından görelim.

1. ADALETİ VE RİVAYETLERİNİN GÜVENİLİRLİĞİ

Hadisi kendisine ihtisas alanı seçen ilim adamlarının güvenilir kimseler olması, hadis ilminin amacına ulaşması ve istifadenin sağlanması açısından fevkalade önemlidir. Çünkü hadis râvîsi, bir haberi nakleden ve haberin doğruluğu hakkında şahidlik eden kişi konumundadır. Güvenilirlik bu yönüyle hadis rivayetinde, râvîlerin sahip olması gereken temel vasıf olma özelliği taşımaktadır. Bu özelliği taşıyan kimselere hadis ıstılahında "güvenilir" anlamında *sika* tabiri kullanılır.¹⁷⁴⁵

Râvîlerin güvenilir (sika) sayılıp, rivayet ettikleri haberlerin kabul edilebilmesi için *adalet* ve *zabt* ismi verilen iki temel vasfa sahip olmaları gerektiği hususunda âlimlerin ittifakı vardır.¹⁷⁴⁶ Ehl-i Sünnet âlimlerine göre sahâbilerin tamamı adildir ve adaletleri Kur'an ve Sünnet ile sabittir. Fitne olayına karışmaları adaletlerine bir mani teşkil etmez.¹⁷⁴⁷ Şî'a ise, sahâbeyi de diğer insanlar gibi kabul etmişlerdir.¹⁷⁴⁸

Ehl-i Sünnet'e göre bir Sahâbînin adil olması demek, hadis rivayetinde dürüst davranması, Hiz. Peygamber'e yalan isnâd etmemesi demektir. Yoksa tabi ki, sahâbiler de her insan gibi günah işleyebilirler. Nitekim bu durumda olan bazı sahabilerin Hiz. Peygambere gelerek vaziyetlerini anlattıklarını biliyoruz. Onların hata edip, günah işlemeleri hiç bir zaman hadis rivayetinde hile yaptıkları anlamına gelmez. Herkes gibi

¹⁷⁴⁵ Abdullah Karahan, **Hadis Ravilerinin Güvenilirliği**, Sır Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 23.

¹⁷⁴⁶ İbn Salâh, **Mukaddimetu İbn Salâh/'Ulûmu'l-Hadîs**, s. 104.

¹⁷⁴⁷ Süyûtî, Celâluddîn, **Tedrîbu'r-Râvî**, Thk. Târık b. 'İvezullâh, II, 233 vd., Dârü'l-'Asime, Riyâd, 2003/1424.

¹⁷⁴⁸ M. Cemal Sofuoğlu, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, "Şî'a'nın Sahabiler Hakkındaki Görüşleri", Cilt:24, Sayı:1, s. 533-538, Ankara, 1981.

onlar da unutabilir, yanılabilirler. Ama kasıtlı olarak Hz. Peygambere yalan söz isnâd edemezler.¹⁷⁴⁹

Şî'a bilginlerine göre ise sahâbîler içinde adil olanlar bulunacağı gibi, fasık olanlar da vardır, amellerine göre değerlendirilirler. İyilik ve kötülükleri dikkate alınır. Onlara göre Kur'an-ı Kerim ayetleriyle sabittir ki, Sahâbe arasında fasıklar ve münafıklar vardır. Hatta Hz. Peygamberin sağlığında ve ölümünden sonra irtidat edenler olmuştur. Sahâbîlerin arasında savaştan kaçıp büyük günah işleyenler vardır. Ayrıca ganimetlere tama' edenlerin, dinde fitne çıkarıcıların ve kötü niyetlilerin bulunduğu dair birçok ayet vardır. Hal böyle olunca bütün sahâbîlerin adil olduğuna hükmetmek yanlıştır.¹⁷⁵⁰ Şî'a'ya göre, sahâbenin çoğu yalancı, münafık hatta mürteddir. İrtidat etmeyen ancak birkaç sahâbi vardır ki bunların en meşhurları Ebu Zerr el-Ğıfârî (ö. 31), Mikdâd b. Esved (ö. 33), 'Ammâr b. Yâsir (ö. 87) ve Selman el-Fârisî'dir (ö. 35).¹⁷⁵¹

Böylece birkaç sahâbî dışında tüm sahâbeyi irtidâd ile suçlayan Şîâ, Câbir'e ise adeta toz kondurmamaktadır. Örneğin Şî'a, Ehl-i Beyt'e mensup sahâbîlerden gelmeyen rivayetleri güvenilir kabul etmese de¹⁷⁵² Câbir'in rivayetlerini güvenilir addetmiştir. Çünkü rivayete göre Rasûlullah (s.a.s.), "*Ey Câbir, sen de bizdensin, Allah sana buğz edene buğz etsin, seni seveni de sevsin*"¹⁷⁵³ diyerek onu da Ehl-i Beyt'e dâhil etmiştir.

Şî'a'ya göre Câbir (r.a.), sika sahâbîlerden biridir. Bütün Şî'a ricâl kitapları onu tevsîk etmişlerdir. *Bihâru'l-Envâr* müellifi Meclisî: "*Câbir sikadır. Onun yüceliği beyana ihtiyaç bırakmayacak kadar açıktır. Esfîyâdandır ve imâmîdir*"¹⁷⁵⁴ demektedir. el-Hillî (ö. 726) *Hulasetu'l-Akval* isimli eserinde "*Câbir b. Abdullah, Allah Resulünün ashabındandır. Bedir gazvesine katılmıştır. el-Keşşi, onu metheden bir çok rivayete yer vermiş, muhalif hiç bir rivayet zikretmemiştir*" demiştir.¹⁷⁵⁵

¹⁷⁴⁹ Sofuoğlu, "Şî'a'nın Sahâbîler Hakkındaki Görüşleri", **AÜİFD**, Cilt:24, Sayı:1, s. 533-538.

¹⁷⁵⁰ Sofuoğlu, **a.g.y.**, s. 533-538.

¹⁷⁵¹ Sofuoğlu, **a.g.y.**, s. 533-538; Ahmet Yücel, **Hadis Tarihi**, s. 69.

¹⁷⁵² Ahmet Yücel, **Hadis Tarihi**, s. 69.

¹⁷⁵³ Şeyh el-Mufîd, **el-İhtisâs**, s. 223; Meclisî, **Bihâru'l-Envâr**, XXII, 348.

¹⁷⁵⁴ el-Meclisî, Muhammed Bâkır b. Muhammed, **Ricâlü'l-Meclisî**, Müessesetu'l-E'lemî, Beyrut 1995/1415, s. 173.

¹⁷⁵⁵ Bkz. Cevvad el-Keyyumi'nin, **Hulasetu'l-Akval** isimli eserine yazdığı dipnot, s. 94, (1 nolu dip not)

Hiz. Câbir'i metheden rivayet, Muhammed b. Mufaddel→ Muhammed b. Sinan→ Hariz→ es-Sadık tarîkiyle gelmiştir.¹⁷⁵⁶ *Hulasetu'l-Akval* muhakkiki Cevvâd el-Keyyûmî, Câbir'i metheden tüm rivayetlerin zayıf olduğunu, lakin Hiz. Câbir'in makamının bu rivayetlere ihtiyaç bırakmayacak kadar yüce olduğunu herkesçe açık ve malum olduğunu söylemiştir.¹⁷⁵⁷ Belli ki Şî'a, Hiz. Câbir'i metheden sahîh rivayetlerle yetinmemiş, onu metheden rivayetler uydurmuşlardır.

Şî'a, Hiz. Câbir'den daha âlim ve daha fakîh sahâbîleri sıkâ kabul etmedikleri halde onu niçin sika kabul etmişlerdir? Hatta niçin onu yüceltmek için hadis uydurmaya ihtiyaç duymuşlardır. Kaynaklar incelendiğinde, bunun temel sebebinin Hiz. Câbir'in, Hiz. Ali ve Ehl-i Beyt ile olan ilişkisi olduğu görülmektedir.

Şî'a'ya göre Hiz. Câbir ile Hiz. Alî ve Ehl-i Beyti arasında güçlü bir bağlantı vardır. Hiz. Ali yanında tüm savaşımlara iştirak etmiş, onun ve sonra gelen tüm imamların imametini kabul etmiştir. O, münafıkları tanımada Hiz. Ali'yi ölçü olarak: "*Biz münafıkları ancak Ali'ye olan kinlerinden tanırdık.*" demiştir. O, Medine sokaklarında dolaşıp Ensâr'a: "*Çocuklarınızı Ali'nin sevgisiyle terbiye ediniz. Her kim Ali'yi efdal-i beşer bilmezse Allah'a şükretmez.*"¹⁷⁵⁸ demiştir. Aynı şekilde Resûlullah'ın: "*Ali iyilerin imamıdır, facirlerin katilidir, kendisine yardım edenlere yardım eder, yardım etmeyenleri de kendi haline terkeder,*"¹⁷⁵⁹ "*Şühesiz Allah, her peygamberin neslini sulbüne yerleştirdi. Benim de neslimi Alî b. Ebî Tâlib'in sulbüne yerleştirdi.*"¹⁷⁶⁰ buyurduğunu rivayet etmiştir. Hiz. Ali'nin fazileti hakkında o kadar çok rivayeti cem' edilmiştir ki; Şî'î bilgin Cafer b. Muhammed el-Kummî, Hiz. Câbir'in "*Ali, hayr-ı beşerdir.*" hadisinden ilham alarak "*Nevâdiru'l-Eser fî Ali Hayri'l-Beşer*" adında bir eser kaleme almış ve eserinde rivayetlerin üçte birini Hiz. Câbir'e isnâd etmiştir.¹⁷⁶¹

Şî'a'ya göre Hiz. Câbir, Hiz. Hüseyin'e de düşkün biriydi. Hiz. Hüseyin, Ubeydullah b. Ziyad'ın askerine karşı onu delil göstererek: "*Câbir b. Abdullah el-Ensârî'ye sorun*"¹⁷⁶²

¹⁷⁵⁶ el-Hillî, Ebu Mansur Hasan b. Yusuf, *Hulasetu'l-Akval, Müessesetu Neşri'l-Fekahe*, Kum 1997/1417, s. 93-94.

¹⁷⁵⁷ Cevvâd el-Keyyûmî'nin *Hulasetu'l-Akval*'a yazdığı dipnot, s.94, (1 nolu dip not).

¹⁷⁵⁸ Muhammed b. Ömer el-Keşî, *İhtiyâru Marifeti'r-Ricâl*, s. 40-41; İbn 'Asâkir, *Tarîh*, XLII, 284.

¹⁷⁵⁹ Mîrzâ Muhammed Bâkır, *Ravdâtu'l-Cennât*, I, 358.

¹⁷⁶⁰ Mîrzâ Muhammed Bâkır, *a.g.e.*, I, 357.

¹⁷⁶¹ Tusterî, İbrahim es-Sakafî, *el-Ğârât*, Tahran, 1355, II, 525.

¹⁷⁶² Hamd b. Muhammed el-Mufid, *el-İrşâd fî Ma'rifeti Hiceci'l-lâh alel İbâd*, II, 97,

demıştır. Hatta Câbir, İmam Seccâd'ın imametine ilk günlerde temessük ettiği için tenkid edilmiş ve yaşlı olmasına rağmen Haccâc b. Yusuf'un çektiği eziyetlere maruz kalmıştır.¹⁷⁶³ Bu iddia da doğru değildir. Zira Hz. Câbir'in Haccâc'ın zulmüne maruz kalması daha önce ifade edildiği gibi Emevî iktidarının yanlış uygulamalarına karşı olmasından kaynaklanmıştır.

Şî'a'nın Câbir'i aşırı bir Ali taraftarı gibi göstermeleri doğru değildir. Nitekim isnâdı mechûl mevzu' olduğu zahir olan bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel, Kûfe'ye gitmiş, Şî'a'nın ısrarı üzerine imamî olduğu iddiasında olan bir şeyhi ziyaret etmiştir. Bu şeyh; " Hz. Ali'nin Peygamber'den sonra insanların an hayırlısı, en üstünü ve en âlimi olduğunu, sonrasındaki İmam olduğunu" söyleyince: "Senin bu dediklerin ne ki? Senden önce dört sahâbî Câbir, Ebû Zer, el-Mikdâd ve Selmân bunları söylemiştir." demıştır. Güya bunları duyan şeyh, sevincinden uçacak gibi olmuştur.¹⁷⁶⁴

Bu rivayette Şîilikle itham edilen sadece Hz. Câbir değildir. Onun yanında Ahmed b. Hanbel ve üç sahâbî daha itham edilmiştir. Aslında rivayetin isnâdının mechûl olması, şeyhin isminin verilmemiş olması, rivayette Ahmed b. Hanbel'in de bu fikirde olmadığını ayrıca zikredilmiş olması, sonra da Ahmed b. Hanbel'in Şî'anın zoruyla şeyhin yanına götürüldüğünün ifade edilmiş olması, yukarıdaki sözlerin Ahmed b. Hanbel'e isnâdının doğru olmadığını göstermektedir. Onun inandığı itikad uğruna canını ortaya koyan birisi olduğu herkesin malumudur.

Bu iddia sahipleri kendilerini haklı kılmak için muksirûn'dan olan Enes b. Mâlik, Hz. Âişe, Abdullah b. Ömer ve Ebû Hureyre'yi "*meşhur hadis uydurucuları*" olarak itham etmekten kaçınmamışlardır.¹⁷⁶⁵ Yukarıda iddialarına delil gösterdikleri Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin bu güzide sahâbilerin rivayetleriyle dolu olduğunu görmezden gelmişlerdir.

Şî'a iddialarına göre Hz. Hüseyin'in şehadet haberi Câbir'e ulaştığında, yaşı 80'lere dayanmış olmasına rağmen Medine'den Kerbela'ya gitmiş ve İmam Hüseyin'i ziyaret eden ilk kişi olmuştur. Ziyaretinde Ehl-i Beyte ne kadar düşkün olduğunu ve bu musibet karşısında ciğerinin ne kadar yandığını ifade eden sözler sarf etmiştir. Bu olaydan sonra

¹⁷⁶³ Muhammed b. Ömer el-Keşşi, **İhtiyâru Marifeti'r-Ricâl**, s. 123-124.

¹⁷⁶⁴ Mîrzâ Muhammed Bâkır, **Ravdâtu'l-Cennât**, Heyderiyye Matbaası, Tahran 1390, I, 189-190.

¹⁷⁶⁵ Mîrzâ Muhammed Bâkır, **a.g.e.**, I, 354.

herkes korkusunda Ehl-i Beyt'ten uzak durduğu halde o, İmam Seccad'ın yanında duran dört kişiden biri olmuştur.

Bütün bunlardan daha önemlisi, Şî'a, en temel hadislerini Câbir'e dayandırmışlardır. Gadîr-i Hum Hadisi,¹⁷⁶⁶ Sakeleyn hadisi,¹⁷⁶⁷ "Ben ilmin şehriyim, Ali ise kapısıdır." hadisi,¹⁷⁶⁸ Menzile Hadisi,¹⁷⁶⁹ Güneşin geri getirildiği hadisi,¹⁷⁷⁰ Kapıların kapatılması hadisi,¹⁷⁷¹ İmamların isimleri hakkındaki Levha hadisi¹⁷⁷² ve İmam Mehdî'nin evsafı hakkındaki hadis¹⁷⁷³ bütün bunlar Şî'a'ya göre Câbir b. Abdullah'tan mervîdir. İşte bu rivayetler için Şî'a Câbir'e sahip çıkmaktadır.

Şî'a'nın inançlarının temel dayanakları addettikleri yukarıdaki rivayetleri niçin herhangi bir sahâbiye değil de Câbir'e isnâd ettikleri, üzerinde durulması gereken önemli bir mevzudur. Öncelikle Şî'a'nın, en önemli rivayetlerini dayandırdıkları sahâbî;

- 1-Ümmet nazarında meşhur ve tanınan biri olmalıdır,
- 2-Hadis rivayetinde muksirûn'dan olmalı, fakîh ve müfessir bir sahâbî olmalıdır,
- 3-Hayatının önemli bir dönemini Rasûlullah'la geçirmiş olmalıdır,
- 4-Rasûlullah'ın sevdiği ve özel ilgilendiği biri olmalıdır,
- 5-Rasûlullah'tan sonra da uzun bir ömür yaşamış olmalıdır,
- 6-Fitne olaylarında Hz. Ali tarafında yer alan biri olmalıdır.
- 7-Hz. Ali'nin soyundan, Ehl-i Beyt'ten biri olmamalıdır.
- 8-En önemli iki ilim merkezi olan Mekke ve Medine'den birinde ikamet etmelidir.

Şî'a'nın en temel rivayetlerini, bu özellikleri cami' olmayan bir sahâbiye isnâd etmeleri, bunların kabulü konusunda sıkıntı doğuracağı kesindir. Bir kaç sahâbî dışında bütün sahâbeyi tekfir eden bir mezhebe mensub insanların "Tüm sahâbe içinde niçin Câbir?" diye bir soru iletecekleri bilinmektedir. Nitekim daha ilk dönemde böyle soruların gündeme geldiği şu rivayetten anlaşılmaktadır:

¹⁷⁶⁶ Abdülhüseyn el-Emînî, **el-Gadîr fi'l-Kitabi ve'-Sünnet ve'l-Edeb**, I, 57-60.

¹⁷⁶⁷ Ebû Cafer, Muhammed b. el-Hasen es-Seffâr el-Kummî, **Besâiru'd-Derecât**, s. 414.

¹⁷⁶⁸ İbn Şehr Âşûb, **Menâkıb**, II, 34.

¹⁷⁶⁹ Şeyh Sadûk, Ebu Cafer, Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn b. el-Bâbaveyh el-Kummî, **Meâni'l-Ahbâr**, s. 74.

¹⁷⁷⁰ eş-Şeyh el-Mufîd, **el-İrşâd**, I, 345-346.

¹⁷⁷¹ İbn Şehr Âşûb, **Menâkıb**, II, 189-190.

¹⁷⁷² Kuleynî, **el-Usûl Mine'l-Kâfi**, I, 527-528; İbn Şehr Âşûb, **Menâkıb**, I, 282, 258-259.

¹⁷⁷³ Şeyh Sadûk, Ebu Cafer, Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn b. el-Bâbaveyh el-Kummî, **Kemalu'd-Dîn**, I, 253, 286, 288.

Ahmed b. Ali el-Kummî → İdrîs → Hüseyin b. Sa'îd → Muhammed b. İsmâ'il → Mansûr b. Ezîne → Zûrâre → Ebû Cafer:

Bu isnâda göre Zûrâre, Ebû Cafer'e şöyle demiştir: “*Biz niye Câbir'in hadislerini rivayet ediyoruz ki? Ebû Cafer: Ey Zûrâre, Câbir, şu ayetin tevilini biliyordu. (Yani rec'ate inaniyordu.)*” إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَأْدُكَ إِلَى مَعَادٍ

“*Kur'an'ı sana farz kılan Allah, şüphesiz seni dönülecek bir yere döndürecektir.*”¹⁷⁷⁴

Bu rivayetten, Şî'a için Hz. Câbir'in müfessir bir sahâbî olması gerektiğini anlamak zor değildir. Çünkü bu ayet, ancak müfessirlerin doğru anlayabileceği ayetlerden biridir.

Şî'a'ya göre rivayetlerine mesned seçtikleri sahâbî Ehl-i Beyt'ten olmamalıdır. Zira Ehl-i Beyt'ten biri olursa bu kadar önemli rivayetlerin uydurma oldukları daha rahat anlaşılacak ve “Şî'a uydurmalarıdır.” denecektir.

Şimdi Rasûlullah'tan sonra uzun bir ömür yaşayan diğer birkaç sahabiye beraber bakalım ki, Şî'a'nın bunlar arasında niçin Câbir'i seçtiğini daha iyi anlayalım.

Son vefat eden sahâbî, Ebu Tufeyl, 'Âmir b. Vâsile el-Leysî'dir. O, hicretten 3 yıl sonra dünyaya gelmiştir. Rasûlullah (s.a.v) vefat ettiğinde 8 yaşında idi. Hicrî 102 veya 110'da vefat etmiştir. Rasûlullah'ı görmüş ancak kimi âlimlere göre ondan hadis sema'ı olmamıştır. O, Kûfe'de ikamet ediyordu. Hz. Ali'nin vefatından sonra Mekke'ye çekilmiş ve vefat edinceye kadar burada yaşamıştır.

Ebû Tufeyl, her ne kadar Hz. Ali yanında yer alan sahâbilerden biri olsa da, hem Hz. Peygamber'le geçen ömrünün az olması hem de çok meşhur olmaması nedeniyle Şî'a, ona hadis isnâd etmeyi isabetli görmemiştir. Ebû Tufeyl ilmiyle de şöhret kazanmamıştır.

Bedir ehlinde son vefat eden sahâbî Ebu'l-Yusr, Ka'b b. 'Amr'dır. Medine'de vefat etmiştir. O, 20 yaşında Akabe Biati'nda bulunmuştur. Ebu'l-Yusr, Sıffin'de Hz. Ali safında yer almış ancak Hicrî 55'te vefat ettiğinden diğer imamlara yetişmemiştir. Bu nedenle de Şî'a, onun adına hadis uydurmayı uygun görmemiştir. Muksirûn'dan da değildir.

¹⁷⁷⁴ Kasas, 28/85.

Aşere-i Mübeşşere'den son vefat eden Sa'd b. Ebî Vakkas'tır. Sa'd, ilk İslam'a girenlerden biridir. 17 yaşında Müslüman olmuştur. Ondan önce sadece Ebû Bekir, Ali ve Zeyd Müslüman olmuştur. Sa'd, Ali ile Muaviye arasında meydana gelen fitneye karışmamıştır. Çocuklarına da bu konu hakkında konuşmalarını tembihlemiştir. Hicrî 55'te Medine'de vefat etmiş ve Baki' kabristanlığına defnedilmiştir.

Hiz. Sa'd'ın fitneye karışmamış olması ve Hiz. Ömer'in kendinden sonra belirlediği 6 şûra üyelerinden biri olması bir de İmamlara mülaki olmaması Şî'a'nın hadis isnâd etmelerine mani olmuştur.

5374 hadis rivayetiyle muksirûn Sahâbe arasında ilk sıraya giren Ebû Hureyre'nin Hiz. Ali, Hiz. Hasan ve Hüseyin'in faziletleri hakkında birçok rivayeti olmasına rağmen, fitne olaylarında taraf tutmayıp i'tizal edenlerden olması, Hiz. Osman'ın bacanağı olması ve Hicrî 57'de vefat edip imamlara mülaki olmaması, Şî'a'nın işine gelmemiştir.

Enes b. Mâlik, Hiz. Peygamber'e hizmetiyle tanınan ve en çok hadis rivayet eden sahâbîlerden biridir. Hicretten on yıl önce doğmuştur. Hicrî 74 yılında Câbir b. Abdullah, Sehl b. Sa'd ve Enes b. Mâlik'i aşağılayarak halkın gözünden düşürmek isteyen Haccâc, onları Hiz. Osman'a yardım etmemek, dolayısıyla da ölümüne sebep olmakla suçladı. Hiz. Enes ile Hiz. Sehl'in boyunlarına, Hiz. Câbir'in de eline damga vurdu. Ayrıca devlete başkaldırıp âsilere yardım ettiğini iddia ettiği Hiz. Enes'in bütün mallarına el koydu.

Hiz. Peygamber'in hizmetinde bulunduğu yıllarda birçok hususu öğrenmesi, uzun hayatı boyunca Resûl-i Ekrem'den öğrendiklerini öğretmeye çalışması Enes b. Mâlik'in en önemli yönünü teşkil eder. Basra'da vefat eden Sahâbîlerin sonuncusu, 100 yıldan fazla yaşaması sebebiyle muammerûn'dan sayılan Enes, Hicrî 93 yılında 103 yaşında vefat etmiştir.

Hiz. Enes'in Basra'ya yerleşmesi ve orada vefat etmiş olması Şî'a'nın ona bakışını etkilemiştir.

Mekke'de vefat eden son sahâbî diye kaynaklarımızda geçen meşhur bir sahâbî Abdullah b. Ömer'dir. Ancak yukarıda geçtiği üzere aslında Mekke'de vefat eden son sahâbî, Sahâbenin son ismi olan Ebu Tufeyl 'Âmir b. Vâsile el-Leysi'dir. Kanaatimizce İbn Ömer (r.a.), ondan çok daha fazla ilimle işgal ettiğinden meşhur olmuş ve "Mekke'de son vefat eden sahâbî İbn Ömer'dir." denmiştir. İbn Ömer, Bisetten bir yıl önce dünyaya

gelmiş ve Hicrî 73 veya 74'te Mekke'de vefat etmiştir. O, babası Hz. Ömer ile beraber Mekke'de Müslüman olduğunda daha baliğ olmamıştı. Yaşı küçük olduğu için Bedir ve Uhud gazvelerine katılmasına izin verilmemiş, on beş yaşında katıldığı Hendek gazvesi iştirak ettiği ilk gazve olmuştur. Ömrünün en verimli yıllarını Hz. Peygamber'le geçirme fırsatını bulan İbn Ömer, Rasûlullah'tan o kadar çok ilim ahzetmiştir ki, muksirûn Sahabîlerin ikincisi olmuştur.

Rasûlullah'tan sonra Ali ve Muaviye arasında ortaya çıkan fitne olaylarına karışmaktan uzak durarak şöyle demiştir: *Her kim haydi namaza derse ona icabet ederim, her kim haydi felâha derse ona da icabet ederim. Her kim haydi mümin kardeşini öldürmeye ya da onun malını almaya derse işte ona "hayır olmaz" derim.*

Görüldüğü gibi muammerûn'dan biri olan İbn Ömer (r.a), fitne olaylarında taraf tutmadığı için Şî'a nezdinde değer bulmamış ve onun için de ona hadisler isnâd etmeyi uygun görmemişlerdir.

Medine'de vefat eden son sahâbî Sehl b. Sa'd b. Mu'âz'dır. Rasûlullah vefat ettiğinde 15 yaşında olan Sehl, Rasûlullah'tan sonra uzun bir ömür yaşamış ve Hicrî 88'de vefat etmiştir. Vâkıdî'ye göre Hicrî 91'de vefat etmiştir. Sehl, Hz. Osman'a yardım etmediği gerekçesiyle Haccâc tarafından sorguya çekilmiş ve insanlar görüşlerine uymasınlar diye, tıpkı Câbir b. Abdullah'ın elinden damgalandığı gibi, o ve Enes b. Mâlik, boynundan damgalanmıştır. Ancak Sehl b. Sa'd b. Mu'âz, muksirûn'dan olmadığı için Şî'a ona hadis isnâd etmemişlerdir.

Abdullah b. Ebî Evfâ, Kûfe'de vefat eden son sahâbîdir. Hudeybiye'de bulunup, Biatu'r-Ridvana katılanlardan biri olan Abdullah b. Ebî Evfâ, Rasûlullah'ın vefatından sonra Kufe'ye yerleşmiştir. Ömrünün sonunda gözlerini kaybetmiş ve yaklaşık 100 yaşında iken Hicrî 88'de veya 89'da vefat etmiştir.

Abdullah da fitneden uzak duran yani taraf tutmayan sahâbîlerden olduğundan, ondan hadis rivayetinde bulunmak Şî'a'nın işine gelmemiştir.¹⁷⁷⁵

Görüldüğü gibi hiçbir sahâbî, Câbir b. Abdullah (r.a.) gibi Şî'a'nın aradığı özellikleri taşımamaktadır. Câbir (r.a.) yukarıda sayılan sekiz özelliği de bünyesinde

¹⁷⁷⁵ Heysemî, **Mecmeu'z-Zevîd**, (I-X), Dârul-Fikr, Beyrut, 1412, VII, 587.

barındırdığından fazlasıyla Şî'a'nın işine yaramış ve onun bu vasıflarını suistimal etmişlerdir.

2. ŞÎ'A'NIN CÂBİR B. ABDULLAH HAKKINDAKİ İDDİALARI

2.1. Bedir Gazvesine Katılması

Hız. Câbir'in Bedir ve Uhud gazvelerine katılmadığı daha önce ifade edilmiştir. Bazı Şî'a uleması ise Onun Bedir gazvesine de katıldığını iddia etmişlerdir. et-Tefrişi, *Nekdu'r-Rical* isimli eserinde Câbir b. Abdullah (r.a.) için şunları söylemektedir: "*Câbir, Medine'de ikamet etmiştir. Bedir savaşına ve onun dışında Allah Resulü ile beraber on sekiz gazveye iştirak etmiştir. Hicrî 78'de vefat etmiştir.*"¹⁷⁷⁶

el-Hillî (h. 726) de "*Câbir b. Abdullah, Allah Resulünün ashabındandır ve Bedir gazvesine katılmıştır.*"¹⁷⁷⁷ demektedir. Bazı tarih kaynakları da onun Bedir'e katıldığını ve arkadaşlarına su taşıdığını nakletmişlerse de daha önce ifade edildiği gibi kendisi, dokuz kız kardeşine bakması için babasının Bedir ve Uhud'a katılmasına izin vermediğini söylemiştir. Şî'a ona Bedir ehlinden olma faziletini de kazandırmak için kendi sözlerini dahi görmezden gelmiştir. Hem Câbir, Bedir savaşının gerçekleştiği tarihte savaşacak yaşta değildi. Siyer âlimleri de Câbir'in ismini Bedir'e iştirak edenler için de saymamışlardır.¹⁷⁷⁸ Dolayısıyla onun Bedir ehli olduğu iddiası hiçbir delile dayanmamakta ve hakikati yansıtmamaktadır.

2.2. Cemel Savaşına Katılması

Sıffin savaşına birçok sahâbînin katıldığı ve Câbir'in de bunlardan biri olduğu daha önce zikredilmişti. Cemel savaşına ise iştirak ettiğine dair en ufak bir bilgiye rastlanmamıştır.

Şî'a kaynakları ise Sıffin'de olduğu gibi Hicrî 36 yılında vuku bulan Cemel'de de Hz. Ali yanında savaştığını nakletmişlerdir. Bu iddiayı ilk ortaya atan Hasan b. Şu'be el-Harrânî'dir. (ö. 381?) *Tuhefu'l-'Ukûl 'an Âli'r-Resûl* isimli eserinde bu iddiaya dair bir rivayete yer vermiştir. Rivayete göre Câbir b. Abdullah (r.a.), "*Basra'da Emîru'l-*

¹⁷⁷⁶ et-Tusi, Ebu Cafer, Muhammed b. Hasen, **Ricalu't-Tusi**, Thk. Cevvad el-Keyyumi, Muessesetu'n-Neşr el-İslami, Kum 1415, s. 31.32

¹⁷⁷⁷ el-Hillî, **Hulasetu'l-Akval, Müessesetu Neşri'l-Fekahe**, s. 93-94.

¹⁷⁷⁸ İbn Hişâm, **Sîre**, s. 677.

Mu'minîn ile beraberdik." demekte, rivayetin sonunda Hz. Ali, Câbir'e "*Ey Câbir, istersen geri dönebilirsin.*" demektedir.¹⁷⁷⁹ el-Harrânî'nin isnâdsız verdiği bu rivayetin sahih olmadığını metindeki rekâketten anlamak zor değildir. Ayrıca sahâbîler, Sıffin savaşına katıldıkları kadar, Cemel savaşına iştirak etmemişlerdir. Hatta Şa'bî, Cemel savaşına Ali, Ammâr, Talha, Zübeyir dışında kimsenin katılmadığını ısrarla söylemektedir.¹⁷⁸⁰

Dolayısıyla ilk dönem tarih, terâcim, tabakât ve hadis kaynaklarında da yer almayan bu iddia da doğru değildir.

2.3. İmâmîlik İddiası

İmâmîden maksat, çağının imamının imametine inanan; dolayısıyla İsnâ Aşeriyye mezhebine mensub olan râvîdir.¹⁷⁸¹ Bir Râvînin imâmî olması Şî'a'da büyük önem arz etmektedir. Zira Şî'a'nın geneli, İmâmî olmayan râvînin rivayetini kabul etmemektedir. Şî'a'ya göre Câbir, ilk etapta Muhacirler ile Ensar arasında gidip gelmiş, sonrasında Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'in safına geçmiştir.¹⁷⁸² İmâmîdir, hatta imâmî olanların önde gelenlerindedir.¹⁷⁸³

Fadl b. Şazan, "*Câbir, Emiru'l-Mu'min Hz. Ali'ye itaat eden ilk kişilerdendir.*" derken, İbn 'Ukde; "*Câbir b. Abdullah, Ehl-i Beyte sıkı sıkıya bağlı biriydi*" demektedir.¹⁷⁸⁴

Şî'a, Sakîfe'de Câbir'in Hz. Ali'nin yardımcılardan olmadığını ancak kısa zamanda ona iltihak ettiğini, bundan sonra Emîrül-Müminin Hz. Alî'den İmâm Bâkır'a kadar hep İmamların ashâbı arasında olduğunu iddia etmişlerdir.¹⁷⁸⁵

İbn Davud (ö. 707), Câbir'i şöyle tanıtmaktadır: "Rasûlullah (s.a.s.), Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Muhammed b. Ali el-Bakır ve Cafer b. Muhammed es-Sadık'ın ricâlindedir. Büyük bir konuma sahiptir. es-Sadık, onun için: "Allah Resulünün

¹⁷⁷⁹ Hasan b. Şu'be el-Harrânî, *Tuhfu'l-'Ukûl 'an Âli'r-Resûl*, Cemâetu'l-Muderrisîn, İrân, tsz., s. 186-188.

¹⁷⁸⁰ Ebû Bekir b. el-'Hellâl, *es-Sünne*, II, 466.

¹⁷⁸¹ Abdullah Ünal, *Şî'a'da Hadis Usulü*, s. 176.

¹⁷⁸² Muhammed b. Ömer el-Keşî, *İhtiyâru Marifeti'r-Ricâl*, s. 38.

¹⁷⁸³ el-Meclisî, Muhammed Bâkır b. Muhammed, *Ricâlü'l-Meclisî (el-Vecîze fî 'İlmi'r-ricâl)* Müessesetu'l-a'lamî, Beyrût, 1994/1415, s. 173.

¹⁷⁸⁴ el-Hillî, *Hulasetu'l-Akval, Müessesetu Neşri'l-Fekahe*, s. 93-94.

¹⁷⁸⁵ Ahmed b. Muhammed el-Ber'kî, *Kitâbu'r-Ricâl*, s. 3, 7-9; Muhammed b. Hasan et-Tûsî, *Ricâlu't-Tûsî*, s. 59, 93, 99, 111, 129.

ashabından hayatta kalan son kişidir. Ehl-i Beyte çok bağlı biriydi. O, başında siyah sarığıyla Mescid'i Nebevi'de (ilim öğretmek için) otururdu. Allah Resulünün: "*Sen, el-Bakır'a yetişeceksin. Ona şöyle şöyle söyle.*" dediği rivayet edilmiştir. O, Allah Resulü ile beraber Bedir savaşına ve on sekiz gazveye daha katılmıştır. Hicrî 78'de vefat etmiştir.¹⁷⁸⁶

el-Keşşi de yüce mertebesine, doğru akidesi ve Ehl-i Beyt'e olan bağlılığına delalet eden ve metheden bir çok rivayete yer vermiştir."¹⁷⁸⁷

Bu iddiaların hiç biri sahîh delillere dayanmamaktadır. Câbir b. Abdullah İmâm es-Seccâd döneminde vefat etmiş ve sadece İmam Bâkır'ın çocukluk dönemine yetişmiştir. Onun İmâm Bâkır'ın da ashâbından addedilmesi bu iddialara mesafeli yaklaşmayı gerekli kılmaktadır. Aslında Câbir, dört halifenin tamamıyla yakın ilişki içerisinde olmuş ve onların emrinde olmuştur. Hiçbir şekilde Câbir'in onlardan birini eleştirdiği ya da karşılarında durduğu kaynaklarda yer almamıştır. Aksine o, hepsinin emir ve hizmetinde bulunmuştur. O, halifelerin faziletine dair birçok hadis de rivayet etmiştir. Misal olarak, Şî'a'nın tekfir ettiği Hz. Ömer ve oğlu Abdullah'ın fazileti hakkında o şöyle demiştir:

*"İçimizden sadece Ömer ve oğlu Abdullah dünyaya meyletmedi."*¹⁷⁸⁸

Sahîh-i Muslim'de yer alan bir hadiste Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir:

"Cennete girdiğimde bir konak veya köşk gördüm. Bu kimindir? diye sordum. "Ömer b. Hattab'ındır." dediler. O köşke girmek istedim. Ancak (Ey Ömer,) kıskançlığını hatırladım da girmedim." Bunun üzerine Ömer ağladı ve "Ey Allah'ın Resulü! Senden hiç kıskanır mıyım." dedi.¹⁷⁸⁹

Aynı şekilde Câbir'in de râvîleri arasında olduğu Tirmizi'de geçen bir rivayette Rasûlullah (s.a.s.) sırasıyla ilk üç halifeyi cennetle müjdelemektedir.¹⁷⁹⁰

¹⁷⁸⁶ İbn Davud, Tekiyuddin Hasan b. Ali b. Davud, **Ricalu İbn Davud**, Thk. Seyyid Muhammed Sadık, Matbatu'l-Hayderiyye Necef, 1972/1392, s. 61.

¹⁷⁸⁷ et-Tefrişi, Mustafa b. Hüseyin, **Nekdu'r-Rical**, (I-V), Thk. Neşr. Müessesetu Âli'l-Beyt, Kum 1998/1418, I, 323.

¹⁷⁸⁸ İbn Halekân, **Vefeyâtu'l-A'yân**, III, 29.

¹⁷⁸⁹ Muslim, Fedâil, 20; Ahmed, **Müsned**, XXII, 223, Hno:14321; İbn Hibbân, **Sâhîh**, XV, 309.

¹⁷⁹⁰ Tirmizî, Menâkıb, 19.

Câbir b. Abdullah (r.a.), şöyle demektedir: “Ensar’dan olan bir kadın sahâbînin evinde Rasûlullah ile beraberdik. Kadın sahâbî Rasûlullah’a (s.a.s.) yemek hazırlamıştı. Rasûlullah (s.a.s.): “*Şimdi yanınıza cennet ehli bir kişi girecek.*” dedi ve Hz. Ebû Bekir girdi. Onu tebrik ettik. Daha sonra Rasûlullah (s.a.s.): “*Şimdi yanınıza cennet ehli bir kişi daha girecek.*” dedi ve Hz. Ömer girdi. Onu da tebrik ettik. Sonra Rasûlullah (s.a.s.): “*Şimdi yanınıza cennet ehli bir kişi daha girecek.*” dedi. Allah Resulünün başını küçük hurma ağacının altına alıp; “*Allah’ım, dilersen girecek kişiyi Ali kılabilirsin.*” dua ettiğini gördüm. Derken Hz. Ali girdi, Onu da tebrik ettik.”¹⁷⁹¹

Hz. Câbir tüm halifelerin faziletini bilen biriydi. Halifelik dönemi çok olmayan Hz. Ebû Bekir ile oturup kalkmış, cihada gönderdiği orduda yer almış, ondan hadis almıştır. Hz. Ömer’in halifeliği döneminde onunla da içli dışlı olmuş, ondan birçok hadis rivayet etmiştir. Hz. Ömer, onu ‘ârif tayin etmiş, o da bu vazifeyi hakkıyla yerine getirmiştir.¹⁷⁹² Döneminde çıkılan cihad seferlerinde ordu içinde yer almıştır. Hatta en yakın durduğu halifenin Hz. Ömer olduğunu söylemek yanlış olmaz. Çünkü en çok hadis aldığı sahâbîlerin başında Hz. Ömer gelmiştir. Üçüncü halife Hz. Osman’ın da şehadetine kadar da halifenin yanında olmuştur. Hz. Osman en önemli vazifelerden biri için, sulhun temini için Mısırdan kendisine doğru gelenleri ikna etmek için Câbir’in de aralarında bulunduğu bir gurup görevlendirmiştir.¹⁷⁹³

Şî’a’nın iddialarının aksine, sürekli ümmetin ittihadı için uğraş verdiğini anlamak güç değildir. Nitekim Ebu Sa’id el-Hudri ile birlikte Hz. Hüseyin’in imama karşı çıkmasına mani olmak için uğraşmış ancak muvaffak olamamıştır. O, şöyle demektedir: “*Hüseyin ile konuşup dedim ki, Allah’tan kork, insanları birbirine vurdurma, Allah’a yemin olsun ki, yaptığınız övülür bir şey değildir. Hüseyin ise beni dinlemedi.*”¹⁷⁹⁴

Câbir’in her ne kadar Emevî yönetimini beğenmese de yöneticilere karşı çıkmadığı ve kendisine danışanlara da bunu tavsiye ettiği anlaşılmaktadır: Süleymân el-Yeşkûrî,

¹⁷⁹¹ Ahmed, **Müsned**, XXII, 416, Hno: 14550; İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, XVII, 42, Hno: 32615.

¹⁷⁹² İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, VII, 303, Hno: 13272.

¹⁷⁹³ Zehebî, **Târîh**, IV, 114.

¹⁷⁹⁴ İbn ‘Asâkir, **Târîhu Medîneti Dimâşk**, XIV, 208.

şöyle demektedir: Câbir'e, "Sultanlarla beraber yoldan çıkanlara karşı gazveye çıkayım mı?" diye sordum. "Tabi ki çık. Senin kazancın sana onların ki onlaradır" dedi.¹⁷⁹⁵

Câbir (r.a.), Muaviye'nin Mısır'a vali atadığı Mesleme b. Muhalled'in (r.a.) valiliği döneminde Mısır'da bulunmuştur. Hâlbuki Mesleme (r.a.), Hz. Osman'ın kan davasını güdenlerden biridir ve Hz. Ali'nin halifeliğini tanımamıştır.¹⁷⁹⁶ Hz. Ali'nin daha önce Mısır'a atadığı valisine de biat etmemiştir.

Câbir (r.a) daha önce ifade edildiği gibi Muaviye'ye ilk etapta biat etmekten imtina etmişse de sonrasında biat ettiği bilinmektedir. Sonrasında Muaviye'nin verdiği uygun vazifeleri de yerine getirmekten geri durmamıştır. Misal olarak Muaviye'nin komutanı Mâlik b. Abdullah el-Has'amî'nin ordusu içinde Rum seferine çıkmıştır. Câbir (r.a.) sıkıntılarını Muaviye'ye arz etmekten de çekinmemiştir. Hatta daha önce ifade edildiği gibi bunun için yanına Şama kadar gitmiştir. Muaviye Rasûlullah'ın minberini Şam'a nakletmek istediğinde Ebû Hureyre ile birlikte karşı durmuştur. Bütün bunlar, Hz. Ali'yi ve Ehl-i Beyt'ini seven Câbir'in, Muaviye'nin yanlış uygulamalarını tasvib etmese de, ilişkilerinde normal sınırların dışına çıkmadığını göstermektedir.

Câbir (r.a.), Hz. Ali'nin taraftarlarına da haklı yerde tepki vermekten çekinmemiştir. *Müsned*'in ikinci hadisi, kendisi ile İbnü'l-Hanefiyye diye bilinen Muhammed b. Ali b. Ebî Tâlib'in oğlu Hasan arasında geçen bir mükâlemeden ibarettir. Bu rivayet aralarındaki samimiyete işaret ettiği gibi, Câbir'in Sünnet'i herkese karşı aynı titizlikle müdafaa ettiğinin de bir delilidir.

Rivayete göre Hasan b. Muhammed, "Cünüplükten dolayı gusül nasıl alınır?" diye sorunca Câbir, "Saçlarını ıslatır, vücudunu da yıkarsın" diye cevap verir. Hasan b. Muhammed, "Rasûlullah, gusül abdestini nasıl alırdı?" diye tekrar sorduğunda "O başına üç kez su dökerdi." demiştir. Hasan b. Muhammed, "Faka başımda saçlarım çok." deyince, "Rasûlullah'ın başı senin başından daha çok saçlı ve daha temiz idi" diyerek¹⁷⁹⁷ itirazını eleştirmiştir. Aynı olayı Muhammed b. Alî b. Hüseyin b. Alî b. Ebî Tâlib (Ebû Cafer

¹⁷⁹⁵ İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, XVIII, 99, Hno: 34059.

¹⁷⁹⁶ Asri Çubukçu, "Mesleme b. Muhalled", **DİA**, XXIX, 320.

¹⁷⁹⁷ Ahmed, **Müsned**, XXII, 11; XXII, 153,

Muhammed el-Bâkir) anlatmıştır.¹⁷⁹⁸ Rivayette görüldüğü Câbir b. Abdullah Ehl-i Beyt'ten olmasına aldırmadan haklı tepkilerini herkese karşı göstermiştir.

Ayrıca şu husus da önemlidir. Hiçbir Ehl-i Sünnet âlimi Câbir b. Abdullah'ın ismini, Ali'ye aşırı bağlı sahâbîler arasında zikretmemiştir. Ahmed Emin Şîliğin başlangıcını Ali'ye aşırı bağlı bir grup sahâbîye dayandırırken, bunların başında Selmân'ı Farisi, Ebû Zer el-Ğifârî ve Mikdâd b. el-Esved'i saymıştır.¹⁷⁹⁹ Bu hususta ilk dönemlerde Şîi tabirinin, Hz. Ali'yi Hz. Osman'dan veya bütün sahâbîlerden üstün tutanlar ve savaşlarda Hz. Ali'nin haklı olduğunu kabul edenler için kullanıldığı bilgisi de dikkate alınmalıdır.¹⁸⁰⁰

Şîi âlim Abdullah Mamekanî dahi -kendince- irtidâd etmeyen sahâbîleri sayarken Selman el-Farisi, Ebu Zer el-Gıfârî, Huzeyfe b. el-Yemanî ve Mikdad b. el-Esved'in isimlerini zikretmiştir.¹⁸⁰¹ Görüldüğü gibi Hz. Câbir Şîilerce ilk etapta irtidât etmeyenler arasında dahi sayılmamıştır. Zira o da diğer birçok sahâbî gibi sadece Emevilerin haksızlıkları karşısında Ehl-i Beyt'in yanında olmuştur. Hz. Ali yanında yer alan her bir kişiyi imâmî addetmek büyük bir haksızlıktır. Bir de İmâmîliğin bozuk itikadı Hicrî ikinci asrın ortalarından sonra ortaya çıkmıştır. Yani hiçbir sahâbî bugünkü anlamıyla şîi veya imâmî değildir. Çünkü "Şîi"nin 6. İmamı Câfer'i Sâdık'a (ö. 148) kadar Şîilik, diğer Sünni mezhepler gibi fikhî bir mezheb ve medrese ekolü olarak devam etmiştir. İmam Cafer, Medine'de fıkıh derslerini veriyor ve bu alanda sohbetler yapıp talebe yetiştiriyordu. Bu döneme kadar Hz. Ali ve Ehl-i Beyt taraftarlarında itikadi bir bozukluk görülmemektedir.¹⁸⁰² Sadece bazı fikhî görüşleri farklıydı. İtikad temelinde ise hepsi aynı inançtaydı.

Câbir b. Abdullah (r.a.) Sıffîn'de Hz. Ali yanında savaşmış iken, Mesleme b. Mu'halled (h.62) Sıffîn'de Muaviye'nin yanında savaşmıştır. Muâviye, Mesleme'yi h. 47'de Mısır emirliğine getirmiş ve emirliği Yezid döneminde de devam etmiştir. Emirliği döneminde (h. 47-62) Câbir b. Abdullah'ın bir müddet Mısır ve Şam'da bulunmuş olması

¹⁷⁹⁸ Ahmed, **Müsned**, Hno: 14189, XXII, 96-97; Hno: 14430, 14975, 15052, 14113; XXII, 153,

¹⁷⁹⁹ Abdullah Ünalın, **Şîi'da Hadis Usûlü**, s. 16-17.

¹⁸⁰⁰ Abdullah Kahraman, "Tâvûs b. Keysân", **DİA**, XL, 186

¹⁸⁰¹ Cemal Sofuoğlu, "Şîi'a-İ İmâmîyye'nin Hadis Anlayışı", **Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şîilik Sempozyumu**, İlmî Neşriyat, İstanbul, 1993, s. 263.

¹⁸⁰² Abdullah Ünalın, **Şîi'da Hadis Usûlü**, s. 23.

aslında Sıffîn'den sonra kendini ilme verdiğini göstermektedir.¹⁸⁰³ Hicrî 57'de Muaviye ordusunun komutanı Malik b. Abdullah el-Has'ami'nin ordusu içerisinde yer alarak Rum seferine iştirak etmiş olması, cihattan da geri durmadığını göstermektedir.

Hakikat bundan ibaret olduğu halde, Hz. Ali'nin şed bağladığı nekiblerin pirinin Câbir (r.a.) olduğu söylenmiştir. Gülgün Uyar şöyle demektedir:

*“XII. yüzyılın başlarında resmî hale gelen fütüvvet teşkilâtında nakib adlı makam sahibinin özel bir yeri vardı. Teşkilât hiyerarşisinde şeyhü'ş-şüyüh en üst makamda bulunur, onu şeyh, halife ve üç nakib takip ederdi. Nakiblerden biri reis olup diğerleri ona tâbi idi. Fütüvvetnâmelerde nakibin vazifeleri ayrıntılı şekilde sayılmaktadır. Nakiblerin pîrinin Hz. Ali'nin şed kuşattığı Câbir-i Ensârî (Câbir b. Abdullah) olduğuna inanılır. Nakib ve nakîbü'n-nükabâ zümrelerinin Bektaşîlik, Rifâiyye, Sa'diyye ve Kâdiriyye başta olmak üzere bütün tarîkatları etkilediği kabul edilir.”*¹⁸⁰⁴

Görüldüğü gibi Şîilerin Hz. Câbir'i imâmî göstermeye çalışmaları tarihi gerçeklere de aykırıdır ve hiçbir delile dayanmamaktadır. Sadece Hz. Ali'yi ve Ehl-i Beyt'i sevdiği söylenebilir. Bu zaten Sünnet'in gereğidir.

2.4. Rec'at İddiası

Şî'a, Câbir b. Abdullah (r.a.)'ın rec'ate inandığını da iddia etmişlerdir. Rec'at, *“Kıyametin kopmasından önce imamların ve onlara zulmedenlerin yeniden dünyaya dönmesi anlamına”*¹⁸⁰⁵ gelmektedir.

Şeyhu't-Tâife diye bilinen Ebû Cafer, Muhammed b. Hasan et-Tûsî, *Ricâlu'l-Keşî* diye bilinen eserinde, Câbir b. Abdullah'ın (r.a.) rec'ate inandığına yorumlanan bir rivayetin üç tarîkine yer vermiştir. Sünni kaynaklarda yer almayan bu rivayet Ebû Câfer'e dayandırılmıştır. Rivayetin tarîkleri şöyledir:¹⁸⁰⁶

¹⁸⁰³ Ebu Nu'aym, **Ma'rifetu's-Sahâbe**, V, 2494; ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, VII, 224.

¹⁸⁰⁴ Gülgün Uyar, “Nakib”, **DİA**, XXXII, 322.

¹⁸⁰⁵ İlyas Üüzüm, “Rec'at”, **DİA**, XXXIV, 504.

¹⁸⁰⁶ et-Tûsî, **Ricâlu'l-Keşî**, s. 50.

أحمد بن علي القمي السلولي، قال حدثني ادريس بن أيوب القمي، عن الحسين بن سعيد،

عن ابن محبوب، عن عبدالعزیز العبدی، عن زرارة، عن أبي جعفر عليه السلام

أحمد بن علي، قال حدثني ادريس، عن الحسين بن بشير، قال حدثني هشام بن سالم، عن

محمد بن مسلم وزرارة، قالوا: سألتنا أبا جعفر عليه السلام

أحمد بن علي القمي شقران السلولي، قال حدثني ادريس، عن الحسين ابن سعيد، عن

محمد بن اسماعيل، عن منصور بن أذينة، عن زرارة، عن أبي جعفر عليه السلام

İsnadlardaki râvîlerin cerh ve ta'dîl yönleri araştırılabilir. Fakat her şeyden önce üç isnâdda da mu'an'an sığalar göze çarpmaktadır. Dolayısıyla üç tarîkten hiç birinin Ebû Cafer'e ittisali kesin değildir. Metin muhtevaları birbirine yakın olan bu isnâdlardan biri metniyle beraber şu şekildedir:

Ahmed b. Ali el-Kummî → İdrîs b. Eyyûb el-Kummî → Hüseyin b. Sa'îd → Muhammed b. İsmâ'îl → Mansûr b. Uzeyne → Zûrâre → Ebû Cafer:

Zûrâre, Ebû Cafer'e: "Biz niye Câbir'in hadislerini rivayet ediyoruz ki?" deyince Ebû Cafer: "Ey Zûrâre, Câbir, şu ayetin tevilini biliyordu."¹⁸⁰⁷ (Yani rec'ate inanıyordu.)

إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّكَ إِلَى مَعَادٍ

"Kur'an'ı sana farz kılan Allah, şüphesiz seni dönülecek bir yere döndürecektir."¹⁸⁰⁸ demiştir.

Şî'a müfessir ve kelamcıları rec'ati Kur'an'a dayandırmak için çok sayıda ayetle istidlalde bulunmuşlardır.¹⁸⁰⁹ Günümüzdeki bazı Şîi âlimleri ise, rec'atin bu şekilde te'vil edilmesinden ve diğer Müslüman topluluklarının bu anlayışı şiddetle eleştirmesinden hareketle temel bir inanç olmadığını, ona inanmayan bir kimsenin müminliğine ve Şîi kimliğine zarar gelmeyeceğini belirtmişlerdir.¹⁸¹⁰ Yukarıdaki rivayetleri eserine alan Şîi

¹⁸⁰⁷ et-Tûsî, Ricâlu'l-Keşî, s.50.

¹⁸⁰⁸ Kasas, 28/85.

¹⁸⁰⁹ İlyas Üzüm, "Rec'at", DİA, XXXIV, 504.

¹⁸¹⁰ Üzüm, "Rec'at", DİA, XXXIV, 505.

müfessir et-Tûsî (ö. 460), *et-Tibyân* adlı tefsirinde ayette geçen “me‘âd” ifadesi hakkında farklı görüşlere yer vermiş ve hiç birinde bu ifadenin rec‘at anlamına geldiğini söylememiştir.¹⁸¹¹ Dolayısıyla böyle bir tevilin ancak batınî ve zorlama olacağı kesindir.

Câbir b. Abdullah‘ın rec‘at‘a inanıp inanmadığı konusuna gelince onun kendi rivayetlerinden açıkça böyle bir itikada sahip olmadığı anlaşılmaktadır. O, babasıyla ilgili rivayette Allah Teâlâ‘nın: “*Ölenlerin tekrar dünyaya döndürülmeyeceklerine dair geçmişte verilen va‘dim vardır.*” dediğini Rasûlullah‘tan nakletmiştir.”¹⁸¹²

Ayrıca rec‘at fikri, Hz. Câbir‘in vefatından sonra ortaya çıkmıştır. Bu fikri ilk ortaya atan Şî‘a‘nın Keysaniyye koludur. Muhtar es-Sekafi‘nin (h. 55) başlattığı Keysaniyye hareketinde Muhammed b. Hanefiyye Hicrî 81‘e kadar imam ve mehdi olarak tanınmaya devam etmiş, ölümünden sonra mensuplarının bir kısmı onun ölmediğini, geri dönüp hâkimiyetini kuracağını ileri sürmüştür.¹⁸¹³ İşte bu rec‘at fikri, görüldüğü gibi Câbir b. Abdullah‘ın vefatından en az 3 yıl sonra ortaya atılmıştır.

Bu itibarla Şî‘a‘nın Câbir b. Abdullah (r.a.) hakkındaki rec‘at iddiaları da tarihi gerçeklere aykırıdır. İddialarını dayandırdıkları rivayetin hiçbir târîki de muttasıl değildir.

2.5. Hz. Ali‘yi En Faziletli Sahâbî Olarak Görmesi

Şî‘a‘ya göre Câbir (r.a.)‘in de aralarında olduğu birçok sahâbî ve tabi‘în Hz. Ali‘nin en faziletli sahâbî olduğuna inanıyorlardı. İddiaya göre Rasûlullah (s.a.s.) vefat ettiğinde, Hz. Ali‘nin imâm olduğunu ve hilafete geçmesi gerektiğini Câbir de savunmuştur.

İbn Ebî‘l-Hadîd, şöyle demiştir: “*Ali‘nin efdaliyyet inancı kadime dayanır. Birçok sahâbî ve tabi‘în bu inançtaydı. ‘Ammâr, Mikdâd, Ebû Zer, Selmân, Câbir b. Abdullah, Übey b. Ka‘b, Hüzeyfe, Büreyde bu itikatta olan sahâbîlerden bazılarıdır.*”¹⁸¹⁴

Şî‘a kaynaklarında Hz. Ali‘nin, Şî‘a‘nın ve onu sevenlerin faziletine dair 105 rivayet Hz. Câbir‘e isnâd edilmiştir. Bu rivayetlerin bir kısmı Ehl-i Sünnet kaynaklarında da yer almakla beraber Hz. Câbir‘den değil diğer sahâbîlerden gelmişlerdir. Şî‘î âlim İbn Ebî‘l-Hadîd (ö. 655), Hz. Ali‘nin fazileti hakkında hadisler uydurulduğunu itiraf ederek

¹⁸¹¹ et-Tûsî, *et-Tibyân fi Tefsîri‘l-Kur‘an*, (I-X), İhyâu turâsi‘l-Arabî, Beyrut, VIII, 183.

¹⁸¹² Dârimî, *er-Reddu ale‘l-Cehmiyye*, s. 71, Hno: 115; s. 169, Hno: 303.

¹⁸¹³ Mustafa Öz, *DİA*, “Şî‘a”, XXXIX, 112.

¹⁸¹⁴ Hüseyin el-Vâsikî, *Câbir b. Abdullah el-Ensârî*, s.74, (Şerhu Nehci‘l-Belâge‘den naklen).

şöyle demektedir: “Hz. Ali’nin insanların en faziletlisi olduğuna inanmaktayız. Bununla beraber onun fazileti hakkında uydurulmuş bazı haberler de mevcuttur.”¹⁸¹⁵ Müsteşrik Goldziher de, Şîî kılıklı sebeîlerin, Hz. Ali hakkındaki ölçsüz uydurmaları hakkında “Alici hevesât taraftarlarının kasıtlı faaliyeti, fırka hadisleri icadında, sabit bir mukaddes metin tefsirinde olduğundan daha da kayıtsız faaliyette bulunduğu serbest bir saha bulabilmiştir” demektedir.¹⁸¹⁶

Şî’a’nın Hz. Câbir’e isnâd ettiği birkaç rivayet ve Ehl-i Sünnet âlimlerinin bu rivayetler hakkındaki görüşleri örnek amacıyla verilecektir.

"Ben ilmin şehriyim, Ali ise kapısıdır"¹⁸¹⁷

Bu hadis, Ehl-i Sünnet kaynaklarında da yer almıştır. Hâkim’in *Müstedrek*’inde¹⁸¹⁸ Tabarânî’nin *Mu’cem*’inde,¹⁸¹⁹ Tirmizi’nin *Sünen*’inde¹⁸²⁰ yer alan bu rivayet Câbir’den değil İbn Abbas’tan gelmektedir. Ehl-i Sünnet âlimlerinin rivayet hakkındaki görüşlerini Aliyyu’l-Kârî şöyle aktarmaktadır:

“Tirmizî, *Câmi*’inde bu rivayete yer vermiş ve “*Münker bir rivayettir*” demiştir. Aynı şekilde Buhârî de “*Bu rivayet doğru değildir ve aslı yoktur*” demiştir. Ebû Hatım ile Yahya b. Sa’îd de aynı şeyi söylemişlerdir. İbnü’l-Cevzî, *Mevzuât*’ında zikretmiş, Zehebî ve başkaları da onun görüşüne katılmışlardır. İbn Dakîk el’Îd, “*Bu rivayet, sabit kabul edilmemiş ve batıldır denilmiştir*” demiştir. Darekutnî de “*Sabit değildir*” demiştir. İbn Hacer el-Askelânî’ye sorulduğunda, “*İbnü’l-Cevzî’nin dediği gibi mevzu değil, Hâkim’in dediği gibi sahih de değil, hasen bir rivayettir.*” demiştir. Suyuti, de bunlara yer vermiştir. Hafız Ebû Sa’îd el-’Alâî ise, “*Bu rivayetin tarîkleri nazar-ı itibara alındığında uygun olan rivayetin sahih değil, hasen olduğudur. Bırakın mevzu olmayı rivayet, zayıf de değildir.*” demiş ve Zerkeşî’den bu bilgileri nakletmiştir.¹⁸²¹

¹⁸¹⁵ İbn Ebi’l-Hadîd, İzzeddin Hamid, **Şerhu Nehci’l-Belâge**, I-IV, Beyrut 1374/1954, III, 23.

¹⁸¹⁶ M. Yaşar Kandemir, **Mevzu Hadisler**, s. 30, (Ignaz Goldziher, **Muhammedanische Studien** (trc. Mehmed Hatipoğlu, basılmamıştır) s. 115’ten naklen.).

¹⁸¹⁷ İbn Şehr Aşûb, **Menâkıb**, II, 34.

¹⁸¹⁸ Hâkim, **el-Müstedrek**, III, 126-127.

¹⁸¹⁹ Tabarânî, **el-Mu’cemü’l-Kebîr**, (I-XXV), Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire, tsz., XI, 65-66, Hno: 11061.

¹⁸²⁰ Tirmizi, **Sünen**, 50 Kitabu’l-Menâkıb, 21, Hno: 3723, Tirmizî, bu rivayet için, “garîbun, munkurun” yani “garîb ve münker bir rivayettir” demektedir.

¹⁸²¹ Aliyyu’l-Kârî, **el-Esrâru’l-Merfû’a**, s.138-139, Hno: 71.

Görüldüğü gibi bu rivayetin mevzu veya zayıf olmadığı kabul edilse bile rivayet Ehl-i Sünnet kaynaklarında Câbir'den gelmemektedir. Bu da rivayetin en azında Câbir'e isnâdının mevzu olduğunu göstermektedir.

“Hz. Ali'nin kapısı dışındaki tüm kapıları kapatın.”¹⁸²²

İbnü'l-Cevzî, bu anlamdaki hadislerin içerisinde sahhatinde ittifak edilenin “Hz. Ebû Bekir'in kapısı hariç diğer tüm kapıları kapatın.”¹⁸²³ hadisi olduğunu aktardıktan sonra yukarıdaki rivayetin Râfizîler (Aşırı Şiîler) tarafından uydurulduğunu belirtmiştir.¹⁸²⁴ İbn Hacer ise ikisini de sahih kabul edip aralarını cem' etme yoluna gitmiştir.¹⁸²⁵

Sihhati tartışmalı olan bu rivayet de, Ehl-i Sünnet kaynaklarında Câbir'den değil, farklı sahâbîlerden, İbn Abbas (r.a.) ile Zeyd b. Erkâm'dan nakledilmiştir.¹⁸²⁶

“Güneşin İkinci Namazı Sonrası Hz. Ali İçin Geri Getirildiği”

Şî'a'nın Hz. Ali'nin faziletine dair Câbir'e isnâd ettikleri bir diğer rivayet “Güneşin ikinci namazı sonrası Hz. Ali için geri getirildiği” ile ilgili hadistir.¹⁸²⁷ Aliyyu'l-Kârî, bunun da en yalancı taife olan Şî'a'nın bir uydurması olduğu görüşündedir.¹⁸²⁸ Bunun en açık delili, tüm insanların gözü önünde gerçekleşen böyle önemli bir hadisenin sadece bir kişi tarafından müşahede edilmiş gibi rivayet edilmesidir.

“Ali, insanların en üstünüdür, bunu kabul etmeyen kâfirdir”

Hz. Ali, Kûfe minberinde: “Hz. Peygamberden sonra bu ümmetin en hayırlısı Ebû Bekir'dir sonra da Ömer'dir” ve “Benim Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'den üstün olduğumu iddia eden birini elime geçirirsem, müfteriye tatbik edilen had cezasını ona uygulayım.” demiştir.¹⁸²⁹ Buna rağmen Şî'a, “Ali, insanların en üstünüdür, bunu kabul etmeyen kâfirdir.” diye bir rivayeti uydurup Câbir'e isnâd etmişlerdir.¹⁸³⁰ İki tarikle Câbir b.

¹⁸²² İbn Şehr Âşûb, **Menâkıb**, II, 189-190.

¹⁸²³ Buhârî, **Fedâilu's-Sahâbe**, 3; Ahmed, **Müsned**, IV, 252, Hno: 2432, Ahmed b. Hanbel, **Fadâilu's-Sahâbe**, s. 353, 379; Taberânî, **Mu'cemu'l-Evsat**, II, 306, Hno: 2056; İbn Hibban, **Sahih**, XV, 275, Hno: 6860.

¹⁸²⁴ İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 366.

¹⁸²⁵ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, VII, 15.

¹⁸²⁶ Ahmed, **Müsned**, V, 108, Hno: 3061; XXXII, 41, Hno: 19287.

¹⁸²⁷ eş-Şeyh el-Mufîd, **el-İrşâd**, I, 345-346.

¹⁸²⁸ Ali el-Kârî, **el-Esrâru'l-Marfû'a**, s. 413.

¹⁸²⁹ İbn Teymiyye, **Minhâcu's-Sünne**, Thk. Muhammed Reşâd Sâlim, I-IX, Byy., 1406/1986, I, 308.

¹⁸³⁰ İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, I, 348.

Abdullah'a isnâd edilen bu rivayetin birinci tarîkinde Ebû Muhammed el-'Alevî (senetteki beşinci ravî) münkerü'l-hadîstir. İkinci tarîkinde ise Dârekutnî'nin kezzâb-deccâl dediği Ahmed b. Nasr ez-Zâri' (senetteki 6. râvî) vardır. Dolayısıyla rivayetin mevzu olduğunda şüphe yoktur. Bu rivayet gibi daha birçok rivayet uydurulmuştur. Daha önce ifade edildiği gibi, Cafer b. Muhammed el-Kummî "*Nevâdiru'l-Eser fî Ali Hayri'l-Beşer*" adında bir kitap kaleme almış ve bu kitapta zikrettiği rivayetlerin üçte birini Câbir'e isnâd etmiştir.¹⁸³¹

Menzile Hadisi,

"Menzile Hadisi" dediğimiz Hz. Ali'nin Allah'ın Resûlü yanındaki konumuna işaret eden rivayet, sünnî kaynaklarda Sa'd b. Ebî Vakkâs, Ebû Sa'id el-Hudrî, Esmâ bint 'Umeys ve Câbir b. Abdullah'tan mervîdir. Şî'a kaynaklarında ise sadece Câbir'e isnâd edilmiştir.¹⁸³²

Câbir b. Abdullah'tan gelen rivayet¹⁸³³ hasendir ve yukarıda ismi geçen râvîlerden gelen rivayetler sayesinde sahih li ğayrih mertebesine çıkmaktadır.¹⁸³⁴ Rivayete göre Rasûlullah (s.a.s.), Hz. Ali'ye: "*Benim yanındaki konumun, Harun'un Musa (a.s.) yanındaki konumu gibidir. Ancak benden sonra peygamber gelmeyecektir*"¹⁸³⁵ demiştir.

Hadisleri bağlamlarıyla birlikte bütüncül anlamak gereklidir. Bağlamları dikkate almadan hadisleri anlamaya çalışmanın çoğu zaman yanlış yorumlara götüreceği bilinmelidir. Bu hadisi de bağlamıyla birlikte anlamak gerekir. Rasûlullah (s.a.s.) Tebûk seferine çıkacağı zaman Hz. Ali'yi Medine'de yerine bırakmıştır. Bazı kişilerin, "*Rasûlullah (s.a.s.) ondan bıktı ve arkadaşlığını istemediği için onu orduya almadı.*" şeklindeki sözlerini duyan Hz. Ali, Rasûlullah'a gelerek, "*Bazı insanlar, arkadaşlığımı istemediğin için beni orduya almadığını sanıyorlar.*" dedi. Rasûlullah (s.a.s.), "*Ey Ebu Tâlib'in oğlu, yanındaki konumunun, Harun'un Musa (a.s.) yanındaki konumu gibi olmasına razı olmaz mısın?*" buyurdu.

¹⁸³¹ et-Tusterî, İbrahim b. Muhammed Sekafî, **el-Ğârât**, Tahrân 1355, II, 525.

¹⁸³² Şeyh Sadûk, Ebu Cafer, Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn b. el-Bâbaveyh el-Kummî, **Meâni'l-Ahbâr**, s. 74.

¹⁸³³ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 9, Hno: 14638.

¹⁸³⁴ Tirmizî, Menâkib, 20.

¹⁸³⁵ Buhârî, Fedâilu's-Sahâbe, 9, Muslim, Fedâilu's-Sahâbe, 30; İbn Mâce, Mukaddime, 11; Hno: 121; İbn Hibbân, **Sahîh**, XV, 369; Ahmed, **Müsned**, III, 124; XVII, 373; XLV, 14.

Ne yazık ki Şî'a, bu hadisi de bağlamından kopararak anlamını saptırmaya gitmiş ve Hz. Ali'nin hilafetini gösteren önemli delillerden biri olarak göstermeye çalışmıştır. Hâlbuki böyle bir anlamı çıkarmak zorlama bir yorumdur. Çünkü Rasûlullah (s.a.s.) Ali'yi Medine'de halefi (vekili) olarak bırakmış ve bu sözüyle Hz. Ali'ye şunu demek istemiştir. *“Musa (a.s.), Tur'a giderken Harun'u İsrailoğullarına halefi olarak bıraktığı gibi, ben de dönünceye kadar seni yerime halef bırakıyorum.”* Nitekim âlimlerimiz hadisi böyle yorumlamışlardır.¹⁸³⁶ Kanaatimizce de isabetli olan yorum budur. Şî'a yorumu batınî ve çok uzak bir yorumdur.

Hz. Ali'nin efdaliyeti ile ilgili Câbir'e isnâd edilen Şî'a kaynaklarındaki diğer bazı rivayetler şöyledir:

“Ali hayr-ı beşerdir. Allah'a yemin olsun ki, bizler ahd-ı Nebî'de münafıkları Ali'ye olan buğzlarından tanırdık.”

“Ali, nebi ve resuller dışında, evvel ve ahir gelen tüm mahlûkatın en hayırlısıdır...”

“Ali, Rasûlullah'a iman eden ilk insandır.”

“Ali'nin yaptığı savaşlardaki haklılığında şüpheye düşmek, Rasûlullah'ın gazvelerindeki haklılığında şüpheye düşmek gibidir.”¹⁸³⁷

Câbir'e isnâd edilen rivayetler tabi ki bunlarla sınırlı değildir. Bunlar yüzleri geçmiştir. İlk dönem hadis kaynaklarında yer almayan abartılı bu ifadelerin Rasûlullah'a ve Câbir'e ait olmadıkları gün gibi açıktır. Şî'a'nın bu rivayetleri mesned edinip, Hz. Câbir'i, Hz. Ali'yi efdal-i beşer gören ve adeta ilk üç halife karşısında yer alan biri olarak göstermeye çalışması doğru değildir. Nitekim Şî'î ricâl âlimi el-Keşşî dahi; birinci halife döneminde Câbir'in konumu hakkında tarih kaynaklarında fazla bilginin olmadığını ifade etmiştir.¹⁸³⁸ Ömer (r.a.) döneminde ise 'Âriflerden biri olduğu, Hz. Osman döneminde de aracı olarak görev yaptığı hem Şî'a'nın hem de Ehl-i Sünnet'in kabul ettiği hususlardır.¹⁸³⁹ Câbir (r.a.) en çok Şî'a'nın eleştirdiği Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'den hadis rivayet etmiştir. Diğer iki halifeye de oldukça yakın durduğu rivayetlerden anlaşılmaktadır. Ayrıca

¹⁸³⁶ Kastalânî, *İrşâdu's-Sârî*, I-X, Matbaatu'l-Emiriyye, Mısır, 1323, VI, 451.

¹⁸³⁷ Daha fazla rivayet ve bu rivayetlerin geçtiği şî'a kaynakları için bkz. Hüseyin el-Vâsikî, *Câbir b. Abdullah el-Ensârî*, s. 74-77,

¹⁸³⁸ Muhammed b. Ömer el-Keşşî, *İhtiyâru Marifeti'r-Ricâl*, s. 38.

¹⁸³⁹ Zehebî, *Siyer*, III, 26; Hüseyin el-Vâsikî, *Câbir b. Abdullah el-Ensârî*, s. 80.

faziletleri hakkında hadisler rivayet ettiği daha önce zikredilmişti. Bu durum dahi onun dört halifenin konumu hakkındaki görüşünü ortaya koyması için yeterlidir.

2.6. Hz. Hüseyin'in Mezarını Ziyaret Eden İlk Kişi Olduğu İddiası

Kerbela vakasında hiçbir tarafta yer almayan Câbir b. Abdullah'ın, Hz. Hüseyin'in şehadetinden sonra kör ve ihtiyar haliyle Medine'den gidip mezarını ziyaret eden ilk kişi olduğu iddia edilmiştir.¹⁸⁴⁰

Şî'a'nın bu iddiasına göre Câbir (r.a.), Hz. Hüseyin'in mezarını ziyaret etmek için yola koyulmuş, şehadetinin kırkinci gününe Kerbela'ya varmıştır. Böylece o, Hicrî 61'de 'Atiyye el-Kûfi maiyyetinde İmam Hüseyin'in kabrini kırkında ziyaret eden ilk kişi olmuştur.¹⁸⁴¹

Söz konusu rivayete göre Câbir, kör haliyle Medine'den Kerbela'ya kadar gitmiş ve Hz. Hüseyin'in kabrini ilk ziyaret eden kişi olmuştur. Câbir (r.a.) kör olduğu için de hizmetçisi 'Atiyye el-Kûfi/el-'Ûfi ona rehberlik etmiştir.

Bu iddianın gerçek olup olmadığını tespit etmek için Câbir'e eşlik ettiği iddia edilen 'Atiyye el-Kûfi'nin kim olduğunu araştırmak gerekmektedir. Câbir'in hizmetçileri ya da talebeleri arasında ismi geçmeyen Atiyye, Kûfeli Şîilerdendir. Haccâc, ondan Hz. Ali'ye sebbetmesini istemiş, sebbetmediği için de 400 değnekle cezalandırılmıştır. Bu olaydan sonra Hurasan'a kaçmış, Haccac dönemi boyunca orada kalmıştır. Ömer b. Hubyre Irak emîri olunca tekrar Kûfe'ye dönmüş ve h.111'de vefat edene kadar da Kûfe'de kalmıştır.¹⁸⁴² Görüldüğü gibi Atiyye'nin Hz. Câbir'le hiç bir ilişkisi yoktur.

İbn Sa'd onun için, '*Sâlih hadisleri de vardır, ama kimi âlimler onunla ihticâc etmezler.*'¹⁸⁴³ diyerek ona mesafeli yaklaşırken, Zehebî, Şîi olduğunu ve rivayetlerinin zayıf addedildiğini, İbn Abbâs, İbn Ömer ve Ebu Sa'îd el-Hudrî'den hadis rivayet ettiğini söylemiştir.¹⁸⁴⁴

¹⁸⁴⁰ Emin, Seyyid Muhammed, *A'yanu's-Şî'a*, IV, 46.

¹⁸⁴¹ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, IV, 46; Kummi, *Tehzîbü'l-Ahkâm*, Daru'l-kutubi'l-islamiyye, Tahran 1407, VIII, 383.

¹⁸⁴² Zirikî, *el-A'lâm*, IV, 237.

¹⁸⁴³ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 304.

¹⁸⁴⁴ Zehebî, *Siyer*, V, 324 vd.

Yani ‘Atiyye, Kufe’nin zayıf ve teşeyyu’ ile maruf olan bir râvîsidir. Hz. Câbir’in Mısır’a, Şam’a gittiğine dair haberler vardır, lakin Kûfe’ye gittiğine dair tek bir rivayet yoktur. Zehebî gibi büyük ricâl âlimleri, ‘Atiyye’yi Câbir’in talebeleri arasında da saymamışlardır. Ayrıca Hz. Câbir’in ‘Atiyye adında bir hizmetçisi de olmamıştır. Gözleri kör olduğunda Câbir’e kendi çocuklarının rehberlik ettiği daha önce zikredilen rivayetlerden anlaşılmaktadır.

İmam Hüseyin’i yolun başında iken, gitmekten alıkoymaya çalışan Câbir’in onun kabrini ilk ziyaret eden kişi olması makul da değildir. Ancak ziyaret etmişse de gayet normaldir. Çünkü Rasûlullâh’ın torunudur. Ancak rivayeti vazedenler Kerbela’da Câbir’e rehberlik edecek birini bulmuşken, Medine’den Kerbela’ya kadar nasıl gittiğini hesaba katmamışlardır. Dolayısıyla bu iddia da hakikati yansıtmamaktadır.

2.7. Şî’in Temel Esaslarıyla İlgili Rivayetlerin Râvîsi Sayılması

Şî’a nazarında Câbir’i önemli kılan şey, inanç esasları için delil kabul ettikleri rivayetlerden birçoğunun Câbir’e isnâd edilmesidir. Onlar Câbir’i değil, onun şahsında aslında kendi inanç esaslarını yüceltmek istemişlerdir. Câbir (r.a.), elbette övülmeyi hak etmektedir. Ancak sadece o değil, İslam için serdengeçti olan tüm sahâbîler övülmeyi hak etmektedir. Fakat ondan daha fakîh ve daha faziletli sahâbîleri tekfîr edip onu yüceltmeleri isabetli değildir.

Ehl-i Sünnet ile Şî’a arasındaki temel fark, “imâmet” etrafında düğümlenmektedir. vasiyyet, uhuvvet, Sekaleyn, mevlâ, menzile ve gadir-i hum gibi varlığı ile yokluğunun tartışıldığı birçok konunun ekseninde imâmet inancı bulunmaktadır.¹⁸⁴⁵ İşte imâmetin dayanağı sayılan rivayetlerin Câbir’e isnâd edilmesi, Şî’a nazarında onu farklı kılmıştır.

Şî’a’nın, Hz. Ali’nin hilafete en uygun olduğunu ispat etmek için birçok hadis uydurdıkları,¹⁸⁴⁶ Hz. Peygamber’in hadislerini tahrîf ettikleri ve Hz. Ali’nin sözlerini istedikleri gibi bozup değiştirdikleri bilinmektedir.¹⁸⁴⁷ Onlar, bununla kendilerine Sünnet nezdinde mesnet bulmaya çalışmışlardır. Naklettikleri hadislerin çoğuna, güvenilir hadis

¹⁸⁴⁵ Abdullah Ünalın, **İmamet Teorisinin Referanslarında Ehl-i Sünnet ve Şî’a’ya Göre Hadis**, Elips Kitap, Ankara, 2006, s. 75.

¹⁸⁴⁶ Sadece Kûfelilerin Hz. Ali’nin faziletine dair üçyüzbin hadis uydurdıkları mübalağa ifade etse de işin vehametini ortaya koymasından önemlidir. Kandemir, **Mevzu Hadisler**, s.32

¹⁸⁴⁷ Yaşar Kandemir, **Mevzu Hadisler**, İvaf Yayınları, İstanbul 2009, s. 32.

kitaplarında rastlanmamaktadır. Hz. Ali taraftarı mutedil bir zat, Şîîleri kastederek, “*Allah canlarını alsın, nice hadisleri (ilmi) tahrîf ettiler.*” demiştir.¹⁸⁴⁸ İbn Lehî’a/Luhay’a, önceden bidat ehli olup sonradan rücu’ eden bir şeyhin sözünü şöyle nakletmiştir: “*Bu hadisler dindir, dininizi kimden aldığınıza dikkat ediniz. Zira biz, hoşumuza giden herhangi bir şeyi hadis yapı verirdik.*”¹⁸⁴⁹

Kendi fikir ve akidelerini insanlara rahat kabul ettirmek için önemli kişilere nisbet etmek, eskiden beri İslam'a intisab eden akidesi fasid fırkaların âdeti olmuştur. Şîâ da batıl emelleri için meşhur sahâbî Câbir b. Abdullah’ı tercih etmişler ve özellikle imâmet ve vâsî gibi önemli inanç esaslarını ona isnâd ederek Rasûlullah’a ref etmişlerdir.

Şîâ’nın sahâbiler arasında Câbir’i tercih etmelerinin altında birçok sebep yattığı daha önce zikredildi. Özetle, Akabe’de bulunanlardan biri olması, gerek hadarda gerek seferde hep Rasûlullah’ın yanında olması, şehit çocuğu, genç ve aile yükü ağır biri olması hasebiyle eğitiminde büyümesi, aralarındaki ikili ev ziyaretleri, sefer ve gazvelerde yanında olması, vefatından sonra da siyaset sahnelerinde fazla gözükmemesi, Sıffîn’de Hz. Ali’nin yanında yer alması, Emevi yönetiminin yanlış uygulamalarına karşı durması, çok ömür yaşaması, İmâm Bâkır’ın hocası olması ve bütün bunların yanında âlim, fakih ve Mescid-i Nebevi’de kurduğu ilim halkaları ile kendini hadis rivayetine vererek muksirûn sahâbe arasına girmesi gibi hususiyetleri Şî’a’nın onu tercih etmesini sağlamıştır. Ayrıca “Şî’a uydurmalarıdır” denememesi için de Ehl-i Beyt’ten olmamasına dikkat etmişlerdir.

Şimdi Şî’a’nın Câbir’e isnâd ettikleri ve inançlarının temelini teşkil eden bazı önemli rivayetlere beraber bakalım.

2.7.1. Gadîr-i Hum Hadisi

“Gadîr-i Hum”¹⁸⁵⁰ hadisi, Şî’a’nın görüşlerini üzerine inşa ettikleri ana rivayettir. Hz. Ali’nin Rasûlullah’tan sonraki halifesi, imâmeti ve vâsîsi olması bu rivayete dayandırılmıştır. Nitekim bazı müelliflere göre “Şîîlik”, Ğadir-i Hum hadisesiyle

¹⁸⁴⁸ Müslim, Mukaddime, 7.

¹⁸⁴⁹ Hatîb el-Bağdâdî, **el-Kifâye**, s. 123.

¹⁸⁵⁰ Hz. Ali’nin imâmeti açısından Şîî gruplar nezdinde tarihî önem taşıyan Gadîr-i Hum adındaki yer, Mekke ile Medine arasındaki Cuhfe mevkiine 4 km. kadar uzaklıkta olup sık sık yağın yağmurlar sebebiyle bataklık ve sazlık haline gelmiş bir gölcükten ibarettir. Bkz. Ethem Ruhi Fığlalı, “Gadir-i Hum”, **DİA**, Ankara 1996, XIII, 279.

başlamıştır.¹⁸⁵¹ Şî'a için bu kadar önemli olan "Gadîr-i Hum" rivayeti Câbir'a isnâd edilmiştir.¹⁸⁵²

Rivayete göre Hz. Peygamber Veda haccı dönüşü (18 Zilhicce 10/17 Mart 632), aslında dinlenmeye elverişli bir yer olmadığı halde önemli bir hususu bildirmek maksadıyla Ğadir-i Hum denilen yerde konaklamış, bu sırada kendisine indirilen her vahyi tebliğ etmesini emreden, bunu yapmadığı takdirde elçilik görevini yerine getirmiş sayılmayacağını belirten âyet¹⁸⁵³ nazil olmuştur. Resûl-i Ekrem, kafilenin önde giden ve geride kalan bütün fertlerinin toplanmasını istemiş, herkes geldikten sonra öğle namazını kıldırması ve arkasından yeni gelen ayeti tebliğ ederek bir konuşma yapmıştır.¹⁸⁵⁴ Rasûlullah (s.a.s.) burada Hz. Ali'nin elini tutarak yüz binden fazla Ashabına: "*Ali benim vâsim, kardeşim ve benden sonraki halifemdir, sözlerini dinleyiniz ve ona itaat ediniz*" demiştir. Fakat iddiaya göre, bütün sahâbe-i kiram bu hadisi bilerek gizlemiş ve Hz. Ebû Bekir'i halife seçmişlerdir.¹⁸⁵⁵

Aslında bu olay farklı lafızlarla Ahmed b. Hanbel, Müslim, İbn Mâce ve Hâkim en-Nîsâbü'rî gibi Sünnî muhaddislerin kaynaklarında da mevcuttur. Ancak rivayet Câbir tarafından değil Hz. Ali, Berâ b. 'Âzib ve Zeyd b. Erkam'dan gelmektedir.¹⁸⁵⁶

Ahmed b. Hanbel'in naklettiği Berâ b. 'Âzib'in rivayetine göre Hz. Peygamber bir sefer esnasında Gadîr-i Hum denilen yerde konaklamış, öğle namazını kıldırdıktan sonra Hz. Ali'nin elinden tutup, "*Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır. Allah'ım, ona dost olana dost, ona düşman olana düşman ol!*" dedikten sonra Hz. Ömer, Hz. Ali ile karşılaşmış "*Ey Ali! Sen her müminin mevlâsı oldun.*" diyerek onu tebrik etmiştir.¹⁸⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, "*Allah'ım, ona dost olana dost, düşmanlık edene de düşman ol!*"

¹⁸⁵¹ Muhammed Cemal Sofuoğlu, "el-Hadîsu 'İnde's-Şî'ati'l-İmâmiyye", **Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şîlik Sempozyumu**, İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul, 1993, s. 288 vd.

¹⁸⁵² Abdülhüseyn el-Emînî, **el-Ğadîr fi'l-Kitabi ve'-Sünnet ve'l-Edeb**, I, 57-60.

¹⁸⁵³ el-Mâide, 5/67.

¹⁸⁵⁴ Geniş bilgi için Bkz. Abdullah Ünalın, **İmamet Teorisinin Referanslarında Ehl-i Sünnet ve Şî'a'ya Göre Hadis**, s. 113-114.

¹⁸⁵⁵ Ali el-Kârî, **el-Esrâru'l-Marfû'a**, s. 413.

¹⁸⁵⁶ Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 36, Hno: 2408; Ahmed, **Müsned**, II, 71, 262, 269, 434; XXX, 430, XXXII, 29, 36; XXXVIII, 32, 193, 219; İbn Mâce, Mukaddime, 11, s. 42-44; Hâkim, **el-Müstedrek**, III, 109; İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, XVII, 98, Hno: 32735.

¹⁸⁵⁷ Ahmed, **Müsned**, XXX, 430, Hno: 18479.

şeklinde yer alan kısmın müdrec olduğunu söylemiştir.¹⁸⁵⁸ İbn Ebî Şeybe de *Musannef*'inde sadece ilk kısmı vermiştir.¹⁸⁵⁹

Müslim'in rivayetinde ise Resûl-i Ekrem'in, Mekke ile Medine arasında, Hum (حُمَا) adı verilen bir su başında yaptığı konuşmada ölümünün yaklaştığına işaret ettiği, ashabına Allah'ın Kitabı'nı ve Ehl-i Beyt'ini (Sekaleyn) bıraktığını belirttiğinden sonra Allah'ın Kitabı'na sarılmalarını tavsiye ettiği ve Ehl-i Beyt'i konusunda Allah'ı hatırlattığı nakledilmiştir.¹⁸⁶⁰ İbn Mâce ve Hâkim en-Nîsâbûrî de benzer rivayetleri kaydetmişlerdir.¹⁸⁶¹ Daha sonra İbn Kesîr ve Suyûtî gibi müteahhir dönem âlimleri eserlerinde bu rivayetlere yer vermişlerdir.

Şîî geleneğinin zengin ve geniş rivayetlerle ayrıntılı bir şekilde anlattığı bu olay, İbn Hişâm, İbn Sa'd, Taberî gibi ilk devir müelliflerince ya hiç zikredilmemiş yahut da Resûl-i Ekrem'in konuşmasına yer verilmeden sadece orada konakladığından söz edilmiştir. Ayrıca hiçbir âlim Resûl-i Ekrem'in sözlerini, Şîîlerin anladığı gibi Hz. Ali'nin imâmeti ve hilâfeti için bir delil olarak değerlendirmemiştir. Aslında Şîî geleneğinin bu olay münasebetiyle indirildiğini söylediği ayet¹⁸⁶² müfessirlerin cumhuruına göre çok önceden nazil olmuştur. Esasen bu ayet, siyâk ve sibakıyla beraber değerlendirildiğinde Müslümanlar hakkında değil Yahudi ve Hristiyanlar hakkında nazil olduğu ve onların Hz. Peygamber'e bir kötülük yapamayacaklarını ifade ettiği anlaşılır.¹⁸⁶³

Diğer taraftan Resûl-i Ekrem'in hadisinde geçen “mevlâ” ve “velî” kelimeleri “halife” veya “imam” değil “dost, efendi, arkadaş” manalarına gelir. Bundan dolayı gerek burada gerekse “sekaleyn” hadislerinde yer alan mevlâ kelimesi ayet ve hadisler çerçevesinde dost anlamında anlaşılması gerektiği kanaatindeyiz.¹⁸⁶⁴

Konuyu detaylı araştıran M. Cemal Sofuoğlu ise gerçekte böyle bir hadisenin aslının olmadığını Rasûlullah'tan sonra Hz. Ali'nin hilafetini tayin etmek için Şî'a tarafından uydurulan bir rivayet olduğunu söylemektedir. Çünkü on binlerce kişinin işittiği

¹⁸⁵⁸ Ahmed, **Müsned**, II, 434, Hno: 1311; XXXII, 29, Hno: 19279.

¹⁸⁵⁹ İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, XVII, 98, Hno: 32735.

¹⁸⁶⁰ Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 36.

¹⁸⁶¹ İbn Mâce, “Mukaddime”, 11, s. 42-44; Hâkim, **el-Müstedrek**, III, 109.

¹⁸⁶² el-Mâide 5/67.

¹⁸⁶³ Fahreddin er-Râzî, **Mefâtihu'l-Ğayb**, (1-XXXII), Dâru'l-fıkr, Beyrut 1981/1401, XII, 52-53.

¹⁸⁶⁴ Ethem Ruhi Fığlalı, “Gadir-i Hum”, **DİA**, Ankara 1996, XIII, 279.

Hiz. Ali'nin hilafetini tayin eden böyle bir hadis olsaydı, hilafet tartışmaları olduğunda bu kadar kimsenin susması muhaldir.¹⁸⁶⁵ Abdullah Ünalın ise bu rivayet için *“Kanaatime göre bu hadis, İbn Haldun'un Şiilerin, Rasûlullah'ın Ali'yi halife olarak tayin etmiş olduğuna dair ileri sürdükleri uydurma nas dediği türdendir”* demektedir.¹⁸⁶⁶ Şî'a uydurmalarının daha sahâbe döneminde başladığı bilinmektedir. Kurtubî, Şî'a'nın Rasûlullah'ın Ali'yi halife tayin ettiğine dair hadisler uydurmaları üzerine bir grup sahâbî ve sonrakilerin bunlara cevap verdiklerini söylemiştir.¹⁸⁶⁷ Misal olarak Hiz. Aişe'nin yanında Hiz. Ali'nin Rasûlullah'ın vâsisi olduğu söylendiğinde, Hiz. Aişe, *“Rasûlullah (s.a.s.) onu ne zaman vasiyet etti. Ben onu göğşüme/kucağıma yaslamıştım. Bir leğen istedi ancak leğen gelmeden kucağımda ruhunu teslim etti. Vefat ettiğini hissetmedim bile. Ne zaman Ali'yi vasiyet etti.”* dedi.¹⁸⁶⁸

Hiz. Ali dahi hiçbir zaman böyle bir iddiada bulunmamıştır.¹⁸⁶⁹ Cemel savaşında şyle demiştir: *“Ey İnsanlar, Rasûlullah şu emirlik konusunda bizimle ilgili hiçbir vasiyette bulunmamıştır.”*¹⁸⁷⁰ Hiz. Ömer de *“Rasûlullah'ın, halifesini belirlemeden vefat ettiğini”* söylerken, İbn Abbas (r.a.), *“Rasûlullah'ın (hiçbir halife) vasiyet etmeden vefat ettiğini”* söylemiştir.¹⁸⁷¹ Rasûlullah'ın vasiyetlerine çok ehemmiyet verdiği Hiz. Ebû Bekir, böyle bir vasiyeti olsaydı kesinlikle yerine getirirdi.¹⁸⁷²

Bütün bu açıklamalar neticesinde diyebiliriz ki; Rasûlullah'ı seferlerinde de adım adım takip eden Hiz. Câbir'den böyle bir rivayet gelmemiştir. Rasûlullah'ın Ali'yi halifesi tayin ettiğine dair bir hadis de vârid olmamıştır. Bu rivayet Şî'a'nın rivayetleri uydurmakla kalmadığını, amaçları doğrultusunda yorumlamak için eklemeler ve çıkarmalar yaparak sahih anlamlarından ve bağlamlarından da kopardıklarını göstermektedir.

¹⁸⁶⁵ Muhammed Cemal Sofuoğlu, “el-Hadîsu ‘İnde’ş-Şî’ati’l-İmâmiyye”, **Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şîilik Sempozyumu**, İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul, 1993, s. 288 vd.

¹⁸⁶⁶ Abdullah Ünalın, **İmamet Teorisinin Referanslarında Ehl-i Sünnet ve Şî'a'ya Göre Hadis**, s. 103, 440 nolu dip not.

¹⁸⁶⁷ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, V, 361.

¹⁸⁶⁸ Buhari, Vesâyâ, 1; Müslim, Vesiyeye, 19.

¹⁸⁶⁹ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, V, 361.

¹⁸⁷⁰ İbn Hacer, **a.g.e.**, V, 362.

¹⁸⁷¹ İbn Hacer, **a.g.e.**, V, 361-362.

¹⁸⁷² İbn Hacer, **a.g.e.**, V, 361.

2.7.2. Sekaleyn hadisi,

Şî'a'nın, hilafetin Hz. Ali'ye nasla verildiğine dair getirdikleri delillerden birisi de "Sekaleyn"¹⁸⁷³ hadisidir. Rivayete göre Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur: "*Ben size iki değerli emanet (Sekaleyn) bırakıyorum. Bunlardan biri diğerinden daha büyük olan, bereket ve etkisi gökten yere kadar uzanan Allah'ın kitabı, diğeri de Ehl-i Beytimdir. Bu ikisi kıyamet günü havuzumun başında benimle buluşuncaya kadar birbirinden ayrılmayacaktır.*"¹⁸⁷⁴

Şî'a, bu rivayeti manevi mütevatir addederken,¹⁸⁷⁵ Ehl-i Sünnet âlimleri, -son cümlesi hariç- sahih kabul etmişlerdir.¹⁸⁷⁶ Hadisin Kur'an'ın ve Ehl-i Beyt'in kıyamet gününe kadar birbirinden ayrılmayacağından söz eden son kısmını ise birçok kaynakta rivayet edilmesine rağmen "isnâdı zayıf, münkatı' ve İslâm'ın genel hükümleriyle bağdaşmadığından delil olarak kullanılmaya elverişsiz" olarak nitelendirmişlerdir.¹⁸⁷⁷ Ebû Sa'îd el-Hudrî,¹⁸⁷⁸ Zeyd b. Erkam,¹⁸⁷⁹ Zeyd b. Sâbit,¹⁸⁸⁰ gibi muhtelif râvîlerden gelen bu rivayeti yine Şîilerce, Câbir b. Abdullah'a isnâd etmiştir.¹⁸⁸¹ Şî'a'ya göre bu hadis, dalalete düşmemek için Allah'ın Kitabı ve Ehl-i Beyt'e tutunmanın lüzumunu ifade etmektedir. Çünkü Ehl-i Beyt, Allah'ın Kitabı'yla beraber zikredilmiş ve ümmete "bu ikisine" tutunma emredilmiştir. Ehl-i Beyt, Allah'ın kitabının bir nevi konuşan dilidir ve onlarsız Kur'an, asla anlaşılmaz.¹⁸⁸²

On üç, on dört değişik tarîk ve muhtelif râvîler tarafından rivayet edilen bu hadisin, gerek râvîler, gerekse metin açısından doğru varyantı, Müslim ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde aynı metinle Zeyd b. Erkam'dan gelen şu rivayettir:

¹⁸⁷³ Sekaleyn: Sözlükte "iki ağırlık" anlamına gelen Sekaleyn, Kur'an ve hadislerde "insanlar ve cinler" anlamında, bazı hadis rivayetlerinde "Kur'an ve Ehl-i Beyt" anlamında kullanılmıştır. Kur'an'da ve hadislerde insanlar ve cinler, bazı hadis rivayetlerinde Kur'an ve Ehl-i beyt anlamında kullanılan bir terim. Bkz. Mustafa Öz "Sekaleyn", **DİA**, Ankara 2009, XXXVI, 325-326.

¹⁸⁷⁴ Ebû Cafer, Muhammed b. el-Hasen es-Seffâr el-Kummî, **Besâiru'd-Derecât**, s. 414; Murtezâ Mutahharî, **İmamet ve Rehberi**, İmarat-ı Sadra, Tahran, trz, Trc. Ünal Çetinkaya, Endişe Yayınları, Ankara, 1991, s. 34.

¹⁸⁷⁵ Murtezâ Mutahharî, **İmamet ve Rehberi**, s. 34.

¹⁸⁷⁶ Müsned, XVII, 170, Hno: 11104; 211, Hno: 11131, 309, Hno: 11211; XVIII, 114, Hno: 11561, 14, 17, 26, 59; Tirmizî, Menâkıb, 31.

¹⁸⁷⁷ Mustafa Öz "Sekaleyn", **DİA**, Ankara 2009, XXXVI, 325.

¹⁸⁷⁸ Ahmed, **Müsned**, XVII, 170, Hno: 11104.

¹⁸⁷⁹ Ahmed, **Müsned**, XXXII, 10, Hno: 19256,

¹⁸⁸⁰ Ahmed, **Müsned**, XXXV, 456, Hno: 2157; 512, Hno: 21654.

¹⁸⁸¹ Ebû Cafer, Muhammed b. el-Hasen es-Seffâr el-Kummî, **Besâiru'd-Derecât**, s. 414.

¹⁸⁸² Abdullah Ünal, **İmamet Teorisinin Referanslarında Ehl-i Sünnet ve Şî'a'ya Göre Hadis**, s. 111.

"Hz. Peygamber (s.a.s.) Mekke ve Medine arası Hum denilen bir su kenarında bize bir hutbe irat etti. Allah'a hamd ve sena ettikten sonra tembih ve hatırlatmada bulundu ve: 'Ey insanlar! Ben de bir beşerim, Rabbimin elçisinin gelerek ona icabet etmem yakındır. Ben size iki ağırlık bırakıyorum: Birincisi, içinde hidayet ve nur olan Allah'ın kitabıdır. O'na tutununuz" diyerek Allah'ın kitabına teşvik edip ona özendirdi. (İkincisi), Ehl-i Beytimdir. Ehl-i Beytim hakkında size Allah'ı hatırlatırım. Ehl-i Beytim hakkında size Allah'ı hatırlatırım. Ehl-i Beytim hakkında size Allah'ı hatırlatırım!" dedi.¹⁸⁸³ Hadis mütehasısları tarafından tenkit edilmeyen metin budur."¹⁸⁸⁴

Hz. Peygamber'den gelen, içinde sekaleyn kelimesi geçmemekle birlikte ümmetine tek bir şey bıraktığını, ona uyulduğunda sapıklığa düşülmeyeceğini, bunun da Allah'ın Kitabı olduğunu belirten rivayetler yanında¹⁸⁸⁵ iki şey bıraktığını, bunlara bağlanıldığı takdirde sapıklığa düşülmeyeceğini, ilkinin Allah'ın Kitabı, ikincisinin Resulünün Sünneti olduğunu bildiren hadisler de vardır.

Öyleyse hadislerde değer verilip bağlanması istenen üç şey vardır: Kur'an, Sünnet ve Ehl-i Beyt. Bunların ilk ikisine bağlılığın İslâm dininin genel niteliği olduğu bilinmektedir. Nitekim bu husus, Hz. Peygamber'in Muâz b. Cebel'i Yemen'e vali olarak gönderirken karşılaşıcağı problemleri nasıl çözeceğini sorduğunda, önce Allah'ın Kitabı, onda yoksa Resulünün Sünneti, onda da yoksa kendi re'y ve ictihadı doğrultusunda amel edeceğini belirttiği hadislerle de uygunluk arz etmektedir.¹⁸⁸⁶ Ehl-i Beyt'e bağlılığa gelince, Sahîh-i Müslim'deki güvenilir rivayetten anlaşılacağı üzere aslında Rasûlullah hayatının son günlerinde, âhirete intikalinden sonra geride bırakacağı aile fertlerine ihtimam gösterilmesini istemiştir.¹⁸⁸⁷ Şî'a'nın iddia ettiği gibi imamet veya hilafetle hiç bir ilgisi yoktur. Hiçbir sahâbî de böyle anlamamıştır.

Bu hadisin isnâd ve metin tenkidini yapan Bünyamin Erul, hadisteki Ehl-i Beyt kısmının Şî'a'nın idracı olma ihtimalinin uzak olmadığını belirtmiştir.¹⁸⁸⁸ Bu idracın sadece

¹⁸⁸³ Müslim, "Fedâilu's-Sahâbe", 36; Ahmed, **Müsned**, XXXII, 10, Hno: 19265.

¹⁸⁸⁴ Abdullah Ünalın, **İmamet Teorisinin Referanslarında Ehl-i Sünnet ve Şî'a'ya Göre Hadis**, s. 111-112.

¹⁸⁸⁵ İbn Mâce, Menâsik, 84; Ebû Dâvûd, Menâsik, 56.

¹⁸⁸⁶ Müsned, XXXVI, 333, Hno: 22007.

¹⁸⁸⁷ Mustafa Öz "Sekaleyn", **DİA**, Ankara 2009, XXXVI, 326.

¹⁸⁸⁸ Bünyamin Erul, **Sahabenin Sünnet Anlayışı**, s. 30.

H. Câbir'den gelen bazı rivayetlerde yer alması ve bazılarında ise hiç yer almaması¹⁸⁸⁹ bu kısma ihtiyatlı yaklaşmamızı gerekli kılmaktadır.

2.7.3. İmamların Makamı ve “Levha” Hadisi

Şî'a'nın temel rivayetlerinden birisi de “Levha Hadisi” diye biline rivayettir. Bu rivayete göre imâmet ilâhî bir hilafettir ve Allah (c.c.), H. Peygamber'den sonra yerine geçecek olanların isimlerini, babalarının ve annelerinin ismiyle beraber sırasıyla belli etmiştir.

Şî'a'ya göre Câbir (r.a.), On İki İmam'ın isimlerinin zikredildiği levha hadisinin de r v sidir.¹⁸⁹⁰ Bu rivayeti, Şî'a muhaddislerinin imamı olarak kabul edilen Muhammed b. Yakub el-Kuleynî zikretmiştir. Rivayete göre Eb  Abdillâh şöyle demiştir: “Babam, Câbir b. Abdullah'a: “Sana bir soru var. Sormam için ne zaman müsait olursun?” diye sorunca Câbir (r.a.), “Ne zaman istersen.” dedi. Neyse ki bir gün Câbir'le yalnız kalınca “*Ey Câbir, Rasûlullah'ın kızı, annem Fatıma'nın elinde gördüğün levha'dan ve annemin bu levhanın içeriği hakkında sana söylediklerinden haber verir misin?*” dedi. Câbir (r.a.) de şöyle anlatmaya başladı: (Fatıma Câbir'e şöyle demiştir:) “*Bu levha, Allah'ın, Resulü'ne hediye ettiği bir levhadır. Bu levhada babamın, eşimin, iki oğlumun ve neslimden gelecek v s lerin isimleri vardır. Câbir der ki: “Annen Fatıma bana bu levhayı verdi, okudum ve istinsah ettim.”* Babam Câbir'e; “*Bu levhayı bana gösterebilir misin?*” deyince, “Evet” dedi.¹⁸⁹¹

Başka bir rivayette ise levha hadisi şöyle anlatılmıştır:

“*H. Hüseyin'in doğumu  zerine Câbir, Fatıma'yı babasının sağlığında ziyaret etti. Yanında yeşil bir levha gördü. İçinde beyaz güneş gibi renkli bir kitap vardı. Câbir: “Anam babam sana feda olsun Ey Peygamber'in kızı. Bu levha nedir?” deyince Fatıma: “Bu içinde babamın, eşimin, iki oğlumun ve evlatlarımdan v s lerin isimlerinin olduğu, Allah'ın Peygamberine hediye ettiği bir levhadır. Babam bu levhayı beni sevindirmek için verdi,” dedi. Sonra Fatıma, Câbir'e bu levhayı verdi. Câbir onu okudu ve Fatıma, Câbir'e*

¹⁸⁸⁹ İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, XV, 489, Hno: 30700.

¹⁸⁹⁰ Seyyid Muhammed, **A'yanu's-Şi'a**, IV, 46.

¹⁸⁹¹ Kuleynî, **el-Usûl Mine'l-K fi**, I, 527-528; İbn Şehr  ş b, **Menâkib**, I, 282, 258-259.

istinsah etmesi için izin verdi. Hz. Câbir, -Masum imamlar dışında- bu levhayı gören ve istinsah etmesine izin verilen tek kişidir."¹⁸⁹²

Ebû Abdillâh, on iki imamın isminin mezkûr olduğu bu kadar önemli bir rivayeti sormak için neden Hz. Câbir'in yalnız kalacağı bir anı beklesin. Bir kere bu makul değildir. Hatta ümmeti ilgilendiren bu kadar önemli bir hususun bir topluluk önünde zikredilmesi gerekirdi. Doğru olsaydı Rasûlullah (s.a.v) bütün ümmeti ilgilendiren bu hayati meseleyi sadece Hz. Fatıma'ya söylemekle yetinmezdi. Eğer Hz. Fatıma'ya böyle bir bilgiyi gizliden verdiyse -ki makul değildir- Hz. Fatıma'nın bu bilgiyi en yakını eşi Hz. Ali'den saklayıp Câbir (r.a.) gibi namahrem birisine söylemesi nasıl cevap bulacaktır.

Hz. Ali'nin evde olmadığı bir vakitte Hz. Câbir'in, Rasûlullah'ın kızı Fatıma'nın evine gitmesi ve yalnız oldukları bir vakitte, aralarında bu konuşmaların geçmesi cevap verilmesi gereken ayrı bir problemdir. Zira bu durum ise Kur'an ve Sünnet'e muhaliftir. Ayet-i Kerime'de, Müminlerin anneleri mesabesindeki Peygamber zevceleriyle konuşurken dahi perde arkasından konuşmak emredilirken, hadislerde de bir erkek ile bir kadının yalnız başına bir mekânda kalmaları (halvet) yasaklanmışken bu rivayette anlatılanlar nasıl izah edilecektir.

Ehl-i Sünnet kaynaklarında yer almayan bu anlamdaki rivayetlerin sonradan uydurulup kaynaklara geçtiğinin birer delili de tarihi gerçeklere aykırı olmalarıdır. Çünkü Şî'a imâmet nazariyesi sonradan ortaya çıkmış ve zamanla gelişmiştir. Hicrî I. yüzyılda tedricî bir gelişme kaydeden Şî'î imâmet nazariyesi, II. yüzyıl ortalarında Hişâm b. Hakem'le kesin şeklini almış, daha sonraki asırda önemli bir değişikliğe uğramadan on birinci imam Hasan el-Askerî'nin vefatına (ö. 260) kadar devam etmiştir. Askerî'nin ölümüyle birlikte Şî'a, kendisine halef olacak oğlu olup olmadığı ve imâmetin kime intikal edeceği konusunda on dört veya on beş fırkaya ayrılmıştır. Bunlardan Hasan el-Askerî'den sonra onun neslinden gelen, ümmetin hidayetini üstlenmiş bir oğlu bulunduğunu, bunun imam ve hüccet olduğunu, tehlikeden dolayı gizlendiğini, zamanı gelince zuhur edeceğini benimseyenler ilk defa İmâmiyye diye adlandırılmıştır.¹⁸⁹³ Şî'a fırkası bundan sonra, ancak IV. asırda İsnâaşeriyye adıyla anılmaya başlanmıştır. İsnâaşeriyye ismi bu tarihe kadar

¹⁸⁹² Hüseyin el-Vasiki, **Cabir b. Abdullah el-Ensari**, Müessesetu Bustan Kitab, Kum 1431, s. 17.

¹⁸⁹³ Yusuf Şevki Yavuz, "İsnâ Aşeriyye", **DİA**, XXIII, 142.

gündeme gelmemiştir.¹⁸⁹⁴ Yani Hicrî üçüncü asrın ikinci yarısına kadar on ikinci imamın kim olacağı dahi belli değildir. Hâlbuki yukarıdaki rivayetlere bakılırsa daha Resûlullah'ın sağlığında on iki imamın ismi ve soyları belli edilmiştir. Nedense böyle önemli bir konu Câbir (r.a.) dışında bütün sahâbeden gizlenmiştir. Câbir (r.a.) bu bilgiyi Hz. Fatıma'dan nasıl almıştır. Hz. Fatıma bu bilgiyi eşi Hz. Ali'ye dahi niçin vermemiştir. Ya da Hz. Ali'nin bu bilgiden haberi niye yoktur. Çünkü levha hadisi sadece Câbir'e isnâd edilmiştir. İbn Abbâs, Enes b. Mâlik, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ali gibi Câbir'den daha çok Rasûlullah'la içli-dışlı olan sahâbiler vardır. Ailesinden olanlar vardır. Oysa hiçbirinden böyle bir rivayet gelmemiştir. Bütün bu açıklamalar bu mevzu ile ilgili rivayetlerin sabit olmadığını ortaya koyması için yeterlidir.

Bir diğer önemli husus, İmamların makamıyla ilgilidir. Şî'a itikadına göre hiç bir melek veya peygamber imamların mertebesine çıkamaz. Bu batıl itikad da Câbir b. Abdullah (r.a.) tarîkiyle Rasûlullah'a ref' edilmiştir. Şî'a'nın sıhâh-ı arbaa diye maruf olan dört muteber hadis kaynaklarından biri olan "*Men Lâ Yahduruhu'l Fakîh*" adlı kitapta es-Sadûk lakabıyla tanınan İbn Babûye el-Kummî'nin naklettiği bir rivayete göre Rasûlullah (s.av.), çocuğun ana rahmindeki durumunu ve doğumuna kadarki süreci uzun uzadıya anlatınca Câbir b. Abdullah (r.a.), "*Ya Rasûlullah, bu bizim durumumuz, peki ya sizin ve sizden sonraki vâsîlerinizin vilâdetleri nasıl olacak?*" diye soru etti. Rasûlullah (s.a.s.) biraz bekledikten sonra: "*Ey Câbir sen, ancak büyük pay sahiplerinin taşıyabileceği tehlikeli bir işten soru ettin. Peygamberler ve vâsîleri Allah'ın yücelttiği bir nurdan yaratılmışlardır. Allah, bu nurlarını temiz sulblere ve tâhir rahimlere emanet bırakır. Onları, melekleriyle muhafaza eder, hikmetiyle de terbiye eder, ilmiyle de gıdalandırır. Onların işi, vasfa gerek bırakmayacak kadar açık, durumları da ilme gerek bırakmayacak kadar zahirdir. Çünkü onlar, Allah'ın yeryüzündeki yıldızları, karadaki nişaneleridir. Kulları üzerindeki halifeleridir. Beldelerdeki envâridir. Yaratıkları üzerindeki delilleridir. Ey Câbir, bu Allah'ın saklı ve gizli ilmindendir. Ehli dışında kimseye sakın anlatma.*" buyurarak cevap verdi.¹⁸⁹⁵

Akl-ı selim ve hadis ilminde zevk-i selim sahibi olan talebeler dahi bu rivayetleri dinlediklerinde uydurma olduklarını hemen anlarlar. Metinlerdeki rekâket bir yana böylesi

¹⁸⁹⁴ Yavuz, "İsnâ Aşeyye", **DİA**, XXIII, 143.

¹⁸⁹⁵ es-Sadûk, İbn Babûye el-Kummî, **Men Lâ Yahduruhu'l Fakîh**, Müessesetü'l-A'lemî, Beyrut, 1986/1406, (I-IV), IV, 305-306.

önemli konuların Hz. Câbir dışında herkesten gizli tutulmaya çalışılması Şî'a'nın Câbir'i yanlış emellerine kurban etmeye çalıştıklarını göstermektedir.

2.7.4. İmam Mehdî'nin Evsafı Hakkındaki Hadis

Dinlerin çoğunda insanlığın maddî ve mânevî sıkıntılarını sona erdirecek, içtimaî ve dinî hayatı ideal olgunluğa ulaştıracak bir otoritenin geleceği inancı,¹⁸⁹⁶ yani “mehdî” inancı vardır.

Mehdî konusunda asırlarca İslam âlemi indinde bilinen şudur: *“Ahir zamanda Müslümanların tabi olacağı, dini teyîd edecek ve İslam memleketini idare edecek Ehl-i Beyt'ten ismi Mehdî olan biri gelecektir. Deccâl ve nüzulü İsâ ise onu takip edecektir.”*¹⁸⁹⁷

Şî'a'nın benimsediği mehdî inancında, zuhur ettiği anda Ehl-i Beyt düşmanlarından intikam alma fikrinin yanı sıra gaybet döneminde bulunduğu ve zuhur edeceği ana kadar taraftarlarına, mazlumlara, düşkünlere ve hastalara yardım ettiği telakkisi de büyük önem taşır.¹⁸⁹⁸ Şî'a'daki bu inanç da, Câbir'e isnâd edilen bazı rivayetlere dayandırılmıştır.

Bir rivayete göre Câbir (r.a.) Hz. Peygamber'e: *“Ey Allah'ın Resulü, neslinden imam olacaklar arasında gaybette olan var mıdır?”* diye sorunca Rasûlullah (s.a.s.); *“Rabbime yemin ederim ki evet, var. Allah, iman edenleri arındırmak ve küfre sapanları mahvetmek için böyle yapar. Ey Câbir, bu Allah'ın bir işidir. Sırlarından bir sırdır. Kullardan saklı kılınmıştır. Sakın bu konuda şüpheye düşme, Çünkü Allah'ın işinde şüpheye düşmek küfürdür”* buyurdu.¹⁸⁹⁹

*“Mehdi benim soyumdandır. İsmi benim isimdir. Künyesi benim künyemdir. Ahlak ve yaratılış bakımından bana en çok benzeyendir. O, gaybette kalacak. Milletler onun hakkında dalalete düşecektir. Sonrasında ise ani bir alev gibi gelecek ve zulüm ve haksızlıkla dolu olan dünyayı, hak ve adaletle dolduracaktır.”*¹⁹⁰⁰

¹⁸⁹⁶ Ekrem Sarıkçıoğlu, “Şî'a”, **DİA**, İstanbul 2003, XXVIII, 369-371.

¹⁸⁹⁷ Şeyh Sadûk, Ebu Cafer, Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn b. el-Bâbaveyh el-Kummî, **Kemalu'd-Dîn**, I, 287-288.

¹⁸⁹⁸ Yusuf Şevki Yavuz, “Şî'a”, **DİA**, İstanbul 2003, XXVIII, 371-374.

¹⁸⁹⁹ Şeyh Sadûk, **a.g.e.**, I, 287-288.

¹⁹⁰⁰ Şeyh Sadûk, **a.g.e.**, I, 286.

Câbir b. Abdullah'a isnâd edilen bu ve benzeri rivayetlerde, Ehl-i Beytten bir Mehdî'nin geleceği ifade edilmiştir.¹⁹⁰¹ Mehdî ile ilgili hadisler eimme-i hadisten Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce, Bezzâr, Hâkim, Teberânî, Ebû Ya'lâ el-Mûsilî tarafından tahrîc edilmiş ve Hz. Alî, İbn Abbâs, İbn Ömer, Talha, İbn Mes'ûd, Ebû Hureyre, Enes b. Mâlik, Ebû Sa'id el-Hudrî, Ummü Habîbe, Ummu Seleme, Sevbân, Kurre b. İyâs, Alî el-Hilâlî, Abdullah b. el-Hâris gibi bir grup sahâbîye isnâd edilmiştir. Bu hadislerin isnâdına gelince Sahih, Hasen ve Zayıf olanlar vardır. Tarihçi İmâm, İbn Haldun "*Târîh*"inde Mehdî konusundaki tüm hadislerin zayıf olduğunu söyleyerek aşırıya kaçmış ve hata etmiştir.¹⁹⁰²

Mehdî inancının aslında İslam'da olmadığını bu inancın önce Şiîler, ardından Emevîler ve Abbâsîler arasında yayıldığını, Hicrî III. yüzyılda hadislerin toplanıp kayda geçirilmesi ve hadislerin sıhhati konusunda titiz davranmayan muhaddislerce mehdî rivayetlerinin mecmualara alınmasının ardından Sünnîler arasında da benimsenmeye başladığı iddia edilmiştir ki¹⁹⁰³ bu iddia doğru değildir.

Mehdî inancının ilahî dinlerin tamamında yer alıyor olması, bu inancın İslam'a ithâl edildiğine kanıt olmayacağı gibi, bu inancı destekleyen hadislerin kaynaklarımızda da yer alıyor olması ve asırlarca ümmet arasında tevâtüren gelmesi bunun bir hakikat olduğunu gösterir. Ancak, birçok dini terim ve kelimenin sonradan anakronizme uğraması¹⁹⁰⁴ gibi zamanla Mehdi inancında da tağyîrlerin olduğu muhakkaktır. Bu nedenle konu, Kur'an ve Sünnet bütünlüğü içerisinde tekrar ele alınmalı, ümmetin konuyu doğru anlaması sağlanmalıdır.

2.7.5. Rasûlullah'ın Selamını Muhammed el-Bâkır'a İletmesi

Şi'a'ya göre Câbir, uzun bir ömür yaşayarak, İmam Bakır'a yetişmiş ve ona Resûlullah'ın selamını iletmiştir.¹⁹⁰⁵ Emevilere düşmanlığı ile tanınan Şiî tarihçi Ya'kûbî (ö. 292), *Târîh*'inde senedi olmayan şöyle bir rivayete yer vermiştir: Câbir b. Abdullah (r.a.), Rasûlullah (s.a.s.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etti: "*İsmi benim ismim olan, insanlar arasında en çok bana benzeyen, benim neslimden olan bir kişiyi görünceye kadar*

¹⁹⁰¹ Hüseyin Vâsikî, **Câbir b. Abdullah el-Ensârî, Hayâtuhu ve Musneduhu**, s. 313-314.

¹⁹⁰² 'Azimâbâdî, '**Avnu'l-Ma'bûd**, (I-XIV), Mektebetu's-Selef, Medine 1969/1389, XI, 361.

¹⁹⁰³ Yavuz, "**Şi'a**", **DİA**, İstanbul 2003, XXVIII, 371-374.

¹⁹⁰⁴ Selçuk Coşkun, "Anlam Değişmelerinin Sebep Olduğu Anakronik Bakış ve Hadis Yorumlarındaki Yanıltıcılığı", **Ekev Akademi Dergisi**, Yıl: 12 Sayı: 35, Bahar 2008, s. 33 vd.

¹⁹⁰⁵ Hüseyin el-Vasiki, **Cabir b. Abdullah el-Ensari**, s. 17-18.

yaşayacaksın. O kişiyi gördüğünde ona benim selamımı söyle. Câbir yaşlanıp ölmekten endişe ettiğinde “Yâ Bakır, Yâ Bakır neredesin?” demeye başladı. Sonunda onu gördü. Ona sarılıp ellerini ayaklarını öptükten sonra: “Anam babam sana feda olsun. Ne kadar da Rasûlullah’a benziyorsun. Baban sana selam söylüyor” dedi.¹⁹⁰⁶

Bu rivayet sonraki Şî’a kaynaklarında da yerini almıştır. Kuleynî (ö. 328)’nin verdiği rivayete göre Rasûlullah Câbir’e: “Sen, Hz. Hüseyin’in soyundan ismi Muhammed olan, din-i ilmi yarıp açan bir evladımı görünceye kadar yaşayacaksın. Onunla karşılaştığında benim selamımı ona söyle” demiştir.¹⁹⁰⁷ Onun için Câbir bu karşılaşmayı bekliyor, Mescid-i Nebevî de “Ey İlmin Bâkırı,” diye nidâ ediyordu. Sonunda İmam Bakır ile karşılaştı, Câbir ona sarılıp kucakladı ve şöyle dedi: “Ey Muhammed, Allah’ın Resulü Muhammed sana selam söylüyor.” Câbir’e, “Bu nasıl olur” diye sorduklarında Câbir, haberi onlara anlattı.¹⁹⁰⁸

İbn Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276) ise şöyle bir rivayeti zikretmiştir: Zeyd b. Ali, Hişâm’ın yanına girip “Kardeşin Bakara ne yaptı?” deyince, Hişâm: “Rasûlullah Bâkır derken sen Bakara diyorsun Andolsun ki farklı söylüyorsunuz. Câbir b. Abdullah, Rasûlullah’ın kendisine şöyle dediğini bize haber verdi: “Ey Câbir, ismi benim ismim olan ve ilmi keşfeden bir evladımı göreceksin kadar yaşayacaksın. Karşılaştığında selamımı ilet.” Câbir (r.a.), gözlerinden kör olduğunda Medine sokaklarında sürekli “Ey Bâkır,” diye nida ediyordu. Öyle ki insanlar, “Câbir aklını kaybetti.” demeye başladılar. Medine’de taşlık geniş bir mekânda iken çocuğunu taşıyan bir kadın gördü. Ona: “Hanımefendi, bu çocuk kim?” diye sordu. Kadın: “Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib” dedi. Câbir: “Onu bana yaklaştırdı dedi. Kadın çocuğu yaklaştırdı.” Câbir (r.a.), çocuğun gözlerinin arasını öperek, “Habibim, Allah Resulü sana selam söylüyor.” dedi. Câbir (r.a.) sonra, “Kâbe’nin Rabbine yemin olsun ki; artık öleceğimi anladım.” dedi ve evine gitti. Vasiyetini yaptıktan sonra o gece vefat etti.¹⁹⁰⁹

¹⁹⁰⁶ Ya’kûbî, **Târîh**, (Şâmîle Nüshası), s. 239.

¹⁹⁰⁷ Kuleynî, **el-Usûl Mine'l-Kâfi**, I, 304, 450, 469; Hamd b. Muhammed el-Mufid, **el-İrşâd fi Ma'rifeti Hicci'l-lâh alel İbâd**, II, 159.

¹⁹⁰⁸ Muhammed b. Ömer el-Keşşi, **İhtiyâru Marifeti'r-Ricâl**, 41-42; Kuleynî, **el-Usûl Mine'l-Kâfi**, I, 469-470; İbn ‘Asâkir, **Târîh**, LIV, 275-276.

¹⁹⁰⁹ İbn Kuteybe ed-Dîneverî, **‘Uyûnu'l-Ahbâr**, I-IV, Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye, Kahire, 1996, s. 212-213.

İbnü'l-Cevzî'nin *Mevzû'ât*'ında verdiği rivayet ise şöyledir: Ebû Zübeyr şöyle demektedir: “Câbir b. Abdullah'ın yanındaydık. Yaşı ilerlemiş gözleri görmez olmuştu. Ali b. Hüseyin, oğlu Muhammed'le beraber yanına geldi. Câbir Ali'ye, “Bu yanındaki kim?” dedi. Alî b. Hüseyin, “Oğlum Muhammed'dir.” deyince Câbir onu bağrına bastı, ağladı ve şöyle dedi: “*Ey Muhammed, Rasûlullah'ın sana selamları var.*” Arkadaşı, “Bu da ne demek?” deyince Câbir: Rasûlullah'ın yanında olduğum bir sırada Hüseyin b. Alî yanına geldi. Rasûlullah onu bağrına bastı, öptü ve yanına oturttu ve sonra şöyle dedi: “Bu oğlumun Alî adında bir oğlu olacak, Kıyamet günü arşın derinliklerinden bir münadi: “Ey Abidlerin Efendisi,” diye nidâ edince o ayağa kalkacak. Onun da Muhammed adında bir oğlu olacaktır. “*Ey Câbir, onu gördüğünde selamımı ilet ve bil ki o günden sonra fazla yaşamayacaksın.*” Râvî, Câbir'in bu olaydan sonra on küsur gün yaşadıkdan sonra vefat ettiğini söylemektedir.”¹⁹¹⁰

Sahîh-i Muslim dâhil olmak üzere birçok kaynakta yer alan rivayette selamla ilgili kısım yoktur. İshâk b. Râhûye'nin *Müsned*'inde yer alan rivayette şöyledir:

Hatım b. İsmâil → Cafer b. Muhammed → Babası Muhammed b. Ali b. Hüseyin

Muhammed b. Ali b. Hüseyin (ö. 117) şöyle demektedir: “Câbir'in meclisine girdik. Câbir (r.a.), oradakileri tek tek sordu. Sıra bana gelince, “Sen kimsin?” dedi. “Muhammed b. Ali b. Hüseyin” dedim. Elini başıma doğru uzattı, en üstteki düğmemi açtı. Sonra alttaki düğmeyi açtı. Sonra elini iki göğsüm arasına koydu. O zaman ben daha çocuktum. Ona, “*Bana Rasûlullah'ın haccını anlat.*” dedim. O, dokuz parmağını kapatarak, “*Rasûlullah, dokuz yıl hac etmeden bekledi. Sonra onuncu yılda “Hacca gideceğim diye insanlara ilan etti.*” dedi ve bana Rasûlullah'ın haccını anlattı.¹⁹¹¹ Ya'kûbî, Hz. Hüseyin şehit edildiğinde (h. 621) Ebû Cafer İmam Bakır'ın (Muhammed b. Ali b. Hüseyin) 4 yaşında olduğunu zikretmiştir. Bu hesaba göre Câbir'in vefat ettiği yılda İmam Bâkır'ın 21 yaşında olması gerekmektedir.

Zehebî de *Siyeri*'nde konu ile ilgili şu rivayetlere yer vermiştir: İbn 'Ukde, Muhammed b. Abdullah b. Ebî Necîh'ten, o da Alî b. Hassân el-Kuraşî'den, o da amcası Abdurrahman b. Kesîr'den, o da Cafer b. Muhammed'ten rivayetle bize anlattı ve dedi ki:

¹⁹¹⁰ İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, II, 44-45.

¹⁹¹¹ İshâk b. Râhûye, **Müsned**, V, 3, Muhakkik, “Muslim'in şartlarına göre sahihtir” demiştir; Muslim, Hac, 147, 148.

Babam şöyle dedi: *Dedem Hüseyin, beni Hicrînde oturarak; "Rasûlullah (s.a.s.) sana selam söylüyor."* dedi.

Ebân b. Teğleb, Muhammed b. Ali'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir; Ben *Küttâb'ta* (Mekteb)¹⁹¹² iken Câbir b. Abdullah yanıma geldi. Bana, "Karnımı aç." dedi ben de karnımı açtım. Câbir, karnını karnıma yapıştırdıktan sonra: *"Rasûlullah (s.a.s.), sana selam söylememi emretti"* dedi.¹⁹¹³

Rivayetler arasındaki çelişkiler ve metinlerdeki rekâket hemen anlaşılmaktadır. Birinci rivayette selamı ileten Hz. Hüseyin iken, ikincisinde Câbir'dir. İbnü'l-Cevzî'nin "*Şeksiz mevzu bir hadistir.*" dediği¹⁹¹⁴ Câbir'e isnâd edilen rivayetin senedi şu şekildedir:

Muhammed b. Zekeriyâ el-Ğelâbî → İbrâhîm b. Beşâr → Süfyân b. Üyeyne → Ebu Zübeyr → Câbir b. Abdullah

Bu isnâdın dördüncü râvîsi Muhammed b. Zekeriyâ el-Ğelâbî (ö. 298) hakkında cerh ve ta'dîl âlimlerinin değerlendirmeleri şöyledir: Hadis uyduran biridir.¹⁹¹⁵ Hikâyât ve ahbâr sahibidir. Meçhûl râvîlerden münker rivayetlerde bulunduğundan sadece sıkâ râvîlerden yaptığı rivayetlere itibar edilir.¹⁹¹⁶ Ğelâbî bu hadisi İbrâhîm b. Beşâr'dan rivayet etmektedir. Buhârî, Basralı olan İbrâhîm b. Beşâr (224) için, "*Bir şey konusunda vehm üzere vehm ederdî (çok yanılırdı)*" demektedir.¹⁹¹⁷ İhbârîdir, İmâmîdir, Basra'lıdır. "*el-Ecvâd*", "*Ahbâru Fatıma ve Menşeuha ve Mevliduhâ*" ve "*Sıffîn*" isimlerinde kitapları vardır.¹⁹¹⁸ İbnü'l-Cevzî, Zehebî ve İbn Hacer, İbn Mende'nin "*Cerh edilmiştir.*" ifadesine ve Dârekutnî'nin "*Hadis uydurdu.*" ifadesine yer vermişlerdir.¹⁹¹⁹

Zehebî ve İbn Hacer, yukarıdaki rivayeti zikrettikten sonra "*Bu rivayet Ğelâbî'nin yalanlarından biridir*" demektirler. Ayrıca İbn Hacer, Ğelâbî'nin uydurduğu başka rivayetler de aktarmaktadır.¹⁹²⁰

¹⁹¹² Sibyân mektebi, Bkz. Jacob M. Landau, "Küttâb", **DİA**, XXVII, 4.

¹⁹¹³ Tabarânî, **Mu'cemü'l-Evsat**, VI, 13, (5655); Zehebî, **Siyer**, IV, 403-404.

¹⁹¹⁴ İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, II, 45.

¹⁹¹⁵ Dârekutnî, **ed-Du'afâ ve'l-Metrûkîn**, s. 350, (483).

¹⁹¹⁶ İbn Hibbân, **es-Sikât**, IX, 154.

¹⁹¹⁷ Buhârî, **Târîhu'l-Kebîr**, I, 277.

¹⁹¹⁸ Zirikî, **el-A'lâm**, VI, 130.

¹⁹¹⁹ İbnü'l-Cevzî, **ed-Du'afâ ve'l-Metrûkîn**, III, 59; Zehebî, **el-Muğnî fi'd-Du'afâ**, II, 196; İbn Hacer, **Lîsanü'l-Mizân**, V, 139.

¹⁹²⁰ Zehebî, **Mîzânü'l-İ'tidâl**, III, 550, (7537); İbn Hacer, **Lîsanü'l-Mizân**, VII, 139, (6791).

Netice olarak Rasûlullah'ın İmam Bakır'a selam gönderdiğine dair rivayetlerin birbiriyle çeliştiği ve isnâdlarının sahîh olmadığı görülmektedir. Câbir'in son demlerine kadar İmam Bakır ile karşılaşmadığı, onu göremeyince kör haliyle Medine sokaklarında, aklından şüphe ettirecek derecede "*Ya Bakır, Yâ Bakır*" diye bağırdığı, görüp selam ilettikten sonra da vefat ettiği söylenmiştir. Hâlbuki İmam Bakır Hz. Câbir'in önemli talebesidir ve vefat ettiğinde 21 yaşında olduğu tespit edilmiştir.

Konu hakkındaki rivayetlerin birbiriyle çeliyor olması ve aralarında tutarsızlık olması bu rivayetlerin sonradan uydurulduklarını göstermektedir. Nitekim ana hadis kaynaklarımızın hiç birinde zayıf bir tarikle de olsa bu rivayetlere yer verilmemiştir.

3. ŞÎ'A'NIN TEMEL HADİS KAYNAKLARINDAKİ RİVAYETLERİ

Şî'î yazar Hüseyin Vâsikî, "*Câbir b. Abdullah el-Ensârî, Hayâtuhu ve Musneduhu*" isimli bir eser kaleme almış, bu eserinde Şî'â kaynaklarında bulunan Câbir'in rivayetlerini bir araya getirmiştir.

Şî'a kaynaklarında Câbir'e isnâd edilen 456 rivayet bulunmaktadır. Şî'a'nın temel esaslarını teşkil eden her konuyla ilgili birden çok, hatta bazı konularda onlarca rivayet Câbir'e isnâd edilmiştir. Bu rivayetlerden çoğunun birbiriyle çelişmesi ve ilk dönem kaynaklarında da bulunmaması bu rivayetlerin çoğunun sonradan uydurulduğunu akla getirmektedir.

Peki, ilk dönem hadis kaynaklarımızda bulunmayan bu kadar rivayet Şî'a kaynaklarına nasıl ve ne zaman geçmiştir? Tarihi sürece bakıldığında özellikle Büveyhîler Döneminde (m. 932-1062) muhtelif Şî'î fırkalarının, İslâm dünyasının önemli yerlerinde oldukça canlı faaliyetler yürüttükleri görülmektedir. Şî'î Hamdânî sülâlesi Suriye'yi, İsmâ'îlî fırkası Mısır ve Kuzey Afrika'nın büyük bir bölümünü, Alevî devletinin kurucusu olmak iddiasındaki İdrîsîler Kuzeybatı Afrika'yı, Zeydîler Kuzey İran ve Yemen'i, İsnâaşeriyye inancına bağlı Büveyhîler de Irak ve İran'ı kontrolleri altına almışlardı. İsnâaşeriyye Şîilîği, ilk defa Büveyhîler sayesinde akîdesini serbestçe yayma ve yazma imkânına sahip olmuştur.

Günümüzde İsnâaşeriyye'nin en muteber saydığı hadis külliyyatı, itikad ve muâmelâta dair eserleri işte bu dönemde telif edilmiştir.¹⁹²¹ Dolayısıyla Câbir'e isnâd edilen bu kadar çok rivayetin Hicrî IV. asrın ilk yarısından başlayarak Şî'a hadis külliyyatına girdiği tahmin edilmektedir.

Hüseyin el-Vâsikî, ismi geçen eserinde Câbir b. Abdullah'ın Şî'a kaynaklarında bulunan rivayetlerini bir araya toplamıştır.¹⁹²² Buna göre Hz. Câbir'in Şî'a kaynaklarındaki Müsned'i 456 rivayetten oluşmaktadır. Bunların konulara göre dağılımı şöyledir:

Şî'a Kaynaklarında Hz. Câbir'e İsnâd Edilen Rivayetlerin Konulara Göre Dağılımı:

Konular:	Konu Hakkındaki Hadis Adedi
Hiz. Ali'nin, Şî'âsı'nın ve Sevenlerinin Fazileti	105
Ehl-i Beyt'in Fazileti	47
Hiz. Fâtîma'nın Fazileti	11
Hiz. Hasan ve Hüseyin'in Fazileti	9
Hiz. Câbir'in İmâm el-Bâkır'a Rasûlullah'ın Selâmını İletmesi	11
Levha Hadisi (On iki imamın isminin mezkur olduğu levha)	9
Mehdî'nin Âl-i Muhammed'ten Olduğu	4
Adâb ve Ahlak	81
Kur'an-ı Kerim'in Tefsiri	65
Rasûlullah'ın Mucizeleri, Sîreti ve Akvâli	46
Dua ve İbadetler	15
Fıkıh	28
Muhtelif Konular	25
Toplam:	456

Görüldüğü gibi 456 rivayetten 196'sı Ehl-i Beyt ve fazileti ile ilgilidir. Şî'a, Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetini kendi itikatlarına göre yorumladıklarından Câbir'e isnâd edilen 65 rivayet de tefsir konularıyla ilgilidir. Câbir'den gelen hadislerin ekseri daha önce de ifade edildiği gibi a'lâmu'n-nübüvve, gazve ve seriyyeler, akâid, ibadât, adâb ve ahlak gibi konularla ilgilidir. Diğer konularda gelen rivayetler bu konulara oranla daha azdır. Şî'a'ya

¹⁹²¹ Ethem Ruhi Fığlalı, "İsnâ Aşeriyye", **DİA**, İstanbul 2001, XXIII, 142-147.

¹⁹²² Şî'a kaynaklarında Câbir'in Müsned'i ile ilgili veriler için "Hüseyin el-Vâsikî, **Câbir b. Abdullah el-Ensârî**, Bustân Kitâb, Kum 1389" isimli çalışma esas alınmıştır.

göre ise Câbir'den gelen rivayetlerin üçte ikisinden fazlası Ehl-i Beyt'in faziletiyle ilgilidir. Hadislerin tedvîn ve tasnif dönemlerine ait kaynaklara baktığımızda bu rivayetlerin çoğunu göremiyoruz. Bu durum rivayetlerin sonradan uydurulduklarına dair iddiamızı güçlendirmektedir. Fakat bu iddia, rivayetlerin hadis kritiği açısından tek tek değerlendirilmesi akabinde netlik kazanacaktır. Şimdi bu rivayetlerin Şî'a'nın hangi kaynaklarında bulunduğunu sayılarını görelim.

3.1. Kutub-i Erbaa'daki Rivayetleri

İmâmîyye Şî'asının "Kutub-i Erbaa" diye meşhur olan ve en mu'teber addettikleri dört temel hadis kitabı vardır. Bunlar Küleynî'nin "*el-Kâfi*"si, Şeyh Sadûk'un "*Men lâ Yahduruhü'l-Fakâh*"i, Ebû Ca'fer et-Tûsî'nin "*Tehzîbü'l-Ahkâm*" ile "*el-İstibsâr*" adlı eserleridir. Şî'a, bu eserleri hadis ilminden başka tefsir, fıkıh ve kelâm sahalarında da temel başvuru kaynağı olarak kullanırlar.

Kutub-i Erbaa'nın ilk eseri, "*el-Kâfi fî 'İlmi'd-Dîn*" veya kısaca "*el-Küleynî*" veya "*el-Kâfi*" diye bilinen eser, IV. (X.) yüzyılın ilk çeyreğinde, Küleynî (ö. 329/941) tarafından telif edilmiştir. Ehl-i Sünnet'e göre Buhârî ne ise Şî'a için Küleynî de odur.¹⁹²³ Eserin mukaddimesinde müellif, Hz. Peygamber'in ümmetine Allah'ın kitabı ile Ali b. Ebû Tâlib'i vâsî olarak bıraktığını, imama itaat etmenin Müslümanlar üzerine bir vazife olduğunu, dinî ilimlerin sadık imamlardan öğrenilebileceğini söylemekte, Allah'ın emirlerine ve Resûl-i Ekrem'in sünnetine uygun yaşamayı temin için bu kitabı kaleme aldığını belirtmektedir. Küleynî, bu çalışmasını tamamladıktan sonra gizli imam Mehdî el-Muntazır'a gösterdiğini, onun da kitabı beğenerek "*Şî'amıza kâfidir.*" dediğini, bu sebeple eserin bu isimle anıldığını belirtir.

Eserini telif ederken nasıl bir metot uygulayacağını, hadisleri kabulde hangi şartlara riayet edeceğini belirtmeyen müellifin, Şîi ricâline dair kitaplarda olumsuz nitelikleriyle tanıtılan râvîlerden de hadis rivayet ettiği, hadislerin sıhhatinin Kur'an'la ölçülmesi gerektiğini söylemesine rağmen bu şarta uymadığı, kendilerinden nakilde bulunduğu râvîlerin Şîi olmasına ve rivayetlerinin diğer hadis mecmualarında yer almamasına özen gösterdiği anlaşılmaktadır. Rivayetlerin çoğu Ca'fer es-Sâdık'ın ve diğer mâsum

¹⁹²³ M. Cemal Sofuoğlu, "el-Hadîsu 'İnde's-Şî'a el-İmâmîyye", **Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şîilik Sempozyumu**, İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul 1993, s. 292.

imamların sözlerinden ibaret olup isnâdlar genellikle Hz. Peygamber'e muttasıl olarak ulaşmamakta, **birçok rivayetin uydurma olduğu** görülmektedir.

16.000 civarında rivayet ihtiva eden eser, iki bölümden oluşmaktadır. Eserin *el-Usûl mine'l-Kâfi* adıyla anılan ilk bölümü inanç, *el-Fürû' mine'l-Kâfi* isimli ikinci bölümü fıkıh konularına ayrılmıştır.¹⁹²⁴

Eserde Câbir'e isnâd edilen 17 rivayet bulunmaktadır. Rivayetlerin konularına göre dağılımı şöyledir:

Rasûlullah'ın Hac Seferi Hk.	1 Adet,
Hûd Suresi 5. Ayetin Sebeb-i Nuzûlü Hk.	1 Adet,
Vâsilerin İsimlerini Muhtevi Levha hk.	2 Adet,
Fatıma (r.anhâ)'nın Fazileti Hk.	1 Adet,
Rasûlullah'ın İmam Bâkır'a Selamı Hk.	3 Adet,
Âdâb ve Ahlak Hk.	6 Adet,
Dua ve İbadet Hk.	1 Adet,
Fıkıh Hk.	2 Adet.
Toplam:	17 Adet

Dikkat çeken bir nokta Câbir'in sahifeleri bölümünde değindiğimiz hac menâsikine dair sahifesinde yer alan Rasûlullah'ın hac seferine dair rivayetin el-Kâfi'de de yer almasıdır. Diğer önemli bir nokta Hz. Câbir'i muksirûndan kabul edildiği halde sadece 17 rivayetine yer verilmesi ve ibâdat, muamelât, meğâzî vs. birçok konuda rivayetleri olduğu halde bunlara yer verilmemesidir.

İmâmîyye Şî'asının dört hadis kitabından ikincisi, hadis ve fıkıh âlimi olan ve Küleynî'den sonra İmâmîyye'nin en önemli âlimlerinden biri kabul edilen Şeyh Sadûk, İbn Bâbeveyh Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Bâbeveyh el-Kummî'ye (ö. 381/991) nisbet edilen *Men Lâ Yahdurühü'l-Fakîh* adlı eserdir. Bu eser, fıkıh bablarına

¹⁹²⁴ M. Cemal Sofuoğlu, "el-Kâfi", **DİA**, Ankara, 2001, XXIV, 148; İlyas Üzüm, "Kütüb-i Erbaa", **DİA**, Ankara, 2003, XXVII, 4-6.

göre düzenlenen sünen tarzında bir eserdir. Bir önceki gibi Abbâsî Devleti içinde Şîî bir hânedan olan Büveyhîler döneminde telif edilmiştir.¹⁹²⁵

566 baktan müteşekkil eser, Hz. Peygamber ve Ehl-i Beyt'e mensup imamlara atfedilen 6000 civarında rivayeti ihtiva etmektedir.¹⁹²⁶ Müellife göre topladığı bütün hadisler güvenilir olup kendisiyle Allah arasında hüccettir. Eserde Câbir'e isnâd edilen sadece 10 rivayet bulunmaktadır.

Bu eser dışında İbn Bâbeveyh'in daha birçok kitabı vardır. İbn Bâbeveyh'in günümüze ulaşan eserlerine bakıldığında, bu eserlerde Câbir'e **onlarca rivayetin** nisbet edildiği görülür. Şîî'nin kaynaklarında rivayetlerine en çok yer veren İbn Bâbeveyh'tir.

İmâmîyye Şîî'sinin üçüncü önemli eseri Şeyhüttâife unvanıyla anılan Ebû Ca'fer et-Tûsî'nin (ö. 460/1067) "*Tehzîbü'l-Ahkâm fî Şerhi'l-Mukni'a*" adlı eseridir. Eserdeki bab sayısı 393, hadis sayısı 13.590'dır.¹⁹²⁷ Bu kitapta da Câbir'e isnâd edilen 10 rivayet bulunmaktadır.

Ebû Ca'fer et-Tûsî'nin önemli ikinci eseri "*el-İstibsâr fî ma'htülife mine'l-Ahbâr*" adlı kitabıdır. *Tehzîb*'in muhtasarı durumundadır. Müellifinin sayımına göre kitapta 925 bab, 5511 hadis bulunmaktadır. Telif tarihi itibarıyla Kutub-i Erbaa'nın sonuncusu olmakla birlikte önemli fıkıh konularını kapsadığı ve rivayetleri sıralamakla kalmayıp bunlar arasındaki çatışmaları gidermeye çalıştığı için eser tarih boyunca Şîî hadis geleneği içinde büyük ilgi görmüştür.¹⁹²⁸ Bu kitapta Câbir'e isnâd edilen sadece 1 rivayet bulunmaktadır.

H. Câbir'in Kutûb-i Erbaa'daki Rivayetleri:

Eserin Adı	Müellifi	Vefat Tarihi:	Rivayet Adedi
1.el-Kâfî	el-Kuleynî, Muhammed b. Yâkub b. İshâk	H.328	17
2.Men Lâ Yehduruhu'l-Fakîh	Şeyh Sadûk, İbn Bâbeveyh Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Bâbeveyh el-Kummî	H.381	10
3.Tehzîbu'l-Ahkâm	Ebû Cafer, Muhammed b. el-Hasan et-Tûsî,	H.460	10
4.el-İstibsâr	Ebû Cafer, Muhammed b. Muhammed b. Hasan et-Tûsî	H.460	1

¹⁹²⁵ İlyas Üzüm, "Kütüb-i Erbaa", **DİA**, Ankara, 2003, XXVII, 4-6

¹⁹²⁶ Mustafa Öz, "İbn Bâbeveyh, Şeyh Sadûk", **DİA**, Ankara 1999, XIX, 345-348.

¹⁹²⁷ Üzüm, "Kütüb-i Erbaa", **DİA**, İst. 2003, XXVII, 4-6

¹⁹²⁸ Üzüm, **a.g.y.**, s. 4-6

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Kutub-i Erbaa'da Câbir'e isnâd edilen hadis sayısı sadece 38'dir. Aslında bu sayı fazla bir sayı değildir. Ancak bu sayının sonraki eserlerde görüleceği gibi dört yüzün üzerine çıkmış olması için vahametini göstermektedir. Bu rivayetlerin kaynaklara girmesi Hicrî dördüncü asrın başlarında el-Kuleynî ile başlamış, üç çeyrek asır gibi kısa bir zamanda İbn Bâbeveyh'in eserlerinde yoğun bir şekilde yer almıştır. Yâni Câbir'i Şî'a nezdinde rivayetleriyle öne çıkarana el-Kuleynî ile İbn Bâbeveyh olmuştur. Sonra gelenler hep bunların izini takip etmişlerdir.

3.2. Diğer Kaynaklardaki Rivayetleri

Şî'a'nın önemli kaynaklardan saydığı Feyz-i Kâşânî'nin *el-Vâfi* adlı eseri Kutub-i Erbaa'daki hadislerin tekrarından ibarettir. Daha sonra Hür el-Âmilî tarafından kaleme alınan *Vesâilü's-Şî'a* ile Muhammed Bâkır el-Meclisî'nin derlediği *Bihârü'l-Envâr* da önemli ölçüde Kutub-i Erbaa'dan yararlanılarak hazırlanmıştır. Ancak Ahbârî ekolüne mensup âlimler Kutub-i Erbaa'daki hadislerin tamamıyla sahih olduğunu düşünmüş, rivayetler arasındaki çelişkilerin, haberlerin mâsum imamın sözü olmamasından değil takıyye gereği farklı söylenmelerinden kaynaklandığını ileri sürmüşse de usûlî fakihleri söz konusu eserlerde yer alan rivayetler arasında sahih olmayanların bulunduğunu, dolayısıyla rivayetlerin belli ölçüler çerçevesinde değerlendirilmesinin gerektiğini belirtmişlerdir.¹⁹²⁹

Kutub-i Erbaa dışında kalan önemli Şî'a kaynaklarında Câbir'e isnâd edilen rivayetlerin kronolojik sıraya göre dağılımı şöyledir:

Eserin Adı:	Hadis Adedi:	Müellifi:	Vefatı:	Toplam Hadis Adedi:
<i>Mâetu Menkebe</i>	1	Fadl b. Şâzân en-Nişâbüri	H. 260	4
<i>el-İdâh</i>	3			
<i>el-Mehâsin</i>	4	Ebû Cafer, Ahmed b. Muhammed b. Halid el-Barkî,	H. 280	4
<i>Besâiru'd-Derecât,</i>	7	Ebû Cafer el-Kummî, Muhammed b. el-Hasen es-Seffâr,	H. 290	7
<i>Kurbu'l-İsnâd</i>	3	Ebû'l-Abbâs, Abdullah b. Cafer el-Humeyrî	H. 300	3
<i>Caferiyyât,</i>	8	Ebû Alî, Muhammed b. Muhammed el-Kûfî,	H. 314?	8
<i>Tefsîru'l-'İyâşî</i>	7	Ebû'l-Nadr Muhammed b. Mesûd b. 'İyâş	H. 320?	7
<i>Tefsîru'l-Kummî</i>	1	Ebû'l-Hasan Ali b. İbrâhîm el-Kummî	H. 329	1
<i>Te'vîlu'l-Âyât</i>	6	Ebû Alî, Muhammed b. Hemmâm el-İskâfî	H. 336	6

¹⁹²⁹ İlyas Üzüm, a.g.y., XXVII, 4-6

<i>Tefsîru Furât el-Kûfî</i>	14	Ebu'l-Kasım Furât b. İbrâhîm b. Furât el-Kûfî,	H. 352	14
<i>el-Ğaybe(en-Nu'mânî)</i>	1	Muhammed b. İbrâhîm en-Nu'mânî,	H. 360?	1
<i>De'âimu'l-İslâm</i>	2	Ebu Hanife, Numan b. Muhammed b. Mansur	H. 363	2
<i>el-Ğâyât</i>	4	Ebû Muhammed, Cafer b. Ahmed el-Kummî,	H. 380?	6
<i>el-E'mâlu'l-Mâni'etu Mine'l-Cenne</i>	2			
<i>Kemalu'd-Dîn</i>	15	İbn Bâbeveyh, Şeyh Sadûk,	H. 381	76
<i>Uyûnu Ahbârî'-Ridâ</i>	8			
<i>Meâni'l-Ahbâr</i>	13			
<i>İlelu's-Şerâi'</i>	9			
<i>el-Hisâl</i>	19			
<i>el-Emâlî, (es-Sadûk)</i>	12			
<i>Nüzhetu'n-Nâzir</i>	2	Şeyh Hüseyin b. Muhammed el-Hulvânî	H. 5.asır	2
<i>Kifâyetu'l-Eser</i>	6	Ebû'l-Kâsım, Ali b. Muhammed, el-Kummî,	H. 400?	6
<i>Muktadabu'l-Eser</i>	1	Ahmed b. Ubeydullah b. İyyaş	H. 401	1
<i>Nehcu'l-Belâge</i>	1	Muhammed b. el-Hüseyin b. Mûsâ,	H. 406	1
<i>el-Kâfîe fî İbtâli Tevbeti'l-Hâtie</i>	1	eş-Şeyh el-Mufîd,	H. 413	12
<i>el-Emâlî, (Mufîd)</i>	11		H. 413	
<i>el-İrşâd</i>	7		H. 413	
<i>Sa'lebî</i>	1	Ebû İshâk, Ahmed b. Muhammed	H.427	1
<i>Hilyetü'l-Evliyâ</i>	1	Ebû Nu'aym el-İsfahânî	H.430	1
<i>el-Fusûlu'l-Muhtâre</i>	1	eş-Şerîf el-Murtadâ	H. 436	1
<i>Kenzu'l-Fevâid</i>	2	Ebu'l-Feth Muhammed b. Ali b. Osmân,	H. 449	2
<i>el-Emâlî ve'l-Mecâlis</i>	61	Ebû Cafer, Muhammed b. el-Hasen et-Tûsî,	H. 460	67
<i>el-Ğaybe(et-Tûsî)</i>	4			
<i>el-hilâf</i>	1			
<i>İhtiyâru Ma'rifeti'r-Ricâl(Ricâlu'l-Keşşî)</i>	1			
<i>Ravdetu'l-Vâzîn</i>	1	Muhammed el-Fettâl en-Neysâbüri,	H. 508	1
<i>Fedâilu'l-eşhuri's-Selâse,</i>	4	Ebû Şuccâ', Şireveyh b. Şehredâr, ed-Deylemî	H. 509	7
<i>Firdevsu'l-Ehbâr</i>	3			
<i>Mişkatu'Envar</i>	1	eş-Şeyh Ebû Ali el-Fadl b. el-Hasan et-Tabersî,	H. 548	86
<i>Mecmeu'l-Beyân</i>	66			
<i>Mekârimu'l-Ahlâk</i>	9			
<i>İ'lâmu'l-Varâ</i>	10			
<i>Misbâhu'l-Envâr</i>	1	Hâşim b. Muhammed	H.552?	1
<i>Menâkıb</i>	3	el-Hevârizmî	H. 568	3
<i>Mektelu'l-Hüseyin</i>	3	el-Hevârizmî	H. 568	3
<i>el-Herâic ve'l-Cerâih</i>	15	Kutbu'd-Dîn, er-Râvendî	H. 573	19
<i>Kasasu'l-Enbiyâ</i>	3			
<i>ed-De'avât</i>	1			
<i>el-Menâkıb</i>	4	İbn Şehr âşûb	H. 588	4
<i>Bişaretu'l-Mustafâ,</i>	14	İmâduddin, et-Taberî,	H. 6. Asır	14
<i>Câmiu'l-Ahbâr,</i>	10	Tâcuddin, Muhammed b. Muhammed eş-Şe'îrî,	H. 6. asır	10
<i>el-İhticâc</i>	2	Ebu Mansur, Ahmed b. Ali b. Ebî Talib et-Tabersî,,	H. 6.asır	2
<i>et-Temhîs</i>	6	Ebu'l-Hüseyin Verrâm b. Ebî Fâris el-Mâlikî	H. 605	6
<i>Tezkiretu'l-Hevâs</i>	4	el-Allâme, Sibd İbnü'l-Cevzî,	H. 654	4
<i>el-Fedâil</i>	12	Şâzân b. Cebrâil,	H. 660	21
<i>er-Ravde fî'l-Fedâil</i>	9			
<i>el-Muctenâ</i>	1	Rediyyuddin, Ali b. Musa b. Cafer b.	H. 664	15

<i>Cemâlu'l-Esbû'</i>	1	Tavus		
<i>İkbâlu'l-A'mâl</i>	2			
<i>Sa'du's-Su'ûd</i>	2			
<i>et-Terâif fî Mezâhibi't-Tevâif</i>	3			
<i>el-Yekîn fî İmreti Emîri'l-Mu'minîn</i>	6			
<i>Keşfü'l-Ğumme</i>	21	Ebu'l-Hasan Ali b. İsâ b. el-Feth el-İrbilî,	H. 692	21
<i>Nehcu'l-Hak ve Keşfu's-Sıdk</i>	1	el-Hasan b. Yûsuf b. el-Mutahhar el-Hullî,	H. 726	1
<i>İrşâdu'l-Kulûb</i>	1	eş-Şeyh el-Hasan b. Ebî'l-Hasan ed-Deylemî,	H. 8.asr	7
<i>E'lâmu'd-Dîn</i>	6		H. 8.asr	
<i>el-Muhtadar</i>	6	Hasan b. Süleyman el-Hullî,	H. 8.asr	7
<i>Muhtasaru'l-Besâir</i>	1			
<i>Meşâriku Envâri'l-Yakîn</i>	2	Hafız Receb el-Bursî	H. 813	2
<i>İddetu't-Dâî</i>	3	Cemâluddin, Ahmed b. Muhammed, el-Hullî,	H. 841	4
<i>el-Muhezzebu'l-Bâri'</i>	1			
<i>Evâliu'l-Leâlî</i>	10	İbn Ebî Cumhûr, Muhammed b. Ali b. İbrahim	H. 901	10
<i>ez-Zikrâ eş-Şî'a</i>	1	Şehîdu's-Sânî, Şeyh Zeynuddin b. Ali b. Ahmed	H. 965	8
<i>Musekkinu'l-Fuâd</i>	7			
<i>İsbâtü'l-Hudât</i>	3	Şeyh Muhammed b. el-Hasan el-Hurr el-'Âmilî,	H. 1104	54
<i>el-Cevâhiru's-Seniyye</i>	8			
<i>Vesâilu's-Şî'a</i>	43			
<i>Hilyetu'l-Ebrâr</i>	8	Seyyid Haşim al-Behrânî,	H. 1107	18
<i>Tefsîru'l-Burhân</i>	10			
<i>Evâlimu'l-Ulâm,</i>	40	Abdullah el-Bahrânî, el-İsfahânî,	H. 1100?	40
<i>Bihâru'l-Envâr,</i>	338	el-Meclisî,	H. 1111	339
<i>Mirâtu'l-Ukûl</i>	1			
<i>Mustedreku'l-Vesâil</i>	84	el-Mîrzâ Hüseyin en-Nûrî et-Tabersî,	H. 1320	84
<i>Sefînetü'l-Bihâr</i>	1	Şeyh Abbâs el-Kummî	M. 1359	1
<i>el-Mecmû'r-Râik</i>	1	Rabî' b. Hâdî 'Umeyr el-Madhilî,	Doğ. 1932	1

Dikkat edilirse Hicrî III. asırda yazılan eserlerde sadece 15 adet olan rivayet sayısı Hicrî IV. asırda yazılan Kutûb-i Erbaa'da 38'e yükselmiş, XII. asrın sonları XIII. asrın başlarına gelindiğinde 339'lara dayanmıştır. Günümüzde de 456'yı bulmuştur. Bu sayının III. ve IV. asırdaki rivayetlerin tekrarından ibaret olmadığı açıktır. Bu tespit Şî'a'nın sonraki asırlarda Ehl-i Sünnet kaynaklarından da bazı rivayetleri aldığını ancak onlarca hatta yüzlerce rivayetin Câbir (r.a.) adına uydurulduğunu göstermektedir.

Şî'a kaynaklarında yer alan rivayetlerin Ehl-i Sünnet kaynaklarında da yer alıp almadıkları, yer alıyorsa ne kadarının yer aldığı önemlidir. Bu sayede Câbir'in Şî'a ile Ehl-i Sünnet arasında müşterek rivayetleri tespit edilmiş olacaktır.

Yaptığımız inceleme neticesinde Şî'a'nın Câbir'e isnâd ettiği 456 rivayetten 117'sinin Ehl-i Sünnet kaynaklarında da yer aldıkları, bunlardan 42'sinin Kutûb-i Sitte'de, kalan 75'inin ise diğer kaynaklarda olduğu tespit edilmiştir. Ehl-i Sünnet kaynakları ile Şî'a kaynaklarında yer alan müşterek bu rivayetlerin birebir metin ve senedlerinin aynı olduğu düşünülmemelidir. Bu konuda sadece muhteva birliğine dikkat edilmiştir.

Şî'a Kaynaklarında Câbir'e İsnâd Edilen Rivayetlerin Kutûb-i Sitte'deki Durumu:

Kutûb-i Sittede	Hadis Sayısı
Muttefekun 'Aleyh olanlar	5
Sadece Buhârî'de (ö. 256)	2
Sadece Muslim'de (ö. 261)	8
Ebû Dâvud'ta (ö. 204)	5
Tirmizî'de (ö. 279)	10
Nesâî'de (ö. 303)	6
İbn Mâce'de (ö. 273)	6
Toplam	42

Kutûb-i Sitte dışındaki kaynaklara bakıldığında Şî'a kaynaklarında Câbir'e isnâd edilen rivayetlerden 30 tanesinin Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde, 16 tanesinin de İbn Asâkir'in *Târîh*'inde yer aldığı tespit edilmiştir.

Rivayetlerin Kutub-i Sitte Dışındaki Kaynaklardaki Durumu Şöyledir:

Müellif	Eser	Hadis Adedi
Ebû Hanîfe (ö. 150)	<i>Müsned</i>	1
Vâkidî (ö. 207)	<i>Meğâzî</i>	1
Ya'kûbî (ö. 284)	<i>Târîhu'l-Ya'kûbî</i>	2
Ahmed b. Hanbel (ö. 241)	<i>Müsned</i>	30
Ahmed b. Hanbel (ö. 241)	<i>Fedâilu's-Sahâbe</i>	4
Buhârî (ö. 256)	<i>el-Edebu'l-Müfred</i>	1
Buhârî (ö. 256)	<i>Târîh</i>	1
Taberânî (ö. 360)	<i>Mu'cem</i>	5
Dârekutnî (ö. 385)	<i>Sünen</i>	2
Hâkim (ö. 405)	<i>el-Müstedrek</i>	1
Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463)	<i>Târîhu Bağdâd</i>	4
İbn 'Adiy (ö. 365)	<i>el-Kâmil fi'd-Du'afâ</i>	2
Taberî (310)	<i>Târîhu't-Taberî</i>	2
Belâzûrî (ö. 483)	<i>Ensâbu'l-Eşrâf</i>	2
İbn 'Asâkir (ö. 571)	<i>Târîhu Dımaşk</i>	16
İbnü'l-Esîr (ö. 606)	<i>Câmiu'l-Usûl</i>	1
Munzirî (ö. 656)	<i>et-Terğîb ve't-Terhîb</i>	1
	TOPLAM:	75

Netice olarak Hz. Câbir (r.a.), Ehl-i Sünnet ile Şî'a'nın adil kabul ettiği bir sahâbî olduğundan, her iki kesimin kaynaklarında da rivayetleri yer almıştır. Ancak muksirûn'dan biri olmasına rağmen yüzlerce rivayeti Şî'a kaynaklarında yer almamıştır. Şî'a'nın ilk kaynaklarında çok az olan Câbir'in rivayetleri, sonraki dönemlerde 450'nin üzerine çıkmıştır. Kanaatimizce bu durum, Şî'a'nın ilk dönemde ekser-i sahâbîyi adil kabul etmediği için Hz. Câbir'e de fazla olumlu bakmadığı, ancak Şîiliğin temel esaslarıyla ilgili

rivayetler ona nisbet edildikten sonra, Şî'a nezdinde muhabbetinin arttığı ve bu süreçten sonra yüzlerce asılsız rivayetin ona isnâd edilerek kaynaklara girmesinden kaynaklanmıştır. Bunlardan bir kısmı Ehl-i Sünnet kaynaklarından da alınmıştır. Fakat çoğunun koyu bir Şî'î ve hadis uydurucusu olan Câbir el-Cu'fî'ye ait oldukları, sonrasında ise Hz. Câbir'e nisbet edilmiş olmaları kuvvetle muhtemeldir. Nitekim sonradan kaynaklara giren rivayetlerin tamamına yakınının Ehl-i Beyt'in fazileti ve temel esaslarıyla ilgili olması bunu düşündürmektedir. Genel kanaatimiz bu olmakla beraber, Hz. Câbir'e isnâd edilip Şî'a kaynaklarında yer alan tüm rivayetlerin tek tek sıhhat araştırmalarının yapılarak Ehl-i Sünnet kaynaklarındakilerle beraber değerlendirilmelerinin daha kesin bir netice vereceği bilinmelidir.

SONUÇ

İkinci Akabe Biatı'na katılan Medineli Ensâr'ın en küçüğü, Uhud'un ilk şehidi Abdullah b. 'Amr'ın oğlu Câbir b. Abdullah, hadis rivayet tarihinde adından en çok söz ettiren şahsiyetlerden biri olmuştur. İlme olan hırs ve merakı, keskin zekâsı ve güçlü hafızasına ilaveten Rasûlullah'ın sevgisi ve özel ilgisiyle dolu geçen uzun yıllarını çok iyi değerlendiren Hz. Câbir, *el-muctehidu'l-hâfız*, *el-fakîh*, *el-imâmu'l-kebîr* unvanlarını hak etmiştir. Rasûlullah'ın Bedir ve Uhud dışındaki tüm gazvelerine katılmış, dört halife döneminde de önemli hizmetler üstlenmiştir. Hz. Ebû Bekir döneminde irtidâd hareketlerine karşı yapılan Yemâme savaşında yaralanmış; Hz. Ömer döneminde 'Âriflik görevi yanında Dımaşk muhasarası ile Kadisiye savaşlarında bulunmuştur. Hz. Osman döneminde çözüm heyeti içinde yer almış, şehadetinden sonra ise kendini ilim ve iftâya vererek, hadislerin cem', tedvîn ve edâsı için çalışmıştır.

Medine'nin fakîh, müfessir ve müftülerinden olan Hz. Câbir, fıkıh ve sünnetin birbirinden ayrılmaz iki unsur olduğunu ortaya koymuştur. Her ne kadar bazı örnekler, hadisleri/sünneti anlamada lafızcı/şekilci bir yaklaşıma sahip olduğunu gösterse de hadisleri anlamada gerektiğinde fikhî yaklaşıma da (fikhu'l-hadîs) sahip olduğu tespit edilmiştir. Kendisinden birçok konuda fikhî görüşler, fetvalar ve delâilu'n-nübüvve başta olmak üzere hemen her konuda rivayetler gelmiştir. Bütün hadis tarihi kitaplarında rivayetlerinin sayısı 1540 olarak zikredilirken, çalışmamızda bu sayının 1951 olduğu tespit edilmiştir.

Hz. Câbir, hadisleri rivayet ederken bütünlüğünü bozmamaya, bağlamlarını vermeye, nâsih ve mensûhu beraber zikretmeye ve talebelerinden sorular alarak cevap tarzında rivayet etmeye özen göstermiştir. Bu yönüyle uzun hadis rivayetiyle tanınan tek sahâbîdir. Genel kabule göre hadislerin sıhhat değerlendirmesi ikinci asırda başlamış, hadis usûlü de sonraki iki asırda tekâmül etmiştir. Bu iddiaların aksine Hz. Câbir'in hadisleri rivayet ederken kullandığı, *"Bu Beyt'in Rabbine yemin ederim."*, *"Beni gözlerimle imtihan edene (Allah'a) yemin ederim."*, *"Şu iki kulağımla duydum."*, *"Şahid oldum."*, *"Bu hadisi en iyi ben bilirim."* gibi ifadelerden, hadislerin Hz. Peygamber'e aidiyetine yönelik sıhhat sorgulamasının daha sahâbe döneminde yapıldığını göstermektedir. Ancak o dönemde sened zinciri henüz söz konusu olmadığından, haberin kaynağına yönelik bu sorgulamanın, sonradan oluşan hadis usulü kriterlerine göre değil de sahâbenin kendi değerlendirmeleri doğrultusunda yapıldığı söylenebilir.

Hız. Câbir, kurduğu düzenli hadis meclislerinde hadisleri talebelerine arz ederken aynı zamanda yazmış, imlâ ve müzakere ettirmiştir. Böylece hadis tahammül ve edâsında, lafzen rivayete dayanan, düzenli ve disiplinli bir metot izlemiştir. Buna rağmen kaynaklara baktığımızda rivayetlerinin bir kısmında tahrîf, tashîf, takti', iskât, ihtisâr, ziyâde ve idrâc, ihtilât, vehim, nisyân, ızdırâb, kalb, merfû'un mevkûf, mevkûf'un merfû' rivayet edilmesi gibi tağyîrlere rastlanmaktadır. Bu durumların mana ile rivayet başta olmak üzere, daha çok tabiûndan sonraki zayıf râvîlerden ve nüsha farklılıklarından kaynaklandığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla kaynaklardaki rivayetleri değerlendiren bu hususlara dikkat edilmeli ve rivayetleri bir bütünlük içerisinde ele alınmalıdır.

Siyasî ve idârî görevlerden uzak duran Hız. Câbir, yaşadığı uzun yıllar boyunca birçok sahâbîden ve kısmen tabiûndan da ilim tahammülünde bulunmuştur. Bu bağlamda rivayetleri arasındaki *sahâbe mürseli*, *rivâyetu'l-akrân* ve *rivâyetu'l-ekâbir 'ani'l-esâğîr* örnekleri, daha sonra gelişen hadis usûlü ilmine önemli malzemeler de sunmaktadır. Bu yönüyle Câbir b. Abdullah, bu konularda çalışacak araştırmacıların istifade edebilecekleri önemli sahâbîlerden biri durumundadır.

Hız. Câbir, ibâdât, muâmelât, fedâil, adâb ve ahlak, gaybî haberler, fiten ve tarih gibi hemen her konuyla ilgili rivayette bulunmuştur. Burada dikkat edilmesi gereken husus, Rasûlullah'la olan sıkı mülazemeti ve yakınlığı sayesinde kavlî, fiilî ve takriirî birçok sünneti detaylarıyla anlatmış olmasıdır. Özellikle bu konulardan herhangi biriyle ilgili bir hadis metninin bütününi tespit etme noktasında rivayetleri dikkate alınmalıdır.

Hadis tarihinde en önemli hadis tahammül yollarından birisi *er-rihle fî talebi'l-hadis*'tir ki bu işin başta gelen isimlerinden birisinin de Hız. Câbir olduğunu görmekteyiz. Hatta bu işte en çok gayreti olan sahâbî olduğunu söyleyebiliriz. O, bir hadisin tesebbütü ve ilk kaynağından tahammülü için bir ay süren meşakkatli rihlelere çıkmıştır. Böylece Sünnet'in ve âlî isnâdın ehemmiyetine dikkat çeken ve bu mirası sonraki nesillere bırakan sahâbîlerden biri olmuştur. Onun hadis tedvînine katkısı bilinenin fevkindedir. Hadis tarihçileri hep onun bir sahîfesinden söz ederken, çalışmamız neticesinde iki sahîfesinin olduğu kanaatine varılmıştır. Birincisi, hac menâsikine dair olup, Ebû Cafer Muhammed el-Bakır tarîkiyle *Sahîh-i Muslim* başta olmak üzere birçok kaynakta tek parça halinde yer almıştır. İkinci sahîfesinin ise talebesi Süleymân b. Kays el-Yeşkurî'nin yazdığı muhtelif konularla ilgili hadislerden oluşturulan hacimli bir kitap olduğu anlaşılmaktadır. Birçok

rivayetten oluşan bu sahifenin içeriği tek râvî tarafından rivayet edilmediğinden, kaynaklarda dağınık bir şekilde yer almıştır.

Rivayet sayısı, rivayet tekniği, hadislerin cem' ve tedvîni gibi hadis rivayet tarihinde önemli hizmetleriyle ihmal edilemeyecek bir şahsiyet olan Hz. Câbir, İmamiyye Şî'ası'nca, imâmî olduğu ve rec'ate inandığı ileri sürülerek, Ehl-i Sünnet nazarındaki konumuna gölge düşürülmeye, imâmet başta olmak üzere temel esaslarıyla ilgili rivayetler de isnâd edilerek Şîilik itikadı temellendirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada ulaşılan önemli sonuçlardan birisi de bu iddiaların asılsız ve uydurma olduklarının tespit edilmesidir. Hz. Câbir, Rasûlullah'tan sonra dört halife emrinde hareket etmiş, onlara muhalefet etmemiş, kendilerinden ilim almış ve faziletleriyle ilgili rivayetlerde bulunmuştur. Birçok sahâbî gibi Sıffin'de Hz. Ali yanında yer alsa da, sonrasında Hz. Muaviye'ye biat ederek fitnenin büyümesini engellemiştir. Bununla birlikte Şî'a görüşlerini hadis rivayetleri üzerinden temellendirmek için onu mesned seçmiştir. Zira o, Rasûlullah'la uzun beraberliği yanında özel sevgi ve ilgisini kazanan, Ehl-i Beyt'ten olmamakla beraber fitne olaylarında Hz. Ali tarafında yer alan, muhaddis olmanın yanında fakîh ve müfessir kimliği ile de ümmet nazarında tanınan ve Medine'de mukim olup muammerûndan olan tek sahâbîdir. Bu itibarla Hz. Câbir'i doğru okuyup anlamak, Şî'a'nın Sünnet'e muhalif görüşlerini de anlamaya katkı sağlayacaktır.

Câbir b. Abdullah'ın fıkıh, tefsir ve hadis ilmine yaptığı önemli katkılarının yanı sıra, Rasûlullah'ın rehberliğini hayatın merkezine alan Sünnet anlayışı ve takip ettiği hadis eğitim ve öğretim methodology günümüz eğitimlerine Sünnet'i yaşayıp öğretme ve aktarma konusunda da katkı sağlayabileceği dikkatlerden kaçırılmamalıdır.

KAYNAKLAR

- A'zamî, Muhammed Mustafa, **İlk Devir Hadis Edebiyatı**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- Abdurrezzâk, Ebû Bekir b. Hemmâm, **Musannef**, (Ma'mer b. Râşid'in **Câm**'i ile birlikte), Thk. Habîburrahmân el-A'zamî, el-Meclisü'l-İlmî-el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1403.
- Abdülbâki, Muhammed Fuad Abdülbâki, **el-Mu'cemu'l-Mufehres**, Dâru'l-Hadîs, Kahire 1364.
- 'Abd b. Humejd, **el-Muntahab min Müsnedi 'Abd b. Humejd**, 'Âlemü'l-Kutub, Beyrut 1988.
- Accâc el-Hatîb, **es-Sünne Kable't-Tedvîn**, Mektebetu Vahbe, Kahire 1988/1408.
- 'Acemî, Sabt İbnu'l'Acemî, **et-Tebyîn li Esmâi'l-Müdeellisîn**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1986/1406.
- Aclûnî, İsmail b. Muhammed el-Cerrâhî, **Keşfu'l-Hafa ve Muzîlu'l-İlbas**, Mektebetu'l-Kudsî, Kahire 1988.
- Agitoğlu, Nurullah, **Hadis ve Bağlam**, Kitabi Kitabevi, İstanbul 2015.
- Ahatlı, Erdinç, "Ukbe b. Âmir", **DİA**, XLII, 63.
- Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Thk. Şu'ayb el-Arnâvût ve diğerkleri, Müessesetu'r-Risâle, (I-L), Beyrut 1999/1420.
- _____ **el-İlel ve Ma'rifetu'r-Ricâl**, Thk. Vasiyyullah Muhammed Abbâs, Dâru'l-Hânî, Riyâd 2001/1422.
- _____ **Fadâilu's-Sahâbe**, (I-II), Thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbas, Müessesetu'r-risâle, Beyrut, 1403/1983.
- Ahmed Muhammed Şakir, **el-Bâisu'l-Hasîs Şerhu İhtisârî 'Ulûmi'l-Hadîs**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1370/1951.
- Ahmed Sadr Hâc Seyyid Cevâdî, Kâmirân Fânî ve Behâuddin Hezâmşâhî, **Dâyretu'l-Me'ârif Teşeyyu'**, Tahrân 1375.
- 'Alâî, Ebû Sa'îd, Salâhuddîn Ebû Sa'îd b. Halîl, **Câmi'u't-Tahsîl fî Ahkâmi'l-Merâsîl**, Thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi, Âlemü'l-Kutub, Beyrut, 1407/1986.
- Algül, Hüseyin, "Ensâr", **DİA**, İstanbul 1995, XI, 251-252.
- Alıcı, Mustafa, "Şefaât" **DİA**, İstanbul 2010, XXXVIII, 411-412.
- Ali b. Ca'd b. 'Ubeyd, **Müsnedu İbn Ca'd**, Mektebetu'l-Fellâh, (I-II), Kuveyt 1985/1405.
- Altıkulaç, Tayyar, "İkrime el-Berberî", **DİA**, XXII, 41.

- Apak, Adem, **Hazreti Peygamberin Etrafındaki Çocuklar ve Gençler**, Ensâr Yayınları, İstanbul 2013.
- Apaydın, H.Yunus, “İctihad”, **DİA**, XXI, 432-445, İstanbul, 2000,
- Aras, M. Özgü, “Hammâd b. Ebû Süleyman”, **DİA**, XV, 485.
- Arı, Mehmet Salih, “Üsâme b. Zeyd”, **DİA**, XLII, 362.
- Atâ Sûfî, Abdulkadir Muhammed, **Merviyâyâtü's-Sahâbe fi'l-Havz ve'l-Kevser**, Medine 1413.
- Atar, Fahrettin, “Fetva”, **DİA**, XII, 486. İstanbul 1995.
- Atay, Hüseyin, **Kur'ân'a Göre Araştırmalar I**, Atay Yayınları, Ankara 1993.
- Ateş, Ali Osman, **Ehli Sünnet ve Şî'a'nın Delil Olarak Aldığı Bazı Hadisler**, Beyan Yayınlar, İstanbul 1996.
- Ateş, Süleyman, **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, (I-XII), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1988.
- Atmaca, Veli, **Hadislerde Rukye**, İstanbul 2010.
- Aycan, İrfan, "Haccâc b. Yûsuf es-Sekâfî", **DİA**, İstanbul 1996, XIV, 427-428.
- _____ “Urve b. Zübeyr”, **DİA**, XLII, 184.
- Aydınlı, Abdullah, **Hadis İstihlaları Sözlüğü**, İFAV, İstanbul 2011
- _____ “Sahife” **DİA**, XXXIII, 522-523.
- Azîmâbâdî, Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsu'l-Hakk, **Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Suneni Ebî Dâvud**, Thk. Abdurrahman Muhammed Osman, el-Mektebetu's-Selefiyye, Medîne 1968.
- Bağavî, Hüseyin b. Mes'ûd, **Şerhü's-Sünne**, (I-XV), el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut 1403/1983.
- Bağcı, H. Musa, **Beşer Olarak Hz. Peygamber**, Ankara Okulu Yay., Ankara 2010.
- _____ **Hadis Tarihi**, Ankara Okulu Yay. Ankara 2009.
- _____ **Sahabenin Kavrama ve Nakletme Sorunu**, İlahiyat, Ankara 2004.
- _____ **İnsan Kaderi**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2009.
- el-Bağdâdî, Hatîb, Ebû Bekir b. Ahmed b. Ali, **el-Kifâye fî 'İlmi'r-Rivâye**, Dâiretu'l-Me'arifi'l-Osmaniyye, Haydarabad 1358.
- _____ **er-Rihle fî Talabi'l-Hadîs**, Thk. Nüreddîn 'Itr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1975/1395.
- _____ **el-Muttefik ve'l-Mufferik**, (I-II), Dâru'l-Kâdirî, Riyad 1997.

- Belâzûrî, Ahmed b. Yahyâ b. Dâvûd, **Futûhu'l-Buldân**, Mektebetu'l-Hilâl, Beyrût 1988.
- Bardakoğlu, Ali, "İstihân", **DİA**, İstanbul 2001, XXIII, 339-347.
- Başaran, Selman, "Huzeyfe b. Yemân", **DİA**, XVIII, 435.
- Bâzmûl, Ahmed b Ömer b. Sâlim, **el-Muktarib fî Beyâni'l-Muzdarib**, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2001/1422.
- el-Berkî, Ahmed b. Muhammed, **Kitâbu'r-Ricaî**, Tahran 1383.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn, **es-Sunenu'l-Kübrâ**, (I-X), (**el-Cevherü'n-Nakî** ile birlikte) Meclisu Dâireti'l-Meârifi'n-Nizâmiyye, Haydarâbad 1344/1925.
- _____ **Şu'abu'l-İman**, (I-XIV), Mektebetu'r-Rüşd, Riyâd 1423/2003.
- _____ **Ma'rifetu's-Süneni ve'l-Âsâr**, (I-XV), Dâru't-Turâs, Kâhire 1991/1412.
- _____ **el-İ'tikâd**, **Dâru'l-Âfâk**, Beyrut 1401.
- Bezzâr, **el-Behru'z-Zehhâr/Müsned**, (I-XV), Mektebetu'l-İlmi ve'l-Hikem, Medine 2005/1426.
- Bozkurt, Nebi-Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Mekke", **DİA**, XXVIII, 555 vd.
- _____ "Medine", **DİA**, XXVIII, 305 vd.
- _____ "Oyun", **DİA**, XXXIV, 16.
- _____ "Sarık", **DİA**, İst. 2009, XXXVI, 152.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm, **Sahîhu Buhârî**, Nşr, Mustafa Deybu'l-Buğa, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1993.
- _____ **Târîhu'l-Kebîr**, (I-IX), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1407/1986.
- _____ **ed-Du'afâu's-Sağîr**, Dâru'l-Ma'rifa, Beyrut, 1986/1406.
- _____ **Edebü'l-Müfred**, Thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, Dâru'l-Beşâir, Beyrut 1989/1409.
- _____ **Târîhu's-Sağîr**, (I-II), Dâru'l- Ma'rife, Beyrut 1986/1406, I, 218.
- Bulut, Halil İbrahim, "Mucize", **DİA**, İstanbul 2005, XXX, 250-252.
- el-Bûsîrî, Ahmed b. Ebî Bekir b. İsmâil, **İthâfu'l-Hayreti'l-Mehre**, (I-IX), Dâru'l-Vatan, Riyâd 1420/1999.
- el-Bûsîrî, Şerefuddîn, Ebî Abdillâh, **Burdetu'l-Medîh el-Mubâreke**, Dâru'l-Usûl, Hadramevt ty.
- Caetani, Leone Caetani, **İslam Tarihi**, çev. Hüseyin Cahit, İstanbul, 1924.
- Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Kinânî, **Kitâbu'l-Hayavân**, (I-VII), nşr. Abdusselam Muhammed Harun, Beyrut 1969.
- _____ **el-Heyevân**, (I-VIII), Mektebetu'l-Câhız, Mısır 1950, IV, 184-187

Canan, İbrahim, **Kutûb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi**, (I-XVIII), Ankara 1988-1994.

_____ “Enes b. Mâlik”, **DİA**, XI, 234.

_____ **Namus Fitesi mut’a nikâhı**, Işık Yayınları, İstanbul 2014.

Carullah, Musa Carullah, **Hatun**, trc. Mehmet Görmez, Otto Yayınları Yayınları, Ankara 2002.

Cerrahoğlu, İsmail, “Garânîk”, **DİA**, İstanbul, 1996, XIII, 361-366.

_____ “İbn Cüreyc”, **DİA**, XIX, 405.

el-İdâreu’l-Âmme li’l-Evkâf ve İslâm Web, **Cevâmi’ul-Kelim 4.5** (Hadis araştırma programıdır.)

Cûzecânî, İbrahim b. Yakub, **Ahvâlü’r-Ricâl**, Thk. Subhî el-Bedrî es-Sâmarrâî, Müessesetu’r-Risâle, Beyrut 1405.

Çağrıçı, Mustafa, “İbn Sayyâd”, **DİA**, XX, 306.

Çakan, İsmail Lütü, **Hadis Edebiyatı**, İFAV Yayınları, İstanbul 2003.

_____ “Abdullah b. Üneys el-Cühenî”, **DİA**, I, 141.

Çakın, Kamil, **İlk Hicrî Asırlarda Hadis Etrafındaki Şüpheler ve Hadis İnkârcılığı**, AÜSBE 1990, Basılmamış Doktora Tezi.

Çelebi, İlyas, “Hicâb”, **DİA**, İstanbul 1998, XVII, 429-430.

_____ “Rukye”, **DİA**, İstanbul 2008, XXXV, 219-222.

_____ “Hızı”, **DİA**, XVII, 421.

_____ “Hicab”, **DİA**, XVII, 429.

_____ “Rukye”, **DİA**, XXXV, 220.

Çeker, Orhan, “Süleyman b. Yesâr”, **DİA**, XXXVIII, 110;

Cerrahoğlu, İsmail “Abdullah b. Mes’ûd”, **DİA**, I, 115.

Coşkun, Selçuk, “Usûlu’d-Dîn ve Dâru’l-Ulûm Fakültelerinde Hadis Sahasında Yapılmış Doktora Tezleri”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1997.

_____ Hadise Bütüncül Bakış, İFAV, İstanbul 2011.

_____ “Anlam Değişmelerinin Sebep Olduğu Anakronik Bakış ve Hadis Yorumlarındaki Yanıltıcılığı”, **Ekev Akademi Dergisi**, Yıl: 12 Sayı: 35, (Bahar 2008)

Çubukçu, Asri, “Huzeyme b. Sâbit”, **DİA**, XVIII, 436.

Dârekutnî, Ebû’l-Hasan Ali b. Ömer, **Sunenu’d-Dârekutnî**, Thk. Şuayb Arnaûd ve Ark., Müessesetu’r-Risâle, Beyrut 2004.

- Dârekutnî, **ed-Du'afâ ve'l-Metrûkîn**, Mektebetü'l-Me'Arif, Riyâd 1404/1984.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah, **Musnedu'd-Dârimî el-Ma'rûf Bi Suneni'd-Dârimî**, Thk. Huseyn Selîm Esed, Dâru'l-Muğnî, Riyâd 1420.
- _____ **er-Reddu 'Ale'l-Cehmiyye**, Thk. Bedr b. Abdullah el-Bedr, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1416/1995.
- Demir, Mahmut-Mehmet Emin Özavşar, "Vehb b. Münebbih", **DİA**, İstanbul 2012, XLII, 608-609.
- _____ "Vehb b. Münebbih", **DİA**, XLII, 609.
- Dihlevî, Şah Veliyullâh, **Huccetü'l-lahi'l-Baliğa**, (I-II), Thk. Seyyid Sâbık, Dâru'l-Cîl, Beyrut 2005/1426.
- Dîneverî, İbn Kuteybe ed-Dîneverî, **'Uyûnu'l-Ahbâr**, I-IV, Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye, Kahire 1996.
- Döndüren, Hamdi, **Ticaret ve İktisat İlmihali**, Erkam yayınları, İstanbul 2010.
- Duman, M. Zeki- Mustafa Altundağ, "Hurûf-ı Mukattaa", **DİA**, XVIII, 403-405.
- Ebî 'Amr Halîfe b. Hayyât, **Tabakât**, (Thk. Ekrem Diyâu'l-'Umerî), Câmi'atu Bağdâd, Bağdâd 1967/1387.
- Ebû Mûsâ el-Eş'arî, **el-İbâne**, Daru İbn Zeydûn, Beyrut Tsz.
- Ebu Nu'aym, Ahmed b. Abdillâh el-Isbehânî, **Ma'rifetu's-Sahâbe**, (I-VII), Thk. 'Adil b. Yusuf el-'Azâzî, Dâru'l-Vatan li'n-Neşr, Riyâd 1998/1419.
- _____ **Delâilu'n-Nubüvve**, (I-II), (iki cilt bir arada), Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1986/1406.
- Ebû Reyze, Mahmud, **Muhammedî sünnetin Aydınlatılması, (Edvâ' Ale's-Sünneti'l-Muhammediye)**, Terc. Muharrem Tan, İstanbul 1988.
- Ebû Şehbe, Muhammed Ebû Şehbe, **Difâ'un 'ani's-Sünne**, Neşr. Mecmeu'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, Kahire 1985/1406.
- Ebû Zehrâ, Muhammed, **İslam Hukuku Metodolojisi, Fıkıh Usûlü**, Trc. Abdulkadir Şener, Fecr Yayınları, Ankara 1986.
- Ebû Zehv, Muhammed Ebû Zehv, **Hadis ve Hadisçiler**, Trc. Selman Başaran, M. Ali Sönmez, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.
- Ebû Zeyd Mahmud, Mustafa Ebû Zeyd Mahmud, **el-Vecîz fi 'İlmi 'İleli'l-Hadîs**, Dâru'd-Diyâ, Kuveyt 2013/1434.
- Ebû Zür'a ed-Dımaşkî, Abdurrahman b. 'Amr, **Târîhu Ebû Zur'a ed-Dımaşkî**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1996/1417.

Efendioğlu, Mehmet, **Sahâbye Yöneltilen Tenkitler**, İFAV, İstanbul 2014.

_____ “Sahâbe”, **DİA**, İstanbul 2008, XXXV, 491-500.

_____ “Nu‘mân b. Kavkal”, **DİA**, XXXIII, 237.

_____ “Râvî”, **DİA**, XXXIV, 473.

_____ “Sa‘d b. Muâz”, **DİA**, XXXV, 375.

_____ “Sâbikûn”, **DİA**, XXXV, 345.

_____ “Sahâbe”, **DİA**, XXXV, 494.

_____ “Suheyb b. Sinân”, **DİA**, XXXVII, 447.

el-A'zamî, M. Mustafa el-A'zamî, **Hadis Metodolojisi ve Edebiyatı**, İz Yayıncılık, İstanbul 210.

el-Besevî, Ebû Yûsuf Ya‘kûb b. Süfyân **el-Ma‘rifetu ve’t-Târîh**, (I-IV), Thk. Ekrem Diya el-Umerî, Mektebetu’d-Dâr, Medine 1410.

el-Makdisî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdulvahîd Diyâuddin, **el-Amrâd ve'l-Keffârât, ve't-Tıbb ve'r-Rukiyyât**, Dâru İbn Affân, Kahire 1999/1420.

el-Elbânî, Nâsirüddin **Haccetü'n-nebî kemâ revâhâ ‘anhü Câbir (r.a.)**, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1983, Dimaşk 1987.

Emin, Seyyid Muhammed, **A'yanu's-Şî'a**, (I-X), Dâru't-Te'âruf Li'l-Matbû'ât, İran 1403.

Emînî en-Necefî, Abdulhüseyn, **el-Gadîr fi'l-Kitabi ve'-Sünnet ve'l-Edeb**, (I-XI), Muessesetu'l-A'lemî, Beyrut 1994.

Emîr, Musa b. Ali b. Muhammed el-Emîr, **Câbir b. Abdullah ve Fıkhuhu**, (I-II), Dâru İbn Hazm, Beyrut 1421/2000.

Ertürk, Mustafa “Saîd b. Ebû Saîd” **DİA**, XXX, 554.

Erul, Bünyamin, **Sahâbenin Sünnet Anlayışı**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2008.

_____ “Rebi' b. Habîb”, **DİA**, XXXIV, 495.

Eyice, Semavi, “Haliç”, **DİA**, XV, 273.

Fâkihî, Ebû Abdillâh, Muhammed b. İshâk, **Ahbâru Mekke**,(I-VI), Dâru Hıdır, Beyrut 1994/1414, II, 385-386.

Fayda, Mustafa “Halid b. Velîd”, **DİA**, İstanbul 1997, XV, 289-292.

Fığlalı, Ethem Ruhi, “Hâriciler”, **DİA**, İstanbul 1997, XVI, 169-175.

_____ “İsnâ Aşeriyye”, **DİA**, İstanbul 2001, XXIII, 142-147.

_____ “Gadîr-i Hum”, **DİA**, İstanbul 1996, XIII, 279-280.

_____ **Kâdiyânîlik**, İzmir 1986.

- Gâzâli, **Kanûnu't-Te'vîl**, Çev. Mehmet Görmez, (Mehmet Görmez'in "Gazali'de Sünnet, Hadis ve Yorum" adlı kitabının sonunda), Otto Yayınları Ankara 2014.
- Gökmenoglu, Hüseyin Tekin, "Kur'an-ı Kerim'de Olmayan ve Onunla Çelişen Ceza: Recm", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, sayı: 2, 2003.
- Görgün, Tahsin, "Goldziher, Ignaz", **DİA**, İstanbul 1996, XIV, 105-111.
- Görmez, Mehmet, "**Klasik Oryantalizmi Hadis Araştırmalarına Sevk Eden Temel Faktörler**", **İslamiyat**, 3/1, 2000.
- _____ **Gazali'de Sünnet, Hadis ve Yorum**, Otto Yayınları, Ankara 2014.
- _____ **Hadis İlminin Temel Meseleleri**, Otto Yayınları, Ankara 2014.
- _____ **Kalbin Erbaîni**, Otto Yayınları, Ankara 2014.
- _____ **Sünnet ve Hadis'in Anlaşılmasında Metodoloji Sorunu**, Otto Yayınları, Ankara 2014.
- _____ "Taberânî, **DİA**, XXXIX, 310
- Ğumârî, Ahmed b. es-Sıddîk, **el-Hidâye fî Tahrîci Ahâdîsi'l-Bidâye**, (I-VIII), (Thk. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlî, 'Alemlü'-Kutub, Beyrut 1407/1987.
- _____ **el-Muğîr 'Alel-Ahâdîsi'l-Mevzû'a fî'l-Câmi'İs-Sağîr**, Beyrut-Lübnan 1402/1982.
- Günay, Hacı Mehmet, "Vakıf", **DİA**, XLII, 476.
- Güner, Osman, **Ebû Hureyre'nin Hadisçiliğine Yönelik Eleştiriler**, İnsan Yayınları, İstanbul 2011.
- H. Reckendorf, "Ensâr", **İA**, (I-XIII), İstanbul 1940-88, IV, 276-277.
- Hâkîm en-Neysâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullah, **Me'rifetu 'Ulûmi'l-Hadîs**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1397/1977.
- _____ **el-Müstedrek ale's-Sahîhayn**, (I-IV), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut trz.
- Hakîm et-Tirmizî, **el-Menhiyyât**, Mektebetu'l-Kur'an, Kâhire tsz,
- Halîfe b. Hayyât, Ebî 'Amr **Tabakât**, (Thk. Ekrem Diyâu'l-'Umerî), Câmi'atu Bağdâd, Bağdâd 1967/1387,
- _____ **Târîh**, thk. Ekrem Diyâ el-'Umarî, Dâru'l-Kalem, Dimaşk 1397.
- Halef, Necm Abdurrahman, **İstidrâkatun 'alâ Târîhi't-Turâsi'l-'Arabî**, Dâru'l-Beşâir, Byy, tsz,
- Hamdi Yazır, Elmalılı Hamdi Yazır, **Hak Dini Ku'an Dili**, (I-X), Azim/Zaman Yayınları, İstanbul tsz.
- Hamevî, Yakut b. Abdullah, **Mu'cemu'l-Buldân**, I-V, Dâru Sâdir, Beyrut 1977/1397.

- Hamidullah Muhammed, **Muhtasar Hadis Tarihi ve Sahife-i Hemmâm ibn Münebbih**, Beyan, İstanbul 2007.
- Hansu, Hüseyin, **Mu'tezile ve Hadis**, Otto Yayınları, Ankara 2012.
- el-Harrânî, Hasan b. Şu'be, **Tuhefu'l-'Ukûl 'an Âli'r-Resûl**, Cemâetu'l-Muderrisîn, İrân, tsz.
- Hasan Mu'nis, **Atlas'u Târîhi'l-İslâmî**, ez-Zehrâ li'l-Î'lâmi'l-Arabî, Kahira 1987.
- Hatiboğlu, İbrahim, "Ma'Mer b. Râşid", **DİA**, İst, 2003, XXVII, 553.
- _____ "Muammerûn", **DİA**, İst, 2005, XXX, 326.
- _____ "Mu'cem", **DİA**, İst, 2005, XXX, 345.
- _____ "Musannef", **DİA**, İst, 2006, XXXI, 236.
- _____ "Sa'd b. Ebû Vakkâs" **DİA**, İst, 2008, XXXV, 372.
- 'Hellâl, Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed, **es-Sünne**, (I-VII), Dâru'r-Râye, Riyad, 1410/1989.
- Heysemî, Nûreddîn, **Mecme'u'z-Zevâid ve Menbe'u'l-Fevâid**, (I-X), Thk. Abdullah Muhammed Dervîş, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1994/1414.
- Hindî, el-Muttekî el-Hindî, **Kenzü'l-'Ummâl**, Tsh. Safvetu's-Safâ, (I-XVIII), Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1985/1405.
- Hitti, Philip K. Hitti, **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, Çev: Salih Tuğ, Boğaziçi Yay.
- Hillî, Ebu Mansur Hasan b. Yusuf, **Hulasetu'l-Akval**, Müessesetu Neşri'l-Fekahe, Kum 1997/1417.
- Hullî, Ebû Mansûr Hasan b. Yûsuf, **Hulasetu'l-Akval**, Thk. Cevvad el-Keyyûmî el-İsbahânî, Muessestu'n-Neşri'l-İslâmî, B.y.y, 1417.
- Humaydî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Futûh, **el-Cem'u Beune's-Sahîhayn**, Thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb, (I-IX), Dâru İbn Hazm, Beyrut 2002/1423.
- 'Itr, Nûreddîn, **Menhecu'n-Nakd fî 'Ulûmi'l-Hadîs**, (I-III), Dâru'l-Fikr, Dımaşk, 1418/1997.
- Işık, Emin, "İhlâs Sûresi", **DİA**, XXI, 537.
- İgnaz Goldziher, **Hadis'te Yeni Eflatuncu ve Gnostik Unsurlar**, AÜİF der. Ankara 1997, c. XXXVI.
- _____ **Muhammedanische Studien**, Halle 1889.
- İbn 'Adiy, **el-Kâmil fî'd-Du'afâ**, Thk. Süheyl Zekkâr, Dâru'l-fikr, Beyrut 1988/1409.
- İbn 'Asâkir, Ebu'l-Kasım Ali b. el-Hasen b. Hibbetullah b. Abdullah, **Târîhu Medîneti Dımaşk**, (I-XXC), Dâru'l-Fikr, Beyrut 2001/1421.

- İbn ‘Atiyye, **Tefsîr/el-Muharraru’l-Vecîz**, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1422.
- İbn ‘Îmâd, Şihâbuddin Ebu’l-Fellâh, **Şezerâru’z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb**, (I-X), Thk. Abdulkadir el-Arnâvud-Mahmud el-Arnâvud, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1986/1406.
- İbn ‘Kunfuz, Ahmed b. Hasan b. Alî, **el-Vefeyât**, Thk. ‘Âdil Nuveyhid, Dârü’l-Âfâki’l-Cedîde, Beyrut 1983/1403.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî el-Endelüsî, **el-İsti’âb fî Ma’rifeti’l-Ashâb**, Tsh. ‘Adil Mürşid, Dâru’l-İ’lâm, ‘Ammân 2002/1423.
- _____ **ed-Dürer fi’htisâri’l-Megâzî ve’s-Siyer**, Neşr. Mustafa dib el-Buğa, Beyrut 1984.
- _____ **et-Temhîd**, (I-XXVI), Thk. Mustafâ b. Ahmed el-‘Alevî-Muhammed Abdülkebîr el-Bekrî, Müessesetü’l-Kürtûba, Mağrib 1982/1402.
- _____ **el-İstizkâr**, (I-XXX), Dâru’l-Va’iy, Kahire 1993/1414
- İbn ‘Arrâk el-Kinânî, **Tenzîhü’s-Şarî‘a**, Thk. Abdulvehhab Abdullatif, Abdillâh b. Muhammed el-Gumârî, Dârü’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut t.y.,
- İbn Battâl, Ebu’l-Hasan Ali b. Halef, **Şerhu Sahîhi’l-Buhârî**, (I-X), Mektebetu’r-Rüşd, Riyad 1423/2003.
- İbn Ca’d, Ebû’l-Hasan Ali b. Ubeydillâh el-Bağdâdî, **Musnedu’bni Ca’d**, Thk. Abdulmehdî b. Abdilkâdir, Mektebetu’l-Felâh, Kuveyt 1985.
- İbn Davud, Tekiyuddin Hasan b. Ali b. Davud el-Hulli, **Ricalu İbn Davud**, Thk. Seyyid Muhammed Sadık, Matbatu’l-Hayderiyye, Necef 1972/1392.
- İbn Ebî Hatim, Muhammed b. İdrîs b. el-Münzir, **el-Cerhu ve’t-Ta’dîl**, Dârü’l-Kutubi’l-İlmiyye, (I-IX), Beyrut 1952/1372.
- _____ **İlelü’l-Hadîs**, (I-VII), thk. Hâlid b. Abdurrahman el-Cureysî, Riyâd 1427/2006.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdillâh b. Muhammed, **Musannef**, Thk. Muhammed Avvâme, (I-XXVI), Müessesetü ‘Ulûmi’l-Kur’an/Dâru Kurtuba, Beyrut 2006/1427.
- _____ **Müsned**, (I-II), thk. Ebû Abdurrahman, Dâru’l-Vatan, Riyâd 1997/1418.
- İbn Ebi’l-Hadîd, İzzeddin Hamid, **Şerhu Nehci’l-Belâge**, I-IV, Beyrut 1374/1954.
- İbn et-Türkmânî, **el-Cevherü’n-Nakiy**, (I-IX), (Sünen-i Kübrâ ile Berâber), Dâiretu’l-Me’arif, Haydarabad 1344.
- İbn Hacer, Ebû’l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-‘Askalânî, **Fethu’l-Bârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî**, (I-XIII), Dâru’l-Ma’rifa, Beyrut 1379.

- _____ **el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe**, Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî-
Abdussened Hasan Yemâme, (I-XVI), Kahire 2008/1429.
- _____ **Takrîbu't-Tehzîb**, Thk. Muhammed 'Avâme, Dâru'r-Raşîd, Sûriye
1991/1411.
- _____ **Tehzîbu't-Tehzîb**, (I-IV), Thk. Adil Murşid, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut
1995/1416.
- _____ **Tabakâtu'l-Mudellisîn**, Mektebetu'l-Menâr, Ürdün tsz.
- _____ **Te'cîlu'l-Menfaa**, Dâru'l-Beşâri'l-İslamiyye, Beyrut, 1996/1416,
- _____ **Lîsanü'l-Mizân** (I-X), Thk. Ebû Gudde, Mektebu'l-Matbâ'ati'l-İslamiyye,
Beyrut 2002.
- _____ **Metâlibu'l-Aliyye**, (I-XIX), Thk. Sa'd b. Nâsır, Dâru'l-'Âsime, Dâru'l-
Ğays, Riyâd 2000.
- _____ **en-Nüket 'Alâ Kitâbi İbn Salâh**, (I-II), Dâru'r-Râye, Riyad 1994.
- İbn Halekân, **Vefeyâtu'l-A'yân**, (I-VII), Dâru Sâdır, Beyrut 1994.
- İbn Haldûn, **Mukaddime**, s. 113, (el-Mektebetu's-Şamile 3.47).
- İbn Hazm, Ebî Muhammed Alî b. Ahmed b. Sa'id, **Esmâu's-Sahâbeti vemâ likulli
vâhidin minhummine'l-'Aded (Esmâu's-Sahâbeti'r-Ruvât)**, Thk. Mas'ad
Abdu'l-Hamîd es-Sa'dî, Mektebetu'l-Kur'an, Kahire tsz.
- _____ **el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm**, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-Afâk
el-Cedîde, (I-VIII), Beyrut tsz.
- _____ **Cevâmiu's-Sîre**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003/1424.
- _____ **Ashâbu'l-Futyâ**, Thk. Seyyid Kisrevî Hasan, s. 46, Dâru'l-Kutubi'l-
İlmiyye, Beyrut 1995/1415.
- _____ **el-Fasl fi'l-Mileli ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal**, (I-V), Dâru'l-Cîl, Beyrut 1996.
- _____ **el-Muhallâ**, Daru'l-Fikr, Beyrut tsz.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibban b. Ahmed Ebu Hatim et-Temimi el-Busti, **Sahîhu İbn
Hibban bi Tertibi İbn Belban**, (I-XVIII), Thk. Şuayb el-Arneut, Muessesetu'r-
Risale, Beyrut 1993/1414.
- _____ **es-Sikât**, (I-IX), Dâru'l-fikr, B.y.y. 1975/1395,
- _____ **el-Mecruhîn**, Thk. Mahmud İbrâhim Zayd, Dâru'l-Ma'rifa, Beyrut,
1992/1412.
- _____ **Meşâhîru Ulemâi'l-Emsâr**, thk. Merzuk Ali İbrahim, Darü'l-Vefa,
Mansure 1991.

- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, **es-Sîretu'n-Nebeviyye**, Thk. Mustafa es-Sakkâ, I-II, Kahire 1955.
- İbn Huzeyme, Osman b. Saîd ed-Dârimî, Ebû Abdullah İbn Abdülhakem, **Sahîhu İbn Huzeyme**, I-IV, Thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Beyrut 1395/1975.
- _____ **et-Tevhîd ve İsbâtu Sifâti'r-Rabb**, Thk. Abdulaziz b. İbrahim, 2 Cüz, (İkisi bi arada), Dâru'r-Rüşd Riyâd tsz.
- İbn Kattân el-Fâsî, **Beyânü'l-Vehm ve'l-İhâm fî Kitâbi'l-Ahkâm**, (I-VI), Thk. Hüseyin Ayet Sa'id, Dâru Taybe, Riyâd 1418/1997.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebî Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekir b. Eyyûb, **İ'lâmu'l-Muvakki'in 'an rabbi'l-Âlemîn**, Thrc. Ebû 'Ubeyde, Meşhûr b. Hasan, (I-VII), Dâru İbnu'l-Cevzî, Riyâd 1423.
- _____ **el-Menârü'l-Münîf**, Thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Mü'allimî, Dârü'l-Âsime, Riyâd 1416.
- _____ **Zâdü'l-Me'ad fî Hadyi Hayri'l-İbâd**, (I-V), Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1415/1994.
- İbn Kesîr, 'Imâdu'd-Dîn Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer, "Cabir b. Abdillâh", **Câmiu'l-Mesanîdi ve's-Sünen**, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1994/1415.
- _____ **el-Bidaye ve'n-Nihâye**, (I-XXI), Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin, Cîze 1417/1997.
- _____ **en-Nihâye fî'l-Fiteni ve'l-Melâhim**, Thk. Abduh eş-Şafi'î, (I-II), Dâru'n-Neşr, Beyrut 1988/1408,
- İbn Kuteybe, **Te'vîlu Muhtelefi'l-Hadîs**, Thk. Muhammed Muhyiddîn el-Asfer, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1999/1419.
- _____ **Te'vîlü Mühtelefi'l-Hadîs**, Thk. Muhammed Zührî en-Neccâr, Dârü'l-Cîl, Beyrût 1972/1393.
- İbn Ma'in, Yahya b. Ma'in Ebû Zekeriyâ, **Târîhu İbn Ma'in Rivayetu Osman b. Sa'id ed-Dârimî**, Dâru'l-Me'mûn, Dımaşk 1400.
- İbn Mace, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, **Sünenu İbn Mâce**, Thk. Muhammed Fuad Abdulbakî, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut 1975.
- İbn Manzûr, **Lisânü'l-'Arab**, Thk. Abdullah Alî el-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasbullâh, Haşim Muhammed eş-Şâzelî, (I-XV), Dârü'l-Me'ârif, Kahire tsz.
- _____ **Muhtasarü Tarîhi Dımaşk**, (I-XXXI), Dâru'l-fikr, Dımaşk 1984.

- İbn Mende, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk, **Me'rifetu's-Sahâbe**, thk. 'Amîr Hasan Sabrî, Matbûâtü Câmîati'l-İmârâti'l-Arabiyye, 2005/1426.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî', **et-Tabakâtu'l-Kübrâ**, (I-VIII), Thk. İhsân Abbâs, Dâru Sâdir, Beyrut 1968.
- _____ **Kitâbu't-Tabakât'u-l Kübrâ**, (I-XI), Thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hâneçî, Kahire 2001.
- İbn Salah, Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî, **Mukaddimetü İbn Salâh/’Ulûmu’l-Hadîs**, Thk. Nureddin 'Itr, Dâru'l-fikr Beyrut 1986/1406.
- İbn Seyde el-Mürsî, Ebû'l-Hasan Alî b. İsmâ'îl, **el-Mühkem ve'l-Mühîtü'l-A'zam**, Thk. Abdulhamid Hindâvî, (I-XI), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2000.
- İbn Şâhîn, **Şerhu Mezâhib-i Ehli's-Sünne**, Thk. Adil b. Muhammed, Müessestu Kurtuba, Cidde 1995/1415
- İbn Şebbe en-Nemrî, **Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere**, thk. Fuhaym Muhammed Şeltut, (I-IV), Mekke 1979/1399.
- İbn Şehr Âşûb, **Menâkıbu Âl-i Ebî Tâlib**, Tab'atu Hâşım, Kum tsz.
- İbn Teymiyye, **Minhâcu's-Sünne**, Thk. Muhammed Reşâd Sâlim, I-IX, Baskı y.y. 1406/1986.
- _____ **Ra'su'l-Hüseyn**, Thk. Seyyîd Cemîlî, b.y.y. tsz.
- İbnü'l-Esîr, İzzuddîn, **Usdu'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe**, (Thk. Ali Muhammed Mi'vad- 'Âdil Ahmed Abdulmevcûd), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1994/1415
- _____ **el-Kâmil fî't-Târîh**, Thk. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, (I-XI), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1987/1407.
- İbnü'l-Esîr, Mecduddîn, **Câmiu'l-Üsûl fî Ahâdîsi'r-Rasûl**, Thk. Abdulkadir el-Arnavut, Dâru'l-Beyân, Baskı y.y. 1969/1389.
- İbnü'l-Cevzî, Cemaluddîn Ebû'l-Farac Abdurrahman, **Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser**, s. 122, Şirketu Dâri'l-Arkam b. Ebi'l-Arkam, Beyrut 1997/1418.
- _____ **Kitabu'l-Mevduat**, Thk. Abdurrahman Muhammed Osman, (I-III), Mektebetü's-Selefiyye, Medine 1966/1386.
- _____ **Keşfü'l-Müşkil min Hadîsi's-Sahîhayn**, Thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb, Dâru'l-Vatan, Riyâd 1997/1418.
- _____ **ed-Du'afâ ve'l-Metrûkîn**, (I-III), Thk. Abdullah el-Kâdî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1406.

- _____ **Keşfü'l-Müşkil**, (I-IV), Thk. Alî Hüseyin el-Bevvâb, Dâru'l-Vatan, Riyâd 1418/1997.
- _____, **el-‘İlelu'l-Mutenâhiye**, (I-II), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1983.
- İbnü'l-İmad, Abdulhayy b. Ahmed, **Şezerâtu'z-Zeheb**, Thk. Mahmûd el-Arnâvûd, Dâru İbn Kesir, Beyrut 1986/1406.
- İbnü'l-Keyyâl, Ebû'l-Berekât Muhammed b. Ahmed, **el-Kevâkibu'n-Nîrân fî Ma'rifeti mine'r-Ruvât**, Thk. Abdulkeyyum Abdu Rabbi'n-Nebî, (I-II), Dâru'l-Me'mûn, Beyrut 1981.
- İbnü'l-Munzir en-Nîsâbü'rî, **el-Evsat**, (I-XI), Dâru Taybe, Riyâd 1985/1405.
- İbnu'l-Mukrî, **el-Mu'cem Li İbni'l-Mukrî**, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad 1998
- el-İdlibî, Selahuddin b. Ahmed, **Menhecu Nakdi'l-Metn inde Ulemâi'l-Hadîsi'n-Nebevî**, Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, B.y.y. 1983.
- ‘İclî, **Me'rifet's-Sikât**, (I-II), Mektebetu'd-Dâr, Medine 1985/1405.
- İrfan Abdulhamit, "Cebriyye", **DİA**, İstanbul 1993, VII, 205-208.
- İsfahanî, Abdullah b. Ca'fer b. Hayyân, **Ahâdisu Ebi'z-Zübeyr**, (Thk. Bedr b. Abdullah el-Bedr), Mektebetu'r-Rüşd, Riyâd 1996/1417.
- İshâk b. Rahûye, **Müsnedü İshâk b. Rahûye**, Thk. Abdulğafûr b. Abdülhak, (I-V), Mektebetü'l-Îmân, Medîne 1991/1412.
- İzmirli İsmail Hakkı, **Hadis Tarihi**, Dârulhadis, İst, 2002.
- Jacob M. Landau, "Küttab", **DİA**, XXVII, 4, Ankara 2003.
- Kâdı Abdulcebbâr, **Şerhu usûli'l-Hamse**, Kahire 1988.
- Kallek, Cengiz, "Kulle", **DİA**, İstanbul, 2002, XXVI, 357-358.
- _____ "Vesk", **DİA**, İstanbul 2013, XLIII, 70.
- _____ "Mudârebe" **DİA**, İstanbul 2005, XXX, 359-363.
- Kandehlevî, Şeyh Muhammed Yusuf, **Hayâtu's-Sahâbe**, Thk. Beşşâr Avvâd Mahmûd, (I-V), Muessesetu'r-risâle, Beyrut 1999
- Kandemir, M. Yaşar, **Mevzu Hadisler**, İvaf Yayınları, İstanbul 2009.
- _____ "Câbir b. Abdullah", **DİA**, VI, 530-532, İstanbul 1992.
- _____ "Hafız", **DİA**, XV, 74-78, İstanbul 1997.
- _____ "Ebû Katâde", **DİA**, X, 174-175, İstanbul 1994,
- _____ "Abdullah b. Amr b. Âs", **DİA**, I, 86, İstanbul 1988.
- _____ "Hişâm b. Urve", **DİA**, XVIII, 155, İstanbul 1998.
- _____ "Hadis", **DİA**, XV, 47-48, İstanbul 1997.

- _____ “Kâ‘b b. Mâlik”, **DİA**, XXIV, 5, İstanbul 2001.
- _____ “Muâz b. Cebel”, **DİA**, XXX, 339, İstanbul 2005.
- _____ “Şa‘bî”, **DİA**, XXXVIII, 217, İstanbul 2010.
- _____ “Ubâde b. Sâmit” **DİA**, XLII, 14, İstanbul 2012.
- _____ “Ebû Hureyre”, **DİA**, X, 162, İstanbul 1994.
- _____ “el-Muvattâ”, **DİA**, XXXI, 416, İstanbul 2006.
- _____ “Bezzâr”, **DİA**, VI, 113, İstanbul 1992.
- Karabulut, Fuat, **Sufyan b. Uyeyne ve Hadis İlmindeki Yeri**, (Basılmamış Doktora Tezi).
- Karahan, Abdullah, **Hadis Râvîlerinin Güvenilirliği**, Sır Yayıncılık, İstanbul 2005.
- _____ “Tâvûs b. Keysân”, **DİA**, XL, 186.
- Karaman, Fikret, "Cebriyye", **Dini Kavramlar Sözlüğü**, DİB yayınları, Ankara-2010.
- _____ "Kaderiyye", **Dini Kavramlar Sözlüğü**, DİB yayınları, Ankara-2010.
- Karaman, Hayreddin, “Fakih”, **DİA**, İstanbul 1995, VII, 126-127.
- el-Kardâvî, Yûsuf, **Fetâvâ Muâsıra**, Dâru'l-Kalem, Kahire 1996/1416.
- Kârî, Nûreddin Ali b. Muhammed, **el-Esrâru'l-Marfû'a/el-Mavdû'âtu'l-Kubrâ**, Thk. Muhammed Sabbâğ, Dâru'l-Emâne, Beyrut 1391/1971
- Kâsımî, Muhammed Cemâleddin el-Kâsımî, **Kavâidu't-Tahdîs**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut tsz.
- Kastalânî, Ebû'l-Abbâs Şihâbuddîn, **İrşâdu's-Sârî**, I-X, Matbaatu'l-Emiriyye, Mısır 1323.
- _____ **el-Mevâhibu'l-Ledûniyye**, (I-III), el-Mektebetu'l-Vakfiyye, Kahire tsz.
- Kelâbâzî, Ahmed b. Muhammed, **Ricâlü Sahîhi'l-Buhârî**, Thk. Abdullah el-Leysî, (iki cilt bir arada), Dâru'l-M'rife, Beyrut 1407.
- Kelâbâzî, Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed, **Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî**, Thk. Abdullah el-Leysî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1987.
- Kesler, Muhammed Fatih, “Zeyd b. Eslem”, **DİA**, XLIV, 319.
- Keşmîrî, Muhammed Enver Şâh el-Keşmîrî, **et-Tesrîh bimâ Tevâtere fî Nuzûli'l-Mesîh**, Mektebetu'l-Matbû'at el-İslâmiyye, Halep 1982/1402.
- Kettânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Cafer, **Nazmü'l-Mütenâsir**, Dâru'l-Kutubi's-Selefiyye, Beyrut 1400/1980.
- Kılavuz, Ahmet Saim, “Akaid”, **DİA**, II, 214.
- _____ “Zeynelâbidîn”, **DİA**, XLIV, 366.
- Kırbıyık, Kasım, “Hind bint Amr”, **DİA**, XVIII, 64.

- Kîlanî, Munâzir Ahsen, **Tedvînu'l-Hadîs**, Trc. Abdurrezzâk İskender, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 2004.
- Kinânî, İbn 'Arrâk el-Kinânî, **Tenzîhü's-Şarî'a**, Thk. Abdulvehhab Abdullatif, Abdullah b. Muhammed el-Gumârî, Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut t.y.
- Koçyiğit, Talat, **Hadis Tarihi**, Diyanet VakfıYayımları, Ankara 2007.
- _____, **Hadisçilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar**, TDV Yayınları, Ankara 1989.
- _____, **Kur'an ve Hadis'te Ru'yet Meselesi**, AÜİF Yayınları, Ankara 1974.
- _____ "Abd b. Humayd", **DİA**, I, 58, İst, 1988.
- Köktaş, Yavuz, **Günümüz Hadis Problemleri**, İnsan Yayınları, İst.
- _____ **Hadis ve Sünnete Oryantalist Yaklaşımlar**, İz Yayıncılık, İst. 2011.
- _____ **Kur'an'a Aykırı Görülen Hadisler**, İnsan Yayınları, İstanbul 2014.
- _____ **Günümüz Hadis Tartışmaları**, İFAV, İstanbul 2012.
- Kuleynî, Ebû Cafer Muhammed b. Ya'kûb er-Râzî, **el-Usûl mine'l-Kâfi**, nşr. Ali Ekber el-Ğaffârî, Tahran 1389.
- Kummî, Ebû Cafer, Muhammed b. el-Hasen es-Seffâr, **Besâiru'd-Derecât**, Müessesetü'l-A'lemî, Beyrut 2010.
- _____ **Tehzîbü'l-Ahkâm**, Daru'l-Kutubi'l-İslamiyye, Tahran 1407, VIII, 383.
- el-Kuraşî el-Mısırî, Abdurrahman b. Abdullah, **Futûhu Mısır ve Ahbâruhâ**, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1416/1996.
- Kurtubî, Şemsuddîn, **el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an**, Thk. Hişâm Sümeyr el-Buhârî, Dâru 'Alemlî'l-Kutub, Riyâd 1423/2003.
- Kutlu, Sönmez, "Mürchie", **DİA**, İstanbul 2006, XXXII, 41-45.
- _____ "Kerrâmiyye", **DİA**, İstanbul 2002, XXV, 294-296.
- Küçük, Raşit, "Ebû Saîd el-Hudrî", **DİA**, X, 223.
- _____ "İstanbul", **DİA**, XXIII, 245.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri, "Harre Savaşı", **DİA**, XVI, 246.
- Leknevî, **el-Ecvibetü'l-Fâdile**, Mektebü'l-Matbuâtî'l-İslâmiyye, Beyrut, 1984/1404.
- _____ **el-Âsâru'l-Marfû'a fî'l-Ahbâri'l-Mavdû'a**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1984/1405.
- L. Bilge, Mustafa, "Yemâme", **DİA**, XLIII, İst. 2013.

- Mahmud Muhammed Halil, **Mevsû'etu Akvâli'l-İmâm Ahmed b. Hanbel fî Ricâli'l-Hadîsi ve 'İlelihi**, (I-IV), Cem' ve Tertîb: Mahmud Muhammed Halil, Alemu'l-Kutub, Beyrut 1997/1417.
- Mâlik, **Muvattâ**, Thk. M. Mustafâ el-A'zamî, (I-VIII), Müessesetu Zâyid b. Sultân, Ebû Zabiyy, 2004/1425.
- Meclisî, Muhammed Bâkır b. Muhammed, **Ricâli'l-Meclisî (el-Vecîze fî 'İlmi'r-ricâl)** Müessesetu'l-a'lamî, Beyrût 1994/1415.
- _____ **Bihâru'l-Envâr**, (110 Cilt), Müessesetu'l-Vefâ, Beyrut tsz.
- el-Mektebetu't-Te'âvunî li'd-Da'veti bi'r-Ravda, **el-Mektebetu's-Şâmile**, el-İsdâr 3.64.
- Melîbârî, Hamza Abdullah, **el-Hedîsü'l-Ma'lûl Kevâid ve Devâbit**, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1996/1416.
- Mevsû'etu Akvâli'l-İmâm Ahmed b. Hanbel fî Ricâli'l-Hadîsi ve 'İlelihi**, (I-IV), Cem' ve Tertîb: Mahmud Muhammed Halil, Alemu'l-Kutub, Beyrut 1997/1417.
- el-Mes'ûdî, Ebû'l-Hasan Ali b. el-Hüseyin, **Mürûcü'z-Zeheb**, (I-IV), Dâru'l-Hicre, Kum 1409.
- Mîrzâ Muhammed Bâkır, **Ravdâtu'l-Cennât**, Heyderiyye Matbaası, Tahran 1390.
- Mizzî, Cemaluddîn Ebu'l-Haccac Yusuf, **Tehzîbu'l-Kemal fî Esmâi'l-Ricâl**, (I_XXXV), Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1994/1415.
- Mizzî, Ebû'l-Haccâc Yusûf b. ez-Zekî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, (I-XXXV), Thk. Beşşâr AvvâdMa'rûf, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1980.
- Moğoltay b. Kılîc, Ebû Abdillâh el-Hakkarî el-Hanefî, **İkmâlu Tehzîbi'l-Kemal fî Esmâi'r-Rical**, Thk. Adil b. Muhammed-Üsâme b. İbrâhîm li't-Taba'ati ve'n-Neşr, el-Fârûku'l-Hadîsiyye, Kahire 2001/1422
- _____ **Şerhu Suneni'bni Mâce**, Thk. Kâmil Uveyde, Mektebetu Nizâr Mustafâ el-Bâz, Riyâd 1999.
- Muhyiddin İbn Arabî, **el-Futuhâtu'l-Mekkiyye**, Thk. Osman Yahya, Vizâretu's-Sakâfeti'l-Mısriyye, Mısır, tsz.
- Mufîd, Muhammed b. Muhammed b. Nu'mân, **el-İhtisâs**, Dâru'l-Mufîd, Kum tsz.
- _____ **el-İrşâd fî Ma'rifeti Hiceci'l-lâh alel İbâd**, (I-II), Müessesetu Âli'l-Beyt, Kum 1995.
- Muhammed Ebû Zehv, **Hadis ve Hadisçiler**, Trc. Selman Başaran, M. Ali Sönmez, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007
- Munâvî, **Feydu'l-Kadîr**, (I-VI), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1972/1391

- Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, **Sahîhu Müslim**, Nşr. Muhammed Fuad Abdulbaki, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut trz.
- _____ **el-Munferidât ve'l-Vehdân**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988/1408.
- Mutahharî, Murtezâ Mutahharî, **İmamet ve Rehberi**, İmarat-ı Sadra, Tahran, trz, Trc. Ünal Çetinkaya, Endişe Yayınları, Ankara 1991.
- M.F. Abdalbâki, **el-Lu'lu'u ve'l-Mercân**, (I-III), Mısır tsz.
- Naim, Ahmed, **Sahih-i Buhari Muhtassarı Tecrîd-i Sarih Tercemesi ve Şerhi**, DİB Yayınları, Ankara 1987, I, 25.
- Nesâî, **Zikru'l-Müdellesîn**, Dâru 'Alemlî'l-Fevâid, Mekke 1423.
- Nevevî, **el-Minhâc**, (I-XVIII), Dâru Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1392.
- _____ **Sahîhu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî**, (I-XVIII), el-Matbaatu'l-Mısriyye, Ezher 1929/1347.
- _____ **Tehzîbü'l-Esmâi ve'l-Luğât**, thk. Mustafâ Abdulkadir 'Atâ, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut tsz.
- Neysâbü'rî, el-Hâkim Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâfiz, **Ma'rifetu 'Ulûmi'l-Hadîs**, Mektebetu'l-'İlmiyye, Medine 1977/1397;
- _____ **el-Müstedrek ale's-Sahîhayn**, (I-IV), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut trz.
- Nursi, Said Nursi, **Mektubat**, Envar Neşriyat, İst.
- Oruçhan, Osman, **Hadis ve Bilim**, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011.
- Öğüt, Salim, "İmam", **DİA**, XXII, 188-190, İstanbul 2000.
- _____ "İstihâre", **DİA**, XXIII, 333, İstanbul 2001.
- Öncü, Ahmet, "Hazrec", **DİA**, VII, 143-144, İstanbul 1998,
- Öngören, Reşat, "Lemezât", **DİA**, XXVII, 137, Ankara 2003.
- Önkâl, Ahmet, "Akabe Biatları", **DİA**, II, 211, İstanbul 1989.
- _____ "Ebû Ubeyde b. Cerrâh", **DİA**, X, İstanbul 1994.
- Öz, Mustafa, "İbn Bâbeveyh, Şeyh Sadûk", **DİA**, XIV, 345-348, İstanbul 1999.
- _____ "Sekaleyn", **DİA**, XXXVI, 325-326, İstanbul 2009
- _____ "Şî'a", **DİA**, XXXIX, 120-121, İstanbul 2010.
- _____ "Muhammed el-Bâkir", **DİA**, XXX, 506, İstanbul 2005.
- Özafşar, Mehmet Emin, **İdeolojik Hadisçiliğin Tarihi Arka Planı**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2001.
- Özaydın, Abdülkerim, "Büsr b. Ebû Ertât", **DİA**, İstanbul 1992, VI, 494.
- Özel, Ahmet, **İslâm Hukukunda Ülke Kavramı**, İz Yayıncılık, İstanbul 2013.

- _____ “Ensârî, Şeyh Murtaza”, **DİA**, XI, 254, İstanbul 1995.
- Özen, Şükrü, “Leys b. Sa’d”, **DİA**, XXVII, Ankara 2003,
- Özkan, Halit, “Tayâlisî”, **DİA**, XL, 189, İstanbul 2011.
- Özsoy, Abdulvahap, **Hicrî I. Yüzyıl Hadîs Tenkîd Kriterleri ve İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi**, AÜİF, Basılmamış Doktora Tezi.
- Philip K. Hitti, **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, Çev: Salih Tuğ, Boğaziçi Yay. I, 276.
- Polat, Selahattin, **Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri**, TDV yayımları, Ankara 2010.
- _____ “Kâ‘b b. Ucre”, **DİA**, XXIV, 6.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebû Kasım Hüseyin b. Muhammed, **el-Müfredât**, Dâru‘l-Ma‘rife, Lübnan tsz.
- er-Râzî, Fahreddin er-Râzî, **et-Tefsiru‘l-Kebir/Mefâtihu‘l-Ğayb**, (1-XXXII), Dâru‘l-fikr, Beyrut 1981/1401.
- Rabî‘ b. Habîb b. Ömer el-Ezdî, el-Basrî, **Müsnedü‘r-Rabî‘**, thk. Muhammed İdrîs, Dâru‘l-Hikme, Beyrut 1415.
- Remâhürmüzî, Hasan b. Abdurrahmân, **el-Muhaddisu‘l-Fâsıl beyne‘r-râvî ve‘l-vâ‘î**, Neşr. Muhammed Accâc el-Hatîb, Beyrut 1404/1981
- Reşid Rıza, “**el-Cevâb ‘an Mes‘eleti Hürriyeti‘d-dîn ve Katli‘l-Mürted**”, Mecelletu‘l-Menar, (1922).
- er-Rezzâz, Eslem b. Sehl, **Târîhu Vâsıt**, Thk. Kûrkîs Avvâd, Alemu‘l-Kutub, Byy 1406.
- Sabt İbnu‘l‘Acemî, **et-Tebyîn li Esmâi‘l-Müdellisîn**, Dâru‘l-Kutubi‘l-İlmiyye, Beyrut 1986/1406
- Sahâvî, Şemsuddîn, **et-Tuhfetü‘l-Latîfa fî Târîhi‘l-Medînet‘ş-Şerîfe**, (I-III), Esad Trabzonî el-Huseynî, 1979.
- Saklan, Bilal, “Ebû Nadre”, **DİA**, X, 199.
- Sallâbî, Ali Muhammed, **Hilâfetu Emîri‘l-Mü‘minîn, Abdillâh b. Zübeyr**, Müessesetu İkra‘, Kahire 2006/1427.
- San‘anî, Muhammed b. İsmâil, **Sübülü‘s-selâm**, Mektebetü‘l-mearif, Riyad, 2006/1427.
- Sandıkçı, S. Kemal, “Ümmü Şerîk”, **DİA**, XLII, 332.
- Sarıçam, İbrahim, **Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı**, DİB Yayınları, Ankara 2007.
- _____ “Hamrâülesed Gazvesi”, **DİA**, XV, 498.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem, “Şî‘a”, **DİA**, İstanbul 2003, XXVIII, 369-371.

- Semhûdî, **Hulâsetü'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafâ**, Matbaatu Zeyd b. Sâbit, Dımaşk 1972/1392.
- Savaş, Rıza, "Cüveyriye bint el-Hâris", **DİA**, VIII, 146.
- Seyyid Muhammed Nuh, **Sahâbe Neslinin Hadis İlmine Katkıları**, Trc. Mehmet Eren, Ravza Yayınları, İst. 2010.
- Sezgin, Fuad, **Târîhu't-Turâsi'l-'Arabî**, (I-XVIII), Arapçaya Çev: Mahmûd Fehmî Hicâzî, el-Memleketu'l Arabiyye es-Su'ûdiyye, 1991/1411, I.
- Sıddîkî, Muhammad Zubayr Sıddîqî, **Hadis Edebiyatı Tarihi**, Yeni Zamanlar Yayınları, İst. 2004.
- Sinanoglu, Mustafa, "Reddiye", **DİA**, XXXIV, 516.
- Sofuoğlu, M. Cemal, "el-Hadîsu 'İnde's-Şî'ati'l-İmâmiyye", **Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şîlik Sempozyumu**, İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul, 1993.
- _____ "el-Kâfi", **DİA**, İstanbul, 2001, XXIV, 148
- _____ "Şî'a-i İmâmiyye'nin Hadis Anlayışı", **Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şîlik Sempozyumu**, İlmî Neşriyat, İstanbul 1993.
- _____ **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, "Şî'a'nın Sahabiler Hakkındaki Görüşleri", Cilt:24, Sayı:1, 533-538, Ankara 1981.
- _____ **Şî'anın Hadis Anlayışı**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1977.
- Suâlâtu Muhammed b. Osman b. Ebî Şeybe li İbn el-Medîni**, el-Mektebetü's-Şâmile.
- Sönmez, Mehmet Ali, "Ebü'z-Zübeyr", **DİA**, X, 355.
- Subhi es-Sâlih, **Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları**, Çev. Yaşar Kandemir, İvaf Yayınları, İstanbul 2007.
- Süyûtî, Celâluddîn, **Tedrîbu'r-Râvî**, Thk. Târık b. 'İvazullâh, (I-II), Dâru'l-'Asime, Riyâd 2003/1424.
- _____ **Esmâu'l-Mudellisîni**, thk. Mahmûd Muhammed, Dâru'l-Cîl, Beyrut,
- _____ **Miftâhu'l-Cenne fi'l-İhticâci bi's-Sünneti**, İdâretu't-Tebâeti'l-Munîriyye, Mısır tsz.
- _____ **el-Hâvî li'l-Fetâvâ**, (I-II), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Lübnân 2000/1421.
- _____ **Hüsnü'l-Muhâdara fi târîhi Mısır ve'l-Kâhira**, (I-II), Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1368/1967.
- _____ **Husnu'l-Muhâdara fi Târîhi Mısır ve'l-Kahire**, (I-II), Dâru İhyâi'l-Kutubi'l Arabaiyye, Byy, 1368/1967.
- _____ **Târîhu'l-Hulefâ**, Matbaatu's-Saade, Mısır 1952

Şafak, Ali, “Batın” **DİA**, İstanbul 1992, V, 186.

Şâfi‘î, Muhammed b. İdris, **el-Ümm**, thk. Rıf‘at Fevzî Abdulmuttalib, Dâru‘l-Ma‘rife, Beyrut 1393.

_____ **Müsnedü‘ş-Şâfi‘î**, Dâru‘l-Kutubi‘l-İlmiyye, Tertîbü‘s-Sindî, Beyrut, tsz.

_____ **İhtilâfu‘l-Hadîs**,(el-Umm VIII’in sonunda), Beyrut 1973.

_____ **er-Risâle**, Thk. Ahmed Muhammed Şakir, Beyrut tsz.

Şaşa, Mehmet, “Teorik Anlamı ve Pratik Değeri Bakımından İmân-İslâm İlişkisi”, **Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2014/2, cilt: 1, Sayı: 1, s. 119-139.

Şehristânî, **el-Milel ve’n-Nihel**, Thk. Muhammed Seyyid Keylânî, Dâru‘l-Ma‘rife, Beyrut 1404.

Şeltut, Mahmud, **Ref‘u İsâ**, Terc. Ethem Ruhi Fığlalı (İsa'nın Ref'i), AÜİFD, Ankara 1978, XXIII, 319-324.

eş-Şâşî, Ebû Sa‘îd el-Heysen b. Kuleyb, **Müsnedü‘ş-Şâşî**, (I-III), Mektebetu‘l-‘Ulûmi ve‘l-Hikem, Medine 1410.

eş-Şenkîti, Muhammed Ahmed Abdulkadir, **Tenbîhu‘l-Huzzâk ‘Alâ Butlâni mâ Şâ‘e Beyne‘l-Enâm mine‘n-nûri‘l-Mensûbi li Musannafi Abdurrezzâk**, el-Câmiatu‘l-İslamiyye, Medine tsz.

Şeşen, Ramazan, **Harran Tarihi**, TDV. Ankara 1993.

_____ “Harran”, **DİA**, XVI, 237-240.

_____ “Cezîre”, **DİA**, VII, 509-511.

Şeyh Sadûk, Ebu Cafer, Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn b. el-Bâbaveyh el-Kummî, **Meâni‘l-Ahbâr**, Cemâetu‘l-Muderrisin, Kum, tsz.

_____ **Kemalu‘d-Dîn**, Muessesetu‘n-Neşri‘l-İslâmî, Kum, tsz.

_____ **Men Lâ Yehduruhu‘l-Fakîh (el-Fakîh)**, Cemâatu‘l-Muderrisîn, Kum tsz.

_____ **Men Lâ Yahduruhu‘l Fakîh**, (I-IV), Müessesetü‘l-A‘lemî, Beyrut 1986/1406.

Şurrâb, Muhammed b. Muhammed Hasan, **el-Me‘âlimu‘l-Esîratu**, Dâru‘l-Kalem, Dimaşk 1411.

Taberânî, Ebû‘l-Kâsım Süleymân b. Ahmed **Mu‘cemü‘l-Avsat**, Thk. Tarık b. ‘İvazullâh b. Muhammed, (I-X), Dârü‘l-Haremeyn, Kahire 1415.

_____ **el-Mu‘cemü‘l-Kebîr**, (I-XXV), Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire tsz.

- _____ **el-Mu‘cemü’s-Sağîr**, (I-II), Thk. Muhammed Şekûr, el-Mektebetu’l-İslâmî, Beyrut 1985/1405.
- _____ **Müsnedü’ş-Şamiyyîn**, (I-IV), Thk. Hamdî b. Abdulmecid es-Selefî, Muessesetu’r-Risâle, Beyrut 1405/1984.
- _____ **Musnedu’ş-Şamiyyîn**, (I-IV), Muessesetu’r-Risâle, Beyrut 1984/1405
- Taberî, Ebû Ca‘fer, Muhammed b. Cerîr, **Târîhu’t-Taberî**, Thk. Muhammed Ebü’l-Fadl İbrâhîm, Dârü’l-Me‘ârif, Mısır 1970.
- _____ **Târîhu’r-Rusuli ve’l-Mulûk/Tarihu’l-Umem ve’l-Muluki**, Muessesetu İzzuddin Li’t-Tabaati ve’n-Neşri, B.y.y. 1405.
- Tahâvî, Ebû Cafer, **Şerhu Müşkili’l-Âsâr**, Thk. Şuayb el-Arnâvût, Muessesetu’r-Risâle, Beyrut 1994/1414.
- _____ **Şerhu Me’âni’l-Âsâr**, (I-IV), Dârü’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1399.
- Tefrişi, Mustafa b. Hüseyin, **Nekdu’r-Rical**, (I-V), Thk. Neşr. Muessesetu Âli’l-Beyt, Kum 1998/1418.
- Muhammed Raşîd b. Ali Rıdâ, **Tefsîrü’l-Menâr**, (I-XII), el-Heyetu’l-Mısriyye’l-Amme, Mısır, 1990.
- Tekineş, Ayhan, “İlk İslam Rasyonalistleri-Mu‘tezile ve Sünnet”, **İLAM**, Araştırma Dergisi, cilt:3, Sayı:1, 92-93
- _____ **Hadisleri Anlama Problemi**, Işık Yayınları, İstanbul 2002.
- Terzi, Mustafa Zeki, “Dâvûd b. Husayn”, **DİA**, IX, 28.
- Teyâlisî, Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd, **Müsned Ebî Dâvûd et-Teyâlisî**, (I-IV), Thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru Hecer, Cîze 1999/1420.
- Tîbî, Hüseyin b. Abdullah, **el-Hülâsa fî Usûli’l-Hadîs**, Thk. Süphî es-Samarrâî, Âlemü’l-Kutub, 1405/1985.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, **el-Câmiu’s-Sahîh/Sünenü’t-Tirmizî**, (I-V), Thk. Ahmed Muhammed Şâkir ve diğerkleri, Dâru’İhyâi’t-Turâsi’l-Arâbî, Beyrût 1962/1382.
- _____ **İlelu’t-Tirmizî el-Kubrâ**, Tertib: Ebû Tâlib el-Kâdî, Tahk. Seyyid Subhî Samarayyî, Mektebetu’n-Nahda, Beyrut 1989/1409.
- Tokpınar, Mirza, “el-Musannef”, **DİA**, İst, 2006, XXXI, 236-37.
- Tûsî, Ebû Cafer Muhammed b. el-Hasan b. Ali, **İhtiyâru Marifeti’r-Ricâl/Ricâlu’l-Keşî**, Thk. Cevvâd el-Kayyûmî, Muessesetu’n-Neşri’l-İslâmî, Kum 1427.

- _____ **Ricalu't-Tûsi**, Thk. Cevvad el-Keyyumi, Muessesetu'n-Neşr el-İslami, Kum 1415.
- _____ **et-Tibyân fî Tefsîri'l-Kur'an**, (I-X), İhyâu Turâsi'l-Arabî, Beyrut tsz.
- _____ **el-İstibsâr**, Tahrân 1390.
- _____ **Tehzîbü'l-Ahkâm**, Tahrân 1390.
- Tusterî, İbrahim b. Muhammed es-Sakafî, **el-Ğârât**, Tahran 1355.
- Tüfekçioğlu, Zekeriya, “**Hadis Edebiyatı'nda Müsnedler**”, MÜSBE, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2012.
- el-'Ukaylî, Ebû Cafer, **Du'afâu'l-'Ukaylî/ed-Du'afâu'l-Kebîr**, (I-IV), Thk. Emîn Kal'acî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut tsz.
- 'Umerî, Diyâ Ekrem, **Buhûs fî Târîhi's-Sünne**, Mektebetü'l-Ülûmi ve'l-Hikem, Medîne tsz.
- _____ **'Asru'l-Hilâfe er-Râşide**, Mektebetü'l-'Ebiykân, Riyâd tsz.
- _____ **Dirâsâtun Târîhiyyetun**, el-Meclisu'l-'İlmî, Medine 1983/1403.
- Uyar, Gülgün, “Nakib”, **DİA**, XXXII, 322.
- _____ “Ümmü Külsûm bint Ebû Bekir”, **DİA**, XLII, 325.
- Uzun, Mustafa, “HULVÎ, Cemâleddin”, **DİA**, XVIII, 347.
- Ünal, İsmail Hakkı, **İmâm Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı**, DİB Yayınları, Ankara 2010.
- Ünal, Yavuz, “Sürâka b. Mâlik”, **DİA**, XXXVIII, 161.
- Ünal, Abdullah, **İmamet Teorisinin Referanslarında Ehl-i Sünnet ve Şî'a'ya Göre Hadis**, Elips Kitap, Ankara 2006.
- _____ **Şî'a'da Hadis Usûlü**, İşrak Yayınları, İstanbul 2008.
- Üzüm, İlyas, “Rec'at”, **DİA**, İstanbul, XXXIV, 504.
- _____ “Kutub-i erbaa”, **DİA**, İstanbul 2003, XXVII, 4-6.
- _____ “Kaderiyye”, **DİA**, İstanbul 2001, XXIV, 64-65.
- Vâkidî, Ebû Abdillâh, Muhammed b. Ömer b. Vâkid, **el-Mağâzi**, Thk. Mârsdn Cûn, (I-III), Alemü'l-Kutub, Beyrut 1984/1404.
- Vâsikî, Hüseyin, **Câbir b. Abdullah el-Ensârî**, Bustân Kitâb, Kum 1389.
- Watt, W. Montgomery, **The Formative Period of Islamic Thought**, (Çev: Ethem Ruhi Fıglalı, İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri), Sarkaç Yay. 4.Baskı, Ankara Tsz.,
- _____ **Kur'an'a Giriş**, Çev. Süleyman Kalkan, Ankara Okulu, Ankara 2000.
- Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb, **Târîhu'l-Ya'kûbî**, Dâru Sâdir, Beyrut tsz,
- Yaman, Ahmet, **İslâm Devletler Hukukunda Savaş**, İstanbul 1998.

- Yardım, Ali, “Dihye b. Halîfe”, **DİA**, IX, 294.
- Yatkın, Nihat, **Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe ve Kitâbu'l-Musannef**, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 1998.
- _____, **Abdullah b. Abbas ve Hadis İlmindeki Yeri**, Yayınevi, Ankara 2012.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Kader”, **DİA**, İstanbul, 2001, XXIV, 58-59.
- _____, “Kelâm”, **DİA**, İstanbul, 2002, XXV, 194-203.
- _____, “Şî'a”, **DİA**, İstanbul 2003, XXVIII, 371-374.
- _____, “Azap”, **DİA**, IV, 305.
- Yılmaz, Hasan Kâmil, Bilâl b. Sa'd, **DİA**, VI, 153.
- Yiğit, İsmail, “Emeviler”, **DİA**, XI, 98.
- Yücel, Ahmet, **Hadis Usûlü**, İFAV, İstanbul 2009.
- _____, **Hadis Tarihi**, İVAF, İstanbul 2012.
- _____, “Hasan-ı Basrî”, **DİA**, XVI, 303.
- Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, **Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ**, Thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf ve diğerkleri, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1982/1402.
- _____, **el-Kâşif fî Ma'rifeti men lehu Rivayetun fî'l-Kutubi's-Sitte**, (I-II), Dâru'l-Kible, Cidde 1992/1413.
- _____, **el-Müntekâ min Minhâci'l-İ'tidâl/Muhtasarı Minhâci's-Sünne**, Thk. Muhibbuddîn el-Hatîb, er-Riâsetu'l-'Amme, Riyad 1413/1993.
- _____, **Tezkiretü'l-Hüffâz**, (I-IV), Thk. Zekeriyâ 'Umeyrât, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1419/1998.
- _____, **el-Muğnî fi'd-Du'afâ**, Thk. Nûreddîn 'Atr, İdâretü İhyâi Turâsi'l-İslâmî, Katar tsz.
- _____, **Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhîri ve'l-A'lâm**, Thk. Ömer Abdusselam, (I-LIII), Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1987/1407.
- _____, **Mîzânü'l-İ'tidâl**, Thk. Alî Muhammed Becâvî, (I-IV), Dâru'l-Ma'rifa, Beyrut 1406.
- _____, **Tezhîbu Tehzîbi'l-Kemâl**, (I-XI), Thk. Ğuneym Abbas Ğuneym, Neşr. Fârûku'l-Hedisiyye, Kahire 2004/1425,
- Zerkeşî, Bedruddîn, **el-İcâbe li îrâdi mâ İstedrekethu'Âişetu ala's-Sahâbe**, Thk. Rif'at Fevzî Abdulmuttalib, Mektebetu'l-Hancî, Kahire 2001/1421.
- Ziriklî, Hayruddîn, **el-A'lâm**, (I-VIII), Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut 2002.
- Zürkânî, Ebû Abdillâh, **Şerhu'l-Muvattâ**, Mısır 1961.

İNTERNET KAYNAKLARI (WEB SAYFALARI)

<http://cabirelensar.tr.gg>, Erişim Tarihi:12.09.2014

<http://cabirelensar.tr.gg>, <http://cabirelensar.tr.gg/Cabir-El-Ensar-Hazretleri.htm>,
Erişim Tarihi:12.09.2014

<http://cabirelensar.tr.gg/Cabir-El-Ensar-Hazretleri.htm>, Erişim Tarihi:12.09.2014

<http://www.e-tarih.org/sayfam.php?m=teser&id=1333>; Erişim Tarihi:12.09.2014

<http://www.e-tarih.org/sayfam.php?m=teser&id=1333>; Erişim Tarihi:12.09.2014

http://www.urfamedya.com/m/index.php?islem=authors_read&id=53.

Erişim Tarihi:12.09.2014

<http://www.haber7.com/guncel/haber/1268782-gormez-artik-bu-bir-iskenceye-donustu>,
Erişim Tarihi: 11/01/2015.

http://www.sanlıurfa.com/haber12628-CABIR_EL_ENSAR_CAMII_VE_TURBESI.htm,
Erişim Tarihi:12.09.2014;

http://www.sanlıurfa.com/haber12628-CABIR_EL_ENSAR_CAMII_VE_TURBESI.htm,
Erişim Tarihi:12.09.2014.

<http://www.tas-istanbul.com/index.php/semptleri/ayvansaray/item/1931-hzcabir-camii>,
Erişim Tarihi: 12.09.2014.

<http://www.tas-istanbul.com/index.php/semptleri/ayvansaray/item/1931-hzcabir-camii>,
Erişim Tarihi:12.09.2014.

http://www.urfamedya.com/m/index.php?islem=authors_read&id=53.

Erişim Tarihi:12.09.2014.

EKLER

EK-1 Hz. Câbir'in Sahâbeden Yaptığı Rivayetler

1- Hz. Ebû Bekir'den Rivayeti

- 1- هلال بن هارون الناتي سمع بقزوين محمد بن إسحاق بن يزيد وعلي بن أحمد بن صالح وغيرهما وسمع بها أبا المشهور معروف بن محمد الواعظ يحدث عن محمد بن خيران بن عبد الحميد ثنا الحسن بن عثمان ثنا عمر بن محمد ثنا أبي عن ابن طهمان عن مالك عن محمد بن المنكدر عن جابر بن عبد الله الأنصاري رضي الله عنهما عن أبي بكر الصديق رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من كذب علي متعمدا فليتبوأ مقعده من النار.¹⁹³⁰
- 2- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ رَجُلٍ، عَنْ جَابِرٍ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ، قَالَ: لَيْسَ عَلَيْهِ زَكَاةٌ حَتَّى يَجُولَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ.¹⁹³¹

2- Hz. Ömer b. Hattâb'dan Rivayeti

- 1- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنَا ابْنُ لَهَيْعَةَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " لَيْسَ بَرٌّ الرَّكْبُ فِي جَنَابَاتِ الْمَدِينَةِ، ثُمَّ لِيُقُولُ: لَقَدْ كَانَ فِي هَذَا حَاضِرٌ مِنْ الْمُؤْمِنِينَ كَثِيرٌ ".¹⁹³²
- 2- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ دَاوُدَ حَدَّثَنَا ابْنُ لَهَيْعَةَ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ رَأَى رَجُلًا تَوَضَّأَ لِلصَّلَاةِ فَتَرَكَ مَوْضِعَ طُفْرِ عَلَى ظَهْرِهِ فَأَبْصَرَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ ارْجِعْ فَأَحْسِنْ وُضُوءَكَ فَرَجَعَ فَتَوَضَّأَ ثُمَّ صَلَّى.¹⁹³³
- 3- حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، حَدَّثَنَا لَيْثٌ، حَدَّثَنِي بُكَيْرٌ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ سَعِيدٍ الْأَنْصَارِيِّ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، قَالَ: هَشَسْتُ يَوْمًا فَقَبَلْتُ وَأَنَا صَائِمٌ، فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقُلْتُ: صَنَعْتُ الْيَوْمَ أَمْرًا عَظِيمًا، قَبَلْتُ وَأَنَا صَائِمٌ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " أَرَأَيْتَ لَوْ تَمَضْمَضْتَ بِمَاءٍ وَأَنْتَ صَائِمٌ؟ " قُلْتُ: لَا بَأْسَ بِذَلِكَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " فَوَيْمٌ؟ " .¹⁹³⁴

¹⁹³⁰ Abdulkerim b. Muhammed el-Kazvînî, **et-Tedvîn fi Ahbâri Kazvîn**, (I-IV), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1987, IV, 195.

¹⁹³¹ İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, VI, 479, Hno: 10317.

¹⁹³² Ahmed, **Müsned**, I, 276.

¹⁹³³ Muslim, Tahâret, 31; Ahmed, **Müsned**, I, 283.

¹⁹³⁴ İbn Huzeyme, **Sahîh**, III, 245; Ahmed, **Müsned**, I, 285-286.

4- حَدَّثَنَا حَسَنُ حَدَّثَنَا ابْنُ لَهَيْعَةَ حَدَّثَنَا أَبُو الرَّبِيعِ عَنْ جَابِرٍ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ سَيَخْرُجُ أَهْلُ مَكَّةَ ثُمَّ لَا يَغْبِرُ بِهَا أَوْ لَا يَعْرِفُهَا إِلَّا قَلِيلٌ ثُمَّ تَمَثَّلِي وَتُبْنِي ثُمَّ يَخْرُجُونَ مِنْهَا فَلَا يَعُودُونَ فِيهَا أَبَدًا. 1935

5- حَدَّثَنَا الْحَسَنُ حَدَّثَنَا ابْنُ لَهَيْعَةَ حَدَّثَنَا أَبُو الرَّبِيعِ عَنْ جَابِرٍ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى رَجُلًا تَوَضَّأَ لِصَلَاةِ الظُّهْرِ فَتَرَكَ مَوْضِعَ ظُفْرِ عَلَى ظَهْرِهِ فَأَبْصَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ ارْجِعْ فَأَحْسِنْ وَضُوءَكَ فَارْجِعْ فَتَوَضَّأَ ثُمَّ صَلَّى. 1936

6- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ نُمَيْرٍ، عَنْ مُجَالِدٍ، عَنْ عَامِرٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ يَقُولُ لَطَلْحَةَ بْنَ عُبَيْدِ اللَّهِ: مَا لِي أَرَاكَ قَدْ شَعِنْتَ وَاعْبَرَزْتَ مُنْذُ تُؤَفِّي رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ لَعَلَّكَ سَاءَكَ يَا طَلْحَةُ إِمَارَةُ ابْنِ عَمِّكَ؟ قَالَ: مَعَاذَ اللَّهِ، إِنِّي لَأَجْدُرُكُمْ أَنْ لَا أَفْعَلَ ذَلِكَ، إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " إِنِّي لَأَعْلَمُ كَلِمَةً لَا يَقُولُهَا رَجُلٌ عِنْدَ حَضْرَةِ الْمَوْتِ إِلَّا وَجَدَ رُوحَهُ لَهَا رُوحًا جِئِن تَخْرُجُ مِنْ جَسَدِهِ، وَكَانَتْ لَهُ نُورًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ " فَلَمْ أَسْأَلْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْهَا، وَلَمْ يُخْبِرْنِي بِهَا، فَذَلِكَ الَّذِي دَخَلَنِي، قَالَ عُمَرُ: فَأَنَا أَعْلَمُهَا، قَالَ: فَلِلَّهِ الْحَمْدُ، قَالَ: فَمَا هِيَ؟ قَالَ: هِيَ الْكَلِمَةُ الَّتِي قَالَهَا لِعَمِّهِ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، قَالَ طَلْحَةُ: صَدَّقْتَ. 1937

7- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ سُلَيْمَانَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ قَالَ: إِنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يُحْرَمِ الضَّبَّ، وَلَكِنَّهُ قَذَرَهُ. 1938

8- حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي أَبُو الرَّبِيعِ، أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، يَقُولُ: أَخْبَرَنِي عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " لَأُخْرِجَنَّ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ، حَتَّى لَا أَدْعَ إِلَّا مُسْلِمًا " . 1939

9- حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ الرَّبِيعِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي الرَّبِيعِ عَنْ جَابِرٍ عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَئِنْ عَشْتُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ لَأُخْرِجَنَّ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ. 1940

10- حَدَّثَنَا رَوْحٌ وَمُؤَمَّلٌ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ النَّوْرِيُّ، عَنْ أَبِي الرَّبِيعِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " لَئِنْ عَشْتُ لَأُخْرِجَنَّ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ، حَتَّى لَا أُتْرِكَ فِيهَا إِلَّا مُسْلِمًا " . 1941

11- حَدَّثَنَا بِهِزٌ. قَالَ: وَحَدَّثَنَا عَفَّانُ، قَالَا: حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، عَنْ أَبِي نَصْرَةَ، قَالَ: قُلْتُ لِجَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ: إِنَّ ابْنَ الرَّبِيعِ يَنْهَى عَنِ الْمُنْعَةِ، وَإِنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ يَأْمُرُ بِهَا. قَالَ: فَقَالَ لِي: عَلَى يَدَيِ الْحَدِيثِ، تَمْتَعْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ

1935 Ahmed, **Müsned**, I, 294.

1936 Muslim, Tahâret, 31; Ebû Dâvûd, Tahâret, 67; Ahmed, **Müsned**, I, 294-295.

1937 Beyhakî, **Sünen**, VI, 269; Ahmed, **Müsned**, I, 319.

1938 İbn Mâce, Sayd, 16; Ahmed, **Müsned**, I, 325.

1939 Muslim, Cihâd, 63; Ebû Dâvûd, Harâc, 28; Tirmizî, Siyer, 43; Ahmed, **Müsned**, I, 329; İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, VI, 54, Hno: 9985.

1940 Muslim, Cihâd, 63; Ahmed, **Müsned**, I, 341.

1941 Ebû Dâvûd, Harâc, 28; Tirmizî, Siyer, 43; Ahmed, **Müsned**, I, 343.

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ عَفَّانُ: وَمَعَ أَبِي بَكْرٍ - فَلَمَّا وَلِيَ عُمَرُ خَطْبَ النَّاسِ، فَقَالَ: إِنَّ الْقُرْآنَ هُوَ الْقُرْآنُ، وَإِنَّ رَسُولَ
اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُوَ الرَّسُولُ، وَإِنَهُمَا كَانَتَا مُتَعَتَانِ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِخْدَاهُمَا مُنْعَةُ الْحَجِّ،
وَالْأُخْرَى مُنْعَةُ النَّسَاءِ.¹⁹⁴²

12- حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، حَدَّثَنَا لَيْثٌ، حَدَّثَنِي بُكَيْرٌ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ سَعِيدِ الْأَنْصَارِيِّ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ عَنْ
عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّهُ قَالَ: هَسَسْتُ يَوْمًا فَقَبَلْتُ، وَأَنَا صَائِمٌ، فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقُلْتُ:
صَنَعْتُ الْيَوْمَ أَمْرًا عَظِيمًا؛ قَبَلْتُ وَأَنَا صَائِمٌ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " أَرَأَيْتَ لَوْ تَمَضَّمْتِ بِمَاءٍ وَأَنْتِ
صَائِمَةٌ؟ " فَقُلْتُ: لَا بَأْسَ بِذَلِكَ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " فَفِيمَ؟ " ¹⁹⁴³.

13- حَدَّثَنَا مُوسَى، حَدَّثَنَا ابْنُ لَهْيَعَةَ، عَنْ أَبِي الرَّبِيعِ، عَنْ جَابِرِ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، أَخْبَرَهُ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ
صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " لِأُخْرِجَنَّ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ، حَتَّى لَا أَدْرَ فِيهَا إِلَّا مُسْلِمًا " ¹⁹⁴⁴.

14- حَدَّثَنَا مُوسَى، حَدَّثَنَا ابْنُ لَهْيَعَةَ، عَنْ أَبِي الرَّبِيعِ، عَنْ جَابِرِ، أَنَّهُ أَخْبَرَهُ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ أَخْبَرَهُ، أَنَّهُ
سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " سَيُخْرِجُ أَهْلَ مَكَّةَ مِنْهَا، ثُمَّ لَا يَعْمُرُوهَا - أَوْ لَا تُعْمَرُ - إِلَّا قَلِيلًا، ثُمَّ تُعْمَرُ وَتَمْتَلِئُ
وَتُبْنَى، ثُمَّ يَخْرُجُونَ مِنْهَا، فَلَا يَعُودُونَ إِلَيْهَا أَبَدًا " ¹⁹⁴⁵.

15- وَقَالَ ابْنُ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرِ: كَانَ عُمَرُ يَقُولُ: أَبُو بَكْرٍ سَيِّدُنَا، وَاعْتَقَ سَيِّدُنَا؛ يَعْنِي بِالْأَمْرِ. ¹⁹⁴⁶

3- Abdullah b. Ömer'den Rivayeti

1- حَدَّثَنَا حَسَنٌ حَدَّثَنَا ابْنُ لَهْيَعَةَ حَدَّثَنَا أَبُو الرَّبِيعِ سَأَلْتُ جَابِرًا عَنْ إِمْسَاكِ الْكَلْبِ فَقَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ عُمَرَ أَنَّهُ سَمِعَ
رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ أَمْسَكَهُ نَقَصَ مِنْ أَجْرِهِ كُلَّ يَوْمٍ قَبْرَاطَانَ. ¹⁹⁴⁷

2- حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا ابْنُ لَهْيَعَةَ عَنْ أَبِي الرَّبِيعِ قَالَ سَأَلْتُ جَابِرًا أَسْمَعْتَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ
لَا يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ وَلَا يَسْرِقُ حِينَ يَسْرِقُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ قَالَ جَابِرٌ لَمْ أَسْمَعْهُ قَالَ جَابِرٌ وَأَخْبَرَنِي ابْنُ
عُمَرَ أَنَّهُ قَدْ سَمِعَهُ. ¹⁹⁴⁸

¹⁹⁴² Ahmed, **Müsned**, I, 437; Ebî 'Avâne, **Müsned**, II, 339;

¹⁹⁴³ İbn Huzeyme, **Sahîh**, III, 245; Nesâî, **Sünen**, II, 198; İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, III, 60; Ahmed, **Müsned**, I, 439

¹⁹⁴⁴ Muslim, **Cihâd**, 63; Ebû Dâvûd, **Harâc**, 28; Tirmizî, **Siyer**, 43; Ahmed, **Müsned**, XXIII, 61.

¹⁹⁴⁵ İbn Şebbe, **Târîhu'l-Medîne**, I, 283; Ahmed, **Müsned**, XXIII, 72.

¹⁹⁴⁶ Buhârî, **Fedâil**, 23; İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, VI, 353; Taberânî, **Mu'cemu'l-Kebîr**, I, 338; Zehebî, **Târîh**, II, 112-114.

¹⁹⁴⁷ Ahmed, **Müsned**, IX, 291; Rabi' b. Habîb, **Müsned**, s. 274.

¹⁹⁴⁸ Ahmed, **Müsned**, XXIII, 71.

4- Ebû Hureyre'den Rivayeti

1- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ دَاوُدَ قَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ لَهِيْعَةَ عَنْ أَبِي الرَّبِيعِ قَالَ أَخْبَرَنِي جَابِرٌ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ مَنَامِهِ فَلْيُفْرَغْ عَلَى يَدَيْهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ قَبْلَ أَنْ يُدْخِلَهُمَا فِي الْإِنَاءِ فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي فِيْمَ بَاتَتْ يَدُهُ.¹⁹⁴⁹

2- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ دَاوُدَ قَالَ أَخْبَرَنَا ابْنُ لَهِيْعَةَ عَنْ أَبِي الرَّبِيعِ عَنْ جَابِرٍ أَنَّهُ قَالَ وَقَدْ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ سَاعَةٌ لَا يُؤْفِقُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ إِلَّا اسْتُجِيبَ لَهُ.¹⁹⁵⁰

5- Ebû Sa'id el-Hudri'den Rivayeti

1- حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرِو سَمِعَ جَابِرًا يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَغْزُو فِيَّامٍ مِنَ النَّاسِ فَيَقَالُ هَلْ فِيكُمْ مَنْ صَاحَبَ.¹⁹⁵¹

2- حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ قَالَ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى حَصِيرٍ.¹⁹⁵²

3- حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ قَالَ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ وَاضْعَا طَرْفَيْهِ عَلَى عَاتِقَيْهِ.¹⁹⁵³

4- حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ لَهِيْعَةَ عَنْ أَبِي الرَّبِيعِ عَنْ جَابِرٍ أَنَّهُ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا سَعِيدِ الْخُدْرِيَّ يَشْهَدُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجَرَ عَنْ ذَلِكَ وَرَجَرَ أَنْ نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ لِيُبَوَّلَ.¹⁹⁵⁴

5- حَدَّثَنَا حَسَنٌ حَدَّثَنَا ابْنُ لَهِيْعَةَ حَدَّثَنَا أَبُو الرَّبِيعِ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَضَى أَحَدُكُمْ صَلَاتَهُ فِي الْمَسْجِدِ ثُمَّ رَجَعَ إِلَى بَيْتِهِ حِينَئِذٍ فَلْيُبْصَلْ فِي بَيْتِهِ رَكَعَتَيْنِ وَلْيَجْعَلْ فِي بَيْتِهِ نَصِيْبًا مِنْ صَلَاتِهِ فَإِنَّ اللَّهَ جَاعِلٌ فِي بَيْتِهِ مِنْ صَلَاتِهِ خَيْرًا.¹⁹⁵⁵

6- حَدَّثَنَا حَسَنٌ حَدَّثَنَا ابْنُ لَهِيْعَةَ حَدَّثَنَا أَبُو الرَّبِيعِ أَخْبَرَنِي جَابِرٌ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا سَعِيدِ الْخُدْرِيَّ يَشْهَدُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجَرَ عَنْ ذَلِكَ وَرَجَرَ أَنْ يَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ لِيُبَوَّلَ وَهَذَا يَتْلُو حَدِيثَ ابْنِ لَهِيْعَةَ عَنْ أَبِي الرَّبِيعِ قَالَ سَأَلْتُ جَابِرًا عَنْ الرَّجْلِ يَشْرَبُ وَهُوَ قَائِمٌ فَقَالَ كُنَّا نَكْرَهُ ذَلِكَ ثُمَّ ذَكَرَ حَدِيثَ أَبِي سَعِيدٍ.¹⁹⁵⁶

¹⁹⁴⁹ Muslim, Tahâret, 88; Tirmizî, Tahâret, 19; Ahmed, **Müsned**, XV, 130; Ebî Ya'la, **Müsned**, X, 256;

¹⁹⁵⁰ Ahmed, **Müsned**, XV, 131.

¹⁹⁵¹ Buhârî, Menâkıb, 22; Muslim, Fiten, 110; Ahmed, **Müsned**, XVII, 92-93.

¹⁹⁵² İbn Mâce, I, 328; Ahmed, **Müsned**, XVII, 125.

¹⁹⁵³ Muslim, Salât, 284; Ahmed, **Müsned**, XVII, 126.

¹⁹⁵⁴ Ahmed, **Müsned**, XVII, 153.

¹⁹⁵⁵ İbn Huzeyme, **Sahîh**, II, 212; Ahmed, **Müsned**, XVII, 184.

¹⁹⁵⁶ Ahmed, **Müsned**, XVII, 187.

7- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ دَخَلْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُصَلِّي عَلَى حَصِيرٍ وَيَسْجُدُ عَلَيْهِ.¹⁹⁵⁷

8- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ دَخَلْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُصَلِّي مُتَوَشِّحًا.¹⁹⁵⁸

9- حَدَّثَنَا يَعْلَى حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ عَنْ جَابِرٍ حَدَّثَنِي أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ قَالَ دَخَلْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُصَلِّي فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ مُتَوَشِّحًا.¹⁹⁵⁹

10- حَدَّثَنَا يَعْلَى حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ عَنْ جَابِرٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو سَعِيدٍ قَالَ دَخَلْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُصَلِّي عَلَى حَصِيرٍ.¹⁹⁶⁰

11- حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ عَنْ جَابِرٍ قَالَ ثَنَا أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا قَضَى أَحَدُكُمْ صَلَاتَهُ فِي الْمَسْجِدِ فَلْيَجْعَلْ لِبَيْتِهِ نَصِيبًا مِنْ صَلَاتِهِ إِنَّ اللَّهَ جَاعِلٌ فِي بَيْتِهِ مِنْ صَلَاتِهِ خَيْرًا.¹⁹⁶¹

12- حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو حَدَّثَنَا زَائِدَةُ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا قَضَى أَحَدُكُمْ صَلَاتَهُ فِي الْمَسْجِدِ فَلْيَجْعَلْ لِبَيْتِهِ نَصِيبًا مِنْ صَلَاتِهِ فَإِنَّ اللَّهَ جَاعِلٌ فِي بَيْتِهِ مِنْ صَلَاتِهِ خَيْرًا.¹⁹⁶²

13- حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا ابْنُ لَهَيْعَةَ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ أَنَّ أَبَا سَعِيدٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِذَا قَضَى أَحَدُكُمْ صَلَاتَهُ فَذَكَرَ مَعْنَاهُ.¹⁹⁶³

14- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ إِسْحَاقَ أَخْبَرَنَا ابْنُ لَهَيْعَةَ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ أَنَّ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ سَيَخْرُجُ قَوْمٌ مِنَ النَّارِ قَدْ احْتَرَفُوا وَكَانُوا مِثْلَ الْحُمَمِ فَلَا يَزَالُ أَهْلُ الْجَنَّةِ يَرُشُونَ عَلَيْهِمُ الْمَاءَ فَيَبْتَلُونَ كَمَا تَبْتَلُ الْعُنَاءُ فِي حَمِيلَةِ السَّيْلِ.¹⁹⁶⁴

15- حَدَّثَنَا مُوسَى أَنبَأَنَا ابْنُ لَهَيْعَةَ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ أَنَّ أَبَا سَعِيدٍ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ سَيَخْرُجُ نَاسٌ مِنَ النَّارِ فَذَكَرَهُ.¹⁹⁶⁵

¹⁹⁵⁷ Ahmed, **Müsned**, XVIII, 65; Ebî Ya'lâ, **Müsned**, II, 480.

¹⁹⁵⁸ Ahmed, **Müsned**, XVIII, 68; Ebî Ya'lâ, **Müsned**, II, 519.

¹⁹⁵⁹ Ahmed, **Müsned**, XVIII, 114-115; Ebî Ya'lâ, **Müsned**, II, 519.

¹⁹⁶⁰ Ahmed, **Müsned**, XVIII, 115; Ebî Ya'lâ, **Müsned**, II, 480.

¹⁹⁶¹ Muslim, *Salâtu'l-Musâfirîn*, 210; Ahmed, **Müsned**, XVIII, 118.

¹⁹⁶² Muslim, *Salâtu'l-Musâfirîn*, 210; Ahmed, **Müsned**, XVIII, 119.

¹⁹⁶³ Ahmed, **Müsned**, XVIII, 119-120.

¹⁹⁶⁴ Tirmizî, *Sifatu Cehennem*, 10; Ahmed, **Müsned**, XVIII, 259-260.

¹⁹⁶⁵ Ahmed, **Müsned**, XVIII, 363.

6- Ebû Burde'dan Rivayeti

1- قَالَ حَدَّثَنَا سُرَيْجٌ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ عَنْ بُكَيْرٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا بُرْدَةَ بْنَ نِيَارِ الْأَنْصَارِيَّ يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا تَجْلِدُوا فَوْقَ عَشْرَةِ أَسْوَاطٍ إِلَّا فِي حَدِّ مَنْ حُدِّدَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ.¹⁹⁶⁶

2- قَالَ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرِو قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ عَنْ عَمْرِو أَنَّ بُكَيْرًا حَدَّثَهُ قَالَ بَيْنَمَا أَنَا جَالِسٌ عِنْدَ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ إِذْ جَاءَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ يُحَدِّثُ سُلَيْمَانَ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا سُلَيْمَانُ فَقَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ جَابِرٍ أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا بُرْدَةَ يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا تَجْلِدُوا فَوْقَ عَشْرَةِ أَسْوَاطٍ إِلَّا فِي حَدِّ مَنْ حُدِّدَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ كَذَا قَالَ لَنَا فِيهِ قَالَ أَبِي وَأَنَا أَذْهَبُ إِلَيْهِ يَعْني الْحَدِيثَ يَعْني حَدِيثَ أَبِي بُرْدَةَ بْنِ نِيَارٍ.¹⁹⁶⁷

3- قَالَ حَدَّثَنَا سُرَيْجٌ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ عَنْ بُكَيْرٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا بُرْدَةَ بْنَ نِيَارِ الْأَنْصَارِيَّ يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا تَجْلِدُوا فَوْقَ عَشْرَةِ أَسْوَاطٍ إِلَّا فِي حَدِّ مَنْ حُدِّدَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ.¹⁹⁶⁸

7- Übey b. Ka'b'ten Rivayeti

1- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ مَعْمَرِ بْنِ حَبِيبَةَ عَنْ عُبَيْدِ بْنِ رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعٍ عَنْ أَبِيهِ فَذَكَرَ نَحْوَهُ وَمَعْنَاهُ حَدِيثُ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا رَجُلٌ سَمَّاهُ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْأَشْعَرِيُّ حَدَّثَنَا عَيْسَى بْنُ جَارِيَةَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ عَمِلْتُ اللَّيْلَةَ عَمَلًا قَالَ مَا هُوَ قَالَ نِسْوَةٌ مَعِيَ فِي الدَّارِ فَلَنْ لِي إِنَّكَ تَقْرَأُ وَلَا نَقْرَأُ فَصَلِّ بِنَا فَصَلَّيْتُ ثَمَانِيًّا وَالْوَثْرَ قَالَ فَسَكَتَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فَرَأَيْنَا أَنَّ سُكُوتَهُ رِضًا بِمَا كَانَ.¹⁹⁶⁹

2- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا شَبَابَةُ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَوَاهُ.¹⁹⁷⁰

3- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرِو عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ بَيْنَمَا نَحْنُ صُفُوفًا خَلَفَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الظُّهْرِ أَوْ العَصْرِ إِذْ رَأَيْنَاهُ يَتَنَاوَلُ شَيْئًا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ لِيَأْخُذَهُ ثُمَّ تَنَاوَلَهُ لِيَأْخُذَهُ ثُمَّ حِيلَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ ثُمَّ تَأَخَّرَ وَتَأَخَّرْنَا ثُمَّ تَأَخَّرَ الثَّانِيَةَ وَتَأَخَّرْنَا فَلَمَّا سَلَّمَ قَالَ أَبِي بِنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ رَأَيْتَكَ الْيَوْمَ تَصْنَعُ فِي صَلَاتِكَ شَيْئًا لَمْ تَكُنْ تَصْنَعُهُ قَالَ إِنَّهُ عُرِضَتْ عَلَيَّ الْجَنَّةُ بِمَا فِيهَا مِنْ

¹⁹⁶⁶ Buhârî, Muhâribîn, 28; Ahmed, **Müsned**, XXVII, 17.

¹⁹⁶⁷ Ahmed, **Müsned**, XXVII, 16, Hno: 16487.

¹⁹⁶⁸ Ahmed, **Müsned**, XXVII, 17, Hno: 16488.

¹⁹⁶⁹ Ahmed, **Müsned**, XXXV, 24-25.

¹⁹⁷⁰ Muslim, Selâm, 73; Ahmed, **Müsned**, XXXV, 26.

الرَّهْرَةَ فَتَنَاوَلَتْ قِطْفًا مِنْ عِنَبِهَا لَا تَبِيكُم بِهِ وَلَوْ أَخَذْتُهُ لَأَكَلْتُ مِنْهُ مَنْ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَا يَنْتَفِصُونَهُ فَجِيلَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ
وَعُرِضَتْ عَلَيَّ النَّارُ فَلَمَّا وَجَدْتُ حَرَّ شِعَاعِهَا تَأَخَّرْتُ وَأَكْثَرْتُ مَنْ رَأَيْتُ.¹⁹⁷¹

8- Mu'âz b. Cebel'den Rivayeti

1- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنِي أَبِي حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ عَمْرِو بْنِ يَعْنَى ابْنِ دِينَارٍ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ
يَقُولُ أَنَا مَنْ شَهِدَ مُعَادَا جِبْنَ حَضْرَتَهُ الْوَفَاءَ يَقُولُ اكْشِفُوا عَنِّي سَجْفَتِ الْقُبَّةِ أَحَدْتُكُمْ حَدِيثًا سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ مَرَّةً أُخْبِرْكُمْ بِشَيْءٍ سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَمْنَعْنِي أَنْ أُحَدِّثْكُمْوه إِلَّا أَنْ تَنْكَلُوا
سَمِعْتُهُ يَقُولُ مَنْ شَهِدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُخْلِصًا مِنْ قَلْبِهِ أَوْ يَقِينًا مِنْ قَلْبِهِ لَمْ يَدْخُلِ النَّارَ.¹⁹⁷²

9- Ebû Katâde'den Rivayeti

1- حَدَّثَنَا حَسَنُ بْنُ مُوسَى وَمُوسَى بْنُ دَاوُدَ قَالَا حَدَّثَنَا ابْنُ لَهْبَعَةَ حَدَّثَنَا أَبُو الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِي قَتَادَةَ أَنَّهُ
رَأَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَبُولُ مُسْتَقْبِلَ الْقُبَّةِ قَالَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ أَبِي حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ يَعْنَى ابْنُ الطَّبَّاعِ مِثْلَهُ
قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو قَتَادَةَ.¹⁹⁷³

10- Hâlid b. Velîd'ten Rivayeti

1- قال ثنا محمد بن عبيد الله بن حبيب وعلي بن أحمد قال ثنا عبد الوهاب بن عيسى قال ثنا يحيى بن أبي
زكريا الغساني قال ثنا عبد الله بن عثمان بن حثيم عن أبي الزبير عن جابر بن عبد الله عن خالد بن الوليد قال سمعت
رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول لكل أمة أمين وأمين هذه الأمة أبو عبيدة بن الجراح.¹⁹⁷⁴

11- Ebû Hümayd'dan Rivayeti

1- حَدَّثَنَا رَوْحٌ حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ وَزَكَرِيَّا بْنُ إِسْحَاقَ قَالَا حَدَّثَنَا أَبُو الزُّبَيْرِ أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ
أَخْبَرَنِي أَبُو حُمَيْدٍ أَنَّهُ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِدَحْ لَبَنِ مِنْ النَّفِيعِ لَيْسَ بِمُخَمَّرٍ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْلَا
حَمَرْتُهُ وَلَوْ بَعُودٍ تَعْرِضُهُ.¹⁹⁷⁵

12- Ümmü Mübeşşir'den Rivayeti

1- حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ قَالَ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أُمِّ مُبَشِّرٍ عَنْ حَفْصَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ
اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنِّي لَأَرْجُو أَنْ لَا يَدْخُلَ النَّارَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ أَحَدٌ شَهِدَ بَدْرًا وَالْحَدِيثِيَّةَ قَالَتْ فَقُلْتُ أَلَيْسَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ
يَقُولُ { وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا } قَالَ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ { ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثًّا }.¹⁹⁷⁶

¹⁹⁷¹ Teyâlisî, **Müsned**, III, 311; Ahmed, **Müsned**, XXXV, 173.

¹⁹⁷² Taberânî, **Mu'cemu'l-Kebîr**, XX, 41; Ahmed, **Müsned**, XXXVI, 381; İbn Hibbân, **Sahîh**, I, 429;.

¹⁹⁷³ Tirmizî, Tahâret, 7; Ahmed, **Müsned**, XXXVII, 252.

¹⁹⁷⁴ Taberânî, **Mu'cemu'l-Kebîr**, IV, 110; İbn 'Asâkir, **Târîh**, XXV, 464; Eslem b. Sehl er-Rezzâz, **Târîhu Vâsıt**, Thk. Kûrkîs Avvâd, Alemu'l-Kutub, Byy 1406, s. 242.

¹⁹⁷⁵ Ahmed, **Müsned**, XXXIX, 21; Ebî Ya'lâ, **Müsned**, IV, 8; Ebî 'Avâne, **Müsned**, V, 140.

2- حَدَّثَنَا ابْنُ إِدْرِيسَ قَالَ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أُمِّ مُبَشِّرٍ امْرَأَةِ زَيْدِ بْنِ حَارِثَةَ قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْتِ حَفْصَةَ فَقَالَ لَا يَدْخُلُ النَّارَ أَحَدٌ شَهِدَ بَدْرًا وَالْحَدِيثِيَّةُ قَالَتْ حَفْصَةُ أَلَيْسَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ { وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا } قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمَهْ { تُمْ تُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا } .¹⁹⁷⁷

3- حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أُمِّ مُبَشِّرٍ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ عَرَسَ غَرْسًا أَوْ زَرَغًا فَاكَلَتْ مِنْهُ إِنْسَانٌ أَوْ سَبُعٌ أَوْ دَابَّةٌ أَوْ طَيْرٌ فَهُوَ لَهُ صَدَقَةٌ .¹⁹⁷⁸

4- حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ قَالَ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أُمِّ مُبَشِّرٍ قَالَتْ دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا فِي حَائِطٍ مِنْ حَوَائِطِ بَنِي النَّجَّارِ فِيهِ قُبُورٌ مِنْهُمْ قَدْ مَاتُوا فِي الْجَاهِلِيَّةِ فَسَمِعْتُهُمْ وَهُمْ يُعَدَّبُونَ فَخَرَجَ وَهُوَ يَقُولُ اسْتَعِيدُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ قَالَتْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَإِنَّهُمْ لَيُعَدَّبُونَ فِي قُبُورِهِمْ قَالَ نَعَمْ عَذَابًا تَسْمَعُهُ الْبَهَائِمُ .¹⁹⁷⁹

5- حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو قَالَ حَدَّثَنَا زَائِدَةُ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أُمِّ مُبَشِّرٍ قَالَتْ جَاءَ غُلَامٌ حَاطِبٍ فَقَالَ وَاللَّهِ لَا يَدْخُلُ حَاطِبُ الْجَنَّةِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَذَبْتَ قَدْ شَهِدَ بَدْرًا وَالْحَدِيثِيَّةُ .¹⁹⁸⁰

6- حَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرًا قَالَ حَدَّثَنِي أُمُّ مُبَشِّرٍ امْرَأَةَ زَيْدِ بْنِ حَارِثَةَ قَالَتْ دَخَلْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَائِطٍ فَقَالَ لَكَ هَذَا فَقُلْتُ نَعَمْ فَقَالَ مَنْ عَرَسَهُ مُسْلِمٌ أَوْ كَافِرٌ قُلْتُ مُسْلِمٌ قَالَ مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَزْرَعُ أَوْ يَغْرِسُ غَرْسًا فَيَأْكُلُ مِنْهُ طَائِرٌ أَوْ إِنْسَانٌ أَوْ سَبُعٌ أَوْ شَيْءٌ إِلَّا كَانَ لَهُ صَدَقَةٌ قَالَ أَبِي وَلَمْ يَكُنْ فِي النَّسَخَةِ سَمِعْتُ جَابِرًا فَقَالَ ابْنُ نُمَيْرٍ سَمِعْتُ جَابِرًا .¹⁹⁸¹

7- حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرًا قَالَ حَدَّثَنِي أُمُّ مُبَشِّرٍ أَنَّهَا سَمِعَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَ حَفْصَةَ يَقُولُ لَا يَدْخُلُ النَّارَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ أَحَدٌ الَّذِينَ بَايَعُوا تَحْتَهَا فَقَالَتْ بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ فَانْتَهَرَهَا فَقَالَتْ حَفْصَةُ { وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا } فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ { تُمْ تُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثًا } .¹⁹⁸²

8- حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ ، عَنِ الْأَعْمَشِ ، عَنْ أَبِي سُفْيَانَ ، عَنْ جَابِرٍ عَنْ أُمِّ مُبَشِّرٍ قَالَتْ : دَخَلَ عَلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا فِي حَائِطٍ مِنْ حَوَائِطِ بَنِي النَّجَّارِ فِيهِ قُبُورٌ ، مِنْهُمْ قَدْ مَاتُوا فِي الْجَاهِلِيَّةِ ، قَالَتْ : فَخَرَجَ فَسَمِعْتُهُ وَهُوَ يَقُولُ : اسْتَعِيدُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ .¹⁹⁸³

¹⁹⁷⁶ Muslim, *Fadâilu's-Sahâbe*, 163; Ibn Mâce, *Zühd*, 33; Ahmed, *Müsned*, XLIV, 36; Ümmü Mübeşşir (r.a.) Zeyd b. Harise'nin eşi idi.

¹⁹⁷⁷ Ahmed, *Müsned*, XLIV, 590.

¹⁹⁷⁸ Teyâlisî, *Müsned*, III, 327; Muslim, *Musâkât*, 7; Tirmizî, *Ahkâm*, 40; Ahmed, *Müsned*, XLIV, 591.

¹⁹⁷⁹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 374; Ahmed, *Müsned*, XLIV, 592.

¹⁹⁸⁰ Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, XXV, 102; Ahmed, *Müsned*, XLIV, 593.

¹⁹⁸¹ Teyâlisî, *Müsned*, III, 327; Muslim, *Musâkât*, 7; Ahmed, *Müsned*, XLV, 353.

¹⁹⁸² Muslim, *Fadâilu's-Sahâbe*, 163; Ahmed, *Müsned*, XLV, 354.

¹⁹⁸³ İbn Hibbân, *Sahîh*, VII, 395; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, XV, 79, Hno: 29757.

13- Ümmü Şerîk (r.a.)’dan Rivayeti

1- حَدَّثَنَا رَوْحُ حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ أَخْبَرْتَنِي أُمُّ شَرِيكِ أَنَّهَا سَمِعَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَيُفَرِّقَنَّ النَّاسُ مِنَ الدَّجَالِ فِي الْجِبَالِ قَالَتْ أُمُّ شَرِيكِ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَأَيْنَ الْعَرَبُ يَوْمَئِذٍ قَالَ كُلُّهُمْ قَلِيلٌ.¹⁹⁸⁴

14- Ümmü Mâlik el-Ensâriyye’den Rivayeti

1- حدثني سلمة بن شبيب حدثنا الحسن بن أعين حدثنا معقل عن أبي الزبير عن جابر : أن أم مالك كانت تهدي للنبي صلى الله عليه و سلم في عكة لها سمنا فيأتيها بنوها فيسألون الأدم وليس عندهم شيء فتعمد إلى الذي كانت تهدي فيه للنبي صلى الله عليه و سلم فتجد فيه سمنا فما زال يقيم لها أدم بيتها حتى عصرته فأنت النبي صلى الله عليه و سلم فقال عصرتها؟ قالت نعم قال لو تركتها ما زال قائما.¹⁹⁸⁵

15- Abdurrahmân b. ‘Avf’tan Rivayeti

1- قال أخبرنا عبد الله بن نمير الهمداني والنضر بن إسماعيل أبو المغيرة قالوا حدثنا محمد بن عبد الرحمن بن أبي ليلى عن عطاء عن جابر بن عبد الله الأنصاري عن عبد الرحمن بن عوف قال أخذ رسول الله صلى الله عليه و سلم بيدي فانطلق بي إلى النخل الذي فيه إبراهيم فوضعه في حجره وهو يجود بنفسه فذرفت عيناه فقلت له أتبكي يا رسول الله أولم تنه عن البكاء قال إنما نهيت عن النوح عن صوتين أحمرقين فاجرين صوت عند نعمة لهو ولعب ومزامير شيطان وصوت عند مصيبة خمس وجوه وشق جيوب ورنه شيطان.¹⁹⁸⁶

16-Süleyk’ten

1- حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ عَنْ جَابِرٍ عَنِ السُّلَيْكِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا جَاءَ أَحَدُكُمْ إِلَى الْجُمُعَةِ وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ فَلْيَصِلْ رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ.¹⁹⁸⁷

17-Abdullah b. Üneys’ten Rivayeti

1- وَيُذَكِّرُ عَنْ جَابِرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَنَسٍ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ يَحْسُرُ اللَّهُ الْعِبَادَ قِيَادِيهِمْ بِصَوْتٍ يَسْمَعُهُ مَنْ بَعْدَ كَمَا يَسْمَعُهُ مَنْ قَرُبَ أَنَا الْمَلِكُ أَنَا الدِّيَانُ.¹⁹⁸⁸

¹⁹⁸⁴ Muslim, Fiten, 125; Tirmizî, Menâkıb, 70; Ahmed, **Müsned**, XLV, 593. Ümmü Şerîk, Nefsini Resûlullâh’a hibe eden kadın sahâbiyye.

¹⁹⁸⁵ Muslim, Fezâil, 8.

¹⁹⁸⁶ Tayâlisî, **Müsned**, III, 262; Tirmizî, Cenâiz, 25; İbn Sa’d, **Tabakât**, I, 138, (Mektebetu’ş-Şâmile)

¹⁹⁸⁷ Ebî Ya’lâ, **Müsned**, IV, 134; İbn Hibbân, **Sahîh**, VI, 247; Ahmed, **Müsned**, XXIII, 363, Hno: 15180.

¹⁹⁸⁸ İbn Ebî Şeybe, **Müsned**, III, 114; Buhârî, Tevhîd, 32.

18-Üsâme b. Zeyd'ten Rivayeti

1 - حَدَّثَنَا أَبُو خَالِدٍ الْأَحْمَرُ ، عَنْ حَرَامِ بْنِ عُثْمَانَ ، عَنْ أَبِي عَتِيقٍ ، عَنْ جَابِرٍ ، أَنَّهُ كَانَ يَسْتَاكُ إِذَا أَخَذَ مَضْجَعَهُ ، وَإِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ ، وَإِذَا خَرَجَ إِلَى صَلَاةِ الصُّبْحِ ، قَالَ : فَقُلْتُ لَهُ : لَقَدْ شَقَقْتُ عَلَى نَفْسِكَ ، فَقَالَ : إِنَّ أَسَامَةَ أَخْبَرَنِي أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - كَانَ يَسْتَاكُ هَذَا السَّوَاكَ.¹⁹⁸⁹

19-Ümmü Seleme'den Rivayeti:

2- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ نُمَيْرٍ ، عَنْ أَشْعَثَ ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ ، عَنْ جَابِرٍ ، قَالَ : سَمِعْتُ أُمَّ سَلَمَةَ سُئِلَتْ عَنْ رَجُلٍ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلَاثًا قَبْلَ أَنْ يَدْخُلَ بِهَا ؟ فَقَالَتْ : لَا تَحِلُّ لَهُ حَتَّى يَطَّأَهَا غَيْرَهُ.¹⁹⁹⁰

20-İbn Abbâs'tan Rivayeti:

1- حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ ، عَنْ عَمْرِو بْنِ سَمْعٍ جَابِرًا ، يُقُولُ : سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ ، يَقُولُ : سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، يَقُولُ : إِذَا لَمْ يَجِدِ الْمُحْرِمُ إِزَارًا ، فَلْيَلْبَسْ سَرَوِيلَ ، وَإِذَا لَمْ يَجِدْ نَعْلَيْنِ ، فَلْيَلْبَسْ خُفَيْنِ .¹⁹⁹¹

21-Hz. Ali'den Rivayeti:

1- حَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ ، عَنْ مُجَالِدٍ ، عَنْ غَامِرٍ ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ، عَنْ عَلِيِّ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : لَعَنَ اللَّهُ الْمُحَلَّلَ وَالْمُحَلَّلَ لَهُ.¹⁹⁹²

22-Talha'dan

1- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَابِرِ بْنِ بُحَيْرٍ ، قَالَ : نَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ نُمَيْرٍ ، قَالَ : نَا مُجَالِدٌ ، عَنِ الشَّعْبِيِّ ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ، قَالَ : سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ ، يَقُولُ لِطَلْحَةَ رَحِمَهُمَا اللَّهُ: مَالِي أَرَاكَ كَنِيبًا مُنْذُ تُوقِي رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَعَلَّكَ إِنَّمَا بِكَ امْرَأَةٌ ابْنِ عَمِّكَ قَالَ لَا وَاللَّهِ وَإِنِّي لَأَجْزُرُكُمْ أَنْ لَا أَفْعَلَ قَالَ: فَمَا لَكَ قَالَ: إِنِّي سَمِعْتُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " إِنِّي لَأَعْلَمُ كَلِمَةً لَا يَقُولُهَا رَجُلٌ بِحَضْرَةِ الْمَوْتِ ، إِلَّا وَجَدَ لَهَا رَوْحًا حِينَ يَخْرُجُ مِنْ جَسَدِهِ ، فَقَالَ عُمَرُ: أَنَا أَعْلَمُهَا ، قَالَ: وَمَا هِيَ؟ قَالَ: الْكَلِمَةُ الَّتِي قَالَهَا يَعْني لِعَمِّهِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ. قَالَ أَبُو بَكْرٍ: وَلَا نَعْلَمُ جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ ، رَوَى عَنْ طَلْحَةَ ، إِلَّا هَذَا الْحَدِيثَ ، وَلَا رَوَاهُ عَنْ مُجَالِدٍ إِلَّا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ نُمَيْرٍ.¹⁹⁹³

¹⁹⁸⁹ İbn Ebî Şeybe, **Müsned**, I, 558; **Musannef**, I, 169.

¹⁹⁹⁰ İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, IX, 535, Hno: 18156; Abdurrezzâk, **Musannef**, VI, 333.

¹⁹⁹¹ Teyâlisî, **Müsned**, III, 298; Muslim, Hac, 5; İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, XX, 73, Hno: 37257.

¹⁹⁹² İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, XX, 106, Hno: 37346.

¹⁹⁹³ Bezzâr, **Müsned**, (I-XV), Thk. Adil bin Sa'd, Mektebetu'l-İlim ve'l-Hikem, Medine 2005, III, 145.

EK-2 Hz. Câbir'in Oğullarının Babalarından Rivayetleri

1- قَالَ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ عَنْ عَمْرٍو أَنَّ بُكَيْرًا حَدَّثَهُ قَالَ بَيْنَمَا أَنَا جَالِسٌ عِنْدَ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ إِذْ جَاءَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ يُحَدِّثُ سُلَيْمَانَ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا سُلَيْمَانُ فَقَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ جَابِرٍ أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا بُرْدَةَ يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا تَجْلِدُوا فَوْقَ عَشْرَةِ أَسْوَاطٍ إِلَّا فِي حَدِّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ كَذَا قَالَ لَنَا فِيهِ قَالَ أَبِي وَأَنَا أَذْهَبُ إِلَيْهِ يَعْنِي الْحَدِيثَ يَعْنِي حَدِيثَ أَبِي بُرْدَةَ بْنِ نِيَارٍ.¹⁹⁹⁴

2- قَالَ حَدَّثَنَا سُرَيْجٌ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ عَنْ عَمْرٍو بْنِ الْحَارِثِ عَنْ بُكَيْرٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ جَابِرٍ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا بُرْدَةَ بْنِ نِيَارٍ الْأَنْصَارِيَّ يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا تَجْلِدُوا فَوْقَ عَشْرَةِ أَسْوَاطٍ إِلَّا فِي حَدِّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ.¹⁹⁹⁵

3- عن عبد الرحمن بن جابر بن عبد الله عن جابر بن عبد الله رضي الله تعالى عنهما قال لما استقبلنا وادي حنين انحاز رسول الله صلى الله عليه وسلم ذات اليمين ثم قال هلموا إلى أنا رسول الله أنا محمد بن عبد الله.¹⁹⁹⁶

4- حمد بن جابر بن عبد الله بن عمرو بن حرام الانصاري السلمي من بنى سلمة مديني، قال لي احمد بن حجاج حدثنا موسى بن شيبه عن محمد بن كليب عن محمود ومحمد ابني جابر سمعا جابرا قال سمعت النبي صلى الله عليه وسلم قال من اخاف الانصار اخاف ما بين هذين، وأومى إلى جنبه، وقال يحيى بن عبد الله بن يزيد سمعت محمد بن جابر، مثله.¹⁹⁹⁷

Câbir'in Oğullarından Gelen Diğer Rivayetler

1- حَدَّثَنَا هَاشِمٌ وَحَجَّاجٌ قَالَا حَدَّثَنَا لَيْثٌ يَعْنِي ابْنَ سَعْدٍ قَالَ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ بُكَيْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْأَشَّحِ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يُجْلَدُ فَوْقَ عَشْرِ جَلْدَاتٍ إِلَّا فِي حَدِّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ تَعَالَى.¹⁹⁹⁸

2- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ إِسْحَاقَ قَالَ أَخْبَرَنَا ابْنُ لَهَيْعَةَ عَنْ بُكَيْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ سُلَيْمَانُ لِعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ جَابِرٍ حَدَّثْتُ فَحَدَّثْتَ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ بْنِ نِيَارٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا جُلْدَ فَوْقَ عَشْرِ جَلْدَاتٍ إِلَّا فِي حَدِّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ.¹⁹⁹⁹

3- حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ الْخَزَاعِيُّ حَدَّثَنَا لَيْثٌ عَنْ بُكَيْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْأَشَّحِ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ جَابِرٍ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ بْنِ نِيَارٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا يُجْلَدُ فَوْقَ عَشْرِ جَلْدَاتٍ إِلَّا فِي حَدِّ مِنْ

¹⁹⁹⁴ Buhârî, Muhâribîn, 28; Muslim, Hudûd, 40; Ahmed, Müsned, XXVII, 16, Hno:16487.

¹⁹⁹⁵ Ahmed, Müsned, XXVII, 17, Hno: 16488.

¹⁹⁹⁶ Ahmed, Müsned, XXIII, 273; Buhârî, Târihu'l-Evsat, I, 31.

¹⁹⁹⁷ Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat, V, 274; Buhârî, Târihu'l-Kebîr, I, 53.

¹⁹⁹⁸ Ahmed, Müsned, XXV, 153, Hno: 15832.

¹⁹⁹⁹ Ahmed, Müsned, XXV, 156, Hno: 15834.

حُدُودِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَكَانَ لَيْثٌ حَدَّثَنَا بِبَعْدَادَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ بُكَيْرٍ عَنْ سُلَيْمَانَ فَلَمَّا كُنَّا بِمِصْرَ أَخْبَرَنَا بُكَيْرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْأَشَجِّ. 2000

4- قَالَ حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ قَالَ حَدَّثَنَا لَيْثٌ يَعْنِي ابْنَ سَعْدٍ قَالَ حَدَّثَنِي يَزِيدُ بْنُ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ بُكَيْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْأَشَجِّ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ لَا يُجْلَدُ فَوْقَ عَشْرِ جَلْدَاتٍ إِلَّا فِي حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ. 2001

5- قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ الْمُفْرِيُّ قَالَ أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي أَيُّوبَ قَالَ حَدَّثَنِي يَزِيدُ بْنُ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ بُكَيْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْأَشَجِّ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ بْنِ نُبَارٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا يُجْلَدُ فَوْقَ عَشْرَةِ أَسْوَاطٍ فِيمَا دُونَ حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ كَذَا قَالَ لَنَا لَمْ يَقُلْ عَنْ أَبِيهِ. 2002

²⁰⁰⁰ Ahmed, **Müsned**, XXV, 157, Hno: 15835.

²⁰⁰¹ Ahmed, **Müsned**, XXVII, 16, Hno: 16486.

²⁰⁰² Ahmed, **Müsned**, XXVII, 19, Hno: 16491.

EK-3 Hz. Câbir'in Müsned'inde Yer Almayan Rivayetleri

* حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَبِيعَةَ، حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: " شَهِدْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعِيدَ، وَأَبِي بَكْرٍ، وَعُمَرَ، وَعُثْمَانَ، فَكُلُّهُمْ صَلَّى قَبْلَ الْخُطْبَةِ بِغَيْرِ أَدَانٍ وَلَا إِقَامَةٍ " حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَبِيعَةَ حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ عَطَاءٍ عَنْ جَابِرٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمِثْلِ ذَلِكَ. 2003

* حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا حُصَيْنُ بْنُ يَعْنَى ابْنَ نُمَيْرٍ أَبُو مِحْصَنٍ، عَنِ الْفَضْلِ بْنِ عَطِيَّةَ، حَدَّثَنِي سَالِمٌ، عَنْ أَبِيهِ، " أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَرَجَ يَوْمَ عِيدٍ، فَبَدَأَ فَصَلَّى بِلَا أَدَانٍ وَلَا إِقَامَةٍ ثُمَّ خَطَبَ " قَالَ وَحَدَّثَنِي عَطَاءٌ عَنْ جَابِرٍ مِثْلَ ذَلِكَ. 2004

* حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ قَالَ عَمْرُو بْنُ يَعْنَى ابْنُ دِينَارٍ ذَكَرُوا الرَّجُلَ يُهَلُّ بِعُمْرَةٍ فَيَجُلُّ هَلْ لَهُ أَنْ يَأْتِيَ يَعْنِي امْرَأَتَهُ قَبْلَ أَنْ يَطُوفَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ فَسَأَلْنَا جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ فَقَالَ لَا حَتَّى يَطُوفَ بِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَسَأَلْنَا ابْنَ عُمَرَ فَقَالَ قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَطَافَ بِالْبَيْتِ سَبْعًا فَصَلَّى خَلْفَ الْمَقَامِ رَكَعَتَيْنِ وَسَعَى بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ ثُمَّ قَالَ { لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ. 2005

* حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَنْبَأَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عُمَرَ يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْهَى عَنِ الْجَزِّ وَالْمَرْقَةِ وَالذَّبَائِ قَالَ أَبُو الزُّبَيْرِ وَسَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْجَزِّ وَالْمَرْقَةِ وَالنَّقِيرِ وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا لَمْ يَجِدْ شَيْئًا يُبَدُّ لَهُ فِيهِ نُبْدٌ لَهُ فِي تَوْرِ مِنْ حِجَارَةٍ. 2006

* حَدَّثَنَا هَاشِمٌ حَدَّثَنَا أَبُو حَنِيْفَةَ حَدَّثَنَا أَبُو الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ وَعَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ النَّقِيرِ وَالْمَرْقَةِ وَالذَّبَائِ. 2007

* حَدَّثَنَا يَزِيدُ أَخْبَرَنَا حَجَّاجٌ عَنْ عَطَاءٍ عَنْ جَابِرٍ وَعَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ وَعَنْ عَمْرُو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ وَقَتَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ ذَا الْخَلِيفَةِ لِأَهْلِ الشَّامِ الْجُحْفَةَ لِأَهْلِ الْيَمَنِ وَأَهْلِ تِهَامَةَ يَلْمَلَمُ لِأَهْلِ الطَّائِفِ وَهِيَ نَجْدٌ قَرْنَا لِأَهْلِ الْعِرَاقِ ذَاتَ عِزْقٍ. 2008

* حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ دَاوُدَ حَدَّثَنَا لَيْثٌ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَجْلَانَ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنِ ابْنِ هُرَيْرَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ إِذَا دَخَلَ أَهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ وَأَهْلُ النَّارِ النَّارَ نَادَى مُنَادٍ يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ خُلُودًا فَلَا مَوْتَ فِيهِ

2003 Ahmed, **Müsned**, IV, 63-64.

2004 Ahmed, **Müsned**, X, 111-112.

2005 Ahmed, **Müsned**, VIII, 265.

2006 Ahmed, **Müsned**, VIII, 512.

2007 Ahmed, **Müsned**, X, 212.

2008 Ahmed, **Müsned**, XI, 297; Aslında bu rivayetin senesinde ızdırab vardır. Ravî Câbir değil Cerîr'dir. ızdırab Haccâc b. Ertâte'den kaynaklanmaktadır. Bkz. Ahmed, **Müsned**, Hadisin dipnotu.

وَيَا أَهْلَ النَّارِ خُلُودًا فَلَا مَوْتَ فِيهِ قَالَ وَذَكَرَ لِي خَالِدُ بْنُ زَيْدٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا الرَّبِيعِ يُذَكِّرُ مِثْلَهُ عَنْ جَابِرٍ وَعُبَيْدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَمْرِ أَنَّهُ يُحَدِّثُ عَنْهُمَا أَنَّ ذَلِكَ بَعْدَ الشَّفَاعَاتِ وَمَنْ يُخْرِجُ مِنَ النَّارِ. ²⁰⁰⁹

* حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ ابْنِ أَبِي عُرُوبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنِ النَّضْرِ بْنِ أَنَسٍ، عَنِ بَشِيرِ بْنِ نَهْيَكٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " الْعُمْرَى مِيرَاثٌ لِأَهْلِهَا، أَوْ جَانِزَةٌ لِأَهْلِهَا "

حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ ابْنِ أَبِي عُرُوبَةَ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ عَطَاءٍ عَنْ جَابِرٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ ²⁰¹⁰

* حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ أَشْعَثَ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ ذَكْوَانَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَأَبِي سَعِيدٍ وَجَابِرٍ أَوْ اثْنَيْنِ مِنْ هَؤُلَاءِ الثَّلَاثَةِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ الصَّرْفِ. ²⁰¹¹

* حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ قَالَ حَدَّثَنِي لَيْثٌ قَالَ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَسَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّهُ قَالَ أَتَى رَجُلٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي الْمَسْجِدِ فَنَادَاهُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي زَنَيْتُ فَأَعْرَضَ عَنْهُ فَتَنَحَّى تَلْقَاءَ وَجْهِهِ فَقَالَ لَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي زَنَيْتُ فَأَعْرَضَ عَنْهُ حَتَّى تَنَى ذَلِكَ عَلَيْهِ أَرْبَعَ مَرَّاتٍ فَلَمَّا شَهِدَ عَلَى نَفْسِهِ أَرْبَعَ مَرَّاتٍ دَعَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَيْكَ جُنُونَ قَالَ لَا قَالَ فَهَلْ أَحْصَيْتَ قَالَ نَعَمْ فَقَالَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اذْهَبُوا بِهِ فَارْجُمُوهُ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ فَأَخْبَرَنِي مَنْ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ كُنْتُ فِي مَن رَجَمَهُ فَرَجَمَنَاهُ فِي الْمُصَلَّى فَلَمَّا أَدْلَقْتُهُ الْحِجَارَةَ هَرَبَ فَأَدْرَكَنَاهُ بِالْحَرَّةِ فَرَجَمَنَاهُ. ²⁰¹²

* حَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، وَيَعْلَى، قَالَ: حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " قَارِبُوا وَسَدِّدُوا، فَإِنَّهُ لَنْ يُنْجِيَ أَحَدًا مِنْكُمْ عَمَلُهُ " قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَلَا أَنْتَ؟ قَالَ: " وَلَا أَنَا، إِلَّا أَنْ يَتَّعَمَدَنِي اللَّهُ مِنْهُ بِرَحْمَةٍ وَفَضْلٍ "

حَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ قَالَ أَخْبَرَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ عَنْ جَابِرٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ. ²⁰¹³

* حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ أَنَّ مُحَمَّدًا حَدَّثَ أَنَّ ذَكْوَانَ أَبَا صَالِحٍ حَدَّثَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ وَجَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ وَأَبِي هُرَيْرَةَ أَنََّّهُمْ نُهُوا عَنِ الصَّرْفِ وَرَفَعَهُ رَجُلَانِ مِنْهُمْ إِلَى نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. ²⁰¹⁴

* حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ الْخَفَّافُ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ مَطْرِ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ سَبْرِينَ أَنَّ ذَكْوَانَ أَبَا صَالِحٍ قَالَ وَأَتَنَى عَلَيْهِ خَيْرًا حَدَّثَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ وَأَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ وَأَبِي هُرَيْرَةَ أَنََّّهُمْ نُهُوا عَنِ الصَّرْفِ وَرَفَعَهُ رَجُلَانِ مِنْهُمْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. ²⁰¹⁵

* حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ أَشْعَثَ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ ذَكْوَانَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَأَبِي سَعِيدٍ وَجَابِرِ اثْنَيْنِ مِنْ هَؤُلَاءِ الثَّلَاثَةِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ الصَّرْفِ. ²⁰¹⁶

²⁰⁰⁹ Ahmed, **Müsned**, XIV, 215.

²⁰¹⁰ Ahmed, **Müsned**, XV, 338.

²⁰¹¹ Ahmed, **Müsned**, XV, 402.

²⁰¹² Ahmed, **Müsned**, XV, 525.

²⁰¹³ Ahmed, **Müsned**, XVI, 267.

²⁰¹⁴ Ahmed, **Müsned**, XVII, 100.

²⁰¹⁵ Ahmed, **Müsned**, XVII, 101.

* حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ دَاوُدَ حَدَّثَنَا ابْنُ لَهَيْعَةَ عَنْ أَبِي الرَّبِيعِ قَالَ سَأَلْتُ جَابِرًا عَنْ الرَّجُلِ يَشْرَبُ وَهُوَ قَائِمٌ قَالَ جَابِرٌ كُنَّا نَكْرَهُ ذَلِكَ. 2017

* حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ بْنُ عَبْدِ الْوَارِثِ حَدَّثَنِي أَبِي حَدَّثَنَا دَاوُدُ عَنْ أَبِي نَضْرَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ وَجَابِرٍ قَالَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَكُونُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ خَلِيفَةٌ يُقْسِمُ الْمَالَ وَلَا يَغْدُهُ. 2018

* حَدَّثَنَا أَسْبَاطُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ وَأَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ قَالَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْكُمَاءُ مِنَ الْمَنِّ وَمَا وَهَا شِفَاءٌ لِلْعَيْنِ وَالْعَجْوَةُ مِنَ الْجَنَّةِ وَهِيَ شِفَاءٌ مِنَ السُّمِّ. 2019

* وَحَدَّثَنَا مُؤَمَّلٌ عَنْ أَبِي نَضْرَةَ عَنْ جَابِرٍ. 2020

* حَدَّثَنَا أَبُو إِبْرَاهِيمَ الْمُعَقَّبُ بْنُ مُحَمَّدٍ وَكَانَ أَحَدَ الصَّالِحِينَ حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ الْمَاجِشُونَ قَالَ أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْكَدِرِ قَالَ دَخَلْتُ عَلَى جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ وَهُوَ يَمُوتُ فَقُلْتُ لَهُ أَقْرَأَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنِّي السَّلَامَ. 2021

* حَدَّثَنَا عَفَّانُ حَدَّثَنَا وَهَيْبُ حَدَّثَنَا دَاوُدُ عَنْ أَبِي نَضْرَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ أَوْ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَدِمْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَصْرُخُ بِالْحَجِّ صُرَاخًا فَلَمَّا طُفْنَا بِالْبَيْتِ قَالَ اجْعَلُوهَا عُمْرَةً فَلَمَّا كَانَ يَوْمَ التَّرْوِيَةِ أَحْرَمْنَا بِالْحَجِّ. 2022

* حَدَّثَنَا عَفَّانُ حَدَّثَنَا وَهَيْبُ حَدَّثَنَا دَاوُدُ عَنْ أَبِي نَضْرَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ أَوْ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اشْتَكَى فَأَتَاهُ جَبْرِيلُ فَقَالَ بِسْمِ اللَّهِ أَرْفِيكَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ يُؤْذِيكَ مِنْ كُلِّ حَاسِدٍ وَعَيْنٍ اللَّهُ يَشْفِيكَ 2023

* حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ جَابِرٍ قَالَ خَطَبَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ النَّحْرِ فَذَكَرَ مَعْنَاهُ. 2024

* قَالَ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ قَالَ أَخْبَرَنَا هَمَامُ بْنُ يَحْيَى عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ عَبْدِ الْوَاحِدِ الْمَكِّيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ بَلَّغْنِي حَدِيثًا عَنْ رَجُلٍ سَمِعَهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَنْزَيْتُ بَعِيرًا ثُمَّ شَدَدْتُ عَلَيْهِ رَحْلِي فَسِرْتُ إِلَيْهِ شَهْرًا حَتَّى قَدِمْتُ عَلَيْهِ الشَّامَ فَإِذَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَنَسٍ فَقُلْتُ لِلْبَوَّابِ قُلْ لَهُ جَابِرُ عَلَى الْبَابِ فَقَالَ ابْنُ عَبْدِ اللَّهِ قُلْتُ نَعَمْ فَخَرَجَ يَطَأُ تَوْبَهُ فَاعْتَنَقَنِي وَاعْتَنَقْتُهُ فَقُلْتُ حَدِيثًا بَلَّغْنِي عَنْكَ أَلَا سَمِعْتَهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْقِصَاصِ فَخَشِيْتُ أَنْ تَمُوتَ أَوْ أَمُوتَ قَبْلَ أَنْ أَسْمَعَهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ يُحْسَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَوْ قَالَ الْعِبَادُ عُرَاءٌ غُرْلًا بَهْمًا قَالَ قُلْنَا وَمَا بَهْمًا قَالَ لَيْسَ مَعَهُمْ شَيْءٌ ثُمَّ يُنَادِيهِمْ بِصَوْتٍ

2016 Ahmed, **Müsned**, XVII, 101.

2017 Ahmed, **Müsned**, XVII, 153.

2018 Ahmed, **Müsned**, XVII, 439.

2019 Ahmed, **Müsned**, XIII, 36.

2020 Ahmed, **Müsned**, XVIII, 176.

2021 Ahmed, **Müsned**, XVIII, 201.

2022 Ahmed, **Müsned**, XVIII, 238.

2023 Ahmed, **Müsned**, XVIII, 239.

2024 Ahmed, **Müsned**, XVIII, 286.

يَسْمَعُهُ مِنْ قُرْبٍ أَنَا الْمَلِكُ أَنَا الدِّيَانُ وَلَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ أَهْلِ النَّارِ أَنْ يَدْخُلَ النَّارَ وَلَهُ عِنْدَ أَحَدٍ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَقٌّ حَتَّى أَقْصَهُ مِنْهُ وَلَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ أَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ وَلَا أَحَدٍ مِنْ أَهْلِ النَّارِ عِنْدَهُ حَقٌّ حَتَّى أَقْصَهُ مِنْهُ حَتَّى اللَّطْمَةُ قَالَ فَلْنَا كَيْفَ وَإِنَّا إِنَّمَا نَأْتِي اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ عِرَاءَ غُرَاءَ غُرَاءَ لُبَّهَا قَالَ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ. 2025

* قَالَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ بُشَيْرِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ أَبِي حَنْمَةَ قَالَ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ بَيْعِ التَّمْرِ بِالتَّمْرِ وَرَخَّصَ فِي الْعَرَابِ أَنْ تُشْتَرَى بِحَرْصِهَا يَأْكُلُهَا أَهْلُهَا رُطْبًا قَالَ سُفْيَانُ قَالَ لِي يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ وَمَا عَلِمَ أَهْلُ مَكَّةَ بِالْعَرَابِ فَلْتُ أَخْبِرْهُمْ عَطَاءُ سَمِعَهُ مِنْ جَابِرٍ. 2026

* حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ قَالَ أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرْتُ أَنَّ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ وَ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مُوسَى عَنْ فُلَانٍ وَ عَنْ أَبِي الرَّبِيعِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ وَلَمْ يَبْلُغْ أَبُو الرَّبِيعِ هَذِهِ الْقِصَّةَ كُلَّهَا أَنَّ أَبَا قَتَادَةَ أَتَى أَهْلَهُ فَوَجَدَ قِصْعَةَ تَرِيدٍ مِنْ قَدِيدِ الْأَضْحَى فَابَى أَنْ يَأْكُلَهُ فَاتَى قَتَادَةَ بْنَ النُّعْمَانَ فَأَخْبَرَهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ فِي حَجٍّ فَقَالَ إِنِّي كُنْتُ أَمْرُكُمْ أَنْ لَا تَأْكُلُوا الْأَضْحَى فَوْقَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ لِتَسَعَّكُمْ وَإِنِّي أَحِلُّهُ لَكُمْ فَكُلُوا مِنْهُ مَا شِئْتُمْ قَالَ وَلَا تَبِيعُوا لِحَوْمِ الْهَدْيِ وَالْأَضْحَى فَكُلُوا وَتَصَدَّقُوا وَاسْتَمْتِعُوا بِجُلُودِهَا وَإِنْ أُطِعْتُمْ مِنْ لِحُومِهَا شَيْئًا فَكُلُوهُ إِنْ شِئْتُمْ. 2027

* قَالَ حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو الرَّبِيعِ عَنْ جَابِرٍ نَحْوَ حَدِيثِ زُبَيْدٍ هَذَا عَنْ أَبِي سَعِيدٍ لَمْ يَبْلُغْهُ كُلُّ ذَلِكَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. 2028

* حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَجَّاجٍ قَالَ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ يَعْنِي ابْنَ الْمُبَارَكِ قَالَ أَخْبَرَنَا لَيْثُ بْنُ سَعْدٍ فَذَكَرَ حَدِيثًا قَالَ وَحَدَّثَنِي لَيْثُ بْنُ سَعْدٍ قَالَ حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ بْنُ زَيْدٍ مَوْلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ سَمِعَ إِسْمَاعِيلَ بْنَ بَشِيرٍ مَوْلَى بَنِي مَعَالَةَ يَقُولُ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ وَأَبَا طَلْحَةَ بْنَ سَهْلِ الْأَنْصَارِيِّينَ يَقُولَانِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا مِنْ أَمْرٍ يَخْذُلُ أَمْرًا مُسْلِمًا عِنْدَ مَوْطِنٍ نُنْتَهَكَ فِيهِ حُرْمَتُهُ وَيُنْتَقَصُ فِيهِ مِنْ عِرْضِهِ إِلَّا خَدَلَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي مَوْطِنٍ يُجِبُ فِيهِ نُصْرَتَهُ وَمَا مِنْ أَمْرٍ يَنْصُرُ أَمْرًا مُسْلِمًا فِي مَوْطِنٍ يُنْتَقَصُ فِيهِ مِنْ عِرْضِهِ وَيُنْتَهَكَ فِيهِ. 2029

* قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ عَنْ حَسَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ وَسَلْمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُمَا قَالَا كُنَّا فِي غِرَاءٍ فَجَاءَنَا رَسُولُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ اسْتَمْتِعُوا. 2030

* قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَمْرُو بْنِ دِينَارٍ قَالَ سَمِعْتُ الْحَسَنَ بْنَ مُحَمَّدٍ يُحَدِّثُ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ وَسَلْمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ قَالَا خَرَجَ عَلَيْنَا مُنَادِي رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنادَى إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ أَذِنَ لَكُمْ فَاسْتَمْتِعُوا يَعْنِي مُنْعَةَ النَّسَاءِ. 2031

2025 Ahmed, **Müsned**, XXV, 431-432.

2026 Ahmed, **Müsned**, XXVI, 14-15.

2027 Ahmed, **Müsned**, XXVI, 147-148.

2028 Ahmed, **Müsned**, XXVI, 150.

2029 Ahmed, **Müsned**, XXVI, 288.

2030 Ahmed, **Müsned**, XXVII, 32.

2031 Ahmed, **Müsned**, XXVII, 63.

* حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلِ الْمَرْزُوقِيِّ قَالَ حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ الْمَاجِسُونُ قَالَ أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُكَدِّرِ قَالَ دَخَلْتُ عَلَى جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ وَهُوَ يَمُوتُ فَقُلْتُ أَقْرَأْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنِّي السَّلَامَ.²⁰³²

* حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ حَدَّثَنَا ابْنُ جَابِرٍ أَنَّ أَبَا الْمُصَيَّبِ الْأَوْزَاعِيَّ حَدَّثَهُمْ قَالَ بَيْنَمَا نَسِيرُ فِي دَرْبِ قَلَمِيَّةٍ إِذْ نَادَى الْأَمِيرَ مَالِكَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ الْخَنْعَمِيَّ رَجُلٌ يَفُودُ فَرَسَهُ فِي عِرَاضِ الْجَبَلِ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ أَلَا تَرَ كَبُّ قَالَ إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ اغْبَرَّتْ قَدَمَاهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ فَهُمَا حَرَامٌ عَلَى النَّارِ.²⁰³³

* حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنِ ابْنِ أَبِي صَعْبَةَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمَ أُحُدٍ أَشْرَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الشُّهَدَاءِ الَّذِينَ قُتِلُوا يَوْمَئِذٍ فَقَالَ زَمَلُوهُمْ بِدِمَائِهِمْ فَإِنِّي قَدْ شَهِدْتُ عَلَيْهِمْ فَكَانَ يُدْفَنُ الرَّجُلَانِ وَالثَّلَاثَةُ فِي الْقَبْرِ الْوَاحِدِ وَيُسَالُ أَيُّهُمْ كَانَ أَقْرَأَ لِلْقُرْآنِ فَيَقْدِمُونَهُ قَالَ جَابِرٌ فَدُفِنَ أَبِي وَعَمِّي يَوْمَئِذٍ فِي قَبْرِ وَاحِدٍ.²⁰³⁴

* حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْحَارِثِ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ، أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِذَا أَكَلْنَا مِنْ الطَّعَامِ، فَلَا يَمَسُّحُ يَدَهُ حَتَّى يَلْعَقَهَا أَوْ يُلْعَقَهَا " قَالَ أَبُو الزُّبَيْرِ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، يَقُولُ: ذَلِكَ سَمِعْتُهُ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " وَلَا يَرْفَعُ الصَّحْفَةَ حَتَّى يَلْعَقَهَا أَوْ يُلْعَقَهَا، فَإِنَّ آخِرَ الطَّعَامِ فِيهِ الْبَرَكَةُ " .²⁰³⁵

* قَالَ الْأَعْمَشُ: فَأَخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ أَبِي الْجَعْدِ، قَالَ: قُلْتُ لِجَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ: كَمْ كَانَ النَّاسُ يَوْمَئِذٍ؟ قَالَ: كُنَّا أَلْفًا وَخَمْسَ مِائَةٍ.²⁰³⁶

* حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ ، أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ، أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عُمَرَ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " يَنْهَى عَنِ الْجَرِّ، وَالْمُرْقَتِ، وَالذُّبَاءِ " قَالَ أَبُو الزُّبَيْرِ، وَسَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ: " نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْجَرِّ، وَالْمُرْقَتِ، وَالنَّقِيرِ، وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا لَمْ يَجِدْ شَيْئًا يُنْبِذُ لَهُ فِيهِ نُبْدٌ لَهُ فِي تَوْرٍ مِنْ حِجَارَةٍ.²⁰³⁷

* حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ أَبِي سَفْيَانَ عَنْ جَابِرِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَثَلُ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ كَمَثَلِ نَهْرِ جَارٍ غَمْرٍ عَلَى بَابِ أَحَدِكُمْ يَغْتَسِلُ مِنْهُ كُلُّ يَوْمٍ خَمْسَ مَرَّاتٍ.²⁰³⁸

²⁰³² Ahmed, **Müsned**, XXXII, 228.

²⁰³³ Ahmed, **Müsned**, XXXVI, 294.

²⁰³⁴ Ahmed, **Müsned**, XXXIX, 64.

²⁰³⁵ Ahmed, **Müsned**, IV, 412.

²⁰³⁶ Ahmed, **Müsned**, VI, 357.

²⁰³⁷ Ahmed, **Müsned**, VIII, 512.

²⁰³⁸ Ahmed, **Müsned**, XV, 311.

EK-4 Hz. Câbir'den Hadis Rivayet Edenler ve Rivayetlerinin Sayısı

Sıra No:	Hz. Câbir'den Hadis Rivayet Eden Râvînin Adı	Toplam Rivayet Sayısı:
1	Muhammed b. Müslim b. Tedrüs Ebû Zübeyr el-Mekkî	761
2	Atâ b. Ebî Rebâh el-Mekkî Ebû Muhammed el-Fakîh	160
3	Muhammed b. Münkedir b. Abdillâh el-Kuraşî et-Teymî	146
4	Talha b. Nâfi' Ebû Süfyân el-Vâsitî	127
5	Amr b. Dînâr Ebû Muhammed (Ebî Temîme azatlısı)	87
6	Muhammed b. Alî b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib el-Hâşimî Ebû Ca'fer el-Bâkır	70
7	Amir b. Şurahîl eş-Şi'bî Ebû 'Amr el-Kûfî el-Fakîh	56
8	Abdullah b. Muhammed b. 'Akîl b. Ebî Tâlib el-Hâşimî	48
9	Ebû Seleme b. Abdirrahmân b. 'Avf ez-Zührî	32
10	el-Münzir b. Mâlik b. 'Kuta'a Ebû Nadra el-'Abdî el-Basrî	27
11	Sâlim b. Ebî'l-Ca'd el-Ğatafânî	27
12	Nübayh b. Abdillâh el-'Anezî Ebû 'Amr el-Kûfî	18
13	el-Hasan b. Ebî'l-Hasan Ebû Sa'îd el-Basrî	18
14	Mühârib b. Disâr es-Sedûsî el-Kûfî	17
15	Zekvân Ebû Sâlih es-Semmân	13
16	Şürâhbîl b. Sa'îd Ebû Sa'd (Ensâr'ın azatlısı)	13
17	Sa'îd b. Meynâ Ebû'l-Velîd el-Mekkî	12
18	Süleymân b. Kays el-Yaşkürî el-Basrî	12
19	Vehb b. Keysân Ebû Nü'aym el-Esedî (İbn Zübeyr azatlısı)	11
20	Abdurrahmân b. Câbir b. Abdullah el-Ensârî	10
21	Ubeydullâh b. Miksam el-Medenî	10
22	İsâ b. Câriye el-Ensârî el-Medenî	10
23	Mücâhid b. Cebr Ebû'l-Haccâc el-Mekkî el-Fakîh	9
24	Sa'îd b. el-Hâris b. Ebî Sa'îd İbn el-Müallâ el-Ensârî	8
25	Muhammed b. Abdirrahmân b. Sevbân el-Kurâşî Ebû Abdillâh el-Medenî	8
26	Amr b. Câbir el-Hadremî Ebû Zür'a el-Misrî	8
27	Ubâde b. el-Velîd b. 'Ubâde b. es-Sâmit el-Ensârî	7
28	Abdurrahman b. Sâbit (ط)	7
29	Atâ b. Yesâr (Ümmü'l-mü'minîn Meymüne'nin azatlısı)	7
30	Alî b. Dâvud Ebû'l-Mütevekkil en-Nâcî	7
31	Bazı râvîler (İsimleri verilmemiş)	7
32	Yezîd b. Sühayb el-Kûfî (el-Fakîr)	6
33	el-Hasan b. Muhammed b. Alî b. Ebî Tâlib el-Hâşimî (İbnu'l-Hanefiyye'nin oğlu)	6
34	Vehb b. Münebbih b. Kâmil Ebû Abdillâh el-Yemânî	5
35	İsmi meçhûl bir şeyh	5
36	Süleymân b. Mûsâ el-Emevî ed-Dimaşkî el-Fakîh	5
37	Muhammed b. 'Amr b. Hasan b. Alî b. Ebî Tâlib el-Hâşimî	5
38	Eymen el-Habeşî el-Mekkî	4
39	Zeyd b. Eslem (Hz. Ömer'in azatlısı)	4
40	Sa'îd b. Ebî Kerb el-Hemedânî el-Kûfî	4
41	Sa'îd b. Müseyyeb el-Mahzûmî el-Medenî	4
42	Abdurrahmân b. Abdullah b. Ebî 'Ammâr el-Mekkî	4
43	el-Muttalib b. Abdillâh b. el-Muttalib b. Hantab el-Kuraşî el-Mahzûmî	4
44	el-Fadl b. Mübeşşir el-Ensârî Ebû Bekir el-Medenî	4
45	Mâ'iz et-Temîmî	4

46	Muhammed b. İbrâhîm b. el-Hâris et-Teymî	4
47	Seleme b. Ebî Yezîd	3
48	Tavus b. Keysân Ebû Abdîrrâhmân el-Yemânî	3
49	Talha b. Hirâş b. Abdurrahmân el-Ensârî es-Selemlî	3
50	Talk b. Habîb	3
51	Asim b. Ömer b. Katâde b. en-Nu'mân el-Ensâr'i ez-Züfarî	3
52	Abdullah b. 'Âmir b. Rabî'a el'Anezî	3
53	Ubeydullâh b. Abdurrahmân b. Râfî' el-Ensârî	3
54	Ammâr b. Ebî 'Ammâr (Benî Hâşim azatlısı)	3
55	Vâsi' b. Hibbân b. Münkiz el-Ensârî el-Mâzinî el-Medenî	3
56	Mahmûd b. Abdîrrâhmân b. 'Amr İbn el-Cemûh	3
57	Câbir'in Çocukları	3
58	ez-Zeyyâl b. Harmele	3
59	el-Hâris b. Ebî Yezîd	2
60	Süleymân b. 'Atîk el-Hicâzî	2
61	Süleymân b. Mihrân el-A'meş	2
62	Şahr b. Havşeb el-Aş'arî eş-Şâmî	2
63	Abdurrahman b. Abdillâh b. Sâbit(ؓ) el-Cümahî el-Mekkî	2
64	el-'Ka'kâ' b. Hakîm el-Kinânî el-Medenî	2
65	Muhammed b. 'Abbâd b. Ca'fer el-Kuraşî el-Mahzûmî	2
66	Muhammed b. Abdîrrâhmân b. Sa'd İbn Zürrâre	2
67	Mahmûd b. Lebîd el-Ensârî el-Eşhalî el-Medenî	2
68	Vâkid b. Abdîrrâhmân b. Sa'd b. Mu'âz el-Ensârî el-Evsî el-Medenî	2
69	Ebû 'l-Musabih	2
70	İbrâhîm b. Abdullah b. Kâriz ez-Zührî el-Medenî	1
71	İbrâhîm b. Abdurrahman b. Abdullah b. Ebî Rabî'a el-Kuraşî el-Mahzûmî	1
72	İshâk b. Abdullah b. Ebî Talha	1
73	İsrâîl	1
74	İsmaîl b. Beşîr el-Ensârî el-Medenî	1
75	Enes b. Mâlik	1
76	Eyyüb b. Hâlid b. Safvân	1
77	Büsr b. Abdullah	1
78	Beşîr b. Selmân	1
79	Bekr b. Abdullah el-Müzenî	1
80	el-Hâris b. Râfî' b. Mükeys el-Cühenî	1
81	Hafs b. 'Ubeydullâh b. Enes b. Mâlik el-Ensârî	1
82	Hakîm b. 'Umayr	1
83	Hâlid b. Ebî Hayyân	1
84	Rabîa b. 'Atâ	1
85	Sa'îd b. Ziyâd el-Ensârî el-Medenî	1
86	Sa'îd b. Ebî'l-Hilâl el-Leysî el-Mısırî	1
87	Seleme el-Mekkî	1
88	Süleymân b. Yesâr el-Medenî el-Fakîh (Meymûne'nin azatlısı)	1
89	Sinân b. Ebî Sinân ed-Düelî el-Hicâzî	1
90	Sâlih Et-Tav'eme'nin mevlası	1
91	Târik b. 'Amr el-Mekkî (Mekke Kadısı)	1
92	Abdullah b. Ebî Katâde	1
93	Abdullah b. Ka'b b. Mâlik el-Ensârî	1
94	Abdullah b. Nistâs	1
95	Abdullah b. Yezîd Ebû Abdîrrahman el-Hubulî	1
96	Abdurrahmân b. Âdem (Ümmü Bürsün Azatlısı)	1
97	Abdurrahmân b. Ebî Bekir b. Ebî Müleyke el-Müleykî	1

98	Abdurrahmân b. Ka'b b. Mâlik el-Ensârî es-Selemî	1
99	Abdullah b. Câbir b. 'Atîk el-Ensârî el-Medenî	1
100	Abdülmelik b. Câbir b. 'Atîk	1
101	Abdulvehhâb el-İskâf	1
102	Osmân b. Abdullah b. Sürâka el-Küraşî el-Medenî	1
103	Urve b. Rûvaym el-Lahmî	1
104	Urve b. Zübeyr b. 'Avvâm el-Küraşî el-Esedî	1
105	Urve b. 'Iyâd el-Mekkî	1
106	Atâ el-Keyhârânî	1
107	İkrîme b. Abdullah Ebû Abdillâh (İbn 'Abbâs'ın azatlısı)	1
108	Amr b. el-Hakem b. Sevbân	1
109	Amr b. Ebân b. Osmân b. 'Affân el-Emevî	1
110	Amr b. Selîm	1
111	Kat'ade b. Di'âme es-Sedûsî el-Basrî	1
112	Muhammed b. Zâzân	1
113	Muhammed b. 'Ubeyde	1
114	Muhammed b. Müslim b. 'Ubeydullâh b. Şihâb ez-Zührî	1
115	Mu'âz b. Rifâ'a b. Râfî' ez-Zürakî el-Ensârî el-Medenî	1
116	Mühâcir b. 'İkrime el-Kuraşî el-Mahzûmî el-Mekkî	1
117	Mûsâ b. 'Ukbe	1
118	en-Nü'mân b. Ebî 'Iyâş ez-Zürakî el-Ensârî el-Medenî	1
119	el-Heysem b. Ebî'l-Heysem	1
120	Yahyâ b. Ebî Kesîr Ebû Nasr el-Yemânî	1
121	Yezîd b. Nû'aym b. Hezzâl el-Eslemî	1
122	Ebû Bekr b. Muhammed	1
123	Ebû Bekr b. el-Münkedir et-Teymî (Muhammed b. el-Münkedir'in kardeşi)	1
124	Ebû Câbir	1
125	Selmân Ebû Hâzim el-Aşca'î	1
126	Ebû Sümeyye	1
127	Ebû Şeddâd	1
128	Ebû 'Ubeyde b. Muhammed b. 'Ammâr b. Yâsir el-'Anesî	1
129	Ebû 'Ayyâş el-Misrî	1
130	Ebû'l-Mülayh	1
131	Ebû Mûsâ el-Lahmî	1
132	Ebû Hureyre	1
133	İbn Lühay'a	1
134	İbn Mükassim	1
135	İbn Ebî Sü'ayr	1
136	Câbir'in Kardeşinin oğlu (İsmi ve babasının ismi zikredilmemiş)	1
137	Zührî'nin bir şeyhi (İsmi verilmemiş)	1
138	Mechûl (İsimsiz)	1
139	Hâlid'in bazı şeyhleri (İsimleri verilmemiş)	1
140	Câbir'in bir komşusu (İsmi verilmemiş)	1
141	İsmi mechûl bir râvî	1
	TOPLAM	1951

EK-5 Hz. Câbir'den Hadis Rivayet Edenlerin Cerh ve Ta'dîl Durumları

Câbir'den Rivayet Eden Râvî	Nisbesi	Vefatı:	Ahmed b. Hanbel'in <i>Müsned</i> 'inde ki Rivayet Sayısı:	Cerh Ta'dîl Durumu (İbn Hacer'e Göre):	Kaynaklardaki Rivayetleri
Zekvân, Ebû Sâlih es-Semmân el-Medenî	el-Medenî	101	5	Sikatun, sebtun	ks (Kutub-i Sitte)
Muhammed b. 'Amr b. Hasan b. Alî b. Ebî Tâlib	el-Medenî	4. Tabaka	5	Sikatun	h, m, d, s, (Buhârî, Muslim, Ebû Dâvud, Nesâî,)
Muhammed b. Abdurrahman b. Sevbân	el-Medenî	3. Tabaka	5	Sikatun	ks,
Mücâhid b. Cebr	el-Mekkî	101	5	Sikatun, Tefsîrde İmâmdır	ks,
Vehb b. Keysân	el-Medenî	127	6	Sikatun	ks,
Alî b. Dâvûd en-Nâcî, Ebu'l-Mutevekkîl, el-Basrî	el-Basrî	108	6	Sikatun	ks,
Süleymân b. Mûsâ	ed-Dımaşkî	5. Tabaka	7	Sadûkun, Fakîhun, Ölmeden az önce İhtilât	m, d, t, s, k,
Ubeydullâh b. Miksem	el-Medenî	4. Tabaka	7	Sikatun	b, m, d, s, k,
Sa'îd b. el-Hâris b. Ebî Sa'îd b. el-Mu'allâ	el-Medenî	3. Tabaka	7	Sikatun	ks,
Amr b. Câbir el-Hadramî	el-Mısırî	120	8	Zaîfun, Şi'yyun; İbn Lühay'a, Şeyhun ahmakun, 'Ali bulutlardadır' derdi.	t, k,
el-Hasan el-Basrî	el-Ensârî, el-Basrî	110	9	Kutub-i Sitte ricâlindedir, Basrahlıların şeyhidir, Çok İrsâl ve 'ananelerinde tedlîs yapar	ks,
Süleymân b. Kays el-Yeşkûrî	el-Basrî	80 öncesi	10	Sikatun	t, k,
Şurabhîl b. Sa'd, Ebû Sa'd el-Ensârî	el-Medenî	123	10	İbn Hacer, Sadûkun, Ömrünün sonunda İhtilât; İbn Hibbân, Sikât; Nesâî, Za'îfun; Mâlik, Sika değildir; Yahyâ, leyse bişeyin.	bh, d, k,
Sa'îd b. Mînâ	el-Mekkî	3. Tabaka	11	Sikatun	b, m, d, t, k,
Muhârib b. Disâr, Kâdî el-Kûfe	el-Kûfî	116	13	Sikatun	ks,
el-Munzir b. Mâlik b. Kuta'a Ebû Nadra	el-Basrî	108	17	Sikatun, Zehebî, Sikadır, bazen hata eder.	ks,
Nübayh el-'Anezî el-Kûfî	el-Kûfî	3. Tabaka	17	İbn Hacer, Makbûlun; 'İclî, Sikatun; Zehebî Sikatun;	d, t, s, k,
Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bi	el-Kûfî	100 sonrası	23	Kutüb-i Sitte Riclinden, Hadis İmâmlarından biridir,	ks,
Ebû Seleme b. Abdurrahman	el-Medenî	94/104[?]	24	Kutüb-i Sitte	ks,

b. 'Avf				Riclinden, Hadis İmâmlarından biridir,	
Sâlim b. Ebî'l-Ca'd	el-Kûfî	97/98/100[?]	26	Kütûb-i Sitte Riclinden, Mürseli çoktur,	ks,
Muhammed b. Alî b. Hüseyin, Ebû Cafer el-Bâkır	el-Medenî	118	28	Sikatun	ks,
Amr b. Dînâr	el-Mekkî	126	36	Sikatun, Sebtun	ks,
Abdullah b. Muhammed b. 'Akîl b. Ebî Tâlib	el-Medenî	140 sonrası	41	İbn Hacer, Sadûkun, fî hadîsihi leyyinun; Ebû Hatım, Leyyinu'l-Hadîs; İbn Huzeyme, Lâ Ehteccu bihi.	d, t, k, bh.
Muhammed b. el-Munkedir el-Medenî	el-Medenî	130	48	Sikatun	ks,
Atâ b. Ebî Rebâh el-Mekkî	el-Mekkî	114	94	Sikatun, İrsâli çoktur, Mekke Hadis İmamlarındandır.	ks,
Ebû Süfyân, Talha b. Nâfî'	el-Vâsîti/el-Mekkî	124	102	İbn Hacer, Sadûkun; Nesâî, Ahmed b. Hanbel, Leyse bihi besun; İbn el-Medîni, Leyse Kaviyyun	ks,
Ebû Zübeyr, Muhammed b. Muslim b. Tedrüs	el-Mekkî	126	590	İbn Hacer, Sadûkun, Tedlîs yapar; Zehebî, Hafız, Sıkâ, Tedlis yapardı; Ebû Hatım, Lâ Yuhteccu bih.	ks,
Not:5. tabaka ve yukarısı olanlar sahâbeye likası olmayanları ifade eder. h:Buhârî, m:Muslîm, d:Ebû Dâvud, t:Tirmizî, s:Nesâî, k:İbn Mâce, ks: Kutub-i Sitte, ke: Kutub-i Erbaa, bh:Buhârî fî Edebi'l-Müfred					

Câbir b. Abdullah'ın Müsned'teki 1220 rivayetinden 1160'ı yukarıda bilgileri verilen 27 râvîden gelmiştir. Bu râvîlerden 18'i Kütûb-i Sitte râvîlerindedir. Diğer râvîlerini Câbir'den aldıkları hadislerin adedi 5'in altında olduğu için bilgileri verilmemiştir. Daha önce zikredildiği gibi, Hz. Câbir'in talebelerinden sadece 7'sinin rivayetleri kütûb-i sitte'de yer ver almıştır. Bu tabloya göre onun kütûb-i sitte râvîlerinden olan en az 11 talebesinin rivayetleri kütûb-i sitte'de yer almamıştır.

EK-6 Hz. Câbir'e Nisbet Edilen Türbe ve Cami Resimleri

EK-7 Hz. Câbir'in Sahîfesinin Bulunduğu İddia Edilen "Şehit Ali Paşa Kütüphanesi" Fihristi Sayfaları

Mikrofilm Arşivi No. 258

KİTABIN ADI : *Şehid Ali Paşa Kütüphanesi Fihristi*

MÜELLİFİ : /

MÜTERCİMİ : /

KÜTÜPHANESİ : *Süleymaniye*

KİTABIN NUMARASI:

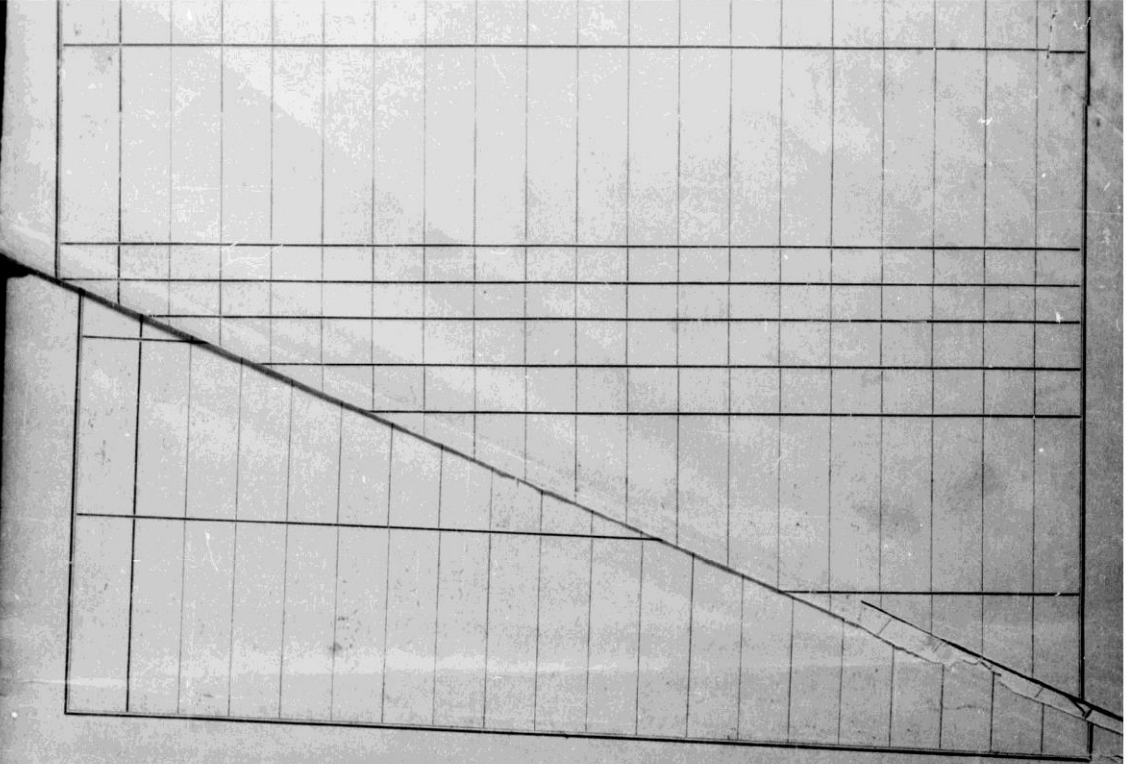
ÖLÇÜSÜ : *272 x 198 (240 x 165) mm.*

YAPRAK SAYISI : *201 + 4*

Bu mikrokopi İstanbul'da "M. V. Kütüphaneler Mikrofilm Ve Fotokopi Servisi"nde hazırlanmıştır.

Avuk 1956

Fihristin Tanıtım Sayfası

ردیف	اسم کتاب	جلد	صفحات	اسم مؤلف	تاریخ
۱	مختصر تریف	۱	۹۸	عزقا تله	
۲	کتاب سماویہ	۱	۱۵		
۳	تجوید تریف	۱	۱۴		
۴	دیگر تریف تریف	۱			
۵	احکامات القرائه	۱	۷		
۶	البدو الزاخره و تریف تریف	۱	۷		
۷	ترتیب الکران القرائه	۱	۷		
۸	دیگر تریف	۱	۷		
۹	دیگر تریف	۱	۷		
۱۰	جامع الکلام	۱	۷		
۱۱	عز و	۱	۷		
۱۲	دیگر تریف	۱	۷		
۱۳	شرح الجزرہ	۱	۷		
۱۴	القصه و تریف المقدمه	۱	۷		
۱۵	وزن و التلیف	۱	۷		

ساخته شده	اسم مؤلفه	نوع و نام طبع	تاریخ	نمبر
	کتاب الفقه	طبع و نام طبع	تورک تاریخی	۹۵۰
		طبع	تورک تاریخی	۹۵۱
		طبع	تورک تاریخی	۹۵۲
		طبع	تورک تاریخی	۹۵۳
		طبع	تورک تاریخی	۹۵۴
		طبع	تورک تاریخی	۹۵۵
		طبع	تورک تاریخی	۹۵۶

ساخته شده	اسم مؤلفه	نوع و نام طبع	تاریخ	نمبر
		طبع و نام طبع	تورک تاریخی	۹۴۱
		طبع	تورک تاریخی	۹۴۲
		طبع	تورک تاریخی	۹۴۳
		طبع	تورک تاریخی	۹۴۴
		طبع	تورک تاریخی	۹۴۵
		طبع	تورک تاریخی	۹۴۶
		طبع	تورک تاریخی	۹۴۷
		طبع	تورک تاریخی	۹۴۸
		طبع	تورک تاریخی	۹۴۹
		طبع	تورک تاریخی	۹۵۰
		طبع	تورک تاریخی	۹۵۱
		طبع	تورک تاریخی	۹۵۲
		طبع	تورک تاریخی	۹۵۳
		طبع	تورک تاریخی	۹۵۴
		طبع	تورک تاریخی	۹۵۵
		طبع	تورک تاریخی	۹۵۶
		طبع	تورک تاریخی	۹۵۷
		طبع	تورک تاریخی	۹۵۸
		طبع	تورک تاریخی	۹۵۹

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Abdurrahman ECE
Doğum yeri ve Tarihi	Eruh– 1977
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	1-Anadolu Üniversitesi (AÖF) İktisat Fakültesi, 2000. 2-Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2008.
Yüksek Lisans Öğrenimi	Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
Bildiği Yabancı Diller	Arapça
Bilimsel Faaliyetleri	1-Ebû Nu'aym el-İsfahânî'nin Peygamber Tasavvuru-Yüksek Lisans tezi 2-el-Gumârî ve el-Muğîr Ale'l-Ehadisi'l-Mavdûa Fi'l-Cami'i's-Sağîr Adlı Eseri (e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi -www.e-sarkiyat.com- ISSN: 1308-9633 Sayı: IV, Kasım 2010)
İş Deneyimi	
Stajlar	--
Projeler	--
Çalıştığı Kurumlar	Diyanet İşleri Başkanlığı: İmam-Hatip, Vaiz, İlçe Müftüsü, 1993-2016 (Halen Görevde)
İletişim	
E-Posta Adresi	arahman1977@hotmail.com
Tarih	2016